

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

7

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

(Α' - ΣΜΔ')

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
Ἄπὸ τὸν
ΙΓΝΑΤΙΟ ΣΑΚΑΛΗ
Φιλολόγο

Έκδίδονται

Άπό τις ΕΚΔΟΣΕΙΣ «BYZANTION»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ

Άρμενοπούλου 30 – Θεσσαλονίκη – Τηλ. 21

Ἐπόπτης Ἐκδόσεως

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου

Ἐπιμελητὴς Ἐκδόσεως

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Πτυχιούχος Θεολογίας

Ε Π Ε

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1986

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι επιστολές του Γρηγορίου που σώθηκαν καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος της ζωής του, από το 357 μέχρι το θάνατό του. Η σειρά εκδόσεώς τους στον τόμο αυτό είναι ή σειρά που ακολουθείται στην έκδοση του Migne. 'Επί τόπου καταχωρείται και ό χρόνος κάθε επιστολής. 'Ο εκδότης χρονολογεί με βεβαιότητα ως την επιστολή 202, που ως χρόνο γραφής της όρίζει το έτος 387. 'Από την επιστολή 203 και έξης ως την τελευταία επιστολή 244 κατατάσσει τις επιστολές με άρκετή πιά πιθανότητα, χωρίς ν' αποκλείει να έχουν γραφεί και μερικές πριν από το 387, ενώ οι άλλες ως το τέλος του (390) να μην είναι στη θέση που πρέπει. 'Ο Γρηγόριος είχε γεννηθεί το 327 ή 328.

Τά πρόσωπα στα όποια απευθύνονται οι επιστολές βρίσκονται σε κάθε σχεδόν κοινωνική βαθμίδα: από πατριάρχες και ύπουργούς και διοικητές και στρατηγούς ως τους διάκονους και ψάλτες και χήρες και όρφανά. Πρόσωπα που έχει ζήσει μαζί τους, έχει αναπτύξει μ' αυτούς μιá ζεστή ανθρώπινη σχέση και που την άναζητεί σαν ένα διάλειμμα μέσα στις περιπέτειες της ζωής του και μέσα στη μοναξιά του. Είναι άλλα πρόσωπα οι δυνατοί της 'Εκκλησίας και της πολιτείας με τους όποιους συντηρεί τή γνωριμία και τή σχέση και πολλές φορές ζητεί τή βοήθειά τους. Είναι κι άλλοι άπλοι και ταπεινοί που τόν ακολουθούν, τόν τριγυρίζουν, έλπίζουν από αυτόν μιá χάρη μικρή ή μεγάλη, καταφεύγουν σ' αυτόν, που άποτελεί γι' αυτούς το στήριγμα ή τόν προστάτη.

Τά θέματα που τόν άπασχολούν έχουν κι αυτά την κλιμάκωσή τους: από τά πιό μικρά κι εύκολα ως τά πιό ύψηλά. Πρώτα είπαμε ή άπλή φιλική ανθρώπινη επικοινωνία, που φτάνει σε μιá οικειότητα καταπληκτική. 'Η τακτοποίηση ζητημάτων όλων εκεί-

νων που καταφεύγουν σ' αυτόν· ή υποστήριξη από ένα δικαστή σε μιὰ περίπτωση που θέλει βοήθεια, μιὰ προστασία και επίβλεψη για σπουδές, μιὰ επίδειξη λίγης αγάπης για να αποκτήσει κάποτε έμπιστοσύνη ένας που θά 'νοιωθε χαμένος μακριά από τους δικούς του. Μικρές άτομικές περιπτώσεις, μικρές για τους απέξω, αλλά που ταράζουν κι οδηγούν σ' αγωνία όλους εκείνους που έχουν τὸ πρόβλημα. Και εἶναι τόσες οἱ μεσολαβήσεις αυτές που γράφει κάπου ὅτι κάποτε θά χρειαστεῖ κάτι για τὸν εαυτό του και δὲ θά ἔχει πιὰ περιθώριο. "Υστερα ἄλλα θέματα με γενικότερο ενδιαφέρον· νὰ ἐκλεγεί λ.χ. ἐπίσκοπος στὴ Ναζιανζὸ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του και νὰ παύσει νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ὑπεύθυνος γι' αὐτήν, ἡ φροντίδα νὰ πᾶνε καλά οἱ διάφορες σύνοδοι ἐπισκόπων για ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, για νὰ τιναχτεῖ ἀμέσως στὰ ὕψη τῆς θεολογίας με τὶς δύο ἐπιστολές πρὸς τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Νεκτάριο, τὸ διάδοχό του, με τὴν ἀνασκευὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπολλινάριου. Και μέσα σὲ ὅλα αὐτὰ νὰ μὴν ξεχνᾶμε και τὴν ιδιότητα τοῦ λόγιου, τοῦ κορυφαίου. "Ἐνα μικρὸ δεῖγμα για τὴν ἐπίκτητη κατάρτιση και τὴν ἐμφυτη ἰκανότητά του σχετικά με τὴν παιδεία του: Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς 101 που εἶναι κατὰ τοῦ Ἀπολλινάριου, ὅταν ἀναφέρεται στὸ γεγονός ὅτι ἡ αἵρεση για νὰ ἐπιτύχει χρησιμοποιεῖ τὴν ποίηση και τὴ μουσική, ξεσπᾶ κι ἐκεῖνος με πλήρη συναίσθηση τῶν δυνάμεών του· «και ἡμεῖς ψαλλο-λογήσομεν και πολλὰ γράσομεν και μετρήσομεν».

Ἀφήνω τὴν προθυμία του νὰ μαζέψει ἐπιστολές δικές του και τοῦ Βασιλείου για ὑποδείγματα ἐπιστολογραφίας, τὰ βιβλία που στέλνει ὡς δῶρα και ἀναφέρω ἕνα ἀκόμα, που μαζί με τὸ προηγούμενο δείχνει πόσο συστηματικά και γόνιμα εἶχε σπουδάσει και εἶχε ἀσκήσει και τὴ διδακτική. Ἡ ἐπιστολὴ 51 στὸ Νικόβουλο ἀποτελεῖ ἕνα θαυμάσιο συνοπτικὸ ὁδηγὸ για τὸ πῶς πρέπει νὰ γράφεται μιὰ ἐπιστολή. Πρῶτη ἀρετὴ τῆς ἐπιστολῆς εἶναι τὸ μέτρο, οὔτε περισσότερα οὔτε λιγότερα ἀπὸ ὅσα χρειάζονται. Δεύτερη ἀρετὴ ἡ σαφήνεια, γι' αὐτὸ πρέπει «ν' ἀποκλίνει στὸ λαλικό», στὴν συνηθισμένη ὁμιλία. Τρίτη τέλος ἀρετὴ ἡ χάρη, ὁ λόγος «νὰ γλυκαίνεται», χωρὶς νὰ πέφτει στὴν κατάχρηση· οἱ ἐπιστολογράφοι νὰ μένουν «ὅτι ἐγγυτάτω τῶν κατὰ φύσιν». Τὶς ἀρχές αυτές

τις ἐφαρμόζει ὁ ἴδιος σ' ὄλες τις ἐπιστολές καὶ φυσικὰ πρῶτα σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ χαριτωμένο κομψοτέχνημα.

Καὶ ξαφνικὰ ἰδοῦ, μπροστά μας ὁ δεινὸς θεολόγος στὶς δύο ἐπιστολές του «πρὸς Κληδόνιο» (101 καὶ 102), ὅπου ἀντικρούει τὶς θέσεις τοῦ Ἀπολλινάριου. Οἱ δύο ἐπιστολές εἶναι οἱ σημαντικότερες ἀπὸ ὄλες καὶ παλαιότερα κατατάσσονταν στοὺς λόγους τοῦ Γρηγορίου. Ὁ Μigne μᾶς πληροφορεῖ ὅτι μεγάλο μέρος τῆς πρώτης ἐπιστολῆς τὸ ἐπαινεῖ ἡ σύνοδος τῆς Ἐφέσου μὲ τὸν ἐξῆς πρόλογο: Γρηγορίου τοῦ μεγάλου, ἀνωτάτου ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ κλπ. Ἡ σύνοδος τῆς Χαλκηδόνας υἰοθετεῖ τὴν ἐπιστολὴ ὡς κείμενο ὄλης τῆς συνόδου, καὶ ὅτι ἀναρίθμητοι συγγραφεῖς παρπέμπουν σ' αὐτήν. Στὴν πρώτη: παρατηρεῖ στὴν ἀρχὴ πῶς οἱ Ἀπολλιναριστὲς ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν ἐπιείκειά του γιὰ νὰ τὸν παρουσιάσουν ὅτι δέχεται τὶς ἀπόψεις τους καὶ ἀντικρούει στὴ συνέχεια μὲ τὴ σειρά τὶς διδασκαλίες τους γιὰ τὰ ἐξῆς: ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἄνθρωπος χωρὶς νοῦ, ὅτι ἡ Θεοτόκος δὲ γέννησε Θεό, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἐνώθηκε κατ' οὐσίαν μὲ τὸν ἄνθρωπο, ὅτι ἡ σάρκα του ἦρθε μαζί του ἀπὸ τὸν οὐρανό, ὅτι εἶναι ἀρκετὴ ἡ θεότητά γιὰ νὰ πάρει τὴ θέση τοῦ νοῦ, ὅτι κατακρίνεται ὁ νοῦς μας, ὅτι τὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος ἔχουν μιὰ κλιμάκωση μεγέθους κ.ἄ. Ἡ λογικὴ τοῦ μεγάλου Θεολόγου εἶναι ἀκαταμάχητη καὶ δείχνεται πόσο σαθρὸ εἶναι τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Ἀπολλινάριου.

Ἡ ἐπιστολὴ 102 πρὸς Κληδόνιο ἀποτελεῖ «ἐνα σύντομον ὄρον καὶ κανόνα» τῆς πίστεως τοῦ Γρηγορίου, ποῦ τοῦ εἶχε ζητήσῃ ὁ Κληδόνιος, ἀλλὰ κι ἄλλοι, «ζητοῦσι πληροφορίαν περὶ πίστεως». Οἱ πιστοὶ ζητοῦσαν νὰ μάθουν μὲ σαφήνεια καὶ συντομία τί ἦταν τέλος πάντων ἡ πίστη τους καὶ ἴσως νὰ δεσμεύσουν τὸ Γρηγόριο. Καὶ ὁ Γρηγόριος προχωρεῖ κάνοντας τὴν ἐπίσημη δήλωσή του διακηρύττοντας τὸ «πιστεύω» του: ἀποδέχεται πέρα πέρα τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τῆς Νίκαιας: ὁ Χριστὸς ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος εἶναι ἴδιος μὲ τὸν Υἱὸ τῆς Μαρίας: ὁ Χριστὸς ἔλαβε μαζί μὲ τὴ σάρκα καὶ τὸ γοῦ τῶν ἀνθρώπων: ὁ Χριστὸς ἐγένε ἀνθρωπος, δὲν ἐξῆσε μόνο μεταξὺ ἀνθρώπων: δὲν μποροῦν νὰ δέχονται τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς καὶ νὰ δίνουν τὸ νόημα ποῦ ἐκεῖνοι θέλουν: περιέρχονται σὲ γελοία ἀντίφαση λέγοντας ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσκυνοῦμε ἄνθρωπο θεοφόρο

ἀλλά Θεὸ σαρκοφόρο· οὔτε ἔχουν δίκαιο νὰ διαιροῦν τὸ Χριστὸ καὶ νὰ λένε ὅτι ἄλλες ἐνέργειές του τις ἔκανε ὡς ἄνθρωπος καὶ ἄλλες ὡς Θεός.

Ἔτσι καὶ ὁ Γρηγόριος εἶναι ὀλόκληρος μέσα στὶς ἐπιστολές του. Πολυσχιδῆς ἀλλὰ ἐνιαῖος σὲ μιὰ ἀρμονικὴ προσωπικότητα, σ' ἓνα ἀδιάσπαστο ὅλο. Ὁ ὑψιπέτης θεολόγος, πού ζεῖ κυριολεκτικὰ στὸν οὐρανὸ καὶ διαχειρίζεται ἔγκυρα τὰ κρυμμένα μυστήρια τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀετὸς τῆς θεωρίας, πού κατεβαίνει χωρὶς νὰ χάσει καθόλου ἀπὸ τὴ δύναμή του καὶ τὸ μεγαλεῖο του στὰ πρακτικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ μέτρα πού πρέπει νὰ λάβουν ὥστε νὰ μὴ λωβηθεῖ ἡ πίστη. Καὶ νὰ κατεβεῖ ἀκόμα χαμηλότερα καὶ νὰ συμπορευθεῖ μὲ τὸν κάθε πιστὸ καὶ νὰ προσπαθῆσει νὰ βρεῖ λύση στὸ κάθε περιστατικὸ πού περισπᾷ τὴν ψυχὴ τοῦ χριστιανοῦ καὶ τὸν ταραίζει καὶ ἀκόμα πὶὸ χαμηλά, πὶὸ κοντὰ στὸν ἄνθρωπο νὰ σέρνει τὸ καρότσι καὶ νὰ φορτῶνει τὴν ἄμαξα καὶ νὰ καλλιεργεῖ τὰ λαχανικά, κι ἐκεῖ γεμίζοντας μὲ χῶμα μιὰ λακούβα ἀνάμεσα στοὺς βράχους ν' ἀφήνει τὸ πνεῦμα του νὰ σπινθηρίζει.

Τὰ πρόσωπα αὐτὰ χάθηκαν καὶ μόνο ἡ καλοσύνη τοῦ Γρηγορίου πού ἀσχολήθηκε μαζί τους τὰ κρατᾷ στὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος, τ' ἄγγιξε ἢ ἄγγιξαν αὐτοὶ τὸ ροῦχο ἐνὸς μεγάλου πού διασταύρωσε τὸ δρόμο τους καὶ κρατήθηκαν στὸ πνεῦμα καὶ στὶς καρδιές τῶν πιστῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Καὶ εἶναι ἓνας ὀλόκληρος κόσμος πού στήνει μέσα στὶς ἐπιστολές του ὁ Γρηγόριος καὶ πού κρατᾷ ἐνωμένο παρὰ τὴν πλατιά συνθετότητά του, ἡ ἐνιαῖα καὶ ἀδιάσπαστη προσωπικότητα τοῦ ἀγίου μὲ κέντρο τὸ Χριστὸ καὶ ἡ ἀμίμητη λογοτεχνικὴ δύναμή του πού ξέρει νὰ ζωντανεύει μὲ τὴν κατάλληλη λεπτομέρεια καὶ νὰ ἐλκύει κι ἐμᾶς μέσα στὴ ζεστὴ ἀνθρώπινη ἀτμόσφαιρα πού ξέρει νὰ δημιουργεῖ. Καὶ δὲν εἶναι δυνατό νὰ γίνεῖ ἀλλιῶς μὲ τὸ Γρηγόριο, ὁ ὁποῖος ἔχει βρεῖ αὐτὸ πού χρειαζόταν. Μπορεῖ νὰ ἦταν στὴν ἐποχὴ του ὅπως τὸ λέει –μήγαρις καὶ στὴ δική μας δὲν εἶναι τὰ ἴδια;– «ἔρρει τὰ καλά, γυμνὰ τὰ κακά, ὁ πλοῦς ἐν νυκτί, φάρος οὐδαμοῦ, Χριστὸς καθεύδει». Μὰ ὁ Γρηγόριος πηδαλιουχεῖ σταθερά. Συμβουλευεῖ σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του νὰ παραβλεφθοῦν οἱ τύποι καὶ οἱ κανόνες καὶ οἱ νόμοι καὶ ἓνα πράγμα μόνο νὰ ληφθεῖ ὑπόψη κι αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ σώσει τὸν κόσμο, ἡ Ἀγάπη, τὸ μόνο πού πρέπει νὰ κυβερνᾷ.

ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Α'. ΒΑΣΙΛΕΙΩΙ ΕΤΑΙΡΩΙ

Ἐψευσάμην, ὁμολογῶ, τὴν ὑπόσχεσιν, συνέσεσθαί σοι καὶ συμφιλοσοφήσειν καθομολογήσας ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἔτι, καὶ τῆς ἐκεῖσε φιλίας καὶ συμφύϊας· οὐ γὰρ ἔχω τι τούτων εἰπεῖν οἰκειότερον. Ἐψευσάμην δὲ οὐχ ἐκών, ἀλλὰ νόμου νόμον νικήσαντος, τοῦ 5 θεραπεύειν κελεῦσαντος τοὺς γεννήτορας, τὸν τῆς ἑταιρείας καὶ συνηθείας. Οὐ μὴν παντάπασι ψεύσομαι, ἂν τοῦτο αὐτὸς καταδέξῃ. Τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς σοι συνεσόμεθα, τὰ δὲ αὐτὸς ἡμῖν θέλησον, ἴν' ἢ τὰ πάντα κοινά, καὶ τὸ τῆς φιλίας ὁμότιμον. Οὕτω γὰρ ὑπάρξει καὶ τὸ τούτους μὴ λυπεῖν, καὶ τὸ σοῦ τυγχάνειν.

Β'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

10 Οὐ φέρω τὴν Τιβερινὴν ἐγκαλούμενος καὶ τοὺς ἐνταῦθα πηλοὺς καὶ χειμῶνας, ᾧ λίαν ἄπηλε σύ, καὶ ἀκροβάμων, καὶ τὰς πλάκας κατακροαίνων, καὶ ὑπόπτερε σύ, καὶ μετάρσιε, καὶ τῶ Ἀβάριδος οἰστώ¹ συμφερόμενε, ἵνα καί, Καππαδόκης ὢν, φύγῃς τὰ Καππαδοκίας. Ἡ ἀδικοῦμεν ὅτι ὑμεῖς μὲν ὠχριατε καὶ στενὸν

---

1. Ἡ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται στὴν πρώτη ἀναχώρηση στὴν ἐρημία τῶν δύο ἀνδρῶν. Ἀπὸ ὅσες ἐπιστολὲς τοῦ Γρηγορίου σώζονται δὲν ἔχει γραφεῖ ἄλλη πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτή. Ἀπαντᾷ στὰ παράπονα τοῦ Βασιλείου, ἀναγνωρίζει τὴν ὑπόσχεση ποὺ εἶχε δώσει κι ἀπολογεῖται. Δὲν ἔχομε τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Βασιλείου. Στὸ τέλος ἐπικαλεῖται τὴν καλὴ διάθεση τοῦ φίλου του γιὰ τὸ μοῖρασμα τοῦ ἴδιου ἀνάμεσα στὴ φιλία καὶ στὴν υἱκὴ ἀγάπη. "Ἔτος συγγραφῆς 357-358.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

1. ΣΤΟ ΦΙΛΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟ¹

Ἀθέτησα, ὁμολογῶ, τὴν ὑπόσχεσή μου, ἂν καὶ σὲ εἶχα διαβεβαιώσει ἤδη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ἐκεῖ φιλίας καὶ τοῦ ἐκεῖ δεσμοῦ μας, ὅτι θὰ ζήσω καὶ θὰ φιλοσοφήσω μαζί σου· τί ἄλλο πιὸ κατάλληλο νὰ σοῦ πῶ; Καὶ τὴν ἀθέτησα ὄχι μὲ θέλημά μου, ἀλλὰ ἕνας νόμος νίκησε ἄλλο νόμο, ὁ νόμος ποῦ μὲ πρόσταξε νὰ κοιτάξω τοὺς γονεῖς μου τὸ νόμο τῆς φιλίας καὶ τῆς μεταξύ μας συνήθειας. Ἡ ἀθέτηση ὡστόσο δὲ θὰ εἶναι πλήρης, ἂν παραδεχτεῖς κι ἐσὺ τοῦτο: ἄλλοτε θὰ εἶμαι ἐγὼ κοντά σου κι ἄλλοτε δέξου νὰ εἶσαι ἐσὺ· ἔτσι θὰ εἶναι ὄλα κοινὰ καὶ ἡ φιλία μας ἰσότιμη. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ ἐπιτύχω καὶ τοὺς γονεῖς μου νὰ μὴ στενοχωρήσω καὶ τὴ συντροφιά σου νὰ ἐξασφαλίσω

2. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ²

Δὲν ἀνέχομαι νὰ μὲ κατηγορεῖς γιὰ τὴν Τιβερινή· καὶ τοὺς πηλοὺς ποὺ ἔχομε καὶ τὶς χειμωνιές, ὧ ἐσὺ ὀλότελα ἄπηλος, ποὺ περπατᾷς στὰ δάχτυλα καὶ σὲ πλάκες, ἐσὺ ποὺ φτερωτὸς πετᾷς ἀνάερα μὲ τὸ βέλος τοῦ Ἄβαρη³ συνταξιδεύεις, γιὰ νὰ ξεφύγεις, ἂν καὶ Καλπαδόκης, τὴν Καλπαδοκία. Ἡ φαῖμε ἐμεῖς ποὺ εἶστε

2. Τὴν ἀπάντηση στὴν προηγούμενη ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ τὸ Βασίλειο δὲν τὴν ἔχομε· ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Γρηγορίου εἶναι ἀπάντηση στὴ χαμένη ἐπιστολὴ. Ὁ Βασίλειος δὲν εἶχε φύγει ἀκόμα ἀπὸ τὴν Καισάρεια.

3. Ὁ Ἄβαρης ἦταν Σκύθης, ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα· εἶχε λάβει ἀπὸ τὸ θεὸ βέλος μαζί μὲ τὸ ὁποῖο ταξίδεψε στὴν Ἑλλάδα, δίνοντας χρησμοὺς καὶ κάνοντας διάφορα θαύματα.

ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον, ἡμεῖς δὲ λιπῶμεν καὶ κορεννύμεθα καὶ οὐ περιγεγράμμαθα· Ἄλλὰ ταῦτα ὑμῶν ἐστὶ. Τρυφᾶτε δὲ καὶ πλουτεῖτε καὶ ἀγοράζετε· τοῦτο οὐκ ἐπαινώ. Ἡ τοίνυν παῦσαι τοὺς πηλὸς ὄνειδίζων ἡμῖν (οὔτε γὰρ σὺ τὴν πόλιν ἐδημιούργησας, οὔτε τὸν χειμῶνα ἡμεῖς), ἢ καὶ ἡμεῖς σοι προσοίσομεν ἀντὶ τῶν πηλῶν τοὺς καπήλους καὶ ὅσα αἱ πόλεις μοχθηρὰ φέρουσιν.

Γ'. ΕΥΑΓΓΡΙΩ

Ἦσθην ἐπαινούμενος. Τὸ γὰρ τὸν υἱὸν ἡμῶν Εὐάγγριον εὐδοκιμεῖν, ἡμᾶς ἐστὶν εὐδοκιμεῖν· τέκνων γὰρ ἀρετὴ, δόξα πατέρων. Ἡμεῖς δέ, εἰς λόγους μὲν, οὐδὲν ἢ μικρὸν ἴσως σύνοισμεν ἡμῖν αὐτοῖς ὠφελήσασι τὸν σὸν υἱὸν (οὐδὲ γὰρ μέγα ἡμῖν τὸ τῶν λόγων)· ἐν δὲ ἀντὶ πάντων αὐτῷ καὶ μέγιστον συνεισηγάκαμεν, οὐκ ἀρνήσομαι, τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον καὶ τὸ πείσαι τῶν παρόντων καταφρονεῖν. Ἐκεῖνῳ μὲν οὖν τὰ κάλλιστα συνηυξάμεθά τε καὶ συνευχόμεθα, ἵν' ἅς ἔλαβε παρ' ἡμῶν ἀρχάς, τελέως καρποφορήσῃ, καὶ τινα 15 τῆς σπουδῆς καρπὸν ἐνεγκώμεθα. Τῇ δὲ σῇ τιμιότητι πᾶσα χάρις, ὅτι καὶ μεμνησθαι ἡμῶν ἀξιοῖς καὶ τοῖς ὑπομνήμασι τιμᾶν τῆς φιλίας. Ἄπερ οὐ μικρὰ ὄντα μειζόνως ὑπεδεξάμεθα.

Δ'. ΒΑΣΙΛΕΙΩ

Σὺ μὲν σκῶπτε καὶ διάσυρε τὰ ἡμέτερα, εἴτε παίζων, εἴτε

4. Πηλός – κἀπηλος: ἡ μετάφραση προσπάθησε νὰ σώσει τὸ παιγνίδι τοῦ πρωτότυπου.

5. Ὁ Γρηγόριος ἐγίνε δάσκαλος τοῦ Εὐαγγρίου. Ὅταν γύρισε στὴν πατρίδα του «μαθητὴς τόσο ἐνδοξου δασκάλου», ὁ πατέρας του εὐχαρίστησε τὸν Γρηγόριο μὲ δῶρα καὶ ἐπιστολῇ, στὴν ὁποία ἐδῶ ἀπαντᾶ ὁ Γρηγόριος. Γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Εὐαγγρίου ὑπάρχει ἀμφιβολία.

ὠχροὶ κι ἀναπνέετε δύσκολα καὶ δέχεστε τὸν ἥλιο μὲ μετρημένες δόσεις, ἐνῶ ἐμεῖς ἀστράφτομε ἀπὸ τὸ πάχος κι εἴμαστε πάντα χορτάτοι καὶ τίποτα δὲ μᾶς περιορίζει; Τὰ δικά σας εἶναι αὐτά· καλοπερνᾶτε ὡστόσο καὶ πλουτίζετε καὶ δὲ λείπετε ἀπὸ τὴν ἀγορά, πού δὲν τὰ ἀποδοκιμάζω. Παῦσε λοιπὸν νὰ μᾶς κατηγορεῖς γιὰ τὶς λάσπες μας, γιατί οὔτε ἐσὺ ἔκανες τὴν πόλη οὔτε ἐμεῖς τὸ χειμῶνα· ἀλλιῶς θὰ σοῦ παρουσιάσω κι ἐγὼ ὄχι πηλοῦς⁴ μὰ κᾶπηλους κι ὄσες ἄλλες ταλαιπωρίες προκαλοῦν οἱ πόλεις.

3. ΣΤΟΝ ΕΥΑΓΡΙΟ⁵

Εὐχαριστήθηκα γιὰ τοὺς ἐπαίνους σου· γιατί ἡ εὐδοκίμηση τοῦ γιοῦ σας Εὐάγριου εἶναι εὐδοκίμηση δική μου· ἡ προκοπή τῶν παιδιῶν εἶναι τῶν πατέρων δόξα. Ἐγὼ ὅσον ἀφορᾶ στοὺς λόγους ἔχω πλήρη συνείδηση ὅτι καθόλου ἢ ἐλάχιστα ἴσως ὠφέλησα τὸ γιό σου (ἐξάλλου κι οἱ λόγοι δὲν εἶναι κάτι τόσο σημαντικό). Ὅμως ἀντὶ ὅλα τὰ ἄλλα τοῦ πρόσφερα ἓνα καὶ σημαντικότερο, κι αὐτὸ δὲ θὰ τὸ ἀρνηθῶ, τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ· τὸν ἔπεισα ἀκόμα νὰ περιφρονεῖ τὰ παρόντα. Σ' ἐκεῖνον λοιπὸν ἔδωσα τὶς καλύτερες εὐχές μου καὶ τοῦ στέλνω καὶ τώρα· τὶς ἀρχές πού πῆρε ἀπὸ μένα νὰ τὶς φέρει σὲ πλήρη καρποφορία καὶ νὰ πάρομε κάποιους καρπούς τῆς σπουδῆς. Στὴν τιμιότητά σου ὅλες τὶς εὐχαριστίες μου, γιατί καὶ νὰ μὲ θυμᾶσαι μὲ κρίνεις ἄξιο καὶ νὰ μὲ τιμᾶς μὲ τὰ δειγμάτων τῆς φιλίας σου, πού χωρὶς νὰ εἶναι πάντως μικρὰ τὰ δέχτηκα μὲ μεγάλη χαρά.

4. ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ⁶

Περιγέλα καὶ κοροΐδευε ἐσὺ τὰ δικά μας εἴτε παίζοντας εἴτε

6. Δὲν εἶναι βέβαιο σὲ ποιά ἐπιστολή τοῦ Βασιλείου ἀπαντᾶ μὲ τέτοιο οἶστρο.

σπουδάζων. Οὐδὲν τοῦτο πρᾶγμα· μειδία μόνον καὶ τῆς παιδεύσεως ἔμποροῦ καὶ φιλίας ἡμῶν ἀπόλαυε. Πάντα ἡμῖν χρηστὰ ἃ παρὰ σοῦ, ὅποια ποτ' ἂν ἦ καὶ ὅπως ἂν ἔχη. Καὶ γὰρ μοι καὶ τὰ ἐνταῦθα σκώπτειν δοκεῖς, οὐχ ἵνα σκώψῃς, ἀλλ' ἵνα πρὸς εαυτὸν ἐλκύσῃς (εἰ τί γε ἐγὼ σου συνίημι), ὡσπερ οἱ τὰ ρεύματα φράσσοντες, ἵν' ἀλλαχοῦ μεθελκῶσιν. Τοιαῦτα ἡμῖν δεῖ τὰ σά.

Ἐγὼ δέ σου τὸν Πόντον θαυμάσομαι καὶ τὴν Ποντικὴν ζοφφορίαν καὶ τῆς φυγῆς ἀζίαν μονήν, τοὺς τε ὑπὲρ κεφαλῆς λόφους καὶ θήρας, οἱ τὴν πίστιν ὑμῶν δοκιμάζουσι καὶ τὴν ὑποκειμένην 10 ἐσχατιάν, εἴτ' οὖν μυωζίαν μετὰ τῶν σεμνῶν ὀνομάτων τοῦ φροντιστηρίου καὶ τοῦ μοναστηρίου καὶ τῆς σχολῆς, λόχμιας τε ἀγρίων φυτῶν καὶ βαθυκρήμων ὀρῶν στέφανον, ὑφ' οὗ μὴ στεφανοῦσθε, ἀλλὰ συγκλείεσθε, τὸν δὲ μετρούμενον ἀέρα καὶ τὸν ποθούμενον ἥλιον, ὃν ὡς διὰ κάπνης αὐγάξεσθε, ὡς Ποντικοὶ Κιμμέριοι καὶ οὐ 15 τὴν ἐξάμηνον νύκτα μόνον κατακριθέντες, ὃ δὴ τινες λέγονται, ἀλλ' οὐδὲ μέρος τῆς ζωῆς ἄσκιον ἔχοντες, μίαν δὲ νύκτα μακρὰν τὸν ἅπαντα βίον καὶ ὄντως σκιὰν θανάτου, ἵν' εἴπω τὸ τῆς Γραφῆς. Ἐπαινῶ καὶ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν (οὐκ οἶδα εἴτε εἰς βασιλείαν, εἴτε εἰς ἄδου φέρουσαν, σοῦ δὲ ἔνεκεν εἰς βασιλείαν φε- 20 ρέτω), καὶ τὴν ἐν μέσῳ, τί βούλει, πότερον Ἐδεμ ὀνομάσω ψευδόμενος καὶ τὴν εἰς τέσσαρας ἀρχὰς μεριζομένην πηγὴν, ἐξ ἧς ἡ οἰκουμένη ποτίζεται, ἢ τὴν ξηρὰν καὶ ἀνικμον ἐρημίαν, ἣν τις ἡμερώσει Μωσῆς, ράβδῳ πέτρων πηγάσας; Ἔστι γὰρ ὅσον μὲν διαπέφευγε τὰς πέτρας, χαραδρεῶν, ὅσον δὲ τὰς χαράδρας, ἀκανθεῶν, 25 ὅσον δὲ ὑπὲρ τὰς ἀκάνθας, κρημνός· καὶ ἡ ὑπὲρ τοῦτον ὁδός, ἐπικρημνός τε καὶ ἀμφιτάλαντος, τῶν ὀδευόντων τὸν νοῦν συνάγουσα καὶ γυμνάζουσα πρὸς ἀσφάλειαν. Ποταμὸς δὲ κάτω ροχθεῖ, οὗτος

7. Οἱ Κιμμέριοι κατοικοῦν στὰ Βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, στὴν Ἀζοφικὴ Θάλασσα, ὅπου καὶ ὁ Κιμμέριος Βόσπορος. Ὁ Ὅμηρος φαντάζεται ἐκεῖ αἰῶνα σκοτάδια. Ὀδύσσεια, Α, 1-20. Ποντικοὶ ἀντὶ Πόντιοι γιὰ νὰ παίξουν μὲ τὸ μῦς (=ποντικός);

8. Αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦν στοὺς πόλους ἔχουν ἕξι μῆνες νύχτα καὶ ἕξι μῆνες ἡμέρα.

9. Ψαλμ. 22,4.

10. Γεν. 2,10.

11. Ἐξ. 17,6.

στά σοβαρά· δὲν πειράζει καθόλου. Νὰ χαμογελαῖς μόνο, ἡ παιδεία νὰ γεμίζει τὴν ψυχὴ σου καὶ νὰ χαίρεσαι τῇ φιλίᾳ μου. Εἶναι καλὰ γιὰ μένα ὅλα ὅσα ἀπὸ σένα προέρχονται, ὅποιας λογῆς εἶναι καὶ μ' ὅποια διάθεση. Γιατὶ καὶ τὰ ἐδῶ νομίζω τὰ περιγελαῖς ὄχι γιὰ νὰ τὰ περιγελάσεις ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐλκύσεις σ' ἐσένα, ἂν σὲ καταλαβαίνω κάπως· ἀκριβῶς ὅπως κάνουν ἐκεῖνοι ποὺ ἐμποδίζουν ἓνα ρεῦμα, γιὰ νὰ τὸ μεταφέρουν ἄλλοῦ. Ἔτσι ἐξηγῶ πάντοτε τὴ συμπεριφορὰ σου.

Ἐγὼ θὰ θαυμάσω τὸν Πόντο σου καὶ τὶς ποντικὲς ὁμίχλες καὶ τὴ διαμονὴ ἐκεῖ ποὺ εἶναι ἴση μὲ ἐξορία, τὰ βουνὰ ποὺ κρέμονται πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι σας, τὰ θηρία ποὺ βάζουν σὲ δοκιμασίαν τὴν πίστη σας. Θὰ θαυμάσω τὴν ἀπόκοσμη ἐρημιὰ ποὺ σᾶς περιβάλλει, πιὸ καλὰ τὴν ποντικοφωλιά, ποὺ τῆς δίνετε τὰ σεβαστὰ ὀνόματα τοῦ φροντιστηρίου καὶ τοῦ μοναστηρίου καὶ τῆς σχολῆς, τὶς λόχμες τῆς ἄγριας βλάστησης, τὸ στεφάνι τῶν βαθύγκρεμων βουνῶν, ποὺ δὲ σᾶς στεφανώνουν βέβαια ἀλλὰ σᾶς κλείνουν ἀπὸ παντοῦ, τὸ μετρημένο ἀέρα καὶ τὸν ἥλιο ποὺ ἀναζητᾶτε καὶ σᾶς δίνει τὸ φῶς του σὰν μέσα ἀπὸ κάπνα. Ὡς Κιμμέριοι Ποντικοί!?. Δὲν καταδικαστήκατε μόνο στὴν ἐξάμηνη νύχτα⁸, ὅπως λέγεται γιὰ μερικοὺς, ἀλλὰ δίχως ἴσκιον δὲν ἔχετε οὔτε ἓνα μικρὸ μέρος τῆς ζωῆς σας· εἶναι ὅλη ἡ ζωὴ σας μιὰ ἀτελειώτη νύχτα, ἀληθινὴ σκιά τοῦ θανάτου, γιὰ νὰ πῶ τὴν ἔκφραση τῆς Γραφῆς⁹. Ἐπαινῶ καὶ τὸ στενὸ καὶ τὸ θλιμμένο δρόμο (δὲν ξέρω ἂν ὀδηγεῖ στὴ βασιλείαν εἴτε στὸν Ἄδην, μὰ γιὰ χάρη σου ἄς ὀδηγεῖ στὴ βασιλείαν) μὰ κι αὐτὸν ποὺ βρίσκεται στὴ μέση, τί θέλεις νὰ τὸν πῶ; τί ἀπὸ τὰ δύο νὰ τὸν ὀνομάσω λέγοντας ψέματα Ἐδὲμ καὶ τὴν πηγὴ ποὺ μοιράζεται σὲ τέσσερις κλάδους κι ἀπ' αὐτὴν ποτιζέται ὅλη ἡ οἰκουμένη¹⁰, ἢ τὴν ἐρημιὰ τὴν ξηρὴ καὶ κατάστεγνη, ποὺ κάποιος Μωϋσῆς θὰ τὴν ἡμερώσει, βγάζοντας μὲ τὸ ραβδί του νερὸ ἀπ' τὴν πέτρα¹¹; Ὅσο μέρος δὲν εἶναι βράχοι εἶναι χαράδρες κι ὅσο ξεφεύγει τὶς χαράδρες εἶναι ἀγκαθότοπος· τὸ πέρα ἀπὸ τ' ἀγκάθια εἶναι γκρεμὸς· κι ὁ δρόμος ποὺ περνᾷ ἀπὸ κεῖ ἀκροζυγιάζεται ἀνάμεσα στοὺς γκρεμούς, συγκεντρώνει τὸ νοῦ, ὅσων τὸν βαδίζουν καὶ τὸν ἀσκεῖ νὰ μὴ γλιστρήσει. Ἐνα ποτάμι χτυπιέται χαμηλὰ

ὁ Ἀμφιπολίτης σοι Στρυμῶν καὶ ἡσύχιος· καὶ οὐκ ἰχθυοφόρος
 μᾶλλον, ἢ λιθοφόρος· οὐδὲ εἰς λίμνην ἀναχεόμενος, ἀλλ' εἰς βάθη
 κατασυρόμενος, ὡς λίαν ὑψηγορε σύ, καὶ ποιητὰ καινῶν ὀνομάτων.
 Ἔστι γὰρ μέγας καὶ φοβερός καὶ ὑπερηχῶν τῶν ἄνω τὰς ψαλ-
 5 μωδίας. Οὐδὲν πρὸς τοῦτον οἱ Καταράκται καὶ οἱ Κατάδουποι το-
 σοῦτον ὑμῶν καταβοᾶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Τραχὺς μὲν ὢν, ἄπορος
 δέ· καὶ θολερὸς μὲν, ἄποτος δέ· οὐ τοῦτο μόνον φιλόανθρωπον, ὅτι
 μὴ παρασύρει τὴν μονὴν ὑμῶν, ὅταν αὐτὸν αἰ χαράδραι καὶ οἱ χει-
 μῶνες ἐκμαίνωσιν. Ἄ μὲν οὖν ἡμεῖς σύνισμεν, ταῖς τῶν Μακάρων
 10 νήσοις ταύταις εἶτ' οὖν τῶν μακαρίων ὑμῶν, ταῦτά ἐστι. Σὺ δὲ μὴ
 θαύμαζε τοὺς μνηοειδεῖς ἀγκῶνας, τὰ βάσιμα τῆς ὑπωρείας ὑμῶν
 ἀπαρχονίζοντας μᾶλλον, ἢ ἀποτειχίζοντας, καὶ τὸν κορυφῆς ὑπερ-
 τέλλοντα τένοντα, ὃς Ταντάλειον ὑμῖν ποιεῖ τὴν ζωὴν, τὰς τε διαρ-
 ρεούσας αὔρας καὶ τῆς γῆς ἀναπνοάς, αἱ λειποθυμοῦντας ὑμᾶς ἀνα-
 15 ψύχουσι, τοὺς τε φθδικοὺς ὄρνιθας, ἄδοντας μὲν, ἀλλὰ τὸν λιμόν·
 καὶ περιπταμένους μὲν, ἀλλὰ τὴν ἐρημίαν. Ἐπιδημεῖ δὲ οὐδεὶς, ὅτι
 μὴ κατὰ θήραν, λέγεις· πρόσθε, καὶ ὥστε νεκροὺς ὑμᾶς ἐπισκέ-
 πτεσθαι. Ταῦτα μακρότερα μὲν ἴσως ἢ κατ' ἐπιστολήν, ἐλάττω δὲ
 κωμωδίας. Σὺ δὲ εἰ μὲν οἴσεις μετρίως τὴν παιδιάν, ὀρθῶς ποιή-
 20 σεις· εἰ δὲ μή, καὶ πλείω προσθήσομεν.

Ε'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐπειδὴ φέρεις μετρίως τὴν παιδιάν, καὶ τὰ ἐξῆς προσθήσο-
 μεν. Ἐξ Ὀμήρου δὲ τὸ προοίμιον·

« Ἀλλ' ἄγε δὴ, μετάβηθι, καὶ τὸν ἔσο κόσμον ἄεισον »,

12. Εἰρωνικά, τὸ ρυάκι παραβάλλεται μὲ τὸ μεγάλο Στρυμόνα.

13. Πρόκειται γιὰ τοὺς καταρράκτες τοῦ Νεῖλου ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Αἰθιο-
 πίας στὴν Αἴγυπτο· ἡ περιοχὴ ἀπὸ τὸν πολὺ θόρυβο ὀνομάστηκε Κατάδουποι
 (δοῦπος).

14. Γνωστὸς γιὰ τὸ μαρτύριο τῆς δίψας.

15. Ὁ ἐκδότης τῶν ἐπιστολῶν στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Migne λέει ὅτι ἡ ἐπιστο-
 λὴ αὐτὴ μπορεῖ νὰ λεχθεῖ δευτέρου μέρους τῆς προηγούμενης. Ἡ συνάφειά τους
 εἶναι ὀλοφάνερη. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε μετὰ τὴν πρώτη ἀναχώρησιν στὸν Πό-

αὐτὸς «ὁ ἡσυχος Ἀμφιπολίτης Στρυμόνας»¹² σου· δὲν ἔχει τόσα ψάρια ὅσες ἔχει πέτρες κι οὔτε πού χύνεται ἤρεμα στῆ λίμνη ἀλλὰ κατρακυλᾷ στὰ βάθη, ᾧ μεγαλομεγαλόστομε ἐσύ, πλάστη καινούργιων ὀνομάτων· εἶναι μέγας καὶ φοβερὸς καὶ σκεπάζει μὲ τὸ βουητό του τὶς ψαλμουδιές ὅσων ψάλλουν ψηλά. Ποῦ νὰ συγκριθοῦν μαζί του οἱ Καταρράκτες κι οἱ Κατάδουποι¹³· τόσο πολὺ σᾶς καταζαλίζει μὲ τὸ βουητό του μέρα καὶ νύχτα. Εἶναι ὀρητικὸς κι ἀδιάβατος, μὲ νερὸ θολὸ πού δὲν πίνεται· ἡ μοναδικὴ καλοσύνη του πού δὲν παρασύρει τὴν κατοικία σας, ὅταν οἱ χαράδρες κι οἱ νεροποντὲς τὸν δαιμονίζουν. Αὐτὰ γνωρίζω ἐγὼ γιὰ τὰ νησιά αὐτὰ τῶν Μακάρων ἢ ἐσᾶς τῶν μακαρίων. Ἐσὺ τώρα μὴν ξεσπᾶς σὲ θαυμασμοὺς γιὰ τοὺς ἀπαλοὺς σεληνόσχημους βράχους, πού περισσότερο πνίγουν σὰν τείχη στοὺς πρόποδες τὶς προσβάσεις πρὸς τὸ βουνὸ παρὰ νὰ σᾶς τὶς ἀνοίγουν καὶ τὸ βράχο νὰ κρέμεται πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι σας ψηλὰ στὴν κορυφή καὶ κάνει τὴ ζωὴ σας ἴδια μὲ τοῦ Ταντάλου¹⁴, τὶς αὔρες πού περνοῦν ἀπὸ ἀνάμεσα καὶ τὶς ἀνάσες τῆς γῆς, πού σᾶς ξαναζωντανεύουν ὅταν ἀσφυκτιᾶτε, καὶ τὰ ὠδικὰ πουλιὰ πού κελαϊδοῦν βέβαια ἀλλὰ ἀπὸ πείνα καὶ πετοῦν ὀλόγυρα ἀλλὰ ὀλόγυρα στὴ μοναξιά. Δὲν πατάει κανένας λὲς ἐκεῖ τὸ πόδι του, παρὰ μόνο γιὰ κυνήγι· πρόσθεσε κι ὅτι γιὰ νὰ σᾶς ἐπισκεφτεῖ ὅπως τοὺς νεκροὺς. Αὐτὰ εἶναι ἴσως περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἀπαιτεῖ μιὰ κωμωδία. Ἐσὺ τώρα ἂν δεχτεῖς ἀδιαμαρτύρητα τὸ ἀστεῖο μου, θὰ κάνεις καλά· ἂν ὄχι θὰ προσθέσω περισσότερα.

5. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ¹⁵

Κι ἐπειδὴ δέχεσαι τὸ ἀστεῖο ἀδιαμαρτύρητα, θὰ προσθέσω καὶ τὰ παρακάτω. Τὸ ξεκίνημά μου ἀπὸ τὸν Ὅμηρο.

«Ἄλλ' ἄγε δῆ, μετάβηθι, καὶ τὸν ἔσο κόσμον ἄεισον»¹⁶

ντο μαζί μὲ τὸ Βασίλειο τὸ ἔτος 361.

16. Βλ. Ὀδύσσεια, Θ. 492. Ὁ Γρηγόριος γράφει 'τὸν ἔσο κόσμον', παραλλάζοντας τὸν ὀμηρικὸ στίχο πού λέει 'ἵπλου κόσμον'.

τὴν ἄστεγον σκέπην καὶ ἄθυρον, τὴν ἄπυρον ἐστίαν καὶ ἄκαπνον, τοὺς πυρὶ ξηραινομένους τοίχους, ἵνα μὴ ταῖς τοῦ πηλοῦ ρανίσι βαλλώμεθα, Ταντάλιοί τινες καὶ κατάκριτοι, διψῶντες ἐν ὕδασι τὴν ἐλεεινὴν ἐκείνην καὶ ἄτροφον πανδαισίαν, ἐφ' ἣν ἀπὸ Καππα-
 5 δοκίας ἐκλήθημεν, οὐχ ὡς Λωτοφάγων πενίαν, ἀλλ' ὡς Ἀλκινόου τράπεζαν, ἡμεῖς οἱ νέοι ναυαγοὶ τε καὶ τλήμονες. Μέννηται γὰρ τῶν ἄρτων ἐκείνων καὶ τῶν ζωμῶν (οὕτω γὰρ ὠνομάζοντο), ἀλλὰ καὶ μνήσομαι καὶ τῶν περιολισθαινόντων τοῖς βλωμοῖς ὁδόντων, εἴτα ἀνισχομένων καὶ ἀνελκομένων ὥσπερ ἐκ τέλματος. Αὐτὸς ταῦτα
 10 τραγωδήσεις ὑψηλότερον, ἐκ τῶν οἰκείων παθῶν ἔχων τὸ μεγαλόφωνον, ὧν εἰ μὴ ταχέως ἡμᾶς ἢ μεγάλη καὶ πτωχοτρόφος ὄντως ἐρρῦσατο, τὴν σὴν λέγω μητέρα, ὥσπερ λιμὴν ἐν καιρῷ φανεῖσα χειμαζομένοις, πάλαι ἂν ἦμεν νεκροί, πίστεως Ποντικῆς οὐκ ἐπινοούμενοι μᾶλλον ἢ ἐλεούμενοι. Πῶς παρέλθω τοὺς ἀκήπους
 15 κήπους ἐκείνους καὶ ἀλαχάνους, καὶ τὴν Αὐγείου κόπρον ἐκ τῆς οἰκίας ἐκκαθαίρομένην, ἧ τούτους ἀνεπληρώσαμεν, ἠνίκα τὴν γεωλόφον ἄμαζαν εἵλκομεν, ἐγὼ τε ὁ βοτρῦων, καὶ ὁ λαμπρὸς σύ, τοῖς αὐχέσι τούτοις καὶ ταῖς χερσὶ ταύταις, αἱ τῶν πόνων ἐτι τὰ ἴχνη φέρουσιν (ὧ γῆ καὶ ἤλιε, ἀήρ καὶ ἀρετὴ· τραγωδήσω γὰρ τι μικρόν),
 20 οὐχ ἵνα τὸν Ἑλλήσποντον ζεύζωμεν, ἀλλ' ἵνα κρημνὸν ὀμαλίσωμεν. Τούτοις εἰ μὲν οὐδὲν ἀχθεσθήσῃ λεγομένοις, πάντως δὲ ἡμεῖς· εἰ δὲ ἀχθεσθήσῃ, πόσον γενομένοις ἡμεῖς· καὶ τὰ πλείω παρήσομεν, αἰδοῖ τῶν ἄλλων, ὧν πολλῶν ἀπελαύσαμεν.

ΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἄ μὲν πρότερον ἐπεστέλλομεν περὶ τῆς Ποντικῆς διατριβῆς.
 25 παιζόντων ἦν, οὐ σπουδαζόντων· ἃ δὲ νῦν γράφω, καὶ λίαν σπου-

17. Γιὰ τοὺς λωτοφάγους στήν *Ὀδύσσεια*, I, 83–84.

18. Τὸν Ἑλλήσποντο ὅπως εἶναι γνωστὸ τὸν ἐξευξε ὁ Ξέρξης.

19. Ἀνάμνηση τῆς ζωῆς του μαζί με τὸ Βασιλείο στὴ μοναξιά. Ἡ νοσταλγία περιγράφει τὴ ζωὴ τους ἐκεῖ με πολλὰ ζωντανὰ χρώματα.

τῆ στέγη τῆ δίχως σκεπῆ καὶ πόρτες, τὸ χωρὶς φωτιά καὶ καπνὸ τζάκι, τοὺς τοίχους ποὺ στεγνώνουν μὲ τῆ φωτιά, γιὰ νὰ μὴ μᾶς πιτσιλίζουν οἱ λάσπες, καταδικασμένοι Τάνταλοι, ποὺ διψοῦμε μέσα στὸ νερό. (Τραγοῦδησε) τὸ θλιβερό, χωρὶς φαγητὸ τραπέζι, γιὰ τὸ ὁποῖο μ' ἐφώναξες ἀπὸ τὴν Καππαδοκία, ὄχι γιὰ νὰ δοκιμάσω τὴ λιτότητα τῶν Λωτοφάγων¹⁷, ἀλλὰ τὸ πλούσιο τραπέζι τοῦ Ἀλκίνοου, ἐμένα τὸ νέο ταλαίπωρο ναυαγό. Θυμοῦμαι τὰ ψωμιά σου ἐκεῖνα καὶ τὰ ζουμιά (αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνομά τους) καὶ θὰ τὰ θυμοῦμαι καὶ τὰ δόντια μου ποὺ γλιστροῦσαν στὶς κουταλιές κι ὕστερα σηκώονταν σὰ νὰ ἔβγαιναν ἀπὸ τέλμα. Ὁ ἴδιος θὰ τὰ δραματοποιήσεις ὅλα αὐτὰ μὲ ἀνώτερη τραγικὴ τέχνη, ἀντλώντας τῆ μεγαλόφωνη γλαφυρότητα ἀπὸ τὰ δικά σου βάσανα. Ἀπὸ αὐτὰ ἂν δὲ μᾶς ἔσωζε γρήγορα ἢ ἀληθινὰ μεγάλη μητέρα τῶν φτωχῶν, τῆ μητέρα σου ἐννοῶ, ποὺ πρόβαλε ἐγκαίρως σὰ λιμάνι σὲ θαλασσοδαρμένους, θὰ ἤμασταν νεκροὶ ἀπὸ παλιὰ καὶ γιὰ τὴν ποντικὴ μας πίστη, θὰ ἤμαστε ἄξιοι ὄχι γιὰ ἐπαίνους ἀλλὰ μᾶλλον γιὰ λύπηση. Πῶς νὰ μὴν ἀναφέρω τὰ περιβόλια, ποιά περιβόλια καὶ ποιά λάχανα, καὶ τὴν κοπριά τοῦ Αὐγεία ποὺ βγάζαμε καθαρίζοντας τὸ σπίτι καὶ ποὺ μ' αὐτὴν γεμίσαμε τοὺς «κῆπους», ὅταν σέρναμε τὸ κάρρο φορτωμένο ποὺ νὰ μοιάζει μὲ λόφο^{17α}, ἐγὼ ὁ ρυπαρὸς κι ὁ ἄψογος ἐσύ, ὅταν τὸ σέρναμε μὲ τοὺς λαιμοὺς καὶ μὲ τὰ χέρια μας, ποὺ ἔχουν ἀκόμα τὰ σημάδια ἀπ' τὶς δουλειές μας. (ᾠ γῆ καὶ ἥλιε καὶ ἀέρα κι ἀρετή! ἄφησε νὰ φωνάξω ὅπως σὲ τραγωδία). Δὲ θέλαμε βέβαια νὰ ζεζοῦμε τὸν Ἑλλησποντο¹⁸ ἀλλὰ νὰ ἰσιώσουμε κάπως ἓνα γκρεμό. Ἄν δὲ σὲ πειράξουν ὅσα σοῦ λέω δὲ θὰ πειράξουν κι ἐμένα. Μ' ἂν σὲ στενοχωρήσουν, πόσο κι ἐμένα μὲ ὅσα ἐγιναν. Τὰ περισσότερα θὰ τὰ παραλείψω, ἐκτιμώντας τὰ πολλὰ ἄλλα ποὺ ἀπολαύσαμε.

6. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ¹⁹

Ἐπαιζα βέβαια καὶ δὲ σοβαρολογοῦσα στὴν προηγούμενη ἐπιστολή μου γιὰ τὴν Ποντικὴ ζωῆ μου· τώρα ὁμως γράφω καὶ

δαζόντων. «Τίς ἂν με θείῃ κατὰ μῆνα ἡμερῶν τῶν ἔμπροσθεν ἐκείνων», ἐν αἷς συνενετρεύω σοι τῷ κακοπαθεῖν; ἐπειδὴ τὸ ἐκούσιον λυπηρὸν τοῦ ἀκουσίου τερπνοῦ τιμιώτερον. Τίς δώσει τὰς ψαλμωδίας ἐκείνας καὶ τὰς ἀγγυπνίας, καὶ τὰς δι' εὐχῆς πρὸς 5 Θεὸν ἐκδημίας, καὶ τὴν οἶονεὶ ἄλλον ζωὴν καὶ ἀσώματον; Τίς ἀδελφῶν συμφυῖαν καὶ συμψυχίαν, τῶν ὑπὸ σοῦ θεουμένων καὶ ὑψουμένων; Τίς ἀμιλλαν ἀρετῆς καὶ παράθῃζιν, ἣν ὄροις γραπτοῖς καὶ κανόσιν ἡσφαλισάμεθα; Τίς θείων λογίων φιλοπονίαν, καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς φῶς εὐρισκόμενον, σὺν ὁδηγίᾳ τοῦ Πνεύματος; Ἡ, ἵνα 10 τὰ μικρότερα λέγω καὶ εὐτελέστερα, τίς ἐφημερίας καὶ αὐτουργίας; τίς ξυληγίας καὶ λατομίας; τίς δὲ φυτείας καὶ ὀχετηγίας; τίς δὲ πλάτανον τὴν χρυσοῦν, καὶ τῆς Ξέρξου τιμιώτεραν, ὑφ' ἧς οὐχὶ βασιλεὺς ἐκαθέζετο τεθρουμένος, ἀλλὰ μοναστῆς τετροχόμενος, ἦν ἐγὼ ἐφύτευσα. Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἢ σὴ τιμιότης, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠξήσεν, εἰς τιμὴν ἡμετέραν, ἵνα ὑπόμνημα σώζηται παρ' ὑμῖν τῆς 15 ἡμετέρας φιλοπονίας, ὡσπερ ἐν τῇ κιβωτῷ λέγεται καὶ πιστεύεται ἢ ῥάβδος Ἀαρὼν ἢ βλαστήσασα. Ταῦτα εὔξασθαι μὲν ῥᾶστον, λαβεῖν δὲ οὐ ῥᾶδιον. Ἀλλὰ μοι καὶ πάρεσο καὶ σύμπνει τὴν ἀρετὴν καὶ συνεργάζου, καὶ ἦν ποτὲ συνελέξαμεν ὠφέλειαν, συντήρει διὰ 20 τῶν προσευχῶν, ἵνα μὴ κατὰ μικρὸν ὡσπερ σκιά λυθῶμεν, κλινοῦσης ἡμέρας. Ὡς ἐγὼ σὲ πνέω μᾶλλον ἢ τὸν ἀέρα· καὶ τοῦτο ζῶ μόνον, ὃ μετὰ σοῦ γίνομαι, ἢ παρών, ἢ ἀπόν τοῖς ἰνδάλασι.

Z'. ΚΑΙΣΑΡΙΩΙ

Ἰκανῶς ἠρυθριάσαμεν ἐπὶ σοί· τὸ γὰρ ὅτι ἐλυπήθημεν, τί χρὴ

20. Ἰωβ 29,2. «Ποιὸς θὰ μὲ φέρει στήν περίοδο τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ποῦ πέρασα.»

21. Ἐδῶ φαίνεται ἡ συμμετοχὴ τοῦ Γρηγορίου στὴ διατίπωση τῶν κανόνων τῆς μοναχικῆς ζωῆς.

22. Βλ. γιὰ τὸ χρυσοῦ πλατάνι στὸν Ἱερὸδ. 7, ἦταν δῶρο στὸ Δαρεῖο τὸν πατέρα τοῦ Ξέρξη, ἀπὸ τὸ Λυδὸ Πύθιο, ποῦ ἀργότερα ἔδωσε τροφίμα στὸ στρατὸ τοῦ Ξέρξη, δίνοντας καὶ στὸν ἴδιο χρήματα.

23. Α' Κορ. 3,6.

24. Ἀριθμ. 17,8-10.

25. Ὁ Καισάριος εἶχε πάρεϊ ἀπὸ τὸ Μεγάλο Κωνσταντῖνο τὴν πρώτη

πολύ σοβαρά μάλιστα. «Τίς ἂν με θείη κατὰ μῆνα ἡμερῶν τῶν ἔμπροσθεν ἐκείνων»²⁰, τίς μέρες που μοιραζόμουν μαζί σου τὴν τρυφή τῆς κακουχίας; Γιατί ἡ ἐκούσια λύπη εἶναι ἀκριβότερη ἀπὸ τὴν ἀκούσια χαρά. Ποιός θὰ μοῦ δώσει ἐκεῖνες τίς ψαλμωδίες, τίς ἀγρυπνίες καὶ τὸ ταξίδι μὲ τὴν προσευχὴ στὸ Θεὸ καὶ τὴ ζωὴ, πού ἔμοιαζε ἄλλη κι ἀσώματη; Ποιός θὰ μοῦ δώσει τὸ σύνδεσμο καὶ τὴν ὁμοψυχία τῶν ἀδελφῶν πού ἐσὺ τοὺς ἐθέωνες καὶ τοὺς ἀνέβαζες στὸν οὐρανό; Ποιός τὴν ἄμιλλα τῆς ἀρετῆς καὶ τὸ ἀκόνημα σ' αὐτὴν πού μὲ ὄρους καὶ κανόνες γραπτοὺς ἀσφαλίσασα²¹; Ποιός καὶ τὴ φιλοπονία στὰ θεῖα λόγια καὶ τὸ φῶς πού λάμπει σ' αὐτὰ μὲ ὀδηγὸ τὸ Πνεῦμα; Ἦ νὰ ἀναφέρω τὰ μικρότερα καὶ ταπεινότερα: ποιός θὰ μοῦ δώσει ὅσα κάθε μέρα ἔφτιαχνα μὲ τὰ χέρια μου; Ποιός τὴ μεταφορὰ τῶν ξύλων, τὴ λατομία, τὸ φύτεμα, τὸ πότισμα; Ποιός καὶ τὸ χρυσὸ πλατάνι, πολυτιμότερο ἀπ' τὸ πλατάνι τοῦ Ξέρξη²²: κάτω ἀπ' αὐτὸ δὲν καθόταν μαλθακὸς βασιλιάς, ἀλλὰ τραχὺς μοναχός: ἐγὼ τὸ ἔχω φυτέψει, τὸ πότισε ὁ Ἄπολλῶς, ἡ τιμιότητά σου, ἀλλὰ τὸ μεγάλωσε ὁ Θεός²³, γιὰ τιμὴ δική μου, γιὰ νὰ σώζεται κοντά σας ἓνα ἐνθύμιο τῆς φιλοπονίας μου, ὅπως μέσα στὴν κιβωτό, καθὼς λέμε καὶ πιστεύομε, τὸ ραβδί τοῦ Ἄαρῶν πού βλάστησε²⁴. Αὐτὰ εἶναι πανεύκολο νὰ τὰ εὐχηθεῖς, ὄχι ὁμως εὐκολο νὰ τὰ λάβεις. Σὲ παρακαλῶ νὰ σαι κοντά μου, νὰ σὲ καίει ἡ ἴδια φλόγα τῆς ἀρετῆς καὶ νὰ συνεργάζεσαι μαζί μου κι ὅποια ὠφέλεια εἶχαμε κάποτε συναθροίσει, νὰ τὴ διατηρεῖς μὲ τίς προσευχές, γιὰ νὰ μὴ διαλυθοῦμε σὰ σκιά λίγο λίγο καθὼς γέρνει ἡ μέρα. Ὅπως ἐγὼ πιὸ πολὺ ἐσένα ἀναπνέω παρὰ τὸν ἀέρα καὶ ζῶ αὐτὸ μονάχα, ὅ,τι γίνομαι μ' ἐσένα ἢ ὅταν εἶμαι κοντά σου ἢ μακριά σου μὲ τὴν εἰκόνα σου.

7. ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ²⁵

Ἄρκετὰ ντραπήκαμε γιὰ σένα: ὅτι λυπηθήκαμε, τί χρειάζεται

θέση στοὺς γιατροὺς. Ὁ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου Ἰουλιανὸς θέλησε νὰ τὸν κρατήσῃ καὶ γιὰ λίγο ὁ Καισάριος φάνηκε νὰ μὴν ἔχει ἀντιρρήσεις. Γι' αὐτὸ δέχεται τὴν ἐπίθεση τοῦ Γρηγορίου.

γράφειν, τῷ γε πάντων μάλιστα πεπεισμένῳ· Ἴνα γὰρ μὴ τὰ ἡμέτερα λέγωμεν, μηδὲ δόξης ἀθυμίας ἐνέπλησεν ἡμᾶς ἢ περὶ σὲ φήμη, δὸς δὲ εἰπεῖν καὶ δέους, ἐβουλόμην, εἴ πως οἶόν τε ἦν, παρεῖναι σε τοῖς τῶν ἄλλων λόγοις οἰκείων τε ὁμοίως καὶ ξένων, τῶν ὁπωσοῦν γνωρίμων ἡμῖν, ἀλλ' οὖν Χριστιανῶν, οὓς περὶ σοῦ τε καὶ ἡμῶν λέγουσι, οὐχ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὐ, ἀλλὰ πάντες ἐξῆς ὁμοίως, ἐπειδὴ καὶ προθυμότερον ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις ἢ τοῖς οἰκείοις φιλοσοφοῦσιν ἄνθρωποι. Ὡσπερ ἄλλη τις μελέτη γέγονεν αὐτοῖς ταῦτα τὰ ρήματα. Νῦν μὲν υἱὸν ἐπισκόπου στρατεῦσθαι, νῦν δὲ ὀρέγεσθαι τῆς ἐξωθεν δυναστείας καὶ δόξης, νῦν δὲ ἠττάσθαι χρημάτων (ὅποτε κοινὸν ἀνῆπται πῦρ, καὶ τὸν περὶ ψυχῆς δρόμον τρέχουσιν ἄνθρωποι)· ἀλλ' οὐχὶ μίαν ἠγεῖσθαι καὶ δόξαν καὶ ἀσφάλειαν καὶ εὐπορίαν, τὸ γενναίως ἴστασθαι πρὸς τὸν καιρὸν, καὶ ὅτι πορρωτάτω ποιεῖν ἑαυτὸν παντὸς ἄγους τε καὶ μιάσματος. Πῶς δ' ἂν ἄλλον νοουθετήσειεν ὁ ἐπίσκοπος, μὴ παρασυρῆναι τῷ καιρῷ, μηδὲ τοῖς εἰδώλοις συναναφύρεσθαι; πῶς δ' ἂν τοῖς ἄλλο τι πλημμελοῦσιν ἐπιτιμήσειεν, αὐτὸς ἀφ' ἐστίας τὴν παρρησίαν οὐκ ἔχων. Ταῦτα καθ' ἐκάστην ἀκούοντας ἡμᾶς τὴν ἡμέραν, καὶ ἔτι πλείω τούτων καὶ χαλεπότερα, τῶν μὲν καὶ διὰ φιλίαν λεγόντων ἴσως, τῶν δὲ καὶ διὰ δυσμένειαν ἐπιτιθεμένων, πῶς οἶε διακεῖσθαι καὶ τίνας ἔχειν ψυχὰς ἀνθρώπους τῷ Θεῷ προθεμένους δουλεύειν καὶ πρὸς τὰς μελλούσας ὀρᾶν ἐλπίδας μόνον ἀγαθὸν κρίνοντας; Τὸν μὲν οὖν κύριον τὸν πατέρα ἡμῶν πάνυ δυσφοροῦντα τὰ πρὸς τὴν ἀκοήν, καὶ πρὸς τὸν βίον αὐτὸν ἀπαγορευόντα, ὁπωσοῦν αὐτὸς παραμυθοῦμαι καὶ ψυχαγωγῶ, τὴν σὴν ἐγγυῶμενος γνώμην, καὶ πειθῶν ὅτι οὐχ ὑπομενεῖς ἔτι πλείον λυπεῖν ἡμᾶς. Τὴν δὲ κυρίαν τὴν μητέρα, εἰ πύθοιτό τι τῶν κατὰ σὲ (μέχρι γὰρ τοῦ νῦν τέως ἀπεκρυσάμεθα πολλαῖς ἐπινοίαις), οἷον καὶ παντελῶς ἀπαρμύθητον ἔξειν τὸ πάθος, ὡς γυναικᾶ τε οὕσαν μικρόψυχον, καὶ ἄλλως διὰ τὸ λίαν εὐλαβές, μετριάξειν περὶ τὰ τοιαῦτα οὐ δυναμέ-

26. Ἐννοεῖ τὴν καταδίωξη τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὸν Ἰουλιανό.

27. Πρόκειται γιὰ τὸν πατέρα τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Καισάρου Γρηγόριο.

νά τὸ γράψω σ' αὐτὸν ποὺ ἔχει πειστεῖ γι' αὐτὸ πιὸ πολὺ ἀπ' τὸν καθένα; Γιὰ νὰ μὴ μιῶ γιὰ μᾶς, οὔτε νὰ σοῦ λέω μὲ πόση λύπη γέμισε ἡ ψυχὴ μας ἀπὸ τὴ φήμη γιὰ σένα καὶ μὲ πόσο φόβο, ἄφησέ με νὰ πῶ, ἤθελα ἂν ἦταν δυνατὸ νὰ ἤσουν παρῶν στὶς ὁμιλίαι τῶν ἄλλων, δικῶν μας ὅμοια καὶ ξένων, τῶν γνωστῶν μας καὶ ὁπωσδήποτε Χριστιανῶν, ποὺ κάνουν γιὰ σένα καὶ γιὰ μᾶς κι ὄχι μερικοὶ μόνο ἀλλὰ ὅλοι μὲ τὴ σειρὰ ὅμοια, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ οἱ ἄνθρωποι φιλοσοφοῦν προθυμότερα μὲ ξένες ἀφορμὲς κι ὄχι δικές τους. Ἔγιναν μελέτη τους καὶ μελετοῦν συνέχεια τὰ λόγια τοῦτα: τώρα ὅτι κατατάσσεται στὸ στρατὸ ὁ γιὸς τοῦ ἐπισκόπου, τώρα ὅτι ὀρέγεται κοσμικὲς ἐξουσίες καὶ δόξαι, τώρα ὅτι ὑποδουλώνεται στὰ χρήματα (τὴν ὥρα ποὺ ἔχει ἀνάψει φωτιὰ γιὰ ὄλους²⁶ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀγωνίζονται γιὰ τὴ ζωὴ τους). Καὶ λένε δὲ θεωρεῖ πὼς ὑπάρχει μιὰ δόξα καὶ μιὰ ἀσφάλεια κι ἓνας πλοῦτος, ν' ἀντιμετωπίζει δηλαδὴ μὲ γενναιότητα τίς περιστάσεις καὶ νὰ κρατιέται ὅσο πιὸ μακριὰ μπορεῖ ἀπὸ κάθε ἀνοσιότητα καὶ κάθε μόλυσμα. Πὼς ὁ ἐπίσκοπος²⁷ θὰ μπορούσε νὰ συμβουλέψει κάποιον ἄλλο νὰ μὴν τὸν παρασύρουν οἱ περιστάσεις καὶ νὰ μὴν ἀνακατευθεῖ μὲ τὰ εἰδῶλα; Καὶ πὼς θὰ ἐκτιμῆσει ὅσους παραστράτιζον σὲ κάτι ἄλλο, ἀφοῦ ὁ ἴδιος δὲν παίρνει τὸ θάρος ἀπὸ τὸ σπῖτι του; Αὐτὰ ἀκοῦμε καθημερινὰ κι ἀκόμα περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ καὶ χειρότερα. Μερικοὶ μιλοῦν ἴσως κι ἀπὸ φιλία· ἄλλοι ὅμως μᾶς ἐπιτίθενται ἀπὸ ἐχθρα καὶ σὲ ποιά θέση νομίζεις θὰ βρεθοῦν καὶ τί ψυχικὴ διάθεση θὰ ἔχουν ἄνθρωποι ποὺ ἔβαλαν σκοπὸ τους νὰ ὑπηρετοῦν τὸ Θεὸ καὶ θεωροῦν μοναδικὸ ἀγαθὸ τους ν' ἀποβλέπουν στὶς μελλοντικὲς ἐλπίδες; Τὸν κύριο μας καὶ πατέρα μας ποὺ δυσφορεῖ ὑπερβολικὰ μὲ ὅσα ἀκοῦει κι ἔχει ἀποκάμει ἀπὸ αὐτὴ τὴ ζωὴ τὸν παρηγορῶ ὁ ἴδιος ὅπως μπορῶ καὶ τὸν ἐνθαρρύνω, διαβεβαιώνοντάς τον γιὰ τὴ διάθεσή σου καὶ πείθοντάς τον ὅτι δὲ θὰ ἀντέξεις ἄλλο νὰ μᾶς στενοχωρήσεις περισσότερο. Μὰ τὴν κυρά μας τὴ μητέρα μας, ἂν πληροφορηθεῖ κάτι ἀπὸ τὰ δικά σου (γιατὶ ὡς τὰ τώρα τῆς τὰ ἔχομε κρῦψει μὲ πολλὰς ἐπινοήσεις), νὰ λάβεις ὑπόψη ὅτι θὰ δοκιμάσει θλίψη ὀλότελα ἀπαρηγόρητη καὶ γιατί σὰν γυναίκα εἶναι μικρόψυχη ἀλλὰ κι ἐπειδὴ ἀπὸ τὴ μεγάλη εὐλάβειά της, δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ μέτρο στὰ ζητήματα αὐτά. Ἄν λοι-

νην. Εἰ μὲν οὖν τινα καὶ σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν ποιῆ λόγον, βούλευσαι τι βέλτιον καὶ ἀσφαλέστερον. Πάντως γὰρ καὶ τὰ ἐνταῦθα πρὸς ἐλευθέριον διαγωγὴν αὐτάρκη, τῷ γε μὴ λίαν ἀπλήστῳ, μηδὲ ἀμέτρῳ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πλείονος. Ἀλλὰ καὶ τοῦ καταστάσεως σε τυχεῖν οὐχ ὀρῶ τίνα καιρὸν ἀναμενοῦμεν, τὸν νῦν εἴασαντες. Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς ἔχη γνώμης, καὶ μικρὰ πάντα σοι πρὸς τὴν ἰδίαν ὀρμήν, ἄλλο μὲν οὐδὲν εἰπεῖν βούλομαι δυσχερές· τοσοῦτον δὲ προλέγω καὶ διαμαρτύρομαι, ὅτι δυοῖν ἀνάγκη θάτερον, ἢ γνήσιον μένοντα Χριστιανὸν τὴν ἀτιμοτάτην αὐτοῦ τετάχθαι, καὶ πράττειν ἀναξίως καὶ σεαυτοῦ καὶ τῶν ἐλπίδων· ἢ τῆς τιμῆς ἐφιέμενον, περὶ τὰ καιριώτερα βλάπτεσθαι, τοῦ καπνοῦ γε μετέχοντα, εἰ καὶ μὴ τοῦ πυρός.

Η'. ΒΑΣΙΛΕΙΩ

Ἐπαιῶ σου τῆς ἐπιστολῆς τὸ προοίμιον. Τί δὲ τῶν σῶν οὐκ ἐπαινετόν; καὶ σὺ εἰλως ὡσπερ καὶ ἡμεῖς γεγραφότες, ἐπειδὴ γε εἰς τὸν πρεσβυτέρου βαθμὸν ἐβιάσθημεν. Καίτοι γε οὐ τοῦτο ἡμῖν ἐσπουδάζετο. Ἀλλήλοις γὰρ ἐσμεν, εἴπερ ἄλλοι τινές, ἀξιόπιστοι μάρτυρες τοῦ τὴν πεζὴν στέργειν φιλοσοφίαν καὶ κάτω μένουσαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὴ γενέσθαι μὲν ἴσως ἄμεινον ἦν· ἢ οὐκ οἶδ' ὅτι καὶ φῶ, ἕως ἂν ἀγνοῶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ ἐγένετο, φέρειν ἀνάγκη, ὡς γοῦν ἐμοὶ καταφαίνεται, καὶ μάλιστα διὰ τὸν καιρὸν, πολλὰς ἡμῖν αἵρετικῶν ἐπεισάγοντα γλώσσας, καὶ μὴ καταισχνύνειν μήτε τὰς τῶν πεπιστευκότων ἐλπίδας, μήτε τὸν ἡμέτερον βίον.

28. Γράφτηκε ὅταν ὁ Βασίλειος ἔγινε πρεσβύτερος.

πὸν ὑπολογίζεις κάπως καὶ τὸν ἑαυτὸ σου κι ἐμᾶς, σκέψου κάτι καλύτερο κι ἀσφαλέστερο. Γιατὶ ὅπωςδήποτε καὶ οἱ δικές μας δυνατότητες ἀρκοῦν γιὰ μιὰ ζωὴ ἀνοιχτὴ, γιὰ ὅποιον βέβαια δὲν εἶναι ὑπερβολικὰ ἀπληστος καὶ ἀχαλίνωτος στὴν ἐπιθυμία τοῦ περισσότερου. Ἀλλὰ καὶ γιὰ ν' ἀποκατασταθεῖς δὲ βλέπω ποιὰ εὐκαιρία πρέπει νὰ περιμένομε, ἂν ἀφήσομε αὐτὴν νὰ περάσει. Ἄν ὁμως ἐπιμένεις στὴν ἴδια ἄποψη καὶ εἶναι ὅλα μικρὰ μπροστὰ στὴ σφοδρὴ ἐπιθυμία σου, δὲ θέλω νὰ σοῦ ἀναφέρω καμιὰ ἄλλη δυσκολία· σοῦ προλέγω τοῦτο μόνο καὶ σοῦ τονίζω, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ προτιμήσεις ἐν' ἀπ' τὰ δύο ἢ νὰ μείνεις γνήσιος χριστιανὸς καὶ νὰ γραφτεῖς στὴν περιφρονημένη τάξη ἢ νὰ ζεῖς ὅπως νομίζεις ζωὴ ἀνάξια καὶ τοῦ ἑαυτοῦ σου καὶ τῶν ἐλπίδων σου, ἢ ἐπιθυμώντας τιμὲς νὰ ζημιωθεῖς στὰ σημαντικότερα μετέχοντας στὸν καπνὸ ἂν ὄχι καὶ στὴ φωτιά.

8. ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ²⁸

Ἐπαινώ τὸ προοίμιο τῆς ἐπιστολῆς σου. Μὰ καὶ τί δικό σου δὲν εἶναι ἄξιο γιὰ ἔπαινο; Πιάστηκες κι ἐσύ, ὅπως σοῦ ἔγραψα κι ἐγὼ ὅταν ἐξαναγκάστηκα νὰ δεχτῶ τὸ βαθμὸ τοῦ πρεσβυτέρου. Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι δὲν ἐπιδιώκαμε τὸ πράγμα αὐτό. Γιατὶ περισσότερο ἀπὸ ὅποιους ἄλλους εἴμαστε ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο ἀξιόπιστοι μάρτυρες ὅτι ἐμεῖς ἐπιθυμούσαμε τὴν πεζὴ φιλοσοφία²⁹ ποὺ περιορίζεται στὰ χαμηλά. Ἦταν ἴσως καλύτερο νὰ μὴ γίνεи τοῦτο· ἢ δὲν ξέρω καὶ τί νὰ πῶ ὅσο δὲν κατανοῶ τὴν οἰκονομία τοῦ Πνεύματος. Μιὰ κι ἐγίνε ὁμως, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ δεχτοῦμε, ὅπως τουλάχιστο εἶναι καταφάνερο σ' ἐμένα, καὶ μάλιστα γιὰ τὶς περιστάσεις ποὺ ἐπισύρουν ἐναντίον μας πολλὰς γλώσσες αἰρετικῶν καὶ νὰ μὴ ντροπιάσομε οὔτε τὶς ἐλπίδες ὅσων μᾶς ἐμπιστεύτηκαν οὔτε τὴ ζωὴ μας.

29. Ἐννοεῖται ἡ ἰδιωτικὴ ζωὴ ποὺ δὲν περισπᾶται ἀπὸ κανένα δημόσιο λειτούργημα.

Θ'. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΙ

Χρυσέαξ ὑπόστησον εὐτειχεῖ θαλάμῳ κίονας, κατὰ Πίνδαρον, καὶ ἀπὸ δεξιῆς ἡμῖν γνωρίσθητι τῆς ἀρχῆς ἐν τῇ παρουσίᾳ φροντίδι ὡς ἂν καὶ θεητὸν πῆξαις μέγαρον, εὐδόκιμος ἐν αὐτῇ φανείς. Γνωρίσεις δε πῶς; τὸν Θεὸν καὶ τὰ θεῖα τιμῶν, οὐ τί σοι μείζον καὶ ὑψηλότερον; τιμήσεις δὲ πῶς καὶ τίσιν; ἐνὶ τούτῳ, τῷ κήδεσθαι τῶν παρισταμένων Θεῶν καὶ λειτουργῶν τοῦ βήματος. Τούτων εἷς ἐστὶ καὶ ὁ συνδιάκονος ἡμῶν Εὐθάλιος, ὃν, οὐκ οἶδ' ὅπως, εἰς μείζω τάξιν μεταχωρήσαντα, διαγράφειν ἐπιχειροῦσι χρυσὸν οἱ τῆς ἡγεμονικῆς τάξεως. Τοῦτο μὴ ἀνεκτὸν φανήτω σοι καὶ χεῖρα ὄρεξον τῷ τε διακόνῳ καὶ τῷ κλήρῳ παντί, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἡμῖν, ὧν σοι μέλει ἢ δεινότερα ἂν πάθοι μόνος ἀνθρώπων, μὴ τυγχάνων τῆς τῶν καιρῶν φιλανθρωπίας καὶ τῆς δεδομένης τοῖς ἱερατικοῖς παρὰ τῶν βασιλέων τιμῆς, ἀλλ' ὑβριζόμενος καὶ ζημιούμενος ἴσως διὰ τὴν ἡμετέραν εὐτέλειαν.. Ὁ σοι καλῶς ἔχει 15 μὴ συγχωρεῖν, κἂν μὴ καλῶς ἄλλοι βούλωνται.

Γ'. ΚΑΝΑΙΑΝΩΙ

Ποῦ νῦν οἱ σοφισταί; τί σιωπῶσιν οἱ περὶ τὴν ποίησιν; τίνας λόγους ἀμείνους ἐπιζητοῦσιν, ἢ τίνα λαμπροτέραν ὑπόθεσιν; Νῦν ἔδει πᾶσαν μὲν ἐπὶ σοὶ κινηθῆναι γλῶσσαν μουσικὴν τε καὶ ἑναρ-

30. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε τὸ 362, ὅταν ὁ Γρηγόριος εἶχε λάβει τὸ ἀξίωμα τῆς ἱεροσύνης.

31. Πίνδαρος, Ὀλυμπιονίκος 6,1.

32. Ἡ ἡγεσία τῆς διοίκησης νᾶ τοῦ ἐπιβάλου μὴ εἰσφορά ἐγγραφῆς στὴν ἀνώτερη αὐτὴ τάξη, ὅπου προβιβάστηκε. Τὰ χρήματα αὐτὰ πῆγαιναν σὲ στρατιωτικὰς δαπάνες.

9. ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ³⁰

Βάλε χρυσές κολῶνες στὸν καλοχτισμένο θάλαμο, ὅπως λέει ὁ Πίνδαρος³¹, κι ἄφησε νὰ σὲ γνωρίσομε κάνοντας καλὴ ἀρχὴ στὰ τωρινὰ καθήκοντά σου, γιὰ νὰ μπορέσεις νὰ οἰκοδομήσεις θαυμαστὸ μέγαρο δείχνοντας ἄξιο σ' αὐτὰ τὸν ἑαυτό σου. Νὰ σὲ γνωρίσομε πῶς; Ὅταν τιμᾷς τὸ Θεὸ καὶ τὰ θεῖα ἀπὸ τοῦτο τί ἔχεις μεγαλύτερο; Καὶ πῶς θὰ τὸν τιμήσεις καὶ τί τιμὴ θὰ τοῦ ἀποδώσεις; Τοῦτο τὸ ἓνα μόνο: φροντίζοντας ὅσους παραστέκονται στὸ Θεὸ καὶ λειτουργοῦν στὸ Ἱερὸ Βῆμα. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ὁ συνδιάκονός μας Εὐθάλιος· αὐτός, δὲν ξέρω πῶς μεταπήδησε σὲ ἀνώτερη τάξη κι ἐπιχειροῦν νὰ τοῦ ἐπιβάλουν χρηματικὸ ἀντιστάθμισμα ὅσοι ἀνήκουν στὴν ἡγεσία τῆς διοίκησης³². Μὴν τὸ θεωρήσεις τοῦτο ἀνεκτὸ κι ἄπλωσε προστατευτικὸ τὸ χέρι σου καὶ στὸ διάκονο καὶ στὸν κληρὸ ὄλο καὶ πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους σ' ἐμένα, ποὺ δὲν παύεις νὰ μὲ νοιάζεσαι. Ἀλλιῶς θὰ ταλαιπωρηθεῖ σκληρότατα μόνος αὐτός ἀπὸ ὄλους, ἂν δὲν ἐπιτύχει τὴ φιlanθρωπία τῶν καιρῶν καὶ τὴν τιμὴ ποὺ παρέχουν στοὺς κληρικούς οἱ βασιλεῖς ἀλλὰ ὑβρίζεται καὶ τιμωρεῖται ἴσως κι ἐξαιτίας τῆς δικῆς μας μηδαμνότητας. Ἐσὺ καλὰ κάνεις νὰ μὴν τὸ ἀνέχεσαι, κι ἄς προσπαθοῦν οἱ ἄλλοι ὄχι καλὰ.

10. ΣΤΟΝ ΚΑΝΔΙΔΙΑΝΟ³³

Ποῦ πῆγαν οἱ σοφιστές; Γιατί σωπαίνουν ὅσοι γράφουν ποιήματα; Ποιῆς καλύτερες λέξεις ἀναζητοῦν ἢ ποιὸ ἐντυπωσιακότερο θέμα; Ἐπρεπε τώρα ἐξαιτίας σου νὰ κινηθεῖ κάθε γλῶσσα μου-

33. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε τὸ 363. ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὸ ἴδιο τῆς τὸ περιεχόμενο. Ὁ Γρηγόριος ἐπαινεῖ τὸν ὑπαρχο Κανδιδιανό, πράγμα ποὺ δὲ θὰ ἔκανε, ἂν ἔγραφε τὸ 362, ὅποτε ἡ Ναζιανζὸς εἶχε δεχθεῖ ἐπίθεση ἀπὸ προϊστάμενο τῆς διοίκησης, ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἦταν ὁ παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς.

μόνιον. πᾶσαν δὲ ὑψηλὸν τι καὶ διαπρῦσιον ἠχῆσαι ρητορικὴν· οὐ ταύτη μόνον ὅτι χρέος ἀπάντων χρεῶν δικαιοτάτον, ἄρχοντα δεξιὸν ἀνυμνεῖσθαι τοῖς λόγοις, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν ἐν ἀμφοτέροις ἄκρον ἀμφοτέροις κοσμεῖν οἰκειότατον. Καὶ εἰ μὴ πρὸ καιροῦ τοὺς λόγους 5 ἀνέπαυσα (νῦν γὰρ δὴ τοῦτο αἰσθάνομαι), καὶ ἐβουλεύσαμην, ἔφη τις, ταχύτερα ἢ σοφώτερα, τὸ μὴ πανηγυρίζειν μηδὲ φοιτᾶν εἰς μέσους φιλοσοφήσας, ὡς τάχα ἂν καὶ τὰς Τυρρηνικὰς ὑπερεφώνησα σάλπιγγας (ἐρῶ γάρ, μηδὲν τὸν τραχὺν τοῦ Μῶμου λίθον εὐλαβηθεῖς, κατὰ Πίνδαρον), εἰ μὴ τῆς σιωπῆς ἀορίαν κατεψηφισάμην.

10 Νυνὶ δὲ ὁ πέπονθα ἐπὶ σοί, ὁποῖόν τι τοῦμόν χρημα, τάχα ἂν γνοίης ἀπ' εἰκόνας τινός. Κόπτω μὲν οἶον τοῦδαφος τοῖς ποσί, κατὰ τοὺς θερμωτάτους τῶν ἵππων, καὶ διεσθίω τὰ χαλινά, καὶ τὸ οὖς διανίστημι, πνέω τε θυμὸν ἐκ μυκτῆρων, καὶ βλέπω δριμῦν καὶ ἀφρῶ βάλλομαι· μένω δὲ ὁμῶς εἶσω κιγκλίδος, οὐκ ἐφίεντος μοι τοῦ νό-

15 μου τὸν δρόμον.

Τί οὖν; ἐπειδὴ ταῦτα δοκεῖ, τί δράσομεν; Ἡ παντάπασι καταβαλοῦμεν τοὺς λόγους, καὶ σιωπῇ τὰ σὰ θαυμασόμεθα, παρέντες ἐτέροις τὴν εὐφημίαν; Οὐ μὲν οὖν. Ἄλλ' ἄλλοι μὲν τᾶλλα τῶν σῶν εὐφημοῦντων, ὅτι ἂν ἕκαστος βούληταί τε καὶ δύνηται. Πάντως δὲ 20 πολλοῖς ἀρκέσει λόγοις καὶ πανηγύρεσιν, εἴαν μέρος ἕκαστος τῶν σῶν ἀπολαβῶν εὐφημῇ· οἱ μὲν, τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν καὶ τὸ ἐν τούτοις εὐσύνετόν τε ὁμοῦ καὶ φιλόπονον (τίς γὰρ ἢ εὐρετῆς τοῦ δέοντος κοριμώτερος, ἢ ἐπιτελέσαι τὸ εὐρεθὲν ἐνεργέστερος;), οἱ δὲ τῆς δίκης τὰ τάλαντα, καὶ ὡς ὑπὸ λαμπρῶ τῷ φωτὶ διακρίνεις 25 τὰς ἔριδας, ὑψηλὸς ἐμπομπεύων τῇ θέμιδι. Τὸ δὲ σὸν ξίφος, φοβερόν μὲν, ὡς πληξόν, ὡς δὲ οὐ πλησσον, ἀνάθημα. Κρατεῖς γὰρ οὐ τῷ κολάζειν ἀμαρτάνοντας, ἀλλὰ τῷ σπουδάζειν ὅπως οὐδὲ τὴν

34. Ὡς ρήτορα δηλαδὴ καὶ ὡς διοικητικῶν.

35. Σάλπιγγες ποῦ βρῆκαν οἱ Τυρρηνοί.

36. Πίνδαρος, Ὀλυμπιονίκος 8,73. Ὁ Γρηγόριος τὸ 'φθόνος' τοῦ Πίνδαρου τὸ μεταβάλλει σὲ 'Μῶμο'.

σική και ἀρμονική και κάθε ρητορεία ν' ἀφήσει ἤχους ὑψηλοὺς και μεγαλόφωνους, ὄχι μόνο ἐπειδὴ σ' αὐτὴν πέφτει τὸ χρέος τὸ πιὸ δίκαιο ἀπ' ὅλα τὰ χρέη νὰ ἐπαινεθεῖ μὲ λόγους ὁ ἐπιδέξιός ἀρχοντας, ἀλλὰ κι ἐπειδὴ εἶναι ἀρμοδιότατο τὸν κορυφαῖο και στίς δύο ἐκδηλώσεις του³⁴ και γιὰ τὰ δύο νὰ τὸν ἐγκωμιάσομε. Κι ἂν δὲν εἶχα παραιτήσει πρόωρα τὴ σπουδὴ τῆς ρητορείας τώρα τὸ καταλαβαίνω, κι ἂν ὅπως εἶπε κάποιος δὲν ἔπαιρνα τὴ γρήγορη μὰ ὄχι και τόσο σοφὴ ἀπόφαση, νὰ μὴ μετέχω σὲ πανηγύρεις και νὰ μὴν ἀσχολοῦμαι μαζί τους ἐπειδὴ φιλοσόφησα, πόσο θὰ μποροῦσα ἴσως μὲ τὴ φωνή μου νὰ καλύψω και τίς Τυρρηνικὲς σάλπιγγες³⁵ (τὸ λέω, χωρὶς νὰ φοβηθῶ καθόλου τὸν τραχὺ Μῶμο, κατὰ Πίνδαρο³⁶), ἂν δὲν εἶχα ἐπιβάλλει στὸν ἑαυτό μου πρόωρη σιωπὴ³⁷. Τί ἔχω πάθει τώρα ἐξαιτίας σου και τί συμβαίνει μ' ἐμένα, ἴσως θὰ τὸ καταλάβεις μὲ μιὰ εἰκόνα. Εἶναι σὰ νὰ σκάβω τὸ ἔδαφος μὲ τὰ πόδια μου, σὰν τὰ ἀκράτητα ἄλογα, νὰ μασῶ τοὺς χαλινοὺς, νὰ τεντώνω τ' αὐτιά μου, νὰ ρουθουνίζω θυμωμένα, νὰ κοιτάζω ἄγρια γεμάτος ἀφροὺς· μένω ὅμως μέσα ἀπὸ τὰ κάγκελα, ἐπειδὴ ὁ κανονισμὸς δὲ μοῦ ἐπιτρέπει τὸ τρέξιμο.

Λοιπὸν; Τώρα ποὺ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ γνώμη, τί νὰ κάνομε; Νὰ καταθέσομε τάχα ὀλότελα τοὺς λόγους και νὰ θαυμάσομε σιωπηλὰ τίς ἀρετὲς σου, ἀφήνοντας τὸν ἐπαινό σου σὲ ἄλλους; Ὅχι βέβαια. Οἱ ἄλλοι ἄς ἐπαινέσουν καθένας ἄλλες ἀρετὲς σου, ὅποια καθένας θέλει και μπορεῖ. Ὅπως και νὰ ἴναι πολλοὶ θ' ἀρκεστοῦν νὰ σὲ ἐπαινοῦν μὲ λόγους και μὲ συγκεντρώσεις, παίρνοντας καθένας ἓνα τομέα ἀπὸ τὴ δράση του· ἄλλοι τὴ διοίκηση τῶν κοινῶν, και τὴ σύνεση και μαζί και τὴ φιλοπονία ποὺ ἐδειξες στὴν ἀσκησὴ τῆς (ποιὸς ἄλλος ἦταν πιὸ πολυμήχανος στὴν εὕρεση αὐτοῦ ποὺ χρειαζόταν ἢ πιὸ δραστήριος στὴν ἐπιτέλεσή του;) ἄλλοι τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης και τὴν ἱκανότητα νὰ διαλύεις τίς φιλονικίες ρίχνοντας σ' αὐτὲς ἄπλετο φῶς και μεγαλόπρεπος ἀπὸ τὸ ὕψος σου παίρνοντας μέρος στὴν πομπὴ τῆς Θέμιδας. Τὸ ξίφος σου, προκαλεῖ φόβο, ἔτοιμο νὰ χτυπήσει· γίνεται ὅμως ἀφιέρωμα στὸ Θεό, ἐπειδὴ δὲ χτυπᾷ. Δὲν ἔχεις τὴν ἐξουσία, γιὰ νὰ τιμωρεῖς, ὅσους παρανόμησαν, ἀλλὰ γιὰ νὰ φροντίζεις νὰ μὴν παρανομοῦν

ἀρχὴν ἀμαρτήσονται· καὶ τῷ πάντας ἠττάσθαι τῆς σῆς διανοίας πλέον, ἢ τῆς τῶν ἄλλων δυναστείας, ὧν ἡ θρασύτης τὸ ἔννομον.

Ἄλλοι θαυμαζέτωσαν τοῦ λόγου τὸ κράτος, εἰ δὲ βούλει, λόγου πᾶν εἶδος, ὅσον τε εἰς κρίσιν ἤκει τῶν λεγομένων, καὶ ὅσον εἰς τὴν
5 τοῦ λέγειν δύναμιν. Ὁ γὰρ αὐτὸς κρίνειν τε ἰκανὸς λόγον, καὶ εἰπεῖν δυνατώτερος· ὡς-τὸ μὲν αὐτοῦ καὶ τὴν χρυσὴν εἰκάζεσθαι ψῆφον, ἢ τὴν ὀμηρικὴν στάθμην ἐκείνην, ὑφ' ἧ κρίνεσθαι συμβαίνει τὴν τῶν Εὐμηνείων ἵππων ἰσότητα· τὸ δὲ ὑπὲρ τὰς χειμερίους εἶναι νιφάδας· ἀγωνοθετοῦντά τε ὁμοίως νῦν καὶ ἀγωνιζόμενον πρότερον.

10 Ἄλλοι τὸ στερρὸν ἐπαινείτωσαν τῷ πράῳ συγκεκραμένον, καὶ τὸ ἐν τῷ μειλιχίῳ μὴ συμπεπτωκός, οἷα τὰ τῶν λεόντων σκιρτήματα.

Ἄλλοι τὸν εὐρυσθενῆ χρυσὸν καὶ τιμήντα, μετὰ τῶν σεμνῶν ὀνομάτων ἀτίμασθέντα, καὶ προτροπάδην εἰζάντα δίκη τῆ σῆ· πράγμα μόνον δὴ πάντων καὶ ἀκοῆς καὶ πίστεως ὑψηλότερον. Ποιητικὸς
15 δέ τις ἀνὴρ καὶ τὴν τέχνην ἀφειτος καὶ αὐτόνομος, καὶ μέλος ἀγροικὸν προσαδέτω σοι, γηπόνων χορὸν στησάμενος, καὶ ἀμησάμενος στάχυν ὠραῖον, πλεκέτω στέφανον ὅτι ἠδιστον, ἡμερίδας τε περὶ κεφαλῆς ἐγειρέτω κισσῶ διαπλόκους καὶ βότρυσι. Γεωργίας ταῦτα θαλῦσια, διὰ σοῦ πάλιν ἀνθρώποις ἐπενεχθούσης· πέτραι τε γάλα
20 ναόντων, καὶ μέλι κρῆναι, καὶ φυτὸν ἅπαν ἡμέροις κομάτω καρποῖς, σύντροφόν τε ὁμοίως καὶ ὄρειον· οἷα τὰ τῶν ποιητῶν πλάσματα, ὅταν τινὰ ποιῶσι χαριζομένην τὴν γῆν. Ταῦτα μὲν, ὅπερ ἔφην, λεγόντων τε καὶ πλαττόντων ἔτεροι. Τὸ γὰρ οἰκεῖον ἅπαν, οὐ πιέζει μόνον, ὡς τῆ λύρα δοκεῖ, ἀλλὰ καὶ εὐφραίνειν μάλιστα πέ-
25 φυκεν.

Ἐγὼ δὲ ὁ διαφερόντως τῶν σῶν ἀγαμαί τε καὶ ἀσπάζομαι, τοῦτο ἔρω· ὅτι τῆς τοῦ καιροῦ δυσκολίας κρείττονα σεαυτὸν παρέχεις. Ἐλλην μὲν ὧν τὴν θρησκευίαν, καὶ τῷ παρόντι κράτει τὰ τοῦ κράτους ὑπηρετούμενος· ὑπηρετούμενος δέ, οὐχ ὅσα οἱ τοῦ καιροῦ
30 κόλακες, ἀλλ' ὅσα οἱ τοῦ καλοῦ φίλοι καὶ μεγαλόφρονες· καὶ τῶν

37. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἰουλιανοῦ προσφέρονταν πολὺ λίγο γιὰ λόγους.

38. Ὀμήρου, *Ιλιάδα* Β,765.

καθόλου και για να υποχωρούν όλοι πιο πολύ στη δύναμη του δικού σου νοῦ κι ὄχι στην ἄσκηση βίας ἀπὸ τοὺς ἄλλους, πού νόμους ἔχουν τὸ θράσος τους. Οἱ τρίτοι ἄς θαυμάζουν τὴν παιδεία σου, ὅλες τὶς διαστάσεις τῆς παιδείας σου ἂν θέλεις, καὶ ὅποια ἀφορᾷ τὴν ἐκλογή τῶν λεγομένων καὶ ὅποια ἀφορᾷ τὴ δύναμη τῆς διατύπωσης. Γιατί ὅποιος εἶναι ἰκανὸς στὴν ἐπιλογή τῶν λόγων εἶναι ἀκόμα ἰκανότερος στὴ διατύπωσή τους· τῆς πρώτης ἰκανότητάς του ἴδιο εἶναι νὰ εικάζει κι ἐκεῖνη τὴ χρυσὴ ψῆφο ἢ κι ἐκεῖνη τὴν ὁμηρικὴ στάθμη³⁸, πού συμβαίνει ν' ἀποτελεῖς τὸ μέτρο γιὰ τὴν ἰσότητά τῶν ἀλόγων τοῦ Εὐμηλοῦ· στὴν ἄλλη ξεπερνᾷς τὰ χιόνια τοῦ χειμῶνα. Αὐτὰ τώρα ἀγωνοθετεῖς, ὅπως πρῶτα ἀγωνίζοσιν. Οἱ τέταρτοι ἄς ἐπαινοῦν τὴ σταθερότητά σου ἀνάμικτη μὲ τὴν πραότητα χωρὶς νὰ γίνεται οἰκειότητα· ὅπως εἶναι τὰ πηδήματα χαρᾶς τῶν λιονταριῶν. Οἱ πέμπτοι τὸν παντοδύναμο καὶ τιμημένο χρυσὸ πού τὸν περιφρόνησες μαζί καὶ τὰ σεβαστὰ ὀνόματα (πού τὸν πρόσφεραν) καὶ ὑπεχώρησε ὀλοταχῶς στὴ δικαιοσύνη σου, πράγμα πού εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ ὅλα καὶ νὰ τὸ ἀκούσεις καὶ νὰ τὸ πιστέψεις. Κι ἓνας ποιητὴς ἐλεύθερος κι αὐτόνομος στὴν τέχνη του ἄς σοῦ ψάλει κι ἓνα τραγούδι ἀγροτικὸ, καταρτίζοντας χορὸ ἀπὸ γεωργοὺς καὶ κόβοντας ὄριμα στάχια ἄς σοῦ πλέξει τ' ὠραιότερο στεφάνι κι ἄς περιβάλει τὸ κεφάλι σου μὲ κλήματα πλεγμένα μὲ κισσοὺς καὶ τσαμπιὰ σταφύλια. Εὐθυμίες τῆς γεωργίας εἶναι αὐτὲς πού ἐσὺ τὴν ἔφερες πάλι στοὺς ἀνθρώπους· οἱ πέτρες ἄς ἀναβλύσουν γάλα κι οἱ πηγὲς μέλι καὶ κάθε δέντρο ἄς φορτωθεῖ μὲ ὠραίους καρπούς, τὰ ἡμέρα ἐξίσου καὶ τὰ ἄγρια· ἔτσι ὅπως κάνουν στὰ δημιουργήματά τους οἱ ποιητὲς νὰ μᾶς χαρίζει ἡ γῆ. Αὐτὰ, ὅπως εἶπα, ἄς τὰ λένε κι ἄς τὰ δημιουργοῦν ἄλλοι. Γιατὶ κάθε τι δικό μας, δὲ μᾶς στενοχωρεῖ μόνο, ὅπως νομίζει ἡ λυρική ποίηση, ἀλλὰ συνήθως μᾶς δίνει τὴν πιὸ μεγάλη χαρὰ.

Ἐγὼ κάτι δικό σου πού θαυμάζω κι ἀποδέχομαι ξεχωριστά, αὐτὸ θὰ πῶ: ὅτι ἀναδεικνύεσαι ἀνώτερος ἀπὸ τὶς δυσκολίες τῆς στιγμῆς. Εἶσαι Ἕλληνας στὸ θρήσκευμα καὶ παρέχεις τὶς ὑπαλληλικὲς ὑπηρεσίες σου στὴν πολιτεία καὶ δὲν εἶναι οἱ ὑπηρεσίες πού παρέχουν οἱ κόλακες τῶν περιστάσεων ἀλλὰ αὐτὲς τὸν προσφέρουν οἱ φίλοι τοῦ καλοῦ καὶ ἀνώτεροι ἄνθρωποι· εἶσαι ἀφοσιωμέ-

μὲν τὴν θεραπείαν ἀφοσιούμενος, τηρῶν δὲ τῇ πατρίδι τὴν εὐνοϊαν καὶ ἀθάνατον ἐν θνητῷ πράγματι τὴν δόξαν καρπούμενος. Κάκεῖνο δὲ σου τῶν ἐπαινετῶν, ὅτι καὶ φιλία τι νέμεις αἰδοῦς ἐν τοσοῦτῳ τῆς ἀρχῆς ὄγκῳ· καὶ σχολὴν ἄγεις ἀπὸ τοσοῦτων ὧν πράττεις, μὴ 5 μενησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμῶν διὰ γραμμάτων τοὺς φίλους, καὶ τὸν πόθον ὁμολογεῖν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔλκειν ἀπόντας. Ἀνθ' ὧν ἐπεύχομαι σοι, τῶν μὲν εἰς εὐδοξίαν μεῖζον οὐδὲν (κἄν γὰρ προσθήκην ἢ ἀρχὴν λάβῃ, τὴν γε ἀρετὴν λαβεῖν οὐκ ἔνεστιν), ἐν δὲ ἀντιπάντων καὶ μέγιστον, γενέσθαι μεθ' ἡμῶν ποτὲ καὶ Θεοῦ, καὶ τῆς 10 τῶν διωκομένων εἶναι μερίδος, καὶ μὴ τῆς τῶν διωκόντων· ἐπειδὴ τὸ μὲν καιροῦ φορᾶ παρασύρεται, τὸ δὲ ἀθάνατον ἔχει τὴν σωτηρίαν.

ΙΑ'. ΓΡΗΓΟΡΙΩι ΝΥΣΣΗΣ

Ἔχω τι δεξιὸν ἐν τῇ φύσει (μεγαλαυχῆσομαι γὰρ ἐν τι τῶν πολλῶν καὶ αὐτός)· ὁμοίως ἑμαυτῷ τε δυσχεράνω βουλευομένῳ 15 κακῶς, καὶ τοῖς φίλοις. Ἐπειδὴ τοίνυν φίλοι πάντες ἀλλήλων καὶ συγγενεῖς οἱ κατὰ Θεὸν ζῶντες, καὶ τῷ αὐτῷ Εὐαγγελίῳ στοιχοῦντες, τί οὐκ ἀκούεις παρ' ἡμῶν μετὰ παρρησίας, ἃ πάντες ὑποψιθιρίζουσιν; Οὐκ ἐπαινοῦσί σου τὴν ἄδοξον εὐδοξίαν, ἴν' εἶπω τι κάγω καθ' ὑμᾶς, καὶ τὴν κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὰ χεῖρω ροπήν, καὶ τὴν 20 κακίστην δαιμόνων, ἣν φησιν Εὐριπίδης, φιλοτιμίαν. Τί γὰρ παθὼν, ὦ σοφώτατε, καὶ τί σεαυτὸν καταγνούς, τὰς μὲν ἱερὰς καὶ ποτίμους βίβλους ἀπέρριψας, ἃς ὑπανεγίνωσκές ποτε τῷ λαῷ (μὴ γὰρ αἰσχυνθῆς ἀκούων), ἢ ὑπὲρ καπνοῦ τέθεικας ὡς τὰ πηδάλια χειμῶνος ὥρα καὶ τὰς σκαπάνας, τὰς δὲ ἀλμυρὰς καὶ ἀπότους με-

39. Ἐπιτιμᾶ ἔντονα τὸ Γρηγόριο, τὸν ἀδελφὸ τοῦ Βασιλείου, ἐπειδὴ ἀπὸ ἀναγνώστης στὴν ἐκκλησία ἐπιδίδεται στὴ ρητορικῇ.

40. Ὁ Εὐριπίδης δὲ λέει 'φιλοτιμία', ἀλλὰ «πλεονεξία». Φοιν. 554.

41. Ὁ Ἡσίοδος στὸ ἔργο του *Ἔργα καὶ ἡμέραι* στ. 629 γράφει:

«Πηδάλιον δ' εὐεργές (=καλοφτιαγμένο) ὑπὲρ καπνοῦ κρεμάσασθαι».

νος στήν ἄσκηση τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν, κρατᾶς ὅμως τήν ἀγάπη σου πρὸς τὴν πατρίδα κι ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα καὶ θνητὰ αὐτὰ πράγματα κερδίζεις ἀθάνατη δόξα. Εἶναι κι ἓνα ἄλλο δικό σου ἀξιέπαινο· μέσα στὸν τεράστιο ὄγκο τῆς ἐξουσίας σου δείχνεις κάποιο σεβασμὸ καὶ στὴ φιλία καὶ βρίσκεις τὸν καιρὸ μέσα στις ἀμέτρητες ἀσχολίες σου ὄχι μονάχα νὰ θυμᾶσαι ἀλλὰ καὶ μ' ἐπιστολή σου νὰ τιμᾶς τοὺς φίλους σου καὶ νὰ ὁμολογεῖς ὅτι τοὺς λαχτάρησες κι ὅταν λείπουν νὰ τοὺς τραβᾶς κοντὰ σου. Γι' αὐτὰ ὅλα σοῦ εὐχομαι ὄχι κάτι μεγαλύτερο πού θὰ συντελέσει στὴ δόξα σου (γιατί κι ἂν ἀκόμα αὐξηθεῖ περισσότερο τὸ ἀξίωμά σου, δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ λάβει τὴν ἀρετή): ἀλλὰ ἀντὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἓνα μονάχα καὶ σημαντικότερο, νὰ ρθεῖς κάποτε στήν παράταξη τῆ δικῆ μας καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ καταταχθεῖς στὴ μερίδα ὧσων διώκονται κι ὄχι ὧσων διώκουν· γιατί τοὺς δευτέρους τοὺς παρασύρει τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, ἐνῶ οἱ πρῶτοι ἐξασφαλίζουν σωτηρία στὸν αἰώνα.

11. ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ³⁹

Ἔχω ἓνα καλὸ φυσικὸ (ἄς ἀλαζονευτῶ κι ἐγὼ γιὰ κάτι ἀπὸ τὰ πολλά): τὰ βάζω ὅμοια μὲ τὸν ἑαυτό μου ὅταν σκέφτομαι ἄσχημα ὅσο καὶ μὲ τοὺς φίλους. Κι ἀφοῦ εἴμαστε φίλοι ὅλοι μεταξύ μας καὶ συγγενεῖς ὅσοι ζοῦμε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ καὶ στοιχοῦμε στὸ ἴδιο Εὐαγγέλιο, γιατί δὲν ἀκοῦς ἀπὸ μᾶς νὰ σοῦ λέμε θαρρετά, ὅσα ψιθυρίζουν ὅλοι; Δὲν ἐπαινοῦν τὴν «ἄδοξη δόξα σου», γιὰ νὰ μμηθῶ κι ἐγὼ τὸ ὕφος σας, καὶ τὸ βαθμιαῖο γλίστρημά σου πρὸς τὸ χειρότερο καὶ τὴν κάκιστη ἀπὸ ὄλους τοὺς δαίμονες φιλοδοξία, ὅπως λέει ὁ Εὐριπίδης⁴⁰. Τί σοῦ συνέβη, σοφότετά μου φίλε, καὶ τί κατηγορεῖς τὸν ἑαυτό σου κι ἀπέρριψες τὰ ἱερὰ βιβλία μὲ τὸ πόσιμο νερό, πού διάβαζες κάποτε στὸ λαὸ (μὴν ντραπεῖς πού τὸ ἀκοῦς) ἢ τὰ κρέμασες νὰ καπνίζονται στὸ τζάκι ὅπως κάνουν μὲ τὰ πηδάλια⁴¹ καὶ τίς σκαπάνες τὸν καιρὸ τοῦ χειμῶνα, καὶ πῆρες στὰ χέρια τὰ βιβλία μὲ τὸ γλυφὸ νερὸ πού δὲν πί-

τεχειρίσω, καὶ ρήτωρ ἀκούειν μᾶλλον, ἢ Χριστιανὸς ἠθέλησας; Ἡμεῖς δὲ τοῦτο μᾶλλον, ἢπερ ἐκεῖνο, καὶ πᾶσα τῷ Θεῷ χάρις. Μὴ σὺ γε, ὦ ἄριστε, μὴ ἐπὶ πολὺ τοῦτο πάθῃς, ἀλλ' ἔκνησον ὄψε γοῶν, καὶ πρὸς σεαυτὸν ἐπάνελθε, καὶ ἀπολόγησαι μὲν πιστοῖς, ἀπολόγησαι δὲ Θεῷ, καὶ θυσιαστηρίοις, καὶ μυστηρίοις, ἀφ' ὧν ἐμάκρυνας.

Καὶ μὴ μοι τὰ κομψὰ ταῦτα καὶ ρητορικὰ ρήματα εἶποις· –Τί δέ; οὐκ ἐχριστιανίζον ρητορεύων; Οὔτε δὲ ἤμην πιστὸς ἐν τοῖς μειρακίσκοις στρεφόμενος;– καὶ ἴσως ἐπιμαρτυρῆ Θεόν. Οὐδαμῶς, ὦ θαυμάσιε, οὐκουν ὅσον εἰκός, εἰ καὶ μέρος τι δοίημεν. Ποῦ δὲ τὸ 10 πλήσσειν ἄλλους ἐξ ὧν νῦν πράττεις, φυσικῶς πρὸς τὸ κακὸν ὄντας ἐτοιμοτέρους, καὶ τὰ χεῖρω διδόναι περὶ σοῦ καὶ ὑπονοεῖν καὶ λέγειν; Ἔστω ψεῦδος· ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάγκη; Οὐ γὰρ ἑαυτῷ ζῆ τις μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ πλησίον· οὐδὲ ἀρκεῖ τὸ πείθειν σεαυτόν, εἰ μὴ καὶ τοῦς ἄλλους. Ἦ καὶ πυκτεύων σὺ γε ἐν τῷ κοινῷ, ἢ καὶ παιό- 15 μενος ἐπὶ κόρρησ καὶ παίων ἐν τοῖς θεάτροις, ἢ καὶ τὰ αἰσχροῦ λογιζόμενος καὶ καμπτόμενος, εἶπες ἂν ὡς κατὰ ψυχὴν ἐσωφρόνεις; Οὐ σωφρονοῦντος ὁ λογισμός. Κοῦφον τὸ ταῦτα δέχεσθαι. Εἰ μὲν οὖν μεταβάλοιо, ἀλλὰ νῦν χαρήσομαι, τῶν Πυθαγορικῶν ἔφη τις φιλοσόφων, ἐταῖρον ἐκπεπτωκότα θρηνῶν· εἰ δὲ μὴ, ἐκεῖνος μὲν 20 ἔγραψε. Τέθνηκάς μοι· ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐρῶ σὴν χάριν ἔτι. Φίλος γὰρ ὢν, ἐχθρὸς ἐγένετο, ἀλλ' ὅμως φίλος, ἢ τραγωδία φησὶν. Ἀνιάσομαι δέ, τοῦτο γὰρ εἰπεῖν μέτριον, εἰ μήτε αὐτὸς συνορᾶς τὸ δέον, ὃ τῆς πρώτης ἐστὶ τῶν ἐπαινετῶν μερίδος· μήτε ἄλλω εὐεῖπόντι κατακολουθήσεις, ὃ τῆς δευτέρας. Τοσαῦτα τὰ τῆς 25 παραιnéσεως. Καί μοι σύγγνωθι διὰ φιλίαν ἀλγοῦντι, καὶ ὁμοίως ὑπέρ τε σοῦ καὶ τοῦ ἱερατικοῦ παντὸς τάγματος φλεγομένῳ, προσθήσω δέ, ὅτι καὶ πάντων Χριστιανῶν. Εἰ δὲ δεῖ καὶ συνεύξασθαι

42. Στὴν πρώτη τάξη ἀνήκουν ὅσοι διαβλέπουσ μόνου τους τὸ ὀρθό· στὴ δεύτερη ὅποιοι ὑπακοοῦν σ' αὐτοῦς που τοῦς συμβουλεύουσ· στὴν τρίτη αὐτοὶ μήτε μόνου τους μήτε με τίς ὑποδειξεῖς ἄλλων βρίσκουσ τὸ σωστὸ καὶ εἶναι οἱ ἄχρηστοι. Ἡσίοδος, "Ἔργα καὶ ἡμέραι 263–297.

νεται και θέλησες νά σέ λένε πιό πολὺ ρήτορα παρά Χριστιανό; Ἐγὼ προτιμῶ τὸ δεῦτερο ἀπὸ τὸ πρῶτο κι εὐχαριστῶ τὸ Θεό. Νὴν ἀφεθεῖς, φίλε μου, γιὰ πολὺ σ' αὐτὴ τῇ γνώμῃ, ἀλλ' ἔστω κι ἀργὰ ἔλα στὰ καλά σου, ξαναγίνε αὐτὸ πὺ ἦσουν, δῶσε λόγο στοὺς πιστοὺς, δῶσε λόγο στὸ Θεό, στὸ θυσιαστήριο καὶ στὰ μυστήρια ἀπὸ τὰ ὁποῖα ξεμάκρυνες.

Μὴ μοῦ προβάλεις τὰ κομπᾶ ρητορικὰ σχήματα: Καὶ τί ἐγίνε; Μήπως δὲν ἦμουν Χριστιανὸς ρητορεύοντας; Καὶ δὲν παρέμεινα πιστὸς συναναστρεφόμενος τοὺς νεαροὺς; Θὰ ἐπικαλεσετεῖς ἴσως καὶ τὸ Θεὸ ὡς μάρτυρα. Καθόλου, θαυμάσιε φίλε, ὄχι, ὅπως τουλάχιστο παρουσιαζόσουν, ἂν καὶ κατὰ ἓνα μέρος θὰ δεχόμαστε ὅ,τι λές. Ποῦ θὰ βάλομε ὅμως τὸ ὅτι προκαλεῖς τοὺς ἄλλους μ' αὐτὰ πὺ τῶρα κάνεις, ὅσους ἔχουν φυσικὴ ἐτοιμότητα πρὸς τὸ κακό, καὶ τὸ ὅτι τοὺς δίνεις ἀφορμὲς νὰ ὑποψιάζονται καὶ νὰ λένε γιὰ σένα τὰ χειρότερα; Δεχόμαστε ὅτι εἶναι ψέματα· ποιά ὅμως ἢ ἀνάγκη; Δὲν ζεῖ κανένας γιὰ τὸν ἑαυτὸ του μόνο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ διπλανό του· καὶ δὲ φτάνει νὰ πείθεις τὸν ἑαυτὸ σου· πρέπει καὶ τοὺς ἄλλους. Ἡ μήπως, ἐνῶ πυγμαχοῦσες ἐσὺ μέσα στὸ πλῆθος ἢ καὶ μόλο πὺ σέ χτυποῦσαν στὸ πρόσωπο καὶ χτυποῦσες ἐσὺ μέσα στὰ θέατρα ἢ καὶ μ' ὅλα τὰ αἰσχρὰ λυγίσματα καὶ κουνήματᾶ σου ἐκεῖ, θὰ ἰσχυριστεῖς πὺς διατηροῦσες τῇ σωφροσύνῃ σου; Αὐτὴ δὲν εἶναι σκέψη γιὰ σώφρονα. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς εἶναι ἐλαφρότητα. Ἡ ἂν λοιπὸν ἀλλάξεις θὰ κάνω ἐπιτέλους χαρὰ, εἶπε κάποιος ἀπὸ τοὺς Πυθαγόρειους φιλοσόφους, πὺ θρηνοῦσε γιὰ ἓνα φίλο πὺ τοὺς εἶχε ἐγκαταλείψει. Ἡ ἂν δὲν ἀλλάξεις... ἐκεῖνος ἔγραψε· γιὰ μένα εἶσαι νεκρὸς. Ἐγὼ ὅμως δὲ θὰ τὸ πῶ ἀκόμα αὐτό, γιὰ χάρη σου. Ἡταν φίλος κι ἔγινε ἐχθρὸς, ἀλλ' ὅμως εἶναι φίλος, λέει ἢ τραγωδία. Θὰ στενοχωρηθῶ –γιὰ νὰ ἐκφραστῶ μὲ μετριοπάθεια– ἂν μήτε ὁ ἴδιος δὲ βλέπεις τί εἶναι πρέπον, πὺ εἶναι τὸ πρῶτο ἀξιέπαινο κι ἂν δὲν ἀκολουθήσεις κάποιον πὺ σέ συμβούλεψε ὀρθά, πὺ εἶναι τὸ δεῦτερο⁴². Ἡ παραίνεσή μου εἶναι αὐτὴ. Συχώρεσέ με ἂν ἢ φιλία σου μὲ κάνει νὰ πονῶ καὶ ἂν καίγομαι ὅμοια γιὰ σένα καὶ γιὰ ὅλη τὴν ἱερατικὴ τάξη καὶ θὰ προσθέσω καὶ γιὰ ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Κι ἂν πρέπει νὰ προσευχηθῶ μαζί σου ἢ

ἢ ὑπερεύξασθαι, Θεὸς βοηθεῖ σου τῇ ἀσθενείᾳ, ὃ καὶ τεθνηκότας ζωοποιῶν.

ΙΒ'. ΝΙΚΟΒΟΥΛΟΙ

Σκώπτεις τὴν Ἀλυπιανὴν ἡμῖν, ὡς μικρὰν, καὶ τῆς σῆς μεγαλειότητος ἀναξίαν, ὧ μικρὸν σὺ, καὶ ἀμέτρητε, καὶ πελώριε, τό τε εἶδος καὶ τὴν ἀλκήν. Νῦν γὰρ ἔγνωμεν ὅτι ψυχὴ μετρεῖται καὶ ἀρετὴ ταλαντεύεται, καὶ τιμιώτεροι τῶν μαργάρων αἱ πέτραι, καὶ κόρακες ἀηδόνων αἰδεσιμώτεροι. Σὺ μὲν οὖν ἀπόλαυε τοῦ μεγέθους καὶ τῶν πηγῶν, καὶ μηδὲν λείπου τῶν Ἀλωάδων ἐκείνων. Ἴππον γὰρ ἄγεις, καὶ τινάσσεις αἰχμὴν, καὶ θῆρες σοι μέλουσι. Τῇ δὲ οὐδὲν ἔργον, οὐδὲ πολλῆς τῆς ἰσχύος κερκίδα φέρειν, καὶ ἠλακᾶτην μεταχειρίζεσθαι καὶ ἰσθῶ προσκαθεζεσθαι. Τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ γυναικῶν. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο προσθεῖς, ὅτι τῇ γῆ προσπέφυκε δι' εὐχὴν, καὶ Θεῶ συνεστιν ἀεὶ τοῖς μεγάλοις τοῦ νοῦ κινήμασι, τί σοι ἐνταῦθα τὸ ὕψος, ἢ τὰ μέτρα τοῦ σώματος; Ἴδε καίριον σιωπῆν, φθεγγομένης ἄκουσον· τὸ ἀκαλλώπιστον κατανόησον, τὸ ὡς γυναιξιν ἀνδρικόν, τὴν οἰκωφέλειαν, τὴν φιλανδρίαν. Καὶ τότε φήσεις τὸ τοῦ Λάκωνος· Ὅντως οὐ μετρεῖται ἡσυχία, καὶ δὴ τὸν ἐκτὸς ἐόντα, πρὸς τὸν ἐντὸς βλέπειν ἄνθρωπον. Ἄν οὕτω ταῦτα σιωπῆς, παύσῃ τοῦ παίζειν, καὶ καταπαίξειν αὐτῆς ὡς μικρᾶς, καὶ σαυτοῦ μακαρίσεις τὴν συζυγίαν.

43. Ὁ Νικόβουλος πῆρε σύζυγό του τὴν Ἀλυπιανή, ἀνεψιά τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ τὴν ἀδελφῆ του Γοργονία. Σὲ κάποια προστριβὴ ποῦ παρουσιάστηκε στὸ ἀντρόγυνο ἀναφέρεται ἡ ἐπιστολή. Γράφτηκε τὸ 365.

44. Ἀλωάδες· ὁ Ὄτος καὶ ὁ Ἐφιάλτης, γιοὶ τοῦ Ποσειδῶνα καὶ τῆς Ἴφιμέδειας, γυναικας τοῦ γίγαντα Ἀλωέα. Βλ. Ὀμήρου. Ὀδύσσεια. Α. Γιγαντόσωμοι, ἐφτασαν στὸ σημεῖο νὰ θέλουν νὰ βάλουν τὴν Ὅσσα πάνω στὸν Ὀλυμπο.

νά προσευχηθῶ γιὰ χάρη σου, ὁ Θεὸς νὰ σοῦ σταθεῖ βοηθὸς στὴν ἀσθένειά σου πού καὶ στοὺς νεκροὺς δίνει ζωή.

12. ΣΤΟ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ⁴³

Μοῦ κατηγορεῖς τὴν Ἀλυπιανή μου, ἐπειδὴ τάχα εἶναι μικρόσωμη κι ἀνάξια γιὰ τὸ μεγαλεῖο σου, ὡ ψηλὲ ἐσὺ καὶ γιγάντεις καὶ πελώριε, στὴν ἐμφάνιση καὶ στὴ δύναμη. Τώρα κατάλαβα ὅτι τὴν ψυχὴ μπορεῖ νὰ τὴ μετρήσουμε κι ὅτι ἡ ἀρετὴ ζυγίζεται, οἱ πέτρες εἶναι πολυτιμότερες ἀπὸ τὰ μαργαριτάρια καὶ τὰ κοράκια ἀκριβότερα ἀπὸ τ' ἀηδόνια. Μπορεῖς λοιπὸν ἐσὺ ν' ἀπολαμβάνεις τὸ μέγεθος καὶ τοὺς πῆχεις σου καὶ νὰ μὴν ὑστερεῖς σὲ τίποτα ἀπὸ ἐκείνους τοὺς Ἀλωάδες⁴⁴. Καβαλικεύεις ἄλογο, τινάζεις κοντάρκι ὁ νοῦς σου εἶναι στὰ θηρία. Ἐνῶ αὐτὴ δὲν κάνει καμιὰ δουλειά, οὔτε ἔχει πολλὴ δύναμη γιὰ νὰ περνᾷ τὴ σαῖτα, νὰ μεταχειρίζεται τὴν ἡλακάτη καὶ νὰ δουλεύει στὸν ἀργαλειό⁴⁵. Αὐτὸ ἔχει δοθεῖ στις γυναῖκες. Κι ἂν προσθέσεις καὶ τοῦτο ὅτι ἔχει καρφωθεῖ στὴ γῆ ἀπὸ τὶς προσευχὲς τῆς, καὶ εἶναι πάντα κοντὰ στὸ Θεὸ μὲ τὶς μεγάλες ἐξάρσεις τῆς ψυχῆς τῆς, τί τὸ θέλεις ἐδῶ τὸ ὕψος σου καὶ τὶς διαστάσεις τοῦ σώματός σου; Πρόσεξε πῶς σωπαίνει τὴν ὥρα πού πρέπει, ἄκουσέ την ὅταν μιλᾷ, κοίταξε πόσο ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸν καλλωπισμὸ τῆς, πόσο στὰ γυναικεῖα μέτρα ἔχει σθένος ἀνδρικό, τὴν ὠφέλεια πού προκαλεῖ στὸ σπίτι, τὴν ἀγάπη στὸν ἄντρα τῆς. Καὶ τότε θὰ πεῖς τὸ λόγο τοῦ Λάκωνα· στ' ἀλήθεια ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει μέτρο καὶ πρέπει ὁ ἔξω ἄνθρωπος νὰ στρέφει τὸ βλέμμα του πρὸς τὰ μέσα. Ἄν δεῖς τὸ πράγμα ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοπιά, θὰ παύσεις νὰ παίξεις καὶ νὰ τὴν περιπαίζεις σὰν μικρὴ καὶ θὰ μακαρίσεις τὴ συζυγία σου.

45. Ἡμιστίχιο ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Γρηγορίου. Ἐπη ἠθικά. «Περὶ γυναικῶν καλλωπιζομένων» (στὴ σειρά αὐτὴ, τόμ. 9, σ. 391).

ΙΓ'. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΙ

Ἐπαινῶ τὸ Θεόγνιδος, ὃς τὴν μέχρι πόντων καὶ τοῦ ἠδέος φι-
λίαν οὐκ ἐπαινῶν, ἐπαινεῖ τὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων, τί γράφων;

«Πολλοὶ παρὰ κρητῆρι φίλοι γίνονται ἐταῖροι,
ἐν δὲ σπουδαίῳ πράγματι παυρότεροι»

⁵Ἡμεῖς τοίνυν κρατήρων μὲν ἀλλήλοις οὐ κεκοινωνήκαμεν, οὐδέ γε
πολλὰ συγγεγόναμεν ἀλλήλοις (καίτοι ἐχρῆν παντὸς μᾶλλον, καὶ δι'
ἡμᾶς αὐτοῦς, καὶ διὰ τὴν ἐκ πατέρων φιλίαν), τὴν ἐπὶ τῶν ἔργων
δὲ ἀπαιτοῦμεν εὐνοίαν. Ἐγγὺς ἀγών, καὶ ἀγώνων ὁ μέγιστος. Ὁ
γὰρ υἱὸς ἡμῶν Νικόβουλος ἐν ταραχαῖς ἀδοκῆτοις, παρ' ὧν ἤκιστα
¹⁰ ἂν ᾤηθη τις ἔχειν πράγματα. Διὰ τοῦτο ἀξιοῦμεν παρεῖναι καὶ βοη-
θεῖν ἡμῖν ὡς τάχιστα, καὶ συνδικάσοντα καὶ συνηγορήσοντα, εἰ εὐ-
ροις ἀδικουμένους. Εἰ δ' οὖν, μὴ προληφθῆναι τῷ ἐναντίῳ μέρει,
κέρδους μικροῦ τὴν ἐλευθερίαν ἀποδιδόμενον, ἦν αἰεὶ σοι μαρτυρη-
θεῖσαν παρὰ πάντων γινώσκομεν.

ΙΔ'. ΚΑΙΣΑΡΙΩΙ

15 Εὐεργέτησόν τι καὶ σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς, οἷον οὐ πολλάκις εὐ-
εργετήσεις, ὅτι μηδὲ πολλάκις παραπίπτουσιν εὐεργεσίας τοιαύτης
καιροί. Τῶν κυρίων μου τῶν ἀνεπιῶν πρόστηθι προστασίαν δι-
καιοτάτην, καμνόντων ἱκανῶς ἐπὶ κτήματι, ὅπερ ὠνήσαντο μὲν,
ὡς καὶ πρὸς ἀναχωρησιν ἐπιτήδειον, καὶ τινα τοῦ βίου παρέχειν
20 αὐτοῖς ἀνατροφήν δυνάμενον· ἐπεὶ δὲ ὠνήσαντο, πλείοσι περιπε-

46. Ὁ Γρηγόριος παρακαλεῖ τὸν Ἀμφιλόχιο ν' ἀναλάβει τὴν υπεράσπιση τοῦ Νικόβουλου.

47. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε ὅταν ὁ Καισάριος ἔγινε διοικητὴς στὴν Κωνσταντινούπολη.

13. ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ⁴⁶

Συμφωνῶ μὲ τὸ Θεόγνη πὺ δὲν ἐπαινεῖ τὴ φιλία πὺ φτάνει ὡς τὸ πιοτὸ καὶ τὴν εὐχαρίστηση μόνο, ἀλλὰ ἐπαινεῖ αὐτὴ πὺ ἐπαληθεύεται στὰ πράγματα. Τί γράφει σχετικὰ.

«Δίπλα στὸ ποτήρι πολλοὶ γίνονται φίλοι καὶ σύντροφοι
Σὲ μιὰ σπουδαία ὑπόθεση λιγοστεύουν».

Ἐμεῖς βέβαια δὲν ἤπιαμε μαζὶ κρασί οὔτε καὶ πολλὲς φορές κάναμε παρέα (ἂν καὶ θὰ ἔπρεπε περισσότερο ἀπὸ κάθε τι καὶ γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους καὶ γιὰ τὴ φιλία τῶν πατεράδων μας)· ζητοῦμε ὅμως τὴ φιλία πὺ ἐκδηλώνεται στὰ πράγματα. Ὁ ἀγώνας ἔφτασε καὶ μάλιστα ὁ ἀγώνας ὁ μέγιστος. Ὁ γιός μου Νικόβουλος βρέθηκε σὲ ἀπροσδόκητες ταραχές, οἱ ὁποῖες ἐλάχιστα θὰ μπορούσε νὰ φανταστεῖ κανένας πὺς θὰ δημιουργοῦσαν ζητήματα. Γι' αὐτὸ ζητοῦμε νὰ παρασταθεῖς καὶ νὰ μᾶς βοηθήσεις τὸ γρηγορότερο καὶ νὰ λάβεις μέρος στὴ δίκη καὶ νὰ μᾶς ὑπερασπιστεῖς, ἂν βρεῖς ὅτι ἀδικούμαστε. Ἄν ὄχι, δὲ θέλομε νὰ σὲ προλάβει ἡ ἀντίθετη πλευρὰ καὶ νὰ πουλήσεις μὲ μικρὸ κέρδος τὴν ἐλευθερία, πὺ ξέρομε ὅτι ὅλοι πάντοτε σοῦ ἔχουν ἀναγνωρίσει.

14. ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ⁴⁷

Κάνε μιὰ εὐεργεσία στὸν ἑαυτό σου καὶ σ' ἐμᾶς, πὺ δὲ θὰ μᾶς τὴν κάνεις ἄλλες φορές, ἐπειδὴ δὲν παρουσιάζονται συχνὰ εὐκαιρίες γιὰ τέτοια εὐεργεσία. Ἀνάλαβε τὴν ὑπεράσπιση τῶν ἀνεπιῶν μου, ὑπεράσπιση δικαιοτάτη ἐξάλλου· ταλαιπωροῦνται ἀρκετὰ γιὰ ἓνα κτῆμα πὺ ἀγόρασαν, πὺ καὶ κατάλληλό εἶναι ν' ἀποσυρθοῦν σ' αὐτό, ὅσο μπορεῖ νὰ τοὺς προσφέρει καὶ κάποιο εἰσόδημα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Ὅταν ὅμως τὸ ἀγόρασαν, μπλέχτηκαν σὲ περισσότερες δυσχέρειες, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος γιὰτι οἱ

πτώκασι δυσχερείαις, τὰ μὲν τῶν πεπρακότων ἀγνωμόνων πειρώ-
 μενοι, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν γειτονούντων περικοπτόμενοι καὶ πορθούμε-
 νοι, ὥστε κέρδος εἶναι αὐτοῖς, τὸ τίμημα ὃ δεδώκασι κομισαμένοις,
 μεθ' ὧν προσανηλώκασιν, ὄντων οὐκ ὀλίγων, ἀπαλλαγῆναι τῆς
 5 κτήσεως. Εἰ μὲν οὖν σοι φίλον εἰς σεαυτὸν περιστῆσαι τὴν πρα-
 γματείαν, ὅπως ἂν κάλλιστα καὶ ἀσφαλέστατα ἔχη σοι τὸ συνάλλα-
 γμα διασκεψαμένῳ, τοῦτο δὴ καὶ αὐτοῖς καὶ ἡμῖν ἥδιον. Εἰ δὲ μὴ,
 τό γε δευτέρον, τῇ περιεργίᾳ καὶ ἀγνωμοσύνη τοῦ ἀνδρὸς ἀντίθεος
 σεαυτὸν, ἵνα μὴ πάντως ἐν γέ τι διὰ τὴν ἀπραγμοσύνην αὐτῶν ἔχη
 10 πλέον, ἢ κατέχοντας ἀδικῶν, ἢ ζημιῶν ἀπαλλαττομένους. Ἐγὼ
 μὲν οὖν καὶ ἠρυθρίασα περὶ τούτων ἐπιστέλλων. Ἐπειδὴ γε
 ὁμοίως αὐτοῖς ὀφειλόμεθα, καὶ διὰ γένος καὶ διὰ τὴν τοῦ βίου προ-
 αἴρεσιν (τίνος γὰρ ἂν τις κήδοιτο μᾶλλον, ἢ τῶν τοιοῦτων; ἐπὶ τῷ
 δὲ ἂν αἰσχύνοιτο πλέον, ἢ τὰ τοιαῦτα εὐεργετεῖν οὐ προθυμούμε-
 15 νος;), σὺ δὲ ἢ διὰ σεαυτὸν, ἢ δι' ἡμᾶς, ἢ διὰ τοὺς ἀνδρας αὐτοῦς, ἢ
 διὰ πάντα ταῦτα ὁμοῦ, ἀλλὰ πάντως γε αὐτοὺς εὐεργέτησον.

ΙΕ'. ΛΟΛΛΙΑΝΩΙ

Εὖ γε ὅτι ἐπανήκεις ἡμῖν, διὰ μακροῦ μὲν, ἀλλ' ὅμως (καὶ ὃ
 τούτου κρεῖττον), ὅτι κατὰ νοῦν πράττων καὶ τῶν ἐπὶ σοὶ φροντί-
 δων ἡμᾶς ἠλευθέρωσας. Πάντα γὰρ κοινὰ ποιούμεθα πρὸς σέ, καὶ
 20 λύπας καὶ εὐφροσύνας· τοιοῦτον γὰρ ἡ φιλία. Ἐπειδὴ δὲ ἐπανήκεις,
 μετάδος φίλοισι σοῖσι σῆς εὐπραξίας, φησὶν ὁ εἰπὼν· μεταδώσεις
 δέ, εἰ τοὺς κυρίους μου τοὺς ἀνεψιοὺς Ἑλλάδιον καὶ Εὐλάλιον, καὶ
 τᾶλλα οἰκείους ὅραν προθυμοῖο (οἰκείους δὲ λέγω, εἰ μὴ ἄλλους
 ἡμᾶς πρὸς ἑαυτὸν νομίζεις, οὐ γὰρ οἶδ' ὅ, τι ἂν μείζονα εἶποιμι), καὶ
 25 μὴ ἑτέρων δεηθῆναι προστατῶν ἀνάσχοιο. Ἀλλὰ πάντα σεαυτὸν

48. Ὁ Λολλιανὸς εἶναι «φίλος χρηστός», γείτων δεξιός, παραστάτης γεν-
 νεῖος, εὐγενής, καλοκάγαθος, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Γρηγορίου.

48α. Εὐριπίδου, Ὁρέστης.

49. Ὁ Ἑλλαδιος καὶ ὁ Εὐλάλιος ἦταν ἐξάδελφοι τοῦ Γρηγορίου.

ιδιοκτηῖτες ἦταν ἀχάριστοι κι ἀπὸ τὸ ἄλλο γιατί οἱ γείτονες τοὺς καταπατοῦσαν καὶ τοὺς ἔπαιρναν διάφορα τμήματα. Ὡστε θὰ εἶχαν κέρδος, ἂν ἔπαιρναν πίσω τὴν τιμὴ πού εἶχαν πληρώσει μαζί μὲ ὅσα εἶχαν ξοδέψει ἐπιπλέον, ποσὰ ὄχι μικρὰ καὶ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ κτῆμα. Ἄν ἀγαπᾶς λοιπὸν νὰ ἀναλάβεις ἐσὺ τὴ φιλονεικία, ἐξετάζοντας πῶς θὰ ρυθμιζόταν καλύτερα καὶ ἀσφαλέστερα γιὰ σένα ἢ ἀγοραπωλησία, αὐτὸ θὰ εὐχαριστοῦσε πολὺ τόσο αὐτοὺς ὅσο κι ἐμένα. Ἄν ὄχι τοῦτο, κάνε τὸ ἄλλο· στὴν πλεονεξία καὶ στὴν ἀχαριστία τοῦ ἀνθρώπου, ἀντιπαράθεσε τὸν ἑαυτὸ σου, γιὰ νὰ μὴν ἀποκομίσει ἓνα ἀκόμα ὄφελος ἐξαιτίας τῆς ἀδράνειάς τους εἴτε ἀδικώντας τους ἂν κρατήσουν τὸ κτῆμα, εἴτε ζημιώνοντάς τους ἂν ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτό. Κοκκινίζω ἀπὸ ντροπὴ γράφοντας αὐτὴ τὴν ἐπιστολή. Ἔχομε καθήκοντα ἀπέναντί τους ἐξίσου γιὰ τὴ συγγένεια καὶ γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ τρόπου ζωῆς (γιὰ ποιούς θὰ ἐνδιαφερόταν κανένας περισσότερο παρὰ γι' αὐτούς; Καὶ γιὰ ποιὸ πράγμα θὰ ντρεπόταν περισσότερο παρὰ γιὰ τὸ ὅτι δὲ θὰ ἤθελε νὰ κάνει μιὰ τέτοια εὐεργεσία;). Ἐσὺ ὅμως εἴτε γιὰ σένα τὸν ἴδιο εἴτε γιὰ μένα εἴτε γι' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ἢ καὶ γιὰ ὅλ' αὐτὰ μαζί, ὅπως καὶ νὰ ἴναι βοήθησέ τους.

15. ΣΤΟ ΛΟΛΛΙΑΝΟ⁴⁸

Εὐγε πού ξαναγύρισες σ' ἐμᾶς. Πέρασε καιρὸς εἶναι ἀλήθεια, ἀλλ' ὅμως (πράγμα πού βαρύνει περισσότερο ἀπὸ αὐτὸ) ἐνέργησες συνειδητὰ καὶ μᾶς ἐλευθέρωσες ἀπὸ τὶς ἀνησυχίες μας γιὰ σένα. Τὰ ἔχομε ὅλα κοινὰ μαζί σου, καὶ τὶς λύπες μας καὶ τὶς χαρές μας· αὐτὸ εἶναι ἡ φιλία. Κι ἀφοῦ ξαναγυρίζεις, μετὰδώσε τὴν εὐτυχία σου στοὺς φίλους σου⁴⁹, εἶπε κάποιος. Καὶ θὰ τὴ μετὰδώσεις, ἂν προθυμοποιηθεῖς νὰ δεῖς τοὺς ἀγαπητοὺς ἀνεψιούς μου Ἑλλάδιο καὶ Εὐλάλιο πού εἶναι καὶ σὲ ἄλλα οἰκεῖοι (λέγω οἰκεῖοι, ἂν δὲ μὲ νομίζεις ξένο γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου, γιατί δὲν ξέρω τί μεγαλύτερο νὰ πῶ) καὶ δὲν ἀνεχθεῖς νὰ χρειαστοῦν ἄλλους γιὰ προστάτες τους. Ἀλλὰ θέσε στὴ διάθεσή τους τὸν ἑαυτὸ σου μὲ κάθε

παράσχοιο, φίλον χρηστόν, γείτονα δεξιόν, παραστάτην γενναῖον, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, τὸν εὐγενῆ Λολλιανόν, τὸν ἐπὶ καλοκαγαθία γνῶριμον. Ὑπισχοῦμαι δέ, εἰ ἐπὶ πλεῖον αὐτοῖς ὁμιλήσῃς καὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν τὸ ὕψος κατίδοις, ὅτι πρὸς ἄλλους ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβεύσεις. Τοσοῦτον θαρρῶ τῷ σῶ τρόπῳ καὶ οὕτω πολλὰς ἐλπίδας ἔχω μὴ διαμαρτήσεσθαι σου περὶ ὧν αὐτὸς ἐπρέσβευσα.

ΙΣΤ'. ΕΥΣΕΒΙΩΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΙ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Ἐπειδὴ πρὸς ἄνδρα ποιοῦμαι τοὺς λόγους, οὔτε ἀγαπῶντα τὸ ψευδός, καὶ τὸ ἐν ἐτέρῳ φωρᾶσαι πάντων ὀξύτατον, κἂν ὅτι μάλιστα σοφοῖς πλέκῃται καὶ ποικίλοις τοῖς λαβυρίνθοις· πρὸς δέ, οὐδὲ αὐτῷ μοι φίλον τὸ τεχνικὸν (εἰρήσεται γὰρ κἂν ἢ φορτικώτερον), πεφυκότι τε οὕτω καὶ τυπουμένῳ παρὰ τοῦ λόγου, διὰ τοῦτο γράφω τὰ παριστάμενα. Καί μου δέξαι τὴν παρρησίαν· ἢ ἀδικήσεις γε τῆς ἀληθείας, τὰ τῆς ἐλευθερίας ἀποστερῶν, καὶ ἀναγκάζων ἐν ἑμῶν τῷ κατέχειν τὴν ὁδὸν τῆς λύπης, ὥσπερ τι νόσημα ὑπουλον καὶ κακότηες. Ἐγὼ χαίρω μὲν ὑπὸ σοῦ τιμώμενος (εἴπερ ἄνθρωπος εἰμι, τοῦ προειρηκότος ὁ λόγος), καὶ καλοῦμενος ἐπὶ τε συνόδους καὶ συλλόγους πνευματικούς. Οὐ φέρω δὲ τὴν γεγεννημένην ὕβριν τῷ τιμωτάτῳ ἀδελφῷ Βασιλείῳ, καὶ γινομένην ἔτι παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, ὃν καὶ βίου καὶ λόγου κοινωνὸν καὶ τῆς ὑψηλοτάτης φιλοσοφίας εἰλόμην τε ἀπαρχῆς καὶ νῦν ἔχω· καὶ οὐδὲν ἑμῶν τῷ μέφομαι τῆς ἐπ' αὐτῷ κρίσεως. Οὕτω γὰρ εἰπεῖν μετριώτερον, ἵνα μὴ ἑμῶν τὸν ἐπαινεῖν δόξω, τὰ ἐκείνου θαυμάζων. Σὺ δέ μοι δοκεῖς ποιεῖν παραπλήσιον, τὸν μὲν ἀτιμάζων, τιμῶν δὲ ἡμᾶς, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐνὸς ἀνδρὸς τῆ μὲν τῶν χειρῶν καταψήχοι τὴν κε-

50. Ἡ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται στὴ διαφορὰ τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας μὲ τὸ Βασίλειο, πού φαίνεται πῶς ὀφειλόταν σὲ ζήλεια τοῦ Εὐσεβίου. Ἡ μετακίνηση τοῦ Βασιλείου ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικά καθήκοντά του προκάλεσε σάλο καὶ γιὰ νὰ μὴ διασπαστεῖ ἡ Ἐκκλησία ὁ Βασίλειος φεύγει μὲ τὸ Γρηγόριο στὸν Πόντο τὸ 363 ἢ τὸ 364 ἢ καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ 365.

ιδιότητα, ἔντιμο φίλο, γείτονα βολικό, παραστάτη γενναῖο, καὶ γιὰ νὰ μὴν τ' ἀναφέρω ἓνα ἓνα, θέσε στή διάθεσή τους τὸν εὐγενὴ Λολλιανό, τὸ γνωστὸ γιὰ τὴν καλοσύνη καὶ τὴν ἀρετὴ του. Καὶ σοῦ ὑπόσχομαι ὅτι, ἂν σχετιστεῖς μαζί τους περισσότερο καὶ διαπιστώσεις τὸ ὕψος τῆς πνευματικότητάς τους, θὰ μεσιτεύσεις γιὰ χάρη τους καὶ σ' ἄλλους. Τόση ἐμπιστοσύνη ἔχω στὸν τρόπο σου καὶ τόσες πολλὲς ἐλπίδες διατηρῶ ὅτι δὲ θ' ἀποτύχω σχετικὰ μὲ ὅσα σὲ παρακάλεσα.

16. ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ⁵⁰

Ἄπευθύνομαι σὲ ἄνδρα πού ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ἀγαπᾷ ὁ ἴδιος τὸ ψέμα εἶναι ἱκανότατος καὶ νὰ τὸ ἀνακαλύψει καὶ στὸν ἄλλον πού ψεύδεται, ἀκόμα κι ἂν πλέκεται ἐξαιρετικὰ ἀπὸ κάθε λογῆς περίπλοκους λαβύρινθους. Ἐπιπλέον, κι ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν ἀγαπῶ τὰ τεχνικά κι ἐπιτηδευμένα (θὰ λεχθεῖ κι ἄς εἶναι φορτικό), ἐπειδὴ εἶμαι τέτοιος ἀπὸ τὴ φύση μου καὶ τέτοιοι μὲ θέλει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· γι' αὐτὸ γράφω αὐτὸ πού σκέφτομαι. Ἐσὺ δέξου τὸ θάρρος μου. Ἄλλιῶς θὰ ἀδικήσεις τὴν ἀλήθεια στερώνοντας ἀπὸ μένα τὴν ἐλευθερία καὶ ἐπιβάλλοντάς μου νὰ κρατῶ μέσα μου τὴ λύπη, σὰ μιὰ ἀρρώστια ὑπουλη καὶ κακοήθη. Χαίρομαι ἀπὸ τὴν ἐκτίμηση πού μοῦ ἔχεις (ἀφοῦ εἶμαι ἄνθρωπος, ὅπως εἶπε κάποιος) κι ἀπὸ τίς προσκλήσεις σου σὲ συνάξεις καὶ συζητήσεις πνευματικές. Ἀλλὰ δὲν δέχομαι τὴν προσβολὴ πού ἔγινε στὸν ἐξάιρετο ἀδελφό μου Βασίλειο καὶ πού ἐξακολουθεῖ νὰ γίνεται ἀπὸ τὴν εὐλάβειά σου· τὸν διάλεξα ἐξαρχῆς ὡς κοινωνὸ τῆς ζωῆς καὶ τῆς σπουδῆς μου καὶ τῆς οὐράνιας φιλοσοφίας καὶ τὸν ἔχω καὶ τώρα. Καὶ δὲν κατηγορῶ καθόλου τὸν ἑαυτο μου γιὰ τὴν κρίση μου γι' αὐτόν. Ἔτσι πρέπει νὰ μιλήσω μετριοπαθέστερα, γιὰ νὰ μὴ φανῶ ὅτι θαυμάζοντας ἐκεῖνον ἐπαινῶ τὸν ἑαυτό μου. Ἐσὺ τώρα προβάλλοντας ἐκεῖνον καὶ τιμώντας ἐμένα, μοῦ φαίνεται ὅτι κάνεις παραπλήσιο μ' αὐτόν πού μὲ τὸ ἓνα χέρι του χαϊδεύει τὴν κεφαλὴ

φαλήν, τῇ δὲ παιοὶ τὴν παρεϊάν· ἢ καὶ θεμελίους ὑποσπῶν οἰκίας, διαζωγραφοίη τοὺς τοίχους καὶ καλλωπίζοι τὰ ἔξωθεν. Εἴ τι οὖν ἐμοὶ πειθῆ, τοῦτο ποιήσεις. Πεισθῆναι δὲ ἀξιῶ· καὶ γὰρ δίκαιον. Εἰ ἐκεῖνον θεραπεύσεις τὰ εἰκότα, καὶ παρ' ἐκεῖνον θεραπευθήσῃ. Τὸ 5 δὲ καθ' ἡμᾶς ἔψεται ὡσπερ τοῖς σώμασιν αἱ σκιαί, μικροὺς τε ὄντας, καὶ πρὸς εἰρήνην ἑτοιμοτέρους. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἀθλίως πράττομεν, ὥστε τ' ἄλλα μὲν ἐθέλειν φιλοσοφεῖν, καὶ τῆς κρείττονος εἶναι μερίδος· ὑπερορᾶν δὲ πράγματος, ὃ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου κεφάλαιόν ἐστι, τῆς ἀγάπης· ἄλλως τε καὶ πρὸς ἄνδρα ἱερέα τε καὶ το- 10 σοῦτον, ὃν καὶ βίῳ καὶ λόγῳ καὶ πολιτεία πάντων ἄριστον, ὧν ἴσμεν, γινώσκομεν. Οὐ γὰρ ἐπισκοτήσῃ τὸ λυπεῖσθαι τῇ ἀληθείᾳ.

ΙΖ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Οὐχ ὑβριστικῶς ἐπέστειλα μᾶλλον, ὡσπερ ἐμέμψω τῆς ἐπιστολῆς, ἢ πνευματικῶς τε καὶ φιλοσόφως, καὶ ὡς εἶκός ἦν, εἰ μὴ καὶ τοῦτο λυπεῖ τὸν λογιώτατον Γρηγόριον. Καὶ γὰρ εἰ τῶ βαθυμῶ 15 κρατεῖς, ἀλλὰ δώσεις τι καὶ ἡμῖν ἐλευθερίας καὶ παρρησίας δικαίας. Καὶ διὰ τοῦτο ἔσο ἡμῖν χρηστότερος. Πλὴν εἰ κρίνεις τὴν ἐπιστολὴν ὡς οἰκέτου, καὶ οὐδ' ἀντιβλέπειν ὀφείλοντος, οὕτω δὴ καὶ πληγὰς ληψόμεθα, καὶ οὐδὲ δακρύσομεν. Ἡ καὶ τοῦτο ἐγκληθησόμεθα; ὃ πάντας μᾶλλον, ἢ τὴν σὴν εὐλάβειαν παθεῖν ἀξίον. 20 Ἔστι γὰρ ἀνδρὸς μεγαλόφρονος φίλων ἀποδέχεσθαι μᾶλλον ἐλευθερίαν, ἢ ἐχθρῶν κολακειάν.

---

51. Ὁ Εὐσέβιος δέχτηκε δυστροπώντας τις συμβουλές τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ γράφει σχετικὰ ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾶ μετὰ τὴν ἴδια ἐλευθεροστομία. Γράφηκε τὸ 365.

κάποιου και με το άλλο τον χτυπᾶ στο πρόσωπο· ἢ μ' αὐτὸν πού, ἐνῶ ἀφαιρεῖ τὰ θεμέλια ἐνὸς σπιτιοῦ, ζωγραφίζει τοὺς τοίχους και καλλωπίζει τὸ ἐξωτερικό. Ἄν λοιπὸν θέλεις νὰ με ἀκούσεις, θὰ κάνεις τὸ ἐξῆς. Και ζητῶ νὰ με ἀκούσεις· ἀφοῦ εἶναι δίκαιο. Ἄν τοῦ δείξεις τὴν προσοχή πού πρέπει, θὰ σὲ προσέξει κι ἐκεῖνος. Ἐγὼ θ' ἀκολουθήσω ὅπως οἱ σκιὲς ἀκολουθοῦν τὸ σῶμα, ἐπειδὴ και μικρὸς εἶμαι και πιὸ πρόθυμος γιὰ εἰρήνη. Γιατί κι ἔτσι δὲν εἶμαι σὲ τόσο ἀξιολύπητη θέση, ὥστε νὰ θέλω κατὰ τὰ ἄλλα νὰ ζῶ πνευματικὴ ζωὴ και ν' ἀνήκω στὴν ἐκλεκτὴ μερίδα, ἐνῶ παραβλέπω ὅ,τι εἶναι ἡ συγκεφαλαίωση τῆς διδασκαλίας μας, δηλαδὴ τὴν ἀγάπη. Και μάλιστα ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἱερέα τόσο σπουδαῖο, πού τὸν ἀναγνωρίζομε ὡς ἄριστο ἀπὸ ὅσους ξέρομε και στὸ βίο και στὸ λόγο και στὴν πολιτεία. Ἡ λύπη δὲ θὰ συσκοτίσει τὴν ἀλήθεια.

17. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁵¹

Δὲ σοῦ ἔγραψα προσβλητικά, ὅπως με κατηγορήσες γιὰ τὴν ἐπιστολή μου· σοῦ ἔγραψα πνευματικά και φιλοσοφικά και ὅπως ἦταν εὐλόγο, ἂν δὲ στενοχωρεῖ και τοῦτο τὸ «λογιότατο»⁵² Γρηγόριο. Κι ἂν εἶσαι ἀνώτερος στὸ βαθμό, θὰ παραχωρήσεις και σ' ἐμᾶς κάποια ἐλευθερία και κάποιο θάρρος δίκαιο. Γι' αὐτὸ δεῖξε μου περισσότερη καλοσύνη. Ἄν ὅμως θεωρεῖς τὸ γράμμα μου γράμμα ὑπέρητη πού μῆτε νὰ σὲ ἀντικρίσει δὲν πρέπει, ἔτσι βέβαια και τὰ χτυπήματα θὰ δεχτοῦμε και μῆτε πού θὰ δακρύσομε. Ἡ θὰ μᾶς κατηγορήσεις και γι' αὐτό; Αὐτὸ ταιριάζει νὰ τὸ κάνει ὅποιοσδήποτε ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εὐλάβειά σου. Γιατί ὁ μεγάλου ψυχος ἄνθρωπος πιὸ πολὺ δέχεται τὴν ἐλευθερία τῶν φίλων ἀπὸ ὅ,τι τὴν κολακεία τῶν ἐχθρῶν.

52. Ἴσως ὁ Εὐσέβιος χαρακτήρισε τὸ Γρηγόριο εἰρωνικά 'λογιότατο'.

ΙΗ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Εἶχον μὲν οὐδ' ἄλλως πρὸς τὴν σὴν εὐλάβειαν μικροψύχως, μὴ τοῦτο μου καταγνώς· ἀλλὰ μικρὸς ἐλευθεριάσας τε καὶ θαρρήσας (ὄσον τὸ λυποῦν ἐπιψύξαι καὶ θεραπεῦσαι), αὐτίκα ἠττήθην καὶ ὑπεκλίθην, καὶ τῷ κανόνι φέρων ἐμαυτὸν ὑπέθηκα. Τί δὲ οὐκ 5 ἐμελλον σέ τε γινώσκων, καὶ νόμους πνεύματος; Νῦν δὲ καὶ εἰ λίαν μικροψύχως εἶχον καὶ ἀγεννῶς, ἀλλ' ὅ γε καιρὸς οὐκ ἔῃ τοῦτο πάσχειν, καὶ οἱ καταδραμόντες θῆρες τῇ Ἐκκλησίᾳ, τό τε σὸν γενναῖον καὶ ἀνδρικόν, οὕτω καθαρῶς καὶ γνησίως προπολεμοῦν τῆς Ἐκκλησίας. Ἦξομεν οὖν, εἰ δοκεῖ, καὶ ταῖς εὐχαῖς ὑμῖν συλλαμβανόμενοι καὶ συναγωνιούμενοι καὶ ὑπερετησόμενοι καὶ ὡς ἀθλητὴν 10 ἄριστον κελευσται παῖδες, ταῖς ὑποφωνήσεσιν ἐπαλείφοντες.

ΙΘ'. ΤΩι ΒΑΣΙΛΕΙΩι

Καιρὸς εὐβουλίας καὶ καρτερίας, καὶ τοῦ μηδένα φανῆναι ἡμῶν ἀνδρικώτερον, μηδὲ τοὺς πολλοὺς ἰδρωτάς καὶ πόνους ἐν ὀλίγῳ καταλυθῆναι. Γράφω διατί ταῦτα καὶ πόθεν; Ὁ θεοφιλέστα- 15 τος ἐπίσκοπος ἡμῶν Εὐσέβιος (οὕτω γὰρ δεῖ περὶ αὐτοῦ λοιπὸν καὶ φρονεῖν καὶ γράφειν) λίαν πρὸς ἡμᾶς ἔχει συμβατικῶς τε καὶ φιλικῶς, καὶ ὡσπερ σίδηρος πυρί, τῷ χρόνῳ μαλάσσεται· καὶ οἶμαι καὶ γράμμα ἤξειν πρὸς σὲ παρακλήσεώς τε καὶ κλήσεως, ὡς ἐμοί τε παρεδῆλωσε, καὶ πολλοὶ πείθουσιν ἡμᾶς τῶν τὰ ἐκεῖνου 20 σαφῶς εἰδόντων. Ὅν προλάβωμεν, ἢ παρόντες ἢ ἐπιστείλαντες,

53. Στὴν τρίτη ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Εὐσέβιο ὁ Γρηγόριος εἶναι πιὸ μετριοπαθῆς. Εἶναι ἀπάντηση σ' ἐπιστολὴ τοῦ Εὐσεβίου, ὅταν ὁ ἐχθρικότατος στὸ Χριστιανισμό Οὐάλης ἀπειλεῖ τὴν Καισάρεια..

18. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁵³

Σὲ καμιά περίπτωση δὲ φέρθηκα μικρόψυχα στὴν εὐλάβειά σου, μὴ μοῦ καταλογίσεις κάτι τέτοιο. Μόλις ὅμως πῆγα νὰ φερθῶ κάπως ἐλεύθερα καὶ νὰ ξεθαρρέσω (ὅσο νὰ καταπραῦνω καὶ νὰ διασκεδάσω τὴ λύπη), νικήθηκα ἀμέσως καὶ γονάτισα κι ἔβαλα ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό μου στὸ ζυγὸ τοῦ κανόνα. Γιατὶ νὰ μὴν τὸ ἔκανα, ἀφοῦ κι' ἐσένα σὲ γνώριζα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Πνεύματος; Τώρα ὅμως, κι ἂν ἀκόμα ὑπῆρχε μέσα μου μικροψυχία καὶ ποταπότητα, ἡ περίστασις δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἔχομε τέτοια αἰσθήματα καὶ οἱ λύκοι ποῦ ἔκαναν τὴν ἐπιδρομὴ τους στὴν Ἐκκλησία καὶ ἡ δική σου γενναιοσύνη καὶ ἀνδρεία ποῦ προμαχεῖ γνήσια στὴν Ἐκκλησία. Θὰ ρθῶ λοιπόν, ἂν τὸ θεωρεῖς καλὸ καί μὲ κοινὲς προσειχῆς ν' ἀγωνιστοῦμε μαζὶ καὶ νὰ σὲ ὑπηρετήσομε καὶ νὰ σὲ τονώσομε μὲ τὶς ἐνθαρρυντικὲς φωνές μας, σὰν ἓνα ἀθλητὴ ἄριστο κι ἐμεῖς νεαροὶ κατάλληλοι γιὰ τὶς προτροπές.

19. ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ⁵⁴

Καιρὸς γιὰ καλὲς ἀποφάσεις καὶ καρτερία καὶ γιὰ νὰ μὴ φανεῖ κανένας περισσότερο ἄντρας ἀπὸ μᾶς, μήτε σὲ μιὰ στιγμή νὰ πᾶνε χαμένοι οἱ πολλοὶ ἰδρωτὲς κι οἱ ἀγῶνες. Γιατὶ τὰ γράφω αὐτὰ κι ἀπὸ ποῦ ξεκινῶ; Ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπός μας Εὐσέβιος (ἔτσι πρέπει νὰ σκεφτόμαστε γι' αὐτὸν καὶ νὰ γράφομε) εἶναι ἐξαιρετικὰ συμβιβαστικὸς καὶ φιλικὸς μαζὶ μας καὶ μὲ τὸν καιρὸ μαλακώνει, ὅπως τὸ σίδερο στὴ φωτιά. Καὶ πιστεύω θὰ σοῦ ἔρθει κι ἐπιστολὴ ποῦ θὰ σὲ παρακαλεῖ καὶ θὰ σὲ καλεῖ, ὅπως ἄφησε νὰ φανεῖ σ' ἐμένα, κι ὅπως μὲ κάνουν νὰ τὸ πιστέψω πολλοὶ ποῦ τὸν γνωρίζουν καλά. Γι' αὐτὸ ἄς τὸν προλάβομε ἢ πηγαίνοντας ἐκεῖ ἢ

54. Τὸν ἴδιο χρόνον τῆς ἐπίθεσης τοῦ Οὐάλεντα κατὰ τῆς Καισάρειας γράφτηκε ἡ ἐπιστολή, ἂν καὶ τὸ ἔτος τῆς ἐπίθεσης δὲν εἶναι ὀλότελα βέβαιο.

μᾶλλον δὲ προεπιστείλαντες, εἶτα παρόντες· ἵνα μὴ αἰσχυρθῶ-
 μεν ὕστερον ἠττηθέντες, ἐξὸν νικῆσαι τῷ καλῶς ἠττηθῆ-
 ναι καὶ φιλοσόφως, ὃ παρὰ τῶν πολλῶν ἀπαιτούμεθα. Ἦκε οὖν
 ἐμοὶ πεισθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ διὰ τὸν καιρὸν· ἐπειδὴ σύστασις
 5 αἵρετικῶν κατατρέχει τὴν Ἐκκλησίαν, τῶν μὲν ἤδη παρόντων καὶ
 ταρασσόντων, τῶν δέ, ὡς λόγος, παρεσομένων. Καὶ δέος παρασυ-
 ρῆναι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, εἰ μὴ τάχιστα κινηθεῖ τὸ πνεῦμα
 Βεσελεὴλ, τοῦ σοφοῦ τῶν τοιούτων ἀρχιτέκτονος λόγων τε καὶ
 δογμάτων. Εἰ δὲ δοκεῖς αὐτὸν ἐμὲ παρεῖναι καὶ συνδιάζοντα καὶ
 10 συνοδεύοντα, οὐδὲ τοῦτο φευξόμεθα.

Κ'. ΚΑΙΣΑΡΙΩΙ

Οὐδὲ οἱ φόβοι τοῖς εὐφρονοῦσιν ἄχρηστοι· ὡς δὲ ἐγὼ φημι,
 καὶ λίαν καλοὶ καὶ σωτήριοι. Εἰ γὰρ καὶ γίνεσθαι αὐτοὺς ἀπευχό-
 μεθα, γινομένοις γε παιδευόμεθα. Κάμνουσα γὰρ ψυχῇ, ἐγγὺς ἐστὶ
 Θεοῦ, φησί που θαυμασιώτατα λέγων ὁ Πέτρος· καὶ παντὶ διαφου-
 15 γόντι κίνδυνον, πλείων οἰκείωσις περὶ τὸν περισώσαντα. Μὴ οὖν
 ὅτι μετεσχῆκαμεν τοῦ κακοῦ, δυσχεραίνωμεν· ἀλλ' ὅτι διαπεφεύγα-
 μεν, εὐχαριστήσωμεν. Μηδὲ ἄλλοι φανῶμεν τῷ Θεῷ παρὰ τὸν
 καιρὸν τῶν κινδύνων, καὶ ἄλλοι μετὰ τοὺς κινδύνους· ἀλλὰ βουλη-
 θῶμεν εἶτε ἐνδημοῦντες, εἶτε ἐκδημοῦντες, εἶτε ἰδιωτεύοντες, εἶτε
 20 τὰ κοινὰ πράττοντες (δεῖ γὰρ οὕτω λέγειν καὶ μὴ λείπειν), τῷ
 σώσαντι κατακολουθεῖν, καὶ γίνεσθαι τῆς ἐκεῖνου μοίρας, μικρὰ
 τῶν μικρῶν καὶ χαμαὶ ἐρχομένων φροντίσαντες. Καὶ δωμέν τι διή-
 γημα τοῖς εἰς ὕστερον. μέγα μὲν εἰς δόξαν ἡμῶν, μέγα δὲ εἰς ὠφέ-
 λειαν ψυχῆς· τὸ δὲ αὐτὸ καὶ παιδεύμα τοῖς πολλοῖς χρησιμώτατον,
 25 ὅτι κρείττων ἀσφαλείας κίνδυνος, καὶ συμφορὰ εὐημερίας αἰρετω-

55. Ἐννοεῖ τὸ Βασίλειο. Ἐξ. 31.2 · 3 καὶ 35, 30 · 31.

56. Γράφηκε τὸ 368 στὸ σεισμὸ τῆς Νίκαιας, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὁ Καισά-
 ριος ὡς ταμίας, καὶ παρολίγο νὰ σκοτωθεῖ θαμμένος κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια. Ὁ
 Γρηγόριος ἀρπάζει τὴν εὐκαιρία, γιὰ νὰ καλέσει τὸν Καισάριο ν' ἀφιερωθεῖ
 ἀποκλειστικά στὸ Θεό.

57. Α' Πέτρ. 4,19.

στέλνοντάς του ἐπιστολή ἢ μᾶλλον στέλνοντας πρῶτα ἐπιστολή καὶ πηγαίνοντας ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴ νικηθοῦμε ἀπὸ αὐτὸν καὶ ντροπιαστοῦμε, ἐνῶ μποροῦμε νὰ νικήσομε ἔντιμα καὶ φιλοσοφικά, πράγμα πού μᾶς ζητοῦν πολλοί. Δέξου λοιπὸν νὰ ρηεῖς σ' ἐμένα καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ γιὰ τὴ δύσκολη περίστασις. Ἐπειδὴ αἱρετικοὶ ὀργανωμένοι ἐπιτίθενται στὴν Ἐκκλησία· μερικοὶ ἔχουν ἔρθει καὶ δημιουργοῦν ταραχὰς καὶ οἱ ἄλλοι, ὅπως ἀκούγεται, φτάνουν ὅπου νὰ ἴναι. Κι ὑπάρχει φόβος νὰ παρασύρουν τὸ λόγο τῆς ἀλήθειας, ἂν δὲν κινηθεῖ ἀμέσως τὸ πνεῦμα τοῦ Βεσελεήλ⁵⁵, τοῦ σοφοῦ ἀριχτέκτονα τέτοιων λόγων καὶ δογμάτων. Κι ἂν κρίνεις καλὸ νὰ εἶμαι παρὼν κι ὁ ἴδιος καὶ νὰ συμμερισθῶ, ὅ,τι κάνεις νὰ σὲ συνοδεύσω, οὔτε αὐτὸ δὲ θὰ τὸ ἀποφύγω.

20. ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ⁵⁶

Καὶ στοὺς φρόνιμους δὲν εἶναι ἄχρηστοι οἱ φόβοι· ἀλλὰ ὅπως ἐγὼ νομίζω εἶναι πολὺ ὠφέλιμοι καὶ σωτήριοι. Καὶ μόλο πού εὐχόμαστε νὰ μὴν πραγματοποιηθοῦν, ὅταν πραγματοποιηθοῦν μᾶς συνεντίζουν. Γιατὶ ἡ καταπονημένη ψυχὴ, εἶναι κοντὰ στοῦ Θεοῦ, λέει θαυμάσια κάπου ὁ Πέτρος⁵⁷. Καὶ ὅποιος διέφυγε ἕνα κίνδυνον, δένεται περισσότερο μὲ τὸ σωτήρα του. Ἄς μὴν ἀγανακτοῦμε λοιπὸν ἐπειδὴ μᾶς βρῆκε κάποιον κακό· ἀλλὰ ἄς εὐχαριστήσομε, γιατί τελικὰ τὸ ξεφύγαμε. Κι ἄς μὴν παρουσιαστοῦμε στοῦ Θεοῦ διαφορετικοὶ κατὰ τὸν καιρὸ τῶν κινδύνων κι ἀλλιώτικοι μετὰ τοὺς κινδύνους. Ἄλλὰ εἴτε μένομε στὴν πατρίδα, εἴτε ἀπουσιάζομε, εἴτε ἀσχολοῦμαστε μὲ ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις ἢ μὲ τὰ δημόσια πράγματα (ἔτσι πρέπει νὰ λέμε καὶ νὰ μὴν τὸ ἀποσιωποῦμε), ἄς ἔχομε τὴ θέληση ν' ἀκολουθοῦμε πιστὰ τὸ Σωτήρα μας, νὰ περάσομε στὴν παράταξή του, δείχνοντας μικρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ πράγματα μικρὰ πού ἔρχονται ἀπὸ χαμηλά. Καὶ νὰ παραδώσομε στοὺς μεταγενέστερους διήγησις, σημαντικώτατη γιὰ τὴ δόξα μας, καὶ σημαντικώτατη γιὰ ψυχικὴ ὠφέλεια. Καὶ ταυτόχρονα θὰ ἦταν μιὰ ἀρχὴ παιδείας χρησιμώτατη γιὰ τοὺς πολλοὺς, ὅτι ὁ κίνδυνος

τέρα· εἴ γε πρὸ μὲν τῶν φόβων ἤμεν τοῦ κόσμου, μετὰ δὲ τοὺς φόβους τοῦ Θεοῦ γεγενήμεθα. Ἴσως σοι φορτικοὶ δοκοῦμεν, πολλάκις σοὶ περὶ τῶν αὐτῶν ἐπιστέλλοντες, καὶ οὐ παραίνεσιν, ἀλλ' ἐπίδειξιν νομίζεις τοὺς λόγους. Διὸ τούτων μὲν ἅλις· ἡμᾶς δὲ ἴσθι 5 προθυμωμένους καὶ εὐχομένους μάλιστα μὲν γενέσθαι μέγχι σου, συνησθησομένους τῇ σωτηρίᾳ σου καὶ περὶ τούτων τελεώτερον διαλεξομένους. Εἰ δ' οὐ, ἀλλ' ἐνταῦθά σε δεξομένους ὡς τάχιστα, συνεορτάσει τὰ χαριστήρια.

ΚΑ'. ΣΩΦΡΟΝΙΩΙ ΥΠΑΡΧΩΙ

Ὁ χρυσὸς ἄλλοτε μὲν ἄλλως μεταποιεῖται καὶ σχηματίζεται 10 εἰς πολλοὺς κόσμους τυπούμενος, καὶ πρὸς πολλὰ ὑπὸ τῆς τέχνης ἀγόμενος· μένει δὲ ὅπερ ἐστὶ χρυσός, καὶ οὐχ ἡ ὕλη μεταβολήν, ἀλλὰ τὸ σχῆμα λαμβάνει. Οὕτω καὶ τὴν σὴν καλοκαγαθίαν ἠγούμενοι τὴν αὐτὴν μένειν τοῖς φίλοις, κἂν αἰεὶ προΐης ἐπὶ τὰ ἐμπροσθεν, ταύτην ἐθαρρήσαμεν τὴν πρεσβείαν προσαγαγεῖν, οὐ μᾶλλον 15 τὴν ἀζίαν εὐλαβηθέντες, ἢ τῷ τρόπῳ πιστεῦσαντες. Τῷ αἰδεσιμωτάτῳ υἱῷ ἡμῶν Νικοβούλῳ τὰ πάντα ἔχοντι πρὸς ἡμᾶς ἐπιτηδείως, καὶ διὰ συγγένειαν, καὶ διὰ τὴν οἰκειότητα, καί, ὃ τούτων μεῖζόν ἐστὶ, διὰ τὸν τρόπον, γενοῦ δεξιός. Ἐν τίσι καὶ πόσον; Ἐν οἷς αὐτὸς σοῦ δεηθήσεται, καὶ ὅσον τῇ σῇ μεγαλονοίᾳ πρέπειν ὑπο- 20 λαμβάνεις. Ἀντιδώσομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ὧν ἔχομεν τὸ κάλλιστον. Ἐχομεν δὲ τοὺς λόγους καὶ τὸ κήρυκες εἶναι τῆς σῆς ἀρετῆς, εἰ καὶ μὴ τῆς ἀζίας ἐγγός, ἀλλά γε κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν.

---

58. Ἡ ἐπιστολὴ γράφηκε τὸ 369, ὅποτε ὁ Σωφρόνιος ἐγίνε ὑπαρχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ἄλλες ἐπιστολές τοῦ Γρηγορίου ποῦ ἀκολουθοῦν δεί-

εἶναι καλύτερος ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια καὶ προτιμότερη μιὰ κακοτυχία ἀπὸ τὴν εὐτυχία. Ἐάν πρὶν ἀπὸ τοὺς κινδύνους ἀκολουθούσαμε τὸν κόσμον καὶ μετὰ τοὺς κινδύνους συνταχθήκαμε μὲ τὸ Θεό. Ἴσως σοῦ φαίνομαι φορτικός, γράφοντας σου πολλές ἐπιστολές γιὰ τὰ ἴδια θέματα καὶ νομίζεις ὅτι οἱ λόγοι μου δὲν ἀποτελοῦν παραίνεση ἀλλὰ ἐπίδειξη. Μὲ τοῦτα εἶπα ὅ,τι εἶχα. Πρέπει ὅμως νὰ ξέρεις ὅτι εἶμαι πρόθυμος κι εὐχομαι ὀλόψυχα νὰ ἔρθω κοντά σου γιὰ νὰ συμμεριστῶ τὴ χαρὰ σου γιὰ τὴ σωτηρία σου καὶ γιὰ νὰ μιλήσομε γι' αὐτὰ πιὸ ὀλοκληρωμένα. Ἐάν ὄχι, τότε νὰ σὲ δεχτῶ ἐδῶ τὸ ταχύτερο καὶ νὰ γιορτάσομε μαζί τὴ γιορτὴ τῶν εὐχαριστηρίων.

21. ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ⁵⁸

Ὁ χρυσὸς μετατρέπεται διαφορετικὰ κάθε φορὰ καὶ μετασηματίζεται παίρνοντας τοὺς τύπους πολλῶν κοσμημάτων καὶ σὲ πολλὰ προσαρμοζόμενος ἀπὸ τὴν τέχνη· μένει ὡστὸσο αὐτὸ πού εἶναι, δηλαδὴ χρυσός, καὶ δὲν εἶναι ἡ ὕλη πού παίρνει μεταβολὴ ἀλλὰ τὸ σχῆμα. Ἐτσι λοιπὸν νομίζοντας ὅτι καὶ ἡ καλοκαγαθία σου μένει ἡ ἴδια γιὰ τοὺς φίλους, κι ἄς βαδίζεις πάντοτε πρὸς τὰ ἔμπρός, πήραμε τὸ θάρρος νὰ σοῦ κάνομε αὐτὴ τὴ μεσολάβηση ὄχι τόσο ἀπὸ φόβο πρὸς τὸ ἀξίωμά σου ὅσο ἀπὸ ἐμπιστοσύνη στὸν τρόπο σου. Στὸ σεβαστό μου γιὸ Νικόβουλο πού εἶναι σὲ ὅλα φιλικὸς μαζί μου καὶ ἀπὸ τὴ συγγένεια μας καὶ ἀπὸ τὴν οἰκειότητα καὶ τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ ὅλα, τὸν τρόπο, γίνου εὐνοϊκός. Σὲ ποιά καὶ πόσο; Σὲ ὅποια σὲ παρακαλέσει ὁ ἴδιος καὶ ὅσα μὲ τὸ μεγάλο σου νοῦ νομίζεις ὅτι πρέπει. Ἐγὼ θὰ σοῦ ἀντιπροσφέρω τὸ ὠραιότερο ἀπὸ ὅσα ἔχω. Κι ἔχω τοὺς λόγους καὶ τὸ νὰ γίνω κήρυκας τῆς ἀρετῆς σου, κι ἂν ὄχι στὸ βαθμὸ πού τῆς ἀξίζει τουλάχιστὸ ὅσο μοῦ ἐπιτρέπει ἡ δύναμή μου.

χουν τὴ μεγάλη ἰσχὺ τοῦ ὑπάρχου, πού ἦταν Καπαδόκης.

ΚΒ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἔδει, καθάπερ τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς λίθους τῇ ὄψει γνωρίζομεν, οὕτω καὶ τοὺς καλοὺς καὶ μὴ τῶν ἀνδρῶν αὐτόθεν διαγινώσκεισθαι, καὶ μὴ μακροτέρας δεῖσθαι δοκιμασίας. Οὐ γὰρ ἂν πολλῶν ἐδέησεν ἡμῖν λόγων ὑπὲρ τοῦ τιμωτάτου υἱοῦ Ἀμφιλοχίου 5 πρεσβεύουσι πρὸς τὴν σὴν μεγαλόνοϊαν. Θάπτον ἂν ἤλπισα ἐν τι τῶν ἀπίστων καὶ παραδόξων, ἢ τοῦτον ἀγενές τι πράξειν ἐπὶ χρήμασιν, ἢ διανοήσασθαι τοσοῦτον αὐτῷ τὸ παρὰ πάντων συγκεχωρηκὸς ἐπὶ καλοκαγαθία, καὶ τὸ πρεσβυτέραν τῆς ἡλικίας ἔχειν τὴν φρόνησιν. Ἀλλὰ τί χρὴ παθεῖν;. Οὐδὲν διαφεύγει τὸν φθόνον, 10 ὅποτε καὶ τούτου τις μῦθος ἦψατο, ἀνδρὸς δι' ἀπλότητα μᾶλλον, ἢ τρόπων κακίαν περιπεσότος ἐγκλήμασιν. Ἀλλὰ σοι μὴ ἀνεκτὸν φανείτω περιδεῖν αὐτὸν ταῖς σκυοφανταῖς παρασυρόμενον. Μὴ δέομαί σου τῆς ἱερᾶς καὶ μεγάλης ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν πατρίδα τίμησον, καὶ τῇ ἀρετῇ βοήθησον, καὶ ἡμᾶς αἰδέσθητι τοὺς παρὰ σοῦ 15 καὶ διὰ σοῦ δοξασθέντας, καὶ ἀντὶ πάντων γενοῦ τῷ ἀνδρὶ, τῷ δύνασθαι τὸ θέλειν προσθεῖς, ἐπειδὴ πάντα τῆς σῆς ἀρετῆς οἶδα ἠττώμενα.

ΚΓ'. ΚΑΙΣΑΡΙΩΙ

Εἰ μέγала ἐστὶν ἃ αἰτοῦμεν, μηδὲν θαυμάσης, ἐπειδὴ καὶ παρὰ μέγாலον καὶ συμμετρεῖσθαι δεῖ τῷ αἰτουμένῳ τὴν αἴτησιν. 20 Ὅμοίως γὰρ ἄτοπον παρὰ μικροῦ μέγала αἰτεῖν, καὶ παρὰ μέγாலον μικρά. Τὸ μὲν γὰρ ἄκαιρον, τὸ δὲ μικρόλογον. Αὐτός σοι προσάγω διὰ τῆς ἑμαυτοῦ χειρὸς τὸν τιμώτατον υἱὸν ἡμῶν Ἀμφιλόχιον, ἄν-

59. Ὁ χρόνος συγγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς εἶναι τὸ ἔτος 369.

60. Ὑπάρχει ἀμφιβολία μήπως στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ δὲν πρόκειται γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γρηγορίου Καισάρου.

22. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁵⁹

“Ὅπως τὸ χρυσάφι καὶ τὶς πέτρες τὰ γνωρίζομε ἀπὸ τὴν ὄψη, ἔτσι ἀπὸ τὴν ὄψη ἔπρεπε νὰ γνωρίζομε τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ μὴ χρειαζόμεσθε μακρότερη δοκιμασία. Ἔτσι δὲ θὰ χρειαζόμεσθε πολλοὺς λόγους γιὰ τὸν ἀκριβὸ μου γιὸ Ἀμφιλόχιο μεσολαβώντας στὴ μεγαλοψυχία σου. Θὰ εἶχα τὴν ἐλπίδα ὅτι πιὸ εὐκόλα θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀπίστευτα καὶ παράδοξα παρὰ νὰ πράξει αὐτὸς κάτι γιὰ χρήματα ἢ καὶ νὰ σκεφτεῖ κάποια ποταπότητα· τόσο πολὺ τοῦ εἶναι ἀναγνωρισμένη ἀπὸ ὄλους ἢ καλοκαγαθία καὶ ἢ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἡλικία του φρόνηση. Τί πρέπει νὰ γίνεῖ; Τίποτα δὲν ξεφεύγει τὸ φθόνο, ὥστε κι αὐτὸν τὸν πέτυχε κάποια συκοφαντία, κι ἐξαιτίας τῆς ἀπλότητάς του μᾶλλον παρὰ ἀπὸ κακὴ συμπεριφορά, βρέθηκε ἐνοχοποιημένος. Ἐσὺ ὁμως μὴ θεωρήσεις ὅτι εἶναι σωστὸ νὰ τὸν ἀφήσεις ἀδιάφορα νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὶς συκοφαντίες. Μὴ, παρακαλῶ τὴν ἄγια καὶ μεγάλη ψυχὴ σου· ἀλλὰ καὶ τὴν πατρίδα σου νὰ τιμήσεις καὶ τὴν ἀρετὴ νὰ βοηθήσεις καὶ νὰ σεβαστεῖς κι ἐμᾶς πού κοντὰ σου κι ἐξαιτίας σου δοξαστήκαμε καὶ κάνε σ’ αὐτὸν τὸ πᾶν προσθέτοντας καὶ τὴ θέληση στὴ δύναμή σου, γιὰτι γνωρίζω ὅτι ὅλα ὑποχωροῦν στὴν ἀρετὴ σου.

23. ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ⁶⁰

“Ἄν εἶναι μεγάλο ὅ,τι σοῦ ζητῶ, μὴ θαυμάσεις, γιὰτι κι ἀπὸ μεγάλο τὸ ζητῶ καὶ πρέπει ἢ αἴτηση νὰ εἶναι στὰ μέτρα ἐκείνου στὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται. Ἄτοπο εἶναι ἐξίσου νὰ ζητεῖς μεγάλα ἀπὸ ἓνα μικρὸ καὶ μικρὰ ἀπὸ ἓνα μεγάλο. Τὸ πρῶτο εἶναι ἀνάρμοστο, τὸ δεύτερο ἐξευτελιστικό. Σοῦ φέρνω ἐγὼ ὁ ἴδιος μὲ τὸ χέρι μου τὸν ἀγαπητότατο γιὸ μου Ἀμφιλόχιο, πού εἶναι τόσο γνωστός

δρα τοσοῦτον ἐπὶ καλοκαγαθία γνώριμον, καὶ παρὰ τὸ εἶκος τῆς ἡλικίας, ὥστε ἂν αὐτὸς ἠγάπησα ὁ γέρων καὶ ἱερεὺς καὶ ὑμέτερος φίλος, οὕτως ὑπολαμβάνεσθαι. Εἰ δὲ φιλίας ἀνδρὸς ἠττηθεῖς, τὴν διαβολῆν οὐχ ὑπέιδετο, τί θαυμαστόν; Τῷ γὰρ μὴ πονηρὸς εἶναι, 5 οὐδὲ ὑπέιδετο τὴν πονηρίαν, λόγου μᾶλλον διόρθωσιν ἢ τρόπου προσήκειν αὐτῷ νομίσας. Οὕτω συμπονεῖν ἐδέξατο. Τί τοῦτο δεινὸν τοῖς εὐγνώμοσι; Μὴ τοίνυν ἀνάσχη πλέον ἔχειν ἀρετῆς κακίαν, μηδὲ τὴν ἡμετέραν πολιὰν ἀτιμάσης· ἀλλὰ καὶ τὴν μαρτυρίαν αἰδέσθητι, καὶ τὸ φιλάνθρωπον ὑπόθεσι ταῖς παρ' ἡμῶν εὐλογίαις, ὧν 10 ἴσως τις παρὰ Θεῶν λόγος, ᾧ παρεστήκαμεν.

ΚΔ'. ΘΕΜΙΣΤΩ

Λόγοι τὸ κινδυνευόμενον· καὶ σοὺς ὁ καιρὸς, εἴπερ βασιλεὺς σὺ τῶν λόγων. Καὶ πρὸς γε, σοὶ φίλος πατρόθεν ὁ ἐμὸς Ἀμφιλόχιος. Προσθήσω δέ, ὅτι καὶ τοιοῦτος, οἷος μῆτε γένος πατέρων αἰσχύνειν, μῆτε τὴν ἡμετέραν φιλίαν, εἰ μὴ φαῦλος ἐγὼ τῶν τοιούτων 15 κριτής. Καὶ τὸ μέγιστον, ἀνδρὶ μάλιστα κατὰ σέ φιλοσόφῳ, ὅτι μηδὲν ἀδικῶν ἔχει πράγματα. Ὁ, τῷ μὲν ἔστι κουφότατον, ἡμῖν δὲ αὐτῷ βαρύτερατον, εἰ περιορῶντες φαινόμεθα. Ἐγὼ μὲν οὖν, ὃ μόνον δύναμαι, τοῦτο ποιῶ. Δύναμαι δὲ πρεσβεῦειν πρὸς τοὺς εὖ ποιεῖν δυναμένους. Οὐ γὰρ ἄλλο γε οὐδὲν ἐμοὶ δυνατόν οὕτως ἔχοντι, 20 ὥσπερ νῦν ἔχω. Σὺ δὲ τὸν τοῦ σοῦ Πλάτωνος βεβαίωσον λόγον, μὴ πρότερον παύσασθαι τὰς πόλεις κακῶν εἰπόντος, πρὶν ἂν συνέλθῃ φιλοσοφία τὸ δύνασθαι. Ἰκανὸς γὰρ εἶ ἀμφοτέρα. Δὸς χεῖρα τῷ δεομένῳ, καὶ παραινέσας τὰ εἰκότα καὶ βοηθήσας. Ὡς οὐκ ἔστιν ὅτι φιλοσοφήσας ἀμεινον, ἢ νῦν τῷ δικαίῳ συναγωνισάμε- 25 νος. Πρὸς τῷ καὶ ἡμᾶς εὖ ποιεῖν τοὺς σοὺς ἐπαινέτας, εἰ δὲ δίδως εἰπεῖν, καὶ φίλους.

61. Ἀπευθύνεται στὸ ρήτορα Θεμίστιο, ποῦ ἐπαινεῖται ἀπὸ τὸ Γρηγόριο ἡ ρητορική του ἰκανότητα καὶ ἡ κατάρτισή του.

62. Βλ. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, 5,473 d· «ἐὰν μὴ ... ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφή-

για την καλοκαγαθία του, πάνω από ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ ἡλικία του, ὥστε ἐγὼ ὁ ἴδιος ὁ γέροντας καὶ ἱερέας καὶ φίλος σου, θὰ ἱκανοποιόμουν νὰ μὲ θεωροῦσαν σὰν αὐτόν. Ἐάν τώρα αἰχμαλωτισμένος ἀπὸ τὴ φιλία, δὲ διάκρινε τὴ διαβολή, τί θαυμαστό; Ἐπειδὴ δὲν ἦταν κακός, μήτε κἂν πῆρε εἰδηση τὴν κακία, νομίζοντας ὅτι μάλλον χρειαζόταν αὐτὸς διόρθωση στὸ λόγο κι ὄχι στὸν τρόπο. Ἔτσι δέχτηκε νὰ συνεργαστεῖ. Τί κακὸ εἶναι τοῦτο γιὰ τοὺς ἄδουλους ἀνθρώπους; Μὴ δεχτεῖς λοιπὸν ἡ κακία νὰ κερδίζει τὴν ἀρετὴ καὶ μὴν προσβάλλεις τὴν ἡλικία μου. Σεβάσου τὴ μαρτυρία μου καὶ βάλε τὴ φιλανθρωπία πίσω ἀπὸ τοὺς ἐπαίνους μου, πού θὰ τοὺς λάβει ὑπόψη του ὁ Θεός, τὸν ὁποῖο ὑπηρετῶ.

24. ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΙΟ⁶¹

Αὐτὸ πού διακινδυνεύεται εἶναι οἱ λόγοι· εἶναι ἡ δικὴ σου ὥρα, ἀφοῦ ἐσὺ εἶσαι ὁ βασιλεὺς τῶν λόγων. Ἀκόμα, εἶναι ἀπὸ τὸν πατέρα του φίλος σου ὁ δικός μου Ἀμφιλόχιος. Καὶ θὰ προσθέσω ὅτι εἶναι καὶ τέτοιος, πού μήτε τὴ γενιὰ τῶν πατέρων του ντροπιάζει, μήτε τὴ φιλία μου, ἂν ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀδέξιος κριτῆς τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Καὶ τὸ μέγιστο, καὶ μάλιστα γιὰ φιλόσοφο ὅπως ἐσύ, ὅτι ταλαιπωρεῖται χωρὶς νὰ ἀδικεῖ. Αὐτὸ γιὰ ἄλλους εἶναι μηδαμινό, γιὰ μένα ὅμως εἶναι βαρῦτατο, ἂν τὸ παραβλέψομε. Ἐγὼ λοιπὸν κάνω τὸ μόνο πού μπορῶ. Μπορῶ νὰ μεσολαβῶ σ' αὐτοὺς πού μποροῦν νὰ εὐεργετοῦν. Στὴν κατάσταση πού βρίσκομαι τίποτ' ἄλλο δὲ μοῦ εἶναι δυνατό. Ἐσὺ ἐπιβεβαίωσε τὸ λόγο τοῦ Πλάτωνά σου⁶² πού εἶπε, ὅτι δὲ θὰ παύσουν οἱ πόλεις νὰ δεινοπαθοῦν, πρὶν ἡ ἐξουσία περιέλθει στὴ φιλοσοφία. Ἐχεις αὐτὴ τὴ διπλὴ ἱκανότητα. Πρόσφερε τὸ χέρι σου σ' αὐτὴν πού ἔχει ἀνάγκη, τόσο μὲ τίς κατάλληλες συμβουλές ὅσο καὶ μὲ τὴν ἔμπρακτη βοήθεια. Δὲν ὑπάρχει περίπτωση νὰ φιλοσοφήσεις καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι τώρα νὰ συμμεριστεῖς τὸν ἀγῶνα τοῦ δικαίου. Ἔτσι θὰ εὐεργετήσεις κι ἐμᾶς τοὺς ἐγκωμιαστὲς σου, καὶ ἂν μᾶς ἐπιτρέπεις νὰ ποῦμε ἔτσι, καὶ φίλους σου.

ΚΕ'. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΙ

Ἄρτους μὲν οὐκ ἤτήσαμεν παρὰ σοῦ, ὅτι μηδὲ ὕδωρ παρὰ τῶν Ὀστρακίην οἰκούντων. Λάχανα δὲ εἰ αἰτοίημεν παρὰ ἀνδρὸς Ὀξίζαλέως, ὧν ἀφθονία μὲν παρ' ὑμῖν, παρὰ δὲ ἡμῖν πολλή σπάνις, θαυμαστὸν οὐδέν, οὐδὲ ἔξω τῆς συνηθείας. Καταξίωσον οὖν
 5 λάχανα ἡμῖν ἀποστειλαὶ πλεῖστα καὶ κάλλιστα, ἢ ὅσα γε δυνατόν (ἐπεὶ καὶ τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα τοῖς πένησιν), ἐπειδὴ καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον δεξιούμεθα, οὐ μὴ βουληθῆς, ὥσπερ ἐπειράθης κεκορησμένου φιλοσοφοῦντος, οὕτω πειραθῆναι πεινῶντος καὶ δυσχεραίνοντος.

ΚΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

10 Ὡς μικρολόγως ἡμῖν ἤκει τὰ λάχανα παρ' ὑμῶν! καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ χρυσολάχανα; Καὶ τοί γε ὁ πᾶς πλοῦτος ὑμῖν κῆποι καὶ ποταμοὶ καὶ ἄλση καὶ παράδεισοι καὶ λαχανηφόρος ὑμῖν ἡ χώρα, ὡς χρυσοφόρος ἄλλοις, καὶ λειμώνια φύλλα νέμεσθε. Ὁ δὲ σῖτος ὑμῖν ἢ μυθικὴ μακαρία· καὶ ὁ ἄρτος, ὃ δὴ λέγεται, ἄρτος ἀγγέλων, οὐ-
 15 τως ἄσπαστός τε καὶ ἄπιστος. Ἦ τοίνυν μεταδίδοτε τούτων ἡμῖν ἀφθονώτερον, ἢ ἄλλο μὲν οὐδὲν ἀπειλήσομεν· τὸν δὲ σῖτον ἐφέξομεν, καὶ εἰσόμεθα εἰ ὄντως δρόσῳ μόνῃ τρέφονται τέττιγες.

σωσι γνησίως τε καὶ ἰκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταῦτόν συμπέση ... οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα».

63. Μὲ τὸ ὄνομα Ὀστρακίην ἀναφέρεται πόλη στὰ ὄρια τῆς Ἀραβίας σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Πηλούσιο. Ὀξίζαλέας ὁ κάτοικος τῆς Ὀξίζάλης, περιοχῆς τῆς Καππαδοκίας. Ἡ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται σὲ φιλοξενία τοῦ Βασιλείου ἀπὸ τὸ Γρηγόριο.

25. ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ⁶³

Δὲ ζητήσαμε ἀπὸ σένα ψωμί, ὅπως οὔτε νερὸ ἀπ' ὄσους κατοικοῦν κοντὰ στὴν Ὀστρακίνη. Ἐάν ὅμως ζητούσαμε λαχανικὰ ἀπὸ ἕναν Ὀζιζαλέα, ποὺ ἐσεῖς τὰ ἔχετε ἀφθονα, ἐνῶ σ' ἐμᾶς σπανίζουν πολὺ, δὲ θὰ ἦταν καθόλου περίεργο οὔτε καὶ ἀσυνήθιστο. Καταδέξου λοιπὸν νὰ μᾶς στείλεις λάχανα καλὰ καὶ ὠραῖα ἢ ὅσα τέλος μπορεῖς (ἀφοῦ στοὺς φτωχοὺς καὶ τὰ μικρὰ εἶναι μεγάλα), ἐπειδὴ φιλοξενοῦμε καὶ τὸ μεγάλο Βασίλειο. Μὴ θελήσεις καθὼς τὸν δοκίμασες χορτασμένο νὰ φιλοσοφεῖ, νὰ τὸν δοκιμάσεις ἔτσι πεινασμένο νὰ δυστροπεῖ.

26. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶⁴

Μὲ πόση τσιγκουνιά μᾶς ἤρθαν τὰ λάχανά σας! Καὶ μήπως ἦταν ἄλλο τίποτα, ἐκτὸς ἀπὸ χρυσολάχανα; καὶ ὅμως ὁ πλοῦτος σας εἶναι περιβόλια καὶ ποταμοὶ καὶ ἄλση καὶ παράδεισοι· ἡ χώρα σας εἶναι λαχανοπαραγωγικὴ, ὅπως χρυσοπαραγωγικὴ ἡ χώρα ἄλλων κι ἀπολαμβάνετε φυτὰ τῶν λιβαδιῶν. Ἄλλὰ τὸ σιτάρι γιὰ μᾶς εἶναι ἡ μυθικὴ εὐτυχία καὶ τὸ ψωμί, ὅπως λένε ψωμί τῶν ἀγγέλων, τόσο καλόδεχτο κι ἀπίθανο. Ἡ λοιπὸν δίνετε καὶ σ' ἐμᾶς ἀπ' αὐτὰ περισσότερα ἢ δὲ χρειάζεται νὰ σᾶς ἀπειλήσομε μὲ τίποτ' ἄλλο· σᾶς κόβομε τὸ σιτάρι καὶ θὰ μάθομε ἂν πραγματικὰ τὰ τζιτζίκια τρέφονται μόνο μὲ τὴ δροσιά.

---

64. Ὁ Γρηγόριος ἀπειλεῖ νὰ κόψει τὴν ἀποστολὴ καππαδοκικοῦ σιταριοῦ, ἂν δὲν τοῦ σταλοῦν περισσότερα λάχανα. Μὲ τέτοια διάθεση γιὰ παιγνίδι ὁ μέγας Θεολόγος ζωντανεῖ καὶ σὰ μέγας λογοτέχνης τὶς περιοχές· ἡ μιὰ μὲ περιβόλια καὶ νερά, ἡ ἄλλη μὲ χωράφια ὅπου καλλιεργεῖται τὸ σιτάρι. Ὁ Βιργίλιος, *Ἐκλογές* 5 λέει· «ὅσο τρέφονται οἱ μέλισσες μὲ θυμᾶρι καὶ τὰ τζιτζίκια μὲ τὴ δροσιά».

ΚΕ'. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩι

Ἄρτους μὲν οὐκ ἤτήσαμεν παρὰ σοῦ, ὅτι μηδὲ ὕδωρ παρὰ τῶν Ὀστρακίνην οἰκούντων. Λάχανα δὲ εἰ αἰτοίημεν παρὰ ἀνδρὸς Ὀξίζαλέως, ὧν ἀφθονία μὲν παρ' ὑμῖν, παρὰ δὲ ἡμῖν πολλή σπάνις, θαυμαστὸν οὐδέν, οὐδὲ ἔξω τῆς συνηθείας. Καταξίωσον οὖν 5 λάχανα ἡμῖν ἀποστεῖλαι πλεῖστα καὶ κάλλιστα, ἢ ὅσα γε δυνατὸν (ἐπεὶ καὶ τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα τοῖς πένησιν), ἐπειδὴ καὶ τὸν μέγαν Βασιλείον δεξιούμεθα, οὐ μὴ βουληθῆς, ὡσπερ ἐπειράθης κεκορησμένου φιλοσοφοῦντος, οὕτω πειραθῆναι πεινῶντος καὶ δυσχεραίνοντος.

ΚΣΤ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

10 Ὡς μικρολόγως ἡμῖν ἤκει τὰ λάχανα παρ' ὑμῶν! καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ χρυσολάχανα; Καὶ τοί γε ὁ πᾶς πλοῦτος ὑμῖν κῆποι καὶ ποταμοὶ καὶ ἄλση καὶ παράδεισοι καὶ λαχανηφόρος ὑμῖν ἢ χώρα, ὡς χρυσοφόρος ἄλλοις, καὶ λειμῶνια φύλλα νέμεσθε. Ὁ δὲ σῖτος ὑμῖν ἢ μυθικὴ μακαρία· καὶ ὁ ἄρτος, ὃ δὴ λέγεται, ἄρτος ἀγγέλων, οὐ- 15 τως ἄσπαστός τε καὶ ἄπιστος. Ἦ τοίνυν μεταδίδοτε τούτων ἡμῖν ἀφθονώτερον, ἢ ἄλλο μὲν οὐδὲν ἀπειλήσομεν· τὸν δὲ σῖτον ἐφέξομεν, καὶ εἰσόμεθα εἰ ὄντως δρόσῳ μόνῃ τρέφονται τέττιγες.

σωσι γνησίως τε καὶ ἰκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταῦτον συμπέση ... οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα».

63. Μὲ τὸ ὄνομα Ὀστρακίνη ἀναφέρεται πόλη στὰ ὄρια τῆς Ἀραβίας σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Πηλούσιο. Ὀξίζαλέας ὁ κάτοικος τῆς Ὀξίζάλης, περιοχῆς τῆς Καππαδοκίας. Ἡ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται σὲ φιλοξενία τοῦ Βασιλείου ἀπὸ τὸ Γρηγόριο.

25. ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ⁶³

Δὲ ζητήσαμε ἀπὸ σένα ψωμί, ὅπως οὔτε νερὸ ἀπ' ὅσους κοινοῦν κοντὰ στὴν Ὀστρακίνη. Ἐάν ὁμως ζητούσαμε λαχανικὰ ἀπὸ ἓναν Ὀζιζαλέα, ποὺ ἐσεῖς τὰ ἔχετε ἄφθονα, ἐνῶ σ' ἐμᾶς σπανίζουν πολὺ, δὲ θὰ ἦταν καθόλου περίεργο οὔτε καὶ ἀσυνήθιστο. Καταδέξου λοιπὸν νὰ μᾶς στείλεις λάχανα καλὰ καὶ ὠραῖα ἢ ὅσα τέλος μπορεῖς (ἀφοῦ στοὺς φτωχοὺς καὶ τὰ μικρὰ εἶναι μεγάλα), ἐπειδὴ φιλοξενοῦμε καὶ τὸ μεγάλο Βασίλειο. Μὴ θελήσεις καθὼς τὸν δοκίμασες χορτασμένο νὰ φιλοσοφεῖ, νὰ τὸν δοκιμάσεις ἔτσι πεινασμένο νὰ δυστροπεῖ.

26. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶⁴

Μὲ πόση τσιγκουνιά μᾶς ἦρθαν τὰ λάχανά σας! Καὶ μήπως ἦταν ἄλλο τίποτα, ἐκτὸς ἀπὸ χρυσολάχανα; καὶ ὁμως ὁ πλοῦτος σας εἶναι περιβόλια καὶ ποταμοὶ καὶ ἄλση καὶ παράδεισοι· ἡ χώρα σας εἶναι λαχανοπαραγωγικὴ, ὅπως χρυσοπαραγωγικὴ ἡ χώρα ἄλλων κι ἀπολαμβάνετε φυτὰ τῶν λιβαδιῶν. Ἀλλὰ τὸ σιτάρι γιὰ μᾶς εἶναι ἡ μυθικὴ εὐτυχία καὶ τὸ ψωμί, ὅπως λένε ψωμί τῶν ἀγγέλων, τόσο καλόδεχτο κι ἀπίθανο. Ἡ λοιπὸν δίνετε καὶ σ' ἐμᾶς ἀπ' αὐτὰ περισσότερα ἢ δὲ χρειάζεται νὰ σᾶς ἀπειλήσομε μὲ τίποτ' ἄλλο· σᾶς κόβομε τὸ σιτάρι καὶ θὰ μάθομε ἂν πραγματικὰ τὰ τζιτζίκια τρέφονται μόνον μὲ τὴ δροσιά.

---

64. Ὁ Γρηγόριος ἀπειλεῖ νὰ κόψει τὴν ἀποστολὴ καππαδοκικοῦ σιταριοῦ, ἂν δὲν τοῦ σταλοῦν περισσότερα λάχανα. Μὲ τέτοια διάθεση γιὰ παιγνίδι ὁ μέγας Θεολόγος ζωντανεῦει καὶ σὰ μέγας λογοτέχνης τὶς περιοχές· ἡ μιὰ μὲ περιβόλια καὶ νερά, ἡ ἄλλη μὲ χωράφια ὅπου καλλιεργεῖται τὸ σιτάρι. Ὁ Βιργίλιος, *Ἐκλογές* 5 λέει «ὅσο τρέφονται οἱ μέλισσες μὲ θυμάρη καὶ τὰ τζιτζίκια μὲ τὴ δροσιά».

ΚΖ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Παίξεις. Ἐγὼ δὲ οἶδα τὸν κίνδυνον Ὀξίζαλέως πεινῶντος, ὅταν μάλιστα γεωργήσητε. Ἦν ἐν τοῦτο μόνον ἐπαινετόν, ὅτι κἂν λιμῶ φθαρῶσιν, ἀλλ' εὐοδοῦσι, καὶ λαμπρᾶς τυγχάνουσι τῆς ταφῆς. Πῶς; πολλοῖς βάλλονται καὶ ποικίλοις τοῖς ἄνθεσιν.

ΚΗ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

5 Τὰς ὀρείους μὲν, ὁμόρους δὲ τῇ Παμφυλίᾳ πόλεις ἐπισκεψάμενοι, Γλαῦκον ἐκεῖ θαλάττιον ἐν τοῖς ὄρεσιν ἠλιεύσαμεν, οὐ λίνου δικτύοις τοῦ βυθοῦ τὸν ἰχθὺν ἐξεκλύσαντες, ἀλλ' ἀγάπη φίλων τὸ θήραμα σαγηνεύσαντες. Ἄπαξ δὲ τὸν Γλαῦκον πεζεύειν μαθόντα γραματοφόρον προσαπεστάλκαμεν τῇ ὑμετέρα ἀγαθότητι, ὃν φι-
10 λοφρόνως ξενίσατε, καὶ τῷ παρὰ ταῖς Γραφαῖς εὐδοκιμοῦντι ξενισμῶ μετὰ λαχάνων καταξιώσατε.

ΚΘ'. ΣΩΦΡΟΝΙΩΙ ΥΠΑΡΧΩΙ

Ὅραξ οἶα τὰ ἡμέτερα καὶ ὅπως κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων περιτρέχει πραγμάτων· νῦν μὲν τῶν, νῦν δὲ τῶν ἀνθούτων καὶ ἀπανθούτων, καὶ οὔτε τοῦ εὖ πράττειν ἐστῶτος ἡμῖν, οὔτε τοῦ δου-
15 στυχεῖν, ὃ δὴ λέγουσιν, ἀλλὰ τάχιστα μετακινουμένου καὶ μεταπίπτοντος, ὡς αὔραις εἶναι μᾶλλον πιστεύειν, καὶ γράμμασι τοῖς καθ' ὕδατος, ἢ ἀνθρώπων εὐημερία. Τίνος ἔνεκεν; ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα τὸ ἐν

65. Συνεχίζεται τὸ εὐθμο κάπως κλίμα τῆς προηγούμενης ἐπιστολῆς.

66. Δὲν εἶναι βεβαιωμένος ὁ χρόνος τῆς ἐπιστολῆς, μὲ τὴν ὅποια συνιστᾷ στὸν Ἀμφιλόχιο νὰ δεχτεῖ φιλόφρονα τὸ Γλαῦκο, παίζοντας ταυτόχρονα μὲ τὸ ὄνομά του, ποῦ εἶναι καὶ ὄνομα ψαριοῦ.

27. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶⁵

Παίζεις. Ἐγὼ ὁμῶς ξέρω τὸν κίνδυνο ἀπὸ Ὁξίζαλέα πού πει-
νᾶ, ὅσο περισσότερα καλλιεργήσετε. Ἔχετε ἓνα μοναδικὸ καλὸ κι
ἂν ἀκόμα πεθάνετε ἀπὸ τὴν πείνα, εὐωδιάζετε καὶ σᾶς γίνετε λα-
μπρὴ ταφή. Πῶς; Σᾶς σκεπάζουν μὲ πολλὰ καὶ διάφορα ἄνθη.

28. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶⁶

Ὅταν ἐπισκεφτήκαμε τὶς ὄρεινές καὶ ὁμορες μὲ τὴν Παμ-
φυλία πόλεις, ἓνα Γλαῦκο θαλάσσιο ψαρῆσαμε ἐκεῖ στὰ βουνά. Δὲ
βγάλαμε τὸ ψάρι μὲ λινὰ δίχτυα ἀπ' τὸ βυθὸ ἀλλὰ πιάσαμε τὸ ψάρι
μας μὲ τὴν ἀγάπη φίλων κι ἀφοῦ ἔμαθε ὁ Γλαῦκος να πηγαίνει μὲ
τὰ πόδια στὴ στεριά τὸν στείλαμε στὴν ἀγαθότητά σου μὲ γράμμα-
τα· φιλοξενῆστε τον φιλόφρονα παρέχοντάς του τὴ φιλοξενία μὲ
λάχανα πού ἐπαινεῖται στὴ Γραφή.

29. ΣΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ⁶⁷

Βλέπεις πῶς πηγαίνω ἐγὼ καὶ πῶς στρέφονται τ' ἀνθρώπινα
ὅπως σὲ κύκλο· τώρα αὐτοὶ κι ὕστερα οἱ ἄλλοι ἀνθοῦν κι ἀπαν-
θοῦν· οὔτε ἡ εὐτυχία παραμένει οὔτε κι ἡ δυστυχία, ὅπως λένε,
ἀλλὰ γρήγορα μετακινοῦνται καὶ πηγαίνουν σ' ἄλλους, ὥστε πι-
στεύει κανένας πῶς πρόκειται μάλλον γιὰ αὔρα καὶ γράμματα στὸ
νερὸ παρὰ γιὰ εὐημερία ἀνθρώπινη. Γιὰ ποιὸ λόγο γίνεται αὐτό;

67. Ἡ ἐπιστολὴ γραμμένη τὸ 369, δείχνει τὸ ἄγχος τοῦ Γρηγορίου μετὰ τὸ
θάνατο τοῦ Καισάρου.

τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωροῦντες, μᾶλλον τι προστρέχω-
 μεν τῷ Θεῷ, καὶ τῷ μέλλοντι, καὶ τινα ποιῶμεθα καὶ ἡμῶν αὐτῶν
 ἐπιμέλειαν, βραχεὰ τῶν σκιῶν καὶ τῶν ὄνειράτων φροντίζοντες.
 Ἄλλὰ πόθεν ἡμῖν ὁ λόγος; οὐ γὰρ εἰκῆ ταῦτα φιλοσοφῶ, οὐδὲ δια-
 5 κενῆς καλλωπίζομαι.

Ἦν ποτε τῶν οὐκ ἀφανῶν καὶ ὁ σὸς Καισάριος, εἰ δὲ μὴ ὡς
 ἀδελφὸς ἀπατῶμαι, καὶ τῶν λιάν ἐπιφανῶν, γνώριμος μὲν ἐπὶ παι-
 δεύσει, καλοκαγαθία δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, λαμπρὸς δὲ φίλων πε-
 ριουσία, ὧν πρῶτον ἐν πρώτοις σέ τε καὶ τὴν σὴν εὐγένειαν ὑπάρ-
 10 χειν αὐτῷ αὐτὸς τε ἐφρόνει, καὶ ἡμᾶς ἐπειθε. Τὰ μὲν δὴ παλαιὰ
 ταῦτα, καὶ τὰ πλείω παρὰ σεαυτοῦ προσθήσεις, τιμῶν αὐτὸν ἐπι-
 τάφια· καὶ ὁ φύσει πάντες ἔχομεν ἄνθρωποι, μᾶλλον τι τῷ ἀπελ-
 θόντι χαριζόμενος. Τὰ δὲ νῦν (καὶ ὅπως μὴ παραδράμῃς ἀδακρυτὴ
 τὸν λόγον, ἢ δακρῦσαις γε εἰς καλὸν καὶ χρήσιμον)· ὁ μὲν κεῖται νε-
 15 κρὸς, ἀφιλος, ἔρημος, ἐλεούμενος, συμύρνης ὀλίγης ἤξιωμένος (εἶ γε
 καὶ τοῦτου), καὶ μικρῶν ἐνδυμάτων τῶν τελευταίων· πολὺ γε ὅτι
 καὶ τούτων ἐλεούμενος. Ἐπιπεπτώκασι δὲ οἱ ἐχθροί, ὡς γε πυνθά-
 νομαι, καὶ ἄλλος ἄλλοθεν τὰ ἐκείνου κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν, οἱ μὲν
 διαρπάζουσι, οἱ δὲ μέλλουσιν. Ὡ τῆς ἀναληθσίας, ὦ τῆς ὀμότη-
 20 τος! Καὶ ὁ κωλύσων οὐδεὶς· ἀλλ' ὁ γε φιλανθρωπότατος, τοῦτο
 χαρίζεται μόνον, ἀνακαλεῖται τοὺς νόμους· καὶ εἰ δεῖ συντόμως εἰ-
 πεῖν, δρᾶμα γεγόναμεν, οἱ ποτε νομισθέντες εὐδαίμονες. Ταῦτα μὴ
 ἀνεκτὰ φανήτω σοι· ἀλλὰ καὶ συνάλγησον καὶ συναγανάκτησον καὶ
 δὸς χάριν νεκρῷ Καισαρίῳ. Ναὶ πρὸς τῆς φιλίας αὐτῆς· ναὶ πρὸς
 25 τῶν σῶν φιλάτων καὶ τῶν ἐλπίδων, ἃς ποιήσον σεαυτῷ δεξιάς,
 πιστὸς τῷ ἀπελθόντι φανείς καὶ γνήσιος· ἵνα καὶ τοῖς ζῶσι τοῦτο
 χάριση, καὶ ποιήσης αὐτοὺς εὐέλπιδας. Οἶφι περὶ χρημάτων ἡμᾶς
 ἀλγεῖν; τὸ τῆς αἰσχύνης ἡμῖν ἀφορητότερον, εἰ δόξειε μόνος τῶν
 ἀπάντων Καισάριος μὴ ἐσχηκέναι φίλους, ὁ δὴ καὶ πολλοὺς ἔχειν
 30 οἰόμενος. Ἡ μὲν πρεσβεῖα τοιαύτη, καὶ παρὰ τοιούτων, ἐπειδὴ σοι
 καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ἴσως οὐ πάρεργον. Ἄ δὲ βοηθήσεις, καὶ δι' ὧν,

Διαπιστώνοντας τὴν ἀστάθεια καὶ τὴν ἀνωμαλία τους, νὰ καταφεύγομε προθυμότερα στὸ Θεὸ καὶ στὴ μέλλουσα ζωὴ καὶ νὰ φροντίζομε κάπως καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας, ἀποδίδοντας λίγη σημασία στὶς σκιᾶς καὶ τὰ ὄνειρα· αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη μου. Ἀπὸ ποῦ ὁμως ξεκινῶ; Γιατὶ βέβαια δὲ διατυπώνω χωρὶς λόγο τὴ φιλοσοφία αὐτὴ οὔτε κάνω κούφια ἐπίδειξη.

Δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς ἄγνωστους κάποτε ὁ Καισάριος ὁ δικὸς σου, κι ἂν δὲ γελιέμαι ὡς ἀδερφός, ἦταν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπιφανεῖς, γνωστὸς γιὰ τὴν παιδεία καὶ μὲ τὴν καλοκαγαθία του ξεπερνοῦσε τοὺς πολλοὺς, λαμπρὸς μὲ τοὺς πολλοὺς φίλους ποὺ εἶχε καὶ πρῶτος σὲ πρῶτους ἀνάμεσα πίστευε ὅτι τοῦ ἦσουν ἐσὺ καὶ βεβαίωνε κι ἐμᾶς. Αὐτὰ εἶναι τὰ παλαιά. Τιμώντας τον θὰ προσθέσεις ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου ἐσὺ περισσότερα ὡς ἐπιτάφια καὶ προσφέροντας ὡς χάρη πλοῦσια στὸν ἀπελθόντα ὅ,τι ἀπὸ τὴ φύση μας ἔχομε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Καὶ τὰ τωρινά; (μὴν περάσεις τὸ λόγο αὐτὸν χωρὶς νὰ δακρῦσεις, ἀλλὰ νὰ δακρῦσεις καλὰ καὶ χρήσιμα)· Αὐτὸς κείτεται νεκρὸς, δίχως φίλους, ἔρημος, ἄξιος γιὰ λύπη, ποὺ λίγη σμῦρνα τοῦ πρόσφεραν μονάχα (ἂν τοῦ τὴν πρόσφεραν κι αὐτὴν) καὶ κάποια λίγα τελευταῖα φορέματα. Κι εἶναι πολὺ ἂν τοῦ τὰ δώσουν ὡς ἐλεημοσύνη κι αὐτά. Ἔπεσαν πάνω του οἱ ἐχθροὶ ὅπως μαθαίνω, κι ὁ ἕνας ἀπὸ δῶ κι ὁ ἄλλος ἀπὸ κεῖ σὰ νὰ ἦταν δικά τους, ἄλλοι ἀρπάζουν κι ἄλλοι καιροφυλακτοῦν. Ἀναισθησία καὶ σκληρότητα, καὶ ποιὸς νὰ τοὺς ἐμποδίσει; Ὁ πιὸ φιλόανθρωπος κάνει αὐτὴ τὴ χάρη, ἐπιβάλλει τοὺς νόμους. Ἄλλὰ συμμερίσου τὸν πόνον καὶ τὴν ἀγανάκτησή μας καὶ κάνε χάρη στὸ νεκρὸ Καισάριο. Στ' ὄνομα τῆς φιλίας τῆς ἴδιας. Νὰ τὸ κάνεις γιὰ ὅσους πολὺ ἀγαπᾶς καὶ γιὰ ὅσα ἐλπίζεις, ποὺ θὰ τὰ κάνεις αἴσια γιὰ σένα, μένοντας στὸ νεκρὸ πιστὸς καὶ εἰλικρινής. Ἔτσι αὐτὴ τὴ χάρη θὰ τὴν κάνεις καὶ στοὺς ζωντανοὺς καὶ θὰ τοὺς δημιουργήσεις καλὲς ἐλπίδες. Νομίζεις ὅτι ἐνδιαφερόμαστε γιὰ πράγματα; Ἡ ντροπὴ εἶναι γιὰ μᾶς πιὸ ἀνυπόφορη, νὰ νομιστεῖ ὅτι μόνος ἀπὸ ὄλους ὁ Καισάριος δὲν εἶχε φίλους, αὐτὸς ποὺ νόμιζε πὼς εἶχε καὶ μάλιστα πολλοὺς. Τέτοια εἶναι ἡ παράκλησή μου κι ἀπὸ ἄνθρωπο ὅπως ἐγώ, ἐπειδὴ ἴσως δὲ σοῦ εἴμαστε ἀδιάφοροι κι ἐμεῖς. Σὲ τί θὰ βοηθῆ-

καὶ ὅπως, τὰ τε πράγματα ὑποθήσεται καὶ ἡ σὴ διασκέμεται σύνεσις.

Λ'. ΦΙΛΑΓΡΙΩι

Καισάριον οὐκ ἔχω· ἐρῶ γάρ, καὶ εἰ μὴ φιλόσοφον τὸ πάθος. Στέργω τὰ Καισαρίου, καὶ ὃ τί ποτ' ἂν ἴδω Καισαρίου γνώρισμα, 5 καὶ περιπτύσσομαι καὶ ἀσπάζομαι, καὶ οἶονεὶ αὐτὸν ὄρᾶν δοκῶ καὶ συνεῖναι καὶ διαλέγεσθαι. Οἶον ἔπαθον καὶ νῦν ἐπὶ τοῖς γράμμασιν. Ὅμοῦ γε ἀνέγγων τὸ πρόγραμμα τῆς ἐπιστολῆς, τὸ γλυκύ μοι πρᾶγμα καὶ ὄνομα τὸ Φιλάγριον, καὶ πάντα μοι ἀθρόως ὑπεισηῆθε τὰ ποτε τερπνά, αἱ πόλεις, αἱ διατριβαί, ἡ τράπεζα, ἡ πενία, τὰ τῆς 10 ἐρατεινῆς ὁμηλικίης, ὃ φησιν Ὅμηρος, ἡ παίγνια, ἡ σπουδάσματα, οἱ τῶν λόγων ἰδρῶτες, οἱ κοινοὶ παιδευταί, τὸ τῶν ἐλπίδων ὕψος, πάντα ὅσα ἂν εἴποι τις τῶν τηνικαῦτα καλῶν, οἷς ἐγὼ χαίρω διαφερόντως καὶ μεμνημένος. Ἴν' οὖν ἔτι μᾶλλον ὀμιλῶμεν τούτοις καὶ διὰ σοῦ, κινουῦ τὴν γραφίδα, καὶ χαρίζου τὸ ἐπιστέλλειν. Πάντως 15 οὐδὲ τοῦθ' ἡμῖν μικρόν, εἰ καὶ τὸ μέγιστον ἤρπασεν ἡμῖν ὁ φθόνος, τὴν συνουσίαν, λυπηρῶς διαθεῖς τὰ ἡμέτερα.

ΛΑ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Ἄ μὲν ἐστὶ σοὶ λυπηρά, πάντως καὶ ἡμῖν. Κοινὰ γὰρ ποιούμεθα πάντα τὰ τῶν φίλων, εὖ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα, ὥσπερ δὴ

68. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει γραφεῖ στὸν ἴδιο περίπου μὲ τὴν προηγούμενη χρόνον κατὰ τὸν ἐκδότη τῶν ἐπιστολῶν στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Migne, ὅποτε ζητοῦσε τὴ βοήθεια τοῦ Σωφρόνιου ἐναντίον τῶν ληστῶν τῆς περιουσίας τοῦ Καισαρίου.

69. Ἀναφέρεται στὸ ξέσπασμα τῆς Ἑλένης μπροστὰ στὸν πεθερὸ τῆς Πρίαμο· αὐτοκατηγορεῖται, γιὰ ἐγκατέλειπε τοὺς γνωστούς, τὴν κόρη τῆς καὶ τὶς ἀγαπητὲς συνομηλικὲς τῆς καὶ ἀκολούθησε τὸν Πάρη. *Ιλιάδα*, Γ, 173.

σεις και τί θα κάνεις και πώς και τὰ πράγματα τὰ ἴδια θὰ σοῦ δείξουν και ἡ σύνεσή σου θὰ βρεῖ.

30. ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ⁶⁸

Ἔχασα τὸν Καισάριο· θὰ τὸ πῶ κι ἄς μὴν εἶναι σύμφωνος μετὴ φιλοσοφία ὁ πόνος. Νιώθω στοργὴ γιὰ ὅσα εἶναι τοῦ Καισάρου και ὅ,τι δῶ πού μου τὸν θυμίζει, τὸ ἀγκαλιάζω και τὸ φιλῶ, νομίζω πὼς βλέπω τὸν ἴδιο κι εἶμαι μαζί του και τοῦ μιλῶ. Αὐτὸ ἔπαθα τώρα μετὰ τὰ γράμματά σου. Διάβαζα στὸ ἐμπροσθόγραμμα τῆς ἐπιστολῆς, τὸ Φιλάγριος, τὸ γλυκὸ πράγμα και ὄνομα, κι ὅλες μετὰ μιᾶς μετὰ κατάκλυσαν οἱ παλιῆς εὐχαριστήσεις, οἱ πόλεις, οἱ ἀσχολίες, στὸ φαγητό μας, ἡ φτώχεια, ἡ χαρὰ ἀπ' τὴ συντροφιά τῶν συνομήλικων, πού λέει ὁ Ὅμηρος⁶⁹, παιγνίδια ἢ σοβαρὴ δουλειά, ὁ ἰδρώτας τῆς σπουδῆς, οἱ κοινοὶ μας δάσκαλοι, οἱ ψηλὲς ἐλπίδες μας, κι ὅσα ἄλλα καλὰ μπορεῖ ν' ἀναφέρει κανένας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πού μετὰ ξεχωριστὴ χαρὰ τὰ θυμοῦμαι. Γιὰ νὰ τὰ ἔχω κοντά μου ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ πολὺ και μετὰ τὴ βοήθεια σου, βάλε σ' ἐνέργεια τὴν πέννα σου και κάνε μου τὴ χάρη τῆς ἀλληλογραφίας. Ὅπως δὴποτε οὔτε κι αὐτὸ δὲν εἶναι μικρὸ γιὰ μένα, ἂν και τὸ μεγαλύτερο, τὴ συντροφιά σου, τὸ ἄρπαξε ὁ φθόνος και μ' ἔφερε σ' αὐτὴ τὴ θλιβερὴ κατάσταση.

31. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷⁰

Ὅσα λυποῦν ἐσένα, λυποῦν κι ἐμένα. Θεωρῶ κοινὰ ὅσα συμβαίνουν στοὺς φίλους, τὰ εὐχάριστα και τ' ἀντίθετα, ὅπως εἶ-

70. Μιὰ ἀπὸ τίς παραμυθητικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸ Φιλάγριο, ἢ πρώτη ὡς φαίνεται, ὅταν αὐτὸς ἦταν ἄρρωστος και τοῦ ἔλειπε ἡ ὑπομονή.

καὶ φιλίας ὁρος ἐστί. Καίτοι περὶ τούτων εἴ τι δεῖ φιλοσοφῆσαι καὶ τὰ εἰκότα διαλεχθῆναί σοι (ὥσπερ οὖν δὴ καὶ ὁ τῆς φιλίας ὑποτίθεται νόμος), οὐ βούλομαί σε, οὐδέ γε καλῶς ἔχειν ὑπολαμβάνω, Φιλάγγριον ὄντα, καὶ τὰ θεῖα διαφερόντως πεπαιδευμένον, ταυτὸν πάσχειν τοῖς πολλοῖς, οὐδὲ συγκαταπίπτειν τῷ σώματι, οὐδὲ ὡς ἀνήκεστον τὴν κακοπάθειαν ὀδύρεσθαι, ἀλλ' ἐμφιλοσοφεῖν τῷ πάθει, καὶ τὴν διάνοιαν νῦν δὴ καὶ μάλιστα ἐκκαθαίρεσθαι, καὶ κρεῖττω φαίνεσθαι τῶν δεσμῶν, καὶ ἡγεῖσθαι τὴν νόσον παιδαγωγίαν πρὸς τὸ συμφέρον, τοῦτο δέ ἐστι, περιφρονοῦντα τὸ σῶμα καὶ τὰ σωμα-
 10 τικά, καὶ πᾶν τὸ ρέον καὶ ταραχῶδες, καὶ ἀπολλύμενον, ὅλον τῆς ἄνω γενέσθαι μοίρας· καὶ ζῆν ἀντὶ τοῦ παρόντος τῷ μέλλοντι, θανάτου μελέτην, τοῦτο ὃ φησι Πλάτων, τὸν τῆδε βίον ποιούμενον, καὶ λύοντα τὴν ψυχὴν τοῦ εἴτε σώματος εἴτε σήματος, κατ' ἐκεῖνον εἰπεῖν, ὅση δύναμις. Ἄν ταῦτα φιλοσοφῆς, ὦ ἄριστε, καὶ οὕτως
 15 ἔχεις, αὐτὸς τε ὠνήσῃ τὰ μέγιστα, καὶ ἡμᾶς ἐπὶ σοὶ ράγους ποιήσεις, καὶ πολλοὺς διδάξεις ἐμφιλοσοφεῖν τοῖς πάθεσι. Καὶ πρὸς γε, οὐ μικρὸν κερδανεῖς (εἴ τί σοι καὶ τούτου μέλει), τὸ παρὰ πάντων θαυμάζεσθαι. Τῶν δὲ πυκτίων ὧν ἤτησας, τὸ μὲν εὖρον, καὶ ἔπεμψά σοι προθύμως, τὸ Δημοσθενικὸν λέγω· τὸ δὲ ἐζημιώθην· οὐκ ἔχω
 20 οἶον σὺ χρήσεις, τὴν Ἰλιάδα. Μὴ γάρ μοι διαπιστήσης, ὅτι μόνον τούτων ἀπολαύειν νομίζω καὶ μόνα κεκτηῖσθαι καλῶς, ὧν ἂν αὐτὸς μετᾴχοις, καὶ οἷς ἂν ὡς σεαυτοῦ χρῆσαιο.

ΑΒ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Εὖ γε ὅτι φιλοσοφεῖς ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ γίνῃ πολλοῖς ὑπόδειγμα τῆς ἐν τοῖς ἀλγεινοῖς καρτερίας· καὶ ὥσπερ ἐπὶ παντὶ βελ-

71. «Μελέτη θανάτου» εἶναι ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Πλάτωνα στὸ *Φαῖδω*να 81 Α.

72. Τὸ σῶμα λέγεται ἔτσι ὡς σῆμα (=τάφος) τῆς ψυχῆς, *Γοργίας* 493 Α.

73. Ἐδῶ συγχαίρει τὸ συγγενὴ του Φιλάγγριου ποῦ ἀντιμετωπίζει φιλοσοφικά πιά τὰ πάθη του· γράφει λίγο μετὰ τὴν προηγούμενη ἐπιστολή. Μὲ τὰ παρα-

ναι και ὁ ὄρος τῆς φιλίας. Μόλο πού ἂν πρέπει αὐτὰ νὰ τὰ φιλοσοφήσω κάπως και νὰ συζητήσω μαζί σου ὅσα πρέπει (ὅπως προϋποθέτει και ὁ νόμος τῆς φιλίας), δὲ θέλω οὔτε θεωρῶ πρέπον, ἐσὺ πού εἶσαι ὁ Φιλάργιος μ' ἐξαιρετικὴ κατάρτιση στὰ θεῖα, νὰ πάθεις ὅ,τι οἱ πολλοί, οὔτε νὰ συγκαταβάλλεσαι μαζί μὲ τὸ σῶμα, οὔτε νὰ θρηνεῖς θεωρώντας ἀθεράπευτα τὰ βάσανά σου, ἀλλὰ νὰ φιλοσοφεῖς τῇ νόσο και τέλος κι αὐτῇ τῇ σκέψη σου νὰ τὴν καθαίρεις στὸ μέγιστο δυνατό· ν' ἀναδεικνύεσαι ἀνώτερος ἀπὸ τὰ δεσμά και νὰ θεωρεῖς τῇ νόσο παιδαγωγία γιὰ τὸ συμφέρον σου, πράγμα πού σημαίνει νὰ περιφρονεῖς τὸ σῶμα και κάθε σωματικόν, κάθε τι πού ρέει και εἶναι γεμάτο ταραχὴ και καταστρέφεται και νὰ περάσεις στὴν οὐράνια μερίδα. Τότε θὰ ζεῖς ἀντι γιὰ τὸ παρὸν γιὰ τὸ μέλλον κάνοντας «θανάτου μελέτη»⁷¹ τῇ ζωῇ αὐτῇ, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, και μὲ ὅση δύναμη ἔχεις νὰ προσπαθεῖς ν' ἀπαλλάξεις τὴν ψυχὴ εἴτε ἀπὸ τὸ σῶμα εἴτε ἀπὸ τὸ «σῆμα»⁷² κατὰ τὴ διατύπωση ἐκείνου. Ἄν αὐτῇ, ξεχωριστὴ φίλε, εἶναι ἡ φιλοσοφία σου κι ἔτσι φρονεῖς, και ὁ ἴδιος θ' ἀποκομίσεις τὴ μέγιστη ὠφέλεια κι ἐμεῖς θὰ γίνομε πιὸ ἤρεμοι γιὰ τὴν ἀρρώστα σου και πολλοὺς θὰ διδάξεις νὰ φιλοσοφοῦν τὰ πάθη τους. Κι ἀκόμα, δὲ θὰ ἔχεις και μικρὸ κέρδος (ἂν ἔχεις κανένα ἐνδιαφέρον γι' αὐτό), τὸ θαυμασμὸ ὄλων. Ἀπὸ τὰ βιβλία πού ζήτησες, τὸ ἓνα τὸ βρῆκα και σοὺ τὸ ἔστειλα πρόθυμα, ἐννοῶ τοῦ Δημοσθένη· τὸ ἄλλο ὁμως τὸ ἔχασα· δὲν ἔχω αὐτὸ πού θέλεις, τὴν Ἰλιάδα. Μὴν ἀμφιβάλλεις γιὰ μένα ἂν πιστεύω ὅτι αὐτὰ μόνο χαιρεται κανένας κι αὐτὰ μόνο κατέχει καλά, ὅσα ἀποχτήσει ὁ ἴδιος και τὰ χρησιμοποιοῦσει σὰ δικά του.

32. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁷³

Εὐγε πού φιλοσοφεῖς τὰ πάθη σου και γίνεσαι στοὺς πολλοὺς ὑπόδειγμα ὑπομονῆς στὰ δεινά. Και ὅπως ἔκανες μεγάλη

⁷¹δείγματα τῶν ἐθνικῶν πού φέρνει προσθέτοντας και τὸν Ἰώβ προτρέπει σὲ περισσότερη ὑπομονή.

τίστω κατεχρῶ τῷ σώματι, ἥνικα ὑγιεινῶς εἶχες, οὕτω καὶ νῦν
 τούτῳ χρῶ καλῶς, ἐπειδὴ γε ἀσθενῶς ἔχεις, καὶ ἀργεῖς οὐκ ἀρ-
 γῶς, ἴν' οὕτως εἶπω. Φιλοσοφεῖς γάρ, καὶ ὁ φασι Διογένην εἰρηκέ-
 ναι ποτὲ πυρέττοντα καὶ διακαρτεροῦντα, τοῦτο καὶ αὐτὸς παρέχεις
 5 ὄραν, ψυχῆς πάλιν καὶ σώματος. Τοῦτο ἔπρεπε τῷ ἐμῷ Φιλα-
 γρίῳ, μὴ μαλακίζεσθαι, μηδὲ κάμπτεσθαι πρὸς τὰ πάθη, ἀλλὰ πε-
 ριφρονεῖν τὸν πηλόν, καὶ τὸ μὲν σῶμα εἶναι πάσχειν τὰ ἑαυτοῦ, πάν-
 τως ἢ νῦν ἢ ὑστερον λυθησόμενον νόμῳ φύσεως (οἰχήσεται γὰρ ἢ
 νόσῳ κάμνον, ἢ χρόνῳ)· αὐτὴν δὲ ὑποῦ τὴν ψυχὴν ἔχειν, καὶ μετὰ
 10 Θεοῦ τετάχθαι τοῖς λογισμοῖς, κάκεινο εἶδέναι, ὅτι τῶν ἀτόπων
 ἐστίν, ἡμᾶς ἔξω μὲν κινδύνων φιλοσοφεῖν καὶ διαψεύδεσθαι τὴν
 ὑπόσχεσιν.

Πάντα ἐπὶ ἤλθες δηλαδὴ τῇ διανοίᾳ, ὅσα ἡμέτερα, ὅσα ἀλλό-
 τρια, ὡς ἀνὴρ πεπαιδευμένος ἐν ἀμφοτέροις, καὶ παιδευτὴς ἄλλων·
 15 καὶ ἐκ πάντων σεαυτῷ συνελέξω τὸ τῆς ἀνθρωπίας φάρμακον.
 Ἴνα δέ σοι κἀγὼ συμφιλοσοφήσω μικρόν, εἰ τοῦτο κελεύεις, οὐκ
 ἐπαινῶ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ μικρολόγον, ὃς τὴν εὐδαιμονίαν ἡμῖν
 ὀριζόμενος, μέχρι μὲν τινος προῆλθεν ὀρθῶς, ψυχῆς ἐνέργειαν κατ'
 ἀρετὴν εἶναι ταύτην ἀποφηνάμενος· καὶ προσθεῖς, ἐν βίῳ τελειῶ,
 20 καὶ τοῦτο μάλα σοφῶς, διὰ τὸ τρεπτὸν ἡμῶν καὶ εὐμετάπτωτον
 τῆς φύσεως. Ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἔτι μεγαλοπρεπῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν τα-
 πεινῶς, ὅτι καὶ τὴν ἔξωθεν εὐετηρίαν προστίθησιν· ὡς εἰ τύχοι πέ-
 νης τις ὦν, ἢ νοσιώδης, ἢ δυσγενής, ἢ φυγόπατρις, παρὰ τοῦτο
 αὐτῷ τῆς εὐδαιμονίας κωλυομένης. Ἐπαινῶ δὲ τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς
 25 τὸ νεανικόν τε καὶ μεγαλόνουν, ὃ μηδὲν κωλύειν φασι πρὸς εὐδαι-
 μονίαν τὰ ἔξωθεν, ἀλλ' εἶναι τὸν σπουδαῖον μακάριον, κἂν ὁ Φα-
 λάριδος ταῦρος ἐξη καιόμενον.

Καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζω μὲν τοὺς παρ' ἡμῖν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ
 κυνδονεύσαντας, ἢ συμφορὰν διενεγκόντας νεανικῶς· θαυμάζω δὲ
 30 καὶ τῶν ἔξωθεν τοὺς τούτοις παραπλησίους, οἷον τὸν Ἀνάξαρχον

74. Ὁ Κυπριανὸς λέει· Gubernator intempestati dignoscitur· ὅ,τι δηλαδὴ
 λέει καὶ ἡ νεοελληνικὴ παροιμία· 'ὁ καλὸς караβοκῆρης στὴ φορτοῦνα φαίνε-
 ται'.

75. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Ἠθικὰ Νικομάχεια* I.

76. Φάλαρις· Ὁ γνωστὸς τύραννος τοῦ Ἀκράγαντα (570-554) ποῦ ἔλεγε
 ὅτι ἔκαιγε τοὺς ἐχθροὺς του στὴν πυρακτωμένη κοιλιὰ χάλκινου ταύρου.

χρήση τοῦ σώματός του γιά κάθε καλό, ὅταν ἦσουν ὑγιής, ἔτσι καί τώρα νά τὸ χρησιμοποιοεῖς σωστά, ἐπειδὴ εἶσαι ἀσθενής καί ἀπρακτεῖς ὄχι ἄπρακτα, γιά νά πῶ ἔτσι. Γιατί φιλοσοφεῖς. Κι αὐτὸ ποὺ λένε ὅτι εἶπε οἱ Διογένης, ὅταν εἶχε κάποτε πυρετὸ κι ὁμως ἔκανε ὑπομονή, τὸ ἴδιο μᾶς κάνεις νά δοῦμε κι ἐσὺ ὁ ἴδιος, τὴν πάλη τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος. Αὐτὸ ταίριαζε στὸ Φιλάγγριο τὸ δικό μου, νά μὴ δείχνεις ἀδύναμος μήτε νά ὑποχωρεῖς στὰ πάθη, ἀλλὰ νά περιφρονεῖς τὸν πηλὸ καὶ ν' ἀφήνεις τὸ σῶμα νά πάσχει τὰ δικά του, ἀφοῦ ὅπωςδὴποτε ἢ τώρα ἢ ἀργότερα θὰ διαλυθεῖ σύμφωνα μὲ τὸ φυσικὸ νόμο (θὰ χαθεῖ καταπατημένο εἴτε ἀπὸ τὴ νόσο εἴτε ἀπὸ τὸ χρόνο). Νὰ ἔχεις ὁμως ὀρθία τὴν ψυχὴ καί μὲ τοὺς λογισμοὺς σου νά βρίσκεσαι μαζί μὲ τὸ Θεό· καί νά ξέρεῖς κι ἐκεῖνο, ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ ἄτοπα, νά φιλοσοῦμε ὅταν εἴμαστε ἔξω ἀπὸ κίνδυνο⁷⁴, στὶς δυσκολεὺς ὁμως στιγμὲς νά φαινόμεστε στερημένοι ἀπὸ φιλοσοφία καί νά διαψεύδομε τὴν ὑπόσχεσή μας.

Τὰ ἐξέτασες ὅλα, εἶναι φανερό, μὲ τὸ νοῦ σου καί τὰ δικά μας καί τῶν ἐθνικῶν, ὡς ἄνθρωπος καταρτισμένος καί στὰ δύο καί δάσκαλος ἄλλων· ἀπὸ ὅλα μάζεψες γιά τὸν ἑαυτό σου τὸ φάρμακο τῆς ἀνθρωπιᾶς. Καί γιά νά σέ παρακολουθήσω γιά λίγο στὴ φιλοσοφία σου, ἂν εἶναι μὲ τὴν ἄδεια σου· δὲν ἐπιδοκιμάζω τὴ μικροπρέπεια τοῦ Ἀριστοτέλη. Δίνοντάς μας τὸν ὀρισμὸ τῆς εὐδαιμονίας, προχώρησε σωστὰ ὡς ἓνα σημεῖο, λέγοντας πὼς αὕτη εἶναι ἡ «κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια τῆς ψυχῆς»⁷⁵. πρόσθεσε καί τοῦτο «μέσα σὲ βίῳ τέλειο» καί τοῦτο μὲ πολλὴ σοφία. Δὲ μίλησε ὁμως μὲ τὴν ἴδια μεγαλοφροσύνη ἀλλὰ ἴσα-ἴσα μὲ πολλὴ μικροπρέπεια, ὅταν προσθέτει καί τὴν ὑλικὴ εὐημερία. Ὅτι δηλαδή, ἂν τύχει νά εἶναι κανένας φτωχὸς ἢ καχεκτικὸς ἢ χαμηλῆς καταγωγῆς ἢ μακριὰ ἀπ' τὴν πατρίδα του, αὐτὰ τὰ πράγματα ἀποτελοῦν ἐμπόδιο γιά τὴν εὐτυχία του. Ἐπαινῶ ὁμως τῶν στωϊκῶν τὴ μεγαλοφροσύνη καί τὴ γενναιότητα, ποὺ διδάσκουν ὅτι καθόλου τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα δὲν ἐμποδίζουν στὴν εὐδαιμονία, ἀλλὰ ὁ ἀξιόλογος ἄνθρωπος εἶναι μακάριος ἀκόμα κι ἂν καίγεται μέσα στὸν ταῦρο τοῦ Φάλαρη⁷⁶.

Καί γι' αὐτὸ θαυμάζω ὅσους ἀπὸ τὴν παράταξή μας κινδύνευσαν γιά χάρη τοῦ καλοῦ ἢ ὑπόμεναν μὲ γενναιότητα τὴ δυστυχία. Θαυμάζω ἐπίσης καί τοὺς ὁμοίους τοὺς ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς,

ἐκεῖνον, τὸν Ἐπίκτητον, τὸν Σωκράτην, ἵνα μὴ λέγω πολλούς· ὧν ὁ μὲν ὄλωφ κοπτομένων αὐτοῦ τῶν χειρῶν, οὕτω τοῦ τυράννου κελεύοντος, πείσσειν τὸν Ἀναξάρχου θύλακον διεκελεύετο τοῖς βασιανισταῖς. Τί τοῦτο λέγων; τὸ μοχθηρὸν ἡμῶν σαρκίον· ὡς Ἀναξάρχου γε οὐ πεισομένου, τῆς φιλοσόφου ψυχῆς· ὅπερ ἡμῖν ὁ ἐντός, καὶ ὁ ἐκτός ἄνθρωπος ὀνομάζεται. Ὁ δὲ τὸ σκέλος κατατεινόμενος καὶ στρεβλούμενος ἐφιλοσόφει ὡσπερ ἐν ἀλλοτρίῳ τῷ σώματι· καὶ θάττον κατεαγῆναι τὸ σκέλος, ἢ ἐπαισθάνεσθαι τῆς βίας ἔδοξε. Σωκράτης δὲ τὸν θάνατον ὑπὸ Ἀθηναίων κατακριθείς, 10 καὶ οἰκῶν, ὡς οἴσθα, τὸ δεσμωτήριον, τέως μὲν, ὡς ὑπὲρ ἄλλου δεσμωτηρίου τοῦ σώματος τοῖς μαθηταῖς διελέγετο, καὶ φυγεῖν ἐξόν. ἀπήξιωσεν· ἐπειδὴ δὲ προσηνέχθη τὸ κώνειον, δέχεται μάλα ἠδέως, ὡσπερ οὐκ ἐπὶ θανάτῳ δεχόμενος, ἀλλὰ φιλοτησίας προπινόμενος. Προσέθηκα δ' ἂν τούτοις καὶ Ἰώβ τὸν ἡμέτερον, εἰ μὴ σε 15 ἦδειν πόρρω τῶν ἐκείνου παθῶν, καὶ ὄντα σὺν Θεῷ καὶ ἐσόμενον.

Ταῦτά μοι δοκεῖς κατεπάδειν σεαυτοῦ, ὧ̄ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλῆ, καὶ οὕτω σεαυτὸν ἰατρεύων, αὐτός τε ἂν ρᾶων γενέσθαι. καὶ ἡμᾶς εὐφραίνειν τοὺς σοὺς ἐπαιέτας καὶ ἐραστάς, οὐδὲν ὑπὸ τῆς νόσου καμπτόμενος, οὐδὲν, ὃ φησιν ὁ θεῖος Δαβὶδ, ὑπὸ τῆς εἰρήνης 20 τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦτον εὐροίας αὐτῶν ἐγκοπτόμενος· ἀλλὰ καὶ καθαιρόμενος, εἰ θέμις ἐπὶ σοῦ τοῦτο εἰπεῖν, καὶ ὕλην ἀρετῆς ποιούμενος τὴν ἀσθένειαν.

ΛΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Λαμβάνονται σου τινες (αἰσθάνομαι γάρ), ὡς φιλοκαλοῦντος τὸ μόνον σου κτῆμα, καὶ φιλεργοῦντος ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τοῦ 25 σώματος. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπειδὴ καὶ ρᾶον ἐν τοῖς ἄλλο-

77. Ὁ Ἀνάξαρχος τιμήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, ὁ Ἐπίκτητος, ὁ γνωστός ἀπὸ τῆς Ἰατρικῆς, ἀπὸ τὸν Ἀδριανό.

78. Ψαλμ. 72.2 · 3.

79. Μερικοὶ κατηγοροῦσαν τὸ Φιλάργιο ἐπειδὴ ἐργαζόταν γιὰ νὰ μαζεῦει

λ.χ. ἐκεῖνον τὸν Ἀνάξαρχο, τὸν Ἐπίκτητο, τὸ Σωκράτη γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω πολλούς. Ὁ πρῶτος, ὅταν κοπάνιζαν μέσα σὲ γουδι τὰ χέρια του κατὰ διαταγὴ τοῦ τυράννου, πρότρεπε τοὺς βασανιστὲς του, νὰ χτυποῦν τὸ ἀσκή τοῦ Ἀνάξαρχου⁷⁷. Τί ἐννοοῦσε μ' αὐτό; Τὸ ταλαιπώρο σῶμα μας. Γιατί δὲ δεχόταν τὰ χτυπήματα ὁ Ἀνάξαρχος, ἢ ψυχὴ δηλαδὴ τοῦ φιλοσόφου. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχουν γιὰ μᾶς τὰ ὀνόματα ὁ «ἐντὸς» καὶ ὁ «ἐκτὸς» ἄνθρωπος. Ὁ Ἐπίκτητος ἐνῶ ἔσφιγγαν καὶ ἔστριβαν τὸ σκέλος του, φιλοσοφοῦσε σὰ νὰ γινόταν αὐτὸ στὸ σῶμα ἐνὸς ξένου· καὶ θὰ ἴσπαγε τὸ σκέλος του προτοῦ καταλάβει τὸ στρίψιμο. Καὶ ὁ Σωκράτης καταδικασμένος σὲ θάνατο ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ κλεισμένος, ὅπως ξέρεις, στὸ δεσμωτήριο, μιλοῦσε μὲ τοὺς μαθητὲς του γιὰ τὸ σῶμα σὰν ἓνα ἄλλο δεσμωτήριο καὶ δὲ θεώρησε ὅτι ἄξιζε νὰ δραπετεύσει, ἐνῶ μποροῦσε. Κι ὅταν τοῦ ἔδωσαν τὸ κῶνειο, τὸ δέχτηκε μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση, σὰ νὰ μὴν τὸ δεχόταν γιὰ θάνατο ἀλλὰ σὰ νὰ ἔκανε πρόποση στὴ φιλία. Κοντὰ σ' αὐτοὺς θὰ πρόσθετα καὶ τὸ δικό μας τὸν Ἰώβ, φίλε μου θεῖε καὶ ἅγιε· ἔτσι θεραπεύεις τὸν ἑαυτὸ σου, γιὰ νὰ γίνεις πιὸ ἡσυχος καὶ νὰ εὐχαριστήσεις κι ἐμᾶς πού σ' ἐπαινοῦμε καὶ σ' ἀγαποῦμε, πού δὲ θὰ ὑποχωρεῖς τὸ παραμικρὸ στὴν ἀρρώστια καὶ δὲ θὰ σὲ ἐμποδίζει καθόλου, ὅπως λέει ὁ θεϊκὸς Δαβίδ⁷⁹, ἢ εἰρήνη τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ἡ εὐκολία τῆς ἐδῶ ζωῆς τους. Κι ἐπιπλέον, ἂν εἶναι σωστὸ νὰ τὸ πῶ αὐτὸ γιὰ σένα, θὰ καθαίρεσαι καὶ θὰ κάνεις τὴν ἀσθένειά σου ὑλικὸ ἀρετῆς.

33. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷⁹

Σὲ ἐπικρίνουν μερικοὶ (τὸ ἀντιλαμβάνομαι), γιὰτὶ τάχα περιποιεῖσαι τὸ μόνο κτῆμα σου καὶ δείχνεις φιλεργία μ' αὐτὴ τὴ σωματικὴ κατάσταση. Δὲν εἶναι καθόλου παράξενο, γιὰτὶ πιὸ εὐ-

χρήματα σὲ κακὴ σωματικὴ κατάσταση· ἐπεμβαίνει ὁ Γρηγόριος καὶ τὸν συμβουλεύει «νὰ μὴ φιλεργεῖ ἔξω τοῦ μέτρου». Κι ἂς μὴ λογαριάζει ὅσους τὸν κατηγοροῦν, πού εἶναι καλοιακοῦδες καὶ θέλουν νὰ ἐλέγξουν τὴν πτῆση τῶν αἰ-
τῶν.

τρείς ἢ τοῖς οἰκείοις φιλοσοφεῖν. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν ἐώρων σε πέρα
 τοῦ μέτρου τοῦτο ποιοῦντα, ἢ πλεοντεκτικῶς ἢ βιαίως τῇ φιλοπο-
 νία προσκείμενον, κὰν ἐμεμψάμην (εἰρήσεται γὰρ τάληθές), μηδὲν
 τὴν φιλίαν ἢ παιδευσιν αἰδεσθεῖς. Εἰ δὲ φιλεργεῖς μὲν, οὐκ ἔξω δὲ
 5 τοῦ μέτρου, χρᾶ δὲ εἰς δέον οἷς φιλεργεῖς, πρόσσεσι δὲ καὶ τὸ πά-
 θος, ἐνασχολοῦν τε ταῖς φροντίσι, καὶ πείθον ὡς ὑπὲρ τὸ σῶμά σοι
 τὰ τοῦ σώματος, οὐκ ἔχω πῶς μὴ τοῖς μεμφομένοις μέμψωμαι, σὲ
 τῆς αἰτίας ἐλευθερῶν. Καὶ πρὸς γε τοῦτο ἐμαυτὸν πείθω, ὅτι μῆτε
 λογίσασθαι περὶ πραγμάτων σοῦ τις ἀμείνων, ᾧ γε καὶ πρὸς τὰ
 10 ἑαυτῶν ἅπαντες χρῶνται διδασκάλῳ καὶ παραινέτη ὁμοίως ἰδίᾳ
 καὶ δημοσίᾳ, μῆτε ψυχῆς φροντίσαι φιλοσοφώτερος. Εἰ δὲ καὶ τῷ
 σώματι τὴν ὑγείαν φυλάσσειν ἢ ἐπανάγειν μόνης ἰατρικῆς, τίς οὕτω
 τολμηρὸς καὶ ἀπαιδευτος, ὥστε σοι περὶ τούτων νομοθετεῖν; Τοὺς
 μὲν οὖν πολλοὺς ἕα χαίρειν καὶ εἶναι κολοιοὺς πτῆσιν ἀετῶν δοκι-
 15 μάζοντας· αὐτὸς δὲ σεαυτῷ χρῶ συμβούλῳ καὶ τῷ Θεῷ, περὶ τε
 τοῦ πάθους καὶ τῶν ὅσα περὶ τὸ πάθος, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεις τοῦ
 δέοντος.

ΛΔ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Μέμνημαι τῆς σῆς συνουσίας, ἣ ἄλλήλοισι συνεγεγόμεθα
 πρώην ἐν Ματάζῃ τῇ ἐμῇ (ἐμὰ γὰρ καλῶ καὶ ὑπολαμβάνω τὰ σά),
 20 καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἣν τνικαῦτα ἐφιλοσόφησας, ἧς φρίττω καὶ
 νῦν μεμνημένος ἔτι. Ἐγὼ μὲν ἐξηγούμην σοι τὸν οβ' ψαλμὸν (σὺ
 γὰρ ἐκέλευες, καὶ ἀντιλέγειν οὐκ ἦν), ἐν ᾧ Δαβὶδ ἰλιγγιᾷ καὶ
 ἀσχάλλει πρὸς τοὺς κακοὺς εὐθνηοῦντας. Εἴτα πέμπων τοὺς λογι-
 σμοὺς εἰς τὰ ἐκεῖσε δικαιωτήρια καὶ τὴν ἀποκεκλιμένην τοῖς βίοις
 25 ἀντίδοσιν, οὕτω τῆς ταραχῆς ἴσταται καὶ τὸ λυποῦν θεραπεύεται.

80. Ὁ Γρηγόριος στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, γραμμὴν τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ μετὰ τὴν προηγούμενην, περιγράφει μετὰ ζωντάνια τίς ὥραϊες στιγμῆς ποὺ πέρασαν μαζί οἱ δύο φίλοι.

κολα φιλοσοφείς στις περιπτώσεις τῶν ἄλλων παρά στις δικές σου. Ὅσο γιά μένα, ἂν σ' ἔβλεπα ν' ἀσχολεῖσαι μ' αὐτά πέρα ἀπ' τὸ κανονικὸ ἢ ἀπὸ πλεονεξία ἢ ἂν ἐπιδιδόσουν βίαια σ' ὄλους αὐτοὺς τοὺς κόπους, θὰ σέ κατηγοροῦσα (γιά νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια), χωρὶς νὰ λάβω ὑπόψη τὴ φιλία ἢ τὴ μόρφωση. Ἄν ὅμως ἀγαπᾷς νὰ ἐργάζεσαι ὄχι πέρ' ἀπ' τὸ μέτρο καὶ χρησιμοποιεῖς τοὺς καρπούς τῶν μόχθων σου γιά ὅ,τι πρέπει καὶ ὑπάρχει παράλληλα καὶ ἡ ἀρρώστια, πού σέ ἀπασχολεῖ μὲ τὴ θεραπεία της καὶ σέ πείθει ὅτι κάνεις τοὺς σωματικούς κόπους πέρα ἀπὸ τίς σωματικές ἀνάγκες, τότε δὲν μπορῶ παρά νὰ κατηγορήσω ὅσους σέ κατηγοροῦν καὶ νὰ ἐλευθερώσω ἐσένα ἀπὸ τὴν ἐνοχή. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, ἔχω τὴν πεποίθηση ὅτι κανένας δὲν εἶναι καλύτερός σου νὰ σκεφεῖ γιά τὰ διάφορα πράγματα ἀφοῦ στις δικές τους ὑποθέσεις ὅλοι σέ ἔχουν ὡς δάσκαλο καὶ σύμβουλο καὶ στὰ ἰδιωτικά καὶ στὰ δημόσια ζητήματα, οὔτε πνευματικότερος ἀπὸ σένα νὰ φροντίσει γιά τὴν ψυχὴ. Κι ἂν ἡ διατήρηση τῆς ὑγείας τοῦ σώματος ἢ ἡ ἀποκατάστασή της εἶναι ἀποκλειστικὸ ἔργο τῆς ἱατρικῆς, ποιὸς θὰ εἶναι τόσο τολμηρὸς καὶ ἀφελής, ὥστε νὰ νομοθετήσῃ σ' ἐσένα γι' αὐτά; Ἄφησε λοιπὸν τοὺς πολλοὺς νὰ πηγαίνουν μὲ τὰ μυαλά τους καὶ νὰ εἶναι καλοιακοῦδες πού ἀποπειρῶνται πέταγμα ἀετῶν. Ἐσὺ πάρε σύμβουλό σου τὸν ἑαυτό σου καὶ τὸ Θεὸ γιά τὴν ἀρρώστια καὶ τὰ παρακόλουθά της καὶ δέ θ' ἀποτύχεις στὸ ὀρθό.

34. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁸⁰

Θυμοῦμαι τὴ συντροφιά πού κάναμε παλιὰ μαζὶ στὴ Μάταζα τὴ δική μου (δικά μου καλῶ καὶ θεωρῶ τὰ δικά σου) καὶ τὴ φιλοσοφία πού μοῦ ἀνέπτυξες τότε· φρίττω καὶ τώρα ἀκόμη νὰ τὴ θυμοῦμαι. Ἐγὼ σοῦ ἐρμήνευα τὸν 72^ο ψαλμὸ (ἐσὺ μὲ εἶχες διατάξει καὶ δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀρνηθῶ), ὅπου ὁ Δαυὶδ ἐκφράζει τὴν κατάπληξή του καὶ τὴν ἀγανάκτησή του γιά τὴν προκοπὴ τῶν κακῶν. Ἐπειτα στρέφοντας τοὺς λογισμοὺς του στὰ ἐκεῖ δικαστήρια καὶ τὴν ἀνταμοιβὴ γιά ὅσα κάναμε στὴ ζωὴ μας, ἀπαλλάσσεται ἀπὸ

Καί, ὡς οἶόν τε ἦν, εἶλκον τὴν ἐξήγησιν πρὸς τὸ πάθος, ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐκ τῶν ἐξωθεν ταῦτα φιλοσοφῶν, ὡς ἀνδρὶ πεπαιδευμένῳ καὶ τοσοῦτῳ διαλεγόμενος, καὶ ἅμα τοῦ Πνεύματος οὕτω φέροντος καὶ τοῦ ἀλεγεῖν παραθήγοντος· οὐδὲν γὰρ τοῦ πάσχειν εὐρεστικώτερον. Καὶ ἔτρεχέ πως ὁ λόγος· σὺ δὲ μεταξὺ τοῦ λόγου διαναστάς, ὡσπερ ἐξ ὑσπληγγος, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνας, πρὸς τε ἀνατολὰς οἶόν βλέπων (οὐ γὰρ τὸ βλέπειν εἶχες), εὐχαριστῶ σοι, ὦ Πάτερ, ἐβόας, ποιητὰ τῶν σῶν ἀνθρώπων καὶ παιδευτά, ὅτι καὶ ἄκοντας εὐ ποιεῖς, καὶ τῷ ἐκτός καθαίρεις τὸν ἐντός 10 ἀνθρωπον, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων διεξάγεις ἡμᾶς πρὸς τὸ μακάριον τέλος, οἷς αὐτὸς ἐπίστασαι λόγοις. Καὶ τί ἂν λέγοιμι πάντα, οἷς προεφιλοσόφεις ἡμῶν καὶ συνεφιλοσόφεις, ὡσπερ τῇ νόσῳ χαίρων; καὶ εἶχες μαθητὴν τὸν διδάσκαλον. Ἀλλὰ πρὸς τί τούτων ἐμνήσθην; ἐκεῖνο πᾶσι διὰ σοῦ βοῶν καὶ κηρύσσων, ὅτι θρηνητέοι 15 μᾶλλον ἡμῖν οἱ κακοὶ τῆς ἔνδον νόσου, ἢπερ ἐκείνοις ἡμεῖς τῆς ἐκτός, ἂν οὕτως ἔχομεν· καὶ ὅτι κρείττων εὐημερίας ἀχαλινώτου νόσος φιλόσοφος.

ΛΕ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Πρότερον μὲν αὐτὸς ἐγγραφόν σοι τοὺς παρακλητικοὺς εἰς τὸ πάθος· προεπεπτώκεις γάρ. Νῦν δέ μοι δοκεῖς αὐτὸς ἂν ἡμᾶς παρορακαλέσαι, μικροῦ τὰ ἴσα κακοπαθοῦντας. Ἔδει γὰρ ἡμᾶς φίλους ὄντας, μηδὲ ταῦτα χωρίζεσθαι. Μᾶλλον δὲ ἤδη παρακέκληκας, οἷς καρτερεῖς, τὸ καρτερεῖν εἰσηγούμενος.

---

81. Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία πῆρε ἀπὸ τοῦ Ἀποστόλου καὶ διατήρησε τὴν συνήθεια ὅσοι προσεύχονται νὰ στρέφονται στὴν Ἀνατολή.

τὴν ταραχὴ καὶ ἡ λύπη του θεραπεύεται. Καὶ ὅσο μποροῦσα ὀδηγοῦσα τὴν ἔρμηνεία μου πρὸς τὸν πόνο, φιλοσοφώντας γι' αὐτὰ ἀπὸ περιπτώσεις τόσο δικῶν μας ὅσο κι ἐθνικῶν, ἐπειδὴ μιλοῦσα μὲ ἄνθρωπο μορφωμένο καὶ τόσο σημαντικό, ὅπως τὸ Πνεῦμα μὲ καθοδηγοῦσε καὶ ὁ πόνος μ' ἐρέθιζε· ἀπὸ τὸν πόνο τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἐφευρετικό. Καὶ ὁ λόγος μου κυλοῦσε. Καὶ ἐσὺ πάνω ἐκεῖ πού μιλοῦσα πετάγεσαι ὄρθιος, σὰ νὰ σὲ κέντησε βουκέντρα κι ὑψώνοντας τὰ χέρια στὸν οὐρανὸ καὶ στηλώνοντας τὰ μάτια στὴν ἀνατολή⁸¹ σὰ νὰ ἔβλεπες ἐδῶ, φώναζες: 'σ' εὐχαριστῶ, Πατέρα, δημιουργε τῶν ἀνθρώπων σου καὶ παιδαγωγέ, ἐπειδὴ καὶ χωρὶς νὰ θέλουν τοὺς εὐεργετεῖς καὶ καθαίρεις τὸν μέσα ἄνθρωπο μὲ τὸν ἔξω καὶ μέσα ἀπὸ ἀντιξοότητες μᾶς βγάζεις στὸ εὐτυχισμένο τέλος, γιὰ τοὺς λόγους πού ἐσὺ γνωρίζεις'. Καὶ τί νὰ λέω ὅλα, ὅσα φιλοσοφοῦσες πρὶν γνωριστοῦμε καὶ ὅσα συμφιλοσοφοῦσες μαζί μου, σὰ νὰ σοῦ προκαλοῦσε ἡ νόσος χαρά· εἶχες τότε μαθητὴ τὸ δάσκαλό σου. Γιατί ὅμως τὰ θυμήθηκα ὅλα αὐτά; Μὲ τὸ παράδειγμα σου φωνάζω καὶ διακηρύττω σ' ὅλους ἐκεῖνο· ὅτι ἀξίζει περισσότερο νὰ θρηνοῦμε τοὺς κακοὺς γιὰ τὴν ψυχικὴ τους ἀρρώστια, παρὰ νὰ θρηνοῦν ἐκεῖνοι ἐμᾶς γιὰ τὴ σωματικὴ, ἂν εἴμαστε σὲ τέτοια κατάσταση, κι ὅτι ἀπὸ μιὰ ἀχαλίνωτη εὐημερία εἶναι καλύτερη μιὰ ἀρρώστια συνοδευμένη ἀπὸ φιλοσοφία.

35. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁸²

Προηγουμένως σοῦ ἔγραφα ἐγὼ τοὺς ἐνθαρρυντικούς γιὰ τὴν ἀρρώστια σου λόγους· σὲ εἶχε βρεῖ πρὶν ἀπὸ μένα. Τώρα μοῦ φαίνεται πὼς θὰ μ' ἐνθαρρύνεις ἐσὺ, γιὰτι περνῶ σχεδὸν ἴση μ' ἐσένα κακοπάθεια. Γιατί ἔπρεπε μιὰ καὶ εἴμαστε φίλοι νὰ μὴ μᾶς χωρίζει μήτε ἡ νόσος. Ἡ μάλλον μ' ἔχεις ἐνθαρρύνει μὲ τὴν καρτερία σου, συμβουλευόντάς με νὰ εἶμαι καρτερικός.

82. Ἀντιστρέφονται οἱ ρόλοι ἀνάμεσα στὸ Γρηγόριο καὶ τὸ Φιλάγριο.

ΑΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἄλγῳ τῇ νόσῳ καὶ χαίρω· οὐχ ὅτι ἀλγῶ, ἀλλ' ὅτι τοῦ καρτερεῖν τοῖς ἄλλοις εἰμι διδάσκαλος. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὴ πάσχειν οὐκ ἔχω τοῦτό γε τῷ πάσχειν παρακερδαίνω, τὸ φέρειν καὶ τὸ εὐχαριστεῖν, ὡσπερ ἐν τοῖς εὐθύμοις, οὕτω δὴ κἂν τοῖς ἀλγεινοῖς· ἐπειδὴ σπείθεται μὴδὲν ἄλογον εἶναι παρὰ τῷ λόγῳ τῶν ἡμετέρων, κἂν ἡμῖν οὕτω φαίνεται.

ΑΖ'. ΣΩΦΡΟΝΙΩΙ

Μητέρα τιμῶν, τῶν ὀσίων. Μήτηρ δὲ ἄλλη μὲν ἄλλου, κοινὴ δὲ πάντων, πατρίς. Ταύτην ἐτίμησας μὲν πάσῃ σου τῇ τοῦ βίου λαμπρότητι· τιμήσεις δὲ καὶ νῦν, ἡμᾶς αἰδεσθεῖς, ὑπὲρ ὧν πρεσβεύομεν. Ἡ πρεσβεία δὲ τίς; Τὸν λογιώτατον τῶν κατ' αὐτὴν Εὐδόξιον τὸν ρήτορα πάντως γινώσκεις. Τούτου παῖς, ἴν' εἴπω συντόμως, ἄλλος Εὐδόξιος καὶ βίῳ καὶ λόγῳ, νῦν σοι πρόσεισι δι' ἡμῶν. Ἴν' οὖν ὀνομαστότερον σεαυτὸν καταστήσης, γενοῦ τῷ ἀνδρὶ δεξιός, ἐν οἷς ἂν δέχεται τῆς σῆς προστασίας. Αἰσχρὸν γάρ, κοινὸν ὄντα σε τῆς πατρίδος προστάτην καὶ πολλοὺς εὖ πεποηκότα, προσθήσω δέ, ὅτι καὶ ποιήσοντα, μὴ πρὸ πάντων τιμῆσαι τὸν ἄριστον ἐν λόγοις, καὶ λόγους, οὐς, εἰ μὴ τι ἄλλο, κατὰ τοῦτο αἰδεῖσθαι δίκαιον, ὅτι τῶν σῶν καλῶν εἰσιν ἐπαινέται.

83. Αὐτὴ καὶ ἡ προηγούμενη ἐπιστολὴ γράφτηκαν στὴν ἴδια ἐποχῇ. Ἐδῶ ὁ Γρηγόριος μᾶς δείχνει μιὰ ἀποψή του γιὰ τὴν ἀρρώστια του.

84. Ἡ ἐπιστολὴ γράφεται τὸ 369, ὅταν ὁ Σωφρόνιος ἦταν ὑπαρχος, καὶ μ' αὐτὴν ὁ Γρηγόριος τοῦ συνιστᾷ τὸν Εὐδόξιο.

36. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁸³

Πονῶ ἀπὸ τὴν ἀρρώστια μου καὶ χαίρομαι ὄχι γιὰ τὸ πονῶ, ἀλλὰ γιὰ τὸ γίνομαι στὸν ἄλλο δάσκαλος τῆς καρτερίας. Ἐπειδὴ δὲν ἔχω τὴν ἀπάθεια, τὴν κλέβω μέσα ἀπὸ τὸν πόνο, κλέβω δηλαδὴ τὸ νὰ ὑπομένω καὶ νὰ εὐχαριστῶ, ὅπως στὰ εὐχάριστα ἔτσι καὶ στὰ ὀδυνηρά. Ἐπειδὴ εἶμαι βέβαιος ὅτι κοντὰ στὸ λόγο τῶν δικῶν μας δὲν ὑπάρχει τίποτα παράλογο, κι ἄς φαίνεται σ' ἐμᾶς παράλογο.

37. ΣΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ⁸⁴

Νὰ τιμοῦμε τὴ μητέρα μας, εἶναι χρέος ἱερό. Ἡ μητέρα καθενὸς εἶναι διαφορετικὴ, κοινὴ μητέρα ὅλων εἶναι ἡ πατρίδα. Τὴν ἐτίμησες μὲ ὅλη τὴ λάμψη τῆς ζωῆς σου καὶ θὰ τὴν τιμήσεις καὶ τώρα γιὰ ὅσα σὲ παρακαλοῦμε, δείχνοντας σεβασμὸ σ' ἐμένα. Καὶ ποιά εἶναι ἡ παράκλησή μου; Τὸ λογιότατο τέκνο της, τὸ ρήτορα Εὐδόξιο σίγουρα τὸν γνωρίζεις. Παιδί του εἶναι, κοντολογίης, ἕνας ἄλλος Εὐδόξιος⁸⁵ στὴ ζωὴ καὶ στὸ λόγο κι ἔρχεται τώρα σ' ἐσένα σταλμένος ἀπὸ μᾶς. Γιὰ νὰ γίνεις λοιπὸν ἀκόμα πιὸ ὀνομαστός, φανοῦ σ' αὐτὸν εὐνοϊκὸς γιὰ ὅποια ζητᾶ τὴν προστασία σου. Γιατὶ θὰ εἶναι ἄσχημο, ἐνῶ εἶσαι κοινὸς προστάτης τῆς πατρίδας κι ἔχεις εὐεργετήσει πολλοὺς καὶ —προσθέτω— καὶ θὰ εὐεργετήσεις ἀκόμα, νὰ μὴν τιμήσεις περισσότερο ἀπὸ ὅλους τὸν ἐξαίρετο στὸν λόγους καὶ τοὺς ἴδιους ρητορικοὺς τοὺς λόγους, πού, ἂν ὄχι γιὰ τίποτ' ἄλλο, εἶναι δίκαιο νὰ τοὺς ἐκτιμήσεις γιὰ τοῦτο, ὅτι ἐγκωμιάζουν τὶς εὐεργεσίες σου.

85. Παιζει μετὰ τὸ ὄνομα, πού σημαίνει 'εὐδόκιμος, ἐνδοξος, μετὰ καλὴ φήμη'.

ΑΗ'. ΘΕΜΙΣΤΙΩΙ

Σπαρτιάτας ἡ λόγῃ γνωρίζει, ὤμος τοὺς Πελοπίδας, λόγοι τὸν μέγαν Θεμίστιον. Κἄν γὰρ ἐν πᾶσι πάντων κρατῆς, τοῦτο τῶν σῶν οἶδα τὸ ἐπισημότερον. Τοῦτο καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἡμᾶς συνῆψεν ἀλλήλοις (εἰ δὴ τι τὸ καθ' ἡμᾶς ἐν λόγοις), καὶ θαρρεῖν νῦν ἀνέπεισεν. 5 Εἰ δὲ μάθοις τὸν ἄνδρα ὑπὲρ οὗ πρεσβεύομεν, τάχα καὶ ἀποδέξῃ τοῦ θάρσους ἡμᾶς. Εὐδόξιου τοῦ πάνυ παῖδά σοι τοῦτον προσάγω, τὸν ἀξιολογώτατον υἱὸν ἡμῶν Εὐδόξιον. βίω μὲν καὶ λόγῳ, οἷον αὐτὸς εὐρήσεις, «τὰν λίθον ποτὶ τὰν σπάρταν ἄγων», ὡς ἡ παροιμία (τίς δέ σου στάθμη δικαιότερα;), ἡμῖν δὲ εἰς τὰ μάλιστα φίλον, 10 οὐχ ἦττον διὰ τὴν ἀρετὴν, ἢ τὴν πατρικὴν φιλίαν. Ὡς οὖν ἡμᾶς εὖ ποιήσων ὅ,τι ἂν τὸν ἄνδρα εὐεργετήσης, καὶ λόγους τιμήσων τοὺς σοῦς, ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὰ ἔμπροσθεν θέλησον. Δεῖται γὰρ ἀπὸ λόγων γνωρισθῆναι, καὶ βίον ἑαυτῷ πορίσασθαι τὸν ἐκ λόγων. Ὅντινα δὲ τοῦτον καὶ πῶς, αὐτὸς παραστήσει· δοκιμάσει δὲ ἡ σὴ λο- 15 γιότης καὶ σύνεσις.

ΑΘ'. ΣΩΦΡΟΝΙΩΙ

Πάντα τοῖς φίλοις βούλομαι δεξιὰ. Φίλους δὲ ὅταν εἶπω, τοὺς καλοὺς λέγω καὶ ἀγαθοὺς καὶ κατ' ἀρετὴν ἡμῖν συναπτομένους, ἐπειδὴ τι καὶ αὐτοὶ ταύτης μεταποιούμεθα. Ταῦτά τοι καὶ νῦν ζητήσας τί μέγιστον ἂν χαρισαίμην τῷ αἰδεσιμωτάτῳ ἀδελφῷ 20 ἡμῶν Ἀμαζονίῳ (καὶ γὰρ ἦσθην τῷ ἀνδρὶ διαφερόντως ἐκ τῆς

86. Ἴδιο τὸ θέμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς μὲ τῆς προηγούμενης, μόνο ποῦ ἀπευθύνεται τώρα στὸ Θεμίστιο. Ἐπομένως καὶ χρονικὰ γειτονεύουν. Ὁ Εὐδόξιος εἶναι ἐπιφανὴς ρήτορας, ποῦ θὰ τὸν βροῦμε καὶ πιὸ κάτω.

87. Ἡ ἀντικατάσταση τῆς ὠμοπλάτης τοῦ Πέλοπα γνωστὴ ἀπὸ τὸ περιβόητο γεῦμα τοῦ Ταντάλου πρὸς τοὺς θεοὺς.

38. ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΙΟ⁸⁶

Ἡ λόγῃ δείχνει τοὺς Σπαρτιάτες, ὁ ὦμος τοὺς Πελοπίδες⁸⁷, οἱ λόγοι τὸ μεγάλο Θεμίστιο. Γιατὶ μπορεῖ σὲ ὅλα νὰ εἶσαι ἀνώτερος ἀπὸ ὄλους, ἀλλὰ τοὺς λόγους τοὺς θεωρῶ ὡς τὸ κυριότερο γνῶρισμά σου. Αὐτὸ ἦταν ἐξάλλου πού μᾶς ἔδεσε μεταξύ μας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (ἂν βέβαια καὶ τὸ δικό μου γνῶρισμα εἶναι οἱ λόγοι)· αὐτὸ καὶ τώρα μὲ ἔπεισε νὰ τολμήσω. Ἐάν τώρα μάθεις γιὰ ποιόν μεσολαβῶ, ἴσως θὰ συγχωρήσεις τὸ θάρρος μου. Στέλνω σ' ἐσένα τοῦτον ἐδῶ τὸ γιό τοῦ μεγάλου Εὐδόξιου, τὸν πανάξιό γιό μου Εὐδόξιο, πού εἶναι στὸ βίο καὶ στὸ λόγο ὅπως θὰ τὸν βρεῖς, βάζοντας «τὴν πέτρα κοντὰ στὴ στάθμη», ὅπως λέει ἡ παροιμία (καὶ ποιός εἶναι στάθμη ἀπὸ σένα ἀκριβέστερη;)· καὶ εἶναι καὶ δικός μου φίλος, ὄχι λιγότερο γιὰ τὴν ἀρετὴ του ἀπὸ ὅ,τι γιὰ τὴ φιλία μὲ τὸν πατέρα του. Θὰ εἶναι λοιπὸν τιμὴ δική μου ὅποια εὐεργεσία κάνεις στὸν Εὐδόξιο καὶ θὰ τιμήσεις τὴ ρητορικὴ σου· γι' αὐτὸ θέλησε νὰ τὸν προωθήσεις. θέλει νὰ γίνει γνωστός ἀπὸ τοὺς ρητορικοὺς τοὺς λόγους καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους νὰ κερδίσει τὴ ζωὴ του. Τί θὰ εἶναι τώρα αὐτὸς καὶ πῶς θὰ γίνει, θὰ σοῦ τὰ ἐκθέσει ὁ ἴδιος· θὰ κρίνει ἢ λογιότητα καὶ ἢ σύνεσή σου.

39. ΣΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ⁸⁸

Ἐπιθυμεῖς νὰ ἔρχονται στοὺς φίλους ὅλα δεξιά. Κι ὅταν λέγω φίλους, ἐννοῶ τοὺς ἐντιμούς καὶ ἠθικούς καὶ πού εἶναι δεμένοι μὲ τὴν ἀρετὴ, ἐπειδὴ κι ἐμεῖς διεκδικοῦμε κάποιον μερίδιο ἀπὸ αὐτὴν. Γι' αὐτὸ, ἔψαξα τώρα νὰ βρῶ ποιά εἶναι ἡ μέγιστη χαρὰ πού θὰ μπορούσα νὰ κάνω στὸ σεβαστό μου ἀδελφὸ Ἀμαζόνιο.

88. Ὁ Θεμίστιος, ὁ Σωφρόνιος, ὁ Εὐδόξιος, μορφωμένοι καὶ συμπατριῶτες τοῦ Γρηγορίου· συνδέεταν μαζί τους μὲ φιλία. Αὐτὸ δείχνει καὶ τὴν περίπτωσή τοῦ Ἀμαζονίου, πού, ἐπειδὴ ἔδωσε δείγματα μεγάλης μόρφωσης, θέλει νὰ τὸν συνδέσει μὲ τὸ Σωφρόνιο.

Ἐναγχός μοι γεγενημένης πρὸς αὐτὸν συνουσίας), Ἐν ἀντὶ πάντων αὐτῷ χαρίσασθαι δεῖν ᾤηθην, τὴν σὴν φιλίαν καὶ προστασίαν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν βραχεῖ πολλὴν τὴν παιδείυσιν ἐπεδείξατο, τὴν τε σπουδασθεῖσαν ἡμῖν ποτε, ὅτε μικρὸν διεβλέπομεν, καὶ τὴν νῦν ἀντ' 5 ἑκείνης σπουδαζομένην, ὅτε πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ὕψος ἐβλέψαμεν. Ἡμεῖς δέ, εἰ μὲν τι καὶ κατ' ἀρετὴν ἐφάνημεν ὄντες αὐτῷ, αὐτὸς ἂν εἰδείη· τὸ δ' οὖν κάλλιστον ὧν ἔχομεν ἀντεπιδεικνύμεθα, τῷ φίλῳ φίλους· ὧν σὲ πρῶτον εἶναι καὶ γνήσιον τιθέμενοι, τοιοῦτον αὐτῷ φανῆναι βουλόμεθα, οἷον ἢ τε κοινὴ πατρὶς ἀπαιτεῖ, καὶ ὁ ἡμέτερος 10 βούλεται πόθος καὶ λόγος, ἀντὶ πάντων αὐτῷ τὴν σὴν κηδεμονίαν ὑποσχόμενος.

Μ'. ΜΕΓΑΛΩΙ ΒΑΣΙΛΕΙΩΙ

Μὴ θαυμάσης, εἴαν τι παράδοξον λέγειν δόξω, καὶ μὴ πρότερόν τισιν εἰρημένον. Ἐμοὶ δοκεῖς σὺ δόξαν μὲν ἔχειν ἀνδρὸς βεβηκότος καὶ ἀσφαλοῦς καὶ στερροῦ τὴν διάνοιαν, πολλὰ δὲ βουλευέ- 15 σθαι καὶ πράττειν ἀπλουστέρον, ἢ ἀσφαλέστερον. Τὸ γὰρ κακίας ἐλευθερόν, καὶ ὑφορᾶσθαι κακίαν ἀργότερον· οἷόν τι καὶ τὸ νῦν παρόν. Ἐκάλεσας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν μητρόπολιν, περὶ ἐπισκόπου βουλῆς προκειμένης· καὶ τὸ πλάσμα ὡς εὐπρεπές τε καὶ πιθανόν! Ἀρρωστεῖν ἔδοξας καὶ ἀναπνεῖν τὰ τελευταῖα, καὶ ποθεῖν μὲν ἰδεῖν ἡμᾶς 20 καὶ τὰ ἐξόδια φθέγγασθαι· οὐκ οἶδα ἵνα τί γένηται καὶ τί παρόντες τῷ πράγματι συντελέσωμεν. Ἐγὼ μὲν ὄρμησα, τῷ πράγματι περιελγήσας. Τί γὰρ ἐμοὶ τῆς σῆς ζωῆς ὑψηλότερον, ἢ τῆς ἐκδημίας ἀνιαρότερον; καὶ δακρύων ἀφήκα πηγὰς καὶ ἀνώμωξα καὶ ἡσθόμην ἑμαυτοῦ νῦν πρῶτον ἀφιλοσόφως διακειμένον. Καὶ τί γὰρ οὐ 25 τῶν ἐπιταφίων ἐπλήρωσα; Ἐπεὶ δὲ ἡσθόμην ἐπισκόπους συντρέ-

89. Γραμμένη τὸ ἔτος 370, ὁπότε πέθανε ὁ Εὐσέβιος κι ἔγινε ἡ ἀνάρρηση τοῦ Βασιλείου στὸ θρόνο τῆς Καισάρειας. Πόσο ὠραία ἡ ἐμπιστοσύνη στὸ φίλο, μόνο ποῦ κάποτε τὴν ἔδινε καὶ σὲ ἐκμεταλλευτές του.

εὐχαριστήθηκα ἐξαιρετικὰ ἀπὸ αὐτὸν κατὰ τὴν πρόσφατη συντροφιά μας. Κι ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ τοῦ προσφέρω ἓνα μόνο ἀπὸ ὅλα, τὴ φιλία σου καὶ τὴν προστασία σου. Αὐτὸς δηλαδὴ σὲ σύντομο διάστημα παρουσίασε μεγάλη κατάρτιση τόσο σὲ ὅ,τι εἶχαμε σπουδάσει παλαιότερα ἡμεῖς ὅταν δὲν κατανοούσαμε καὶ πολλὰ πράγματα, ὅσο καὶ σ' αὐτὰ πού σπουδάζομε τώρα στὴ θέση ἐκείνων, ὅποτε τὸ βλέμμα μας ἀτενίζει τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς. Ἐν τῷ ἄν τῶρα ἐγὼ τοῦ φάνηκα ὅτι κάτι ἀξίζω σχετικὰ μὲ τὴν ἀρετὴ, μπορεῖ νὰ τὸ γνωρίζει ἐκεῖνος· ἐγὼ τοῦ παρουσιάζω μὲ τὴ σειρά μου τὸ καλύτερο πού ἔχω, ὅτι εἶμαι στοὺς φίλους φίλος. Ἀπὸ αὐτοὺς θεωρώντας ἐσένα πρῶτο καὶ γνήσιο, ἐπιθυμῶ νὰ φανῆς σ' αὐτὸν καὶ ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ κοινὴ μας πατρίδα καὶ ὅπως τὸ θέλει ὁ πόθος μου καὶ ὁ λόγος μου πού τοῦ ὑποσχέθηκε τὴν προστασία σου.

40. ΣΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ⁸⁹

Μὴν ἀπορήσεις, ἂν σοῦ δώσω τὴν ἐντύπωση πὼς λέγω κάτι παράξενο, πού δὲν ἔχουν πεῖ προηγουμένως ἄλλοι. Ἐγὼ νομίζω πὼς ἐσὺ θεωρεῖσαι ἄνθρωπος σοβαρὸς καὶ σταθερὸς καὶ μὲ γερὴ κρίση, σὲ πολλὰ ὅμως ἀποφασίζεις καὶ ἐνεργεῖς μὲ ἀφέλεια μάλλον κι ὄχι τόσο θεμελιωμένα. Ὅ,τι γίνεται χωρὶς κακία, ἀργότερα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ὑποπτο κακίας, ὅπως καὶ τοῦτο ἐδῶ τὸ παρόν. Μ' ἐκάλεσες στὴν ἔδρα τῆς Μητροπόλεώς σου, ἐπειδὴ ἦταν νὰ γίνῃ συμβούλιο γιὰ ἐκλογή ἐπισκόπου. Καὶ τὸ παραμῦθι ἦταν καλοφτιαγμένο καὶ πιθανό. Πίστευες πὼς ἦσουν ἄρρωστος καὶ πὼς βρισκόσουν στὰ τελευταῖα σου καὶ πὼς ποθοῦσες νὰ μὲ δεῖς καὶ νὰ μιλήσομε γιὰ τελευταία φορά. Δὲν ξέρω τί ἤθελες νὰ γίνῃ καὶ σὲ τί νὰ συντελέσω μὲ τὴν παρουσία μου. Τὸ πράγμα μοῦ προξένησε ἀφόρητο πόνου καὶ ξεκίνησα ἀκράτητος. Τί ἄλλο εἶχα ἀκριβότερο ἀπὸ τὴ ζωὴ σου καὶ πιὸ ὀδυνηρὸ ἀπὸ τὴν ἐκδημία σου; Ἄφησα νὰ τρέξουν τὰ δάκρυά μου, θρήνησα κι ἐνίωσα γιὰ πρώτη φορὰ νὰ μ' ἐγκαταλείπει ἡ φιλοσοφία. Ποιὰ ἐπιτάφια φροντίδα ἀμέλησα; Ὅταν εἶδα τοὺς ἐπισκόπους νὰ μαζεύονται στὴν πόλη,

χειν ἐπὶ τὴν πόλιν, ἀνεκόπην μὲν τῆς ὀρμῆς, ἐθαύμασα δέ, πρῶτον μὲν, εἰ μὴ συνειδὲς τὸ εὐσχημον, μηδὲ τὰς τῶν πολλῶν ἐφυλάξω γλώσσας, αἱ τάχιστα τοῖς ἀκεραιότεροις ἐπηρεάζουσι· δεύτερον δέ, εἰ μὴ τ' αὐτὰ σοί τε καὶ ἡμῖν πρέπειν ὑπολαμβάνεις, οἷς καὶ βίος 5 καὶ λόγος καὶ τὰ πάντα κοινά, οὕτως ἐκ Θεοῦ τὰ πρῶτα συναρμοσθεῖσι· τρίτον (ἔστω γὰρ καὶ τοῦτο εἰπεῖν), εἰ τῶν εὐλαβεστέρων ἐνόμισας τὰς τοιαύτας εἶναι προβολάς, ἀλλὰ μὴ τῶν δυνατωτέρων καὶ τοῖς πλήθεσιν οἰκειοτέρων. Ἐγὼ μὲν οὖν διὰ ταῦτα, πρῦμναν ἐκρουσάμην καὶ ἀναδύομαι. Σοὶ δὲ εἰ δοκεῖ καὶ αὐτῷ, τοῦτο δεδό- 10 χθω, φυγεῖν τοὺς ἐν μέσῳ θορύβους καὶ τὰς πονηρὰς ὑπονοίας. Τὴν δὲ σὴν εὐλάβειαν τηνικαῦτα ὄψομαι, ἥνικα ἂν τὰ τε πράγματα καταστῆ, καὶ καιρὸς ἦ, καὶ ὄνειδίσω γε πλείονα καὶ βαρύτερα.

ΜΑ'. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΙ

Εἰμὶ μὲν ποιμὴν ὀλίγος καὶ ποιμνίου μικροῦ προεστηκῶς καὶ πολλοστός ἐν ὑπηρεταῖς τοῦ Πνεύματος. Ἡ χάρις δὲ οὐ στενή, 15 οὐδὲ τόποις περιγραφτός. | Διὰ τοῦτο δεδόσθω καὶ τοῖς μικροῖς παρρησία, ἄλλως τε καὶ περὶ κοινῶν καὶ τηλικούτων ὄντως τοῦ λόγου, καὶ μετὰ τσοαύτης βουλευομένοις τῆς πολιᾶς, ἢ τυχὸν ἔχει τι καὶ τῶν πολλῶν συνετώτερον. Οὐ περὶ μικρῶν, οὐδὲ τῶν τυχόντων βουλευέσθε, ἀλλ' ὧν ἢ εὖ ἢ κακῶς ἐχόντων ἀνάγκη καὶ τὸ κοινὸν 20 ἢ ἐκείνως ἢ οὕτως ἔχειν. Περὶ γὰρ Ἐκκλησίας ἡμῖν ὁ λόγος, ὑπὲρ ἧς Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ τοῦ ταύτην Θεῷ παραστήσοντος καὶ προσάξοντος. «Λύχνος μὲν γὰρ τοῦ σώματός ἐστιν ὀφθαλμὸς», ὡς ἠκούσαμεν, οὐ μόνον οὗτος ὁ σωματικῶς ὄρων καὶ ὀρώμενος, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶς θεωρῶν καὶ θεωρούμενος. Λύχνος δὲ τῆς 25 Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ὃ δῆλον ὑμῖν, κἂν αὐτοῖ μὴ γράφωμεν. Ἀνάγκη τοίνυν, ὥσπερ ἐκείνου καθαρῶς μὲν ἔχοντος ὀρθῶς ἄγε-

90. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ γράφεται τὸ 370 ἀπὸ τὸ Γρηγόριον γιὰ τὸν πατέρα του Γρηγόριον, τὸν ἐπίσκοπο τῆς Ναζιανζοῦ, πρὸς τοὺς Καισαρεῖς.

91. Ματθ. 6,22.

κόπηκε ἡ ὀρμή μου καὶ θαύμασα. Πρῶτα γιατί δὲν εἶχες καταλάβει ποιό ἦταν τὸ σεμνὸ κι οὔτε φυλάχτηκες ἀπὸ τὶς γλῶσσες τῶν πολλῶν ποὺ βλάπτουν τοὺς ἀκέραιους προτοῦ τὸ καταλάβουν. Δεύτερο ποὺ δὲν εἶχες τὴ γνώμη ὅτι ταίριαζαν σ' ἐμᾶς τὰ ἴδια, ποὺ εἶχαμε καὶ τὸ βίο καὶ τὴ σπουδὴ καὶ τὰ πάντα κοινά, ἀφοῦ ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μᾶς εἶχε συναρμόσει ὁ Θεός. Τρίτο (ἅς τὸ ἀναφέρω καὶ τοῦτο), ποὺ νόμισες ὅτι τὰ ζητήματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι γιὰ τοὺς πιὸ εὐλαβεῖς καὶ ὄχι γιὰ τοὺς πιὸ δυνατοὺς καὶ πιὸ ἐξοικειωμένους μὲ τὰ πλήθη. Γι' αὐτὸ ἐγὼ ἀνέκρουσα πρῦμα καὶ ἀποσύρομαι. Τώρα ἂν ἔχεις κι ἐσὺ τὴ γνώμη αὐτή, ἀποφάσισε τὸ ἐξῆς: φύγε ἀπὸ τοὺς θορύβους αὐτοὺς ποὺ δημιουργήθηκαν καὶ τὶς ὑπόνοιες γιὰ πονηρία. Τότε θὰ δῶ τὴν εὐλάβειά σου, ὅταν καὶ τὰ πράγματα ἡσυχάσουν καὶ τὸ ἐπιτρέψει ὁ καιρὸς καὶ σέ κατηγορήσω γιὰ περισσότερα καὶ βαρύτερα.

41. ΣΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ⁹⁰

Εἶμαι ἓνας μικροποιμένας καὶ μικροῦ κοπαδιοῦ ἀρχηγός, ἐλάχιστος ἀνάμεσα τοὺς ὑπηρετές τοῦ Πνεύματος. Ἡ χάρις ὅμως δὲν εἶναι λιγοστή οὔτε περιορισμένη σὲ τόπους. Γι' αὐτὸ ἅς δοθεῖ καὶ στοὺς μικροὺς ἢ ἄδεια νὰ μιλήσουν, ἀφοῦ ἐξᾄλλου κι ὁ λόγος εἶναι γιὰ πράγματα κοινὰ καὶ τόσο μεγάλα, καὶ αὐτοὶ συσκέπτονται μὲ τόσο ἠλικιωμένους ἡγέτες, ποὺ ἴσως ἔχουν περισσότερη σύνεση ἀπὸ τοὺς πολλοὺς. Δὲ συσκέπτεσθε γιὰ μικρὰ οὔτε γιὰ τυχαῖα ζητήματα, ἀλλὰ γιὰ τέτοια ποὺ ἂν ρυθμιστοῦν καλὰ ἢ ἄσχημα εἶναι ἀνάγκη νὰ βρεθοῦν καὶ τὰ κοινὰ σὲ παρόμοια κατάσταση. Συζητεῖτε γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ποὺ γιὰ χάρις τῆς πέθανε ὁ Χριστός, καὶ γι' αὐτὸν ποὺ θὰ τὴ φέρει καὶ θὰ τὴ ὀδηγήσει στὸ Θεό. Τοῦ σώματος λυχνάρι εἶναι τὸ μάτι, ὅπως ἀκούσαμε⁹¹, ὄχι μόνο τὸ μάτι ποὺ βλέπει καὶ βλέπεται σωματικά, ἀλλὰ κι αὐτὸ ποὺ θεωρεῖ καὶ θεωρεῖται πνευματικά. Λυχνάρι τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ἐπίσκοπος, ποὺ σᾶς εἶναι ὀλοφάνερο κι ἅς μὴ σᾶς τὸ γράφω. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ὅπως τὸ σῶμα ὀδηγεῖται ὀρθὰ ὅταν τὸ μάτι εἶναι

σθαι καὶ τὸ σῶμα, μὴ καθαρῷ δὲ τυγχάνοντος. οὐκ ὀρθῶς· οὕτω δὴ καὶ τῷ προστάτῃ τῆς Ἐκκλησίας, ὁποτέρως ἂν ἔχη, πάντως ἢ συνδιακινδυνεύειν, ἢ συνδιασώζεσθαι. Πάσης μὲν οὖν Ἐκκλησίας φροντιστέον, ὡς Χριστοῦ σώματος, μάλιστα δὲ τῆς ὑμετέρας, ἢ 5 μήτηρ σχεδὸν ἀπάντων τῶν Ἐκκλησιῶν ἦν τε ἀπ' ἀρχῆς, καὶ νῦν ἔστι, καὶ νομίζεται, καὶ πρὸς ἣν τὸ κοινὸν βλέπει, ὡς κέντρῳ κύκλος περιγραφόμενος, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν ἄνωθεν πᾶσι κεκηρυγμένην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ δεδομένην αὐτῇ προδήλως χάριν τῆς ὁμοιοῦσας. Ἐπειδὴ τοίνυν κεκλήκατε μὲν καὶ ἡμᾶς εἰς τὴν 10 περὶ τούτου διάσκεψιν, ποιῶντες ὀρθῶς καὶ κανονικῶς, κρατούμεθα δὲ γῆρα καὶ ἀρρωστίᾳ, εἰ μὲν καὶ αὐτοὶ παρείημεν, τοῦ Πνεύματος ἐπιρρώσαντος (οὐδὲν γὰρ ἄπιστον τοῖς πιστοῖς), τούτο τῷ παντὶ βέλτιον, καὶ ἡμῖν ἥδιον, ἵνα καὶ ὑμῖν τι συνεισενέγκωμεν, καὶ αὐτοὶ τῆς εὐλογίας μετᾴσχωμεν· εἰ δὲ τῆς ἀσθενείας νικίωσης ἀπο- 15 λειφθεῖν, ὅσα γε ἀποῦσι δυνατόν, συνεισφέρομεν.

Πείθομαι μὲν καὶ ἄλλους εἶναι τῆς προστασίας ἀξίους παρ' ὑμῖν, καὶ ὡς ἐκ πόλεως τοσαύτης, καὶ οὕτω, καὶ ὑπὸ τοιούτων ἡγμένης ἄνωθεν· ἐνὸς δὲ οὐδένα δύναμαι προτιμῆσαι τῶν παρ' ὑμῖν τιμωμένων τοῦ θεοφιλεστάτου υἱοῦ ὑμῖν Βασιλείου πρεσβυτέ- 20 ρου (λέγω δὲ ὡς ὑπὸ Θεῶν μάρτυρι), ἀνδρὸς καὶ βίῳ καὶ λόγῳ κεκαθαρμένου, καὶ μόνου τῶν πάντων, ἢ ὅτι μάλιστα, κατ' ἀμφοτέρα δυναμένου στήναι πρὸς τὸν νῦν καιρὸν, καὶ τὴν κατέχουσιν τῶν αἰρετικῶν γλωσσαλγίαν. Ταῦτα καὶ ἱερατικοῖς γράφω, καὶ μοναστικοῖς, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ ἀξιοματικοῦ καὶ βουλευτικοῦ τάγματος, 25 καὶ τοῦ δήμου παντός. Εἰ μὲν οὖν τοῦτο συνδόξειε, καὶ ἡ ψῆφος ἡμῶν κρατοίη, οὕτως ὑγιῶς τε καὶ ὀρθῶς ἔχουσα, ὡς μετὰ Θεοῦ ψηφισομένη, καὶ πάρεμι πνευματικῶς καὶ παρέσομαι, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπιβέβληκα τὴν χεῖρα ἤδη, καὶ θαρρῶ τῷ Πνεύματι. Εἰ δὲ ἄλλο τι, καὶ μὴ τοῦτο συνδόξειε, καὶ κατὰ φρατρίας καὶ συγγενείας

92. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Καισάρειας σάν μητέρα ὄλων σχεδὸν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Καππαδοκίας εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἐξαιρέτου προκαθήμενο.

καθαρό, ἐνῶ ὅταν δὲν εἶναι αὐτὸ καθαρό, δὲν ὀδηγεῖται ἐκεῖνο ὀρθά, ἔτσι καὶ ἡ Ἐκκλησία νὰ κινδυνεύει ἢ νὰ διασώζεται μαζί μὲ τὸν προϋστάμενό της ἀνάλογα μὲ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκεται αὐτός. Πρέπει ἡ φροντίδα μας νὰ περιλαμβάνει ὅλη τὴν Ἐκκλησία, ἐπειδὴ εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· ἐξαιρετικά ὅμως τὴ δική μας, ποῦ ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μητέρα⁹² ὅλων σχεδὸν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ εἶναι καὶ τώρα καὶ νομίζεται καὶ στὴν ὁποία ἀποβλέπει, ὅπως σὲ κέντρο ὁ περιγραμμένος κύκλος, ὅλο τὸ κοινὸ τῶν Χριστιανῶν, ὄχι μόνο γιατί ἡ ὀρθοδοξία ἔχει κηρυχθεῖ σ' ὅλους ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἀλλὰ κι ἐπειδὴ ἔχει δοθεῖ σ' αὐτὴν ὀλοφάνερα ἀπὸ τὸ Θεὸ ἡ χάρις τῆς ὁμόνοιας. Μὲ καλέσατε λοιπὸν κι ἐμένα στὴ διάσκεψη γι' αὐτό, καὶ πράξατε ὀρθὰ καὶ κανονικά, ἐμένα ὅμως μὲ βασανίζει τὸ γῆρας μου καὶ ἡ ἀρρώστια. Ἄν παρευρεθῶ κι ἐγώ, ἀφοῦ μοῦ δώσει τὴ δύναμη τὸ Πνεῦμα (τίποτα δὲν εἶναι ἀπίστευτο γιὰ τὸν πιστό), τοῦτο θὰ εἶναι τὸ καλύτερο γιὰ τὸν καθένα καὶ τὸ πιὸ εὐχάριστο γιὰ μένα, νὰ συνεισφέρω δηλαδὴ κάτι μαζί μ' ἐσᾶς καὶ νὰ πάρω κι ἐγὼ τὸ μερίδιό μου τῆς εὐλογίας. Ἄν ὅμως νικήσει ἡ ἀρρώστια καὶ δὲν παρευρεθῶ, συνεισφέρω ὅσα εἶναι δυνατὸ νὰ συνεισφέρουν οἱ ἀπόντες.

Πιστεύω ὅτι εἶναι κι ἄλλοι ἄξιοι νὰ δεχτοῦν τὴν προστασίαν σας, ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ πόλη εἶναι ἐξίσου μεγάλη καὶ ποῦ μὲ παραχώρηση τοῦ Θεοῦ κυβερνήθηκε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπὸ τέτοιους κυβερνήτες. Ἄλλὰ κανένας ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ τιμᾶτε σεῖς δὲν μπορῶ νὰ προτιμήσω ἀπὸ ἕναν, τὸ θεοφιλέστατο γιό μου Βασίλειο τὸν πρεσβύτερο (λέγω καὶ μάρτυράς μου ὁ Θεός), ἄνδρα ποῦ ἔχει καθαρθεῖ στὸ βίον καὶ στὸ λόγο καὶ ποῦ εἶναι ὁ μόνος ἀπὸ ὅλους ἢ ὅσο γίνεται περισσότερο, ποῦ μπορεῖ νὰ σταθεῖ καὶ μὲ τὰ δύο αὐτὰ στὴν παρούσα περίσταση καὶ στὴ φλυαρία τῶν αἰρετικῶν ποῦ κυριαρχεῖ. Αὐτὰ τὰ γράφω καὶ στοὺς κληρικούς καὶ στοὺς μοναχοὺς καὶ σ' ὅσους προέρχονται ἀπὸ τὰ σώματα τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν γερουσιαστῶν καὶ σ' ὅλο τὸ λαό. Ἄν συμφωνήσετε στὴ γνώμη αὐτὴ μαζί μου καὶ νικήσει ἡ ψῆφος μου ποῦ εἶναι τόσο ὑγιῆς καὶ ὀρθή, γιατί εἶναι ψῆφος τοῦ Θεοῦ, εἶμαι παρὼν πνευματικά καὶ θὰ εἶμαι, ἢ μάλλον σᾶς ἄπλωσα ἤδη χερί βοήθειας κι ἔχω ἐμπιστοσύνη στὸ Πνεῦμα. Ἄν ἀποφασίσετε κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτό

τὰ τοιαῦτα κρίνοιτο, καὶ ἡ ὀχλώδης χεὶρ πάλιν παρασύροι τὸ ἀκριβές, πράττειτε καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς τὸ ἀρέσκον, ἡμεῖς δὲ συσταλησόμεθα.

ΜΒ'. ΕΥΣΕΒΙΩΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΙ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΝ

«Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὥσει περιστερᾶς;» ἢ πῶς ἀνακαι-
 5 νισθῆ μου τὸ γῆρας, ὥστε μὲ δυνηθῆναι διαβῆναι πρὸς τὴν ὑμετέ-
 ραν ἀγάπην, καὶ τόν τε πόθον, ὃν ἔχω ἐφ' ὑμῖν, ἀναπαῦσαι, καὶ τὰ
 λυπηρὰ τῆς ψυχῆς διηγῆσασθαι, καὶ δι' ὑμῶν εὐρέσθαι τινὰ παρα-
 μυθίαν τῶν θλίψεων; Ἐπὶ γὰρ τῇ κοιμήσει τοῦ μακαρίου Εὐσεβίου
 τοῦ ἐπισκόπου φόβος ἡμᾶς κατέλαβε οὐ μικρὸς, μήποτε οἱ ποτὲ
 10 ἐφεδρεύοντες τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς μητροπόλεως ἡμῶν, καὶ βουλόμε-
 νοὶ αὐτὴν αἰρετικῶν ζιζανίων πληρῶσαι, καιροῦ νῦν λαβόμενοι,
 τὴν πολλῶν καμάτων κατασπαρεῖσαν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων
 εὐσέβειαν ταῖς παρ' ἑαυτῶν πονηραῖς διδασκαλίαις ἐκριζώσωσι,
 καὶ ταύτης τὴν ἐνότητα κατατέμωσιν, ὅπερ καὶ ἐπὶ πολλῶν Ἐκ-
 15 κλησιῶν πεποιήκασιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ γράμματα πρὸς ἡμᾶς ἀφίκε-
 το τοῦ κλήρου, παρακαλοῦντα μὴ παροφθῆναι ἐν καιρῷ τοιοῦτω,
 περιβλεψάμενος ἐν κύκλῳ ἐμνήσθην τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τῆς
 ὀρθῆς πίστεως, καὶ τοῦ ζήλου ὃν ἔχετε ἀεὶ ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν
 τοῦ Θεοῦ· καὶ τούτου ἕνεκεν ἀπέστειλα τὸν ἀγαπητὸν Εὐστάθιον
 20 τὸν συνδιάκονον παρακαλέσαι ὑμῶν τὴν σεμνοπρέπειαν, καὶ δυ-
 σωπῆσαι, πᾶσι τοῖς ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν καμᾶτοις καὶ τὸν πα-
 ρόντα ἐπιθεῖναι, κάμοῦ τε τὸ γῆρας τῇ συντυχίᾳ ἀναπαῦσαι, καὶ τῇ
 ὀρθῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν περιβόητον εὐσέβειαν διορθώσασθαι, δόντα
 αὐτῇ μεθ' ἡμῶν (εἰ ἄρα καταξιωθεῖν σὺνναντιλαβέσθαι ὑμῖν τοῦ
 25 ἀγαθοῦ ἔργου) ποιμένα κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Κυρίου, δυνάμενον
 διευθῆναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Ἐχομεν γὰρ πρὸ ὀφθαλμῶν ἄνδρα, ὃν

93. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε τὸ 370 μὲ σκοπὸ νὰ πειστῆ ὁ Εὐσέβιος νὰ μεταβῆ στὴν Καισάρεια σὲ συμβούλιο γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἐπισκόπου. Ὁ Γρηγόριος γράφει στ' ὄνομα τοῦ πατέρα του. Οἱ ἐπίσκοποι ἔπαιζαν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἐκλογὴ τοῦ ἐπισκόπου.

πού σᾶς προτείνω καὶ κρίνετε τὰ πράγματα αὐτὰ σύμφωνα μὲ τὶς συντεχνίες καὶ τὶς συγγένειες καὶ τὰ ὅμοια, καὶ ἡ δύναμη τοῦ ὄχλου παρασύρει τὸ σωστό, μπορείτε νὰ κάνετε σύμφωνα μ' ὅ,τι σᾶς ἀρέσει· ἐγὼ θὰ μείνω στὴ γωνιά μου.

42. ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΝ⁹³

«Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὥσει περιστερᾶς;»⁹⁴ ἢ πῶς θὰ ξαναγίνουν νεότατα τὰ γηρατεία μου, ὥστε νὰ μπορέσω νὰ πετάξω καὶ νὰ ρθῶ στὴν ἀγάπη σου καὶ ν' ἀναπαύσω τὸν πόθο μου γιὰ νὰ σοῦ διηγηθῶ τὶς λύπες τῆς ψυχῆς μου καὶ μ' ἐσένα νὰ βρῶ κάποια παρηγοριὰ στὶς θλίψεις μου; Ἐξαιτίας τῆς κοίμησης τοῦ μακαριστοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου μ' ἔπιασε φόβος ὄχι μικρός. Σκέφτηκα μήπως ὅσοι παραμόνευαν τὴν ἐκκλησία τῆς μητρόπολῆς μου καὶ ἠθελαν νὰ τὴ γεμίσουν μ' αἰρετικά ζιζάνια, ἀρπάζοντας τώρα τὴν εὐκαιρία, ξεριζώσουν μὲ τὶς πονηρὲς διδασκαλίες τους τὴν εὐσέβεια πού μὲ πολλοὺς κόπους ἐμφυτεύθηκε στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων καὶ κομματιάσουν τὴν ἐνότητά της, πράγμα πού πέτυχαν σὲ πολλὲς ἐκκλησίες. Κι ἐπειδὴ ἔφτασαν σ' ἐσᾶς καὶ γράμματα τοῦ κλήρου πού διατύπωναν τὴν παράκληση νὰ μὴν παραμεληθοῦν σὲ μιὰ τέτοια περίσταση, κοιτάζοντας ὀλόγυρα ἦρθε στὸ νοῦ μου ἡ ἀγάπη σας καὶ ἡ ὀρθὴ πίστη κι ὁ ζῆλος πού σᾶς διακρίνει πάντα γιὰ τὶς ἐκκλησίες τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἔστειλα τὸν ἀγαπητό μου συνδιάκονο Εὐστάθιο, νὰ προτρέψει καὶ νὰ παρακαλέσει τὴ μεγαλοσύνη σου στοὺς τόσους κόπους σου γιὰ τὶς ἐκκλησίες νὰ προσθέσεις καὶ τοῦτον καὶ συμφωνώντας μαζί μου καὶ τὸ γῆρας μου ν' ἀναπαύσεις καὶ νὰ ἀποκαταστήσεις τὴν περιβόητη εὐσέβεια τῆς ὀρθῆς Ἐκκλησίας δίνοντας σ' αὐτὴ μαζί μου (ἂν ἴσως ἀξιωθῶ νὰ βοηθῆσω μαζί σας στὸ θεάρεστο ἔργο) ποιμένα κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, πού νὰ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει τὸ λαὸ τοῦ Κυρίου. Ἔχομε μπροστά μας ἄνδρα, πού κι ἐσεῖς γνωρίζετε. Αὐτὸν ὅταν ἀξιω-

94. Ψαλμ. 64,7.

οὐδὲ αὐτοὶ ἀγνοεῖτε· οὐ εἰ καταξιωθεῖμεν ἐπιτυχεῖν, οἶδα ὅτι μεγάλην παρρησίαν πρὸς τὸν Θεὸν κτησόμεθα καὶ τῷ ἐπικαλεσαμένῳ ἡμᾶς λαῷ μεγίστην εὐεργεσίαν καταθησόμεθα. Ἀλλὰ παρακαλῶ καὶ πάλιν καὶ πολλάκις πάντα ὄκνον ἀποθεμένους ἀπαντῆσαι, καὶ 5 προλαβεῖν τὰ ἐκ τοῦ χειμῶνος δυσχερῆ.

ΜΓ'. ΤΟΙΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ

Ὡς ἡδεῖς ὑμεῖς καὶ φιλόανθρωποι καὶ περιττοὶ τὴν ἀγάπην! Κεκλήκατε ἡμᾶς ἐπὶ τὴν μητρόπολιν ὡς οἶμαι, περὶ ἐπίσκοπου τι βουλευσόμενοι. Τοῦτο γὰρ ὑμῶν αἰσθάνομαι, οἳ γε μήτε ὅτι παρεῖναι δεῖ, μήτε ἐφ' ᾧ, μήτε ὅτε, προαγορεύσαντες, ἀθρώως ἡμῖν, ὅτι 10 ἐξώρμησθε, δεδηλώκατε, ὡς ἂν τινες οὐ τιμᾶν ἐγνωκότες, ἢ κοινωνοὺς ἔχειν ἐσπουδακότες, ἀλλὰ τὸ παρεῖναι ἀποσπουδάζοντες, ἵνα μηδὲ ἄκουσιν ἡμῖν περιπέσητε. Τὸ μὲν οὖν ὑμέτερον τοιοῦτον, καὶ οἴσομεν ὑβριζόμενοι· τὸ δὲ ἡμέτερον, ὅπως ἔχει, παραστήσομεν. Ἄλλοι μὲν ἄλλους δηλαδὴ προβαλοῦνται, κατὰ τοὺς ἑαυτῶν 15 ἕκαστοι τρόπους ἢ πόρους, ὅπερ ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ συμβαίνειν. Ἡμεῖς δὲ οὐδένα προτιμῆσαι δυνάμεθα, οὐδὲ γὰρ ὄσιον, τοῦ τιμωτάτου υἱοῦ ἡμῶν Βασιλείου τοῦ συμπρεσβυτέρου. Τίνα γάρ, ὧν ἴσμεν, εὐρίσκομεν ἢ βίῳ δοκιμώτερον, ἢ λόγῳ δυνατώτερον, καὶ πανταχόθεν εἰς ἀρετῆς κάλλος ἐξησκημένον; Εἰ δὲ ἡ ἀσθένεια πρό- 20 φασις, οὐ γὰρ ἀθλητὴν προβαλεῖσθε, ἀλλὰ διδάσκαλον. Καὶ ἅμα που τοῦτο δυνατὸν τοῦ τοὺς ἀσθενεῖς, ἂν περ ὧσι τοιοῦτοι, ρωννύντος καὶ ὑπερείδοντος. Ἄν ταύτην δέχησθε τὴν ψῆφον, καὶ παρεσόμεθα καὶ συλληψόμεθα, ἢ πνευματικῶς ἢ σωματικῶς. Εἰ δὲ ἐπὶ ρητοῖς ἢ ὁδὸς καὶ κρατεῖν μέλλοιεν αἱ στάσεις παρὰ τὸ δί- 25 καιον, χαίρομεν παρεωραμένοι. Ὑμέτερον ἔστω τὸ ἔργον, ἡμῶν δὲ ὑπερεύχεσθε.

95. Ἀπάντηση τοῦ Γρηγορίου, ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ, γραμμένη ἀπὸ τὸ γιό του Γρηγόριο, πρὸς τοὺς ἐπίσκοπους πρὸς τὸν καλοῦσαν στὴν Καισάρεια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, χωρὶς νὰ τοῦ δίνουν συγκεκριμένα στοιχεῖα. Ὁ Γρηγόριος αἰσθάνεται ὅτι τὸν προσβάλλουν καὶ τοὺς ἐλέγχει γιὰ τὴ

θοῦμε νὰ τὸν κερδίσομε, γνωρίζω ὅτι θ' ἀποκτήσομε μεγάλη παρρησία πρὸς τὸ Θεὸ καὶ θὰ προσφέρετε μεγάλη εὐεργεσία στὸ λαὸ πού ἐπικαλέστηκε τὴ βοήθεια μας. Σὰς παρακαλῶ καὶ πάλι καὶ πολλὰς φορές ἀφήνοντας στὴν ἄκρη κάθε δισταγμὸ ν' ἀντιμετωπίσομε καὶ νὰ προλάβομε τὶς κακὰς συνέπειες τῆς ἀνεμοζάλης.

43. ΣΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ⁹⁵

Πόσο εἶστε γλυκεῖς καὶ καλοσυνάτοι καὶ ξέχειλοι ἀπὸ ἀγάπη. Μὲ καλέσατε στὴν ἔδρα τῆς Μητρόπολῆς σας γιὰ νὰ κάνομε κάποια σύσκεψη γιὰ ἐκλογή ἐπισκόπου. Ἔτσι ἀντιλαμβάνομαι τὴν πρόσκλησή σας, ἀφοῦ χωρὶς νὰ μοῦ προαναγγείλετε ὅτι πρέπει νὰ παρευρεθῶ, οὔτε γιὰ ποιὸ λόγο οὔτε καὶ πότε πρέπει, μοῦ δηλώσατε ξαφνικὰ ὅτι ἔχετε ξεκινήσει, σὰ νὰ μὴν εἶχατε ἀποφασίσει νὰ μὲ τιμῆσετε ἢ νὰ μὴν ἐνδιαφέρεστε νὰ ἔχετε συμμετόχους, ἀλλ' ἀντίθετα ἐπιδιώκοντας νὰ μὴν παραστῶ, ὥστε νὰ μὴν ἀντιμετωπίσετε τὴν ἀντίθεσή μου. Ἔτσι νομίζω ὅτι σκεφτήκατε καὶ θὰ ὑπομείνω τὴν προσβολή· θὰ σὰς ἐκθέσω ὅμως πῶς εἶναι καὶ ἡ δική μου ἄποψη. Σκέπτομαι ὅτι καθένας θὰ προτείνει κι ἓναν ἄλλο ὑποψήφιο, καθένας σύμφωνα μὲ τὸ χαρακτήρα καὶ τὸ συμφέρον του, ὅπως συμβαίνει συνήθως στὶς περιπτώσεις αὐτές. Ἐγὼ ὅμως δὲν μπορῶ νὰ προτιμήσω κανένα, οὔτε καὶ εἶναι σωστό, ἀπὸ τὸν πανάξιο γιὸ μου, τὸν συμπρεσβύτερο μου Βασίλειο. Ποιὸς ἀπὸ ὅσους γνωρίζομε βρίσκομε πῶς εἶναι πιὸ ἀξιόλογος στὸ βίο ἢ στὸ λόγο πιὸ δυνατὸς καὶ γυμνασμένος στὴν ὀμορφιὰ κάθε ἀρετῆς; Ἄν προφασιστεῖτε τὴν ἀσθένειά του, μὰ δὲν θὰ ἐκλέξετε ἀθλητὴ, δάσκαλο θὰ ἐκλέξετε. Καὶ αὐτὴ εἶναι ταυτόχρονα ἡ ἰκανότητα ἐκείνου πού δυναμώνει καὶ στηρίζει τοὺς ἀσθενεῖς ἂν ὑπάρχουν. Ἄν δεχτεῖτε τὴν ψῆφο αὐτὴ καὶ θὰ παρευρεθῶ καὶ θὰ συμπράξω, πνευματικὰ ἢ σωματικὰ. Ἄν ὅμως ὁ δρόμος περνᾷ ἀπὸ προσυμφωνημένα καὶ πρόκειται νὰ ἐπικρατήσουν οἱ φιλονικίες ἀντίθετα μὲ τὸ δίκαιο, χαίρομαι πού περιφρονήθηκα. Τὸ ἔργο εἶναι δικό σας καὶ ἐγὼ νὰ ἔχω τὴν εὐχή σας.

ΜΑ΄. ΕΥΣΕΒΙΩΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΙ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΝ

Πόθεν ἄρξομαι τῶν σῶν ἐγκωμίων; καὶ τί προσειπὼν σε κυρίως ἂν ὀνομάσαιμι; στύλον καὶ ἐδραΐωμα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φωστῆρα ἐν κόσμῳ, τὰ αὐτὰ τῷ Ἀποστόλῳ φθεγγόμενος, ἡ στέφανον καυχήσεως τῷ σωζομένῳ μέρει Χριστιανῶν; ἡ Θεοῦ δῶρον, ἡ πατρίδος ἔρεισμα, ἡ κανόνα πίστεως, ἡ πρεσβευτὴν ἀληθείας, ἡ ὁμοῦ πάντα καὶ πλείω τούτων; καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐπαίνων τοῖς ὀρωμένοις πιστώσομαι. Τίς ἕτερος οὕτως ὠριμος ἦλθε διψώσῃ γῆ; ποῖον ἐκ πέτρας ὕδωρ τοῖς ἐν ἐρήμῳ πλημμυροῦν; τίνα τοιοῦτον ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος, τίσιν Ἰησοῦς, ὁ Κύριος ὁ κοινός, τοῖς ἐαυτοῦ μαθηταῖς οὕτως ἐν καιρῷ βαπτιζομένοις ἐπέστη, ἵνα καὶ τὸ πέλαγος ἡμερώσῃ, καὶ τοὺς κινδυνεύοντας περισώσῃται, οἷος σὸν κάμνουσιν ἡμῖν καὶ ἀνιωμένοις, καὶ οἷον ἤδη ναυαγοῦσιν ἐφάνης; Τί δεῖ τὰ τῶν ἄλλων λέγειν, ὅσης εὐθυμίας καὶ ἡδονῆς ψυχᾶς ὀρθοδόξων ἐνέπλησας καὶ ὄσων ἀπό-
15 γνωσιν ἔλυσας;

Ἄλλ' ἡ μήτηρ ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία, τὴν Καισάρειαν λέγω, νῦν ὄντως ἀποδύεται τὰ ἐνδύματα τῆς χηρεύσεως ἐπὶ τῇ σῇ θεᾷ, καὶ στολὴν εὐφροσύνης ἀναλαμβάνει, καὶ λαμπρυνθήσεται μᾶλλον, ἐπειδὴν ποιμένος τύχοι ἐαυτῆς τε καὶ τῶν προειληφότων, καὶ τῶν
20 ὑμετέρων χειρῶν ἀξίου. Τὰ γὰρ ἡμέτερα καὶ αὐτὸς ὄρας οἶα, καὶ ὅσον ἐθναματούργησεν ὁ σὸς ζῆλος καὶ ἰδρῶς καὶ ἡ κατὰ Θεὸν παρρησία. Γῆρας ἀνακαινίζεται, καὶ ἀρρωστία νικᾶται, καὶ

συμπεριφορὰ καὶ τίς προθέσεις τους.

96. Γράφηκε τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 370. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καλεῖ τὸν Εὐσέβιο Σαμοσατῶν νὰ λάβει μέρος στὴν ἐκλογὴ γιὰ νὰ βοηθήσει κατὰ τῶν Ἀρειανῶν. Στὴν ἐκλογὴ πήγε καὶ ὁ γέρος καὶ ἄρρωστος πατέρας τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, καὶ ἐνῶ πήγαινε ὁ Γρηγόριος δίνει στὸν Εὐσέβιο τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, ποὺ τὸν ἐπαινοῦσε γιὰ τὸ ζῆλο καὶ τοὺς ἀγῶνες του.

97. Α' Τιμ. 3.15.

44. ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ, ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΝ⁹⁶

Ἄπο ποῦ ν' ἀρχίσω τὸ ἐγκώμιό σου; Καὶ τί νὰ σὲ ἀποκαλέσω γιὰ νὰ σὲ χαρακτηρίσω σωστά; Στύλο καὶ στήριγμα⁹⁷ τῆς Ἐκκλησίας, ἢ φάρο μέσα στὸν κόσμος⁹⁸, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου, ἢ ἀποκορύφωμα τῆς καύχησης⁹⁹ τῆς μερίδας τῶν Χριστιανῶν ὅση ἔχει μείνει; Ἡ μήπως δῶρο τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς πατρίδας τὸ στήριγμα ἢ κανόνα τῆς πίστεως ἢ πρεσβευτὴ τῆς ἀληθείας ἢ ὅλα μαζί καὶ περισσότερα; Τοὺς ὑπερβολικοὺς ἐπαίνους μου θὰ τοὺς βεβαιώσω μὲ τὰ φαινόμενα ποὺ βλέπομε. Ποιὰ ἄλλη βροχὴ ἦρθε τόσο στὴν ὥρα τῆς στῆ διψασμένη γῆ; Ποιὸ «ὔδωρ ἐκ πέτρας» πλημμύρισε αὐτοὺς ποὺ περνοῦσαν τὴν ἔρημο; Ποιὸ παρόμοιο ψωμί τῶν ἀγγέλων ἔφαγε ποτὲ κάποιος ἄνθρωπος¹; Σὲ ποιούς μαθητὲς του παρουσιάστηκε ἐγκαίρως ὁ Ἰησοῦς, ὁ κοινὸς Κύριός μας, ἐνῶ βούλιαζαν, καὶ γιὰ νὰ γαληνέψει τὸ πέλαγος καὶ γιὰ νὰ σώσει² τοὺς κινδυνεύοντες, ὅπως φάνηκες ἐσὺ σ' ἐμᾶς, ὅταν εἴμαστε ἐξαντλημένοι καὶ πονεμένοι καὶ σχεδὸν πιά βουλιάζαμε; Τί χρειάζεται νὰ μιλήσω καὶ γιὰ ἄλλα, μὲ πόση εὐθυμία καὶ χαρὰ γέμισες τίς ψυχὰς τῶν ὀρθοδόξων καὶ πόσων ἐδιώξεις τὴν ἀπόγνωση;

Ἄλλὰ ἡ μητέρα Ἐκκλησία μας, ἐννοῶ τὴν Καισάρεια, τώρα ἀκριβῶς εἶναι ποὺ ξεντύνεται τὰ φορέματα τῆς χηρείας ἀντικρίζοντας ἐσένα καὶ ντύνεται τῇ στολῇ τῆς χαρᾶς καὶ θὰ λάμψει κι ἄλλο, ὅταν εὔρει ποιμένα ἀντάξιο στὸν ἑαυτό της, σ' αὐτοὺς ποὺ προηγῆθηκαν καὶ στὰ δικὰ σου χέρια. Ἡ δική μας κατάσταση βλέπεις πῶς εἶναι καὶ πῶς θαυματούργησε ὁ ζῆλος σου καὶ ὁ ἰδρώτας σου καὶ ἡ κατὰ Θεὸν παρρησία σου. Τὸ γῆρας ξαναγίνεται νεότητα, ἡ ἀρρώστια θεραπεύεται, οἱ πλαγιασμένοι στὸ κρεβάτι πηδοῦν ὄρθιοι καὶ οἱ ἀσθενεῖς ζώνονται δύναμη. Ἄπο αὐτὰ συμ-

98. Φίλιπ. 2,15.

99. Α' Θεσ. 2,19.

1. Ψαλμ. 77,25.

2. Ματθ. 8,24-26.

πηδῶσιν οἱ ἐπὶ κλίνης, καὶ ἀσθενοῦντες περιζωννύονται δύναμιν. Τούτοις εἰκάζω καὶ τὰ ἡμέτερα κατὰ νοῦν ἐκβήσεσθαι. Τὸν μὲν οὖν πατέρα ἔχεις ἀνθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἀνθ' ἡμῶν, τέλος παντὶ τῶ βίῳ καὶ τῇ σεμνῇ πολιᾷ καλὸν ἐπιθήσοντα, τὸν νῦν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀγῶνα. Καὶ δεξόμεθα τοῦτον, εὐ οἶδα, εὐχαῖς ὑμετέραις ἐρρωμενέστερόν τε καὶ νεανικώτερον, αἷς πάντα δεῖ θαρροῦντα πιστεύειν. Εἰ δὲ κἀν τῇ φροντίδι καταλύσειεν, οὐ ζημία τοιαύτης καὶ ἐπὶ τοιούτοις τυχεῖν τελευτῆς. Ἐμοὶ δέ, παρακαλῶ, συγγνώμην ἔχετε, εἰ μικρὸν ταῖς τῶν πονηρῶν γλώσσαις ὑποχωρήσας, μικρὸν ὕστερον ὑμῖν καὶ προσδράμοιμι, καὶ περιπτυξαίμην καὶ ὅσα παρεῖναι νῦν, δι' ἔμαντοῦ προσθεῖην, τῆς εὐφημίας.

ΜΕ'. ΒΑΣΙΛΕΙΩΙ

Ἐπειδὴ σε τεθέντα ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν θρόνον ἔγνω, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐνίκησε, τὸν λύχνον ἐπὶ τῆς λυχνίας δημοσιεῦσαν, οὐδὲ τὸ πρὶν ἀμυδρῶς λάμποντα, ἤσθην μὲν, ὁμολογῶ. Τί δὲ οὐκ ἔμελλον, 15 τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ὄρων κακῶς ἔχον, καὶ τοιαύτης χρῆζον χειραγωγίας; Προσέδραμον δὲ οὐκ εὐθύς, οὐδὲ προσδραμοῦμαι μηδέ γε τοῦτο αὐτὸς ἀπαιτήσης. Πρῶτον μὲν, ἵνα σοι τὸ σεμνὸν φυλάξω, καὶ μὴ συνάγειν δόξης τοὺς σπουδαστάς, ὑπὸ τίνος ἀπειροκαλίας καὶ θερμότητος, ὡς ἂν φαῖεν οἱ ἐνδιαβάλλοντες. Δεύτερον 20 δέ, ἵνα ἔμαντῶ πραγματεύσωμαι τὸ σταθερὸν τε καὶ ἀνεπίφθονον. Πότε οὖν ἤξει, τυχὸν ἐρεῖς, καὶ μέχρι τίνος ἀναδύσῃ; Ἐως ἂν ὁ θεὸς κελεύσῃ, καὶ παρέλθωσιν αἱ σκιαὶ τῶν νῦν ἐπιτιθεμένων καὶ βασκαίνοντων. Οὐ γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἀνθέξουσιν οἱ λεπροί, σαφῶς οἶδα, τῶ Δαβὶδ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀποκλείοντες.

3. Γραμμένη τὸ Δεκέμβριον μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βασιλείου, ὅπου ἐξηγεῖ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἐσπευσε ἀμέσως κοντὰ στὸ Βασίλειον.

4. Ματθ. 5,15.

περαίνω ὅτι καὶ τὰ δικά μου θὰ λάβουν τὸ τέλος πού ἐπιθυμοῦν. Ἔχεις τὸν πατέρα μου πού ἐκπροσωπεῖ τὸν ἑαυτό του κι ἐμένα, γιὰ νὰ βάλει καλὸ τέλος σ' ὀλόκληρη τὴ ζωὴ καὶ τὰ σεβάσμα γηρατεία του, τὸν τωρινὸ ἀγώνα γιὰ χάρη τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ θὰ τὸν ξαναδεχτοῦμε, τὸ ξέρω καλά, πιὸ δυνατωμένο καὶ πιὸ σφριγηλὸ μὲ τὶς προσευχὲς σας, στίς ὁποῖες πρέπει νὰ ἐμπιστευόμαστε τὰ πάντα μὲ θάρρος. Ἄν στὴν προσπάθειά του αὐτὴ τελειώσει τὴ ζωὴ του, δὲν εἶναι ζημία νὰ τύχει τέτοιο τέλος καὶ γιὰ τέτοια ζητήματα. Ἐμένα, παρακαλῶ, νὰ μὲ συγχωρήσετε, ἂν φάνηκα ὑποχωρητικὸς στίς γλῶσσες τῶν πονηρῶν, ἀλλὰ λίγο πιὸ ὕστερα θὰ τρέξω σ' ἐσένα καὶ θὰ σὲ ἀγκαλιάσω, καὶ θὰ προσθέσω αὐτοπροσώπως ὅσα παραλείπονται τώρα ἀπὸ τὸ ἐγκώμιό μου.

45. ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ³

Ὅταν ἔμαθα ὅτι σὲ ἔβαλαν στὸν ψηλὸ θρόνο καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα νίκησε, ἀνεβάζοντας τὸ λύχνο στὸ λυχνοστάτη⁴ γιὰ νὰ δοῦν ὅλοι καὶ νὰ μὴν τρεμοφέγγει ἀμυδρὰ ὅπως πρῶτα, δοκίμασα ἀγαλλίαση, τ' ὁμολογῶ. Γιατὶ νὰ μὴ χαρῶ, ἀφοῦ ἔβλεπα τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας νὰ εἶναι σὲ κακὴ κατάσταση καὶ νὰ χρειάζεται μιὰ τέτοια χειραγωγία; Ἀμέσως δὲν ἔτρεξα κι οὔτε θὰ τρέξω καὶ μὴν τὸ ἀπαιτήσεις καὶ σύ. Πρῶτα, γιὰ νὰ προφυλάξω τὴ σοβαρότητά σου καὶ νὰ μὴ φανεῖς ὅτι μαζεύεις τοὺς φίλους σου ἀπὸ κάποια χοντροκοπιὰ καὶ κάποια παραφορά, ὅπως θὰ ἔλεγαν ὅσοι θέλουν νὰ σὲ διαβάλουν. Δεύτερο, θέλω νὰ ἐπιτύχω γιὰ μένα τὴ σταθερότητα καὶ τὸ καταλάγιασμα τοῦ φθόνου. Θὰ ρωτήσεις ἴσως, 'πότε λοιπὸν θὰ ρθεῖς;' κι ὡς πότε θ' ἀναβάλλεις; Ἐωσότου διατάξει ὁ Θεὸς καὶ φύγουν οἱ σκιὲς αὐτῶν πού τώρα σοῦ ἐπιτίθενται καὶ σὲ φθοноοῦν. Δὲ θ' ἀντέξουν περισσότερο οἱ λεπροί, τὸ βλέπω καθαρά, ν' ἀποκλείουν τὸ Δαυῖδ ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ⁵.

5. Β' Βασ. 5,6.

ΜΣΤ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Πῶς ἐπιφυλλίς ἡμῖν τὰ σά, ὦ θεία καὶ ἱερά κεφαλῆ; ποιῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων; ἢ πῶς τοῦτο εἰπεῖν ἐθάρσησας; ἵνα τι καὶ αὐτὸς θαρρήσω μικρόν. Πῶς ἡ διάνοια ὠρμησεν, ἡ μέλαν ἔγραψεν, ἡ χάρτης ἐδέξατο; ὦ λόγοι, καὶ Ἀθῆναι, καὶ ἀρεταί, καὶ 5 λόγων ἰδρῶτες! Μικροῦ γάρ με καὶ τραγωδίαν, οἷς γράφεις, ποιεῖς. Πότερον ἡμᾶς ἀγνοεῖς, ἢ σεαυτόν, ὁ τῆς οἰκουμένης ὀφθαλμός, ἡ μεγάλη φωνὴ καὶ σάλπιξ, τὸ τῶν λόγων βασιλειον; Μικρὰ Γρηγορίῳ τὰ σά; Τί οὖν τις ἄλλο θαυμάσειε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς εἰ μὴ σὲ Γρηγόριος; Ἐν μὲν ἕαρ ἐν ὥραις, εἷς δὲ ἥλιος ἐν ἀστράσιν, εἷς δὲ 10 περιέχων ἅπαντα οὐρανός, μία δὲ κατὰ πάντων φωνὴ ἢ σύ, εἶπερ τι ἐγὼ ἱκανός τὰ τοιαῦτα κρίνειν, μηδὲ ἀπατᾶ με τὸ φίλτρον, ὅπερ οὐκ οἶομαι. Εἰ μὲν ὅτι μὴ πρὸς ἀζίαν θαυμάζομεν, τοῦτο ἐγκαλεῖς, ἐγκάλει καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις· οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις ἀξίως ἐθαύμασεν, ἢ θαυμάσεται, ὅτι μὴ σύ, καὶ ἡ σὴ μεγαλοφωνία, εἶπερ οἷόν τε 15 ἦν ἑαυτὸν ἐπαινεῖν, καὶ τοῦτο εἶχεν ἡμῖν ὁ τῶν λόγων νόμος. Εἰ δὲ τὸ καταφρονεῖν ἐγκαλούμεθα, τί μὴ μανίαν πρότερον; Ἀλλ' ὅτι φιλοσοφοῦμεν ἀνανακτεῖς; δὸς εἰπεῖν, τοῦτο μόνον καὶ τῶν λόγων τῶν σῶν ὑψηλότερον.

ΜΖ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Πυνθάνομαί σε ταράττεσθαι παρὰ τῆς νέας καινοτομίας, καὶ

6. Ὁ Βασίλειος δὲν πιστεύει τὴν ἐξήγηση τοῦ Γρηγορίου καὶ παραπονεῖται ὅτι τὸν περιφρόνησε. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Γρηγορίου στὴν ἐπιστολὴ αὐτῆ ἔχει ἀρκετὴ δεξυτέτα. Γράφτηκε τέλος τοῦ 370 ἢ ἀρχὴς τοῦ 371.

7. Ἐπιφυλλίς, τὸ μικρὸ τσαμπὶ ποῦ βγαίνει ἀργὰ στὴν ἄκρῃ τοῦ βλαστοῦ τῶν κλημάτων· μεταφορικὰ κάθε τι μικρὸ κι ἀσήμαντο.

8. Ἡμιστίχιον ἀπὸ τὸν Ὅμηρο. Βλ. π.χ. Ὀδύσσεια, Α, 64.

9. Γράφτηκε τὸ 372 καθὼς καὶ οἱ ἐπόμενες τρεῖς ἐπιστολές. Οἱ φασαρίες ποῦ ἔχει ὁ Βασίλειος ξεκινοῦν ἀπὸ τῆ διαίρεσις τῆς Καππαδοκίας σὲ δύο ἐπαρχίες πολιτικά (370) καὶ ἀργότερα (372) καὶ ἐκκλησιαστικά, καὶ τὸν πόλεμον ποῦ

46. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶

Πῶς εἶναι γιὰ μένα ἀμελειτέο ἀκροσάμπι τὰ δικά σου, θεϊκὲ ἄνθρωπε καὶ ἄγιε; 'Ποῖον σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων⁸;' Ἡ πῶς τόλμησες νὰ τὸ πεῖς; Γιὰ νὰ πάρω κι ἐγὼ λίγο θάρρος. Πῶς τὸ σκέφτηκε ὁ νοῦς σου, ἢ πῶς τὸ ἔγραψε τὸ μελάνι, ἢ πῶς τὸ δέχτηκε τὸ χαρτί; Ὡ σπουδῆς καὶ Ἀθῆνες καὶ ἀρετὲς καὶ τῶν σπουδῶν ἰδρῶτες! Λίγο ἀκόμη καὶ μὲ κάνεις τραγικὸ ποιητὴ μ' αὐτὰ ποὺ γράφεις. Ποιό ἀπὸ τὰ δύο; Ἐμένα δὲν ξέρεις ἢ τὸν ἑαυτό σου, ἐσὺ τῆς οἰκουμένης τὸ μάτι, ἢ μεγάλη φωνὴ καὶ σάλπιγγα, τὸ βασιλεῖο τῶν λόγων; Μικρὸ ὅ,τι δικό σου γιὰ τὸ Γρηγόριο; Τί ἄλλο λοιπὸν ἀπὸ ὅσα εἶναι πάνω στη γῆ θὰ θαυμάσει ὁ Γρηγόριος, ἂν ὄχι ἐσένα; Στις ἐποχὲς ὑπάρχει μιὰ ἀνοιξη, ἕνας ἥλιος μέσα στὰ ἄστρα, ἕνας ὁ οὐρανὸς ποὺ περικλείει τὰ πάντα καὶ μιὰ φωνὴ ποὺ ἀποστομώνει τοὺς πάντες, ἢ δική σου, ἂν εἶμαι ἰκανὸς νὰ ἐκφέρω κρίση γι' αὐτὰ καὶ δὲ μὲ ἀπατᾷ ἡ ἀγάπη, πράγμα ποὺ δὲ νομίζω. Ἄν μὲ κατηγορεῖς, γιατί τάχα δὲ σὲ θαυμάζω ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία σου, νὰ μὲ κατηγορεῖς καὶ μάλιστα σ' ὄλους τοὺς ἀνθρώπους. Γιατί κανένας ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ μένα δὲ σὲ θαύμασε οὔτε θὰ σὲ θαυμάσει παρὰ σὺ ὁ ἴδιος μόνο μὲ τὸν εὐγλωττο λόγο σου, ἂν βέβαια εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπαινεῖ κανένας τὸν ἑαυτό του κι ἔδινε αὐτὴ τὴν εὐχέρεια ὁ νόμος τῆς ρητορικῆς. Κι ἂν μὲ κατηγορεῖς ὅτι σὲ ἔχω περιφρονήσει, γιατί δὲ μὲ κατηγορεῖς πρῶτα ὅτι ἔχω παραφρονήσει; Ἀγανακτεῖς ἴσως ἐπειδὴ φιλοσοφῶ; Ἐπίτρεψέ μου νὰ πῶ, αὐτὸ μόνο εἶναι ἀνώτερο κι ἀπὸ τοὺς δικούς σου λόγους.

47. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁹

Πληροφοροῦμαι ὅτι ταράζεσαι ἀπὸ τὴ νέα τροπὴ τῶν πραγ-

⁸ Ξεσήκωσαν ἐναντίον τοῦ Βασιλείου ὁ Ἄνθιμος καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι, πόλεμο 'αἰσχρὸ κι ὀλέθριο'.

πράγματα ἔχειν ἀπό τινος σοφιστικῆς τῶν κρατούντων καὶ συνήθους περιεργίας· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Οὐδὲ γὰρ ἠγνόουν τὸν φθόνον, καὶ ὅτι πολλοὶ τῶν περὶ σέ τὰ ἐαυτῶν διὰ σοῦ θεραπεύοντες, καὶ τὸν σπινθῆρα τῆς μικροψυχίας ἀνάπτοντές εἰσιν. Ἐκεῖνο μὲν 5 οὖν οὐ δέδοικα, μὴ τι πάθης ἀφιλόσοφον ἐν τοῖς λυπηροῖς, καὶ σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν ἀνάξιον. Ἄλλ' ἠγοῦμαι νῦν δὴ καὶ μάλιστα γνωρισθήσεσθαι τὸν ἐμὸν Βασίλειον, καὶ ἦν ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ συνελέξω φιλοσοφίαν, διαδειχθήσεσθαι καὶ ὑπερσχῆσειν τὰς ἐπηρείας, ὡσπερ ὑψηλῷ κύματι, καὶ μενεῖν ἄσειστον, ἄλλων ταρασσομένων.

10 Εἰ δὲ δοκεῖ, καὶ αὐτὸς παρέσομαι, τυχὸν μὲν καὶ γνώμης τινὸς κοινωγήσων (εἴπερ ὕδατος δεῖται θάλασσα, καὶ σὺ τοῦ συμβουλευόντος)· πάντως δέ, ὠφεληθησόμενος καὶ φιλοσοφήσων τὸ συνυβρίζεσθαι.

ΜΗ· ΤΩι ΑΥΤΩι

Οὐ παύση βλασφημιῶν ἡμᾶς, ὡς ἀπαιδεύτους καὶ σκαιοὺς 15 καὶ ἀφίλους καὶ οὐδὲ ζῆν ἀξίους, ὅτι συνιέναι τετολμήκαμεν ἃ πεπόνθαμεν· οὐ γὰρ ἄλλο γε οὐδὲν ἀδικοῦμεν, αὐτὸς ἂν εἴποις· οὐδέ τι σύνισμεν αὐτοῖς ἡμῖν ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον περὶ σέ κακοῖς γεγονόσι, μηδὲ συγγνοίημεν· πλὴν τοῦτο μόνον ἔγνωμεν ἠπατημένοι, ὅψε μὲν ἄγαν, ἔγνωμεν δέ· καὶ τὸν θρόνον αἰτιώμεθα, ὡς ὑψηλότερόν σε 20 ἡμῶν ἀθρόως ποιήσαντα· καὶ κάμνομεν τὰ σὰ ἐγκαλούμενοι, καὶ ἀπολογούμενοι πρὸς τοὺς σαφῶς εἰδότας καὶ τὰ πρῶτα ἡμῶν, καὶ τὰ νῦν. Τοῦτο γὰρ ὧν πάσχομεν τὸ γελοιότατον, ἢ ἔλεινότατον, τοὺς αὐτοὺς ἀδικεῖσθαι καὶ ἐγκαλεῖσθαι, ὅπερ νῦν ἡμῖν συμβέβη-

---

10. Ἐντονη διαμαρτυρία τοῦ Γρηγορίου στὸ Βασίλειο, καὶ ἄρνηση ν' ἀποδεχτεῖ τὸν ἐπισκοπικὸ θρόνον τῶν Σασίμων, ποῦ τοῦ ἀναθέτει ὁ Βασίλειος. Κατηγορίες κατὰ τοῦ Βασιλείου. Γράφηκε τὸ 372. Ὅποιος παρακολουθεῖ αὐτὴ τὴν ἐκδοσὴ θὰ ἔχει συναντήσει ἤδη τὰ παράπονα τοῦ Γρηγορίου γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

μάτων και ἔχεις ζητήματα ἐξαιτίας κάποιας σοφιστικῆς και συνηθισμένης βέβαια ὑπερβολικῆς λεπτολογίας τῶν κρατούντων· και δὲν εἶναι καθόλου θαυμαστό. Οὔτε βέβαια ἀγνοῦσα τὸ φθόνο κι ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ὄσους σὲ τριγύριζαν ἐξυπηρετοῦσαν μέσω σου τὰ συμφέροντά τους και ὅτι ἀναβαν τῆ σπίθα τῆς μικροψυχίας. Ἐκεῖνο λοιπὸν δὲν τὸ φοβοῦμαι, μήπως δηλαδὴ μέσα στις στονοχώριες σου γλιστρήσεις σὲ κάποια ἐνέργεια ἀφιλόσοφα κι ἀνάξια για σένα και για μᾶς. Ἀλλὰ νομίζω και μάλιστα τώρα ἀκριβῶς θὰ φανεῖ ὁ Βασίλειός μου και θὰ διαλάμψει ἡ φιλοσοφία πὸν ὄλα τὰ χρόνια μᾶζευες και θὰ ὑπερπηδήσεις τις ἐπιθέσεις, ὅπως γίνεται μὲ τὰ ψηλὰ κύματα, και θὰ μείνεις ἀκλόνητος, ἐνῶ θὰ ταραζονται ἄλλοι. Ἐν νομίζεις, ναρθῶ και ὁ ἴδιος· και νὰ συζητήσομε κάποια γνώμη (γιατὶ ὅπως ἡ θάλασσα χρειάζεται τὸ νερό, θέλεις κι ἐσὺ τῆ συμβουλή). Ὅπως δὴποτε θὰ βγῶ ὠφελημένος και θὰ δεχτῶ φιλοσοφικὰ νὰ συμμερίζομαι τις ἐναντίον σου ὕβρεις.

48. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ¹⁰

Δὲ θὰ παύσεις νὰ μὲ βρίζεις ὡς ἀπαίδευτο και ἀπελέκητο και δίχως αἴσθημα φιλίας, πὸν δὲν εἶμαι ἄξιος οὔτε νὰ ζῶ, ἐπειδὴ τόλμησα νὰ σκεφτῶ και νὰ καταλάβω νὰ τὸ πάθημά μου; Σὲ τίποτα ἄλλο δὲ σὲ ἀδικῶ· θὰ τὸ πεις κι ὁ ἴδιος. Οὔτε ἔχω τὴν ἐντύπωση πὸς σοῦ ἔκανα κάποιο μεγάλο ἢ μικρὸ κακό, μήτε και θὰ σοῦ κάνω κάποτε. Σ' ἓνα μόνο ξέρω ὅτι ἀπατήθηκα, πολὺ ἀργὰ βέβαια ἀλλὰ τὸ κατάλαβα. Αἴτιο θεωρῶ τὸ θρόνο, ἐπειδὴ σ' ἀνέβασε ξαφνικὰ ψηλότερα ἀπὸ μένα και κουράζομαι τώρα νὰ κατηγορῶ τῆ συμπεριφορά σου και νὰ ὑπερασπίζομαι τὸν ἑαυτό μου σ' ἐκείνους πὸν ξέρουν πολὺ καλὰ τόσο τὸ παρελθὸν ὅσο και τὸ παρόν μου. Γιατὶ ἀπὸ ὅσα μοῦ συμβαίνουν τὸ πιὸ κωμικὸ και θλιβερὸ μαζί εἶναι τοῦτο· ν' ἀδικεῖται και νὰ κατηγορεῖται τὸ ἴδιο πρόσωπο, πράγμα πὸν συνέβηκε τώρα σ' ἐμένα. Μὲ κατηγοροῦν ἄλλοι γι' αὐτὸ κι

κεν. Ἐγκαλοῦσι δὲ καὶ ἄλλοι μὲν ἄλλο τι, καὶ ὅ,τι ἕκαστος βούληται, κατὰ τὸν ἑαυτοῦ τρόπον, ἢ τὸ μέτρον τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ὀργῆς· οἱ φιλανθρωπότατοι δέ, ὑπεροψίαν καὶ περιφρόνησιν, καὶ τὸ παρερριφθαι ἡμᾶς μετὰ τὴν χρεῖαν, ὡσπερ τῶν σκευῶν τὰ ἀτιμότερα, καὶ 5 τοῦ μηδενὸς ἄξια, ἢ τῶν ἐρεισμάτων ταῦτα, ὑπὲρ ὧν αἱ ἀψίδες, ἃ μετὰ τὴν πῆξιν ὑφαιρεῖται καὶ διαπτύεται. Τούτους μὲν οὖν χαίρειν εἰσομεν, καὶ λέγειν ὅ,τι ἂν λέγωσιν· οὐδεὶς ἐφέξει γλώσσης αὐτονομίαν. Καὶ σὺ μοι τὸν μισθὸν κατάβαλε τὰς μακαρίας καὶ κενὰς ἐλπίδας, ἃς κατὰ τῶν βλασφημούντων ἐφεῦρες, ὡς διὰ τιμὴν ὑβρί- 10 ζων τοὺς κούφους ἡμᾶς, καὶ προχείρους πρὸς τὰ τοιαῦτα. Ἐγὼ δὲ τὸ ἐμόν, ὡς ἔχω, δηλώσω, καὶ μοι μηδὲν ὀργισθῆς. Ἐρῶ γάρ, ἃ καὶ παρ' αὐτὰ τοῦ πάθους ἀπεφθεγξάμην, οὐ τοσοῦτον ἢ τῷ θυμῷ ζέσας, ἢ τῷ γεγονότι καταπλαγείς, ὥστε κλαπῆναι τοὺς λογισμούς, καὶ ἀγνοεῖν ἄπερ ἔλεγον. Οὔτε ὄπλα κτήσομαι, οὔτε τὰ τακτικὰ μα- 15 θήσομαι, ἃ μὴ πρότερον ἔμαθον, ἢνίκα καιρὸς εἶναι μᾶλλον ἐδόκει, πάντων ὀπλιζομένων καὶ μαινομένων (οἴσθα τὰ τῶν ἀσθενῶν ἀρρωστήματα, οὔτε τὸν Ἀρήιον Ἄνθιμον ὑποστήσομαι, καίπερ ἄωρον ὄντα πολεμιστήν, ψιλός τε ὢν καὶ ἀπόλεμος, καὶ πρὸς τὰ τραύματα ἐπιτηδειότερος. Ἄλλ' ἐκείνῳ μὲν αὐτὸς πολέμει, εἰ τοῦτό σοι 20 φίλον (καὶ γὰρ τοὺς ἀσθενεῖς πολλάκις αἱ χρεῖαι ποιοῦσι πολεμιστάς), ἢ ζῆτει τοὺς πολεμῆσοντας, ὅτ' ἂν σου τῶν ἡμιόνων λαμβάνηται, τὰ στενὰ τηρῶν, καὶ ὡσπερ ὁ Ἀμαλήκ ἐκείνος, εἰργων τὸν Ἰσραήλ. Ἡμῖν δὲ ἀντὶ πάντων δοῦναι τὴν ἡσυχίαν. Τί γὰρ δεῖ μάχεσθαι περὶ γαλαθηνῶν καὶ ὀρνίθων, καὶ τοῦτο ἀλλοτρίων, ὡς δῆτα 25 περὶ ψυχῶν καὶ κανόνων; Τί δὲ τῶν λαμπρῶν Σασίμων ἀποστερεῖν τὴν μητρόπολιν, ἢ γυμνοῦν καὶ ἀνακαλύπτειν τὸ τῆς γνώμης ἀπόρρητον, συγκρῦπτειν δέον; Ἀλλὰ σὺ μὲν ἀνδρίζου, καὶ κραταιοῦ, καὶ πάντα ἔλκε πρὸς τὴν σεαυτοῦ δόξαν, ὡσπερ οἱ ποταμοὶ

11. Ὁ Γρηγόριος ρίχνεται στὴ μάχη γιὰ τὴ διαίρεση τῆς Καππαδοκίας, ἀλλὰ δυστροπεῖ ν' ἀντιμετωπίσει τὸν "Ἀρειμάνιο" τὸν πολεμικὸ ἀντίπαλο τοῦ Βασιλείου Ἄνθιμο, ἐπίσκοπο Τυάνων.

11α. Ἐχει ἄραγε στὸ νοῦ τοῦ ὁ Γρηγόριος τὸν Ἀχιλλέα ποῦ στὴν *Ιλιάδα* Α, 154 λέει στὸν Ἀγαμέμνονα νὰ τὰ βγάλει πέρα μόνος του μὲ τοὺς Τρῶες «οὐ γὰρ πόποτε ἐμὰς βούς ἤλασαν οὐδὲ μὴ ἵππους»;

ἄλλοι γιὰ τὸ ἄλλο καὶ γιὰ ὅ,τι θέλει ὁ καθένας σύμφωνα μὲ τὴ νο-
 οτροπία του καὶ κατὰ τὸ μέτρο τοῦ θυμοῦ του ἐναντίον μου. Οἱ πιὸ
 καλοὶ κατηγοροῦν τὴν ὑπεροψία καὶ τὴν περιφρόνηση καὶ τὸ πα-
 ραπέταγμά μου ὅταν πιά δὲ χρειαζόμουν, σὰν τὰ πιὸ μηδαμινὰ
 πράγματα ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ ἀξία ἢ σὰν αὐτὰ τὰ στηρίγματα ποὺ
 πάνω τους στήνουν τὶς ἀψίδες κι ὅταν πῆξει ὁ πηλὸς τὰ ἀφαιροῦν
 καὶ δὲν τὰ λογαριάζουν καθόλου. Ἐὰς τοὺς ἀφήσομε αὐτοὺς νὰ
 λένε ὅ,τι θέλουν. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ δέσει τὴ γλῶσσα. Κι ἐσὺ
 πλήρωσε ὡς ἀμοιβή μου τὶς αἰσιες ἐλπίδες ποὺ βγῆκαν κούφιος
 ποὺ δημιούργησες ἐναντίον τῶν ὑβριστῶν σου, ὅτι θέλοντας νὰ μὲ
 τιμήσεις μὲ ὑβριζες ἐμένα τὸν ἐπιπόλαιο καὶ πρόχειρο σ' αὐτὰ.
 Ἐγὼ θὰ φανερώσω τί σκέφτομαι κι ἐσὺ νὰ μὴ θυμώσεις καθόλου.
 Θὰ ἐπαναλάβω ὅσα εἶπα κι ὅταν μ' ἔκαιγε ἀκόμα τὸ πάθημά μου
 καὶ ὡστόσο οὔτε ὁ θυμὸς μὲ εἶχε ἀνάψει τόσο οὔτε μὲ εἶχε ξαφ-
 νί τους καὶ μαίνονταν (τὶς ξέρεις τὶς ἀρρώστιες τῶν ἀδύνατων),
 οὔτε θ' ἀντιμετωπίσω τὸν Ἀρειμάνιο Ἄνθιμο¹¹ ἂν καὶ εἶναι ἀνώ-
 ριμος πολεμιστής, ἐπειδὴ εἶμαι ἐλαφρὰ ὀπλισμένος κι ἀπειροπό-
 λεμος κι ἀνοιχτὸς στὶς λαβωματιές. Νὰ πολεμᾷς ὅμως μ' ἐκεῖνον
 ἐσὺ, ἂν σοῦ ἀρέσει (τοὺς ἀδύνατους οἱ ἀνάγκες τοὺς κάνουν συχνὰ
 πολεμιστὲς) ἢ ἀναζήτησε αὐτοὺς ποὺ θὰ τὸν πολεμήσουν, ὅταν
 πιάνει τὰ φορτώματά σου^{11α} παραφυλάγοντας τὰ στενά, ὅπως ἐκεῖ-
 νος ὁ Ἀμαλήκ ποὺ δημιουργοῦσε ἐμπόδια στὸν Ἰσραήλ¹². Σ' ἐμένα
 περισσότερο ἀπὸ κάθε τι δῶσε μου τὴν ἡσυχία. Τί χρειάζεται ν'
 ἀγωνίζομαι γι' ἀρνιά γαλαθηνὰ καὶ πουλερικά, καὶ μάλιστα ὄχι
 δικά μου, σὰ νὰ πρόκειται γιὰ ψυχὲς καὶ γιὰ κανόνες; Τί κι ἂν μοῦ
 στερήσεις τὴ μητρόπολη τῶν περιφημῶν Σασίμων ἢ ἀποκαλύψεις
 γυμνὸ τὸ ἀπόρρητο τῆς γνώμης μου, ἐνῶ πρέπει νὰ τὸ συσκοτί-
 σεις; Ἀλλὰ ἐσὺ δεῖξου ἄντρας καὶ δυνατὸς, καὶ σέρνε τα ὅλα πρὸς
 τὴ δική σου δόξα, ὅπως τραβοῦν οἱ ποταμοὶ τοὺς χειμάρρους,
 χωρὶς νὰ βάζεις πιὸ μπροστὰ μήτε τὴ φιλία, μήτε τὴ συμβίωση μὲ

---

12. Ἐξ. 17,8.

τοὺς χειμάρρους, μήτε φιλίαν, μήτε συνήθειαν τοῦ καλοῦ προτιμῶν, καὶ τῆς εὐσεβείας, μήτε τοῦ ποιῶς τις εἶναι δόξεις ἐκ τοῦ ταῦτα ποιεῖν φροντίζων, ἀλλ' ἐνὸς ὧν τοῦ πνεύματος. Ἡμεῖς δὲ τοῦτο μόνον κερδανοῦμεν τῆς σῆς φιλίας, τὸ μὴ πιστεῦειν φίλοις, μήτε 5 τοῦ Θεοῦ ποιεῖσθαι τι προτιμότερον.

ΜΘ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐγκαλεῖς ἡμῖν ἀργίαν καὶ ραθυμίαν, ὅτι μὴ τὰ σὰ Σάσιμα κατειλήφαμεν, μηδὲ ἐπισκοπικῶς κινούμεθα, μηδέ, ὡσπερ κυσὶ βρῶμα ριφὲν ἐν μέσῳ, κατ' ἀλλήλων ὑμᾶς ὀπλίζομεν. Ἐμοὶ δὲ μεγίστη πρᾶξις ἐστὶν ἡ ἀπραξία. Καὶ ἵνα εἰδῆς τι τῶν ἐμῶν καλῶν, 10 τοσοῦτον τῇ ἀπραγμοσύνῃ φιλοτιμοῦμαι, ὥστε οἶεσθαι καὶ νόμος εἶναι πᾶσι τῆς περὶ τοῦτο μεγαλοψυχίας. Καὶ ὡς εἰ πάντας ἡμᾶς ἐμιμοῦντο, οὐδὲ ἂν ἦν πράγματα ταῖς Ἐκκλησίαις, οὐδ' ἂν ἡ πίστις παρεσύρετο, τῶν ἰδίων ἐκάστῳ φιλονεικιῶν ὄπλον τυγχάνουσα.

Ν'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ὡς θερμὸν ἐξάλλη καὶ πωλικὸν ἐν τοῖς γράμμασι! Καὶ θαν- 15 μαστὸν οὐδέν, ἄρτι σε δόξης γενόμενον, ἡμῖν ἐπιδείκνυσθαι βούλεσθαι, ἦντινα δόξαν εὐρίσκῃς, ἵν' οὕτω σεαυτὸν μᾶλλον σεμνὸν ποιῆς, ὡσπερ τῶν γραφέων οἱ τὰς ὥρας γράφοντες. Ἐμοὶ δὲ τὸ μὲν πάντα ἐκδιηγείσθαι τὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ τὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἐφ' ἧ' σὺ δυσχεραίνεις, ὅθεν τε ἠρξάμεθα καὶ ὅπου προέβημεν καὶ 20 εἰς ὃ κατελήξαμεν, μακρότερον ἢ κατ' ἐπιστολὴν εἶναι φαίνεται, καὶ οὐκ ἀπολογίας μᾶλλον ἔργον ἢ ἱστορίας. Ὡς δὲ συντόμως

13. Ἀπάντηση τοῦ Γρηγορίου στὶς κατηγορίες τοῦ Βασιλείου ὅτι ἀδρανεῖ. «Ἐμοὶ μεγίστη πρᾶξις ἡ ἀπραξία».

14. Ὁ Γρηγόριος ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀδικεῖ τὸ Βασίλειο καὶ δὲν πρέπει καθόλου νὰ τοῦ φέρεται ὑβριστικά.

τὸ καλὸ καὶ τὴν εὐσέβεια καὶ χωρὶς νὰ φροντίζεις γιὰ τὸ ποιὸς θὰ φανεῖς πὼς εἶσαι κάνοντας αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ πάντα τὸ σκοπὸ σου. Ἐγὼ ἀπὸ τῆ φιλία σου θὰ κερδίσω τοῦτο μονάχα, νὰ μὴν ἔχω ἐμπιστοσύνη στοὺς φίλους κι οὔτε νὰ θεωρῶ τίποτε προτιμότερο ἀπὸ τὸ Θεοῦ.

49. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ¹³

Μὲ κατηγορεῖς γιὰ ἀδράνεια καὶ ἀδιαφορία, γιατί δὲν παρέλαβα τὰ Σάσιμά σου, οὔτε κινουῖμαι σὰν ἐπίσκοπος μῆτε γίνομαι τὸ κομμάτι τὸ κρέας ποὺ ρίχνουν στὴ μέση σκυλιῶν, γιὰ νὰ στρέψω τὸν ἕνα σας κατὰ τοῦ ἄλλου. Γιὰ μένα ἡ ἀπραξία εἶναι ἡ πιὸ σπουδαία πράξη. Καὶ γιὰ νὰ ξέρεις μιὰ ἀρετὴ μου, τόσο πολὺ ἀγαπῶ τὴ δόξα τῆς ἀπραγμοσύνης, ὥστε νομίζω πὼς εἶμαι σ' ὅλους τὸ πρότυπο τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐπιδίωξης· κι ὅτι ἂν μὲ μιμοῦνταν ὅλοι μῆτε κὰν θὰ ὑπῆρχαν ζητήματα στὴν Ἐκκλησία, μῆτε ἡ πίστη θὰ σερνόταν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, χρήσιμη ὡς ὄπλο τῶν ἀτομικῶν διεκδικήσεων καθενός.

50. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ¹⁴

Πόσο ὀρμητικὸ ἀναπηδᾷ τὸ πουλάρι μέσα στὰ γράμματά σου. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου θαυμαστὸ, τώρα ποὺ σὲ κυρίεψε ἡ δόξα νὰ θέλεις νὰ μοῦ κάνεις ἐπίδειξη πόση δόξα ἀπολαμβάνεις, γιὰ νὰ φαίνεσαι ἀκόμα πιὸ σεβαστός, ὅπως οἱ ζωγράφοι ποὺ ζωγραφίζουν τὴ νεότητα. Τὸ νὰ διηγηθῶ ὅλα ὅσα κάνουν οἱ ἐπίσκοποι κι ὅσα περιέχει ἡ ἐπιστολὴ, ποὺ σὲ κάνει ν' ἀγανακτεῖς, κι ἀπὸ ποῦ ἄρχισα καὶ ποῦ προχώρησα καὶ ποῦ ἔχω καταλήξει, αὐτὸ εἶναι παραπάνω ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ καὶ δὲν εἶναι δουλειὰ ἀπολογίας ὅσο ἱστορίας. Ἄς σοῦ τὰ ἐξιστορήσω συνοπτικά. Μοῦ ἦρθε ὁ παλληκαρὰς Ἄνθιμος μὲ μερικὸς ἐπισκόπους μὲ τὸ σκοπὸ εἶτε

δηλωσαι, ἦκεν ἡμῖν ὁ γενναιότατος Ἄνθιμος μετὰ τινων ἐπισκόπων, εἴτε ὡς τὸν πατέρα ἐπισκεψάμενος τὸν ἐμὸν (καὶ τοῦτο γὰρ ἔδοξεν), εἴτε σπουδάσων ἅπερ ἐσπούδασε. Πολλὴν δὲ καὶ περὶ πολλῶν πείραν καθείς, τῶν παροικιῶν, τῶν Σασίμων λιμνῶν, τῆς ἡμετέρας χειροτονίας, χαρισάμενος, αἰτήσας, ἀπειλήσας, δικαιολογησάμενος, ψέξας, ἐγκωμιάσας, κύκλους ἑαυτῷ περιγράψας, ὡς δέον πρὸς αὐτὸν μόνον ὄραν ἡμᾶς, καὶ τὴν νέαν μητρόπολιν μείζονα οὖσαν· τί περιγράφεις, ἔφην, τὴν ἡμετέραν πόλιν, ἡμῶν ποιουμένων καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ὄντως Ἐκκλησιῶν μητέρα καὶ 10 ἄνωθεν; Τέλος, ἀπῆλθεν ἄπρακτος, πολλὰ περιπνεύσας, καὶ Βασιλισμὸν ἡμῖν, ὡς Φιλιππισμὸν, ἐγκαλέσας. Μὴ τοῦτο ἀδικεῖν σοι δοκοῦμεν; Οὐκ οἶμαι. Σκόπει δὲ καὶ τὸ τῆς ἐπιστολῆς, ὅπως ἔσχε παρὰ τῶν ὑβριστῶν ἡμῶν. Κλῆσιν συνοδικὴν ἐτύπωσα πρὸς ἡμᾶς. Ἐμοῦ δὲ ἀντιλέγοντος καὶ ὕβριν τὸ πρᾶγμα φάσκοντος, ἀλλὰ τό γε 15 δευτέρον ἤξιουν, δι' ἐμοῦ παρακληθῆναι ὑμᾶς περὶ τούτων βουλευσομένους. Τοῦτο ὑπέστην, ἵνα μὴ τὸ πρότερον γένηται, τὸ πᾶν ἐφ' ὑμῖν ποιούμενος, εἰ βούλεσθε συναγαγεῖν αὐτούς, καὶ ὅπου καὶ πηνίκα, ὅπερ τιμῶντος ἦν, οὐχ ὑβρίζοντος. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀδικοῦμεν, εἰπέ τὸ λειπόμενον. Εἰ παρ' ἐμοῦ τοῦτο δεῖ μαθεῖν ὑμᾶς, 20 αὐτὴν ὑμῖν ἀναγνώσομαι τὴν Ἀνθίμου ἐπιστολήν, ἣν, ὅτε κατέσχε λίμνας, ἡμῶν ἀπαγορευόντων καὶ ἀπειλούντων, ἐπέσταλκε πρὸς ἡμᾶς, καὶ ὑβρίζων, καὶ ὄνειδίζων, καὶ ὡσπερ ἐπινίκιον τινὰ καθ' ἡμῶν ᾄδων ὡς ἠττημένων. Καὶ τίνα ἔχει λόγον, ἐκείνῳ μὲν προσκρούειν δι' ὑμᾶς, ὑμῖν δὲ ἀπαρέσκειν, ὡς ἐκείνῳ χαριζομένους; 25 Ταῦτα δὲ ἔδει πρότερον μαθεῖν, ὧ̄ θαυμάσιε, καὶ μηδὲ τότε ὑβρίζειν, εἰ μὴ τι ἄλλο, ὡς πρεσβυτέρους. Εἰ δὲ λίαν ἐπιδεικτικῶς ἔχεις καὶ φιλοτιμῶς, καὶ ἐξ ὑπερδεξίων ἡμῖν διαλέγῃ, ὡς μητροπολίτης μικροπολίταις, ἢ καὶ ἀπόλιςιν, ἔστι καὶ ἡμῖν ὀφρὺς ἦν ἀνθέξομεν. Ρᾶστον γὰρ τοῦτο παντί, καὶ ἴσως εὐλογώτερον.

15. Χάραξη ἀπὸ τὸν Ἄνθιμο τῶν συνόρων τῆς Μητροπόλεως, ὅπου περιλάμβανε τὴ Ναζιανζὸ καὶ τὰ Σάσιμα.

16. Βασιλισμός, συμπαρατάξη μετὸ Βασίλειο, ὅπως ἡ συμπαρατάξη μετὸ Φίλιππο τῶν Ἀθηναίων ἦταν ὁ Φιλιππισμός. Τὸ ἀντιφιλιππικὸ μένος τοῦ Δημοσθένη ἐνέπνευσε στὸ μεγάλο ρήτορα τοὺς Φιλιππικούς.

νά επισκεφθεῖ τὸν πατέρα μου (γιατὶ κι αὐτὸ μοῦ φάνηκε), εἴτε νά ἐπιτύχει αὐτὸ ποῦ ἐπιδίωξε. Κι ἀφοῦ μὲ πέρασε ἀπὸ πολλή δοκιμὴ καὶ γιὰ πολλά, γιὰ ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες, γιὰ τὰ ἔλη τῶν Σασίμων, γιὰ τὴ χειροτονία μου, κι ἀφοῦ ἄλλοτε ὑποσχέθηκε χάρες καὶ ἄλλοτε ζήτησε καὶ ἀπειλῆσε κι ἔκανε λόγο γιὰ τὸ δίκαιο καὶ κατηγόρησε κι ἐγκωμίασε καὶ περιέγραψε κύκλους¹⁵ γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, γιὰτὶ τάχα ἔπρεπε ἐμεῖς σ' αὐτὸν μόνο ν' ἀποβλέπομε καὶ ὅτι ἡ νέα μητρόπολη ἦταν ἀκόμα μεγαλύτερη, τοῦ λέω: Γιατὶ περιορίζεις τὴν πόλη μας μέσα στοὺς κύκλους σου ἀφοῦ ἐμεῖς ἀποτελοῦμε τὴν Ἐκκλησία ὡς μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν πραγματικὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχή; Στὸ τέλος ἔφυγε ἀπρακτος, ξεφυσώντας ἀδιάκοπα καὶ κατηγορώντας ἐμένα γιὰ ... Βασιλισμὸ¹⁶, ὅπως θὰ λέγαμε γιὰ Φιλιππισμὸ. Τὸ θεωρεῖς αὐτὸ μήπως ἀδικία εἰς βάρος σου; Δὲ νομίζω. Ἄς δοῦμε τώρα καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστολῆς πῶς δημιουργήθηκε ἀπὸ τοὺς ὕβριστές μου. Μοῦ ἔστειλαν πρόσκληση μὲ συνοδικὴ ἀπόφαση. Κι ὅταν ἐγὼ ἔφερα ἀντίρρηση καὶ χαρακτηρίσα τὸ πρᾶγμα ὡς προσβολή, διατύπωσαν δευτέρη ἀξίωση, ν' ἀναλάβω νά σὲ παρακαλέσω νά σκεφτεῖς τὸ θέμα. Αὐτὸ τὸ δέχτηκα, γιὰ νά μὴ γίνει τὸ πρῶτο, ἀναθέτοντας τὴν ὅλη ὑπόθεση σ' ἐσένα, νά τοὺς συγκεντρώσεις ἂν θέλεις, ὅπου καὶ ὅποτε· μὲ αὐτὴ τὴν ἀπόφαση σὲ τιμοῦσα, δὲ σὲ πρόσβαλλα. Ἄφοῦ λοιπὸν μήτε σ' αὐτὸ δὲ σὲ ἀδικῶ, ἀνάφερε τὸ τελευταῖο. Ἄν πρέπει αὐτὸ νά τὸ μάθεις ἀπὸ μένα, θὰ σοῦ διαβάσω τὴν ἴδια τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνθίμου ποῦ τὴν ἔστειλε ὅταν κατέλαβε τὰ ἔλη κι ἐγὼ τοῦ ἀπαγόρευα καὶ τὸν ἀπειλοῦσα· μὲ ἔβριζε καὶ μὲ κατηγοροῦσε καὶ μοῦ ἔψαλλε τὰ ἐπινίκια σὰ νά ἦμουν ἡττημένος. Τί λογικὴ εἶναι τούτη; Σ' ἐκείνον νά γίνομαι ἐμπόδιο γιὰ χάρη σου καὶ σένα νά σὲ δυσαρεστῶ, γιὰτὶ τάχα κάνω χάρη σ' ἐκεῖνον. Αὐτὸ ἔπρεπε νά ζητήσεις, ἔξοχε φίλε, νά μάθεις πρῶτα καὶ μήτε τότε νά μὲ βρίζεις, ὡς μεγαλύτερό σου, ἂν ὄχι γιὰ τίποτ' ἄλλο. Ἄν τώρα σὲ κυβερνᾷ ἡ ἐπιδειξιομανία καὶ ἡ φιλοδοξία καὶ μᾶς μιᾶς ἀφ' ὑψηλοῦ σὰν μητροπολίτης σὲ ἀσημαντοπολίτες ἢ κι ὀλότελα δίχως πόλη, ἔχομε κι ἐμεῖς περρηφάνεια νά σοῦ ἀντιπαραθέσομε. Αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ εὐκολο γιὰ τὸν καθένα καὶ ἴσως καὶ τὸ πιὸ εὐλογο.

ΝΑ'. ΝΙΚΟΒΟΥΛΩΙ

Τῶν γραφόντων ἐπιστολὰς (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο αἰτεῖς), οἱ μὲν
 μακρότερα γράφουσιν ἢ περ εἰκός, οἱ δὲ καὶ λίαν ἐνδεέστερα· καὶ
 ἀμφότεροι τοῦ μετρίου διαμαρτάνουσι, ὡσπερ τῶν σκοπῶν οἱ το-
 ξεύοντες, ἂν τε εἴσω πέμπωσιν, ἂν τε ὑπερπέμπωσι· τὸ γὰρ ἀπο-
 5 τυγχάνειν ἴσον κἂν ἀπὸ τῶν ἐναντίων γίνηται. Ἔστι δὲ μέτρον ἐπι-
 στολῶν, ἢ χρεῖα· καὶ οὔτε μακρότερα γραπτέον, οὐδ' μὴ πολλὰ τὰ
 πράγματα· οὔτε μικρολογητέον, ἔνθα πολλά. Τί γάρ; ἢ τῆ περσικῇ
 σχοίνῳ μετρεῖσθαι δεῖ τὴν σοφίαν, ἢ παιδικοῖς πῆχεσι· καὶ οὕτως
 ἀτελῆ γράφειν, ὡς μὴδὲ γράφειν· ἀλλὰ μιμεῖσθαι τῶν σκιῶν τὰς
 10 μεσημβρινάς, ἢ τῶν γραμμῶν τὰς κατὰ πρόσωπον ἀπαντώσας, ὧν
 συνιζάνει τὰ μήκη, καὶ παραφαίνεται μᾶλλον ἢ φαίνεται τῶν
 ἄκρων τισὶ γνωριζόμενα· καὶ ἔστι, ὡς ἂν εἴποιμι καιρῶς, εἰκα-
 σμάτων εἰκάσματα, δέον ἀμφοτέρων φεύγοντα τὴν ἀμετρίαν, τοῦ
 μετρίου κατατυγχάνειν. Περὶ μὲν δὴ συντομίας ταῦτα γινώσκω,
 15 περὶ δὲ σαφηνείας, ἐκεῖνο γνώριμον, ὅτι χρὴ φεύγοντα τὸ λογοει-
 δές, ὅσον ἐνδέχεται μᾶλλον εἰς τὸ λαλικὸν ἀποκλίνειν· καί, ἴν' εἴπω
 συντόμως, αὕτη τῶν ἐπιστολῶν ἀρίστη καὶ κάλλιστα ἔχουσα, ἢ ἂν
 καὶ τὸν ἰδιώτην πείθῃ, καὶ τὸν πεπαιδευμένον, τὸν μὲν, ὡς κατὰ
 τοὺς πολλοὺς οὔσα, τὸν δέ, ὡς ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, καὶ ἢ αὐτόθεν
 20 γνώριμος. Ὁμοίως γὰρ ἄκαιρον καὶ γρίφον νοεῖσθαι καὶ ἐπιστολὴν
 ἐρμηνεύεσθαι. Τρίτον ἐστὶ τῶν ἐπιστολῶν, ἢ χάρις. Ταύτην δὲ φυ-
 λάξομεν, εἰ μῆτε παντάπασι ξηρὰ καὶ ἀχάριστα γράφομεν, ἢ καὶ
 ἀκαλλώπιστα, ἀκόσμητὰ τε καὶ ἀκόρητα, ὃ δὴ λέγεται· οἷον δὴ
 γνωμῶν καὶ παροιμιῶν καὶ ἀποφθεγμάτων ἐκτός, ἔτι δὲ σκωμμά-
 25 των καὶ αἰνιγμάτων, οἷς ὁ λόγος καταγλυκαίνεται· μῆτε λίαν τού-
 τοις φαινοίμεθα καταχρῶμενοι· τὸ μὲν γὰρ ἀγροῖκον, τὸ δ' ἄπλη-

17. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ ὁ Γρηγόριος διατυπώνει τοὺς κανόνες, στοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ὑπακούει μιὰ ἐπιστολή.

51. ΣΤΟΝ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ¹⁷

Ἄπο ὄσους ἀλληλογραφοῦν (ἐπειδὴ μοῦ τὸ ζητᾶς καὶ τοῦτο), ἄλλοι γράφουν περισσότερα ἀπὸ ὅσα πρέπει κι ἄλλοι πάρα πολὺ λιγότερα. Καὶ οἱ δύο δὲν πετυχαίνουν τὸ μέτρο, ὅπως ὅσοι κάνουν σκοποβολὴ εἴτε χτυποῦν πρὸ ἐδῶ εἴτε πρὸ πέρα ἀπὸ τὸ στόχο. Ἡ ἀποτυχία εἶναι ἀποτυχία εἴτε ἀπὸ τὸ ἕνα προέρχεται εἴτε ἀπὸ τὸ ἀντίθετό του. Τὸ μέτρο στὴν ἐπιστολογραφία εἶναι τὸ τί χρειάζεται καὶ δὲν πρέπει οὔτε περισσότερα νὰ γράφεις, ὅπου τὰ θέματα δὲν εἶναι πολλά, οὔτε ὅπου εἶναι πολλά νὰ γράφεις λίγα. Τί δηλαδή; Πρέπει νὰ μετρᾶς τὴ σοφία μὲ περσικὸ σχοινὶ ἢ μὲ παιδικούς πῆχεις καὶ νὰ γράφεις τόσο λειψὰ σὰ νὰ μὴ γράφεις καθόλου, ἀλλὰ νὰ μμειῖσαι τὶς σκιᾶς τὸ μεσημέρι ἢ τὶς γραμμὲς ποὺ πέφτουν στὰ μάτια κατὰ πρόσωπο, ποὺ τὰ μήκη τους συμπίπτουν καὶ φαίνεται μᾶλλον τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο, παρὰ ποὺ φαίνονται ἀναγνωριζόμενα ἀπὸ κάποια ἄκρα τους καὶ πού, γιὰ νὰ κυριολεκτήσω, εἶναι συμπεράσματα μᾶλλον συμπερασμάτων. Πρέπει ν' ἀποφεύγεται ἡ ἀπόκλιση καὶ τῶν δύο ἀπὸ τὸ μέτρο καὶ νὰ ἐπιτυγαχάνεται αὐτὸ τὸ μέτρο. Αὐτὰ ἔχω νὰ πῶ γιὰ τὴ συντομία. Νὰ τί γνωρίζω γιὰ τὴ σαφήνεια. Πρέπει ἀποφεύγοντας τὴ ρητορικότητα, ὅσο γίνεται, ν' ἀποκλίνουμε στὸ ὕφος τῆς συνομιλίας. Μὲ δύο λόγια, αὐτὴ ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ἄριστη καὶ κάλλιστα καταστρωμένη ποὺ καὶ τὸν ἀμόρφωτο πείθει καὶ τὸ μορφωμένο· τὸν ἕνα ἐπειδὴ εἶναι γραμμένη κατὰ τὴν ἀντίληψη τῶν πολλῶν, τὸν ἄλλο ἐπειδὴ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τῶν πολλῶν καὶ ἔχει αὐτὸ τὸ γνώρισμα. Γιατὶ εἶναι ἐξίσου ἄπρεπο καὶ ὁ γρίφος νὰ εἶναι κατανοητὸς καὶ ἡ ἐπιστολὴ νὰ χρειάζεται ἐρμηνεία. Τρίτο στοιχεῖο τῶν ἐπιστολῶν εἶναι ἡ χάρη. Αὐτὴ θὰ τὴ φυλάξουμε, ἂν δὲ γράφομε ξηρὰ κι ἄχαρα ὀλωσδιόλου ἢ καὶ ἀκαλλώπιστα, ἀστόλιστα κι ἄμετρα, ὅπως λέγεται· χωρὶς γνωμικὰ λ.χ. καὶ παροιμίες κι ἀποφθέγματα, ἀκόμα καὶ πειράγματα κι αἰνίγματα ποὺ προσδίδουν γλυκύτητα στὸ λόγο. Ὅχι ὅμως καὶ νὰ κάνουμε κατάχρηση ἀπὸ αὐτά· γιατί ἡ ξηρότητα

στον. Καὶ τοσαῦτα τούτοις χρηστέον, ὅσα καὶ ταῖς πορφύραις ἐν τοῖς ὑφάσμασι. Τροπὰς δὲ παραδεξόμεθα μὲν, ὀλίγας δέ, καὶ ταύτας οὐκ ἀναισχύντους. Ἀντίθετα, καὶ πάρισα, καὶ ἰσόκωλα σοφισταῖς ἀπορρίψομεν· εἰ δέ που καὶ παραλάβοιμεν, ὡς καταπαίζοντες 5 μᾶλλον τοῦτο ποιήσομεν, ἢ σπουδάζοντες. Πέρασ τοῦ λόγου, ὅπερ τῶν κομψῶν τινος ἤκουσα περὶ τοῦ ἀετοῦ λέγοντος, ἠνίκα ἐκρίνοντο περὶ βασιλείας οἱ ὄρνιθες, καὶ ἄλλοι ἄλλως ἦκον ἑαυτοὺς κοσμῆσαντες, ὅτι ἐκείνου κάλλιστον ἦν τὸ μὴ οἶεσθαι καλὸν εἶναι. Τοῦτο κἀν ταῖς ἐπιστολαῖς μάλιστα τηρητέον τὸ ἀκαλλώπιστον, 10 καὶ ὅτι ἐγγυτάτω τοῦ κατὰ φύσιν. Τοσαῦτά σοι περὶ ἐπιστολῶν, ὡς δι' ἐπιστολῆς παρῆμεν· καὶ ταῦτα ἴσως οὐ πρὸς ἡμῶν, οἷς τὰ μείζω σπουδάζεται· τᾶλλα δὲ ἴσως αὐτὸς τε φιλοπονήσεις, εὐμαθῆς ὢν, καὶ οἱ περὶ ταῦτα κομψοὶ διδάξουσιν.

NB. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐν μετοπώρῳ τὰ ἄνθη παρὰ τοῦ λειμῶνος αἰτεῖς, καὶ γεγη-
15 ρακότα ὀπλίζεις τὸν Νέστορα, ἐμέ τι νῦν ἀπαιτῶν δεξιὸν εἰς λόγους, ὅς πάλαι καὶ λόγου παντὸς καὶ βίου τὸ τερπνὸν κατατέλεκα. Ὅμως δὲ (οὐ γὰρ Εὐρύσθειόν τινα τοῦτον ἄθλον ἐπιτάτεις ἡμῖν, οὐδὲ Ἡράκλειον, ἀλλὰ καὶ μᾶλα ἠδὺν τε καὶ ἡμερον, τῶν ἐμῶν ἐπιστολῶν σοι συναγαγεῖν ὅσας οἶόν τε), σὺ τοίνυν τοῦτον ἰμάντα 20 ταῖς σαῖς ἐγκατάθου βίβλοις, οὐκ ἐρωτικόν, ἀλλὰ λογικόν, οὐδὲ ἐπιδεικτικὸν μᾶλλον, ἢ χρήσιμον καὶ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς. Ἄλλου μὲν γὰρ ἄλλο τι γνώρισμα, ἢ μικρὸν ἢ μείζον· τῶν δὲ ἡμετέρων λόγων, τὸ παιδευτικὸν ἐν τε γνώμας καὶ δόγμασιν. ὅπως παρείκοι. Καὶ καθάπερ εὐγενεῖ τόκῳ, τοῖς λόγοις ὁ πατήρ αἰεὶ συνεμφαίνε-

18. Ὁ Γρηγόριος στέλνει στοὺς Νικόβουλο συλλογὴ ἀπὸ ἐπιστολῆς του γιὰ νὰ τίς ἔχει ὁ δευτερός ὡς παραδείγματα τοῦ ὀρθῶς γράφειν'.

19. Παρωδεῖ τὸν ὀμηρικὸν στίχο· «τῆ νῦν τοῦτον ἰμάντα, τεφ δ' ἐγκάτθεο κόλπῳ», Ἰλιάδα Ξ,219. Διαβάζοντας στοὺς σημείω αὐτὸ τὴν Ἰλιάδα βλέπομε τὴν σημασίαν τῆς ἑξῆς καὶ τὴν συνειρμικὴν μαγεῖαν τοῦ Γρηγορίου.

μαρτυρεῖ χωριατιά, ἐνῶ ἡ κατάχρηση τῶν μέσων αὐτῶν ἀπληστία. Τόσα ἀπὸ αὐτὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε, ὅσο τὶς πορφύρες μέσα στὰ ὑφάσματα. Θὰ δεχτοῦμε τὶς μεταφορές, λίγες βέβαια καὶ μάλιστα ὄχι ἀναιδεῖς. Θ' ἀπορρίψομε τὰ ἀντίθετα καὶ τὰ πάρισα καὶ τὰ ἰσόκωλα γιὰ νὰ τὰ πάρουν οἱ σοφιστές· ἂν τὰ χρησιμοποιήσομε σὲ ὀρισμένα σημεῖα τοῦτο θὰ τὸ κάνομε γιὰ νὰ παίξομε μᾶλλον κι ὄχι σοβαρολογώντας. Καὶ γιὰ νὰ τελειώνω, προσθέτω αὐτὸ πού ἄκουσα ἀπὸ κάποιον γνώστη. "Ὅταν τὰ πουλιά διάλεγαν τὸ βασιλιά τους κι ἤρθε τὸ καθένα καὶ στόλιζε ἔτσι ἢ αλλιῶς τὸν ἑαυτό, ὁ αὐτὸς εἶπε ὅτι τὸ πιὸ ὠραῖο στολίδι τοῦ ἦταν πού δὲ νόμιζε πῶς ἦταν ὠραῖος. Στὶς ἐπιστολές λοιπὸν ἄς τηροῦμε μὲ πολλή φροντίδα αὐτὸ τὸ ἀκαλλώπιστο πού εἶναι πολὺ κοντινὸ στὸ φυσικό. Τόσα λοιπὸν σοῦ γράφω γιὰ τὶς ἐπιστολές. Καὶ αὐτὰ ἴσως δὲν ὠφελοῦν ἐμένα, πού σπουδάζω τὰ ἀνώτερα. Τὰ ἄλλα θὰ τὰ βρεῖς ὁ ἴδιος μὲ τὴ φιλοπονία σου καθὼς εἶσαι εὐμαθῆς, ἀλλὰ θὰ σοῦ τὰ διδάξουν καὶ οἱ εἰδικοί.

52. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ¹⁸

Σὲ ἐποχὴ φθινοπώρου ζητᾶς λουλούδια στὸ λιβάδι καὶ γηρασμένο ὀπλίζεις τὸ Νέστορα, ἀπαιτώντας ἀπὸ ἐμένα νὰ σοῦ γράψω κάτι ἀξιόλογο, ἐγὼ πού ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἔχω ἐξαντλήσει τὴν εὐχαρίστηση ἀπὸ ὅλους τοὺς λόγους καὶ τὴ ζωὴ. Ἀλλὰ δὲ μοῦ ἐπιβάλλεις ἕναν ἄθλο Εὐρύσθειο ἢ Ἡράκλειο, ἴσα-ἴσα εἶναι πολὺ εὐχάριστος καὶ ἡμερος νὰ σοῦ μαζέψω ὅσες εἶναι δυνατόν ἀπὸ τὶς ἐπιστολές μου. Πάρε λοιπὸν αὐτὴ τὴ ζῶνη¹⁹ καὶ τοποθέτησέ την μέσα στὰ βιβλία σου, ὄχι ἐρωτικὴ ἀλλὰ λογικὴ, οὔτε ἐπιδεικτικὴ ἀλλὰ χρήσιμη κι ἀπὸ τὴ δικὴ μας αὐλή. Καθένας ἔχει τὸ γνῶρισμά του, μικρὸ ἢ μεγαλύτερο. Τῶν δικῶν μου λόγων γνῶρισμα εἶναι ἡ παιδαγωγικὴ τάση μὲ γνῶμες καὶ διδάγματα, ὅπου βέβαια ὁ λόγος ἐπιτρέπει. Κι ὅπως στὸ γνήσιο παιδί, ἔτσι καὶ στοὺς λόγους πάντοτε φανερώνεται μαζί τους κι ὁ δημιουργὸς τους, ὄχι λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι οἱ γονεῖς μὲ τὰ σωματικὰ συνήθως χαρακτηριστικά. Ἔτσι

ται· οὐχ ἦττον ἢ τοῖς σωματικοῖς ὡς τὰ πολλὰ χαρακτηῖρσιν οἱ φύσαντες. Τὸ μὲν οὖν ἡμέτερον τοιοῦτον. Σὺ δὲ ἡμῖν ἀντιδοίης, αὐτό τε τὸ γράφειν, καὶ τὴν ἐξ ὧν γράφομεν ὠφέλειαν. Τούτου γὰρ ἀμείνω μισθὸν οὔτε αἰτεῖν, οὔτε ἀπαιτεῖν ἔχομεν, ἢ τοῖς αἰτοῦσι λυσιτελέστερον, ἢ τῶ παρέχοντι πρεπωδέστερον.

ΝΓ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Ἄει προτιμήσας ἔμαντοῦ τὸν μέγαν Βασιλείον, εἰ κάκεινω τούναντίον ἐδόκει, καὶ νῦν προτιμῶ οὐχ ἦττον διὰ τὴν ἀληθειαν ἢ τὴν φιλίαν. Διὰ τοῦτο, προθεῖς τὰς ἐκείνου ἐπιστολάς, τὰς ἐμὰς ὑποτίθημι. Καὶ γὰρ ἐπιθυμῶ πανταχοῦ συνεξεῦχθαι ἰοῦμᾶς ἀλλήλοις καὶ ἅμα τύπον παρέχων τοῖς ἄλλοις τοῦ μετρίου καὶ υἷς ὑφέδεως.

ΝΔ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Τὸ λακωνίζειν οὐ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ οἶει, ὀλίγας συλλαβὰς γράφειν, ἀλλὰ περὶ πλείστον ὀλίγας. Οὕτως ἐγὼ καὶ βραχυλογώτατον Ὅμηρον λέγω, καὶ πολλὸν τὸν Ἀντίμαχον. Πῶς; τοῖς πρώ-
15 γμασι κρίνων τὸ μῆκος, ἀλλ' οὐ τοῖς γράμμασι.

ΝΕ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Φεύγεις διώκοντας ἴσως νόμοις ἐρωτικοῖς, ἵνα σεαυτὸν ποιῆς

20. Προτάσσει στὴ συλλογὴ του τις ἐπιστολές του Βασιλείου καὶ σχολιάζει ὠραῖα τὴν προτίμησή του.

21. Ὁ Γρηγόριος ἐξηγεῖ τί εἶναι λακωνισμὸς (λακωνίζειν). Ὁ Ἀντίμαχος ἦταν ποιητὴς κατὰ τὸν ἐκδότη, 'obscutissimus'.

εἶναι μ' ἐμένα. Ἐσὺ τώρα θὰ μοῦ ἀντιπροσφέρεις τὸ ἴδιο τὸ γράψιμο καὶ τὴν ὠφέλεια ἀπὸ ὅσα γράφομε. Μεγαλύτερη ἀμοιβὴ ἀπὸ αὐτὸ δὲν μποροῦμε οὔτε παρακαλέσαμε νὰ μᾶς δώσεις οὔτε ν' ἀποκτήσομε, πού νὰ εἶναι ὠφελιμότερη σ' αὐτοὺς πού τὴ ζητοῦν ἢ πρὸ ταιριαστῆ σ' αὐτὸν πού τὴν παρέχει.

53. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ²⁰

Πάντοτε προτίμησα ἀπὸ μένα τὸ μέγα Βασίλειο, ἂν καὶ κεῖνος εἶχε τὴν ἀντίθετη γνώμη, καὶ τώρα κάνω τὸ ἴδιο, περισσότερο γιατί αὐτὸ ἀπαιτοῦν τὰ πράγματα κι ὄχι ἀπὸ φιλία. Γι' αὐτὸ βάζω πρῶτα τὶς ἐπιστολές ἐκείνου κι ἔπειτα τὶς δικές μου. Ἐπιθυμῶ νὰ εἴμαστε σὲ κάθε περίπτωση δεμένοι ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο καὶ συνάμα δίνω ὑπόδειγμα στοὺς ἄλλους τῆς μετριοπάθειας καὶ τῆς ταπεινότητος.

54. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ²¹

Δὲν εἶναι ὁ λακωνισμὸς αὐτὸ πού νομίζεις, νὰ γράφεις δηλαδή λίγες λεξοῦλες, ἀλλὰ λίγες γιὰ πολλὰ. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη ἐγὼ θεωρῶ ὀλιγολογότατο τὸν Ὅμηρο καὶ πολύλογο τὸν Ἀντίμαχο. Πῶς; Κρίνω τὸ μάκρος ἀπὸ τὰ πράγματα κι ὄχι ἀπὸ τὰ γράμματα.

55. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ²²

Φεύγεις αὐτοὺς πού σὲ καταδιώκουν ἴσως σύμφωνα μὲ τὸν

---

22. Πρόσκληση πρὸς τὸ Νικόβουλο 'θερμῆ' νὰ τὸν ἐπισκεφεῖ.

τιμιώτερον. Ἦκε οὖν, καὶ νῦν τὴν τοῦ μακροῦ χρόνου ζημίαν ἀναπλήρωσον ἡμῖν. Καὶ εἰ τί σε τῶν αὐτόθι κατέχοι, πάλιν ἀφήσεις ἡμᾶς, ὡς ἂν σεμνότερος ἦς, πάλιν ποθοῦμενος.

ΝΣΤ'. ΘΕΚΛΗ

Τὴν μικρὰν σου προσθήκην τοῦ γράμματος, ὡς μεγάλην ἐπιστολήν, ἐδεξάμην. Ἐμοῦ γὰρ ὑμεῖς, καὶ ὑμῶν ἐγώ, τοῦ πνεύματος οὕτως ἡμᾶς ἀρμόσαντος. Τοῦτο εἰδότες, εὐχεσθε ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ περὶ πάντων θαρρεῖτε, ὡς οὐδένας γνησιωτέρους ἡμῶν εὐρίσκοντες, οὐδὲ μᾶλλον τὰ ὑμέτερα κοινουμένους· εἰ καὶ μήπω, μήτε συνήθεια πολλή, μήτε πείρα τοῦτο ἐδίδαξε. Περὶ δὲ τῶν λυπηρῶν, τί 10 χρῆ γράφειν, ἢ ὅτι βούλομαι τῆς ἄκρας φιλοσοφίας καιρὸν τοῦτον νομίσαντας, ἐγκαρτερεῖν τοῖς πάθεσι, καὶ οὕτως ἀγωνίζεσθαι, πρὸς τοὺς λυποῦντας, ἐπειδὴ γε ἄλλως οὔτε δυνατόν, οὔτε ὄσιον;

ΝΖ'. ΤΗΙ ΑΥΤΗΙ

Τὸ παριππεῦσαν ἔτος, κρυμὸς γέγονε τῇ πατρίδι βαρῦς, καὶ τὰς βλεφαρίδας τῶν ἀμπέλων τὰς ἤδη πρὸς ὠδῖνας λυομένας ἀνέ- 15 κοψεν· αἱ δὲ ἀπομείνασαι στεῖραι, ἀύχμηρὰς καὶ ἀβρόχους τὰς φιάλας ἡμῶν ἐξειργάσαντο· τί δὴ ποτ' οὖν σοι τὴν τῶν φυτῶν ἀκαρπίαν ἐκτραγωδεῖσαι προήχθημεν; Ἴνα γένη ἡμῖν, κατὰ τὸν Σολομῶντα, καὶ αὐτῇ ἀμπελος κυπρίζουσα, καὶ κατάκαρπος κληματίς· οὐ βότρυν ἐξανθήσασα, ἀλλὰ τῶν βοτρῶν ἐκθλίψασα τοῖς διψῶσι

23. Ἡ Θέκλα φημιζόταν γὰρ τὴν εὐσεβεία της καὶ ἴσως εἶχε ἔρθει νὰ υπηρετήσῃ τὸ Γρηγόριο. Τῆς γράφει αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴν ὅταν, σὲ ἐπιστολὴν ποῦ ἔλαβε ὁ ἴδιος, ἡ Θέκλα εἶχε κάνει μιὰ ἰδιόγραφον προσθήκην.

24. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτῆ, ἂν καὶ τάσσεται μὲ τις ἐπιστολὴς τοῦ Βασιλείου, γράφτηκε τὸ 372 ἀπὸ τὸ Γρηγόριο κι ἀνήκει σ' αὐτόν. Παραλήπτῃς εἶναι ἡ Θέκλα ποῦ τῆς ζητᾷ νὰ προμηθεύσῃ κρασί σ' αὐτοὺς ποῦ χτίζουν τὸν περίβολο

έρωτικό νόμο· για να κάνεις δηλαδή τὸν ἑαυτό σου πιὸ ἀκριβοπόθητο. Ἔλα λοιπὸν κι ἀναπλήρωσέ μου τὴ ζημία πὸ ἔκανες πολὺ καιρὸ κι ἂν σ' ἐμποδίζει κάτι ἀπ' τὰ δικά σου, μᾶς ἀφήνεις πάλι, γιὰ νὰ μοῦ γίνεις πιὸ ἀκριβός, καθὼς πάλι θὰ σὲ ἐπιθυμῶ.

56. ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ²³

Τὴ μικρὴ προσθήκη πὸ ἔβαλες στὸ γράμμα, τὴ δέχτηκα σὰ μεγάλη ἐπιστολή. Ἐσεῖς εἶστε δικοὶ μου κι ἐγὼ δικός σας κι ἔτσι τὸ Πνεῦμα μᾶς ἔχει ἐνώσει. Γνωρίζοντάς το αὐτό, νὰ εὐχεστε γιὰ μένα καὶ νὰ ἔχετε θάρρος σὲ ὅλα, γιὰτι δὲ βρίσκετε ἄλλον πιὸ εἰλικρινὴ ἀπὸ μένα πὸ νὰ θεωρεῖ τὰ δικά σας δικά του, κι ἂν ἀκόμα δὲ σᾶς τὸ ἔχει μάθει αὐτὸ μήτε ἡ πολλὴ σχέση μήτε ἡ πείρα μεταξύ μας. Γιὰ τίς θλίψεις τώρα πὸ δοκιμάζετε, τί πρέπει νὰ σοῦ γράψω παρὰ ὅτι θέλω νὰ θεωρήσεις τὴν περίσταση εὐκαιρία γιὰ ὑψηλὴ φιλοσοφία, νὰ ὑπομένεις τὰ βάσανά σου καὶ νὰ ἀντιμετωπίζεις ἔτσι αὐτοὺς πὸ σὲ λυποῦν, ἐπειδὴ ἂν χρησιμοποιοῦσες ἄλλο τρόπο δὲ θὰ ἦταν οὔτε δυνατὸ οὔτε ὄσιο;

57. ΣΤΗΝ ΙΑΙΑ²⁴

Τὸ ἔτος πὸ μᾶς πέρασε ἔγινε βαρὺ ψύχος στὴν πατρίδα μας κι ἐμπόδισε τὰ μάτια τῶν ἀμπελιῶν πὸ ἐτοιμάζονταν ν' ἀνοίξουν· ἔμειναν τὰ μάτια στεῖρα κι ἔκαναν τὰ ποτήρια μας ξερά καὶ στεγνά. Τί μ' ἔκανε λοιπὸν νὰ σοῦ τραγουδήσω τὴν ἀκαρπία τῶν φυτῶν; Γιὰ νὰ μᾶς γίνεις ἐσύ, κατὰ τὸ Σολομώντα, ἀμπέλι θαλερὸ καὶ κληματόβεργα κατάκαρπη, πὸ δὲν ἀνθοφορεῖς βέβαια σταφύλια, ἀλλὰ πὸ ἐκθλίβεις ἀπὸ τὰ τσαμπιά δροσιὰ γιὰ τοὺς διψασμένους. Κι οἱ διψασμένοι ποιοὶ εἶναι; Ὅποιοι περιτειχίζον τὴν αὐλὴ τῆς

τὴν δρόσον. Τίνες δὲ εἰσὶν οἱ διψῶντες; Οἱ τὸν περίβολον τῆς συν-
 ὁδοῦ τειχίζοντες. Τούτους ὀρεινῶ μεθύσματι ποτίζειν οὐκ ἔχων
 ἐγώ, ἐπὶ τὴν πολυστάφυλόν σου κεχώρηκα δεξιάν· ἴν' ἡμῖν ἐκ πο-
 5 ταμίας τοὺς σοὺς κελεύσεις ἐπιρρεῦσαι κρουνοὺς. Τοῦτο γὰρ τάχος
 ποιήσασα, πολλῶν μὲν στόματα ξηρὰ θεραπεύσεις, εὐφρανεῖς δὲ
 πρῶτον ὡς ἐνὶ μάλιστα καὶ τὸν Ἀττικιστὴν ἐπαίτην ἐμέ.

ΝΗ'. ΒΑΣΙΛΑΙΩΙ

Ἐγώ σε καὶ βίου καθηγητὴν καὶ δογμάτων διδάσκαλον καὶ
 πᾶν ὃ,τι ἂν εἴποι τις τῶν καλῶν ἐθέμην τε ἀπ' ἀρχῆς, καὶ νῦν τίθε-
 10 μαι καὶ εἴ τις ἄλλος ἐπαινέτης τῶν σῶν, ἢ μετ' ἐμοῦ πάντως, ἢ
 μετ' ἐμέ. Τοσοῦτον ἠττημαί σου τῆς εὐλαβείας, καὶ οὕτω καθαρῶς
 εἰμί σοός! Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Οὗ γὰρ πλείων ἢ συνουσία,
 πλείων καὶ ἡ πεῖρα· οὗ δὲ ἡ πεῖρα δαψιλεστέρα, καὶ ἡ μαρτυρία τε-
 λειότερα. Καὶ εἴ τι ἄλλο μοι τοῦ ζῆν ὄφελος, ἢ σὴ φιλία καὶ συνου-
 15 σία. Ἐχω μὲν οὕτω περὶ τούτων, καὶ ἔχοιμι. Ἄ δὲ νῦν γράφω,
 γράφω μὲν οὐχ ἔκων, γράφω δὲ ὄμωσ. Καὶ μοι μηδὲν ἀχθεσθῆς· ἢ
 λίαν αὐτὸς ἀχθεσθήσομαι, εἰ μὴ κατ' εὐνοίαν ταῦτα λέγειν τε καὶ
 γράφειν πρὸς σὲ πιστενοίμην.

Πολλοὶ κατεγνώκασιν ἡμῶν, ὡς περὶ τὴν πίστιν οὐκ ἰσχυ-
 ρῶν, ὅσοι κοινοποιοῦσι τὰ ἡμέτερα καλῶς ποιοῦντες. Καὶ οἱ μὲν
 20 ἀσέβειαν ἐγκαλοῦσι φανερῶς, οἱ δὲ δειλίαν· καὶ ἀσέβειαν μὲν, οἱ
 μὴδὲ ὑγιῶς λέγειν πιστεύοντες· δειλίαν δέ, οἱ τὴν ὑποστολὴν αἰτιώ-
 μενοι. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἄλλων τί χρὴ καὶ λέγειν; Ὁ δ' οὖν νεωστὶ
 συνέβη, τοῦτό σοι διηγῆσομαι.

Συμπόσιον ἦν καὶ τοῦ συμποσίου μετεῖχον οὐκ ὀλίγοι τῶν
 25 ἐπιφανῶν καὶ ἡμῖν φίλων, ἐν δὲ τούτοις καὶ ἀνὴρ τις τῶν εὐλα-
 βείας ὄνομα καὶ σχῆμα περικειμένων. Οὕτω πότος ἦν καὶ λόγος

25. Ὁ Γρηγόριος γράφει πῶς ὑπερασπίστηκε τὸ Βασίλειο ἐναντίον ἐνὸς
 φιλοσόφου, πού τὸν κατηγορήσε ὅτι δὲν ὁμολόγησε σαφῶς τὴ θεότητα τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος. Γράφηκε ἡ ἐπιστολὴ μετὰ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 372, ὅποτε
 ἦταν ἡ ἑορτὴ τοῦ μάρτυρα Εὐψυχίου.

Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ αὐτοὺς ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ τοὺς ποτίσω ὀρεινὸ κρασί, βάδισα πρὸς τὰ πολυστάφυλα χέρια σου· νὰ διατάξεις ἀπὸ ποτάμι ὀλόκληρο νὰ ρεῦσουν σ' ἐμᾶς οἱ βρῦσες σου. Ὅταν αὐτὸ τὸ κάνεις γρήγορα, θὰ θεραπεύσεις πολλῶν τὰ στεγνωμένα στόματα καὶ θὰ εὐφράνεις πρῶτο, ὅσο γίνεται περισσότερο, ἐμένα τὸν Ἀττικιστὴ ἐπαίτη.

58. ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ²⁵

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν σὲ θεώρησα καὶ σὲ θεωρῶ ἀκόμα καθηγητὴ τοῦ βίου καὶ δάσκαλο τῶν ἀληθειῶν τῆς θρησκείας μας καὶ ὅ,τι ἄλλο καλὸ θὰ μπορούσε νὰ σὲ ὀνομάσει κανένας. Κι ἂν ὑπάρχει καὶ κανένας ἄλλος ἐγκωμιστῆς σου ἢ θὰ σ' ἐπαινῆ μαζί μου ἀπὸ παλιά, ἢ θὰ ἤρθε ἔπειτ' ἀπὸ μένα. Σὲ τέτοιο βαθμὸ ὑστερῶ ἀπὸ τὴν εὐλάβειά σου καὶ τόσο ἀπόλυτα ἀνήκω σ' ἐσένα. Καθόλου περιέργο! Ὅποιον συναναστρέφεται περισσότερο, τὸν γνωρίζεις καλύτερα, καὶ γιὰ ὅποιον γνωρίζεις σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἢ μαρτυρία σου εἶναι πιὸ σίγουρη. Ἄν πῆρα κάποια ὠφέλεια ἀπὸ τὴ ζωὴ εἶναι ἡ φιλία κι ἡ συντροφιά σου. Ἐτσι αισθάνομαι γι' αὐτὰ κι ἔτσι εἶθε νὰ αισθάνομαι. Ἐνῶ σοῦ γράφω τώρα, τὸ κάνω χωρὶς νὰ θέλω. Μὴ μοῦ θυμώσεις καθόλου. Θὰ θυμώσω ἐγὼ περισσότερο, ἂν πιστέψεις ὅτι δὲ σοῦ τὰ λέω αὐτὰ καὶ δὲ σοῦ τὰ γράφω ἀπὸ ἀγάπη.

Πολλοὶ μᾶς κατηγοροῦσαν ὅτι δὲν εἴμαστε δυνατοὶ στὴν πίστη, ὅσοι θεωροῦν κοινὰ τὰ δικά μας καὶ καλὰ κάνουν. Ἄλλοι μᾶς κατηγοροῦν φανερά γιὰ ἀσέβεια κι ἄλλοι γιὰ δειλία· γιὰ ἀσέβεια, ὅσοι πιστεύουν ὅτι μήτε τὰ λόγια μας δὲν εἶναι ὑγιή· γιὰ δειλία, ὅσοι κατηγοροῦν τὴν ὑποχωρητικότητά μας. Τί χρειάζεται ν' ἀναφέρομε τί λένε οἱ ἄλλοι; Θὰ σοῦ διηγηθῶ αὐτὸ πού ἐγίνε πρόσφατα.

Γινόταν ἓνα τραπέζι καὶ ἔπαιρναν μέρος στὸ συμπόσιο ἀρκετοὶ ἐπίσημοι φίλοι μας κι ἀνάμεσά τους καὶ κάποιος πού φημιζόταν καὶ φαινόταν ἄνθρωπος εὐλαβῆς. Δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀρχίσει νὰ

ἦν περὶ ἡμῶν, ὅπερ ἐν τοῖς συμποσίοις φιλεῖ συμβαίνειν, ἀντ' ἄλλου τινὸς ἐπεισοδίου προτιθεμένων· πάντων δὲ τὰ σὰ θαυμαζόντων καὶ προστιθέντων ἡμᾶς ὡς τὰ ἴσα φιλοσοφοῦντας, καὶ τὴν φιλιάν λεγόντων καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐν ἅπασιν σύμπνοιαν καὶ 5 ὁμόνοιαν, δεινὸν τὸ πρᾶγμα ποιεῖται ὁ δῆθεν φιλόσοφος. Καὶ τί τοῦτο, φησὶν, ὧ οὔτοι, μάλα τι νεανικὸν ἐκβοήσας· ὡς λίαν ὑμεῖς ψευδεῖς τε καὶ κόλακες! Τὰ μὲν ἄλλα ἐπαινείσθωσαν οἱ ἄνδρες, εἰ δοκεῖ· οὐδὲ αὐτὸς ἀντιλέγω. Τὸ μέγιστον δὲ οὐ δίδωμι, τὴν ὀρθοδοξίαν μάτην μὲν ἐπαινεῖται Βασίλειος, μάτην δὲ Γρηγόριος, ὁ μὲν 10 προδιδὸς τὴν πίστιν οἷς διαλέγεται, ὁ δὲ συμπροδιδὸς οἷς ἀνέχεται.

Πόθεν τοῦτο, ἔφην, ὧ μάταιε σύ, καὶ νέε Λαθὰν καὶ Ἀβειρῶν τὴν ἀπόνοιαν; πόθεν ἡμῖν ἤκεις δογματιστής; Πῶς σεαυτὸν ποιεῖς τηλικούτων κριτήν; Ἐκ τῆς κατ' Εὐψυχίου τοῦ μάρτυρος, ἔφη, συν- 15 ὁδοῦ νῦν ἤκω (καὶ γὰρ εἶχεν οὕτως), κάκεισε ἤκουσα τοῦ μεγάλου Βασιλείου θεολογοῦντος τὰ μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἄριστά τε καὶ τελεώτατα, καὶ ὡς οὐκ ἂν τις ἄλλος ραδίως εἴποι, τὸ Πνεῦμα δὲ παρασύροντος (καὶ προσετίθει τινὰ εἰκασίαν, ὥσπερ τῶν ποταμῶν οἱ τὰς μὲν πέτρας παρατρέχοντες, τὴν δὲ ψάμιμον κοιλαίνοντες). Ἡ τί 20 δὴ ποτε, ὧ θαυμάσιε, σὺ μὲν, ἔφη πρὸς ἐμὲ βλέπων, ἤδη φανερώς τὸ Πνεῦμα θεολογεῖς (καὶ τινος ἀπεμνημόνευσε τῶν ἐμῶν, ὡς ἐν συνόδῳ πολυανθρώπῳ θεολογήσαντος, εἶτα ἐπειπόντος τῷ Πνεύματι τοῦτο δὴ τὸ περιβόητον, τό, 'μέχρι τίνος ὑπὸ τῷ μοδίῳ τὸν λύχρον κρύψομεν;' ὁ δὲ ὑποφαίνει μὲν ἀμυδρῶς, καὶ οἶον σκιαγραφῶ 25 φεῖ τὸν λόγον, οὐ παρρησιάζεται δὲ τὴν ἀλήθειαν, πολιτικώτερον ἢ εὐσεβέστερον τὴν ἀκοὴν ἐπικλύζων, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ λόγου τὴν διπλὴν περικαλύπτων.

Ὅτι ἐγὼ μὲν, ἔφην, ἐν παραβύστω κείμενος καὶ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενος καὶ μηδὲ ἂ λέγοιμι μηδὲ ὅτι λέγοιμι σχεδὸν γινωσκόμενος, ἀκινδύνως φιλοσοφῶ. Τοῦ δὲ πλείων ὁ λόγος, ὡς περιφα-

πίνουν κι ἔγινε λόγος γιὰ μᾶς, πράγμα πού εἶναι συνηθισμένο στά συμπόσια, φέρνοντας στή μέση ἐμᾶς ἀντί ὅτιδῆποτε ἄλλο. Κι ἐνῶ ὅλοι θαύμαζαν ἐσένα καί πρόσθεταν κι ἐμένα, ἐπειδὴ ἤμουν ἐξίσου μορφωμένος, καί μιλοῦσαν γιὰ τὴ φιλία μας καί τὶς Ἀθῆνες, τὴ συμφωνία μας σὲ ὅλα καί τὴν ὁμόνοια, ὁ φιλόσοφος τάχα μου δίνει στὴν ὑπόθεση ἄσχημη τροπή. Ἔ, σεῖς! Τί εἶναι αὐτά; φώναξε δυνατὰ. Πόσο εἶστε πολὺ ὑποκριτὲς καί κόλακες. Γιὰ ὅποια ἄλλα θέλετε ἐπαινέσετε τοὺς ἄντρες· οὔτε ἐγὼ δὲν ἀντιλέγω. Στὸ μέγιστο ὅμως δὲ συμφωνῶ· ἄδικα ἐπαινεῖτε τὸ Βασίλειο γιὰ τὴν ὀρθοδοξία του, ἄδικα καί τὸ Γρηγόριο, γιὰτὶ ὁ ἕνας πρόδωσε τὴν πίστη μὲ ὅσα λέει καί ὁ ἄλλος πρόδωσε ἐξίσου μὲ ὅσα ἀνέχεται.

Πῶς τοῦτο; τοῦ λέω, ὦ μάταιε ἐσὺ καί νέε Δαθάν καί Ἀβειρῶν^{25α} στὴν ἀφροσύνη; Ἀπὸ ποῦ μᾶς ἤρθες καί δογματίζεις ἔτσι; Πῶς γίνεσαι κριτὴς σὲ τόσο μεγάλα πράγματα; Ἔρχομαι ἀπὸ τὴν πανήγυρη τοῦ Εὐψυχίου τοῦ μάρτυρος, εἶπε (ἦταν πραγματικὰ ἔτσι) κι ἐκεῖ ἄκουσα τὸ μεγάλο Βασίλειο νὰ ὀνομάζει ἄριστα καί τέλεια θεοὺς τὸν Πατέρα καί τὸν Υἱὸ καί πού δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὸ κάνει ἄλλος μὲ εὐκολία ἀλλὰ παρέσυρε μαζί καί τὸ Πνεῦμα (ἐδῶ πρόσθεσε μιὰ εἰκόνα λέγοντας, καθὼς τὰ ποτάμια πού παρατρέχουν τὶς πέτρες, κοιταίνουν ὅμως τὴν ἄμμο). Καί γιὰτὶ ἐσὺ, ἐξαίρετε ἄνθρωπε, εἶπε βλέποντας ἐμένα, φανερὰ πλεον ἀποκαλεῖς τὸ Πνεῦμα Θεό; Καί μνημόνευσε κάποιον λόγο μου, ἐπειδὴ εἶχα μιλήσει γιὰ τὴν θεότητα σὲ πολυάνθρωπη συγκέντρωση καί εἶχα προσθέσει γιὰ τὸ Πνεῦμα τὴν περιβόητη φράση ὡς πότε θὰ κρύβομε τὸ λύχνο κάτω ἀπὸ τὸ λυχνοστάτη; Αὐτὸς ἄφησε νὰ φανεῖ ἀμυδρὰ ὁ λόγος μου σὰ νὰ τὸν σκιαγραφοῦσε καί δὲν παρουσίασε ὅλη τὴν ἀλήθεια γεμίζοντας μὲ λόγους τὴν ἀκοή μ' εὐστροφία πολιτικοῦ κι ὄχι μ' εὐσέβεια καί θέλοντας νὰ καλύψει τὴν πανουργία του²⁶ μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου του.

«Γιὰτὶ ἐγὼ, εἶπα, κειτῶμενος ἐδῶ στὴ γωνιά μου καί ἄγνωστος στοὺς πολλούς, χωρὶς νὰ ξέρουν οἱ ἄνθρωποι μήτε αὐτὰ πού λέγω μήτε κὰν ὅτι μιῶ, φιλοσοφῶ δίχως κίνδυνο. Ἐνῶ ἐκείνου ὁ

νεστέρου καὶ παρ' ἑαυτοῦ καὶ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ δημοσίᾳ πᾶν τὸ λεγόμενον, πολὺς τε περὶ αὐτὸν ὁ πόλεμος, ζητούντων λαβέσθαι τῶν αἰρετικῶν γυμνῆς τῆς φωνῆς καὶ αὐτοῦ Βασιλείου, ἴν' ὁ μὲν ἐξώσθῃ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μόνος σχεδὸν ὑπολειπόμενος τῆς ἀληθείας σπινθήρ καὶ ἡ ζωτικὴ δύναμις, τῶν κύκλω πάντων κατελιμμένων· ριζωθῆ δὲ τὸ κακὸν ἐν τῇ πόλει, καὶ ὡσπερ ἀπὸ τινος ὄρμητηρίου τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, πᾶσαν καταδράμῃ τὴν οἰκουμένην. Βέλτιον οὖν οἰκονομηθῆναι τὴν ἀλήθειαν, μικρὸν εἰξάντων ἡμῶν, ὡσπερ νέφει τι, τῷ καιρῷ, ἢ καταλυθῆναι τῷ φανερωθῆ τοῦ κηρύγματος. Ἡμῖν μὲν γὰρ οὐδὲν βλάβος καὶ ἀπ' ἄλλων λέξεων τοῦτο συναγουσῶν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα γινώσκειν (οὐ γὰρ ἐν ἤχῳ μᾶλλον, ἢ διανοίᾳ κεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν), τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ μεγάλην ζημίαν τὸ δι' ἐνὸς ἀνδρὸς διωχθῆναι τὴν ἀλήθειαν.

Οὐκ ἐδέξαντο τὴν οἰκονομίαν ὡς ἔωλον καὶ παίζουσιν αὐτοὺς οἱ παρόντες· ἀλλὰ καὶ κατεβῶν ἡμῶν, ὡς τὴν δειλίαν μᾶλλον, ἢ τὸν λόγον οἰκονομοῦντων. Πολὸν γὰρ εἶναι βέλτιον, τὸ ἡμέτερον φυλάττειν διὰ τῆς ἀληθείας, ἢ τοῦτό γε ἀχρειοῦν, καὶ μὴ προσλαμβάνειν τὸ ἀλλότριον, διὰ τῆς δῆθεν οἰκονομίας. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἕκαστον, ὧν τε εἶπον, ὧν τε ἤκουσα, καὶ ὡς ἠγανάκτησα πρὸς τοὺς ἀντιτείνοντας πέρα τοῦ μετρίου σχεδὸν καὶ τῆς ἑμαυτοῦ συνηθείας, μακρὸν ἂν εἶη νῦν ἐκδιηγείσθαι καὶ ἴσως οὐκ ἀναγκαῖον. Τέλος δὲ τοῦ λόγου, τοὺς μὲν οὕτως ἀπεπεμψάμην. Σὺ δὲ δίδαξον ἡμᾶς, ὧ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, μέχρι τίνος προῖτέον ἡμῖν τῆς τοῦ Πνεύματος θεολογίας, καὶ τίσι χρηστέον φωναῖς, καὶ μέχρι τίνος οἰκονομητέον, ἴν' ἔχωμεν ταῦτα πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἐγὼ γὰρ εἰ δεοίμην νῦν τοῦτο μανθάνειν, ὁ πάντων μάλιστα σέ τε καὶ τὰ σά γινώσκων, καὶ πολλάκις περὶ τούτων πληροφορίαν καὶ δεδωκῶς καὶ δεξάμενος, πάντων ἂν εἶην ἀμαθέστατός τε καὶ ἀθλιώτατος.

λόγος έχει πιδ πολλή βαρύτητα κι εξαιτίας αὐτοῦ τοῦ ἴδιου κι εξαιτίας τῆς Ἐκκλησίας. Κι ὅ,τι λέει παίρνει δημοσιότητα καὶ γίνεται γύρω του πολὺς πόλεμος ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς πού ζητοῦν νὰ πιάσουν καθαρὰ τὴ φωνὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Βασιλείου· κι ἔτσι θὰ ἐξωσθεῖ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἡ μόνη σχεδὸν πού ἀπόμεινε σπῖθα τῆς ἀλήθειας καὶ ζωτικὴ δύναμη, ἐνῶ οἱ γύρω ὅλοι ἔχουν ὑποταγεῖ· καὶ τὸ κακὸ θὰ ριζώσει στὴν πόλη καὶ κάνοντας ὀρμητήριο τὴν Ἐκκλησία αὐτὴ θὰ ἐνσκήψει σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη. Εἶναι λοιπὸν καλύτερο νὰ γίνεῖ μιὰ οἰκονομία σχετικὰ μὲ τὴν ἀλήθεια, μὲ τὴ δική μας μικρὴ ὑποχώρηση στὴν περίσταση πού εἶναι σὰν ἓνα σύννεφο, παρὰ νὰ καταλυθεῖ μ' ἓνα ἀνοιχτὸ κήρυγμα. Ἐμεῖς δὲν ἔχομε καμία ζημία κι ἀπὸ ἄλλες λέξεις ἀπὸ τίς ὁποῖες συνάγεται τὸ ἴδιο νόημα νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸ Πνεῦμα Θεοῦ (γιατὶ ἡ ἀλήθεια δὲ βρίσκεται στὸν ἦχο ἀλλὰ στὸ νόημα). Γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὅμως θὰ εἶναι μεγάλη ἡ ζημία νὰ διωχθεῖ ἡ ἀλήθεια μὲ τὴν ἀποβολὴ ἐνὸς ἀνδρός».

Δὲ δέχτηκαν τὴν οἰκονομία οἱ παρόντες, γιατί τάχα ἦταν ἄχρηστη καὶ τοὺς παραπλανοῦσε. Ἄλλὰ φώναζαν κιάλας ἐναντίον μου ὅτι οἰκονομοῦσα τὴ δειλία μου μᾶλλον κι ὄχι τὴ διδασκαλία. Γιατί, ἔλεγαν, εἶναι πολὺ καλύτερο νὰ φυλάγομε τὴν πίστη μας χωρὶς νὰ κρύβομε τὴν ἀλήθεια καὶ χωρὶς νὰ προσλαμβάνομε τὸ ξένο μὲ τὴν οἰκονομία δῆθεν. Νὰ σοῦ ἐκθέσω τώρα ἓνα πρὸς ἓνα ὅσα εἶπα καὶ ὅσα ἄκουσα καὶ πόσο θύμωσα πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο κι ἀπὸ ὅ,τι συνηθίζω, ἐναντίον ἐκείνων πού ἔφερναν ἀντιρρήσεις, θ' ἀπαιτοῦσε πολὺ χρόνον καὶ δὲ θὰ ἦταν ἀπαραίτητο. Γιὰ νὰ τελειώσω, αὐτοὺς τοὺς ἔδωξα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Ἐσὺ τώρα διαφώτισέ με, πνεῦμα θεϊκὸ καὶ ἅγιο, ὡς ποιὸ σημεῖο πρέπει νὰ προχωρήσομε στὴ σχετικὴ μὲ τὸ Πνεῦμα θεολογία. Καὶ ποιές διατυπώσεις πρέπει νὰ χρησιμοποιήσομε καὶ ὡς πού νὰ φέρομε τὴν οἰκονομία, γιὰ νὰ μπορούμε νὰ τὰ ἀντιπαραθέσομε στοὺς ἀντιλέγοντες; Γιατί, ἂν εἶχα ἀνάγκη νὰ τὸ μάθω αὐτὸ τώρα ἐγὼ πού γνωρίζω καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἄλλοι ἐσένα καὶ ὅ,τι σὲ ἀφορᾷ καὶ πού γι' αὐτὰ κι ἔχω δώσει κι ἔχω λάβει πολλὰς φορὲς πληροφορία, θὰ ἦμουν ἀπὸ ὅλους πιδ ἀνόητος καὶ πιδ ἄθλιος.

ΝΘ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Τοῦτο ἦν, ὅπερ ἄλλος μὲν ἂν τις ὑπείδετο τῶν συνετωτέρων· ἐγὼ δὲ οὐκ ἔδεια πρὸς σέ γράφων, ὁ λίαν ἀρχαῖος καὶ μάταιος. Ἐλύπησέ σε τὰ γράμματα, ὡς δὲ ἐγὼ φημι, οὐκ ὀρθῶς, οὐδὲ δικαίως, ἀλλὰ καὶ λίαν περιττῶς. Καὶ τὴν λύπην οὐχ ὠμολόγησας 5 μὲν, οὐκ ἔκρυψας δέ, εἰ καὶ σαφῶς τοῦτο ἐποίησας, ὥσπερ τινὶ προσωπεῖω, τῇ αἰδοῖ τὸ τῆς λύπης καλύπτων πρόσωπον. Ἐγὼ δέ, εἰ μὲν δολερῶς καὶ κακοήθως τοῦτο ἐποίησα, οὐχ ὑπὸ τῆς σῆς λύπης μᾶλλον ἢ τῆς ἀληθείας βλαβήσομαι· εἰ δὲ ἀπλῶς καὶ μετὰ τῆς συνήθους εὐνοίας, τὰς ἐμὰς ἀμαρτίας, οὐ τὴν σὴν διάθεσιν αἰτιάσομαι. Πλὴν γε ὅτι διορθώσασθαι ταῦτα μᾶλλον εἶχε καλῶς, ἢ πρὸς 10 τοὺς συμβουλευόντας δυσχεραίνειν. Τὸ μὲν οὖν σὸν καὶ αὐτὸς ὄψει, καὶ ἄλλοις συμβουλεύειν τὰ αὐτὰ ἱκανὸς ὢν· ἐμὲ δὲ προθύμως ἔχεις, εἰάν διδῶ ὁ Θεός, καὶ παρεσόμενον καὶ συναγωνιούμενον καὶ τὰ δυνατὰ συνεισοίσοντα. Τίς γὰρ ἂν ἀναδύσεται, τίς δὲ οὐ θαρρή- 15 σει ὑπὸ σοὶ καὶ μετὰ σοῦ περὶ τῆς ἀληθείας λέγων καὶ ἀγωνιζόμενος;

Ξ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Τοῦ πληρωθῆναί σοι ἐπίταγμα, τὸ μὲν τί ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ γε, καὶ οἶμαι τὸ πλέον, ἐπὶ τῇ σῇ εὐλαβείᾳ. Ἐφ' ἡμῖν μὲν, τὸ τῆς ῥομῆς καὶ τῆς προθυμίας· οὐτε γὰρ ἄλλοτε ποτε τὴν σὴν συντωχίαν 20 ἐφύγομεν, ἀλλ' αἰεὶ ταύτην διῶκομεν, καὶ νῦν ταύτην πλέον ποθοῦμεν. Ἐπὶ δὲ τῇ σῇ ὀσιότητι, τὸ διορθωθῆναι τὰ ἡμέτερα. Προσε-

27. Ὁ Βασίλειος πειράχτηκε κάπως ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου· γι' αὐτὸ τοῦ ξαναγράφει ὁ Γρηγόριος, διασαφηνίζει τίς σκέψεις του καὶ ὑπόσχεται ὅτι θὰ τοῦ παραστέκεται καὶ θ' ἀγωνίζεται μαζί του.

28. Ἡ ἀρρώστια τῆς μητέρας του γίνεται ἐμπόδιο στὸ Γρηγόριο νὰ ἐκπληρώσει τίς ὑποσχέσεις του. Γράφηκε τὸ 373.

59. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ²⁷

Τοῦτο ἦταν πού κάποιος ἄλλος ἀπό τοὺς εὐφυέστερους θὰ τὸ ὑποπτευόταν· ἐγὼ ὅμως δὲ φοβήθηκα γράφοντας σ' ἐσένα, ὁ παλιοκαιρίτης κι ἀνόητος. Τὰ γράμματά μου σ' ἐλύπησαν ἀλλὰ ὅπως ἐγὼ λέω οὔτε σωστά οὔτε δικαιολογημένα ἀλλὰ κι ὀλότελα περιττά. Καὶ δὲν ὁμολόγησες βέβαια τὴ λύπη σου, οὔτε ὅμως καὶ τὴν ἔκρυσες, ἂν καὶ τοῦτο τὸ ἔπραξες συνετά, καλύπτοντας τὸ λυπημένο πρόσωπο μὲ τὴν αἰδῶ, ὅπως μ' ἓνα προσωπεῖο. Ἐγὼ τώρα ἂν ἔπραξα ὑπούλα καὶ μὲ κακὴ πρόθεση δὲ θὰ ζημιωθῶ ἀπὸ τὴ λύπη σου ἀλλὰ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Ἄν ὅμως ἔπραξα μὲ ἀπλότητα καὶ μὲ τὴ συνηθισμένη ἀγάπη μου, τότε θὰ κατηγορήσω τίς ἁμαρτίες μου κι ὄχι τὴ διάθεσή σου. Μιὰ παρατήρηση μόνο· θὰ ἦταν καλύτερο νὰ διορθωθοῦν αὐτά κι ὄχι νὰ θυμώνεις μὲ ὅσους ἔδωσαν συμβουλή. Τί λοιπὸν πρέπει νὰ κάνεις θὰ τὸ δεῖς καὶ μόνος σου, ἀφοῦ ἐξάλλου εἶσαι σὲ θέση νὰ συμβουλευεῖς καὶ ἄλλους σὲ ἴδιες περιπτώσεις. Ἐμένα μ' ἔχεις, ἂν ἐπιτρέπει ὁ Θεός, πρόθυμο συμπαραστάτη καὶ συναγωνιστή, ἔτοιμο νὰ συνεισφέρω τὸ δυνατό. Ποιὸς θὰ ὀπισθοχωρήσει; Ποιὸς δὲ θὰ εἶναι θαρραλέος μὲ ἡγέτη ἐσένα καὶ μαζί σου μιλώντας κι ἀγωνιζόμενος γιὰ τὴν ἀλήθεια;

60. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ²⁸

Γιὰ νὰ ἐκπληρωθεῖ κάποια διαταγὴ σου, ἓνα μέρος ἐξαρτᾶται ἀπὸ μένα· τὸ ἄλλο μέρος, καὶ νομίζω τὸ περισσότερο, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν εὐλάβειά σου. Ἐγὼ μπορῶ νὰ διαθέσω τὴν ὀρμὴ καὶ τὴν προθυμία· γιατί βέβαια οὔτε ποτὲ ἄλλοτε ἔχω ἀποφύγει τὴ συνάντησή σου, ἀλλὰ τὴν ἐπιδιώκω πάντοτε καὶ τώρα τὴν ποθῶ περισσότερο. Ἀπὸ τὴν ὀσιότητά σου ἐξαρτᾶται νὰ διορθωθοῦν τὰ δικά μου ζητήματα. Παραστέκω στὴν κυρία μου καὶ μητέρα, πού

δρευόμεν γὰρ τῇ κυρίᾳ, τῇ μητρί, πολλὸν ἤδη καμουση χρόνον ἐξ ἀρρωστίας. Καὶ εἰ μὴ μέλλοιμεν ἀμφιβόλως αὐτὴν καταλήψειν, οὐ ζημιωθησόμεθα, εὖ ἴσθι, τὴν παρουσίαν. Μόνον ταῖς εὐχαῖς, τῇ μὲν πρὸς τὴν υἱείαν, ἡμῖν δὲ πρὸς τὴν ὁδὸν ἐπικούρησον.

ΞΑ'. ΑΕΡΙΩΙ ΚΑΙ ΑΛΥΠΙΩΙ

5 Ὡσπερ ἀπαρχὰς ἀλῶνός τε καὶ ληνοῦ καὶ τέκνων, τοὺς ἀληθῶς φιλοτέκνους ἀντιθέναί Θεῶ δίκαιόν τε καὶ ὄσιον, ὅτι παρ' αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς αὐτοί, καὶ τὰ ἡμέτερα, οὕτω καὶ νέας κληρονομίας, ἵνα τὸ μέρος δοθὲν προθύμως, παράσχη τῷ πλείονι τὴν ἀσφάλειαν. Μὴ τοίνυν ἀναμείνῃτε μετὰ πάντα ἡμῖν γενέσθαι χρηστοί, ἀλλὰ
10 πρὸ πάντων Θεῶ, δι' ὃν καὶ πᾶσι· καὶ τοὺς ἕξω ρίψαντες νόμους, τοῖς ἡμετέροις δουλεύσατε, τοῦτο παρ' ὑμῶν αὐτῶν καρποφοροῦντες, τὴν προθυμίαν. Τὰ μὲν γὰρ καταλειφθέντα παρ' ἄλλων, τὸ δὲ πρόθυμον παρ' ὑμῶν ἔχομεν, οἷς δυνατὸς ὁ Θεὸς ἀντιδοῦναι πολυπλάσια, ὧν νῦν ἐπιδώσετε, οὐ μόνον ἐν τῷ προσκαίρῳ τούτῳ βίω
15 καὶ ρέοντι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ αἰωνίῳ καὶ μένοντι· πρὸς ὃν μόνον ὄρᾶν ἀσφαλές, καὶ εἰς ὃν πάσας τείνειν ἡμῶν τὰς ἐλπίδας. Ὡς οὖν τοιοῦτον ταξομένου τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς, οἷοί περ ἂν αὐτοὶ γένησθε τοῖς πτωχοῖς, μὴ μικροψύχως, μηδὲ μικρολόγως, ἀλλὰ καὶ λίαν φιλοτίμως τε καὶ προθύμως, πληρώσατε τῇ κατοικομένη τὴν βούλη-
20 σιν, ἣν παρεῖναι τε ὑμῖν νομίσαντες, καὶ ὄρᾶν τὰ γινόμενα, διὰ τῆς ἐπιδόσεως ἀναπαύσατε, ἵνα μὴ τὰ χρήματα μόνον ἔχητε παρ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν στηρίζουσαν οἴκους τέκνων μητρὸς εὐλογίαν πορίσῃσθε· τοῦτο ἐνθυμηθέντες, ὅτι βελτίων μικρὰ μερὶς μετὰ δικαιοσύνης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἢ πλατυτέρα μετὰ μικρολογίας (ἵνα

29. Τὸ 373, λίγο πῶ μπροστά ἢ λίγο πῶ εἵπειτα, γράφτηκε ἡ ἐπιστολή, ὅταν ὁ Γρηγόριος βοηθοῦσε τὸν πατέρα του στὰ ἐπισκοπικά του καθήκοντα. Ὁ Ἀλύπιος ἴσως ἦταν διοικητὴς τῆς Καπαδοκίας.

30. Ἐκκλ. 3,11.

31. «Εὐχαὶ γονέων στηρίζουσι θεμέλια οἴκων», Ἐκκλ. 3,11. Ὁ Γρηγόριος λέει ἡ εὐλογία τῆς μητέρας.

έξαντλήθηκε έδῶ και πολὺν καιρὸ ἀπὸ ἀρρώστια κι ἂν δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ τὴν ἐγκαταλείψω στὴ διφορούμενη αὐτὴ κατάσταση, δὲ θὰ ζημιωθῶ τὴν παρουσία μου κοντὰ της, νὰ ξέρεῖς. Βοήθησε μόνο μὲ τὶς προσευχὲς σου, ἐκείνη νὰ γίνεῖ καλὰ κι ἐγὼ νὰ ἔχω καλὸ ταξίδι.

61. ΣΤΟΝ ΑΕΡΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΑΛΥΠΙΟ²⁹

Ὅπως εἶναι δίκαιο και εὐσεβὲς ν' ἀναθέσομε στὸ Θεὸ τὰ πρωτόλεια ἀπὸ τὰ γεννήματα και τὰ σταφύλια και ἀπὸ τὰ παιδιὰ οἱ ἀληθινὰ φιλότεκνοι, γιατί ἀπὸ αὐτὸν προερχόμαστε και οἱ ἴδιοι και ὅσα εἶναι δικά μας, τὸ ἴδιο πρέπει ν' ἀναθέτομε κι ἀπὸ μιὰ νέα κληρονομία, ὥστε τὸ μέρος ποὺ δίνεται πρόθυμα νὰ ἐξασφαλίζει τὸ περισσότερο. Μὴν περιμένετε λοιπὸν νὰ κάνετε σὲ μᾶς κάποιο καλὸ ἔπειτα ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ ὅλους κάνετε στὸ Θεὸ κι ἐξαιτίας του σὲ ὅλους. Ἀπορρίψετε τοὺς ἐξωτερικοὺς νόμους και ὑποταχτεῖτε στοὺς δικούς μας, καρποφορώντας ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ σας τὴν προθυμία. Ὅσα κληρονομοῦμε τὰ ἔχομε ἀπὸ τοὺς ἄλλους, τὴν προθυμία ὅμως ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας κι ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ σᾶς δώσει πολλαπλάσια ἀπὸ ὅσα θὰ δώσετε τώρα, ὄχι στὴν πρόσκαιρη αὐτὴ μονάχα και παροδικὴ ζωὴ, ἀλλὰ και στὴν αἰώνια και σταθερὴ. Σ' αὐτὴ μόνο ὅταν ἀποβλέπομε εἴμαστε ἀσφαλισμένοι και σ' αὐτὴν νὰ ἔχομε ὅλες τὶς ἐλπίδες μας. Γιὰ νὰ σᾶς ὑποσχεθεῖ λοιπὸν ὁ Θεὸς ὅτι θὰ φερθεῖ σ' ἐσᾶς, ὅπως ἐσεῖς στοὺς φτωχοὺς, χωρὶς μικροψυχία, ἐκπληρώσετε τὴ θέληση τῆς νεκρῆς. Νομίσετε πῶς εἶναι κοντὰ σας και βλέπει ὅσα γίνονται κι ἀναπαύσετε τὴν μὲ τὴν προσφορά σας, γιὰ νὰ μὴν ἔχετε τὰ χρήματα μονάχα ἀπὸ αὐτὴν, ἀλλὰ νὰ κερδίσετε και τὴ μητρικὴ εὐλογία ποὺ στηρίζει³⁰ τὰ σπίτια τῶν παιδιῶν³¹. Νὰ ἔχετε τοῦτο στὸ νοῦ σας: ὅτι εἶναι καλύτερη ἢ μικρὴ ἀλλὰ δίκαιη μερίδα³², σύμφωνα μὲ

32. Βλ. Παρμ. 16.8.

μὴ λέγω τι βλάβοσφμον), καὶ ὅτι πολλοὶ καὶ ὄλων οἴκων ἐκποιου-
 μένων εἰς ἐκκλησίας ἠνέσχοντο, οἱ δὲ καὶ παρ' ἑαυτῶν πᾶσαν
 προήκαντο τὴν περιουσίαν, καὶ τὴν καλλίστην ἐπραγματεύσαντο
 πραγματείαν, γενέσθαι διὰ τὸν ἐκεῖ πλοῦτον πένητες. Μὴ τοίνυν
 5 σπειρήτε φειδομένως, ἵνα πλουσίως θερίσητε, ἀλλ' ἀγαθὸν κληρὸν
 καὶ ὑμῖν αὐτοῖς, καὶ τοῖς φιλότατοῖς ὑμῶν τοῦτον χαρίσασθε, μηδὲν
 ὑφελόντες τῶν γεγραμμένων, ἀλλὰ πάντα κερδανούντες ὅ,τι ἂν
 ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀναλώσητε. Τί γὰρ δεῖ θησαυρίζειν λησταῖς
 καὶ κλέπταις καὶ καιρῶν μεταβολαῖς, ἄλλοτε εἰς ἄλλους μετατιθέν-
 10 των καὶ ριπιζόντων τὴν ἄστατον εὐπορίαν, ἀλλὰ μὴ εἰς τὰς ἀσφα-
 λεῖς ἀποθήκας ἀποτίθεσθαι καὶ τῶν ἐπιβουλεύοντων ἰσχυροτέρας;
 Τὸ μὲν οὖν εὐτελὲς περὶ ἄλλα καὶ ἄλλοις δείξατε (καὶ γὰρ εἶχομαι
 δυνατοῦς ὑμᾶς εἶναι μετὰ χρηστότητος), ἡμῖν δὲ ἀγωνίσασθε τὸν
 καλὸν ἀγῶνα, ὅστις νικήσει τὸν ἄλλον εὐλαβεία, καὶ ταῖς ὀφειλο-
 15 μέναις εὐλογίαις ἐκ Θεοῦ τοῖς εὐγνώμοσι. Πείσατε οὖν ἡμᾶς ὅτι
 χριστιανίζετε γνησίως, μᾶλλον δὲ ἀπὸ καλῆς ἀρξάμενοι ἀρχῆς, καὶ
 οὕτως εὐσεβοῦς καὶ δικαίας, ἐντεῦθεν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὁμο-
 νοήσατε· ὡς ἂν ὑμεῖς τε ἀλλήλοις, καὶ ἡμεῖς ὑμῖν ἐπευφραϊνοίμεθα,
 τὰ τε ἄλλα καὶ δεξιὸν ὑπόδειγμα γενομένοις πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ,
 20 τῆς περὶ ταῦτα εὐγνωμοσύνης.

ΞΒ'. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΝ

Οὐ βάρβαρον τὸ ἐπίταγμα τῆς ἀμιμῆτου σου καλοκάγαθίας,

33. Παρμ. 16,8.

34. Βλ. Β' Κορ. 9,6. «ὁ σπειρῶν φειδομένως» κλπ.

35. Β' Κορ. 9,6.

36. Ματθ. 19,20.

37. Βλ. Ματθ. 4,19· 20. «Μὴ θησαυρίζετε θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς» κλπ.

38. Γράφτηκε τὸ 373 ἢ 374 στὸν Ἀμφιλόχιον πρὶν γίνεαι ἐπίσκοπος Ἰκο-
 νίου. Αὐτὸν φίλο τῆς εἰρήνης, εἶχε πλησιάσει ὁ Εὐστάθιος Σεβαστείας, ποῦ πο-
 λεμοῦσε τὸ Βασιλεῖο. Ἀλλὰ ὁ Ἀμφιλόχιος θέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ
 Γρηγόριο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο στέλνοντας τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Εὐσταθίου παίρνει τὴν

τὸ γραμμένον, παρὰ μερίδα μεγαλύτερη μὲ μικρολογία³³ (γιὰ νὰ μὴν πῶ καμιὰ βλάσφημη λέξη)· καὶ ἀκόμα ὅτι πολλοὶ δέχτηκαν νὰ διατίθενται ὀλόκληρες περιουσίαι σὲ ἐκκλησίαι καὶ ἄλλοι παρεχώρησαν οἱ ἴδιοι ὅλη τὴν περιουσία τους κι ἔκαναν τὴν καλύτερη συναλλαγὴ, νὰ γίνουν ἐδῶ φτωχοὶ γιὰ χάρη τοῦ οὐράνιου πλοῦτου. Μὴ σπείρετε λοιπὸν φειδωλά³⁴, γιὰ νὰ θερίσετε πλούσια³⁵· χαρίστε αὐτὴ, τὴν ἀγαθὴ κληρονομία καὶ σ' ἐσᾶς τοὺς ἴδιους καὶ στοὺς φιλτάτους σας, χωρὶς ν' ἀφαιρέσετε τίποτε ἀπὸ ὅσα γράφει ἡ διαθήκη, ἀλλὰ νὰ τὰ δώσετε ὅλα σ' ἐμᾶς μὲ ἡδονὴ καὶ χαρὰ ἢ νὰ τ' ἀποδώσετε στὸ Θεό, ἀφοῦ αὐτὰ εἶναι δικά του, ἐπειδὴ αὐτὸ μόνον θὰ κερδίσετε, ὅ,τι ξοδέψατε γιὰ τὶς ψυχές σας. Γιατὶ δηλαδὴ πρέπει νὰ φυλάει³⁶ τὰ χρήματά του κανένας γιὰ τοὺς ληστὲς καὶ τοὺς κλέφτες³⁷ καὶ τὶς μεταβολές τῶν καιρῶν, πού τώρα στὸν ἕνα κι ἔπειτα στὸν ἄλλο μεταφέρουν καὶ μετακινοῦν τὸν ἄστατο πλοῦτο καὶ νὰ μὴν τὸν ἀποθέτει στὶς ἀσφαλισμένες ἀποθήκες πού εἶναι δυνατότερες ἀπὸ τοὺς ἐπιβουλευτές τους; Τὴ φειδωλότητά σας αὐτὴ νὰ τὴ δείξετε σὲ ἄλλα καὶ σὲ ἄλλους (εὐχομαι βέβαια νὰ εἴστε δυνατοὶ μὲ καλοσύνη), ἀλλὰ γιὰ μᾶς ἀγωνιστεῖτε τὸν καλὸν ἀγῶνα, ποιὸς θὰ νικήσει τὸν ἄλλο στὴν εὐλάβεια καὶ στὶς ὀφειλόμενες εὐλογίες στοὺς καλοκάγαθους ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ. Κάντε μας λοιπὸν νὰ πιστέψομε πῶς εἴστε γνήσιοι Χριστιανοὶ καὶ ξεκινώντας ἀπὸ τὴν καλύτερη ἀρχὴ καὶ πολὺ εὐσεβῆ καὶ δίκαιη, συμφωνήστε ἔπειτα καὶ στὰ ἄλλα· ὥστε κι ἐσεῖς μεταξύ σας κι ἐμεῖς μ' ἐσᾶς νὰ εὐχαριστοῦμαστε, γιατί κοντὰ στ' ἄλλα θὰ γίνετε καὶ ἀξιομίμητο παράδειγμα σ' ὀλόκληρη τὴν Ἐκκλησία γιὰ τὴν καλὴ σας διάθεση σ' αὐτά.

62. ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ³⁸

Δὲν ἔχει σχέση με τοὺς βαρβάρους τὸ διάταγμα τῆς ἀμίμη-

ἀπάντηση πού ἤθελε, ὅτι εἶναι δηλαδὴ Χριστιανός, Ἄργότερα ἀποκαλύφθηκαν οἱ ἀπάτες τοῦ Εὐσταθίου καὶ ἡ αἰρετικὴ διδασκαλία του.

ἀλλ' ἑλληνικόν, μᾶλλον δὲ χριστιανικόν. Ὁ δὲ Ἀρμένιος, ἐφ' ᾧ πάνυ φιλοτιμῆ, βάρβαρος ἀντικρυσ καὶ πόρρωθεν τῆς ἡμετέρας φιλοτιμίας.

ΞΓ'. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΙ

Ἄλγεῖς; ἐγὼ δὲ τρυφῶ δηλονότι. Δακρῦεις; ἐγὼ δέ, ὡς ὄρας,
 5 πανηγυρίζω καὶ τοῖς παροῦσι καλλωπίζομαι. Ἦ σὲ μὲν υἱὸς λυπεῖ δι' ἀρετὴν ἀρπαζόμενος, καὶ τιμώμενος, καὶ δεινὸν εἰ μὴ παρέσται σοι καὶ γηρωκομήσει, καὶ τὰ εἰκότα θεραπεύσει κατὰ τὸ σῆθηδες; ἐμὲ δὲ οὐκ ἀνιᾶ πατὴρ τὴν τελευταίαν ἐκδημίαν ἀφ' ἡμῶν ἐκδημήσας, ἐξ ἧς οὐκέτι πρὸς ἡμᾶς ἀναλύσει, οὐδὲ παρ' ἡμῶν ὀφθήσεται.
 10 Εἴτα ἡμεῖς μὲν, οὐδὲν ἐγκαλοῦμεν, οὐδὲ τὴν ὀφειλομένην ἀπαιτοῦμεν παραμυθίαν, εἰδότες ὅτι τὰ ἴδια κακὰ καιρὸν οὐ δίδωσι τοῖς ἀλλοτρίοις σχολάζειν· οὐδὲ γὰρ οὕτω τίς ἐστι φιλικὸς καὶ φιλόσοφος, ὥστε ὑπεράνω τῶν παθῶν εἶναι, καὶ παρακαλεῖν ἄλλον, αὐτὸς δεόμενος παρακλήσεως. Σὺ δὲ τῇ πληγῇ πληγὴν ἐπιβάλλεις,
 15 αἰτιώμενος ἡμᾶς, ὡς πυνθάνομαι, καὶ νομίζων ἀμελεῖσθαι τὸν σὸν υἱόν, ἡμέτερον δὲ ἀδελφόν, ἢ καὶ προδεδόσθαι παρ' ἡμῶν, ὃ βαρύτερον· ἀλλὰ μὴ τῆς ζημίας ἡμᾶς ἐπαισθάνεσθαι, ἣν ἐζημιῶνται πάντες μὲν καὶ φίλοι καὶ συγγενεῖς, ἐγὼ δὲ πάντων μᾶλλον, ὃ καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς ζωῆς ἐν ἐκείνῳ θέμενος, καὶ μόνον μὲν ἔρεισμα,
 20 μόνον δὲ σύμβουλον ἀγαθόν, μόνον δὲ κοινωνὸν εὐσεβείας ὑπολαμβάνων. Καίτοι τίσι τοῦτο εἰκάξεις; Εἰ μὲν τοῖς πρώτοις, ἐνθυμήθητι ὅτι καὶ διέβην μέχρις ὑμῶν ἐξεπίτηδες, τῇ φήμῃ τεταραγμένος, καὶ κοινωνῆσαι γνώμης ὑμῖν πρόθυμος ἐγενόμην, ἥνικα καιρὸς ἦν ἔτι περὶ τούτων βουλευέσθαι· καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ταύτην
 25 ἡμῖν ἐκοινωνήσατε, εἴτε ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀπορίας, εἴτ' οὐκ οἶδ' ὅτι

39. Γράφηκε τὸ 374. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν ὁμώνυμο πατέρα τοῦ πιὸ κάτω Ἀμφιλόχιου, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ ἐπιστολή. Ὁ Γρηγόριος συγκρίνει τὶς περιπτώσεις τους· ὁ ἴδιος ἔχασε τὸν πατέρα του καὶ ὁ γιὸς τοῦ Ἀμφιλόχιου ἐγινε ἐπίσκοπος. Δικαιολογεῖ τὸν Ἀμφιλόχιο γιὰ τὴ λύπη ποῦ δοκιμάζει, δικαιολογώντας προφανῶς καὶ τὴ δική του λύπη.

της καλοσύνης σου ἀλλ' εἶναι ἑλληνικὸ κι ἀκόμα καλύτερα χριστιανικό. Ἐνῶ ὁ Ἀρμένιος, τὸν ὁποῖο καυχίεσαι ὑπερβολικά, εἶναι βάρβαρος κι ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τῆ δική μας καύχηση.

63. ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ³⁹

Ἐποφύρεις; Ἐγὼ ὁμως εἶναι φανερὸ ὅτι χαίρομαι. Κλαῖς; Μὰ ἐγώ, ὅπως βλέπεις, πανηγυρίζω καὶ καμαρώνω γιὰ τὰ παρόντα. Ἡ σοῦ κάνει πόνον ὁ γιός σου, πού τὸν ἄρπαξαν ἐξαιτίας τῆς ἀρετῆς του καὶ τὸν τίμησαν καὶ θεωρεῖς δεινὸ πού δὲ θὰ σοῦ παρασταθεῖ καὶ δὲ θὰ σὲ γηροκομήσει κι οὔτε θὰ σοῦ προσφέρει τὴ συνηθισμένη περιποίηση; Ἐνῶ ἐμένα δὲ μοῦ προκαλεῖ θλίψη ὁ πατέρας μου πού ἔφυγε ἀπὸ μᾶς γιὰ τὸ τελευταῖο ταξίδι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲ θὰ κινήσει νὰ μᾶς ξανάρθει οὔτε θὰ τὸν ξαναδοῦμε. Ἐπειτα ἐγώ, δὲν σὲ κατηγορῶ καθόλου οὔτε σοῦ ζητῶ νὰ με παρηγορήσεις, ὅπως ὀφείλεις, ἐπειδὴ ξέρω ὅτι τὰ προσωπικά μας δεινά δὲ μᾶς δίνουν καιρὸ ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τῶν ἄλλων. Κι οὔτε μπορεῖ κανένας νὰ εἶναι τόσο φίλος καὶ τόσο φιλόσοφος, ὥστε νὰ στέκεται πάνω ἀπὸ τὰ πάθη καὶ νὰ ἐνθαρρύνει ἄλλον, ἐνῶ ἔχει ὁ ἴδιος ἀνάγκη ἀπὸ στήριξη. Ἐσὺ ὁμως στὴν πληγὴ ἀνοίγεις ἄλλη πληγὴ καὶ με κατηγορεῖς, ὅπως μοῦ λένε, νομίζοντας ὅτι ἀδιαφορῶ γιὰ τὸ γιό σου καὶ ἀδελφὸ μου ἢ καὶ ὅτι τὸν ἔχω προδώσει, πράγμα πού εἶναι βαρύτερο. Κι ἀκόμα πὼς δὲν καταλαβαίνω τὴ ζημία πού ἔπαθαν ὅλοι οἱ φίλοι κι οἱ συγγενεῖς κι ἐγὼ πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλους, ἐγὼ πού στήριξα σ' ἐκεῖνον τὶς ἐλπίδες τῆς ζωῆς μου καὶ τὸν θεωροῦσα μοναδικὸ στήριγμα καὶ μόνο εἰλικρινὴ σύμβουλό μου καὶ μόνο σύντροφό μου στὴν εὐσέβεια. Μὰ τί εἶναι πού σὲ σπρώχνει στὶς εἰκασίες αὐτές; Ἄν εἶναι τὰ παλαιά, σκέψου ὅτι ἔφτασα ἀκόμα καὶ νὰ ταξιδέψω σ' ἐσᾶς ἐπίτηδες, ταραγμένος ἀπὸ τὴ διάδοση αὐτὴ καὶ προθυμοποιήθηκα ν' ἀνταλλάξομε γνώμες, ὅταν ἦταν ἀκόμα καιρὸς νὰ σκεφτοῦμε γι' αὐτά. Καὶ μοῦ φανέρωσες ὅτιδῆποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν, εἴτε γιατί εἶχες τὴν ἴδια ἀπορία εἴτε ἐπειδὴ ἠθελες δὲν ξέρω τί ἄλλο. Ἄν εἶναι τὸ τελευ-

βουληθέντες. Εἰ δὲ τοῖς τελευταίοις, μάλιστα μὲν οὐκ εἶα τὸ πάθος
 πάλιν ὑμῖν ἐντυχεῖν, καὶ ἡ τῷ πατρὶ χρεωστούμενη τιμὴ καὶ ὁσία,
 ἧς οὐδὲν ἐδυνάμην ποιήσασθαι προτιμότερον, καὶ ταῦτα ὑπογίου
 τοῦ πάθους ὄντος, ἡνίκα οὐκ ἀσεβὲς μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ὄλως εὐπρε-
 5 πές, ἔξω τοῦ καιροῦ φιλοσοφεῖν καὶ ὑπὲρ τὸ ἀνθρώπινον· ἔπειτα
 καὶ προκατελιῆθαι ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐνομίσασαμεν, πέρασ ἦδη
 τῶν κατ' αὐτὸν ἐχόντων, ὁποῖον ἐδόκει τῷ ἄγοντι τὰ ἡμέτερα.
 Ταῦτα μὲν δὴ τοιαῦτα. Νῦν δὲ καὶ τὴν λύπην ἄνευ ἡμῖν πάντων οὐ-
 σαν ἀλογωτάτην, ὡς ἐμαυτὸν πείθω· καὶ εἴ τί σοι πλέον δοκεῖ, πα-
 10 ράστησον, ἵνα μὴ καὶ ἡμᾶς ἐν τῷ μέρει καὶ σεαυτὸν λυπῆς, καὶ
 πρᾶγμα πάσχῃς σφόδρα τῆς σῆς εὐγενείας ἀνάξιον. ἀντ' ἄλλων
 ἡμᾶς αἰτιώμενος, τοὺς οὐδὲν ἀδικοῦντας, ἀλλ' εἰ δεῖ τ' ἀληθὲς εἴ-
 πεῖν, τὰ ἴσα τυραννηθέντας ὑπὸ τῶν κοινῶν φίλων, καὶ οὐς μόνους
 εὐεργέτας ἐνόμιζες.

ΞΔ'. ΕΥΣΕΒΙΩΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΙ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΝ

15 Ὅτε παρῆι σου ἡ θεοσέβεια διὰ τῆς πατρίδος ἡμῶν, οὔτε
 δωματίου προκύψαι οἶος τε ἤμην, ἐν ἐσχάτῃ ἀρρωστίᾳ διάγων.
 Ἐλύπει δέ με οὐ τοσοῦτον ἡ νόσος τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων φόβον
 ἐπιάγουσα, ἀλλ' ὅτι τῆς ἱερᾶς σου καὶ ἀγαθῆς συντυχίας ἀποστε-
 ρούμην. Τοσαύτην ἔχω περὶ τὸ ἰδεῖν σου τὸ τίμιον πρόσωπον ἐπι-
 20 θυμίαν, ὅσῃν εἰκὸς ἦν τὸν χρήζοντα μὲν θεραπείας τῶν ψυχικῶν
 τραυμάτων, ταύτην δὲ παρὰ τῆς σῆς τελειότητος ἔξῃν ἐλπίζοντα.
 Ἄλλ' εἰ καὶ τῶν ἀμαρτιῶν τῶν ἐμῶν γέγονεν ἔργον τὸ κατὰ τὸν
 καιρὸν ἐκεῖνον διαμαρτεῖν με τῆς σῆς συντυχίας, νῦν διὰ τῆς σῆς
 ἀγαθότητος, ἔστι δυνατὸν γενέσθαι μοί τινα τῶν λυπηρῶν ἐπανόρ-
 25 θωσιν. Εἰ γὰρ καταξιώσεως κάμοῦ μνημὴν ποιεῖσθαι ἐν ταῖς εὐ-

40. Τὸ 374 ὁ ἐπίσκοπος Σαμοσάτων Εὐσέβιος εἶχε ἐξοριστεῖ ἀπὸ τὸν Οὐάλεντα καὶ εἶχε σταλεῖ στὴ Θράκη. Ὁ Γρηγόριος δὲν εἶχε τὴ χάρι πού εἶχε ὁ Βασίλειος νὰ δεῖ τὸν Εὐσέβιο ὅταν περνοῦσε ἀπὸ τὴν Καππαδοκία, ἐπειδὴ τὸν εἶχε ρίξει κάτω ἡ ἀρρώστια του, γι' αὐτὸ αναγκάζεται νὰ περιοριστεῖ σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστολή.

41. Ὁ Εὐσέβιος ἐξαιτίας τῆς ὀρθοδοξίας του διώχθηκε ἀπὸ τὴν ἔδρα του

ταῖο, κυρίως εἶναι ἡ λύπη πού δὲν ἄφηνε νὰ σᾶς ξανασυναντήσω καὶ ἡ τιμὴ κι ὁ σεβασμὸς πού χρωστοῦσα στὸν πατέρα μου· δὲν μπορούσα τίποτα ἄλλο νὰ προτάξω σ' αὐτά, τὴ στιγμὴ πού τὸ πένθος ἦταν πρόσφατο, ὅποτε δὲν ἦταν μόνο ἀσέβεια, ἀλλὰ δὲν ἦταν καθόλου κόσμιο νὰ φιλοσοφῶ ἄκαιρα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ἔπειτα νόμισα ὅτι τὰ πράγματα μὲ εἶχαν προλάβει, ἀφοῦ πιά τὰ σχετικὰ μ' αὐτὸν εἶχεν τελειώσει, ὅπως ἤθελε ἐκεῖνος πού κυβερνᾷ τὴ ζωὴ μας. Αὐτὰ ἔτσι ἦταν. Τώρα καὶ τὴ λύπη παρακαλῶ ἄφησε, πού εἶναι ὀλότελα παράλογη, ὅπως πιστεύω. Κι ἂν σκέφτεσαι καὶ τίποτε ἐπιπλέον, φανέρωσέ το, γιὰ νὰ μὴ στενοχωρεῖς κι ἐμένα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸν ἴδιο σου τὸν ἑαυτό. Καὶ φέρνεσαι ὀλότελα ἀνάξια στὴν εὐγένειά σου, ἀντὶ ἄλλους νὰ κατηγορεῖς ἐμένα, πού δὲ σὲ ἀδίκησα καθόλου ἀλλά, ἂν πρέπει νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, βασανίστηκα ἴσα μ' ἐσένα ἀπὸ τοὺς κοινούς φίλους, πού τοὺς θεωροῦσες καὶ μοναδικούς σου εὐεργέτες.

64. ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ⁴⁰

Ἦταν πέρασε ἡ θεοσέβειά σου ἀπὸ τὴν πατρίδα μας⁴¹, οὔτε ἀπὸ τὸ κρεβάτι δὲν μπορούσα νὰ σηκωθῶ, ἔτσι βαριά ἄρρωστος πού ἦμουν. Καὶ δὲ μὲ λυποῦσε τόσο πολὺ ἡ ἀρρώστια προκαλώντας μου τὸ φόβο γιὰ τὸ τέλος μου, ἀλλὰ πού ἔχανα τὴν ἄγια καὶ εὐεργετικὴ συνάντησή σου. Ἔχω τόση ἐπιθυμία νὰ δῶ τὸ τίμιο πρόσωπό σου, ὅση εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχει ὅποιος χρειάζεται θεραπεία τῶν ψυχικῶν του τραυμάτων κι ἐλπίζει ὅτι θὰ τὰ λάβει ἀπὸ τὴν τελειότητά σου. Ἀλλὰ μόλο πού ἦταν ἔργο τῶν ἀμαρτιῶν μου νὰ μὴν ἐπιτύχω τὴ συνάντησή σου κατὰ τὴν εὐκαιρία ἐκείνη, τώρα εἶναι δυνατὸ ἡ καλοσύνη σου νὰ προκαλέσει κάποια ἐπανόρθωση τῶν θλίψεών μου. Ἄν μ' ἀξιώσεις νὰ μνημονεύεις κι ἐμένα

καὶ ἐξορίστηκε ἀπὸ τὸν Οὐάλεντα στὴ θράκη. Ἦταν γύρισε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Οὐάλεντα κάποια ἀρειανὴ τὸν σκότωσε ρίχνοντάς του κεραμίδι· πρὶν πεθάνει ἀπαγόρευσε στοὺς φίλους του τὴν τιμωρία της.

προσδέκτοίς σου προσευχαῖς, πάσης ἔσται μοι τοῦτο τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογίας ἐφόδιον, καὶ ἐν ταύτῃ μου τῇ ζωῇ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι. Τὸ γὰρ ἄνδρα τοσοῦτον, οὕτως ἐναθλοῦντα τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τηλικούτους διωγμοὺς ὑπομείναντα, καὶ το-
 5 σαύτην ἐαυτῷ παρρησίαν ἐπὶ τοῦ δικαιοτάτου Θεοῦ ἐτοιμάζοντα διὰ τῆς τῶν θλίψεων ὑπομονῆς, τοῦτον καὶ ἡμῶν καταξιούδν γενέ-
 σθαι προστάτην διὰ τῶν προσευχῶν, πέπεισμαι, ὅτι τοσαύτην ἔχει τὴν δύναμιν, ὅση ἂν ἦν μοι, καὶ εἰ παρὰ τινος τῶν ἀγίων μαρτύρων ἐγένετο. Ὡστε παρακληθῆτι ἀπαρλείπτως μεμνήσθαι τοῦ σοῦ
 10 Γρηγορίου, ἐν οἷς εὔχομαι εἶναί σου τῆς μνήμης ἄξιος.

ΞΕ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Τὰ πάντα τίμιος ὢν ἡμῖν, καὶ τῶν φίλων ἐν τοῖς γνησίοις, ὁ αἰδεσιμώτατος ἀδελφὸς ἡμῶν Εὐπράξιος, τιμιώτερος ὥφθη καὶ γνησιώτερος ἐκ τῆς περὶ σὲ διαθέσεως, ὅς γε καὶ νῦν οὕτως ὥρμησε πρὸς τὴν σὴν θεοσέβειαν, ἴν' εἰπῶ τὸ τοῦ Δαβὶδ, ὡς ἔλα-
 15 φος τὸ πολὺ δῖμος, τὸ οὐ φορητόν, ποτίμῳ καὶ καθαρᾷ τῇ πηγῇ καταψύχουσα διὰ τῆς τῶν θλίψεων ὑπομονῆς· τοῦτου καὶ ἡμῶν καταξίου γενέσθαι προστάτης. Καὶ μακάριος ὁ σοὶ πλησιάζειν ἤξιωμένος, μακαριώτερος δὲ ὁ τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ παθήμασι, καὶ τοῖς ὑπὲρ ἀληθείας ἰδρώσι τοιαύτην ἐπιθεις κορωνίδα, ἧς ὀλίγοι
 20 τῶν φοβουμένων τὸν Θεὸν τετυχῆκασιν. Οὐ γὰρ ἀβασάνιστον ἐπε-
 δεῖξω τὴν ἀρετὴν, οὐδὲ ἐν εὐδίας καιρῷ μόνον ὀρθῶς ἐπλευσας καὶ τὰς τῶν ἄλλων ψυχὰς ἐκυβέρνησας, ἀλλ' ἐν ταῖς δυσχερεῖαις τῶν πειρασμῶν διεφάνης καὶ τῶν διωκόντων γέγονας ὑψηλότε-
 ρος, τῷ γενναίως μεταστῆναι τῆς ἐνεγκούσης. Καὶ ἄλλοι μὲν τὸ
 25 πατρῶον ἔδαφος ἔχουσιν, ἡμεῖς δὲ τὴν ἄνω πόλιν· ἄλλοι τὸν ἡμέ-
 τερον ἴσως θρόνον, ἡμεῖς δὲ τὸν Χριστόν. Ὡ τῆς πραγματείας!

42. Ὁ Εὐσέβιος ξαναέγραψε στὸ Γρηγόριο κι αὐτὸς δὲ χάνει τὴν εὐκαιρία νὰ τοῦ στείλει ἄλλη ἐπιστολή, ὅταν ὁ Εὐπράξιος, φίλος του σεβαστός, πηγαίνει στὸν Εὐσέβιο.

43. Ψαλμ. 41,2.

στις εὐπρόσδεκτες προσευχές σου, αὐτὸ θὰ μοῦ εἶναι ἐφόδιο ὅλης τῆς ἀπὸ τὸ Θεὸ εὐλογίας καὶ σ' αὐτῇ μου τὴ ζωὴ καὶ στὸ μελλοντικὸ αἰῶνα. Τὸ νὰ ζητοῦμε δηλαδὴ ἕνας τόσο σπουδαῖος ἄνδρας, μὲ τόσους ἀγῶνες γιὰ τὴν πίστη τοῦ Εὐαγγελίου, πού τόσο μεγάλους διωγμοὺς ὑπόμεινε καὶ τόση μεγάλη παρρησία μπροστὰ στὸ δικαιοτάτο Θεὸ προετοιμάζει μὲ τὴν ὑπομονὴ του στὶς θλίψεις, νὰ γίνεῖ προστάτης μας μὲ τὶς προσευχές του, εἶμαι βέβαιος ὅτι ἔχει τόση δύναμη, ὅση θὰ ἔπαιρνα ἀπὸ κάποιον ἀπ' τοὺς ἁγίους μάρτυρες. Ὡστε δέξου τὴν παράκλησή μου νὰ μνημονεύεις χωρὶς παράλειψη τὸ Γρηγόριο σου, στὶς περιπτώσεις πού εὐχομαι νὰ εἶμαι ἄξιος τῆς μνήμης σου.

65. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁴²

Ἐνῶ ἦταν ἄξιος τιμῆς ἀπὸ μᾶς σὲ ὅλα καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἀληθινούς φίλους, ὁ αἰδεσιμότετος ἀδελφός μας Εὐπράξιος, φάνηκε ἀκόμα πιὸ τίμιος καὶ πιὸ ἀληθινός γιὰ τὴ διάθεσή του πρὸς ἐσένα, πού καὶ τώρα ὄρμησε στὴ θεοσέβειά σου ἔτσι, γιὰ νὰ πῶ τὸ λόγο τοῦ Δαβίδ⁴³, ὅπως τὸ ἐλάφι πού δροσίζει τὴ μεγάλη του δίψα, τὴν ἀφόρητη, σὲ πόσιμη καθαρὴ πηγὴ μὲ τὴν ὑπομονὴ στὶς θλίψεις. Κρίνε ἄξιο νὰ γίνεῖς προστάτης κι ἐκείνου καὶ δικός μου. Εὐτυχισμένος ὅποιος ἔχει ἀξιωθεῖ νὰ σὲ πλησιάσει καὶ πιὸ εὐτυχισμένος ὅποιος μὲ τοὺς ἀγῶνες του γιὰ τὸ Χριστὸ καὶ τοὺς ἰδρωτὲς του γιὰ χάρη τῆς ἀλήθειας φοράει τέτοιο στεφάνι, πού λίγοι ἀπὸ ὄσους φοβοῦνται τὸ Θεὸ ἔχουν ἐπιτύχει. Γιατὶ δὲν ἔδειξες τὴν ἀρετὴ ἀποκτημένη χωρὶς ἀγῶνα, οὔτε ταξίδεψες σωστά σὲ γαλήνη μόνο γιὰ νὰ κυβερνήσεις τὶς ψυχὲς τῶν ἄλλων, ἀλλὰ ξεχώρισες σὲ δύσκολους πειρασμοὺς καὶ ἔγινες ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς διῶκτες σου, μὲ τὸ νὰ μεταστεῖς μὲ γεναιότητα ἀπὸ τὴν πατρίδα σου. Ἄλλοι κατέχουν τὴ γῆ τῶν πατέρων, ἐμεῖς ἔχομε τὴν οὐράνια πόλη· ἄλλοι ἴσως τὸ θρόνο μου, μὰ ἐγὼ τὸ Χριστό. Τί συναλλαγή! Τί περιφρονήσαμε καὶ τί κερδίσαμε! «Περάσαμε ἀνάμεσα ἀπὸ φωτιὰ καὶ

οἶων ὑπεριδόντες, οἷα κεκομίσμεθα! «Διήλθομεν διὰ πρυός και ὕδατος», πιστεύω δὲ ὅτι και ἐξελευσόμεθα εἰς ἀναψυχήν. Οὐ γὰρ εἰς τέλος ἐγκαταλείψει ἡμᾶς ὁ Θεός, οὐδὲ περιόψεται τὸν ὀρθὸν λόγον δεδιωγμένον, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν ἡμῶν, αἰ
5 παρακλήσεις αὐτοῦ εὐφρανοῦσιν ἡμᾶς. Τοῦτο μὲν οὖν και πιστεύομεν και εὐχόμεθα. Σὺ δέ, παρακαλῶ, ὑπερέχου τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν. Και ὁσάκις ἂν ἐμπίπτῃ καιρός, εὐλογεῖν ἡμᾶς διὰ γραμμάτων μὴ κατόκνει, και εὐθυμοτέρους ποιεῖν, τὰ κατὰ σαυτὸν δηλῶν, ὃ ποιῆσαι και νῦν κατηξίωσας.

ΞΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

10 Καὶ γράφων και μεμνημένος, εὐφραίνεις ἡμᾶς· και, ὃ τούτου μεῖζον, εὐλογῶν ἐν τοῖς γράμμασιν. Ἡμεῖς δὲ εἰ ἤμεν ἀξιοὶ τῶν σῶν παθημάτων και τῆς ὑπὲρ Χριστοῦ και διὰ Χριστὸν ἀθλήσεως, κατηξιώθημεν ἂν, και μέχρι σοῦ γενόμενοι, περιπτύξασθαι τὴν σὴν θεοσέβειαν, και τύπον λαβεῖν τῆς ἐν τοῖς παθήμασιν καρτερίας.
15 Ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιοι τούτου τυγχάνομεν, πολλαῖς θλίψεσι και ἀσχολίαις ἐνοχλούμενοι, ὃ δευτέρον ἐστὶ, ποιοῦμεν· προσαγορευόμεν τὴν σὴν τελειότητα, και ἀξιοῦμεν μὴ κάμνειν σε μεμνημένον ἡμῶν. Οὐ γὰρ ὠφέλεια ἡμῖν μόνον τῶν σῶν καταξιοῦσθαι γραμμάτων, ἀλλὰ και καύχημα πρὸς τοὺς πολλοὺς και καλλώπισμα, ὅτι λόγος ἡμῶν
20 ἐστὶ παρ' ἀνδρὶ τοσοῦτω τὴν ἀρετὴν, και τοσαύτην ἔχοντι πρὸς Θεὸν οἰκειότητα, ὥστε και ἄλλους οἰκειοῦν δύνασθαι και λόγῳ και ὑποδείγματι.

ΞΖ'. ΙΟΥΑΙΑΝΩΙ

Ἐμοὶ πρὸς σὲ φιλίας μὲν πολλὰ δίκαια, και εἰ μή τι ἄλλο, οἶ

44. Ψαλμ. 65,12.

45. Ψαλμ. 93,19.

46. Γράφτηκε τὸν ἴδιο χρόνο. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του δὲν ἔλειπαν τὰ προβλήματα στὸ Γρηγόριο, γι' αὐτὸ ἡ συμπάρασταση τοῦ Εὐσεβίου τοῦ εἶναι

νερό»⁴⁴, και πιστεύω θά βγοῦμε και σε ἀναψυχή. Δὲ θά μᾶς ἐγκαταλείψει ὁ Θεὸς μέχρι τέλους, οὔτε θ' ἀδιαφορήσει βλέποντας τὸν ὀρθὸ λόγον νά καταδιώκεται, ἀλλ' ἀνάλογα μὲ τις πάμπολλες ὀδύνες μας θά μᾶς χαροποιήσῃ⁴⁵ μὲ τις παρηγοριές του. Αὐτὸ λοιπὸν και τὸ πιστεύομε και τὸ εὐχόμεσθε. Ἐσύ, παρακαλῶ, νά προσεύχεσαι γιὰ τὴν ταπεινώσῃ μας. Κι ὅσες φορές παρουσιάζεται εὐκαιρία, μὴ καθυστερεῖς νά μᾶς εὐλογεῖς μὲ ἐπιστολές σου και νά μᾶς ἡσυχάζεις γνωρίζοντάς μας τὰ σχετικὰ μ' ἐσένα, πράγμα ποῦ μᾶς ἔκρινες ἄξιους νά κάνεις και τώρα.

66. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁴⁶

Κι ὅταν μοῦ γράφεις κι ὅταν μὲ θυμᾶσαι, μὲ εὐχαριστεῖς· και πιὸ πολὺ ὅταν στὰ γράμματά σου μὲ εὐλογεῖς. Ἐγὼ ἂν ἤμουν ἄξιος ὅσων ἔπαθες και ὅσων ἄθλησες γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ κι ἐξαιτίας τοῦ Χριστοῦ, θά ἀξιωνόμουν νά ἔρθω ὡς ἐσένα, ν' ἀσπαστῶ τὴ θεοσεβείᾳ σου και νά πάρω ἀπὸ ἐσένα παράδειγμα ὑπομονῆς στὰ παθήματα. Ἐπειδὴ ὁμως εἶμαι ἀνάξιος γιὰ τέτοια χάρη, κάνω ἐνοχλούμενος ἀπὸ πολλὰς θλίψεις και ἀσχολίες αὐτὸ ποῦ ἔρχεται δεῦτερο· χαιρετῶ τὴ τελειότητά σου και σοῦ ζητῶ νά μὴν κουράζεσαι ποτὲ μὲ τὴ δικὴ μου θύμηση. Γιατὶ δὲν ὠφελοῦμαι μονάχα ὅταν ἀξιῶνομαι νά δέχομαι γράμματά σου, ἀλλὰ τὸ ἔχω και καύχημα στοὺς πολλοὺς και τιμὴ μου ποῦ μὲ ὑπολογίζει κάποιος μὲ τόσο ὄγκο ἀρετῆς και μὲ τόση οἰκειότητα μὲ τὸ Θεό, ὥστε μπορεῖ νά συνδέσει και ἄλλους μὲ τὸ λόγο και τὸ παράδειγμά του.

67. ΣΤΟΝ ΙΟΥΑΙΑΝΟ⁴⁷

Ἔχω πολλὰ δικαιώματα στὴ φιλία σου κι ἂν ὄχι κανένα

ἐνισχυτικῇ. Ἡ ἐπιστολὴ ἀποδίδεται και στὸ Βασίλειο.

47. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε ὄχι πρὶν ἀπὸ τὸ 374 οὔτε μετὰ τὸ 375, ὅταν ὁ

λόγοι, ὧν οὐδέν τοῖς πολλοῖς αἰδεσιμώτερον, οὐδὲ οἰκειότερον ἀπεχθείας δὲ ὑπόθεσις οὐδεμία, οὔτε ἐστί, μήτε γένοιτο. Ἄ γὰρ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Νικόβουλον, ἢ παρὰ Νικοβούλου λελύπησαι, οὐκ ἐμὰ μᾶλλον, ἢ τὰ ἐν Ἰνδοῖς πραττόμενα· ὅσον ἐπὶ τὸ μὴ συνα-
 5 ρέσκεσθαι μηδενὶ τῶν γεγενημένων. Μὴ τοίνυν ἐμοὶ ταῦτα λογίσῃ μηδὲ διὰ τοῦτο χειρόν τι βουλευσῇ περὶ σενατοῦ· ἀλλ' ἦν ὑπέσχου τοῖς πτωχοῖς φιλανθρωπίαν, ταύτην ἐπιτελῆ ποιήσον. Καὶ μὲν τοι καὶ τοὺς περὶ ἐμὲ κληρικούς, ὅσους παρητησάμην, τῆς ἀπογραφῆς ἐλευθέρωσον, ἐκεῖνο ἐνθυμηθεῖς, ὅτι λίαν τῶν ἀτόπων ἐστίν, ἄλ-
 10 λους μὲν καὶ οὐσίαν ὄλην καθιεροῦν τῷ Θεῷ, σὲ δὲ μηδὲ προῖκα βούλεσθαι εἶναι χρηστόν· καὶ ἄλλαις μὲν πόλλεσι πάντας τοὺς περὶ τὸ βῆμα δοθῆναι, ἡμῖν δὲ μηδὲ τοὺς συνόντας καὶ θεραπεύοντας, καὶ ταῦτα παρ' ὑμῶν τῶν οἰκειοτάτων, οὓς τυχὸν οὐκ αἰσχρονοῦμεν. Ταῦτα ἐπισταλῆναί σοι παρ' ἡμῶν καλῶς εἶχε. Συντυχεῖν δὲ οὐκ
 15 ἐξεγένετο, ἐπειδὴ με ἡ νόσος ἐξώρμησε πρὸς τὰ Τύανα θεραπείας τευξόμενος, ἕως καιρός. Καὶ συγγίνωσκε. Ἀντὶ δὲ ἡμῶν ἔχεις Θεὸν παρόντα, καὶ βοηθοῦντα τοῖς πένησι, τὸν πολὺ τῆς παρουσίας ἡμῶν αἰδεσιμώτερον.

ΞΗ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐκάλεσας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν μονήν, καλῶς γε ποιῶν, ὡς κοινω-
 20 νοὺς τοῦ κατὰ τὴν ἐπανίσωσιν σκέμματος· καὶ γὰρ ἐστὶν οὐ μικρὰς τὸ πρᾶγμα φροντίδος. Ἐγὼ δέ, εἰ μὲν ὑγιαίνων ἐτύγχανον, σφόδρα ἂν ἀπῆντησα προθύμως· καὶ ἤξω δέ, ὅταν οἶόν τε ἦ, Θεοῦ θέλοντος. Νῦν δὲ διὰ γραμμάτων πληρῶ τὰ τῆς παρουσίας. Οἶδά σε καὶ γονέων ὄντα ἱερῶν, καὶ τῷ θείῳ φόβῳ συνηξημένον ἄνωθεν. Ἄ
 25 οὖν ἐπίστασαι συμφέρειν σοι καὶ πρὸς εὐδοξίαν καὶ πρὸς ἀσφά- Ἰουλιανὸς ἐγίνε διοικητῆς (ἐξισωτῆς τῶν φόρων) καὶ εἶχε πεθάνει ὁ πατέρας τοῦ Γρηγορίου.

48. Γράφθηκε λίγο μετὰ τὴν πρώτη. Ὁ Γρηγόριος προβάλλει τὴν ἀσθενεία του ὡς λόγῳ ποῦ δὲν ἀναποκρίθηκε στὴν πρόσκληση τοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ συνεργαστοῦν στὴν κατανομή τῶν φόρων.

49. Ὅχι μοναστήρι, ἀλλὰ μᾶλλον κατάλυμα.

ἄλλο ἔχω τοὺς λόγους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τίποτ' ἄλλο δὲν ἔχουν οἱ πολλοὶ πού νά ἐκτιμοῦν περισσότερο καί νά θέλουν. Κανένα θέμα ἐχθρότητας οὔτε ὑπάρχει καί εἶθε νά μὴν ὑπάρξει. Τὰ παράπονά σου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ Νικοβούλου ἢ οἱ θλίψεις πού σου προκάλεσε, ἔχουν τόση σχέση μ' ἐμένα ὅσο αὐτά πού συμβαίνουν στοὺς Ἰνδούς· δὲ μὲ βρίσκει σύμφωνο κανένα ἀπὸ ὅσα ἔχουν συμβεῖ. Μὴ μοῦ τὰ καταλογίσεις λοιπὸν αὐτά, μήτε γι' αὐτὸ νά σκεφτεῖς κάτι χειρότερο γιὰ σένα· ἀλλὰ ὀλοκλήρωσε τὴ φιλανθρωπία πού ὑποσχέθηκες στοὺς φτωχοὺς. Καί βέβαια τοὺς κληρικούς τῆς περιφέρειάς μου, γιὰ ὅσους σέ παρακάλεσα, βγάλτους ἀπὸ τοὺς καταλόγους ἐσόδων σου, παίρνοντας ὑπόψη τοῦτο, ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιφατικά ἄλλοι ν' ἀφιερώνουν στὸ Θεὸ ἀκόμα κι ὀλόκληρη τὴν περιουσία τους κι ἐσύ νά μὴ θέλεις καὶ δωρεὰν νά εἶσαι καλός· ἔτσι σὲ ἄλλες πόλεις παραχώρησες ὅλους ὅσοι ὑπηρετοῦσαν στὸ βῆμα, ἐνῶ σ' ἐμένα δὲν παραχωρεῖς μήτε ὅσοι εἶναι μαζί μου καὶ μέ ὑπηρετοῦν προσωπικά. Καὶ τοῦτο μοῦ γίνεται ἀπὸ ἐσένα τὸν πολὺ δικό μου πού δὲ θὰ τὸν ντροπιάσω. Εἶναι καλὸ πού σου τὰ ἔγραψα αὐτά. Δέν μὲ βόλεψε ὁμως νά σέ συναντήσω, ἐπειδὴ ἡ ἀρρώστια μου μ' ἔσπρωξε πρὸς τὰ Τύανα γιὰ νά ἐπιτύχω τὴ θεραπεία μου, ὅσο ἦταν καιρός. Νά μὲ συγχωρέσεις λοιπὸν. Ἐντὶ ἐμένα ἔχεις κοντά σου τὸ Θεό, τὸ βοηθὸ τῶν φτωχῶν, πού εἶναι πολὺ πιὸ σεβαστὸς ἀπὸ τὴν παρουσία μου.

68. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁴⁸

Μ' ἐκάλεσες στὸν τόπο τῆς διαμονῆς σου⁴⁹, κι ἔκανες καλά, γιὰ νά μὲ κάνεις συνεργό σου κατὰ τὴν ἐξέταση τῆς κατανομῆς τῆς φορολογίας, γιατί εἶναι θέμα πού θέλει πολλὴ προσοχή. Θὰ δεχόμεν μὲ πολλὴ προθυμία, ἂν ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας μου ἦταν καλὴ· ἀλλὰ θὰ ρθῶ βέβαια ὅταν γίνῃ δυνατὸ μὲ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τώρα ἀναπληρώνω τὴν παρουσία μου μ' ἐπιστολή. Γνωρίζω πὼς προέρχεται κι ἀπὸ γονεῖς εὐσεβεῖς καὶ πὼς ἔχεις μεγαλώσει μὲ φόβο Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι θὰ κάνεις

λειαν ψυχῆς, ταῦτα δηλονότι ποιήσεις, κἄν ἡμεῖς αὐτοὶ μὴ γράφωμεν. Εἰ δέ τι καὶ ἡμᾶς συνεισενεγκεῖν δεῖ, τοῦτο γνωρίζομεν, ὅτι ἀντ' ἄλλης τινὸς πολιτείας, ἣν εἰσφέρουσι τῷ Θεῷ χριστιανὰ ψυχαί, τοῦτό σοι πρόκειται νῦν καὶ μεγάλα σεαυτῷ θησαυρίσεις τοῦ σκοποῦ φροντίσας, καὶ εἰ τι πρὸ τούτου διετέθη κακῶς, καὶ τοῦτο ἐπανορθωσάμενος. Ἐν δὲ καὶ μέγιστον εἰς ἀσφάλειαν (ὃ καὶ πρῶτόν σοι φυλακτέον), συνεργοὺς λαβεῖν, οὓς καὶ συνέσει καὶ τρόπῳ διαφέρειν τῶν ἄλλων γινώσκεις. Τί γὰρ ὄφελος κυβερνήτην εἶναι χρηστόν, πονηροῖς χρώμενον ἐρέταις;

ΞΘ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

10 Ἔχω τὴν ὑπόσχεσιν καὶ θαρρῶ τῷ τρόπῳ, δι' ὃν ἔχω καὶ τὴν δωρεάν· μάλιστα μὲν οἶδε τὸ μέτρον τῶν ἐπιδόσεων καὶ τῶν ἀντιδόσεων ὁ μέγας τῶν χρεῶν διαλύτης. Εἰ δὲ καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὰ τοιαῦτα συντίθεσθαι, παρ' ἡμῶν ἡ θυσία, παρὰ σοῦ τὸ φιλάνθρωπον. Μερισώμεθα τὴν ἀντίδοσιν.

Ο'. ΕΥΤΡΟΠΙΩΙ

15 Τί τοῦτο; Εὐτρόπιος ὁ μέγας ἐν ἡμετέροις; καὶ ἡμεῖς ἀκούομεν, ἀλλ' οὐκ ἀπολαύομεν. Ὁ δὲ Τάνταλος ἐκεῖνος τί ποτ' ἄλλο, ἢ τοῦτο ἦν, ἐν μέσαις πηγαῖς δίψει τηκόμενος; σὺ μὲν οὖν ποθεῖς τὴν ἡμετέραν συντυχίαν, ὥς γράφεις; καὶ καλῶς ποιεῖς. Ἔδει γὰρ ὄντα

50. Κι αὐτὴ γράφτηκε μετὰ τὴν προηγούμενη. Πρόκειται γιὰ εὐχαριστία στὸν Ἰουλιανὸ γιὰ τὴν καλὴ διάθεσή του.

51. Ὁ Γρηγόριος πρόσφερε τὰ κτήματά του στοὺς φτωχοὺς, θυσία στὸ Θεό, ὁ Ἰουλιανὸς θὰ δεῖξει φιλάνθρωπία, θὰ μοιραστῶ τὴν ἀμοιβὴ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ.

52. Γράφτηκε τὸ 375. Ὃταν ὁ Εὐτρόπιος ἦταν ἀνθύπατος τῆς Ἀσίας, πῆγε στα μέρη αὐτὰ ὁ Γρηγόριος κι ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸν ἀνθύπατο μὲ πολλή

ὅσα ξέρεις ὅτι σοῦ συμφέρουν καί γιὰ τὴν καλὴ σου φήμη καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς ψυχῆς σου, ἀκόμα κι ἂν ἐγὼ δὲ θὰ σοῦ τὸ γράψω. Ἄν ὅμως πρέπει νὰ συνεισφέρω κάτι κι ἐγὼ, αὐτὸ σοῦ κάνω γνωστό, ὅτι ἀντὶ ἄλλο τρόπο ζωῆς, πού προσφέρουν στὸ Θεὸ οἱ χριστιανὲς ψυχές, τοῦτο τῶρα ἔχεις μπροστά σου, τοὺς μεγάλους θησαυροὺς θὰ ἐξασφαλίσεις γιὰ τὸν ἑαυτό σου ἂν φροντίσεις γιὰ τὸ κοινό, καὶ θὰ ἐπανορθώσεις ὅ,τι τυχὸν ἔγινε ἄσχημα πρὶν ἀπὸ αὐτό. Καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια συντελεῖ ἕνα, τὸ πιὸ σημαντικὸ (πού πρέπει νὰ τὸ φυλάξεις πρῶτα) νὰ λάβεις συνεργούς, πού γνωρίζεις ὅτι διαφέρουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ στὴ σύνεση καὶ στὸν τρόπο. Τί ὠφελεῖ ὁ καλὸς καπετάνιος, ὅταν οἱ κωπηλάτες του εἶναι κακοί;

69. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁵⁰

Ἔχω τὴν ὑπόσχεσή σου καὶ ἐμπιστεύομαι καὶ τὸ χαρακτήρα σου πού ἐξαιτίας σου ἔχω καὶ τὴ δωρεά. Τὸ μέτρο τῶν δωρεῶν καὶ τῶν ἀμοιβῶν τὸ γνωρίζει κυρίως ὁ μέγας ἀναιρέτης τῶν ὀφειλῶν. Κι ἂν εἶναι στὴν ἐξουσία μου νὰ συνάψω τέτοια συμφωνία ἐγὼ θὰ βάλω τὴν προσφορὰ καὶ ἐσὺ τὴ φιλανθρωπία⁵¹. Τὴν ἀμοιβὴ θὰ τὴ μοιράσομε.

70. ΣΤΟΝ ΕΥΤΡΟΠΙΟ⁵²

Τί εἶναι πάλι τοῦτο; Ὁ μέγας Εὐτρόπιος μαζί μὲ τοὺς δικούς μας; Τὸ ἀκούω κι ἐγὼ ἀλλὰ δὲν τὸ εὐχαριστιέμαι. Ἐκεῖνος τί ἄλλο ἦταν παρὰ τοῦτο, ἕνας Τάνταλος πού μέσα στὰ νερὰ βασανίζοταν ἀπὸ τὴ δίψα; Ἐσὺ λοιπὸν ποθεῖς τὴ συνάντησή μας, ὅπως

χαρὰ καὶ παρακλήθηκε νὰ τοῦ γράψει. Ὁ Γρηγόριος τοῦ ἔγραψε ἀργότερα, ὅταν ὁ Εὐτρόπιος ξέπεσε ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του καὶ γυρίζοντας ὡς ιδιώτης στὰ μέρη ὅπου ἀνατράφηκε ὁ Γρηγόριος ζήτησε μὲ γράμμα νὰ συναντηθοῦν. Ὁ Γρηγόριος ὅμως ἐμποδίστηκε ἀπὸ τὴ νόσο του.

σε ὅπερ εἶ, μὴ περιφρονεῖν τοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ ὁδοῦ πάρεργον εὖ ποιεῖν ἡμᾶς, καὶ ταῦτα τιμᾶν μετὰ τὴν ἀρχήν, ἃ καὶ ἀρχῶν τιμᾶν ἡξίους. Ἐμὲ δὲ πῶς οἶει διακεῖσθαι, καὶ τίνα ἔχειν ψυχὴν, ποθοῦντα μὲν οὐχ ἦττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὡς τὸ εἶκος (τὸ γὰρ αἰδεσιμώτερον, ποθεινότερον); Τῇ δὲ ἀρρωστίᾳ πεπεδημένῳ, σὺ μοι γενοῦ τὸ αἰγύπτιον φάρμακον, εἴτε λόγος τοῦτο ἦν, εἴτε τι ἕτερον, ᾧ φαρμακεύει τὰς ψυχὰς Ὅμηρος ἐν ταῖς λύπαις. Γενήσῃ δὲ πῶς; Πρῶτον μὲν, συγγινώσκων ἔτοιμον γὰρ τὸ χρηστὸν εἰς συγγνώμην. Ἐπειτα παιδεύων ἡμᾶς, ἐξ ὧν ἂν ἐπιστέλλῃς. Ἐπεὶ καὶ ἀρχοντά σε τῆς ἀρετῆς μᾶλλον ἢ τῆς ἐξουσίας θαυμάζειν εἶχομεν.

ΟΑ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἄλλος μὲν ἄλλο τι τῶν σῶν ἐπαινείτω (πάντως δὲ ἀρκέσεις γλώσσαις πολλαῖς, μεριζόμενος), ἐγὼ δέ, ὃ μάλιστα θαυμάσας ἔχω, τοῦτο ἐρῶ. Τοσοῦτόν σοι καλοκάγαθίας καὶ λόγων περίεστιν, ὥστε σοι καὶ τοῦτο μόνον φίλους ποιεῖν, τὸ νομισθῆναί τινας τοιούτους. Ἐμὲ γοῦν πρὸς πᾶσιν οἷς γε τετίμηκας οὐσί τοσοῦτοις, ἡνίκα τὸν ὑψηλότετον εἶχες θρόνον ἔχοντα τὸ ἐπίφθονον ἔτι, κατὰ τὴν Ἀσῶν περιτυχῶν, εἴ γε μέμνησαι (μέμνησαι δὲ οἶδ' ὅτι τηλικούτος ὢν καὶ τὰ φιλικά, μετὰ τῆς ἐν πᾶσι τελειότητος), τά τε ἄλλα εἶδες ὡς ἥδιστα, καὶ γράφειν διεκελεύσω, λόγους τιμῶν τοὺς σοῦς. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ γράφαι πρότερος ἡξίωσας, τοὺς ἀγαθοὺς τῶν γραφῶν μιμούμενος, οἱ τῷ παραδεικνύναι, τὰ πολλά, τοὺς μαθητὰς ἐκπαιδεύουσι. Τοῦτο οὖν νῦν πεποίηκας εὖ ποιῶν. Καὶ τοῦ λοιποῦ χαρίσασθαι μὴ κατόκνει, κἂν σε ὑψηλὸν αὐθις οἱ θρόνοι φέρωσιν (οἷσσοσι γὰρ τὴν ἀρχήν, οὐ τὴν ἀρετὴν· οὐδὲ γὰρ ἔχεις ὅ,τι ὑψωθῆς κατὰ ταύτην, ἥκων πρὸς τὸ ἀκρότατον). Ἀλλὰ καὶ τὰ κοι-

53. Γράφτηκε λίγο μετὰ τὴν προηγούμενη. Ὁ Γρηγόριος κωχιέται γιὰ τὴν ἐπιστολὴν ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Εὐτρόπιο καὶ τοῦ εὐχεται μεγάλη θέση. Ἡ εὐχὴ-προφητεία-ἐκπληρώθηκε τὸ 380-381, ὅταν ὁ Εὐτρόπιος ἔγινε ὑπατος.

γράφεις και καλά κάνεις. Γιατί ἔπρεπε, ἂν και εἶσαι αὐτὸ πού εἶσαι, νὰ μὴν περιφρονεῖς και μετὰ τῆ λήξη τῆς ἀρχῆς σου νὰ ἐξακολουθήσεις νὰ με τιμᾷς ὅπως και ὅταν ἀσκοῦσες τὴν ἐξουσία. Ἀλλὰ ἐγὼ πῶς νομίζεις πῶς εἶμαι και σὲ τί ψυχικὴ κατάσταση βρίσκομαι, ὅταν ὁ πόθος μου δὲν εἶναι καθόλου μικρότερος, ἀλλὰ μάλλον μεγαλύτερος (γιατὶ τὸ πιὸ σεβαστὸ εἶναι πιὸ ποθητὸ); Ἔτσι ὁμως καθὼς εἶμαι ἀλυσσοδεμένος ἀπὸ τὴν ἀρρώστια, γίνε μου ἐσὺ τὸ αἰγυπτιακὸ φάρμακο, εἴτε ἀπλὸς λόγος εἶναι τοῦτο εἴτε κάτι ἄλλο, πού ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιοεῖ ὡς φάρμακο τῶν πόνων τῆς ψυχῆς. Πῶς θὰ γίνε τοῦτο; Πρῶτα, συγχωρώντας· γιατὶ ἡ καλοσύνη εἶναι πρόθυμη στὴ συγγνώμη. Ἐπειτα παιδαγωγώντας μας με ὅσα μοῦ γράφεις. Ἐπειδὴ σὲ θαυμάζομε πιὸ πολὺ σὰν ἄρχοντα τῆς ἀρετῆς παρὰ τῆς ἐξουσίας.

71. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁵³

Ἄλλος ἄς ἐπαινέσει κάποια ἄλλη ἀρετὴ σου (πάντως θὰ ἐπαρκέσεις σὲ πολλοὺς ἐγκωμιαστὲς με τὴ διαίρεση τῶν ἀρετῶν σου)· ἐγὼ θὰ πῶ ὅ,τι θαυμάζω περισσότερο. Ἐχεις τὸση περίσσεια καλοκαγαθίας και παιδείας, πού κι αὐτὸ μονάχα σοῦ δημιουργεῖ φίλους με τὸ νὰ νομίζουν πῶς εἶναι ὅμοιοι σου. Ἐμένα μ' ἔκανες φίλο σου ἐκτὸς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀμπολλους πού τίμησες, ὅταν κατεῖχες τὴν ἐξαιρετικὴ θέση, πού προκαλοῦσε τὸ φθόνο, συναντώντας με στὴν Ἀσία, ἂν θυμᾶσαι (και ξέρω ὅτι θυμᾶσαι γιατὶ εἶσαι ἴδια μεγάλος και στοὺς φίλους μέσα στὴ γενικὴ τελειότητά σου). Ὅλα τὰ εἶδες με πολλὴ εὐχαρίστηση και με πρότρεψες νὰ γράψω, τιμώντας τὴν παιδεία σου. Κι ὄχι αὐτὰ μονάχα, ἀλλὰ καταδέχτηκες και πρῶτος νὰ γράψεις, ἀκολουθώντας τὸν τρόπο τῶν καλῶν ζωγράφων, πού συνήθως ἐκπαιδεύουν τοὺς μαθητὲς τους προτείνοντάς τους δείγματα. Τοῦτο ἔκανες τώρα εὐεργετώντας. Και στὸ ἐξῆς μὴ διστάσεις νὰ μοῦ κάνεις χάρη, εἴτε σὲ ἀνεβάσουν πάλι ψηλὰ τὰ ἀξιώματα (θὰ σ' ἀνεβάσουν στὸ ἀξίωμα, ὄχι στὴν ἀρετὴ· γιατὶ σ' αὐτὴ δὲν ἔχεις πού ν' ἀνεβεῖς, ἔφτασες στὴν κορυ-

νὰ πράττων, μὴ ἀμέλει τῶν φίλων κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς νεανίας, ἐν μέσῳ πολέμῳ τὰ φιλικὰ σπουδάζοντας. Ἐπειδὴ καὶ τούτῳ ποικίλλει τὴν ποίησιν ὁ σοὺς Ὀμηρος.

ΟΒ'. ΓΡΗΓΟΡΙΩΙ ΝΥΣΣΗΣ

Μὴ σφόδρα δάκνου τοῖς λυπηροῖς. Ἄ γὰρ ἂν ἦττον λυπώμεθα ἢ ττόν ἐστι λυπηρά. Οὐδὲν δεινὸν εἰ ἀνελήφθησαν οἱ αἰρετικοί, καὶ τῷ ἔαρι θαρροῦσι τῶν φωλεῶν ἐξεργύσαντες, ὡς αὐτὸς γράφεις. Μικρὰ συριοῦσιν, εὖ οἶδα, εἶτα καταδύσονται καὶ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῷ καιρῷ πολεμούμενοι· καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ περ ἂν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἐπιτρέπωμεν.

ΟΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

10 Περὶ ὧν ἐπέσταλκας, οὕτως ἔχομεν· οὔτε ὑπερορώμενοι δυσχεραίνομεν, καὶ τιμώμενοι χαίρομεν. Τοῦ μὲν γὰρ ἡμεῖς ἄξιοι, τὸ δὲ τῆς ὑμετέρας φιλοτιμίας. Προσεύχου περὶ ἡμῶν. Τῇ βραχυλογία συγγίνωσκε. Πάντως γάρ, εἰ καὶ μικρὰ ταῦτα, σιωπῆς γε μακρότερα.

ΟΔ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

15 Καὶ μένων συνεκδημῶ διὰ τῆς ἀγάπης ὑμῖν· πάντα γὰρ ὁ πό-

54. Γράφτηκε τὸ 376. Οἱ αἰρετικοὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸ Δημοσθένη, ἀντικαταστάτη τοῦ διοικητῆ τοῦ Πόντου (Βακαρίου), πολεμοῦν τὸ Γρηγόριο Νύσσης. Ὁ Δημοσθένης συγκαλεῖ δύο συμβούλια κατὰ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης στὴ μέση τοῦ χειμῶνα τοῦ 375 στὴν Ἄγκυρα καὶ στὴ Νύσσα· στὸ δεύτερο καθαίρεσαν τὸ Γρηγόριο. Σ' αὐτὰ ἀναφέρονται ἡ ἐπιστολὴ αὐτῆ καὶ οἱ ἐπόμενες δύο.

φή). Ἄλλὰ κι ὅταν ἀσχολεῖσαι μὲ τὰ δημόσια πράγματα, μὴν ἀμελεῖς τοὺς φίλους, ὅπως κάνουν οἱ νέοι τοῦ Ὀμήρου ποὺ στὴ μέση τοῦ πολέμου δὲν παραμελοῦν τοὺς φίλους τους. Καὶ μὲ τοῦτο τὸ στοιχεῖο στολίζει τὴν ποίησή του ὁ Ὀμηρὸς σου.

72. ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ⁵⁴

Μὴν ἐπηρεάζεσαι ἐξαιρετικὰ ἀπὸ τὰ λυπηρά. Γιὰ ὅποια λυπούμαστε λιγότερο εἶναι λιγότερο λυπηρά. Δὲν εἶναι καθόλου κακὸ ἂν ξαναζεστάθηκαν οἱ αἰρετικοὶ καὶ μ' ἐμπιστοσύνη στὴν ἀνοιξη βγήκαν ἀπὸ τὶς φωλιές τους, ὅπως γράφεις ὁ ἴδιος. Γιὰ λίγο θὰ σφυρίζουν, τὸ ξέρω καλά, κι ὕστερα θὰ χωθοῦν στὶς τρύπες τους, καθὼς θὰ τοὺς πολεμᾷ καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ περίσταση. Καὶ τόσο περισσότερο, ὅσο ἀναθέτομε τὰ πάντα στὸ Θεό.

73. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁵⁵

Γιὰ ὅσα μοῦ ἔγραψες, νὰ πῶς νιώθω· οὔτε ἂν μὲ περιφρονοῦν δυσανασχετῶ οὔτε κι ἂν μὲ τιμοῦν χαίρομαι. Γιὰ τὸ πρῶτο εἶμαι ἄξιος ἐγώ, τὸ δεύτερο προέρχεται ἀπὸ τὴ γενναιοφροσύνη σου. Νὰ προσεύχεσαι γιὰ μένα. Συχώρεσέ μου τὴ βραχυλογία. Ὅπωςδήποτε κι ἂν εἶναι λίγα ὅσα γράφω εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὴ σιωπή.

74. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁵⁶

Μένοντας στὸ σπίτι μου εἶμαι μαζί σας μακριὰ ἀπ' αὐτὸ· για-

55. Δηλώνεται ἡ ταυτότητα ἀντιλήψεων τῶν δύο Γρηγορίων σχετικά μὲ τοὺς αἰρετικούς.

56. Γραμμένη στὸν ἴδιο χρόνο. Ὁ Γρηγόριος αἰσιοδοξεῖ. Ὁμολογεῖ τὴν

θος κοινοποιεῖ τὰ ἡμέτερα. Καὶ πολλὰς ἐλπίδας ἔχω, τῇ τοῦ Θεοῦ
 φιλανθρωπία θαρρῶν καὶ ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς, ὅτι πάντα κατὰ
 νοῦν ὑμῖν ἐκβήσεται, καὶ ἡ καταγιγίς εἰς αὐραν λυθήσεται, καὶ τοῦ-
 5 τον ὑμῖν ὁ Θεὸς τῆς ὀρθοδοξίας δώσει μισθόν, τὸ τοὺς ἐπηρεάζον-
 τας ὑπερέχειν. Μάλιστα μὲν οὖν ἴδοιμεν ὑμᾶς ἐν τάχει καὶ ἀπολαύ-
 οῖμεν, ὡς εὐχόμεθα. Εἰ δὲ χρονίζετε, τῶν πραγμάτων οὕτως ἐχόν-
 των, γράμμασι γοῦν εὐφραίνειν ἡμᾶς μὴ ἀπαξιοῦτε δηλοῦσι τὰ ὑμέ-
 10 τερα, καὶ προσεῦχεσθαι τὰ συνήθη ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐρρωμένους ὑμᾶς,
 καὶ τοῖς πᾶσιν εὐθύμους ὁ ἀγαθὸς Θεὸς χαρίσεται, τῆς Ἐκκλησίας

ΟΕ'. ΒΙΤΑΙΑΝΩι

Οὐ συνεχῶς ὀμιλοῦμέν σοι. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι πολλοὶ περὶ σέ,
 καὶ οἷς ἤκιστα χαίρομεν. Εἰ δὲ ἀνακαθάροις σεαυτὸν τῶν πολλῶν
 καὶ σύνοικον ἔχοις τὴν ἀρετὴν, ὄψει καὶ χωλῶν δρόμον, ὡς ἡ πα-
 15 ροιμία. Τοῦτο γὰρ καὶ ὑπισχνούμεθα σὺν Θεῷ καὶ πράξομεν.

ΟΣΤ'. ΓΡΗΓΟΡΙΩι ΝΥΣΣΗΣ

15 Καὶ τοῦτο ἀπέκειτο τῇ μοχθηρᾷ μου ζωῇ, τὸ Βασιλείου θά-
 νατον ἀκοῦσαι καὶ τῆς ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς ἐκδημίαν, ἣν ἐξεδήμη-
 σεν ἀφ' ἡμῶν, ἔν' ἐνδημίῃ πρὸς Κύριον, πάντα τὸν βίον μελέτην
 τούτου πεποιημένος; Ἄλλ' ἐγὼ μὲν πλὴν τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο ἀφ-
 ἦρημαι, διὰ τὸ νῦν εἶτι πονήρως ἔχειν τοῦ σώματος καὶ λιαν ἐπικιν-
 20 δύνως, τὸ καὶ περιπτύξασθαι τὴν ἀγίαν κόνιν, καὶ σοι παρεῖναι τὰ
 ἐπιθυμία του νὰ συναντηθοῦν ἢ τουλάχιστο νὰ ἐπικοινωνήσουν μ' ἐπιστολῇ.

57. Γράφτηκε ἴσως τὸ 378. Εἶναι ὁ ἴδιος μὲ ἐκεῖνον ποὺ ὁ Γρηγόριος τοῦ
 ἔχει ἀφιερῶσει ἓνα ποίημα γραμμένο τὸ 374. (βλ. Ἔπη Ἱστορικά, «Εἰς ἐτέ-
 ρους», τῆς σειρᾶς αὐτῆς, τόμος 9ος).

58. Ἐκφράζει τὴ λύπη του στὸ Γρηγόριο γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Βασιλείου καὶ
 γιὰ τὸ ὅτι δὲν μπόρεσε νὰ παραβρεθεῖ ἐξαιτίας τῆς ἀρρώστιας του, γιὰ νὰ παρα-

τι ὁ πόθος κάνει κοινὰ μεταξύ μας ὅλα τὰ δικά μου. Κι ἔχω πολλές ἐλπίδες, πιστεύοντας στή φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ καὶ στὶς προσευχές σας, ὅτι ὅλα θὰ ἔχουν τὴν ἐκβαση πὸς περιμένομε καὶ ἡ καταγίδα θὰ ἡρεμήσει σὲ αὖρα κι ὁ Θεὸς θὰ δώσει ὡς μισθὸ τῆς ὀρθοδοξίας νὰ ὑπερνικήσουμε ὄσους ζητοῦν τὸ κακὸ μας. Μακάρι νὰ σᾶς ἔβλεπα τὸ ταχύτερο καὶ νὰ σᾶς ἀπολάμβανα, ὅπως εὐχομαι. Ἐὰν ὅμως καθυστερήσετε πολὺ, ἐνῶ τὰ πράγματα βρίσκονται σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, μὴν ἀρνεῖσαι νὰ με εὐχαριστεῖς μὲ γράμματά σου, πὸς θὰ μιλοῦν γιὰ σᾶς καὶ νὰ προσεύχεσαι τὰ καθιερωμένα γιὰ μένα. Ὁ ἀγαθὸς Θεός, τὸ κοινὸ στήριγμα τῆς Ἐκκλησίας, νὰ σᾶς χαρίσει σ' ἐμᾶς δυνατοὺς καὶ χαρούμενους σὲ ὅλα.

75. ΣΤΟ ΒΙΤΑΛΙΑΝΟ⁵⁷

Δὲ σὲ συναναστρέφομαι συνεχῶς. Ἡ αἰτία εἶναι, ὅτι σὲ περιτριγυρίζουν πολλοί, πὸς ἐλάχιστα μὲ κάνουν νὰ χαίρομαι. Ἐὰν ὅμως ἀπαλλάξεις τὸν ἑαυτὸ σου ἀπὸ τὸ ρύπο τῶν πολλῶν καὶ κάνεις σύνοικό σου τὴν ἀρετὴ, θὰ δεῖς καὶ κουτσοὺς νὰ τρέχουν, ὅπως λέει ἡ παροιμία. Αὐτὸ σοῦ τὸ ὑποσχόμαστε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ τὸ πράξομε.

76. ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ⁵⁸

Ἐπιφυλασσόταν καὶ τοῦτο γιὰ τὴν ταλαίπωρη ζωὴ μου, ν' ἀκούσω τὸ θάνατο τοῦ Βασιλείου καὶ ἐκείνης τῆς ἀγίας ψυχῆς τὴν ἐκδημία ἀπὸ τῆ δική μας ζωὴ, γιὰ νὰ ἐνδημήσει στὸν Κύριο⁵⁹, πράγμα πὸς εἶχε κάνει φροντίδα του ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του; Ἀλλὰ ἐγὼ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔχω στερηθεῖ καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ τὸ σῶμα μου εἶναι σὲ κακὴ καὶ πολὺ ἐπικίνδυνη κατάσταση: Νὰ ἀσπαστῶ τὴν ἀγία του σκόνη, νὰ σοῦ παρασταθῶ συμφιλοσοφώντας τὰ συν-

κολουθήσει τὴν ταφὴ καὶ ν' ἀσπαστεῖ τὸ ἱερὸ σκῆνος.

59. Α' Κορ. 5,6.

εικότα φιλοσοφοῦντι, καὶ τοὺς κοινούς ἡμῶν φίλους παραμυθῆσασθαι. Τὸ γὰρ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἰδεῖν ἐρημίαν, τοιαύτην ἀποκειραμένης δόξαν, καὶ τοιοῦτον ἀποσεισασμένης στέφανον, οὔτε ὄψει θεατόν, οὔτε ἀκοῇ χωρητόν, τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. Σὺ δέ μοι δοκεῖς 5 πολλῶν ὄντων καὶ φίλων καὶ λόγων τῶν εἰς παράκλησιν, ὑπ' οὐδενὸς ἂν οὕτω παρακληθῆναι, ὡς ὑπὸ σεαυτοῦ καὶ τῆς ἐκείνου μνήμης· οἱ καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι γεγόνατε φιλοσοφίας ὑπόδειγμα, καὶ οἷόν τις στάθμη πνευματικῆ τῆς τε ἐν τοῖς χρηστοῖς εὐταξίας, καὶ τῆς ἐν τοῖς ἀνιανοῖς καρτερίας. Ἐπειδὴ δύο ταῦτα οἶδε φιλοσο- 10 φία, εὐπραξίαν τε διαθέσθαι μετρίως, καὶ συμφορὰν εὐσχημόνως. Ταῦτα παρ' ἡμῶν πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα. Ἐμὲ δὲ τίς παραμυθῆσεται χρόνος ἢ λόγος, τὸν ταῦτα γράφοντα, πλὴν τῆς σῆς συνοουσίας καὶ ὁμιλίας, ἣν ἀντὶ πάντων ἡμῖν ὁ μακάριος καταλέλοιπεν, ἵνα ἐν σοὶ τὰ ἐκείνου καθορῶντες, ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ καλῶ τε καὶ δια- 15 γεῖ, κάκεῖνον ἔχειν νομίζωμεν;

ΟΖ'. ΘΕΟΔΩΡΩ

Πυνθάνομαί σε βαρέως ἔχειν πρὸς τὰς γεγενημένας ἡμῖν παρὰ τῶν μοναστῶν καὶ τῶν πτωχῶν ὕβρεις. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, ἀπλήγῃ ἐστι σε τυγχάνοντα καὶ τῶν ἡμετέρων κακῶν ἀπειρατον, πρὸς τὰ τοιαῦτα δυσφόρως ἔχειν. Ἡμεῖς δέ, ὡς καὶ κακῶν 20 πλειόνων πεπειραμένοι καὶ τῆς ὕβρεως κοινωνήσαντες, εἰκότως ἂν ἀξιόπιστοι νομισθείημεν παραινούντες τῇ σῇ εὐλαβείᾳ ἅπερ ἡ τε πολυὰ διδάσκει καὶ ὁ λόγος ὑποδείκνυσι. Δεινὰ μὲν τὰ γεγενημένα καὶ πέρα δεινῶν, τίς ἀντερεῖ; ὕβρισθῆναι θυσιαστήρια, συγχυθῆναι μυστήρια, μέσους ἡμᾶς ἐστάναι τῶν τελουμένων καὶ τῶν λιθαζόν- 25 των, καὶ φάρμακον ποιῆσθαι κατὰ τῶν λιθασμῶν τὰς ἐντεύξεις,

60. Ὁ Θεόδωρος, ἐπίσκοπος Τυάνων, γεννήθηκε στὴν Ἀριανζὸ κι ἦταν φίλος τοῦ Γρηγορίου. Τὸν ἀκολούθησε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ συμμερίστηκε τοὺς προπληλακισμοὺς καὶ τίς καταδιώσεις τοῦ Γρηγορίου. Ὁ Θεόδωρος ἀγανακτημένος ἀπὸ τὴν κατάσταση αὐτὴ ζητεῖ τιμωρία τῶν ἐνόχων καὶ ὁ Γρηγόριος προσπαθεῖ γενικὰ νὰ τὸν καταπραῖνει.

ηθισμένα και να παρηγορήσω τους κοινούς φίλους μας. Γιατί τὸ νὰ δῶ τὴν ἔρημία τῆς Ἐκκλησίας, πὺ στερήθηκε τέτοια δόξα κι ἔβγαλε ἀπ' τὸ κεφάλι τῆς τέτοιο στέφανο οὔτε μάτια μποροῦν νὰ τὸ δοῦν οὔτε αὐτιά νὰ τὸ ἀκούσουν, ὅσων εἶναι φρόνιμοι. Ἐσὺ τῶρα νομίζω πῶς μὸλο πὺ ἔχεις πολλοὺς φίλους καὶ λόγους γιὰ νὰ σὲ παρηγορήσουν, κανένας δὲ θὰ σὲ παρηγορήσει τόσο ὅσο ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός σου καὶ ἡ θύμηση ἐκείνου. Γιατί καὶ οἱ δύο σας γίνετε γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους ὑπόδειγμα φιλόσοφου καὶ ὅπως μιὰ στάθμη πνευματικῆς μετριοπάθειας στὰ εὐχάριστα καὶ καρτερίας στὰ λυπηρά. Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία ἀναγνωρίζει αὐτὰ τὰ δύο, μετριοπαθῆ συμπεριφορὰ στὴν εὐτυχία καὶ ἀποδοχὴ τῆς συμφορᾶς μὲ ἀξιοπρέπεια. Αὐτὸ ἔχω νὰ πῶ στὴν τιμιότητά σου. Ἄλλ' ἐμένα πὺ γράφω αὐτὲς τὶς γραμμὲς ποιὸς χρόνος καὶ ποιὸς λόγος θὰ μὲ παρηγορήσει ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συναναστροφὴ καὶ τὴ συνομιλία μαζί σου, τὸ μόνο πὺ μοῦ ἄφησε ὁ μακαρισμένος, βλέποντας δηλαδὴ ἐκεῖνον στὸ πρόσωπό σου, σὰν σὲ καθρέφτη ὠραῖο καὶ καθαρὸ, νὰ νομίζω πῶς ἔχω μαζί κι ἐκεῖνον;

77. ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ⁶⁰

Πληροφορήθηκα ὅτι στενοχωρήθηκες σχετικὰ μὲ τὶς ὑβρεῖς πὺ δέχτηκα ἀπὸ τοὺς μοναστὲς καὶ τοὺς φτωχοὺς. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου περίεργο ἔτσι πὺ δὲν ἔχεις ἀκόμα δεχτεῖ χτυπήματα καὶ δὲν ἔχεις δοκιμάσει δικά μου παθήματα, νὰ δυσφορεῖς στὶς περιπτώσεις αὐτὲς. Ἐνῶ ἐγὼ, ἐπειδὴ καὶ περισσότερα δεινὰ ἔχω δοκιμάσει κι ἀπὸ προσβολὲς δὲν εἶμαι ἄπειρος, εἶναι εὐλόγο νὰ θεωρηθῶ ἀξιόπιστος συμβουλευόντας τὴν εὐλάβειά σου ὅσα τ' ἄσπρα μαλλιά διδάσκουν καὶ ἡ λογικὴ ὑποδεικνύει. Εἶναι φοβερὰ ὅσα ἔγιναν καὶ παραπάνω ἀπὸ φοβερὰ, ποιὸς θὰ πεῖ ὄχι. Νὰ βεβηλωθοῦν θυσιαστήρια, ν' ἀνακατωθοῦν τὰ μυστήρια, νὰ στεκόμαστε ἐμεῖς ἀνάμεσα στὰ τελούμενα καὶ στοὺς λιθοβολητὲς μας καὶ ὡς φάρμακο κατὰ τῶν λιθοβολισμῶν νὰ χρησιμοποιοῦμε τὶς προσευχές, νὰ λησμονήσουν οἱ παρθένες τὴ ντροπὴ, οἱ μοναχοὶ τὴν κο-

αἰδῶ παρθένων ἐπιλησθῆναι, μοναστῶν εὐκοσμίαν. πτωχῶν συμφοράν, ζημιωθέντων ἐκ τῆς τραχύτητος καὶ τὸν ἔλεον. Ἄλλ' ἴσως μακροθυμεῖν ἄμεινον καὶ πολλοῖς ἐξ ὧν πάσχομεν διδόναι μακροθυμίας ὑπόδειγμα. Οὐ γὰρ οὕτως ὁ λόγος πείθει τοὺς πολλοὺς, ὡς ἡ 5 πρᾶξις, ἢ σιωπῶσα παραίνεσις.

Μέγα νομίζομεν εἶναι τὸ δίκας παρὰ τῶν ἡδίκηκότων λαβεῖν· μέγα φημί (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χρήσιμον εἰς τὴν τῶν ἄλλων διόρθωσιν), ἀλλὰ πολλῶ τούτου μεῖζον καὶ θεϊκότερον, τὸ καρτερεῖν πάσχοντας. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὴν κακίαν ἐπιστομίζει, τοῦτο δὲ 10 χρηστοὺς εἶναι πείθει· ὃ τοῦ μὴ κακοὺς εἶναι, πολὺ κρεῖττον ἐστὶ καὶ τελειότερον. Μεγάλῃν ἡμῖν νομίσωμεν προκεῖσθαι πραγματεῖαν φιλανθρωπίας, καὶ συγχωρήσωμεν τὰ εἰς ἡμᾶς, ἵνα καὶ αὐτοὶ τύχωμεν τῆς συγχωρήσεως· καὶ προεισενέγκωμεν χρηστότητα τῇ χρηστότητι.

15 Ζηλωτῆς ἤκουσε Φινεές, ὅτι τὴν Μαδιανίτιν τῷ πόρῳ συνεξέκентησε, καὶ ἐξείλεν ὄνειδος ἐξ υἰῶν Ἰσραήλ· ἀλλ' ἐπὶ ἠνέθη πλέον, ὅτι τοῦ λαοῦ προσηύξατο πταίσαντος. Στῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς καὶ ἐξίλασώμεθα καὶ κοπασάτω ἡ θραῦσις, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ λογισθήτω τοῦτο ἡμῖν εἰς δικαιοσύνην. Ἐπὶ ἠνέθη καὶ Μωσῆς, 20 ὅτι τὸν Αἰγύπτιον ἀνεῖλε, τῷ Ἰσραηλίτῃ περιαλγῆσας· ἀλλ' ἔθραυμάσθη πλέον, ὅτι Μαριάμ τὴν ἀδελφὴν διὰ τὸ γογγύσαι λεπτρωθεῖσαν, διὰ τῆς εὐχῆς ἐθεράπευσε. Σκόπει καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀπειλοῦνται Νινευῖται καταστροφὴν, ἀλλὰ δάκρυσιν ἐξωνοῦνται τὴν ἀμαρτίαν. Μανασσῆς ἐν βασιλεῦσι παρανομώτατος, ἀλλ' ἐν τοῖς σωθεῖσι διὰ 25 θρῆνον περιφανέστατος.

«Τί σε διαθῶ, Ἐφραΐμ», παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγεται; Ὅσης ὀργῆς ὁ λόγος! καὶ ὑπερασπισμὸς ἐπάγεται. Τί τῆς φιλανθρωπίας ταχύτερον; Πῦρ Σοδομοτικὸν αἰτοῦσιν οἱ μαθηταὶ κατὰ τῶν ἀγόντων τὸν Ἰησοῦν, ὁ δὲ ἀπαξιοῖ τὴν ἐκδίκησιν. Τέμνει Μάλχου τὸ ὠτίον 30 Πέτρος, ἐνὸς τῶν ὑβριστῶν, Ἰησοῦς δὲ ἀποκαθίστησι. Τί δὲ ὁ

61. Ἀριθμ. 25,7.

62. Ψαλμ. 105,30-31.

63. Ἐξ. 2,12.

64. Ἀριθμ. 12,10.

σμιότητα, οί φτωχοί τή συμφορά τους κι ἐξαιτίας τῆς σκληρότητάς τους νά χάσουν καί τή συμπάθεια. Ἴσως ὅμως εἶναι καλύτερο νά μακροθυμοῦμε καί μέ πολλά ἀπό αὐτά πού ὑποφέρομε νά δίνουμε παράδειγμα μακροθυμίας. Γιατί δέν πείθει τόσο τοὺς πολλοὺς ὁ λόγος, ὅσο ἡ πράξη, ἡ σιωπηλὴ παραίτηση.

Θεωροῦμε σημαντικὸ νά πάρομε ἐκδίκηση εἰς βάρος μας, γιὰ νά λάβομε συγχώρηση κι ἐμεῖς. Ἄς προκαταβάλουμε καλοσύνη γιὰ νά βροῦμε καλοσύνη.

Ὁ Φινεές πῆρε τὸ ἐπίθετο τοῦ ζηλωτῆ, ἐπειδὴ διαπέρασε μέ τὴ λόγχη του τὸν πόρνο μαζί μέ τὴν Μαδιανίτισσα κι ἐξάλειψε ἔτσι τὴν ντροπὴ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ⁶¹. Ἐπαινέθηκε ὅμως περισσότερο ἐπειδὴ προσευχήθηκε γιὰ τὴν ἁμαρτία τοῦ λαοῦ. Ἄς σταθοῦμε λοιπὸν κι ἐμεῖς ὀρθοί κι ἄς ἐξευμενίσουμε τὸ Θεὸ κι ἄς κοπάσει ὁ χαλασμός, κατὰ τὰ λόγια τῆς Γραφῆς⁶². Ἄς μᾶς λογαριαστεῖ αὐτὸ ὡς πράξη δικαιοσύνης⁶³. Ἐπαινο δέχτηκε κι ὁ Μωϋσῆς, ἐπειδὴ σκότωσε τὸν Αἰγύπτιο⁶⁴, νιώθοντας λύπη γιὰ τὸν Ἰσραηλίτη. Θαυμάστηκε ὅμως περισσότερο ἐπειδὴ τὴν ἀδελφὴ του Μαρίας πού προσβλήθηκε ἀπὸ λέπρα τὴ θεράπευσε μέ τὴν προσευχὴ του. Πρόσεξε καί τοῦτα. Οἱ Νινευίτες ἀπειλοῦνται μέ καταστροφὴ, ἀλλὰ ἐξαγοράζουν τὴν ἁμαρτία μέ τὰ δάκρυά τους⁶⁵. Ὁ Μανασσῆς εἶναι ὁ πιὸ ἄνομος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς, ἀλλὰ ὁ πιὸ ἔνδοξος ἀπὸ ὅσους σώθηκαν μέ τοὺς θρήνους τους⁶⁶.

Τί νά σοῦ κάνω Ἐφραΐμ⁶⁷, λέει ὁ Θεός. Ὅσο ὀργισμένος εἶναι ὁ λόγος, τόση ὑπεράσπιση ἀπαιτεῖ. Τί εἶναι πιὸ ταχὺ ἀπὸ τὴν φιlanθρωπία; Τὴ φωτιά τῶν Σοδόμων ζητοῦν οἱ μαθητές⁶⁸ πάνω σ' ἐκείνους πού σέρνουν τὸν Ἰησοῦ, ἐνῶ ἐκεῖνος ἀρνεῖται⁶⁹ τὴν ἐκδίκηση. Ὁ Πέτρος κόβει τὸ αὐτὶ τοῦ Μάλχου, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ὑβριστές του, κι ὁ Ἰησοῦς τὸ ἀποκαθιστᾷ. Κι αὐτὸς πού ρώτησε ἄν

65. Ἰω. 3,4.

66. Παρμ. 33,1.

67. Ὡσηὲ 6,4.

68. Λουκᾶ 9,54.

69. Λουκᾶ 22,50· 51.

ἐρωτήσας, εἰ ἐπτάκις τῷ ἀδελφῷ συγχωρητέον πταίσαντι; οὐ μικρολογίαν καταγινώσκειται; τῷ γὰρ ἐπτάκις, τὸ ἑβδομηκοντάκις ἐπτά προστίθεται. Τί δὲ ὁ χρεωφειλέτης ἐν τοῖς Ἐὐαγγελίοις, ὁ μὴ συγχωρήσας ἂ συγκεχώρηται; οὐ πικρότερον διὰ τοῦτο εἰσπράττεται;

Τί δὲ ἡ τύπωσις τῆς εὐχῆς; οὐκ ἀφέσει βούλεται τὴν ἄφρονην πραγματεύεσθαι; Τοσαῦτα ἔχοντες ὑποδείγματα, μιμησώμεθα Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ μὴ βουληθῶμεν ἀφ' ἡμῶν μαθεῖν αὐτῶν, ὅσον κακὸν ἀμαρτίας ἀντίδοσις. Ὁρᾶς ἀκολουθίαν χρηστότητος.

10 Νομοθετεῖ πρῶτον, εἶτα διακελεύεται, ὑπισχνεῖται, ἀπειλεῖ, ὀνειδίζει, ἐπανατείνεται, κατέχει ἀπειλεῖ πάλιν ὅταν ἐκβιασθῆ, πληγὴν ἐπάγει, καὶ ταύτην κατὰ μικρόν, χώραν ὑπανοίγων ταῖς διορθώσεσι. Μὴ τοίνυν μηδὲ πλήξωμεν ἀθρώως (οὐ γὰρ ἀσφαλές), ἀλλὰ τῷ φόβῳ σωφρονίσαντες, τῇ φιλανθρωπίᾳ νικήσωμεν, καὶ λάβωμεν

15 ὑποχρέους εὐλαβείας τῷ συνειδοῦτι πλέον, ἢ τῇ ὀργῇ βασανίσαντες. Μὴ ξηράνωμεν συκῆν ἔτι καρποφορεῖν δυναμένην, μὴ ὡς ἀχρήστου καταγνώμεν καὶ καταργούσης τὸν τόπον, ἣν θεραπεύσει τυχὸν τεχνίτου γεωργοῦ προστασία καὶ ἐπιμέλεια. Μηδὲ τοσοῦτον ἔργον καὶ περιβόητον δι' ἐπήρειαν ἴσως τοῦ πονηροῦ καὶ φθόνον,

20 οὕτως ἐν βραχεῖ καταλύσωμεν, ἀλλὰ βουληθῶμεν φιλάνθρωποι φανῆναι μᾶλλον ἢ ἐντελεῖς, καὶ φιλόπτωχοι πλέον, ἢ φιλοδίκαιοι· μηδὲ τῶν ὑπεκκαίωντων ἡμᾶς εἰς τοῦτο πλέον, ἢ τῶν κατεχόντων ἀνεχώμεθα· καὶ τὸ αἰσχρόν, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐνθυμηθέντες, εἰ δόξαιμεν πρὸς πτωχοὺς ἀγωνίζεσθαι, οἱ τοῦτο μέγα πλεονεκτοῦσι, τό,

25 κὰν ἀδικῶσι, ἐλεεῖσθαι διὰ τὴν συμφορὰν. Νῦν οἴου πάντας μὲν σοι προσπίπτειν πτωχοὺς τε καὶ πτωχοτρόφους, πάντας δὲ μοναστὰς καὶ παρθένους ὑπὲρ αὐτῶν ἰκετεύοντας. Δὸς τοῖς πᾶσιν ἀντὶ τούτων τὴν χάριν (ἐπειδὴ καὶ συνετριβήσαν ἰκανῶς, ὡς δῆλον ἐξ ὧν ἡμῶν ἐδεήθησαν), καὶ πρὸ πάντων ἡμῶν τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβεύουσιν. Οὐδὲ εἴ σοι δεινὸν εἶναι φαίνεται τὸ παρ' αὐτῶν ἀτίμασθῆναι, πολλῶν φανείτω δεινότερον τό σοι παραινοῦντας ταῦτα μὴ

70. Ματθ. 18,21.

71. Ματθ. 18, 23-35.

72. Λουκᾶ 13,7.

πρέπει ἑφτά φορές νά συγχωροῦμε τὸν ἀδελφό μας πού ἔσφαλε, δὲν κατηγορεῖται γιὰ ἀσημαντολογία; Γιατὶ τὸ ἑφτά φορές ἀντικαθίσταται μὲ τὸ ἑβδομήντα φορές τὸ ἑφτά⁷⁰. Κι ὁ χρεωφειλέτης τῶν Εὐαγγελίων πού δὲν συγχώρησε αὐτὰ γιὰ τὰ ὅποια εἶχε συγχωρηθεῖ⁷¹, δὲν καταβάλλει γι' αὐτὸ πληρωμὴ πιὸ ὀδυνηρή;

Καὶ σὲ τί ἀποβλέπει ἡ διατύπωση τῆς προσευχῆς; Δὲ θέλει νὰ πραγματοποιεῖ τὴ συγχώρηση μέσα ἀπὸ τὴ συγχώρηση; Ἄφοῦ ἔχομε τόσα παραδείγματα ἄς μιμηθοῦμε τὴ φιlanθρωπία τοῦ Θεοῦ κι ἄς μὴ θελήσομε νὰ μάθομε πᾶν ὅσον ἐαυτὸ μας πόσο μεγάλο κακὸ εἶναι ἡ ἀνταπόδοση τῆς ἁμαρτίας. Βλέπετε τὴν ἀκολουθία τῆς καλοσύνης: Πρῶτα νομοθετεῖ, ἔπειτα παραγγέλλει, ὑπόσχεται, ἀπειλεῖ, κατηγορεῖ, προσπαθεῖ πάλι, φοβερίζει πάλι· ὅταν ἐξαναγκαστεῖ, χτυπᾷ, ἀλλὰ λίγο-λίγο, ἀνοίγοντας δρόμο γιὰ τὴ διόρθωση. Ὅχι λοιπὸν, ἄς μὴ χτυπήσομε μεμιᾶς (δὲν εἶναι ἀκίνδυνο), ἀλλὰ, ἀφοῦ συνετίσομε μὲ τὸ φόβο, ἄς νικήσομε μὲ τὴν καλοσύνη καὶ ἄς πιάσομε αἰχμαλώτους τῆς εὐλάβειας, παιδεύοντάς τους πιὸ πολὺ μὲ τὴ συνείδηση παρὰ μὲ τὸ θυμὸ μας. Ἄς μὴν ξεράνομε σικιὰ πού μπορεῖ ἀκόμα νὰ καρποφορήσει, μὴν τὴν καταδικάσομε ὡς ἄχρηστη κι ὅτι πιάνει ἄδικα τὸν τόπο, ἀφοῦ μπορεῖ ἴσως νὰ θεραπεύσει τὸ ἐλαττωμὰ τῆς τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ γεωργοῦ πού ξέρει⁷². Μῆτε μιὰ τόσο μεγάλῃ δουλειᾷ καὶ σπουδαίᾳ νὰ τὴν καταστρέψομε σὲ μιὰ στιγμή ἀπὸ προσβολὴ ἴσως καὶ φθόνου τοῦ πονηροῦ· ἄς θελήσομε νὰ φανοῦμε μᾶλλον φιlanθρωποὶ παρὰ τέλειοι, καὶ φίλοι τῶν φτωχῶν παρὰ τῆς δικαιοσύνης· κι ἄς μὴν ἀνεχόμαστε αὐτοὺς νὰ μᾶς ἐρεθίζουν σ' αὐτὸ περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους πού μᾶς ἐμποδίζουν. Κι ἂν ὄχι ἄλλο τίποτα, ἄς ἔχομε στὸ νοῦ μας τὴν ντροπὴ νὰ θεωρηθοῦμε ὅτι ἀγωνιζόμαστε κατὰ τῶν πτωχῶν, πού ἔχουν ἓνα μεγάλο πλεονέκτημα, νὰ εἶναι ἀξιολύπητοι ἐξαιτίας τῆς συμφορᾶς τους ἀκόμα κι ἂν ἀδικοῦν. Νὰ πιστεύεις τώρα ὅτι ὅλοι πέφτουν στὰ γόνατά σου, ὅλοι οἱ φτωχοὶ καὶ φτωχοτρόφοι κι ὅλοι οἱ μοναχοὶ κι οἱ μοναχῆς ὅτι σὲ ἱκετεύουν γι' αὐτούς. Γι' αὐτὰ δῶσε σ' ὅλους τὴ χάρη (γιατὶ ἡ συντριβὴ τους εἶναι μεγάλη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς παρακλήσεις τους), καὶ προπάντων σ' ἐμένα πού σὲ παρακαλῶ γι' αὐτούς. Κι ἂν σοῦ φαίνεται φοβερὸ νὰ δεχτεῖς προσβολὴ ἀπὸ αὐτούς, νὰ θεωρήσεις

ἀκουσθῆναι. Τῷ δὲ καλῷ Παύλῳ συγχωρήσειεν ὁ Θεός, ἃ εἰς ἡμᾶς ἐξύβρισεν.

ΟΗ'. ΘΕΟΤΕΚΝΩΙ

Οἶδαμεν ὅτι χαλεπὸν ἐστὶ, προσφάτου τῆς ἀδικίας οὔσης καὶ τοῦ θυμοῦ ζέοντος ἔτι, παραδεχθῆναι τοὺς λογισμούς. Τυφλὸν γὰρ 5 ὁ θυμὸς καὶ ἡ λύπη, καὶ μάλιστα ὅταν τὸ δικαίως ἀγανακτεῖν παρῆ. Ὅμως ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ τῶν συνηδικημένων ἐσμὲν καὶ συνυβρισμένων, καὶ οὐχ ἦττον ἀγανακτοῦντων, διὰ τοῦτο ἐσμὲν δίκαιοι καὶ συμβουλευόντες μὴ ἀτιμασθῆναι. Δεινὰ πεπόνθαμεν· εἰ δὲ βούλει, πρόσθεσ οἷα μηδεὶς ἄλλος ἀνθρώπων. Ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦτο 10 καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ἀδικήσωμεν, μηδὲ τοσοῦτον εὐσέβειαν μισήσωμεν, ὅσον ἡμῖν οὐ συμφέρει. Μέγα ἐστὶ γυνὴ καὶ τίμιον θυγάτηρ· ἀλλ' οὐπω ψυχῆς τιμιώτερον. Ἐνθυμήθητι ὅτι νεωστὶ μὲν τῆς χάριτος ἤξιώθης καὶ τῷ λουτρῷ τῶν ἁμαρτιῶν ἐκαθάρθης· κίνδυνος δὲ οὐχ ὁ τυχόν, αἵματι μολῶναι τὴν δωρεὰν καὶ πάλιν ἄλλης δεη- 15 θῆναι καθάρσεως. Μὴ τοίνυν ἐπιβουλεύσωμεν ἡμῖν αὐτοῖς, μηδὲ τὴν παρρησίαν τὴν πρὸς Θεὸν ἀποβάλλωμεν, πικροὶ τοῖς ἡδίκηκόσι φανέντες καὶ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἀγανακτοῦντες. Ἀφῶμεν τῷ Θεῷ τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῖς ἐκεῖθεν κολαστηρίοις· ἡμεῖς δὲ φιλόανθρωπον κτησόμεθα τὸν κριτὴν, αὐτοὶ φανέντες φιλόανθρωποι, καὶ συγχω- 20 ρήσωμεν, ἵνα συγχωρηθῶμεν. Καὶ μὴ σε ἀπατάτω μάταιος λογισμὸς, ὅτι τὸ δικαίως ἐπεξελεῖν ἀνεύθυνον, καὶ τὸ παραδοῦναι τοῖς νόμοις τὸν παρανομήσαντα. Εἰσὶ νόμοι Ρωμαίων, εἰσὶ δὲ καὶ ἡμέτεροι. Ἀλλ' οἱ μὲν ἄμετροι καὶ πικροὶ καὶ μέχρις αἵματος προϊόντες, ἡμῖν δὲ χρηστοὶ καὶ φιλόανθρωποι, καὶ μὴ συγωροῦντές τι τῷ 25 θυμῷ χρῆσθαι κατὰ τῶν ἀδικούντων. Τούτοις ἐμμείνωμεν, τούτοις ἀκολουθήσωμεν, ἵνα, μικρὰ χαρισάμενοι (μικρὰ γὰρ ἡ ἐνταῦθα

73. Γράφηκε τὸν ἴδιο χρόνο μὲ τὴν προηγούμενη, μὲ τὴν οποία ἔχει στενὴ συνάφεια. Ὁ Θεότεκνος μὲ τὸ Θεόδωρο καὶ ἄλλους εἶχαν καταχωθεῖ μαζί μὲ τὸ Γρηγόριο στὶς πέτρες ποῦ τοὺς ἐκσφενδόνιζαν. Γι' αὐτὸ ὄχι τόσο ὑπομονητικοὶ ὅσο ὁ Γρηγόριος ζητοῦσαν τὴν καταδίκη τῶν ταραξιῶν. Ὁ Γρηγόριος

πολύ πιό φοβερό νά μὴν ἀκούσεις αὐτοὺς πού σέ συμβουλεύουν. Τὸν ὥραϊο Παῦλο ἄς τὸν συγχωρέσει ὁ Θεὸς γιὰ τὶς βρισιές του.

78. ΣΤΟ ΘΕΟΤΕΚΝΟ⁷³

Ξέρομε ὅτι εἶναι δύσκολο, ὅταν ἡ ἀδικία εἶναι πρόσφατη καὶ ὁ θυμὸς ἀκόμα βράζει, νά παραδεχτεῖς τὴ λογικὴ. Ὁ θυμὸς εἶναι τυφλὸ πρᾶγμα καὶ ἡ λύπη καὶ πολὺ περισσότερ ὅταν ἡ ἀγανάκτηση εἶναι δίκαιη. Ἐπειδὴ ὁμως κι ἐγὼ ὁ ἴδιος εἶμαι μέσα σ' αὐτοὺς πού ἔχουν ἀδικηθεῖ καὶ προσβληθεῖ καὶ δὲν ἀγανακτοῦν λιγότερο, γι' αὐτὸ εἶναι δίκαιο καὶ τώρα πού συμβουλεύω νά μὴν περιφρονηθῶ. Ἔχομε πάθει φοβερά κι ἂν θέλεις, πρόσθεσε καὶ τοῦτο· τέτοια πού δὲν ἔπαθε κανένας ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἄς μὴν ἀδικήσομε γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἴδιο μας ἑαυτό, οὔτε νά μισήσομε τόσο τὴν εὐσέβεια, ὅσο δὲ μᾶς συμφέρει. Μεγάλο πρᾶγμα εἶναι ἡ γυναίκα καὶ ἀκριβὸ ἡ θυγατέρα· ὄχι ὁμως πολὺτιμότερα ἀπὸ τὴν ψυχὴ. Σκέψου ὅτι πρόσφατα ἀξιῶθηκες τὴ χάρη καὶ μὲ τὸ βάπτισμα καθαρίστηκες ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες. Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖος κίνδυνος, νά μολύνεις τὴ δωρεὰ μὲ αἷμα καὶ νά χρειαστεῖς ἄλλη κάθαρση πάλι. Ἄς μὴν ἐπιβουλεύομε λοιπὸν τὸν ἴδιο μας τὸν ἑαυτὸ κι ἄς μὴ χάσομε τὴν παρρησία μας στὸ Θεό, δείχνοντας ἐχθρότητα σ' ὅσους μᾶς ἀδίκησαν κι ἀγανακτώντας ὑπέρμετρα. Ἄς ἀφήσομε τὸν ἄνθρωπο στὸ Θεὸ καὶ στὶς ἐκεῖ τιμωρίες· ἐμεῖς ἄς βροῦμε φιλόανθρωπο τὸν κριτὴ, ἀφοῦ κι ἐμεῖς θὰ ἔχομε ἀποδειχτεῖ φιλόανθρωποι κι ἄς συγχωρήσομε, γιὰ νά συγχωρηθοῦμε. Ἄς μὴ σέ ξεγελᾷ ὁ μάταιος λογισμὸς, ὅτι ἡ δίκαιη ἐκδίκηση δὲν ἔχει ἐνοχὴ καὶ ἡ παράδοση στοὺς νόμους αὐτοῦ πού παρανόμησε. Εἶναι ὁ νόμοι τῶν Ρωμαίων, εἶναι καὶ οἱ δικοὶ μας. Ἐκεῖνοι εἶναι χωρὶς μέτρο, σκληροί, φτάνουν στὸ αἷμα· οἱ δικοὶ μας εἶναι ἤπιοι καὶ φιλόανθρωποι καὶ δὲν ἐπιτρέπουν ν' ἀντιμετωπίσομε θυμωμένοι ὅσους μᾶς ἀδικοῦν· ἄς ἐπιμείνομε σ' αὐτοὺς κι αὐτοὺς ἄς ἀκολουθήσομε. Ἔτσι θὰ προσφέρομε λίγα (γιατὶ ἡ ἐδῶ ζωὴ μας εἶναι λίγη καὶ δὲν ἀξίζει τίπο-

⁷³προσπαθεῖ νά τοὺς ἠσυχάσει.

ζωή και τοῦ μηδενὸς ἀξία), μεγάλα παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀντιλάβωμεν, τὴν παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίαν καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἐλπίδας.

ΘΘ'. ΣΙΜΠΛΙΚΙΑΙ

Ἐπαινεῖς τὸν ἅγιον καὶ κοινὸν ἡμῶν πατέρα, τὸ τῆς πίστεως ἔρεισμα, τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα καὶ χαρακτήρα τῆς εὐσεβείας, 5 τὴν πλήρη φρονήσεως πολιάν, τὸν ζωῆς ἀνθρωπίνης καὶ ἀρετῆς μέτρα νικήσαντα, τὸν πιστὸν θεράποντα καὶ μέγαν ἀρχιερέα, τὸν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσίτην, τὸ τοῦ Πνεύματος καταγώγιον· τοῦτο μὲν ὀρθῶς ποιεῖς, ἐπεὶ καὶ πᾶς λόγος ἐλάττων ἐστὶ τῆς ἀγίας ἐκείνης καὶ μακαρίας ψυχῆς, εἰ μὴ με ἀπατᾷ τὸ φίλτρον ἢ καὶ τὸ 10 πάθος τῷ πόθῳ κιννάμενον. Ἐκεῖνο δὲ σου καὶ λίαν τεθαύμακα, πῶς ἐπαινεῖς μὲν ὡς ἅγιον καὶ μέχρι τούτου τὰ εἰκότα τιμᾶς, τὸ δὲ ἔργον αὐτοῦ καταλβεῖν ἐπιχειρεῖς, ὥσπερ τῶν ἀναγίων, καὶ μάλιστα ὕβρεως ὄντων ἀξίων, τῶν εἰκῆ ζησάντων καὶ μεταστάντων. Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἀνδραπόδου μετοποιηῖ ἰδίῳ τοῦ συμποιμένος καὶ τὸ 15 μικρὸν τοῦτο κέρδος διώκεις, οὐκ ἔχω πῶς ἐπαινέσω, ἵνα μετριῶς εἶπω, καὶ σφόδρα τοῦτο τῆς σῆς μεγαλοψυχίας ἀνάξιον. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, χρυσῷ μὲν καὶ ἀργύρῳ τιμᾶν τὸ Θεῖον καὶ τοῖς περιτοῖς τῆς κτήσεως, ἔνθα καὶ πλεῖον τοῦ πρὸς εὐσέβειαν ἴσως τὸ κατ' ἐπίδειξιν, ἱερεῖ δὲ ὄλως βούλεσθαι ζημιοῦν Ἐκκλησίαν καὶ 20 ἀποσυλᾶν τῶν ἀναθημάτων τὸ ἀγιώτατον;

Εἰ δὲ ὅτι κατ' ἐξουσίαν τοῦτο πεποιήκαμεν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν σὴν εὐγένειαν ὑπεμνήσαμεν, οὐδὲ τῇ φιλοτιμίᾳ καιρὸν ἐδώκαμεν, δυσχεραίνεις, λέγοις μὲν ἂν τι δίκαιον, καὶ τὸ πάθος ἀνθρώπων ἴσθι δέ, μείζονος ἐπίδοσεως εἶναι σοι νῦν, ἢ τῷ τότε καιρῷ, ὅσῳ 25 τοῦ αὐτὴν ἐπιδουναὶ τὸ λαβοῦσι συγχωρῆσαι φιλοτιμότερον. Κά-

74. Ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Βασίλειος ὑπακούοντας στὶς θερμὲς παρακλήσεις κατοίκων τῆς περιοχῆς χειροτονοῦν τὸ δούλο τῆς ἀρχόντισσας Σιμπλικίας, πλούσιας καὶ γενναιόδωρης στοὺς φτωχοὺς, ποὺ εἶχε ὁμως τὴν ὑποψία τῆς αἰρετικῆς, ἐπίσκοπο μιᾶς περιοχῆς χωρὶς τὴ συγκατάθεση τῆς κυρίας του. Αὐτὴ ἐξαγριώνεται καὶ στέλνει στὸ Βασίλειο γράμμα γεμάτο ἀπειλές, κατηγορίες

τα), θά δεχτούμε όμως από τὸ Θεὸ μεγάλη ἀνταμοιβή, τὴ φιλανθρωπία του καὶ τὶς οὐράνιες ἐλπίδες.

79. ΣΤΗ ΣΙΜΠΑΙΚΙΑ⁷⁴

Ἐπαινεῖς τὸν ἅγιο καὶ κοινὸ πατέρα μας, τὸ στήριγμα τῆς πίστεως, τὸν κανόνα τῆς ἀλήθειας, τὴ σφραγίδα τῆς εὐσέβειας, τὰ γεμάτα σοφία γεράματα, αὐτὸν ποὺ νίκησε τὰ μέτρα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ ἀρετῆς, τὸν πιστὸ δούλο καὶ μεγάλο ἀρχιερέα, τὸ μεσίτη μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν κατοικία τοῦ Πνεύματος. Αὐτὸ εἶναι κάτι σωστό, γιὰτι καὶ κάθε λόγος εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὴν ἅγια καὶ μακάρια ἐκείνη ψυχή, ἂν δὲ μὲ ξεγελᾷ ἡ ἀγάπη, ἡ ἢ λύπη ἀνακατεμένη μὲ τὸν πόθο. Θαύμασα ὅμως ἀπὸ σένα κάτι ἐξαιρετικά· πῶς τὸν ἐπαινεῖς ὡς ἅγιο καὶ ὡς ἐδῶ τὸν τιμᾶς σωστά, ἐπιχειρεῖς ὅμως νὰ καταλύσεις τὸ ἔργο του, σὰ νὰ ἦταν κανένας ἀσεβής, ἀπὸ τοὺς ἄξιους γιὰ βαριές ὕβρεις, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔζησαν μάταια καὶ πέθαναν. Ἄν διεκδικεῖς ὡς ἀνδράποδό σου τὸ συνεπίσκοπό μου καὶ ἐπιδιώκεις αὐτὸ τὸ μικρὸ κέρδος, δὲν μπορῶ νὰ σὲ ἐπαινήσω –γιὰ νὰ ἐκφραστῶ μετρημένα· καὶ εἶναι τοῦτο ὀλότελα ἀνάξιο τῆς μεγαλοψυχίας σου. Πῶς δὲν εἶναι ὀλότελα παράλογο νὰ τιμᾶς τὴ θεότητα μὲ χρυσάφι καὶ ἀσήμι καὶ μὲ περιττὰ ἀφιερῶματα, ὅπου ἴσως ἡ ἐπίδειξη εἶναι περισσότερη ἀπὸ τὴν εὐσέβεια, νὰ θέλεις ὅμως ὀλόψυχα νὰ ζημιώσεις τὴν Ἐκκλησία στὸ πρόσωπο ἱερέα καὶ νὰ τῆς λεηλατεῖς τὸ πιὸ ἱερὸ ἀπὸ τὰ ἀναθήματα;

Ἄν τώρα ἀγανακτεῖς, ἐπειδὴ τὸ ἔκανα αὐτὸ μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἐξουσίας, καὶ δὲν ἀνέφερα στὴν εὐγένειά σου, οὔτε ἔδωσα εὐκαιρία στὴ γενναιοδωρία σου, μπορεῖ νὰ ἔχεις δίκαιο καὶ εἶναι τὸ συναίσθημά σου ἀνθρώπινο. Καὶ νὰ ξέρεις, ὅτι θά σοῦ ἀποδοθοῦν περισσότερα τώρα ἀπὸ ὅ,τι ἐκείνο τὸν καιρὸ, ὅσο εἶναι λαμπρότε-

ἀκόμα καὶ διδασκαλίες, σωπαίνει ὅμως ὅταν τῆς ἔγραψε ὁ Βασίλειος. Ὅταν ὅμως πέθανε ὁ Βασίλειος γράφει στὸ Γρηγόριο, ἐπαινετικά γιὰ τὸ Βασίλειο, ζητεῖ ὅμως ν' ἀκυρωθεῖ ἡ χειροτονία, ἐπισείοντας τὶς αἰώνιες τιμῶρες. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπάντηση τοῦ Γρηγορίου.

κείνως μὲν, τῷ Θεῷ μόνον ἐδόκεις χαρίζεσθαι· οὕτω δὲ καὶ ἡμῖν τοῖς ἐκείνου θεραπευταῖς καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ βαστάζειν ἠξιωμένοις. Μὴ τοίνυν μήτε ἐκείνω χαλέπαινε, μήτε ἡμῖν. Ὁ μὲν γὰρ τετυράννηται, οὐκ ἠδίκηκεν, ἡμεῖς δὲ τί θαυμαστόν, εἰ τῇ σῇ χρηστότητι 5 θαρροῦντες, ἐπὶ τοῦτο προεληλύθαμεν, καὶ ἅμα τῇ κοινῇ τοῦ παντός χωρίου ψήφω πιστεύσαντες; ἦν εἰ μὲν πρὸς χάριν ἐποιήσαντό τινες ἢ κακούργως, αὐτοὶ ἂν εἰδοῖεν καὶ τῷ Θεῷ λόγον ὑπέχοιεν. Οὐ γὰρ ἡμέτερον τοῦτο εἰδέναί, οὐδὲ ταῖς πάντων ἐμβατεῦειν γνώμαις. Ἡμᾶς δέ, πῶς παρώσασθαι ράδιον ἦν, ἢ πῶς τοσαῦτα 10 δάκρυα παριδεῖν, ἢ τοῦ χωρίου τὴν ἐρημίαν ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἀθεραπεύτου καὶ ἀποιμάντου καὶ τὴν πνευματικὴν ἐπιστασίαν οὐκ ἔχοντος;

Ἐκεῖνο δέ σοι καὶ πρὸ πάντων δῆλον, ὅτι οἱ τότε μὲν συντιθέμενοι, νῦν δὲ ἀρνούμενοι, πρᾶγμα ποιοῦσιν οὔτε ἀσεβές, οὔτε 15 ἐλεύθερον. Καὶ πολλῶ βελτίους ἂν ἦσαν, τότε ἀντιλέγοντες, ἢ νῦν κολακεύοντες καὶ τὰ ἑαυτῶν καταλύοντες, καὶ ἀνθρώπους μᾶλλον ἢ Θεὸν φοβούμενοι. Οὕς πάλιν ἐρεῖν οἶον διὰ τὴν εὐκολίαν, ὅτι φόβῳ τῷ πρὸς σὲ μετέστησαν, καὶ πολλῶ γε ἀληθέστερον· ἐπειδὴ δεῖ πταίειν μὲν αὐτοὺς αἰεὶ, θηρῆσθαι δὲ ψευδεῖς καὶ σεσοφισμένας 20 ἀπολογίας. Εἰ δέ σοι ταῦτα μὲν ὀρθῶς δοκεῖ λέγεσθαι, οἰκονομίας δὲ ἀπαιτεῖται λόγον (ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἀκούω, οὐ γὰρ ἐν τοῖς γράμμασιν ἐνεκάλεσας), δικαίως τοῦτον ἀπαιτεῖσθω καὶ φιλανθρώπως· καὶ οὐδὲν μεμψόμεθα· οὐδὲ γὰρ ἡμῖν ἀρέσκει ζημιοῦσθαι δεσποτῶν ἐπιείκειαν.

25 Τί λοιπόν ἔτι; ὡς ἀναξίου τοῦ ἀνδρὸς ἴσως ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἐπισκῆπτειν τῇ καταστάσει. Τοῦτο γὰρ πῶς καὶ ἐγκαλεῖν εὐπρεπέστερον. Ὁ δέ μοι πρὸς τοῦτο λόγος, ἀπλοῦς καὶ ράδιος. Ἡμεῖς οὐδ' ἄλλον τινὰ τῶν ἐν αἰτίαις ἀφιέμεν ἀνεξέταστον, οὐδ' ἂν πάνυ τῶν φίλων ἦ καὶ τῶν εὐ γεγονότων (οὐδὲν γὰρ τοῦ 30 Θεοῦ καὶ τοῦ κανόνος αἰδεσιμώτερον), οὐδὲ τοῦτον ἀφήσομεν. Ἄλλ' εἴ τις ἔχει τι κατηγορεῖν, εἰ μὲν βούλει, παρούσης σου καὶ

ρο ἀπὸ τὸ νὰ δώσεις ἢ ἴδια τὸ νὰ συγχωρέσεις ὄσους ἔλαβαν. Μὲ τὸ πρῶτο ἡ δωρεά σου ἦταν στὸ Θεό, ἐνῶ μὲ τὸ δεύτερο καὶ σ' ἐμᾶς πού τὸν ὑπηρετοῦμε καὶ ἔχομε ἀξιοθεῖ νὰ ἔχομε τὸ ὄνομά του. Μὴν τὰ βάζεις λοιπὸν μῆτε μ' ἐκείνον μῆτε μ' ἐμᾶς. Γιατὶ ἐκεῖνος ἔχει βασανιστεῖ, δὲν ἔχει ἀδικήσει· ἐνῶ ἐμεῖς τί θαυμαστὸ εἶναι, ἂν, ἔχοντας θάρρος στὴν καλοσύνη σου, προχωρήσαμε στὴν ἐνέργεια αὐτὴ καὶ συνάμα βασιζόμουν στὴν κοινὴ ψῆφο ὅλης τῆς περιοχῆς; Ἄν αὐτὴ μερικοὶ τὴν πῆραν χαριστικά ἢ κακόβουλα, μποροῦν νὰ τὸ ξέρουν οἱ ἴδιοι καὶ νὰ εἶναι ὑπεύθυνοι στὸ Θεό. Δὲν εἶναι δική μας εὐθύνη νὰ τὸ ξέρομε οὔτε νὰ μπαίνομε στὴ σκέψη τῶν ἄλλων. Πῶς ὅμως ἦταν εὐκολο ἐγὼ αὐτὸ νὰ τὸ παραμερίσω ἢ πῶς νὰ μὴ λάβω ὑπόψη τόσα δάκρυα ἢ τὴν ἐρημία τῆς περιοχῆς πού ἦταν τόσον καιρὸ δίχως ἐξυπηρέτηση καὶ δίχως ποιμένα καὶ τῆς ἔλειπε ἡ πνευματικὴ καθοδήγηση;

Ἄλλ' ἐκεῖνο καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλα εἶναι φανερό, ὅτι ὅσοι συμφωνοῦσαν τότε καὶ τώρα ἀρνοῦνται κάτι πού οὔτε εὐσεβὲς οὔτε ἐλεύθερο εἶναι. Καὶ πολὺ πιὸ ἠθικοὶ θὰ ἦταν ἂν ἔφερναν ἀντιρρήσεις τότε παρά νὰ κολακεύουν τώρα καὶ νὰ ἀνατρέπουν ὅ,τι ἔλεγαν ἀπὸ φόβο πιὸ πολὺ τῶν ἀνθρώπων παρά τοῦ Θεοῦ. Αὐτοὶ νὰ εἶσαι σίγουρη ὅτι θὰ σοῦ ποῦν πάλι μὲ τὴν εὐκολία πού τοὺς διακρίνει, ὅτι ἄλλαξαν ἀπὸ φόβο δικό σου καὶ θὰ εἶναι πολὺ πιὸ ἀληθινό, ἐπειδὴ πρέπει αὐτοὶ νὰ εἶναι πάντοτε οἱ φταίχτες καὶ νὰ κυνηγοῦν ψεύτικες καὶ σοφιστευμένες ἀπολογίες. Ἄν ὅμως σοῦ φαίνεται ἐσένα ὅτι αὐτὰ λέγονται σωστὰ καὶ ἀπαιτοῦνται ἀπὸ τὸ λόγο τῆς οἰκονομίας (γιατὶ τὸ ἀκούω κι αὐτό, μέσα στὰ γράμματά σου, ὄχι, δὲ μὲ κατηγορήσεις), ἄς τὰ ἀπαιτεῖ δίκαια καὶ φιλόνηθρα· δὲ θὰ διατυπώσωμε καμιὰ κατηγορία· γιατί οὔτε ἐμένα δὲ μοῦ ἀρέσει νὰ τραυματίζεται ἡ ἐπιείκεια τῶν κυρίων.

Τί ἀκόμα; Ἐπειδὴ τάχα εἶναι ἀνάξιος ὁ ἄνδρας νὰ καταπιστεῖς μαζί του καὶ γι' αὐτὸ κατηγορεῖς τὴν κατάσταση; Αὐτὸ εἶναι μιὰ εὐπρεπέστερη κατηγορία· καὶ γι' αὐτὴν ὁ λόγος μου εἶναι ἀπλὸς κι εὐκολος. Ἐγὼ δὲν ἀφήνω ἀνεξέταστο κανέναν ἄλλο ἀπὸ ὄσους κατηγοροῦνται, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ στενοὺς φίλους κι ἀπὸ τοὺς πιὸ εὐγενεῖς καὶ δὲ θ' ἀφήσω καὶ τοῦτον· γιατί δὲν ὑπάρχει τίποτε πιὸ σεβαστὸ ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τὸν κανόνα.

συνδικαζούσης· εἰ δὲ μὴ, καὶ ἀπούσης, ἐφ' ἡμῶν ἐξετασθεῖς, εἰ μὲν ἀθῶος εὐρίσκοιτο, κἂν ἢ δοῦλος, ἀποφευγέτω. Ἐπειδὴ καὶ δούλων καὶ δεσποτῶν ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Θεός, καὶ οὐ ταῖς ἀξίαις τὸ δίκαιον διορίζεται. Εἰ δὲ ἀλίσκοιτο, τηνικαῦτα ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀμαρτίας κατακριθήσεται. Καὶ οὕτως οὔτε ὁ κανὼν ὑβρισθήσεται, οὔτε ὁ ἀπελθὼν ἀτιμασθήσεται (τὸ γὰρ καθ' ἡμᾶς ἴσως καὶ παροπτέον, ὡς οὐδενὸς ἀξίους), καὶ αὐτὴ φεύξη πονηρὰν ὑπόνοιαν, ὡς διὰ τὸ ἀλλοτρίως ἔχειν πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν ὑγιῆ πίστιν, ταῦτα τεχνάζουσα σοφιστικῶς, ἀλλ' οὐκ εὐγενῶς· καὶ ὑπ' ἄλλου μὲν κινουμένη, εἰς
 10 ἄλλο δὲ ἀποσκήπτουσα. Ὁ συμβουλευώ σοι μὴ παθεῖν, ὡς οὔτε ὄσιον, οὔτε εὐπρεπές· μηδὲ τοὺς ἡμετέρους νόμους ἀτιμάσασαν, ἐπὶ τοὺς ἐξῶθεν καταφεύγειν, μηδὲ προσφιλονεικεῖν ἡμῖν, ἀλλὰ σιγγινώσκειν, εἴ τι ἀπλούστερον πεποιήκαμεν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς χάριτος, καὶ δέξασθαι νικηθῆναι μᾶλλον καλῶς, ἢ νικῆσαι κακῶς,
 15 τῷ ἀντιβῆναι τῷ Πνεύματι.

II. ΕΥΔΟΞΙΩι ΡΗΤΟΡΙ

Ἐρωτᾶς πῶς τὰ ἡμέτερα. Καὶ λίαν πικρῶς. Βασίλειον οὐκ ἔχω, Καισάριον οὐκ ἔχω, τὸν πνευματικὸν ἀδελφὸν καὶ τὸν σωματικόν. «Ὁ πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με», μετὰ τοῦ Δαβὶδ φθέγγομαι. Τὰ τοῦ σώματος πονηρῶς ἔχει, τὸ γῆρας ὑπὲρ
 20 κεφαλῆς, φροντίδων ἐπιπλοκαί, πραγμάτων ἐπιδρομαί, τὰ τῶν φίλων ἄπιστα, τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀποίμαντα. Ἐρρει τὰ καλὰ, γυμνὰ τὰ κακὰ, ὁ πλοῦς ἐν νυκτί, πυρσὸς οὐδαμοῦ, Χριστὸς καθεύδει. Τί χρὴ παθεῖν; Μία μοι τῶν κακῶν λύσις, ὁ θάνατος. Καὶ τὰ ἐκεῖθεν μοι φοβερὰ, τοῖς ἐντεῦθεν τεκμαιρομένῳ.

75. Ὁ Εὐδόξιος εἶναι ρήτορας γιὸς τοῦ ἐπίσης ρήτορα Εὐδοξίου. Ἡ ἐπιστολὴ γράφηκε στὸ γιὸ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βασιλείου.

76. Ψαλμ. 26,10.

77. Τίς σειρὲς αὐτὲς ἀξίζει νὰ τίς ἀποστηθίσει κανένας στὸ πρωτότυπο «Ἐρρει τὰ καλὰ, γυμνὰ τὰ κακὰ, ὁ πλοῦς ἐν νυκτί, πυρσὸς οὐδαμοῦ, Χριστὸς καθεύδει».

Ἄλλά, ἂν ἔχει κανένας καμιὰ κατηγορία, ἄς τὴ διατυπώσῃ, κι ἂν θέλῃς νὰ εἶσαι κι ἐσὺ παρούσα καὶ νὰ δικάζεις κι ἐσὺ. Ἐὰν ὄχι, κι ἂν ἀκόμα εἶσαι ἀπούσα, ἀφοῦ ἐξεταστῆι μπροστά μου, ἂν βρεθεῖ ἀθῶος νὰ ξεφύγῃ τὴν κατηγορία κι ἄς εἶναι δούλος. Ἐπειδὴ καὶ τῶν δούλων καὶ τῶν κυρίων εἶναι ἓνας ὁ πατέρας καὶ Θεὸς καὶ τὸ δίκαιο δὲν ἀπονέμεται ἀνάλογα μὲ τὰ ἀξιώματα. Ἐὰν ὅμως βρεθεῖ ἔνοχος, θὰ καταδικαστῆι ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἁμαρτία. Κι ἔτσι οὔτε ὁ κανόνας θὰ παραβιαστῆι οὔτε στὸ νεκρὸ θὰ προσάψομαι ἀτιμία (τὸν ἑαυτὸ μου μπορῶ νὰ τὸν ἐξαιρέσω ὡς ὀλότελα ἀνάξιο) καὶ σὺ ἢ ἴδια θὰ ἀποφύγῃς τὴν ἄσχημη ὑπόνοια, ὅτι μηχανεύῃσαι αὐτὰ τὰ σοφιστικά ἀλλὰ ὄχι εὐγενικὰ τεχνάσματα, ἐπειδὴ εἶσαι ξένη ἀπὸ μᾶς καὶ τὴν ὀρθὴ πίστη. Καὶ ἀπὸ ἄλλο φαίνεσαι νὰ κινεῖσαι, ἀποβλέποντας ὅμως ἄλλου. Δὲ σὲ συμβουλεύω νὰ τὸ πάθῃς αὐτό, γιατί οὔτε εὐσεβὲς εἶναι οὔτε ἀξιοπρεπές, μήτε νὰ καταπατήσεις τοὺς δικούς μας νόμους καὶ νὰ καταφύγῃς στῶν ἐθνικῶν, μήτε νὰ φιλονικεῖς μ' ἐμᾶς, ἀλλὰ νὰ μᾶς συγχωρεῖς ἂν κάναμε κάτι μὲ ἀφέλεια νικημένοι ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τῆς χάριτος καὶ νὰ δεχτεῖς νὰ νικηθεῖς ἔντιμα παρὰ νὰ νικήσεις ἄσχημα ἀντιβαίνοντας στὸ Πνεῦμα.

80. ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ⁷⁵

Ρωτᾶς πῶς πᾶνε τὰ δικά μου. Πολὺ ἄσχημα. Δὲν ἔχω τὸ Βασίλειο, δὲν ἔχω τὸν Καισάριο, τὸν πνευματικὸ μου ἀδελφὸ καὶ τὸ σωματικὸ. Ὁ πατέρας κι ἡ μητέρα μου μ' ἐγκατέλειψαν⁷⁶, λέγω κι ἐγὼ μαζί μὲ τὸ Δαβίδ. Τὸ σῶμα μου εἶναι σὲ κακὴ κατάσταση, τὸ γῆρας βαραίνει τὸ κεφάλι μου, οἱ φροντίδες περιπλέκονται, τὰ ζητήματα ἐπιτίθενται, ἢ φιλία δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη, ἢ Ἐκκλησία χωρὶς ποιμένες. Ἐφυγαν τὰ καλά, τὰ δεινὰ προκαλοῦν, τὸ ταξίδι μας μέσα στὴ νύχτα, φάρος πουθενά, ὁ Χριστὸς κοιμᾶται⁷⁷. Τὶ μοῦ μέλλεται τάχα; Μιὰ μόνο βλέπω λύση τῶν συμφορῶν, τὸ θάνατο. Καὶ τὰ ἐκεῖ ὅμως τὰ βλέπω ζοφερά, συμπεραίνοντας ἀπὸ τὰ ἐδῶ.

ΠΑ'. ΓΡΗΓΟΡΙΩι ΝΥΣΣΗΣ

Δυσχεραίνεις τῇ περιόδῳ καὶ ἀστατεῖον σεαυτῷ φαίνῃ, καθάπερ τῶν ξύλων ἃ καθ' ὕδατων φέρεται. Μηδαμῶς, ὡ̅ θαυμάσιε, μὴ οὕτως ἔχε. Τῶν μὲν γὰρ ἀκούσιος ἡ φορά, σοῦ δὲ κατὰ Θεὸν ἡ περίοδος, καὶ πᾶγιον τὸ τοὺς πολλοὺς εὖ̅ ποιεῖν, κἂν εἰ μὴ τόπω πεπηγῆς. Εἰ μὴ καὶ τὸν ἥλιον αἰτιῶτό τις, ὅτι περιτρέχει σπειρῶν τὴν ἀκτίνα, καὶ πάντα ζωογονῶν ὅσα ἐπέρχεται· ἢ καὶ τῶν ἀστέρων τοὺς ἀπλανεῖς ἐπαιῶν, κακίζῃ τοὺς πλάνητας, ὧν καὶ τὸ πλάνον ἐναρμόνιον.

ΠΒ'. ΑΛΥΠΙΩι

Πρώτην σοι ταύτην καὶ ἐπιστολὴν γράφω καὶ προσάγω πρεσβείαν, ὥστε δίκαιος ἂν εἶην καὶ κατὰ τοῦτο τυχεῖν σου περὶ ὧν ἀπαγγέλλω. Ἀπαγγέλλω δὲ τί; Σπαράσσει τὴν ἡμετέραν οἰκίαν τὴν παρ' ὑμῖν, ὡς πυνθάνομαι, βιαίους ἐφόδοις ὁ καλὸς Παλλάδιος, ὁ δὲ βοηθήσων οὐδεὶς. Καλὸν οὖν ἐστὶ σοι μάλιστα μὲν καὶ παρόντος κήδεσθαι τοῦ ἀνδρός, πολλῶ̅ δὲ πλέον ἀπόντος· ὡς ἂν μὴ παντά-
 15 πασιν οἴχηται διαφθαρέντα καὶ διαρρυνέντα τὰ πράγματα, κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσοντος ἐρημίαν, καὶ μηδὲ τοῖς μαχομένοις αὐτοῖς ἧ̅ τι πλέον, τὸ ἄθλον οὐκ ἔχουσι τοῦ παλαισματος.

78. Ὁ Γρηγόριος προσπαθεῖ νὰ ἡσυχάσει τὸ Γρηγόριο Νύσσης πού λυπᾶται κι ἀγανακτεῖ, γιατί περιοδεύει διαρκῶς γιὰ νὰ λύσει ζητήματα ἐκκλησιαστικά τῆς περιφέρειᾶς του.

81. ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ⁷⁸

Δυσανασχετεῖς μετὰ τὰς περιοδεῖας καὶ νομίζεις πῶς εἶσαι ξεριζωμένος ὅπως τὰ ξύλα ποὺ πλέουν πάνω στὰ νερά. Καθόλου, φίλε μου, μὴ νιώθεις ἔτσι. Γιατὶ ἡ κίνηση ἐκείνων εἶναι ἀκούσια, ἐνῶ ἡ δική σου περιοδεία εἶναι σύμφωνη μετὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει μιὰ μονιμότητα νὰ εὐεργετεῖς τοὺς πολλούς, κι ἂς μὴν εἶσαι μονιμοποιημένος σ' ἓναν τόπο. Ἀλλιῶς θὰ μπορούσε κανένας νὰ κατηγορήσει καὶ τὸν ἥλιο, γιατί κάνει τὴν περιοδική του κίνηση σκορπίζοντας τὸ φῶς του καὶ ζωογονώντας ὅσα ἐπισκέπτεται. Ἡ νὰ ἐπαινῆ τὰ ἀπλανῆ ἄστρα καὶ νὰ κατηγορεῖ τοὺς πλανῆτες, ποὺ καὶ ἡ πλάνησή τους εἶναι ἀρμονική.

82. ΣΤΟΝ ΑΛΥΠΙΟ⁷⁹

Εἶναι ἡ πρώτη ἐπιστολὴ αὐτὴ ποὺ σοῦ γράφω καὶ ἡ πρώτη παράκληση ποὺ σοῦ ὑποβάλλω, ὥστε θὰ ἦταν δίκαιο καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο νὰ ἐπιτύχω ἀπὸ σένα ὅ,τι θὰ σοῦ πῶ. Καὶ τί θὰ σοῦ πῶ; Ρημάζει τὸ σπῆτι μου ποὺ εἶναι κοντὰ σου, μαθαίνω, ὁ ὥραϊος Παλλάδιος, με βίαιες ἐπιθέσεις καὶ λείπει αὐτὸς ποὺ θὰ βοηθήσει. Εἶναι καλὸ λοιπὸν γιὰ σένα ἐξαιρετικὸ καὶ ὅταν εἶναι παρὼν κάποιος νὰ ἐνδιαφέρεσαι καὶ πολὺ περισσότερο ὅταν εἶναι ἀπών. Γιὰ νὰ μὴν κατασφαγοῦν καὶ σκορπίσουν καὶ χαθοῦν τὰ πράγματα, ἀπὸ τὴν πλήρη ἀπουσία κάποιου ποὺ θὰ ἐμποδίσει καὶ νὰ μὴν ἔχουν κέρδος οἱ πολέμιοι, ἀφοῦ δὲ θὰ ἔχουν ἔπαθλο τοῦ ἀγῶνα τους.

---

79. Ὁ Ἀλύπιος, τιμὴ καὶ στόλισμα τῆς πατρίδας, κατὰ τὸ Γρηγόριο, εἶναι ὁ ἴδιος μετὰ τῆς ἐπιστολῆς 61. Τότε φαίνεται ὁ Γρηγόριος ἔλειπε ἀπὸ τὴν πατρίδα του.

ΠΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐπαινῶ ὅτι κήδη τῶν ἡμετέρων. Ἐπι ἐπαινῶ τὸ καὶ γνωρίσαι δι' ἐπιστολῆς ἡμῖν, ὅτι τοῦτο ποιεῖς. Τὸ μὲν γὰρ τῷ δικαίῳ χαρίζη, τὸ δὲ ἡμῖν. Ἄλλ' ὅπως μὴ ἀποκάμνης ἡμῖν καὶ πρὸς τὸ ἐξῆς εὖ ποιῶν· αἰεὶ δέ τι φαίνοιο τῇ σπουδῇ προστιθείς, ἵνα σε καὶ πλέον 5 θαυμάζωμεν. Ὁ δὲ υἱὸς Εὐφήμιος, οὐπω μὲν πάρεστιν, ἐλπίζεται δέ, καὶ οἴμαι σοι μὴ πολλοῦ πόνου δεήσειν, εἰ παραγένοιτο.

ΠΔ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Φουρτουνάτος, ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἐγχειρίζων σοι, φίλος καὶ οἰκειὸς ἐστὶν ἡμέτερος· εἰ δὲ δεῖ προσθήκης τινός, καὶ διάκονος τῶν ἐπαινουμένων. Ταῦτα ἔδει σε μαθεῖν παρ' ἡμῶν. Τάλλα δὲ οἶδ' ὅτι 10 παρὰ σεαυτοῦ προσθήσεις, τὸ οἰκειῶς ὄραν τὸν ἄνδρα καὶ κηδεμονικῶς, ἐν οἷς ἂν δέηται τῆς σῆς εὐλαβείας. Ὡς ὅ,τι ἂν τοῦτον εὖ ποιήσης εὐεργετήσων εἰ ἡμᾶς.

ΠΕ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Οἰκειῶσαι τὰ ἡμέτερα, ὡσπερ οὖν καὶ προλαβῶν οἰκειῶσω, καὶ δι' ἔργων τοῦτο δεδήλωκας. Οἰκειῶση δέ, τὸν ἀγαπητὸν ἀδελφόν καὶ συμπρεσβύτερον ἡμῶν Λουκιανόν, τὰ τε ἄλλα ἡδέως ὄραν ἀξίῶν, καὶ προτρεψάμενος κήδεσθαι τῆς αὐτόθι τῶν συγγενῶν

---

80. Ὁ Γρηγόριος ἐπαινεῖ τὸν Ἀλύπιο γιατί φροντίζει τοὺς δικούς τοῦ Γρηγορίου καὶ τοὺς ἐμψυχώνει. Στὶς ἐπόμενες ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Ἀλύπιο τοῦ ὑποβάλλει διάφορα αἰτήματα (84, 85), στὴν 88 καλεῖ τὸν Ἀλύπιο καὶ τὴν ἀδελ-

83. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁸⁰

Φροντίζεις για την περιουσία μου και σ' ἐπαινῶ. Σ' ἐπαινῶ ἀκόμα κι ἐπειδὴ μοῦ γνωστοποίησες μ' ἐπιστολή σου, ὅτι ἀνάλαβες αὐτὴ τὴ φροντίδα. Ἕνα μέρος τὸ κάνεις για χάρη τῆς δικαιοσύνης και τὸ ἄλλο για χάρη δική μου. Μὴν κουραστεῖς παρακαλῶ νὰ μ' εὐεργετεῖς και στὸ ἐξῆς. Νὰ μᾶς δείχνεις πάντοτε ὅτι κάτι προσθέτεις στὸ ἐνδιαφέρον σου, για νὰ σὲ θαυμάζω ἀκόμα περισσότερο. Ὁ γιός σου ὁ Εὐφήμιος δὲ σοῦ ἤρθε ἀκόμα, ἐλπίζω ὁμως, και νομίζω δὲ θὰ σοῦ προκαλέσει πολὺ κόπο, ὅταν φτάσει.

84. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ὁ Φουρτουνάτος, πὺ σοῦ φέρνει τὴν ἐπιστολή, εἶναι φίλος και δικός μου. Κι ἂν χρειάζεται νὰ προσθέσω κι ἄλλο και διάκονος ἀπὸ τοὺς ἄξιους για ἔπαινο. Αὐτὰ ἔπρεπε νὰ μάθεις ἀπὸ μένα. Τὰ ἄλλα εἶμαι βέβαιος θὰ τὰ συμπληρώσεις μόνος σου, βλέποντας τὸ νέο σὰν φίλος και προστάτης του, ὅ,τι χρειάζεται ἀπὸ τὴν εὐλάβειά σου. Ὅ,τι καλὸ κάνεις σ' αὐτόν, θὰ εἶναι εὐεργεσία πρὸς ἐμένα.

85. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Κάνε δικά σου τὰ δικά μου, ὅπως τὰ ἔκανες δικά σου και πιὸ μπροστὰ και τὸ φανέρωσες μὲ ἔργα. Δέξου σὰν δικό σου τὸν ἀγαπητὸ ἀδελφὸ και συμπρεσβύτερό μου Λουκιανό. Κρίνε τον ἄξιο νὰ τὸν βλέπεις μ' εὐχαρίστηση και νὰ τὸν προτρέπεις νὰ φροντίζει τὸ ἐκεῖ σπῆτι τῶν συγγενῶν μου. Ἀφοῦ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ και

φή του σὲ παρακλήσεις.

ἡμῶν οἰκίας· ἐπειδὴ σὺν Θεῷ καὶ τὰ πράγματα πέρας ἔλαβε δεξιόν, κρίσει τε ἡμετέρα καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κρείττονος.

ΠΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Οἶα τυραννεῖς ἡμᾶς ἐκ φιλίας! Διακινεῖται ἡμῖν τὸ δόγμα τὸ περὶ τὰς εὐχάς· καὶ τοὺς χλαιοφόρους ἐγκρίνομεν. Οὕπω μὲν το-
 5 σοῦτον παρανομοῦντες, ὅσον οἱ δεινοὶ τὰ ἐρωτικὰ παρ' Ἑλληνισιν. Οὐ γὰρ θύουσι μόνον, ὡς θεῶ, τῷ πάθει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὄρκοις συγγνώμην νέμουσι, τοῖς δι' ἔρωτα. Εἰ δέ τι καὶ παρανομοῦμεν, ὅτι διὰ φιλίαν πάσχομεν, τοῦτο οὐχ ἀμαρτάνοντες. Ἦκε οὖν, εἰ μὲν βούλει, μεταμφιασάμενος, ἴν' ἀμφοτέρα ἡμῖν ὡς κάλλιστα ἔχη, καὶ
 10 τὸ σοῦ τυχεῖν, καὶ τὸ τοῦ δόγματος μὴ διαμαρτεῖν. Εἰ δέ μή, καὶ ἀπὸ τῆς χλανίδος πάντως. Κἂν τις ἡμᾶς διώκη παρανομίας, ἄχρι τούτου γε ρητορεύσομεν, ὅτι τῶν ἐπιτελούντων εἶ τὴν εὐχὴν, οὐ τῶν καλουμένων. Ἐὰν δὲ τοῦτό τις ἐξ ἡμῶν μὴ προσδέξηται, τί πρὸς ἐκεῖνο ἐρεῖ; ὡς ὄρφανὸν καλοῦμέν σε. Οὕτω μὲν δὴ καὶ τυ-
 15 ραννήσεις, ἐπειδὴ σὸς ὁ καιρός. Τρίτον δὲ ὁ καὶ μέγιστον, ἔξεστί σοι καὶ ὡς ἐπ' εὐχὴν ἡμᾶς καλοῦντι, μετασχεῖν τῆς εὐχῆς. Σὲ μὲν οὖν οὕτως εἰσδεξόμεθα ρητορεύοντες. Ὑπὲρ δὲ τῆς ἀδελφῆς ἡμᾶς οὐδεὶς εὐθνεῖ παραγενομένης, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου κάκεινῃ καὶ ἡμᾶς, εἰ μὴ παραγένοιτο. Ὡστε ἢ μὲν αὐτόκλητος ἠκέτω, σὺ δὲ
 20 παρακέκλησο καὶ ἀπάντησον, τὸ μὲν τοι ἡμῖν θαρρήσας, τὸ δὲ τῇ εὐχῇ, ἵνα καὶ φαιδροτέραν ποιήσης ἡμῖν τὴν πανήγυριν· ἐπειδὴ σοι σὺν Θεῷ ἰκανῶς τὰ περὶ τὴν γαστέρα ὠκονόμηται, μᾶλλον δὲ ὀρφανικῶς, καὶ ἴν' οὕτως εἶπω, λίαν εὐκτικῶς καὶ γενναίως.

81. Οἱ χλαιοφόροι, ὅσοι φοροῦσαν ἐπανωφόρι γὰρ ν' ἀποφεύγεται τὸ κρῦο, ὁ ἀέρας, ἢ βροχὴ ἢ ὅσοι φοροῦσαν τὴ χλαίνα τὴ στρατιωτικὴ ἢ τὴ χλαίνα

τὰ πράγματα ἔλαβαν τέλος καλὸ μὲ τὴ δική σου κρίση καὶ τὴ φι-
λανθρωπία τοῦ Θεοῦ.

86. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Πόσο τυραννικὰ μοῦ φέρεσαι λόγῳ φιλίας. Ἄναταράζεται ἡ
διδασκαλία μου γιὰ τὶς προσευχές· ἐπιδοκιμάζω τοὺς χλαιοφό-
ρους⁸¹. Δὲν παρανομοῦν τόσο, ὅσο οἱ δεινοὶ ἐρωτικοὶ τῶν Ἑλλή-
νων. Δὲ θυσιάζουν δηλαδὴ στὸ πάθος μόνο, σὰ νὰ ἦταν θεός, ἀλλὰ
καὶ στοὺς ὄρκους λόγῳ ἔρωτος παρέχουν συγγνώμη. Ἄν παρανο-
μοῦμε καὶ σὲ κάτι, ἐπειδὴ τὸ παθαίνομε ἀπὸ φιλία, παρανομοῦμε
χωρὶς ν' ἁμαρτάνομε. Ἐλα λοιπὸν, ἂν θέλεις, ἀφοῦ ἀλλάξεις ροῦ-
χο, γιὰ νὰ εἶναι καὶ τὰ δύο πάρα πολὺ καλά, κι ἐσένα νὰ βροῦμε
καὶ τὴ διδασκαλία νὰ μὴ χάσομε. Ἄν ὄχι, ἔστω καὶ μὲ τὴ χλαμύ-
δα. Κι ἂν κανένας μὲ καταγγεῖλει γιὰ παρανομία, θὰ ἀγορεύσω ὡς
τὸ σημεῖο νὰ πῶ ὅτι εἶσαι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κάνουν τὸ τάμα τους
κι ὄχι ἀπὸ τοὺς καλεσμένους. Κι ἂν τοῦτο δὲν τὸ δεχτεῖ κάποιος
ἀπὸ μᾶς, τί θὰ πῶ σχετικὰ μ' αὐτό; Ὅτι σὲ καλοῦμε ὡς ὄρφανό.
Ἔτσι λοιπὸν θὰ τυραννήσεις, ἐπειδὴ ἡ εὐκαιρία εἶναι δική σου.
Τρίτο καὶ μεγαλύτερο· ὅτι σοῦ ἐπιτρέπεται νὰ μετάσχεις στὴν
προσευχὴ με τὴ δικαιολογία ὅτι μᾶς καλεῖς σὲ προσευχή. Ἔτσι
λοιπὸν ἀγορεύοντας θὰ σὲ δεχτοῦμε. Γιὰ τὴν ἀδελφή σου, ὅταν
ἔρθει, κανεὶς δὲ θὰ μᾶς ζητήσῃ εὐθύνες, ἀντίθετα θὰ ζητήσῃ κι
ἀπὸ ἐκίνην καὶ ἀπὸ ἐμᾶς ὅταν δὲν ἔρθει. Αὐτὴ λοιπὸν ἂς ἔρθει αὐ-
τόκλητη. Ἐσὺ ἀπάντησε στὴν παράκληση ποὺ σοῦ ἔγινε ἔχοντας
ἐμπιστοσύνη σ' ἐμένα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ στὴν προσευχὴ ἀπὸ τὸ
ἄλλο, γιὰ νὰ κάνεις τὴ συγκέντρωσή μας φαιδρότερη. Τὰ σχετικὰ
μὲ τὸ φαγητό σου, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἐξασφαλίστηκαν μ'
ἐπάρκεια ἢ μάλλον μὲ ἀρκετὴ ὄρφανικὴ λιτότητα καὶ γιὰ νὰ πῶ
ἔτσι, ἀποβλέποντας στὴν ὑγεία καὶ τὴ σκληραγωγία.

ποὺ μαρτυροῦσε τὸ μεγάλο ἀξιοματοῦχο· δὲν εἶναι τὸ πράγμα ἀπόλυτα σαφές.

ΠΖ'. ΦΙΛΑΓΡΙΩ

Τοῦ μὲν μὴ δύνασθαι ἡμᾶς συγγενέσθαι ἀλλήλοις ταυτὸν αἰ-
 τιον ἀμφοτέροις. Σοί τε γὰρ χρῆται τὸ σῶμα, ὡς χρῆται, ἵνα μηδὲν
 λέγω πλέον· ἐμέ τε ἴσθι λίαν ἔχοντα πονηρῶς. Οὐ γὰρ ἂν ὠκνησα
 πρὸ πάντων ἐπανήκων ἐκ τῆς ἀποδημίας, εὖ τοῦτο ἐπίστω, καὶ
 5 προσδραμεῖν σοι καὶ περιπτύξασθαι καὶ συμβούλω χρῆσασθαι
 περὶ τῶν προκειμένων ἀνδρὶ καὶ φίλω καὶ συνετῶ καὶ ὑψηλῶ τὴν
 εὐσέβειαν. Ὁ δὲ λειπόμενον ἦν, τὸ διὰ γραμμάτων ὀμιλεῖν ἡμᾶς
 ἀλλήλοις, τοῦτο ἐποίησας μὲν αὐτὸς εὖ ποιῶν, ποιοῦμεν δὲ καὶ
 ἡμεῖς. Οὐ μικρὰ ἡμῖν ἐστὶν οὐδὲ μικροῦ λόγου περὶ ὧν ἐπιστέλλεις·
 10 ὅθεν οὐδὲ αὐτοὶ παρέργως οὐδὲ ραθύμως ταῦτα διασκεψάμενοι,
 ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιμελῶς ἐπὶ τὴν κρίσιν ταύτην προεληλύθαμεν. Κε-
 κμηκάμεν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὸν φθόνον, καὶ τοὺς ἱεροὺς ἐπισκό-
 πους τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν διαλύοντας, καὶ τῶν ἰδίων φιλονεικιῶν
 τὸ τῆς πίστεως πάρεργον ποιουμένους. Διὰ τοῦτο ἐγνωμεν πρύμνα
 15 κρούσασθαι, τὸ τοῦ λόγου, καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς συσταλῆναι, ὡσπερ
 τὸν ναυτὶλὸν φασὶν ἰχθύν, ὅταν χειμῶνος αἰσθάνηται, καὶ τοὺς μὲν
 ἄλλους ὀρᾶν πόρρωθεν βαλλομένους καὶ βάλλοντας, αὐτοὶ δὲ πρὸς
 τὰ ἐκεῖσε μετασκευάζεσθαι. Εἰ δὲ τὴν Ἐκκλησίαν καταλιπεῖν ἐπι-
 κίνδυνον, ὡς γράφεις, ποῖαν; εἰ μὲν τὴν ἡμετέραν, κάγώ φημι, καὶ
 20 ὀρθῶς λέγετε· εἰ δὲ τὴν μηδὲν προσῆκουσαν μηδ' ἐπικηρυχθεῖσαν
 ἡμῖν, ἀνεύθυνοι. Ἄλλ' ὅτι ἐπεμελήθημεν χρόνον τινά, τούτῳ κρα-
 τούμεθα; πολλοὶ καὶ ἄλλοι κρατηθεῖεν ἂν, ὅσοι ξένων ἐπεμελήθη-
 σαν. Καὶ τάχα τὸ μὲν καμεῖν ἐμμισθον, τὸ δὲ ἀπειπεῖν οὐχ ὑπεύθυ-

82. Ὁ Γρηγόριος γράφει μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τῆν Κωνσταντινού-
 πολη στὴν πατρίδα του, σκέφτεται ν' ἀποσυρθεῖ καὶ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἐκ-
 κλησία τοῦ τόπου του. Ὁ Φιλάργιος τὸν ἀποτρέπει μὲ γράμμα του, ὅπου τοῦ
 λέει εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ ἐγκαταλείψεις τὴν ἐκκλησία. Σ' αὐτὸ ὁ Γρηγόριος
 ἀπαντᾷ μὲ πολλὴ πικρία.

83. Ἡ παροιμιακὴ φράση 'πρύμναν κρούσασθαι' ἀπὸ τῆ ναυτικῆ ζωῆ.
 "Ανακρούω πρύμνα" σημαίνει φέρνω τὴν πρύμνη ἐμπρός· λέγεται γι' ἀνθρώπους
 ποὺ ἀλλάζουν τὴ γνώμη τους στό ἀντίθετο.

87. ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ⁸²

Εἶναι κοινή ἡ αἰτία καὶ στοὺς δύο πού δὲν μπορούμε νὰ συ-
ναντηθοῦμε. Γιατὶ κι ἐσένα σὲ παιδεύει τὸ σῶμα σου ὅπως σὲ παι-
δεύει γιὰ νὰ μὴν πῶ τίποτα περισσότερο, ἀλλὰ κι ἐγὼ μάθε πὼς εἶ-
μαι πολὺ ἄσχημα. Γιατὶ νὰ ξέρεις καλά, δὲ θὰ καθυστεροῦσα ἐπι-
στρέφοντας ἀπὸ τὴν ἀποδημία νὰ τρέξω πρὶν ἀπὸ ὅλα σὲ σένα καὶ
νὰ σὲ περιπτυχθῶ καὶ νὰ κάνω σύμβουλο γιὰ τὰ ζητήματά μου
ἓναν ἄνδρα καὶ φίλο καὶ συνετὸ καὶ μὲ μεγάλη εὐσέβεια. Αὐτὸ πού
ἀπόμεινε, νὰ ἐπικοινωνοῦμε μεταξύ μας μὲ γράμματα, τὸ ἐφάρμο-
σες ὁ ἴδιος κι ἔκανες καλά, καὶ τὸ ἐφαρμόζω κι ἐγώ. Ὅσα μοῦ
γράφεις δὲν εἶναι ἀσήμαντα πού θέλουν λίγη μόνο προσοχή. Γι'
αὐτὸ κι ἐγὼ δὲν τὰ ἐξέτασα οὔτε σὰν κάτι πάρεργο οὔτε μ' ἀδια-
φορία, ἀλλὰ μὲ πολλὴ προσοχὴ ἔφτασα στὴ γνώμη αὐτή. Κουρά-
στηκα ν' ἀγωνίζομαι κατὰ τοῦ φθόνου κι ἐνάντια στοὺς «ἅγιους»
ἐπισκόπους, πού διαλύουν τὴν κοινὴ ὁμόνοια καὶ κάνουν τὸ θέμα
τῆς πίστεως πάρεργο τῶν ἰδίων τῶν φιλονικιῶν. Γι' αὐτὸ ἀποφάσι-
σα νὰ ἀνακρούσω πρῦμνα⁸³, πού λέει ὁ λόγος, καὶ νὰ μαζευτῶ
στὸν ἑαυτὸ μου, ὅπως λένε πὼς κάνει τὸ ψάρι ναυτίλος⁸⁴, ὅταν
ἀντιληφθεῖ κακοκαιρία· νὰ βλέπω τοὺς ἄλλους ἀπὸ μακριὰ νὰ χτυ-
ποῦν καὶ νὰ χτυποῦνται, ἐνῶ ἐγὼ θὰ μετασχηματίζομαι γιὰ τὰ
ἐκεῖ. Κι ἂν εἶναι ἐπικίνδυνο, ὅπως γράφεις, νὰ ἐγκταλείψω τὴν
Ἐκκλησία... Ποιὰ Ἐκκλησία; Ἄν ἐννοεῖτε τὴ δική μου τὸ λέτε
ὀρθὰ καὶ τὸ λέω κι ἐγώ· ἂν ὅμως τὴν ἄσχετη μὲ μένα καὶ πού δὲ
μοῦ ἔχει δοθεῖ ἐπισήμως, εἶμαι ἀντίθετος. Μήπως ἐπειδὴ εἶχα τὴν
ἐπιμέλειά της γιὰ λίγο, αὐτὸ μ' ἐμποδίζει; Ἔτσι θὰ ἐμποδίζονταν
κι ἄλλοι πολλοί, ὅσοι ἐπιμελήθηκαν ξένα πράγματα. Καὶ ἴσως οἱ
κόποι, ἔχουν τὸ μισθὸ τους, τὸ ν' ἀρνηθεῖς ὅμως δὲν ἐπισύρει ἐνο-

84. Ὁ ναυτίλος, ψάρι γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Πλίνιος, ὁ Ρωμαῖος φυσιοδίφης, διη-
γεῖται θαύματα. Ξαπλώνει δηλαδὴ στὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, βγάζει τὸ
νερὸ πού ἔχει μέσα του, τὰ δύο μπροστινὰ βράγχια τὰ χρησιμοποιεῖ ὡς λεπτό-
τατα πανιά, τὰ ἄλλα σὰν κουπιὰ καὶ τὴν οὐρά τιμόνι κι ἔτσι ἀρχίζει τὸ θαυμαστὸ
ταξίδι του.

νον. Μηδὲν οὖν δείσῃς περὶ ἡμῶν τούτου γε ἔνεκεν, ἀλλ' ἐκείνο μᾶλλον, μὴ τι βλαπτώμεθα.

ΠΗ'. ΝΕΚΤΑΡΙΩ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἔδει τὸ βασιλείον ἀγαλμα τὴν βασιλίδα πόλιν κοσμεῖν. Διὰ τοῦτο σε μὲν, ὡς ἔπρεπεν, ἐπικόλιον ἔχει μετὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν λόγων καὶ τῶν ἄλλων καλῶν, οἷς ἡ θεία σε χάρις ἀξιοπρεπῶς κατεπλούτισεν. Ἡμᾶς δὲ ἀπεσκυβάλισε καὶ ἀπέρριψεν, ὡσανεὶ συρφετόν τινα καὶ ἄχνην καὶ κῶμα θαλάσσιον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ τῶν φίλων κοινά, κοινοποιοῦμαι μὲν ἐγὼ τὴν σὴν εὐπραγίαν, καὶ τῆς τε δόξης μετασχεῖν ἠγοῦμαι καὶ τῆς ἄλλης εὐημερίας. Κοινῶνι δὲ καὶ 10 αὐτός, ὡς δεῖ, τῶν ἐνταῦθα φροντίδων καὶ περιστάσεων τοῖς σοῖς ἀποδήμοις· καὶ μὴ μόνος τὸ χρηστὸν ἀπολαβὼν ἔχε, τοῦτο δὴ τὸ τῶν τραγωδῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πόνων ἐν μέρει συναντιλαμβάνου τῷ φίλῳ· ἵνα καθόλου δίκαιος ᾖς, δικαίως καὶ ἴσως διαιτῶν φιλίᾳ καὶ φίλοις. Καί σοι παραμένει τὸ εὐπραγεῖν χρονιώτερον, ὡς καὶ 15 εὖ δράσης πλεῖον, μᾶλλον δὲ ἀναφαιρέτόν σοι προσείη καὶ αἶδιον, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν εὐημερίαν ἐπὶ τὴν ἐκεῖ διάβασιν.

ΠΘ'. ΒΟΣΠΟΡΙΩ, ΚΟΛΩΝΙΑΣ

Αἰδοῦμαί σου τῆς κλήσεως τὸ φιλόπονον. Αἰσχυνοίμην δ' ἂν ἐμαυτὸν πλέον, μὴ τ' ἀληθῆ γράφων. Δέδοικα μὴ πέρας ἡμῖν ἔχη τὰ πράγματα· οὕτως αἰσχύνομαι τὴν ἐμὴν πολιὰν καὶ τὴν κοινήν

85. Ἡ ἐπιστολὴ γράφθηκε τέλος 381 ἀρχὴς 382.

85a. Ὁ Γρηγόριος γράφει μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς διοικήσεως τῆς ἐπισκοπῆς, ἀφοῦ δὲν μπόρεσε νὰ ἐγκαταστήσῃ στὴ Ναζιανζὸ ἐπίσκοπο ἔπειτα ἀπὸ ἀρνήσῃ τῶν ἐπισκόπων νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃσιν.

χή. Μὴ φοβηθεῖς λοιπὸν καθόλου γιὰ μένα γιὰ τὸ λόγο αὐτό· νὰ φοβηθεῖς πρὸς πολὺ ἐκεῖνο, μήπως ἔχομε κάποια ζημία.

**88. ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΝΕΚΤΑΡΙΟ⁸⁵**

Τὸ ἄγαλμα τοῦ βασιλιᾶ ἔπρεπε νὰ στολίζει τὴ βασιλεύουσα πόλη. Γι' αὐτό, ὅπως ἔπρεπε, ἐσένα σὲ ἔχει στὸ στήθος τῆς ἐπάνω μὲ τις ἀρετὲς καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἄλλα πλεονεκτήματα μὲ τὰ ὁποῖα σὲ καταπλούτισε ἡ θεία χάρη ἐπάξια. Ἐμένα μὲ περιφρόνησε σὰ νὰ ἦμουν σκύβαλο καὶ μὲ πέταξε σὰ σκουπίδι καὶ σκόνη καὶ κύμα τῆς θάλασσας. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ ὑποθέσεις τῶν φίλων εἶναι κοινές, κάνω κι ἐγὼ δική μου τὴν εὐτυχία σου καὶ νομίζω πὼς θὰ συμμεριστῶ καὶ τὴ δόξα σου μ' ὅλη τὴν ἄλλη κολοτυχία σου. Γίνε ὁμως καὶ ὁ ἴδιος κοινωνός, ὅπως πρέπει, τῶν φροντίδων ποὺ ἔχουν ἐδῶ καὶ τῶν δυσκολιῶν οἱ ἀπόδημοί σου. Καὶ μὴν ἀπολαμβάνεις μόνος τὴν εὐτυχία, ὅπως λένε οἱ τραγικοί, ἀλλὰ νὰ συμμερίζεσαι κατὰ ἓνα μέρος καὶ τὰ δεινὰ τῶν φίλων σου. Ἔτσι θὰ εἶσαι δίκαιος ἀπὸ κάθε ἄποψη ἀπονέμοντας δικαιοσύνη καὶ ἰσότητα στὴ φιλία καὶ τοὺς φίλους. Εἶθε νὰ μένει γιὰ πολὺ χρόνον κοντὰ σου ἡ καλοτυχία, ὥστε καὶ περισσότερο νὰ εὐεργετήσεις ἢ μᾶλλον νὰ σοῦ εἶναι ἀναφαίρετη καὶ παντοτινὴ, μετὰ τὴν ἐδῶ εὐτυχία στὴ διάβαση πρὸς τὰ ἐκεῖ.

89. ΣΤΟ ΒΟΣΤΟΡΙΟ ΤΗΣ ΚΟΛΩΝΙΑΣ^{85a}

Ντρέπομαι γιὰ τὴν ἐπιμονή σου νὰ μὲ καλεῖς. Θὰ ντρέπομαι τὸν ἑαυτό μου περισσότερο, ἂν δὲν σοῦ ἔγραφα τὴν ἀλήθεια. Φοβοῦμαι μήπως πάρει τὸ πράγμα μεταξύ μας τέλος. Ἔτσι ντρέπομαι τὰ γηρατεῖά μου καὶ τὸ κοινὸ τραπέζι καὶ τοὺς κόπους τῆς νεότητάς μας, βλέποντας νὰ εἶμαι σὲ χειρότερη μοῖρα ἀπὸ τοὺς

τράπεζαν καὶ τοὺς ἐκ νεότητος πόνους, ἔλαττον παρ' ὑμῖν ἔχων καὶ τῶν κακίστων καὶ ὑφ' ὧν ἥκιστα ἂν φήθην ἀτιμαζόμενος.

4'. ΠΡΟΚΟΠΙΩ

Πῶς ἔχει τὰ πράγματα ἡμῖν, ἐρωτᾷς. Μετὰ τινος ἱστορίας ἀποκρινόμεθα. Ἐπρέσβευον Ἀθηναῖοι πρὸς Λακεδαιμονίους, φασί, ἡνίκα ἐτυραννοῦντο. Ἡ πρεσβεία δὲ ἦν, γενέσθαι τι αὐτοῖς ἐκεῖθεν φιλάνθρωπον. Ὡς δὲ ἐπανῆκον ἐκ τῆς πρεσβείας, ἔπειτα ἤρετό τις· 'πῶς ἡμῖν οἱ Λακεδαιμόνιοι,' οἱ δέ· 'ὡς μὲν δούλοις', ἔφασαν, 'λίαν χρηστῶς, ὡς δὲ ἐλευθέροις, λίαν ὑβριστικῶς'. Τοῦτο γοῦν καὶ αὐτὸς ἔχω γράφειν. Πράττομεν γὰρ τῶν μὲν ἀπεγνωσμέ-
10νων φιλάνθρωπότερον, τῶν δὲ μελόντων Θεῶ φορτικώτερον. Ἡ τε γὰρ νόσος παραλυπεῖ ἔτι, μᾶλλον δὲ λίαν λυπεῖ, οἳ τε φίλοι κακοῦντες οὐκ ἀνίασι, καὶ τὰ δυνατὰ βλάπτοντες. Ἄλλ' εἶχου τὸ Θεῖον εὐμενὲς ἡμῖν εἶναι· καὶ δυοῖν θάτερον, ἢ φευξόμεθα τὰ δεινὰ πάντως, ἢ καρτερήσομεν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἐπιεικῶς συμφορᾷς
15 ἐλάττωσις.

4A'. ΝΕΚΤΑΡΙΩ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τὸ μὲν καθ' ἡμᾶς ἔχει, ὡς ἔχει· ἄνευ πολέμου καὶ πραγμάτων καθήμεθα, σιωπῆς ἀκίνδυνον γέρας ἀντὶ πάντων τιμήσαντες. Καί τι καὶ ὠνάμεθα τῆς ἡσυχίας, ἐλέω Θεοῦ ἰκανῶς τῆς ἀρρωστίας ἀνενεγκόντες. Σὺ δὲ «κατενοδοῦ καὶ βασίλευε», ὡς ὁ θεῖος

86. Ἡ ἐπιστολή γράφτηκε μετὰ τὴν προηγούμενη, ἐνῶ διαρκοῦσε ἀκόμα ἡ ἀρρώστια του.

87. Γραμμένη τὸν ἴδιο τὸν καιρό. Ὁ Νεκτάριος ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ Γρηγορίου. Στὴν ἐπιστολή φαίνεται ὅλη ἡ εὐγένεια καὶ ἡ ἀγνότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Γρηγορίου.

88. Ψαλμ. 44,5.

πιό τιποτένιους οι οποίοι θα είχα τή γνώμη ελάχιστα μπορούν να με άτιμάσουν.

90. ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ⁸⁶

Ρωτᾶς πῶς πηγαίνουν τὰ ζητήματά μου. Θά σοῦ ἀπαντήσω μ' ἓνα ἱστορικό περιστατικό. Ὄταν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τυραννικό καθεστῶς ἔστειλαν, λέγεται, μιὰ πρεσβεία στοὺς Λακεδαιμονίους. Τὸ αἴτημά τους ἦταν νὰ τοὺς κάνουν κάποια εὐεργεσία. Ὄταν γύρισαν ἀπὸ τὴν ἀποστολή, ρώτησε κάποιος: Πῶς σᾶς φέρθηκαν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ὡς πρὸς δούλους πολὺ καλά, εἶπαν ἐκεῖνοι· πολὺ προσβλητικά ὅμως ὡς πρὸς ἐλεύθερους. Τὸ ἴδιο μπορῶ νὰ γράψω κι ἐγώ. Ζοῦμε ἀνθρωπινότερα ἀπὸ ὅσους δὲν ἔχουν ἐλπίδα, ἐπαχθέστερα ὅμως ἀπὸ ὅσους ἔχουν τὴ μέριμνα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ ἀρρώστια, θέλω νὰ πῶ, μὲ στενοχωρεῖ ἀκόμα ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα ἢ μάλλον μὲ λυπεῖ ὑπερβολικὰ καὶ οἱ φίλοι δὲν παύουν νὰ μοῦ κάνουν πότε τὸ ἓνα κακὸ πότε τὸ ἄλλο καὶ νὰ μὲ βλάπτουν ὅσο μπορούν. Ἀλλὰ νὰ εὐχῆσαι νὰ εἶναι ὁ Θεὸς εὐσπλαγχνος μὲ μένα κι ἓνα ἀπὸ τὰ δύο· ἢ θὰ ξεφύγομε μὲ κάποιο τρόπο ἀπὸ τὰ δεινὰ ἢ θὰ κάνουμε ὑπομονή. Εἶναι καὶ τοῦτο μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἐλάττωση τῆς συμφορᾶς.

91. ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟ⁸⁷

Ἡ κατάστασή μου εἶναι ὅπως τὴν ξέρεις· ἡσυχάζω χωρὶς πο λέμους καὶ προβλήματα, προτιμώντας ἀπὸ ὅλα τὸ ἀκίνδυνο βραβεῖο τῆς σιωπῆς. Κάτι κερδίσαμε ἀπὸ τὴν ἡσυχία, βγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἀρρώστια πιὸ δυνατοὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Ἐσὺ βάδιζε τὸ δρόμο σου μ' ἐπιτυχία καὶ βασίλευε⁸⁸, ὅπως λέει ὁ θεῖος Δαβίδ

Δαβίδ φησι· καὶ σοι συνδιέποι τὴν ἱερωσύνην ὃ τιμήσας Θεὸς, πάσης ἐπηρείας ὑψηλοτέραν ταύτην χαριζόμενος. Ἴνα δὲ τοῦ θαρρεῖν ἀλλήλοις ἀπόδειξιν δῶμεν, καὶ μὴ τι πάσχωμεν ἀνθρώπινον Θεῶ παριστάμενοι, ἐγὼ μὲν ταῦτα πρεσβεύω πρὸς σέ, σὺ δὲ μοι προθύμως ἐπίνευσον. Τοῦ γνησιωτάτου ἡμῶν Παγκρατίου κηδόμεθα, πολλῶν ἔνεκεν ἀναγκαίως τοῦτο ποιοῦντες. Τοῦτον καὶ προσέσθαι θέλησον εὐμενῶς, καὶ συστήσαι τῶν φίλων τοῖς σπουδαιότεροις, ὥστε τοῦ σκοποῦ τυχεῖν. Ὁ δὲ σκοπὸς, στρατεία τινὶ τὴν ἀπραγμοσύνην λαβεῖν· ἐπεὶ μὴδὲ εἰς βίος ἀνεπηρέαστος τοῖς πονη-
10 ροῖς, ὃ καὶ αὐτὸς γινώσκεις.

4B'. ΦΙΛΑΓΡΙΩΙ

Πῶς ἔχει σοι τὰ τοῦ σώματος; ἢ δηλονότι βραχὺς ὁ λόγος, ὅπως ἂν ἔχοι; περὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐκ ἐρήσομαι πῶς. Οἶδα γὰρ ὅτι καὶ λίαν καλῶς· ἐπειδὴ γενναίως ἐμφιλοσοφεῖς τοῖς πάθεσιν τοῦ σώματος, ὥσπερ βάσανον ἀρετῆς, ἀλλ' οὐχ ὕλης ἀνωμαλίαν τὸ
15 πρᾶγμα δεξάμενος, ἵνα ἦ σοι τὸ κακοπαθεῖν τῆς τῶν ἄλλων υἰγείας μακαριώτερον. Αἰδῶς καὶ ταύτην ἰκανὴν τῆς φιλοσοφίας ἀπόδειξιν, τὸ τοιαῦτα καὶ περὶ τοιούτων ἐπιτάσσειν ἡμῖν· ἃ κἂν ἄλλοις θαρρῶμεν γράφειν, ἀλλὰ τό γε ὑπὸ σοὶ κριτῆ κινδυνεύειν οὐκ ἀσφαλές. Πειρασόμεθα δ' ὁμῶς μὴ ἀντιλέγειν κελεύοντι.

4Γ'. ΣΩΦΡΟΝΙΩΙ ΥΠΑΡΧΩΙ

20 Ἔχει τι δεξιὸν ἡμῖν ἢ ἀναχώρησις, τὸ ἀπραγμον καὶ ἡσύχιον· ἀλλ' οὐπω τοσοῦτον, ὅσον σκαιόν. τὸ τῆς ὑμετέρας χωρίζειν φιλίας καὶ συνουσίας, τοσοῦτου πράγματος. Ἄλλοι τῆς σῆς τελειό-

Εἶθε ὁ Θεὸς ποὺ σ' ἐτίμησε νὰ ἀσκεῖ μαζί σου τὴν ἱερωσύνη, νὰ σοῦ τὴ χαρίζει ὑψηλότερη ἀπὸ κάθε ἐπιβουλή. Καὶ γιὰ νὰ δώσομε ἀπόδειξη τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης μας καὶ γιὰ νὰ μὴν παρασυρθοῦμε ἀπὸ κανένα ἀνθρώπινο πάθος μ' ὄλο ποὺ παραστεκοῦμαστε στὸ θυσιαστήριο, ἐγὼ σὲ παρακαλῶ γι' αὐτὰ καὶ σὺ δῶσε πρόθυμα τὴ συγκατάθεσή σου. Ἐνδιαφέρομαι γιὰ τὸν ἀληθινότετο γιὸ μου Παγκράτιο καὶ πολλοὶ λόγοι μὲ ἀναγκάζουν νὰ τὸ κάνω. Παρακαλῶ νὰ τὸν δέχῃς μὲ καλοσύνη καὶ νὰ τὸν συστήσεις στοὺς πιὸ ἀξιόλογους φίλους σου, ὥστε νὰ ἐπιτύχει τὸ σκοπὸ του. Κι ὁ σκοπὸς του εἶναι μὲ κάποια στρατιωτικὴ ὑπηρεσία νὰ ἐπιτύχει τὴν ἡσυχία, ἐπειδὴ οὔτε ἓνας τρόπος ζωῆς δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ δεινά, ὅπως γνωρίζεις καὶ ὁ ἴδιος.

92. ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ⁸⁹

Πῶς εἶναι ἡ ὑγεία σου; Ἡ δὲ σ' ἐνδιαφέρει καὶ πολὺ; Δὲ θά ρωτήσω γιὰ τὴν ὑγεία τῆς ψυχῆς. Γνωρίζω πῶς εἶναι πολὺ καλὴ· ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι φιλοσοφεῖς τὰ πάθη τοῦ σώματος ἀντιμετωπίζοντας τὸ πράγμα ὡς δοκιμασία ἀρετῆς κι ὄχι ἀνωμαλία τῆς σάρκας, γιὰ νὰ εἶναι γιὰ σένα ἢ κακοπάθεια μακαριότερη ἀπὸ τὴν ὑγεία τῶν ἄλλων. Δίνεις σοβαρὴ ἀπόδειξη τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦτο, ὑποδεικνύοντάς μας τέτοια συμπεριφορὰ σὲ τέτοιες περιπτώσεις. Αὐτὸ νὰ τολμήσομε νὰ τὸ γράψομε καὶ σ' ἄλλους; δὲν εἶναι ὅμως σίγουρο νὰ διακινδυνέσομε μὲ κριτὴ ἔσένα. Θά προσπαθήσω ὅμως νὰ μὴν ἐναντιωθῶ στίς ἐντολές σου.

93. ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ

Ἔχει κάποιο εὐχάριστο γιὰ μένα ἢ ἀναχώρηση, τὴν ἀπραξία καὶ τὴν ἡσυχία· δὲ μ' εὐχαριστεῖ ὅμως τόσο, ὅσο μὲ δυσαρεστεῖ τὸ ὅτι μὲ χωρίζει ἀπὸ τὴ φιλία καὶ τὴ συντροφιά σου, πράγμα τόσο

τητος ἀπολαύουσιν· ἡμῖν δὲ μέγα κἂν εἰ τοῦτο ἔχοιμεν, σκιὰν ὁμι-
 λίας τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἐὰρ σε ὀψόμεθα πάλιν; ἄρα περιπτυ-
 ξόμεθα τὸ ἡμέτερον σεμνολόγημα; Καὶ τοῦτο δοθήσεται τῷ τῆς
 ζωῆς ἡμῶν λειψάνῳ; Εἰ μὲν δοθείη, πᾶσα τῷ Θεῷ χάρις, εἰ δὲ μή,
 5 τεθνήκαμεν ἤδη τῷ πλείστῳ μέρει. Σὺ δὲ μέμνησο τοῦ σοῦ Γρηγο-
 ρίου, καὶ διηγοῦ τὰ ἡμέτερα.

4Α'. AMAZONΙΩΙ

Ἄν τις ἔρηται σε τῶν κοινῶν φίλων (πολλοὺς δὲ εἶναι πεί-
 θομαι τούτους)· 'ποῦ δὲ νῦν ὁ Γρηγόριος; πράττει δὲ τί;' θαρρῶν
 εἶπέ, ὅτι 'ἐφ' ἡσυχίας φιλοσοφεῖ, τοσαῦτα τῶν ἀδικούντων φροντί-
 10 ζων, ὅσα τῶν οὐδὲ εἰ γεγόνασι γινωσκομένων· οὕτως ἐστὶν ἀήτη-
 τος'. Ἄν δὲ σε πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπανεῤῆται· 'πῶς δὲ τὴν διάζευξιν
 φέρει τῶν φίλων;' μηκέτι θαρρῶν εἶποις ὅτι φιλοσοφεῖ, ἀλλὰ καὶ
 λῖαν ἀγεννῶς ἔχει. Ἄλλου μὲν γὰρ ἄλλος ἦπτων ἐστίν, ἡμεῖς δὲ φι-
 λίας καὶ φίλων. Τούτων εἷς ἐστὶ καὶ ὁ θαυμάσιος Ἀμαζόνιος. Τάχα
 15 ἂν ἐνὶ μόνῳ θεραπεύσαις ἡμᾶς καὶ ῥάους ἐπὶ σοὶ ποιήσαις, εἰ
 μνημονεῦοις ἡμῶν, καὶ ὅτι τοῦτο ποιεῖς, πείθοις τοῖς γράμμασιν.

4Ε'. ΛΕΟΝΤΙΩΙ

Ὡ τῆς δεξιᾶς νόσου καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιηρείας, δι' ἣν
 ἡμεῖς ἐλεύθεροι γεγόναμεν ἔξω τοῦ σοδομῖτικου πυρὸς καὶ τῆς ἐπι-
 σκοπικῆς ἐκλύσεως. Ὑμῖν δὲ πῶς ἔχει τὰ πρὸς τὸν Θεόν; ταῦτα
 20 ἐχέτω καλῶς· τ' ἄλλα δ' ὅπως ἂν ἔχη, χαίρειν εἰσώμεν. Μικρὸν
 ἔτι, καὶ ὄψομαι τοὺς ἐμοὺς ὕβριστάς, ἡνῖκα ἂν πυρὶ κρίνηται τὰ

σημαντικό. "Άλλοι χαίρονται τὴν τελειότητά σου· γιὰ μένα εἶναι σπουδαῖο νὰ ἔχω ἔστω καὶ τοῦτο, μιὰ σκιά τῆς συνομιλίας μέσα στὰ γράμματα. Θὰ σὲ ξαναδῶ ἄραγε; Ἄραγε θὰ σὲ ἀγκαλιάσω, ἐσένα τὸ καύχημά μου; θὰ δοθεῖ αὐτὴ ἡ χαρὰ στὸ ἀπομεινάρι τῆς ζωῆς μου; Ἄν μοῦ δοθεῖ, κάθε εὐχαριστία στὸ Θεό· ἂν ὄχι, ἔχω πεθάνει ἤδη κατὰ τὸ πιὸ πολύ. Ἐσὺ νὰ θυμᾶσαι τὸ Γρηγόριο καὶ νὰ διηγεῖσαι τὰ δικά μου.

94. ΣΤΟΝ AMAZONIO

"Ἄν σὲ ρωτήσῃ κάποιος ἀπὸ τοὺς κοινούς φίλους –εἶναι πιστεύω πολλοὶ– 'ποῦ εἶναι τώρα ὁ Γρηγόριος; τί κάνει;', πέστου μὲ θάρρος ὅτι φιλοσοφεῖ στὴν ἡσυχία καὶ ἐνδιαφέρεται τόσο πολὺ γιὰ ὅσους τὸν ἀδικοῦν ὅσο καὶ ν' ἀγνοεῖ ἀκόμα τὴν ὑπαρξή τους· ἔτσι εἶναι ἀνίκητος. Ἄν ὁ ἴδιος πάλι σὲ ξαναρωτήσῃ 'πῶς ὑποφέρει τὸ χωρισμὸ ἀπὸ τοὺς φίλους του', μὴν πεῖς πιά μὲ τόση βεβαιότητα 'ὅτι φιλοσοφεῖ ἀλλὰ ὅτι εἶναι πολὺ ἀπαίσιος'. Ἄλλοι καταβάλλονται ἀπὸ ἄλλα πράγματα ἐμεῖς ἀπὸ τὴ φιλία καὶ τοὺς φίλους. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ θαυμάσιος Ἀμαζόνιος. Μ' ἓνα μόνο θ' ἀναπαύσεις τὴν ψυχὴ μου καὶ θὰ μὲ ἡσυχάσεις ἀπέναντί σου, ἂν μὲ μνημονεύεις. Ὅτι τὸ κάνεις αὐτὸ μὲ κάνεις νὰ τὸ πιστέψω μὲ τὰ γράμματά σου.

95. ΣΤΟ ΛΕΟΝΤΙΟ

"Ὡ ἡ εὐεργετικὴ ἀρρώστια καὶ ἡ καταδρομὴ τῶν ἐχθρῶν, ποὺ μᾶς ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὴ φωτιά τῶν Σοδόμων καὶ τὴν παραλυσία τῶν ἐπισκόπων. Ἐσεῖς, σὲ ποιά κατάσταση βρίσκεται ἡ σχέση σας μὲ τὸ Θεό; Αὐτὴ ἄς εἶναι καλὴ· τὰ ἄλλα ὅπως καὶ νὰ εἶναι, ἄς μὴ μᾶς ἀπασχολοῦν. Λίγο ἀκόμα καὶ θὰ δῶ αὐτοὺς ποὺ μὲ βρίζουν, ὅταν οἱ πράξεις ξεχωρίζονται μὲ τὴ φωτιά. Σᾶς χαιρετοῦμε καὶ

ἡμέτερα. Προσαγορεύομεν ὑμᾶς καὶ δι' ὑμῶν τοὺς κοινούς φίλους.
Μέμνησθέ μου τῶν λιθασμῶν!

4ΣΤ'. ΥΠΑΤΙΩΙ

Πολὸν ἐζημιώμεθα χρόνον, οὐκ ἐχούσης τὸν πρῶτον ἐν ἀν-
δράσι τῆς πρώτης ἐν πόλεσιν. Ἔδει γάρ, οἶμαι, χεθῆναι τὸ ἀγαθὸν
5 καὶ κοινὸν γενέσθαι τὸ πάντων ὄφελος, ὡς ἂν σπείρης τὴν εὐνο-
μίαν ἐξ ὕψους, καθάπερ τὰ σπέρματα οἱ τὰς τροφὰς ἡμερώσαντες,
ὡς γοῦν τοῖς μύθοις δοκεῖ καὶ τοῖς πλάσμασιν. Ἐμοὶ δὲ καὶ πλεῖον
ἀλγεῖν περίεστιν, ὅτι τοσοῦτον ἀπολαύσας μόνον, ὅσα καὶ ἀστρα-
πῆς ὀλίγα τὴν ὄψιν περιλαμπούσης, ἔπειτα ἠττήθην τοῦ φθόνου καὶ
10 εἰς ἑμαυτὸν συνεστάλην, ἄλλοις τοῦ κράτους τῆς Ἐκκλησίας παρα-
χωρήσας, καὶ τῆς εὐπρεπεστέρας σκηνῆς (ἴν' οὕτως εἴπω, διὰ τοὺς
παίζοντας εὐκόλως τὰ παιδείας ἄξια). Σὺ δέ, ὦ πάντων ἀριστε,
τὴν αὐτὴν σῶζε πρὸς ἡμᾶς διάθεσιν, ἣτις κατὰ τὴν μαγνητὴν πρὸς
ἑαυτὴν ἔλκει τὰ σιδήρια.

4Ζ'. ΗΡΑΚΛΕΙΑΝΩΙ

15 Ἄει σὺ παρ' ἡμῖν ὁ καλὸς Ἡρακλειανός, καὶ λέγων τι παι-
δεύσεως καὶ ἀκούων· καὶ Κωνσταντινούπολις μεθ' ἡμῶν ἢ καλὴ
δι' ὑμᾶς, εἰ καὶ πρόσκαιρος, οὕτω τοῦ φθόνου θελήσαντος. Εἰ δὲ
καὶ παρὰ σοὶ Γρηγόριος, ἄμεινον ἂν ἀμφοτέροις ἔχοι. Δηλώσεις δὲ
τοῦτο δι' ἐπιστολῶν, ἃς ἐπιστελεῖς ἡμῖν, ὃ μόνον ἐνδέχεται.

90. Κατὰ τοὺς μύθους οἱ ἄνθρωποι τρέφονταν στὴν ἀρχὴ μὲ βελανίδια.
Ἀργότερα χρησιμοποίησαν τὰ δημητριακὰ μὲ τὴν ὑπόδειξιν τῆς Δήμητρας (Βιρ-

χαιρετώντας σας χαιρετούμε τούς κοινούς φίλους. Νά θυμάστε τούς λιθοβολισμούς μου.

96. ΣΤΟΝ ΥΠΑΤΙΟ

Ἡ ζημία μας ἔχει κρατήσῃ πολὺν καιρό, γιατί ἡ πρώτη μέσα στίς πόλεις δὲν ἔχει τὸν πρῶτο ἀνάμεσα στοὺς ἄνδρες. Γιατί ἔπρεπε νομίζω νὰ διαχυθεῖ τὸ ἀγαθὸ καὶ νὰ γίνῃ κοινὴ ἢ ὠφέλεια ὅλων, γιὰ νὰ σπείρῃς ἀπὸ ψηλὰ τὴν εὐνομία, ὅπως τοὺς σπόρους αὐτοὶ ποὺ καλλιέργησαν τὰ διάφορα τρόφιμα, ὅπως θέλουν οἱ μῦθοι κι οἱ πλαστὲς ἱστορίες⁹⁰. Ἐμένα μου ἀπομένει νὰ πονῶ περισσότερο, ὥστε ἀφοῦ ἀπόλαυσα γιὰ τόσο μόνο, γιὰ ὅσο φωτίζει ἡ ἀστραπὴ τὰ πράγματα, ἔπειτα νικήθηκα ἀπὸ τὸ φθόνο καὶ μαζεύτηκα στὸν ἑαυτὸ μου, παραχωρώντας σὲ ἄλλους τὴν ἐξουσία στὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν εὐπρεπέστερη κατοικία (γιὰ νὰ πῶ ἔτσι γιὰ κείνους ποὺ παίζουν εὐκολὰ ὅσα εἶναι ἄξια γιὰ παιδεμό). Ἐσὺ ὅμως, ὦ ἄριστε ἀπὸ ὅλους, νὰ διατηρεῖς πρὸς ἐμᾶς τὴν ἴδια διάθεση ποὺ ὅπως κι ὁ μαγνήτης τραβᾷ στὸν ἑαυτὸ του κάθε σιδερένιο ἀντικείμενο.

97. ΣΤΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑΝΟ

Πάντοτε βρίσκεσαι κοντά μας ἐσὺ ὁ καλὸς Ἡρακλειανὸς καὶ λέγοντας κάτι ἀξιόλογο κι ἀκούγοντας. Καὶ ἡ Κωνσταντινούπολη ἢ ὠραία εἶναι μαζί μου ἐξαιτίας σου, ἂν καὶ πρόσκαιρα, ἐπειδὴ ἔτσι θέλησε ὁ φθόνος. Ἐὰν ὁ Γρηγόριος εἶναι κοντά σου, θὰ εἶναι καλύτερα καὶ γιὰ τοὺς δύο. Θὰ μοῦ τὸ πείς τοῦτο μὲ τίς ἐπιστολὲς ποὺ μοῦ στέλνεις· τὸ μόνο ποὺ εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ.

γίλιου, *Γεωργικά* I,147).

4Η'. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΥΣ

Ὑμεῖς μοι δοκεῖτε, μὴδ' ἂν τῆς Διογένους πῆρας, εἰ καθ' ὑμᾶς ἦν, ἀποσχέσθαι τοῦ Σινωπέως, ἀλλὰ κάκεινῳ τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν, τέχνην ἐπικαλοῦντες αὐτῷ, τὸν τρίβωνα καὶ τὴν βακτηρίαν καὶ αὐτὸ τὸ κεκτῆσθαι μὴδὲν ἐκ φιλοσοφίας, ἄλλοτε δὲ ἄλλη θύρα προσφοιτᾶν εἰκῆ διαζῶντα καὶ ὄθεν ἔτυχεν· ὅποτε καὶ τῷ ἀδελφῷ Θεοτέκνῳ ζημίαν ἐπιβαλεῖν ἐπιχειρεῖτε τὴν ἐκ τῶν τεχνῶν. Τί πρῶτον, ἢ τί μέγιστον εἶπω τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ δικαίων; ὡς διάκονός ἐστιν, ἢ ὡς ἄπορος, ἢ ὡς ξένος, καὶ ἄλλοις μᾶλλον ἡμῶν προσήκων, ἢ ὅτι τὸν βίον αἰδέσιμος, καὶ τῶν μαρτύρων ἱερεὺς καὶ πάροικος; Ἰστε δὲ ὅτι καὶ ξενοτροφεῖ παρὰ δύναμιν. Καὶ τοῦτο ἴσως ἀδικεῖ μόνον, ὅτι μόνος τῶν αὐτόθι βιάζεται εἶναι χρηστός. Τούτων ὅ,τι μὲν μέγιστόν ἐστιν, αὐτοὶ κρίνατε. Τῷ δὲ ἀνθρώπῳ διὰ πάντα συγχωρήσατε, μὴ δόξητε μικρὰ τὸ κοινὸν ὠφελοῦντες, μεγάλα ζημιοῦσθαι αὐτοί, γυμνόν, ὃ δὴ λέγεται, μὴ ἀμφιεννύντες, ἀλλ' ἀποδύοντες.

4Θ' ΟΜΟΦΡΟΝΙΩΙ

Πυνθάνομαί σε ἀναχωρητικῶς ἔχειν, καὶ εἴθε γένοιο ἡμῖν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, ἢ καὶ Ἡλίας ὁ τοῦ Καρμῆλου· καὶ τοῦτο μόνον ἀδικήσαιεν ἡμᾶς οἱ μισοῦντες, τὸ πρὸς Θεὸν συναγαγεῖν καὶ δοῦναι γνησίως τοῖς ἄνω, πραγμάτων καὶ θορύβων ἀπαλλαγέντας· 20 ἴν' ἄκοντες γοῦν εὐ ποιῶσιν ἡμᾶς, ἐπὶ μὴ ἐκόντες δύνανται.

91. Ἐεντύνεις γυμνὸν ἢ παροιμία λέγεται γι' αὐτὸν ἀπὸ τὸν ὁποῖο περιμέ- νεις ὄφελος ἐνώ δὲν ἔχει τίποτα νὰ δώσει.

98. ΠΡΟΣ ΟΣΟΥΣ ΑΣΧΟΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΤΑ ΚΟΙΝΑ

Μοῦ φαίνεται ὅτι ἂν ἦταν στήν ἐξουσία σας δὲ θὰ ἀφήνατε ἄθικτο μῆτε τὸ σάκκο τοῦ Διογένη τοῦ Σινωπέα, ἀλλὰ θ' ἀπλώνατε χέρι καὶ σ' ἐκεῖνον, ὄνειδίζοντας τὴν τέχνη του, τὴν τριμμένη χλαίνα καὶ τὴ βακτηρία καὶ τὸ ὅτι δὲν ἀπόχτησε τίποτα ἀπὸ τὴ φιλοσοφία κι ὅτι κάθε φορὰ χτυπᾷ καὶ διαφορετικὴ πόρτα ζώντας ὅπως τύχει, χωρὶς συγκεκριμένο σκοπὸ. Ἀφοῦ ἐπιχειρεῖτε νὰ τιμωρήσετε τὸ Θεότεκνο γιὰ τὴν τέχνη του. Ποιὸ ν' ἀναφέρω πρῶτο ἢ ποιὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ δίκαια ποῦ αὐτὸς ἔχει; Ὅτι εἶναι διάκονος ἢ ὅτι εἶναι ἄπορος ἢ ὅτι εἶναι ξένος καὶ ὅτι σὲ ἄλλους εἶναι πιὸ σχετικὸς ἀπὸ μᾶς ἢ ὅτι εἶναι σεβαστὸς μὲ τὴ ζωὴ του καὶ ἱερέας τῶν μαρτύρων καὶ προσωρινὸς κάτοικος ἐδῶ; Ξέρετε κι ὅτι τρέφει ξένους πέρα ἀπὸ τὴ δύναμή του. Καὶ σὲ τοῦτο μόνο ἀδικεῖ, ὅτι αὐτὸς μόνο ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ πιέζει τὸν ἑαυτό του, νὰ εἶναι ἀγαθός. Κρίνετε σεῖς οἱ ἴδιοι τί ὑπάρχει μεγαλύτερο ἀπὸ αὐτό. Τὸν ἄνθρωπο ὅμως αὐτὸν συγχωρῆστε τον γιὰ ὅλα, μὴ σᾶς νομίσουν ὅτι λίγο μόνο ὠφελεῖτε τὸ κοινὸ, ἐνῶ προσωπικὰ ζημιώνετε ὑπερβολικὰ, ἀφοῦ, ὅπως λέμε, δὲν ντύνετε ἀλλὰ ξεντύνετε τὸ γυμνό⁹¹.

99. ΣΤΟΝ ΟΜΟΦΡΟΝΙΟ⁹²

Μαθαίνω ὅτι κατέχεσαι ἀπὸ ἀναχωρητικὴ διάθεση καὶ εἶθε νὰ μᾶς γίνεις ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς ἢ καὶ ὁ Ἠλίας τοῦ Καρμήλου ὄρους. Κι αὐτὴ νὰ εἶναι μονο ἡ ἀδικία σ' ἐμᾶς ὅσων μᾶς μισοῦν, νὰ μᾶς ὀδηγήσουν δηλαδὴ στὸ Θεὸ καὶ νὰ μᾶς παραδώσουν στὰ ἄνω, ἐλευθερωμένους ἀπὸ ζητήματα καὶ θορύβους. Ἔτσι θὰ μᾶς εὐεργετοῦν ἄθελά τους, ἀφοῦ θέλοντας δὲν μποροῦν.

92. Ἐπαινος τῆς ἀναχωρητικῆς ζωῆς.

Ρ'. ΓΙΓΑΝΤΙΩΙ

Ἦσθην τῇ κλήσει, ὑπερήσθην οἷς γράφεις, οὐχ ὅτι ἐπαινού-
 μεθα (μικρὸν γάρ), ἀλλ' ὅτι φρονεῖς ὀρθῶς· καὶ δεσμός σοι τῆς
 πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης ἢ τῶν αὐτῶν ἐλπίς, καὶ ἡ γνησία τῆς Τριάδος
 προσκύνησις, ἣν φθεγγόμεθα μᾶλλον ἢ ἀναπνέομεν, καὶ μετὰ κιν-
 5 δύνων, καὶ ἀκινδύνως· τὰ μὲν ἄλλα διδόντες τοῖς καιροῖς, ὡς ἂν
 βούλωνται, περιφέρειν, τοῦτο δὲ ἀκίνητον ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχοντες,
 τὸν μόνον ἄφθονον θησαυρὸν καὶ ὄντως ἡμέτερον· ὡς ἔγωγε, ὅταν
 τ' ἄλλα ἐνθυμηθῶ, καὶ ὄσαι θλίψεις αἱ μὲν περιέσχον ἡμᾶς, αἱ δὲ
 περιέχουσι, καὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν ἄνω καὶ κάτω στροβούντων
 10 ἡμᾶς κακῶν, καὶ τὸν πόλεμον ὃν πολεμούμεθα ὑπὸ πάντων, οὐδὲν
 ἀδικοῦντες, πρὸς τοῦτο δὲ ἀποβλέψω μόνον, ὅτι κῆρυξ γενέσθαι
 τῆς ἀληθείας κατηξιώθην, παρερριμμένης τε καὶ ἀπεπτυσμένης ἐν
 τῇ ἐρήμῳ διδασκαλίας ὑγαινούσης, καὶ ἀβάτω καὶ ἀνύδρῳ, κατὰ
 τὸ γεγραμμένον· μικρὸν εἶπεῖν, ὅτι λύω πᾶσαν ἀδημονίαν, ἀλλὰ καὶ
 15 ὑπερήδομαι, ὡς μειζόνων ἢ κατ' ἔμαντὸν ἠξιωμένος. Πρὸς οὖν τί
 ταῦτα γράφω; Ἴν' ἐκεῖνο δηλώσω, ὅτι μόνῃ μοι βεβαία φιλία καὶ
 οἰκείωσις πρὸς τοὺς οὕτως ἔχοντας. Τῶν δὲ οὕτως ἔχόντων τίς ἂν
 ἐκὼν ἀπολείποιτο εὐφρονῶν; τίς δὲ μείζων ἐορτῇ τοῦ τοιοῦτοις
 συνορτάζειν; Εἰ δὲ ἡ ἀρρωστία καὶ ὁ χειμὼν ἐμποδίζει τὴν προ-
 20 θυμίαν, οἶσω μὲν αὐτὸς τὴν ζημίαν· συγγινώσκετε δὲ ὑμεῖς καὶ
 καιρὸν ἄλλον συντυχίας ἡμῖν ἐπέυχεσθε.

93. Τὸ ὄνομα Γιγάντιος ἀπαντᾷ καὶ στὰ Ἐπιγράμματα καὶ εἶναι ἴσως τὸ ἴδιο μὲ τὸ Σιγάντιο στὸ ἴδιο μέρος.

100. ΣΤΟΝ ΓΙΓΑΝΤΙΟ⁹³

Εὐχαριστήθηκα γιὰ τὴν πρόσκληση, ὑπερευχαριστήθηκα γιὰ ὅσα γράφεις, ὄχι βέβαια γιὰ τὸ μ' ἐπαινεῖς (πράγμα ἀσήμαντο), ὅσο γιὰ τὸ σκέπτεσαι ὀρθά, καὶ ὁ δεσμὸς τῆς ἀγάπης σου μ' ἐμένα εἶναι οἱ κοινές μας ἐλπίδες καὶ ἡ γνήσια προσκύνηση τῆς Τριάδας· αὐτὴν τὴ διακηρύττομε περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἀναπνέομε καὶ εἴτε κινδυνεύομε εἴτε δὲν κινδυνεύομε. Ὅλα τὰ ἄλλα τὰ παραδίδομε στὶς περιστάσεις νὰ τὰ περιφέρουν ὅπως θέλουν, αὐτὸ ὅμως τὸ ἔχομε ἀκίνητο μέσα στὶς ψυχές μας, μοναδικὸν ἀφθόνητο θησαυρὸ καὶ ἀληθινὰ δικό μας. Γιὰ τὸ ἐγώ, ὅταν φέρω στὸ νοῦ μου ὅλα τὰ ἄλλα καὶ πόσες θλίψεις περάσαμε καὶ πόσες μὲ βασανίζουν ἀκόμα κι ὅση ἀνωμαλία μοῦ προκαλοῦν τὰ δεινὰ ποῦ μᾶς πηγαίνω φέρνουν ἐπάνω καὶ κάτω καὶ τὸν πόλεμο ποῦ ὅλοι μοῦ κάνουν, χωρὶς ν' ἀδικοῦμε καθόλου καὶ τὰ συγκρίνω ἀποβλέποντας σ' ἓνα μόνο, ὅτι ἀξιώθηκα νὰ γίνω κήρυκας τῆς ἀλήθειας, ὅταν ἡ ὑγιῆς διδασκαλία εἶχε παραπεταχθεῖ καὶ ἐξοριστεῖ «ἐν γῆ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ καὶ ἀνύδρῳ», κατὰ τὸ λόγο τῆς Γραφῆς⁹⁴, λίγο μοῦ μένει νὰ φωνάξω ὅτι διώχνω κάθε ἀγωνία ἀλλὰ καὶ εὐχαριστοῦμαι ὑπερβολικὰ γιὰ τὸ ἀξιώθηκα δωρεὰς ἀνώτερες ἀπὸ ἐμένα. Γιὰ τὸ λοιπὸν τὰ γράφω αὐτά; Θέλω νὰ δηλώσω τοῦτο· ὅτι ἡ μόνη φιλία καὶ οἰκειότητα ποῦ ἔχω εἶναι πρὸς αὐτοὺς ποῦ ἔχουν τὴν ἀντίληψη αὐτή. Ποιὸς ποῦ ἔχει σωστὲς τίς φρένες τοῦ θὰ ἐγκατέλειπε μὲ θέλημά του ἀνθρώπους μὲ τέτοιες ἀντιλήψεις; Ποιὰ γιορτὴ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ νὰ ἐορτάζεις μὲ τέτοιους ἀνθρώπους; Ἄν ὅμως ἡ ἀρρώστια καὶ ἡ κακοκαιρία γίνεται ἐμπόδιο στὴν προθυμία μου, τὴ ζημιὰ θὰ τὴν ὑποστῶ ἐγώ. Ἐσεῖς νὰ μὲ συγχωρήσετε καὶ νὰ εὐχεσθε γιὰ μία ἄλλη εὐκαιρία νὰ συναντηθοῦμε.

ΡΑ'. ΠΡΟΣ ΚΑΝΑΟΝΙΟΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟ

ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α'

Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ ἀδελφῷ καὶ
 συμπρεσβυτέρῳ Κληδόνιῳ Γρηγόριος ἐν Κυρίῳ χαί-
 ρειν.

Βουλόμεθα μαθεῖν, τίς ἡ καινοτομία περὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰν'
 5 ἐξῆ παντὶ βουλομένῳ καὶ παραπορευομένῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
 διασπᾶν τὴν ποιμνὴν καλῶς ἠγμένην καὶ συλαγωγεῖν κλοπιμαίους
 ἐφόδοις, μᾶλλον δὲ ληστρικοῖς καὶ παραλόγοις διδάγμασιν. Εἰ μὲν
 γὰρ εἶχόν τι καταγινώσκειν ἡμῶν περὶ τὴν πίστιν οἱ νῦν ἐπελθόν-
 τες, οὐδ' οὕτω μὲν χωρὶς ὑπομνήσειως ἡμῶν ἔδει τὰ τοιαῦτα τολ-
 10 μᾶν. Πείσαι γὰρ ἐχρῆν ἢ πεισθῆναι θεληῆσαι πρότερον (εἶπερ τις
 καὶ ἡμῶν λόγος, ὡς τὸν Θεὸν φοβουμένων καὶ κοπιασάντων ὑπὲρ
 τοῦ λόγου καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὠφελησάντων), καὶ τότε, εἶπερ ἄρα,
 καινοτομεῖν, πλὴν καὶ ἀπολογία τις ἦν ἴσως τοῖς ὑβρισταῖς. Ἐπειδὴ
 δὲ καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως, καὶ ἐνταῦθα καὶ πορρωτέρω, καὶ
 15 μετὰ κινδύνων καὶ ἀκινδύνως, ἡ πίστις ἡμῶν κεκήρυκται, πῶς οἱ
 μὲν ἐγχειροῦσι τοῖς τοιούτοις, οἱ δὲ ἡσυχάζουσι;

Καὶ οὐχὶ τοῦτό πω δεινόν, καίπερ ὄν δεινόν, εἰ τὴν ἑαυτῶν

---

95. Οἱ ἐπιστολές 101 καὶ 102 πρὸς τὸν Κληδόνιο εἶναι σημαντικὲς καὶ ἐπίσημα ἀναγνωρισμέναι. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται τιμητικὰ στὴ Σύνοδο τῆς Ἐφέσου: Γρηγορίου τοῦ μεγάλου, ἀγιωτάτου ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ κλπ. Ἡ δευτέρα υἰοθετεῖται ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς Χαλκηδόνος καὶ ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς ἰδίας τῆς συνόδου. Ἀνατρέπονται σ' αὐτὲς οἱ ὕβρεις, οἱ κατηγορίες καὶ οἱ πλάνες τῶν αἰρετικῶν, ὄχι μόνον τῶν Ἀπολλιναριστῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Νεστοριανῶν καὶ τῶν Εὐνομιανῶν, καὶ εἶναι ἀντάξεις τοῦ Γρηγορίου. Γράφτηκαν στὴν Ἀριανζὸ μετὰ τὴν ἀπόθεση τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντ/πολῆς. Ὁ Γρηγόριος πίστεψε ὅτι μὲ τὴν ἠπιότητα καὶ τὴν ἀνεκτικότητα θὰ ἔκανε τοὺς Ἀπολλιναριστὲς νὰ μεταβάλουν ἀπόψεις, ἀλλὰ ἐκεῖνοι παρουσίασαν καὶ τὸ Γρηγόριο ὅτι συμφωνοῦσε μαζί τους. Τότε ὁ Γρηγόριος ἔπρεπε νὰ γράψῃ. Ὁ Κληδόνιος φαίνεται πῶς εἶναι ἐκεῖνος πού ὁ Γρηγόριος συνιστᾷ μὲ μεγάλους ἐπαίνους στὸν Ἑλληνιο ὡς μοναδικὸ προστάτη τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Ναζιανζοῦ· ὡς πρεσβύτερος

101. ΣΤΟΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟ ΚΛΗΑΘΝΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ⁹⁵

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α΄

Στὸν τιμιώτατο καὶ θεοφιλέστατο ἀδελφὸ καὶ
συμπρεσβύτερο Κληδόνιο ὁ Γρηγόριος τοῦ εὐχεται νὰ
χαίρει.

Θέλω νὰ μάθω τί σημαίνει ἡ καινοτομία πού εἰσάγεται στὴν
Ἐκκλησία^{95α} νὰ ἐπιτρέπεται σὲ καθέναν πού θέλει καὶ περνᾷ ἀπὸ
κεῖ, ὅπως λέει ἡ Γραφή⁹⁶, νὰ διασπᾷ τὸ ποίμνιο πού κυβερνιέται-
σωστά καὶ νὰ τὸ λεηλατεῖ μὲ ἐπιθέσεις κλεφτῶν ἢ μάλλον μὲ
ληστρικά καὶ παράλογα διδάγματα. Ἐάν εἶχαν νὰ μοῦ καταλογί-
σουν κάτι σχετικὰ μὲ τὴν πίστη αὐτοὶ πού μοῦ ἐπιτέθηκαν τώρα,
κι ἔτσι ἀκόμα δὲν ἔπρεπε νὰ τολμήσουν κάτι τέτοιο χωρὶς νὰ μὲ
ἐνημερώσουν. Ἐπρεπε προηγουμένως νὰ θελήσουν νὰ μὲ πείσουν
ἢ νὰ πειστοῦν (ἂν μὲ λογάριζαν κάπως κι ἐμένα πού φοβοῦμαι τὸ
Θεὸ κι ἔχω κοπιάσει γιὰ τὴ διδασκαλία κι ἔχω ὠφελήσει τὴν Ἐκ-
κλησία). Τότε μπορούσαν νὰ καινοτομήσουν, ἂν μπορούσαν καὶ
τότε, ἀλλὰ καὶ τότε χρειαζόταν ν' ἀπολογηθοῦν ἴσως οἱ ὑβριστές.
Ἡ πίστη μας ὅμως ἔχει κηρυχθεῖ καὶ γραπτὰ καὶ προφορικά, καὶ
ἐδῶ καὶ μακριά, καὶ μὲ κινδύνους καὶ χωρὶς κινδύνους· πῶς λοιπὸν
τώρα αὐτοὶ ἐπιχειροῦν τέτοια πράγματα καὶ οἱ ἄλλοι δὲ μιλοῦν;

Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκόμα φοβερό, ἂν καὶ εἶναι καὶ γιὰτι

στὸ Ἰκόνιο εἶχε ὑπογράψει τὴ Διαθήκη τοῦ Γρηγορίου. Καὶ στὶς ἐπιστολὲς αὐ-
τὲς φαίνεται ὅτι ἦταν σπουδαῖος γιὰ τὴν εὐσέβεια καὶ τὴν πίστη του, ἀφοῦ εἶχε
τὸ καθήκον ν' ἀγρυπνεῖ γιὰ τὴ μὴ διάδοση τῆς κακοδοξίας. Ὁ Γρηγόριος χτυπᾷ
τὶς πλάνες τῶν αἰρετικῶν σχετικὰ μὲ τὴν Τριάδα καὶ τὴν ἐνανθρώπηση, κυρίως
τῶν Ἀπολλιναριστῶν, καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν Κληδόνιο νὰ κοινοποιήσει καὶ
νὰ γνωστοποιήσει ὅσα τοῦ γράφει στὸ λαό.

95α. Ἡ δυτικὴ σύνοδος ἐγίνε ἀπὸ τὸν πάπα Δάμασο καὶ τὸν Πέτρο Ἀλεξαν-
δρείας μετὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς κακοδοξίας τοῦ Ἀπολλινάριου.

96. Ψαλμ. 79,13.

κακοδοξίαν ἄνθρωποι ταῖς ἀκεραιότεραις ψυχαῖς διὰ τῶν κακουρ-
 γοτέρων ἐναποτίθενται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμῶν κατεψεύδονται, ὡς ὁμο-
 δόξων καὶ ὁμοφρόνων, τῷ χαλινῷ τὸ δέλεαρ περιβάλλοντες, καὶ
 διὰ τοῦ προσχήματος τούτου τὸ ἑαυτῶν θέλημα κακῶς ἐκπληροῦν-
 5 τες, καὶ τὴν ἀπλότητα ἡμῶν, ἐξ ἧς ἀδελφικῶς αὐτοὺς ἐωρῶμεν
 καὶ οὐκ ἄλλοτρίως, κακίας ἐφόδιον ποιησάμενοι· οὐ μόνον δέ, ἀλλ'
 ὅτι καὶ ὑπὸ τῆς δυτικῆς συνόδου δεδέχθαι φασίν, ὡς πυνθάνομαι,
 ὑφ' ἧς τὸ πρότερον ἦσαν κατακριθέντες, ὡς πᾶσιν εὐδηλον. Εἰ μὲν
 οὖν ἐδέχθησαν ἢ νῦν ἢ πρότερον οἱ τὰ Ἀπολλιναρίου φρονοῦντες,
 10 τοῦτο δειξάτωσαν καὶ ἡμεῖς στέρξομεν. Δῆλον γάρ, ὅτι τῷ ὀρθῷ
 λόγῳ συνθέμενοι· οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται ἄλλως, εἰ τούτου τετυχήκασι.
 Δείξουσι δὲ πάντως, ἢ διὰ τόμον συνοδικοῦ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοι-
 νωνικῶν· οὗτος γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος. Εἰ δὲ λόγος τοῦτο ἐστὶ
 καὶ ἀναπλασμός, εὐπρεπείας ἕνεκεν αὐτοῖς καὶ πιθανότητος τῆς
 15 πρὸς τοὺς πολλοὺς εὐρημέτος διὰ τὸ τῶν προσώπων ἀξιόπιστον,
 δίδαξον αὐτοὺς ἡρμεῖν καὶ διέλεγε. Τῇ γὰρ σῆ πολιτεία καὶ ὀρθο-
 δοξία τοῦτο πρέπειν ὑπολαμβάνομεν.

Μὴ ἀπατάτωσαν οἱ ἄνθρωποι, μηδὲ ἀπατάσθωσαν, ἄνθρω-
 πον ἄνου δεχόμενοι τὸν Κυριακόν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, μᾶλλον δὲ
 20 τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεόν. Οὐδὲ γὰρ τὸν ἄνθρωπον χωρίζομεν
 τῆς θεότητος, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν δογματίζομεν, πρότερον μὲν
 οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν καὶ Υἱὸν μόνον προαιώνιο·, ἀμιγῆ
 σώματος, καὶ τῶν ὅσα σώματος, ἐπὶ τέλει δὲ καὶ ἄνθρωπον,
 προσληφθέντα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, παθητὸν σαρκί,
 25 ἀπαθῆ θεότητι, περιγραφτὸν σώματι, ἀπερίγραφτον πνεύματι, τὸν
 αὐτὸν ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ὀρώμενον καὶ νοούμενον, χωρητὸν
 καὶ ἀχώρητον, ἴν' ὄλω ἄνθρώπῳ τῷ αὐτῷ καὶ Θεῷ ὄλος ἄνθρω-
 πος ἀναπλασθῆ πεσὼν ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν.

Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν ὑπολαμβάνει, χωρὶς
 30 ἐστὶ τῆς θεότητος. Εἴ τις ὡς διὰ σωλήνος τῆς Παρθένου δραμεῖν,
 ἀλλὰ μὴ ἐν αὐτῇ διαπεπλάσθαι λέγοι θεϊκῶς ἅμα καὶ ἀνθρωπικῶς·
 θεϊκῶς μὲν, ὅτι χωρὶς ἀνδρός· ἀνθρωπικῶς δέ, ὅτι νόμῳ κηήσεως,

97. Μερικοὶ πατέρες χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ Χριστὸ τὴν ἔκφραση «Κυριακὸς ἄνθρωπος», ποῦ ἀπῆχει κάπως τοὺς ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ὁ Γρηγόριος τὴν ἀποδοκιμάζει.

ὄχι; ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐνσταλάζουν τὴν κακοδοξία τους στὶς ἀγνές ψυχές μέσω τῶν δόλιων. Ἄλλὰ φοβερὸ εἶναι γιατί ψεύδονται ριζικά ἐναντίον μου, ὅτι τάχα εἶμαι ὁμόδοξος καὶ σύμφωνος μαζί τους, κρύβοντας μὲ δόλωμα τὸ ἀγκίστρι, κι ἐκπληρώνουν δόλια τὸ θέλημά τους μὲ τὸ πρόσχημα αὐτὸ κάνοντας τὴν ἀπλότητά μας νὰ τοὺς βλέπομε σὰν ἀδελφούς καὶ ὄχι σὰν ἐχθρούς μέσω τῆς κακίας τους. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτό. Ἄλλὰ ὅπως μαθαίνω ἔγιναν ἀποδεκτοὶ καὶ ἀπὸ τὴ σύνοδο τῶν δυτικῶν, πού πρῶτα τοὺς εἶχε καταδικάσει ὅπως ἦταν γνωστὸ σὲ ὅλους. Ἄν λοιπὸν ἔγιναν δεκτοὶ ἢ τώρα ἢ προηγουμένως ὅσοι πρεσβεύουν τίς γνώμες τοῦ Ἀπολλινάριου, ἃς μᾶς δώσουν ἀπόδειξη καὶ θὰ τὸ δεχτοῦμε. Γιατί θὰ ἦταν φανερό ὅτι συμβαδίζουν μὲ τὸν ὀρθὸ λόγον· δὲν ὑπάρχει δηλαδὴ ἄλλο ἐνδεχόμενο, ἂν πέτυχαν αὐτὴ τὴν ἀποδοχή. Καὶ πρέπει νὰ τὸ δείξουν εἴτε μὲ τόμο συνοδικὸ ἢ μ' ἐνημερωτικὲς ἐπιστολές. Αὐτὸς εἶναι ὁ συνηθισμένος τρόπος τῶν συνόδων. Ἄν αὐτὸ ὅμως εἶναι λόγος μόνο καὶ πλάσμα τῆς φαντασίας, πού ἐπινοήθηκε γιὰ λόγους ὠραιότητας καὶ πιθανοφάνειας πρὸς τοὺς πολλούς, ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἀξιόπιστα πρόσωπα, συμβούλεψέ τους νὰ ἡρεμήσουν καὶ ἔλεγξέ τους. Γιατί νομίζω ὅτι αὐτὸ ἀρμόζει στὸν τρόπο τῆς ζωῆς σου καὶ στὴν ὀρθὴ πίστη σου.

Νὰ μὴ σὲ ξεγελοῦν οἱ ἄνθρωποι μήτε νὰ τοὺς ξεγελᾷς, ὅταν δέχονται τὸν Κυριακό⁹⁷, ὅπως αὐτοὶ λένε, ἀλλὰ μάλλον τὸν Κύριόν μας καὶ Θεόν, δίχως νοῦ ἄνθρωπο. Γιατί βέβαια δὲ χωρίζομε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ θεότητα, ἀλλὰ μιλοῦμε γιὰ ἓναν καὶ τὸν αὐτό, πού δὲν ἦταν ἄνθρωπος πρῶτα ἀλλὰ μονάχα Θεὸς καὶ Υἱὸς προαιώνιος, καθαρὸς ἀπὸ σῶμα κι ὅ,τι σωματικὸ καὶ τελικὰ καὶ ἄνθρωπος πού ἔγινε γιὰ τὴ σωτηρία μας μὲ παθητὴ σάρκα καὶ ἀπαθὴ θεότητα, περιορισμένος στὸ σῶμα, ἀπεριόριστος στὸ πνεῦμα, ὁ ἴδιος ἐπίγειος συνάμα καὶ οὐράνιος, ὁρατὸς καὶ νοητὸς, χωρητὸς κι ἀχώρητος, ὥστε μὲ τὸ αὐτὸ θεῖο καὶ ἀνθρώπινο ὄλο νὰ ἀναπλαστεῖ ὄλος ὁ ἄνθρωπος πού ἔπесе στὴν ἁμαρτία.

Ὅποιος δὲ θεωρεῖ Θεοτόκο τὴν ἁγία Μαρία, εἶναι ἄσχετος μὲ τὴ θεότητα. ~~Ὅμοια ἄθεός εἶναι ὅποιος λέει ὅτι ὁ Χριστὸς πέρασε ἀπὸ τὴν Παρθένο σὰν ἀπὸ σωλήνα καὶ δὲ διαμορφώθηκε μέσα σ' αὐτὴν συνάμα ὡς Θεὸς καὶ ὡς ἄνθρωπος (ὡς Θεὸς ἐπειδὴ~~

ομοίως ἄθεος. Εἴ τις διαπεπλάσθαι τὸν ἄνθρωπον, εἶθ' ὑποδεδυκέ-
 ναί λέγοι Θεόν, κατὰκριτος. Οὐ γὰρ γέννησις Θεοῦ τοῦτό ἐστιν,
 ἀλλὰ φυγὴ γεννήσεως. Εἴ τις εἰσάγει δύο υἱούς, ἓνα μὲν τὸν ἐκ
 Θεοῦ καὶ Πατρός, δεύτερον δὲ τὸν ἐκ τῆς μητρὸς, ἀλλ' οὐχὶ ἓνα καὶ
 5 τὸν αὐτόν, καὶ τῆς υἰοθεσίας ἐκπέσει τῆς ἐπηγγελμένης τοῖς ὀρθῶς
 πιστεύουσι. Φύσεις μὲν γὰρ δύο Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καὶ ψυχὴ
 καὶ σῶμα· υἱοὶ δὲ οὐ δύο, οὐδὲ θεοί. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα δύο ἄνθρω-
 ποι, εἰ καὶ οὕτως ὁ Παῦλος τὸ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ ἐκτὸς
 προσηγόρευσε. Καὶ εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ
 10 ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ (εἴπερ μὴ ταυτὸν τὸ ἀόρατον τῷ ὀρατῷ, καὶ τὸ
 ἄχρονον τῷ ὑπὸ χρόνον), οὐκ ἄλλος δὲ καὶ ἄλλος· μὴ γένοιτο. Τὰ
 γὰρ ἀμφοτέρωθεν ἐν τῇ συγκράσει, Θεοῦ μὲν ἐνανθρωπήσαντος, ἀν-
 θρώπου δὲ θεωθέντος, ἢ ὅπως ἂν τις ὀνομάσειε. Λέγω δὲ ἄλλο
 καὶ ἄλλο, ἔμπαλιν ἢ ἐπὶ τῆς Τριάδος ἔχει. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄλλος καὶ
 15 ἄλλος, ἵνα μὴ τὰς ὑποστάσεις συγγέωμεν· οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ἐν
 γὰρ τὰ τρία καὶ ταυτὸν τῇ θεότητι.

Εἴ τις, ὡς ἐν προφήτῃ, λέγοι κατὰ χάριν ἐνεργηκέναι, ἀλλὰ
 μὴ κατ' οὐσίαν συνῆφθαί τε καὶ συνάπτεσθαι, εἴη κενὸς τῆς κρείτ-
 20 τονος ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ πλήρης τῆς ἐναντίας. Εἴ τις μὴ προσκυ-
 νεῖ τὸν ἐσταυρωμένον, ἀνάθεμα ἔστω καὶ τετάρτῳ μετὰ τῶν θεο-
 κτόνων. Εἴ τις ἐξ ἔργων τετελειωμένον, ἢ μετὰ τὸ βάπτισμα, ἢ
 μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν υἰοθεσίας ἠξιώσθαι λέγοι, καθάπερ
 οὗς Ἕλληνες παρεγγράπτους εἰσάγουσιν, ἀνάθεμα ἔστω. Τὸ γὰρ
 ἠργμένον, ἢ προκόπτον, ἢ τελειούμενον, οὐ θεός, κἂν διὰ τὴν κατὰ
 25 μικρὸν ἀνάδειξιν οὕτω λέγηται. Εἴ τις ἀποτεθεῖσθαι νῦν τὴν ἀγίαν
 σάρκα λέγοι, καὶ γυμνὴν εἶναι τὴν θεότητα τοῦ σώματος, ἀλλὰ μὴ
 μετὰ τοῦ προσλήμματος καὶ εἶναι, καὶ ἤξειν, μὴ ἴδοι τὴν δόξαν τῆς
 παρουσίας αὐτοῦ. Ποῦ γὰρ τὸ σῶμα νῦν, εἰ μὴ μετὰ τοῦ προσλα-

98. Ἐφ. 1,5.

99. Εἶναι καὶ ἄνθρωπος ἐπειδὴ ἔχει ψυχὴ καὶ σῶμα. Αὐτὸ διδάσκει ὁ
 Γρηγόριος καὶ εἶναι καὶ ἡ διαφορά του πρὸς τὸν Ἀπολλινάριο.

1. Α' Κορ. 15,45 . Β' Κορ. 4,16 . Ἐφ. 3,16.

2. Ἄλλος ὁ Πατήρ, ἄλλος ὁ Υἱός, ἄλλος τὸ Πνεῦμα, ὡς πρόσωπα, ὡς
 ὑποστάσεις· ὡς οὐσία ἓνα, ὄχι ἄλλο καὶ ἄλλο.

δὲ μεσολάβησε ἄνδρας, ὡς ἄνθρωπος γιατίι συμμορφώθηκε στὸ νόμο τῆς κησεως). Ἀξιοκατάκριτος εἶναι ὁποῖος λέει ὅτι διαπλάστηκε πρῶτα ὡς ἄνθρωπος κι ἔπειτα φόρεσε τὴ θεότητα· αὐτὸ δὲν εἶναι γέννηση Θεοῦ ἀλλὰ ἀποφυγὴ γεννήσεως. "Ὅποῖος εἰσάγει δύο υἱούς, ἓνα ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα κι ἓνα δευτερο ἀπὸ τὴ μητέρα κι ὄχι ἓνα και τὸν αὐτόν, θὰ ἐκπέσει ἀναπόφευκτα κι ἀπὸ τὴν υἰοθεσία⁹⁸, πὺ εἶναι ὑποσχεμένη σ' ὅσους πιστεύουν ὀρθά. Εἶναι δηλαδὴ δύο φύσεις, Θεὸς και ἄνθρωπος, ἀφοῦ εἶναι ψυχὴ και σῶμα⁹⁹, δὲν εἶναι ὅμως δύο Υἱοὶ οὔτε δύο Θεοί. Οὔτε ἔχομε ἐδῶ δύο ἀνθρώπους, ἂν και ἔτσι χαρακτήρισε¹ ὁ Παῦλος τὸ ἐσωτερικὸ και τὸ ἐξωτερικὸ τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἂν πρέπει νὰ μιλήσω μὲ συντομία, εἶναι ἄλλο και ἄλλο τὰ στοιχεῖα πὺ ἀποτελοῦν τὴ σύνθεση τοῦ Σωτῆρα (ἂν δὲν εἶναι ἴδια τὸ ὀρατὸ και τὸ ἀόρατο, τὸ ἄχρονο και τὸ ἐγχρονο) ὁ ἴδιος ὅμως δὲν εἶναι ἄλλος κι ἄλλος· μὴ γένοιτο. Γιατί τὰ δύο εἶναι ἓνα μὲ τὴ σύγκραση, ὁ Θεὸς ἐγινε ἄνθρωπος και ὁ ἄνθρωπος ἐγινε Θεός, ἢ ὅπως ἀλλῶς κι ἂν τὸ πεις. Κι ὅταν λέγω ἄλλο κι ἄλλο² τὸ ἐννοῶ ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι στὴν Τριάδα. Ἐκεῖ εἶναι ἄλλος και ἄλλος, γιὰ νὰ μὴ συγχέομε τίς ὑποτάσεις, ὄχι ὅμως ἐπίσης ἄλλο και ἄλλο, γιατί και τὰ τρία ἔχουν ἓνα και τὸ αὐτὸ στοιχεῖο τὴ θεότητα.

"Ἄν λέει κάποιος ὅτι ἡ θεότητα ἔχει ἐνεργῆσει κατὰ χάρη, ὅπως στὴν περίπτωσῃ ἐνὸς προφήτη, και δὲν ἔχει συναφθεῖ και δὲ συνάπτεται κατὰ τὴν οὐσία, εἶναι κενὸς ἀπὸ τὴν ἀνώτερη ἐνέργεια ἢ μᾶλλον γεμάτος ἀπὸ τὴν ἀντίθετη. "Ἄν κανένας δὲν προσκυνᾷ τὸ Σταυρωμένο νὰ ἀναθεματιστεῖ και νὰ καταταχθεῖ μὲ τοὺς θεοκτόνους. "Ὅποῖος διδάσκει ὅτι ὁ Χριστὸς τελειοποιήθηκε μὲ τὰ ἔργα του ἢ μετὰ τὸ βάπτισμα ἢ μετὰ τὴν ἀνάστασή του ἀπὸ τοὺς νεκροὺς και ἀξιῶθηκε νὰ γίνεῖ Υἱός, ὅπως αὐτοὶ πὺ κάποιοι "Ἑλληνες εἰσάγουν στὰ γραπτὰ τους, αὐτὸς ν' ἀναθεματίζεται. Γιατί ὅ,τι ἔχει ἀρχὴ ἢ πρόοδο ἢ τελειοποίηση δὲν εἶναι Θεός, ἀκόμα κι ἂν λέγεται ἔτσι ἐξαιτίας τῆς βαθμιαίας ἀνάδειξής του. "Ἄν κάποιος λέει ὅτι τώρα ἔχει ἀποθέσει τὴν ἁγία σάρκα του και ἡ θεότητά του εἶναι γυμνὴ ἀπὸ σῶμα και δὲν εἶναι μὲ τὴ σάρκα πὺ ἔχει προσλάβει και οὔτε θαρθεῖ μ' αὐτὴν, νὰ μὴ δεῖ τὴ δόξα τῆς παρουσίας του. Γιατί πὺ εἶναι τώρα τὸ σῶμα, ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι μαζί μ' αὐτόν πὺ

βόντος; οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς Μανιχαίων λήρους τῷ ἡλίῳ ἐναποτέθειται, ἵνα τιμηθῆ διὰ τῆς ἀτιμίας; ἢ εἰς τὸν ἀέρα ἐχέθη καὶ διελύθη, ὡς φωνῆς φύσις, καὶ ὁδοῦς ρύσις, καὶ ἀστραπῆς δρόμος οὐχ ἵσταμένης. Ποῦ δὲ καὶ τὸ ψηλαφηθῆναι αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν 5 ἢ ὀφθῆσσεσθαι ποτε ὑπὸ τῶν ἐκκεντησάντων; θεότης γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἀόρατος. Ἄλλ' ἤξει μὲν μετὰ τοῦ σώματος, ὡς ἐμὸς λόγος, τοιοῦτος δὲ οἷος ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ὄρει, ἢ παρεδείχθη, ὑπερνωκώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος. Ὡσπερ δὲ ταῦτα λέγομεν ἀποσκευαζόμενοι τὴν ὑπόνοιαν, οὕτω κάκεῖνα γράφομεν διορθοῦ-
10 μνοι τὴν καινοτομίαν.

Εἴ τις λέγοι τὴν σάρκα ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθῆναι, ἀλλὰ μὴ ἐντεῦθεν εἶναι καὶ παρ' ἡμῶν, εἰ καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἀνάθεμα ἔστω. Τὸ γάρ, «ὁ δευτέρος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ», καὶ «οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι», καί, «οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρα-
15 νόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο, νομιστέον λέγεσθαι διὰ τὴν πρὸς τὸν οὐράνιον ἔνωσιν, ὡσπερ καὶ τὸ διὰ Χριστοῦ γεγονέναι τὰ πάντα, καὶ «κατοικεῖν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν», οὐ κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ νοούμενον, κίρναμένων ὡσπερ τῶν φύσεων,
20 οὕτω δὴ καὶ τῶν κλήσεων, καὶ περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας τῷ λόγῳ τῆς συμφυΐας.

Εἴ τις εἰς ἄνουν ἄνθρωπον ἠλπικεν, ἀνόητος ὄντως ἐστί, καὶ οὐκ ἄξιος ὄλως σώζεσθαι. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον] ὃ δὲ ἦνωται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται. Εἴ ἡμῖς ἐπταισεν ὁ
25 Ἀδάμ, ἡμῖς καὶ τὸ προσειλημμένον καὶ τὸ σωζόμενον. Εἴ δὲ ὄλος, ὄλω τῷ γεννηθέντι ἦνωται, καὶ ὄλως σώζεται. Μὴ τοίνυν βασκαίνεταιωσαν ἡμῖν τῆς παντελοῦς σωτηρίας, μηδὲ ὅσῳ μόνον καὶ νεῦρα καὶ ζωγραφίαν ἀνθρώπου τῷ Σωτῆρι περιτιθέτωσαν. Εἰ μὲν γὰρ ἄψυχος ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ Ἀρειανοὶ λέγουσιν, ἴν' ἐπί

3. Κατὰ τοὺς Μανιχαίους τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἀποτεθεῖ στὸν ἡλιο-
«ἄλῃρος», λέγει ὁ Γρηγόριος; εἶναι μαζί μ' αὐτὸν ποῦ τὸ ἔχει προσλάβει.

4. Λουκᾶ 24,39.

8. Α' Κορ. 15,48.

5. Ζαχ. 12,10.

9. Ἰω. 3,13.

6. Ματθ. 17,2.

10. Ἰω. 1,3.

7. Α' Κορ. 15,47.

11. Ἐφ. 3,17.

τὸ ἔχει προσλάβει; Γιατὶ δὲν ἔχει βέβαια ἀναπαυθεῖ κατὰ τὶς φλυαρίες τῶν Μανιχαίων³ στὸν ἥλιο γιὰ νὰ τιμηθεῖ μὲ ἀτιμία· οὔτε διασκορπίστηκε καὶ διαλύθηκε στὸν ἀέρα, ὅπως ὁ ἦχος τῆς φωνῆς, ἢ ἡ διάχυση τοῦ ἀρώματος καὶ ἡ στιγμιαία πορεία τῆς ἀστραπῆς. Ποὺ πηγαίνει τότε καὶ ἡ ψηλάφησή του μετὰ τὴν ἀνάσταση⁴ ἢ τὸ ὅτι τὸν εἶδαν κάποτε αὐτοὶ ποὺ τὸν εἶχαν λογχίσει⁵; Ἡ θεότητα ὡς θεότητα εἶναι ἀόρατη. Ἀλλὰ θὰ ρθει, ὅπως λέγω, μαζί μὲ τὸ σῶμα καὶ θὰ εἶναι ἔτσι ὅπως τὸν εἶδαν οἱ μαθητὲς του στὸ ὄρος ἢ παρουσιάστηκε δίπλα τους⁶, ὅπου ἡ θεότητα ὑπερνικοῦσε τὴ σάρκα. Κι ὅπως τὰ λέμε αὐτὰ γιὰ νὰ ἀποκρούσομε τὴν ὑπόνοια, ἔτσι γράφομε κι ἐκεῖνα γιὰ νὰ διορθώσομε τὴν κενотоμία.

Ἄν λέει κανένας ὅτι ἡ σάρκα του κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ δὲν εἶναι ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ μᾶς, ἂν καὶ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ δική μας, νὰ ἀναθεματίζεται. Γιατὶ τὶς διατυπώσεις: «Ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ»⁷· «οἶος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι»⁸· «οὐδεὶς ἀναβέβηκε εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»⁹, πρέπει νὰ τὶς θεωρήσομε ὅτι λέγονται ἐξαιτίας τῆς ἔνωσής του μὲ τὸν οὐράνιο, ὅπως τὸ ὅτι τὰ πάντα ἔγιναν μέσω τοῦ Χριστοῦ¹⁰ καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς κατοικεῖ στὶς καρδιές μας¹¹ ὄχι μὲ σωματικὴ φανέρωση τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ νοητά, μὲ ἀνάμειξη καὶ τῶν κλήσεων ὅπως ἀνάμειχθηκαν καὶ οἱ φύσεις καὶ ποὺ ἀλληλοπεριχωροῦνται σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τῆς στενῆς συνένωσής τους.

Ὅποιος στηρίζει τὶς ἐλπίδες του σὲ δίχως νοῦ ἄνθρωπο, εἶναι ἀνόητος στ' ἀλήθεια καὶ ὀλότελα ἀνάξιος νὰ σωθεῖ. Γιατὶ ὅ,τι δὲν προσλαμβάνεται εἶναι ἀθεράπευτο· ἐνῶ ὅποιο ἔχει ἐνωθεῖ μὲ τὸ Θεὸ αὐτὸ εἶναι ποὺ σώζεται. Ἄν ὁ Ἀδὰμ ἀμάρτησε κατὰ τὸ μισὸ του, τὸ μισὸ εἶναι κι ἐκεῖνο ποὺ ἔχει προσληφθεῖ καὶ ἔχει σωθεῖ. Ἄν ἀμάρτησε ὀλόκληρος, τότε ἔχει ἐνωθεῖ ὀλόκληρος, ἔτσι ὅπως σὰν σύνολο ἔχει γεννηθεῖ καὶ σώζεται στὸ σύνολό του. Νὰ μὴ φθονοῦν λοιπὸν τὴν τέλεια σωτηρία μας κι ἄς μὴν περιβάλλουν τὸ Σωτήρα μὲ ὁστά μόνον καὶ νεῦρα καὶ μορφὴ ἀνθρώπου. Ἄν δεχτοῦμε πῶς ὁ Χριστὸς εἶναι ἄνθρωπος ἄψυχος, αὐτὸ λένε καὶ οἱ Ἀρειανοί, γιὰ νὰ ἀποδώσουν στὴ θεότητα τὸ πάθος, γιατί

τὴν θεότητα τὸ πάθος ἐνέγκωσιν, ὡς τοῦ κινουῦντος τὸ σῶμα, τοῦ-
του καὶ πάσχοντος. Εἰ δὲ ἔμψυχος, εἰ μὲν οὐ νοερός, πῶς καὶ ἄν-
θρωπος; οὐ γὰρ ἄνουν ζῶον ὁ ἄνθρωπος. Καὶ ἀνάγκη τὸ σχῆμα
μὲν ἀνθρώπειον εἶναι καὶ τὴν σκηνὴν, τὴν δὲ ψυχὴν ἵππου τινός, ἢ
5 βοός, ἢ ἄλλου τῶν ἀνοήτων. Τοῦτο γοῦν ἔσται καὶ τὸ σωζόμενον·
καὶ διεψεύσθη ἐγὼ παρὰ τῆς ἀληθείας, ἄλλου τιμηθέντος, ἄλλος
μεγαλαυχούμενος. Εἰ δὲ νοερός, ἀλλ' οὐκ ἄνους ὁ ἄνθρωπος, παυ-
σάσθωσαν ὄντως ἀνοηταίνοντες.

Ἄλλ' ἤρκει, φησὶν, ἡ θεότης ἀντὶ τοῦ νοῦ. Τί οὖν πρὸς ἐμέ
10 τοῦτο; Θεότης γὰρ μετὰ σαρκὸς μόνης οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐδὲ
ψυχῆς μόνης, οὐδὲ ἀμφοτέρων χωρὶς τοῦ νοῦ, ὃ καὶ μᾶλλον ἄν-
θρωπος. Τήρει οὖν τὸν ἄνθρωπον ὄλον, καὶ μίξον τὴν θεότητα, ἵνα
με τελέως εὐεργετῆς. Ἄλλ' οὐκ ἐχώρει, φησί, δύο τέλεια. Οὐδὲ
γάρ, εἴπερ σωματικῶς σκοπεῖς. Ἀγγεῖον γὰρ μεδιμναῖον οὐ
15 χωρήσει διμέδιμνον, οὐδὲ σώματος ἑνὸς τόπος δύο ἢ πλείω σώμα-
τα· εἰ δὲ ὡς νοητὰ καὶ ἀσώματα, σκόπει ὅτι καὶ ψυχὴν καὶ λόγον
καὶ νοῦν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὁ αὐτὸς ἐχώρησα, καὶ πρὸ ἐμοῦ τὸν
Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ κόσμος οὗτος, τὸ ἐξ
ὄρατῶν λέγω καὶ ἀόρατων σύστημα. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν νοητῶν
20 φύσις, ἀσωμάτως καὶ ἀμερίστως, καὶ ἀλλήλοις καὶ σώμασι μίγνυ-
σθαι. Ἐπεὶ καὶ φωναὶ πλείους ἀκοῆ μὴ χωρηταί, καὶ ὄψεις πολ-
λῶν τοῖς αὐτοῖς ὄρατοῖς, καὶ ὄσφραντοῖς ὄσφρησις, οὔτε τῶν αἰ-
σθήσεων στενοχωρουμένων ὑπ' ἀλλήλων ἢ ἐκθλιβομένων, οὔτε
τῶν αἰσθητῶν ἐλαττουμένων τῷ πλήθει τῆς ἀντιλήψεως.

25 Ποῦ δὲ καὶ τέλειος νοῦς ἀνθρώπου ἢ ἀγγέλου, συγκρίσει θε-
ότητος, ἵνα τὸ ἕτερον ἐκλιβῆ παρουσίᾳ τοῦ μεΐζονος; οὐδὲ γὰρ αὐγὴ
τι πρὸς ἥλιον, οὐδὲ νοτὶς ὀλίγη πρὸς ποταμόν, ἵνα τὰ μικρὰ προα-
νέλωμεν, οἴκου μὲν αὐγὴν, γῆς δὲ νοτίδα, καὶ οὕτω χωρηθῆ τὰ μει-
ζω καὶ τελεώτερα. Πῶς γὰρ χωρήσει δύο τέλεια, οἶκος μὲν αὐγὴν
30 καὶ ἥλιον, γῆ δὲ νοτίδα καὶ ποταμόν, τοῦτο διασκεψόμεθα· καὶ γὰρ

12. Ἡ ἀληθινὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ψυχὴ· τὸ σῶμα εἶναι ὁμοίωμα
καὶ σκιά τῆς.

αὐτὸς ποὺ κινεῖ τὸ σῶμα, αὐτὸς εἶναι κι ὅλας ποὺ πάσχει. Ἐνῶ ἂν εἶναι ἔμψυχος ὄχι ὅμως νοερός, πῶς εἶναι ἄνθρωπος; Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ζῶο χωρὶς νοῦ. Καὶ κατ' ἀνάγκην τὸ σχῆμα καὶ ἡ κατασκευὴ θὰ εἶναι ἀνθρώπινα, ἡ ψυχὴ ὅμως ψυχὴ ἀλόγου, βοδιοῦ ἢ κάποιου ἄλλου ζώου. Αὐτὸ θὰ εἶναι καὶ τὸ μέρος ποὺ σώζεται κι ἐγὼ διαψεύστηκα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ εἶμαι ἄλλος αὐτὸς ποὺ τιμήθηκε καὶ ἄλλος αὐτὸς ποὺ μεγαλαυχεῖ. Ἐν ὅμως ὁ ἄνθρωπος εἶναι νοερός καὶ δὲ στερεῖται ἀπὸ νοῦ, ἄς παύσουν ἐπιτέλους νὰ λένε ἀνοησίες.

Ἐφτανε λένε ἡ θεότητα στὴ θέση τοῦ νοῦ. Τί σχέση ἔχει τοῦτο μ' ἐμένα; Θεότητα μὲ σάρκα μόνο δὲν εἶναι ἄνθρωπος ἀλλὰ οὔτε καὶ μὲ ψυχὴ μόνο οὔτε καὶ μὲ τὰ δύο χωρὶς τὸ νοῦ, πράγμα ποὺ κυριότερα εἶναι ὁ ἄνθρωπος¹². Δέξου λοιπὸν ὀλόκληρο τὸν ἄνθρωπο κι ἔνωσε μαζί του τὴ θεότητα γιὰ νὰ μοῦ κάνεις τέλεια τὴν εὐεργεσία. Θὰ πεῖς, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ χωρέσει ὁ ἄνθρωπος δυὸ τελειότητες. Σίγουρα, ἂν κοιτάξεις ἀπὸ σωματικὴ σκοπιά. Ἐνα δοχεῖο ἐνὸς μεδύμου δὲ θὰ χωρέσει δύο. Οὔτε ἓνα σῶμα θὰ περιλάβει δύο ἢ περισσότερα σώματα. Ἐν ὅμως τὰ δεῖς νοητὰ καὶ ἀσώματα, πρόσεξε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἔχω χωρέσει καὶ ψυχὴ καὶ λογικὸ καὶ νοῦ καὶ ἅγιο Πνεῦμα, καὶ πρὶν ἀπὸ μένα, ἔχει χωρέσει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα τοῦτος ὁ κόσμος, ἐννοῶ αὐτὸ τὸ σύστημα τῶν ὀρατῶν καὶ τῶν ἀόρατων. Τέτοια εἶναι ἡ φύση τῶν νοητῶν, χωρὶς σῶμα καὶ χωρὶς διαίρεση νὰ ἐνώνονται μεταξύ τους καὶ μὲ τὰ σώματα. Ἀφοῦ καὶ περισσότερες φωνὲς χωρᾶνε σὲ μιὰ ἀκοή καὶ πολλῶν ἀντικειμένων ὀράσεις στὰ ἴδια μάτια καὶ στὴν ἴδια ὄσφρηση πολλὲς ὀσμὲς κι οὔτε οἱ αἰσθήσεις στενοχωροῦνται ἢ πιέζονται ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη οὔτε τὰ αἰσθητὰ ἐλαττώνονται ἐπειδὴ εἶναι πολλὰ γιὰ τὴν ἀντίληψη.

Καὶ ποῦ εἶναι ὁ τέλειος νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ἀγγέλου σὲ σύγκριση μὲ τὴ θεότητα, γιὰ νὰ ἐκδιωχθεῖ τὸ ἓνα μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἰσχυρότερου; Οὔτε μιὰ μικρὴ λάμψη μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὸν ἥλιο, οὔτε λίγη δροσιὰ νὰ συγκριθεῖ μὲ ποταμό, γιὰ νὰ ἀφαιρέσω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ μικρά, τὸ φῶς ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ τὴ δροσιὰ ἀπο τὴ γῆ κι ἔτσι νὰ περιληφθοῦν τὰ μεγαλύτερα καὶ τελειότερα. Πῶς δηλαδὴ μπορεῖ νὰ περιλάβει δύο τέλεια τὸ σπίτι, τὸ φῶς

πολλῆς ὄντως τὸ πρᾶγμα φροντίδος ἄξιον. Ἡ ἀγνοοῦσιν, ὅτι τὸ πρὸς τι τέλειον πρὸς ἕτερον ἀτελές, ὡς βουνὸς πρὸς ὄρος, καὶ κόκκος νάπυος πρὸς κύαμον, ἢ τι ἄλλο τῶν μειζόνων σπερμάτων, κἄν τῶν ὁμογενῶν μεῖζον λέγεται· εἰ δὲ βούλει, καὶ ἄγγελος πρὸς Θεόν, 5 καὶ πρὸς ἄγγελον ἄνθρωπος; Τέλειον οὖν ἡμέτερος νοῦς καὶ ἡγεμονικόν, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ σώματος, οὐχ ἀπλῶς τέλειον, Θεοῦ δὲ δοῦλον καὶ ὑποχείριον, ἀλλ' οὐ συνηγεμονικόν, οὐδὲ ὁμότιμον. Ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς, Φαραὼ μὲν θεός, Θεοῦ δὲ θεράπων, ὡς ἀναγέγραπται· καὶ ἀστέρες νύκτα μὲν περιλάμπουσιν, ἡλίῳ δὲ κρύ- 10 πτονται, ὡς, μῆδ' ὅτι εἰσὶν, ἡμέρα γνωρίζεσθαι· καὶ λαμπὰς ὀλίγη μεγάλη πυρκαϊᾷ προσχωρήσασα, οὔτε ἀπόλλυται, οὔτε φαίνεται, οὔτε χωρίζεται, ἀλλ' ὅσον ἐστὶ πυρκαϊά, τοῦ ὑπερέχοντος ἐκνικησαντος.

Ἄλλὰ κατάκριτος, φησὶν, ὁ ἡμέτερος νοῦς. Τί δαὶ ἡ σὰρξ; οὐ 15 κατάκριτος; Ἡ καὶ ταύτην ἀποσκεύασαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἢ κάκεινον πρόσαγε διὰ τὴν σωτηρίαν. Εἰ τὸ χειρόν προσείληπται, ἴν' ἀγιασθῆ διὰ τῆς σαρκώσεως, τὸ κρεῖττον οὐ προσληφθήσεται, ἴν' ἀγιασθῆ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως; εἰ ὁ πηλὸς ἐζυμώθη καὶ νέον φύραμα γέγονεν, ὧ σοφοί, ἢ εἰκὼν οὐ ζυμωθήσεται, καὶ πρὸς Θεὸν 20 ἀνακραθήσεται, θεωθεῖσα διὰ τῆς θεότητος; Κάκεινο δὲ προσθήσομεν· εἰ διέπτυσται πάντως ὁ νοῦς ὡς ἁμαρτητικὸς καὶ κατάκριτος, καὶ διὰ τοῦτο σῶμα μὲν προσείληπται, νοῦς δὲ παραλέλειπται, συγγνώμη τοῖς πταίοισι περὶ νοῦν. Μαρτυρία γὰρ Θεοῦ κατὰ σὲ σαφῶς ἔδειξε τὸ τῆς θεραπείας ἀδύνατον. Εἶπω τὸ μεῖζον· σὺ μὲν 25 διὰ τοῦτο ἀτιμάζεις, ὧ βέλτιστε, τὸν ἐμὸν νοῦν (ὡς σαρκολάτρης, εἶπερ ἀνθρωπολάτρης ἐγώ), ἵνα συνδήσης Θεὸν πρὸς σάρκα, ὡς οὐκ ἄλλως δεθῆναι δυνάμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἐξαιρεῖς τὸ μεσότοιχον. Ὁ δὲ ἐμὸς λόγος τίς, τοῦ ἀφιλοσόφου καὶ ἀπαιδευτοῦ; ὁ νοῦς

13. Ἐξ, 7,1.

14. Α' Κορ. 5,7.

15. Οἱ Ἀπολλιναριστῆς καλοῦσαν τοὺς ὀρθόδοξους «ἀνθρωπολάτρες», ἐπειδὴ δίδασκαν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε προσλάβει ὄλο τὸν ἀνθρώπο.

16. Ἐφ. 2,14.

καὶ τὸν ἥλιο καὶ ἡ γῆ τῆ δροσιᾶ καὶ τὸν ποταμό, αὐτὸ ἄς ἐξετάσομε· γιατί τὸ πρᾶγμα εἶναι ἄξιο γιὰ πολλή μελέτη. Ἡ μήπως δὲν γνωρίζουν ὅτι τὸ τέλειο σχετικὰ μὲ ἓνα εἶναι ἀτελεῶς σὲ σχέση μ' ἓνα ἄλλο, ὅπως ὁ λόφος σὲ σχέση μὲ τὸ βουνὸ κι ὁ σπόρος τοῦ σιναπιοῦ σὲ σχέση μὲ τὰ κουκιά ἢ μ' ἓναν ἄλλο ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους σπόρους, κι ἂν ἐννοεῖται μεγαλύτερο μέσα στὸ ἴδιο εἶδος; Ἄν θέλεις καὶ ὁ ἄγγελος σὲ σύγκριση μὲ τὸ Θεὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν ἄγγελο; Τέλειο λοιπὸν στοιχεῖο εἶναι καὶ ὁ δικός μας νοῦς καὶ ἡγεμονικὸ ἀλλὰ σὲ σύγκριση μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὄχι ἀπόλυτα τέλειο, ἀλλὰ ὑποταχτικὸ καὶ ὑποχείριο στὸ Θεὸ καὶ ὄχι ἡγεμονικὸ οὔτε ὁμότιμο. Γιατί κι ὁ Μωϋσῆς γιὰ τὸ Φαραῶ εἶναι θεὸς¹³, τοῦ Θεοῦ ὅμως εἶναι ὑπηρετῆς ὅπως ἔχει γραφεῖ. Καὶ τὰ ἀστέρια καταφωτίζουν ὀλόγυρα τὴ νύχτα, στὸν ἥλιο ὅμως κρύβονται, ὥστε τὴν ἡμέρα νὰ μὴν ξέρομε οὔτε ἂν ὑπάρχουν κἀν. Καὶ μιὰ μικρὴ φλόγα ὅταν ζυγῶσει σὲ μεγάλη πυρκαϊὰ οὔτε χάνεται οὔτε φαίνεται οὔτε χωρίζεται ἀλλὰ γίνεται μιὰ πυρκαϊὰ ἐνιαία ὅπου κινᾶ τὸ πιὸ δυνατό.

Ἄλλὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ νοῦς μας εἶναι ἀξιοκατάκριτος. Καλά, καὶ ἡ σάρκα δὲν εἶναι ἀξιοκατάκριτη; Ἡ ν' ἀπορρίψεις κι αὐτὴν ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας ἢ κράτησε κι ἐκεῖνον γιὰ χάρη τῆς σωτηρίας. Ἄν ἔχει γίνει πρόσληψη χειρότερου γιὰ νὰ ἀγιαστεῖ μὲ τὴν σάρκωση, δὲ θὰ προσληφθεῖ τὸ ἀνώτερο γιὰ νὰ ἀγιαστεῖ μὲ τὴν ἐνανθρώπηση; Ἄν ζυμώθηκε ὁ πηλὸς κι ἔγινε ζύμη, σοφοί μου ἐσεῖς¹⁴, δὲ θὰ ζυμωθεῖ ἡ εἰκόνα καὶ δὲ θὰ ἀνακραθεῖ μὲ τὸ Θεό, ἀφοῦ θεωθεῖ μὲ τὴ θεότητα; Νὰ προσθέσομε καὶ τοῦτο· ἂν ἀποβάλαμε τὸν κατάπτυστο νοῦ, γιατί ὁδηγεῖ στὴν ἁμαρτία κι εἶναι ἀξιοκατάκριτος καὶ γι' αὐτὸ ἔχει προσληφθεῖ τὸ σῶμα κι ἔχει ἐξαιρεθεῖ ὁ νοῦς, τότε νὰ συγχωροῦνται ὅσοι ἁμαρτάνουν νοερά. Γιατί κατὰ τὴ γνώμη σου ἢ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ ἔχει δείξει πὼς ἡ θεραπεία του εἶναι ἀδύνατη. Νὰ πῶ τὸ μεγαλύτερο. Ἐσύ, φίλε μου, περιφρονεῖς τὸ νοῦ μου (σαρκολάτρης ἐσύ, ἂν ἐγὼ εἶμαι ἀνθρωπολάτρης)¹⁵, γιὰ νὰ συνδέσεις τὸ Θεὸ μὲ τὴ σάρκα, ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ δεθεῖ ἀλλιώτικα καὶ γι' αὐτὸ ἀφαιρεῖς τὸ μεσότοιχο¹⁶. Κι ὁ δικός μου λόγος ποιός εἶναι, ἐμένα τοῦ ἄσχετου μὲ τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν παιδεία; Ὅτι ὁ νοῦς ἐνώνεται μὲ τὸ νοῦ, ἐπειδὴ εἶναι

τῷ νοῖ μίγνυται, ὡς ἐγγυτέρῳ καὶ οἰκειωτέρῳ, καὶ διὰ τούτου σαρκὶ μεσιτεύοντος θεότητι καὶ παχύτητι.

Τίς δὲ καὶ ὁ λόγος αὐτοῖς τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἴδωμεν, εἵ-
 5 τουν σαρκώσεως, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν. Εἰ μὲν ἵνα χωρηθῆ Θεός, ἄλ-
 λως ἀχώρητος ὢν, καὶ ὡς ὑπὸ παραπετάσματι τῇ σαρκὶ τοῖς ἀν-
 θρώποις προσομιλήσῃ, κομψὸν τὸ προσωπεῖον αὐτοῖς, καὶ τὸ δρά-
 μα τῆς ὑποκρίσεως ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ ἄλλως ὀμιλήσαι ἡμῖν οἴον
 τε ἦν, ὡσπερ ἐν βάτῳ πυρὸς καὶ ἀνθρωπίνῳ εἶδει τὸ πρότερον. Εἰ
 δὲ ἵνα λύσῃ τὸ κατάκριμα τῆς ἁμαρτίας τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀγία-
 10 σας, ὡσπερ σαρκὸς ἐδέξασε διὰ τὴν σάρκα κατακριθεῖσαν, καὶ ψυ-
 χῆς διὰ τὴν ψυχὴν, οὕτω καὶ νοῦ διὰ τὸν νοῦν, οὐ πταίσαντα μόνον
 ἐν τῷ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ πρωτοπαθήσαντα, ὡσπερ οἱ ἰατροὶ λέγου-
 σιν ἐπὶ τῶν ἀρρωστημάτων. Ὁ γὰρ τὴν ἐντολὴν ἐδέξατο, τοῦτο
 καὶ τὴν ἐντολὴν οὐκ ἐφύλαξεν· ὁ δὲ οὐκ ἐφύλαξε, τοῦτο καὶ τὴν
 15 παράβασιν ἐτόλμησεν· ὁ δὲ παρέβη, τοῦτο καὶ σωτηρίας ἐδεῖτο μά-
 λιστα· ὁ δὲ τῆς σωτηρίας ἐδεῖτο, τοῦτο καὶ προσελήφθη· ὁ νοῦς
 ἄρα προσείληπται.

Τοῦτο νῦν ἀποδέδεικται, κἄν μὴ βούλωνται, γεωμετρικαῖς,
 ὡς φασιν αὐτοί, καὶ ἀναγκαίαις ἀποδείξεσι. Σὺν δὲ ποιεῖς παραπλή-
 20 σιον, ὡσπερ ἂν εἰ ὀφθαλμοῦ ἀνθρώπου πταίσαντος καὶ ποδὸς προσ-
 παίσαντος, τὸν πόδα μὲν ἐθεράπευες, τὸν δὲ ὀφθαλμὸν ἀθεράπευ-
 τον εἶας· ἢ ζωγράφου τι μὴ καλῶς γράψαντος, τὸ μὲν γραφὴν μετε-
 ποίεις, τὸν δὲ ζωγράφον ὡς κατορθοῦντα παρέτρεχες. Εἰ δὲ ὑπὸ
 τούτων ἐξειργόμενοι τῶν λογισμῶν, καταφεύγουσιν ἐπὶ τὸ δυνατόν
 25 εἶναι Θεῷ, καὶ χωρὶς νοῦ, σῶσαι τὸν ἄνθρωπον, δυνατόν δὴ πού
 καὶ χωρὶς σαρκός, μόνῳ τῷ βούλεσθαι, ὡσπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα
 ἐνεργεῖ, καὶ ἐνήργηκεν ἀσωμάτως. Ἄνελε οὖν μετὰ τοῦ νοῦ καὶ
 τὴν σάρκα, ἵν' ἢ σοι τέλειον τὸ τῆς ἀπονοίας. Ἄλλ' ἀπατῶνται ὑπὸ
 τοῦ γράμματος, καὶ διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ προστρέχουσι, τὴν συνή-

17. Ἐξ. 3,2.

18. Γεν. 18,1.

19. Στὸν Ἀβραάμ ἡ ἅγια Τριάδα φανερώθηκε μετὰ τὶς μορφὰς τριῶν ἀνθρώπων καὶ στὸ Λῶτ μετὰ δύο.

πλησιέστερος και συγγενικότερός του και με τη μεσολάβηση του νοῦ ανάμεσα στη θεότητα και στην ὕλη ἐνώνεται με τη σάρκα.

Ἄς δοῦμε και τί λένε για τὴν αἰτία τῆς ἐνανθρώπησης, δηλαδή τῆς σάρκωσης, ὅπως λένε αὐτοί. Ἄν ἔγινε για νὰ περιληφθεῖ ὁ Θεός, πού ἀλλιῶς εἶναι ἀχώρητος, και σὰν με παραπέτασμα νὰ ἐπικοινωνήσει δια μέσου τῆς σάρκας με τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς πηγαίνει ὡραῖα τὸ προσωπεῖο και τὸ δράμα πού παίζουν. Ἄς μὴν ἀναφέρω ὅτι ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπικοινωνήσει μαζί μας και με ἄλλο τρόπο ὅπως με τὴ μορφή φωτιᾶς στη βᾶτο¹⁷ και παλαιότερα με μορφή¹⁸ ἀνθρώπου¹⁹. Κι ἂν για νὰ διαλύσει τὴν καταδίκη ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἀγιάζοντας τὸ ὅμοιο με τὸ ὅμοιο, ὅπως χρειάστηκε νὰ λάβει σάρκα για τὴ σάρκα πού καταδικάστηκε και για τὴν ψυχή νὰ λάβει ψυχή, ἔτσι χρειάστηκε νὰ λάβει νοῦ για τὸ νοῦ, πού δὲν ἔσφαλε ἀπλῶς στὸν Ἀδὰμ ἀλλὰ και προτοεπάθε ὅπως λένε για τὶς ἀρρώστιες οἱ γιατροί. Τὸ στοιχεῖο λοιπὸν πού δέχτηκε τὴν ἐντολή, αὐτὸ και φύλαξε τὴν ἐντολή, κι ὅποιο δὲν τὴ φύλαξε αὐτὸ τόλμησε και τὴν παράβαση· κι αὐτὸ πού ἔκανε τὴν παράβαση αὐτὸ χρειάζοταν κυρίως και τὴ σωτηρία· κι αὐτὸ πού χρειάζοταν σωτηρία, αὐτοῦ και ἡ πρόσληψη ἔγινε. Ἄρα ἔχει προσληφθεῖ ὁ νοῦς.

Αὐτὸ λοιπὸν ἔχει ἀποδειχθεῖ τώρα, ἀκόμα κι ἂν δὲν τὸ θέλουν, με γεωμετρικὲς, ὅπως λένε αὐτοί, και ὑποχρεωτικὲς ἀποδείξεις. Ἐσὺ κάνεις κάτι παραπλήσιο, μ' ἐκεῖνο πού θὰ γινόταν ὅταν ἀρρωστήσει τὸ μάτι ἐνὸς ἀνθρώπου κι ἀρρωστήσει μαζί και τὸ πόδι· νὰ θεραπεύσεις τὸ πόδι και ν' ἀφήσεις ἀθεράπευτο τὸ μάτι· ἢ ὅταν ἓνας ζωγράφος δὲ ζωγραφίσει κάτι ὅπως πρέπει, νὰ ἀλλάξεις τὴ ζωγραφιά, τὸ ζωγράφο ὅμως νὰ τὸν ἀφήσεις γιατί πέτυχε. Ἄν, ἐμποδιζόμενοι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς συλλογισμοὺς, καταφεύγουν στὸ ἐπιχείρημα ὅτι εἶναι δυνατὸ στὸ Θεὸ νὰ σώσει τὸν ἀνθρωπο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νοῦ του, εἶναι δυνατὸ βέβαια σ' αὐτὸν νὰ τὸν σώσει και χωρὶς τὴ σάρκα με τὴ θέλησή του μόνο, ὅπως ἐνεργεῖ κι ὅλα τὰ ἄλλα και τὰ ἐνέργησε, δηλαδή χωρὶς σῶμα. Βγάλε λοιπὸν μαζί με τὸ νοῦ και τὴ σάρκα, για νὰ εἶναι πλήρης ἡ ἀνοησία σου. Ἀλλὰ ξεγελοῦνται ἀπὸ τὸ γράμμα και γι' αὐτὸ προστρέχουν στη σάρκα, ἀγνοώντας τὴ συνήθεια τῆς Γραφῆς. Ἐγὼ θὰ τοὺς τὸ ἐξηγήσω κι

θειαν τῆς Γραφῆς ἀγνοοῦντες. Ἡμεῖς αὐτοὺς καὶ τοῦτο διδάξομεν. Ὅτι μὲν γὰρ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς ἄνθρωπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου προσαγορεύεται, τί δεῖ πρὸς εἰδότας καὶ λέγειν:

Εἰ δὲ δισχυρίζονται τῷ, «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν», καὶ διὰ τοῦτο περιζέουσι τοῦ ἀνθρώπου τὸ κάλλιστον, ὡσπερ οἱ σκυτεῖς τὰ παχύτερα τῶν δερμάτων, ἵνα Θεὸν σαρκὶ συγκολλήσωσιν, ὧρα λέγειν αὐτοὺς καὶ σαρκῶν μόνων τὸν Θεὸν εἶναι Θεόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ψυχῶν, διὰ τὸ γεγράφθαι, «καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός», καί, «πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ 10 ἠΐξει», καὶ «εὐλογεῖτω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ», τοῦτ' ἔστι πᾶς ἄνθρωπος· ἢ πάλιν ἀσωμάτους καὶ ἀοράτους καταβεβηκέναι τοὺς πατέρας ἡμῶν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰωσήφ δεδέσθαι μόνην ὑπὸ τοῦ Φαραῳ, διὰ τὸ γεγράφθαι, «ἐν ἑβδομηκοντα πέντε ψυχαῖς κατέβησαν εἰς Αἴγυπτον», καί, «σίδηρον διήλ- 15 θεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ», πρᾶγμα δεθῆναι μὴ δυνάμενον. Ἀγνοοῦσι γὰρ οἱ ταῦτα λέγοντες, ὅτι συνεκδοχικῶς τὰ τοιαῦτα ὀνομάζεται, ἀπὸ μέρους τοῦ παντὸς δηλουμένου· ὡσπερ καί, «νεοσσοὶ τῶν κοράκων επικαλοῦνται τὸν Θεόν», ἢ ἡ πτηνὴ δηλωθῆ φύσις, καὶ Πλειὰς καὶ Ἑσπερος καὶ Ἀρκτοῦρος μνημονεῦνται ἀντὶ πάντων 20 ἀστέρων, καὶ τῆς περι τούτους οἰκονομίας.

Καὶ ἅμα οὐκ ἄλλως οἶόν τε ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ δηλωθῆναι περὶ ἡμᾶς ἀγάπην, ἢ ἐκ τοῦ μνημονευθῆναι τὴν σάρκα, καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς κατέβη καὶ μέχρι τοῦ χείρονος. Σάρκα γὰρ εἶναι ψυχῆς εὐτέλεστερον, πᾶς τῶν εὐ φρονούντων ὁμολογήσει. Τὸ οὖν, «ὁ Λόγος σὰρξ 25 ἐγένετο», ἴσον δοκεῖ μοι δύνασθαι τῷ καὶ ἀμαρτίαν αὐτὸν γεγενῆσθαι λέγεσθαι καὶ κατάραν· οὐκ εἰς ταῦτα τοῦ Κυρίου μεταποιηθέντος, πῶς γάρ; ἀλλ' ὡς διὰ ταῦτα δέξασθαι τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀναλαβόντος, καὶ τὰς νόσους βαστάσαντος. Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς ἐν τῷ παρόντι διὰ τὸ σαφές καὶ τοῖς πολλοῖς εὐληπτον. Οὐ γὰρ λο- 30 γογραφεῖν, ἀλλ' ἐπισχεῖν τὴν ἀπάτην βουλόμενοι, ταῦτα γράφομεν. τὸν δὲ τελεώτερον περὶ τούτων λόγον εἰ δοκεῖ, καὶ διὰ μακροτέρων ἀποδώσομεν.

20. Ἰω. 1,14. 22. Ψαλμ. 64,3. 24. Πρ. 7,14. 26. Ψαλμ. 146,9.
21. Ἰω. 17,2. 23. Ψαλμ. 144,21. 25. Ψαλμ. 105,18. 27. Ἰωβ 38,31-32.

αυτό. Ὅτι σὲ κάθε μέρος τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται ἄνθρωπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, τί χρειάζεται ἀκόμα καὶ νὰ τὸ πῶ σ' αὐτοὺς ποὺ τὸ ξέρουν;

Ἄν ὅμως στηρίζονται στὸ χωρίο «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»²⁰ καὶ γι' αὐτὸ ἀφαιροῦν τὸ ὠραιότατο μέρος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ὁ ὑποδηματοποιὸς ξύνει τὰ παχύτερα ἀπὸ τὰ δέρματα, γιὰ νὰ συγκολλήσουν τὸ Θεὸ στὴ σάρκα, εἶναι καιρὸς νὰ ποῦνε ὅτι καὶ ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς μόνο τῶν σαρκῶν καὶ ὄχι καὶ τῶν ψυχῶν, ἐπειδὴ ἔχει γραφεῖ· «καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός»²¹, καὶ «εὐλογοῖται πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ»²², «πᾶσα σὰρξ» σημαίνει κάθε ἄνθρωπος. Ἡ πάλι ἄς ποῦνε ὅτι οἱ πρόγονοί μας κατέβηκαν στὴν Αἴγυπτο ἀσώματοι καὶ ἀόρατοι καὶ ὅτι ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ φυλακίστηκε ἡ ψυχὴ του μόνο ἀπὸ τὸ Φαραῶ, ἐπειδὴ ἔχει γραφεῖ «ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς κατέβησαν εἰς Αἴγυπτον»²⁴ καὶ «σίδηρον διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ»²⁵, πράγμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ δεθεῖ. Ὅσοι τὰ λένε αὐτὰ ἀγνοοῦν ὅτι αὐτὰ λέγονται κατὰ συνεκδοχὴ κι ὅτι ἀπὸ ἓνα μέρος ὀνομάζεται τὸ ὄλο. Ἔτσι λέγεται καὶ «νεοσσοὶ τῶν κοράκων ἐπικαλοῦνται τὸν Θεόν»²⁶, γιὰ νὰ δηλωθοῦν ὅλα τὰ φτερωτά, ὅπως ἐπίσης μνημονεύονται ἡ Πούλια καὶ ὁ Ἀποσπερίτης καὶ ὁ Ἀρκτοῦρος²⁷ ἀντὶ ὅλα τ' ἀστέρια καὶ τὶς ρυθμίσεις τους.

Συνάμα δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ δηλωθεῖ διαφορετικὰ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐμᾶς, παρὰ ἂν μνημονευόταν ἡ σὰρκα καὶ ὅτι γιὰ χάρη μας κατέβηκε ἀκόμα καὶ μέχρι τὸ χειρότερο πράγμα. Ἡ σὰρκα εἶναι χειρότερο ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ θὰ τὸ ὁμολογήσει κάθε φρόνιμος. Ἡ φράση λοιπὸν «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»²⁸ μοῦ φαίνεται ἰσοδυναμεῖ μὲ αὐτὸ ποὺ λέγεται, ὅτι αὐτὴ δηλαδὴ ἐγίνε ἀμαρτία καὶ κατάρα²⁹. Δὲ μεταβλήθηκε βέβαια ὁ Κύριος σ' αὐτά, πῶς ἦταν δυνατόν; Ἄλλ' ἐπειδὴ μὲ τὸ νὰ τὰ δεχτεῖ αὐτὰ ἀνέλαβε τὶς ἀμαρτίες μας καὶ σήκωσε τὶς ἀρρώστιες μας. Ἄρκοῦν αὐτὰ γιὰ τὸ παρόν· εἶναι σαφὴ καὶ κατανοητὰ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς. Δὲ θέλω νὰ κάνω τὸ λογογράφω, ἀλλὰ τὰ γράφω αὐτὰ γιὰ νὰ σταματήσω τὴν ἀπάτη· ἀρτιότερο λόγο γι' αὐτὸ ἂν θέλεις θὰ κάνω ἐκτενέστερα.

28. Ἰω. 1,14.

29. Α' Κορ. 5,21. Γαλ. 3,13.

Ὁ δὲ τούτων ἐστὶ βαρύτερον, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο παραλιπεῖν ἀναγκαῖον. «Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς», καὶ δευτέρον Ἰουδαϊσμόν, καὶ δευτέραν περιτομήν, καὶ θυσίας δευτέρας εἰσάγοντες· εἰ γὰρ τοῦτο, τί κωλύει καὶ πάλιν γεννηθῆναι 5 Χριστὸν εἰς ἀθέτησιν τῶν αὐτῶν, καὶ προδοθῆναι πάλιν ὑπὸ Ἰουδα, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ταφῆναι, καὶ ἀναστῆναι, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα τὰ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀνακύκλωσιν, τὰ αὐτὰ περιφεροῦσης τῆς αὐτῆς τῶν ἄστρων κινήσεως; τίς γὰρ ἢ ἀποκλήρωσις, τὸ μὲν τι γενέσθαι τῶν τότε συμβάντων, καὶ τῷ 10 πλήθει τῶν βιβλίων φιλοτιμούμενοι.

Ἐπειδὴ δὲ τῷ περὶ Τριάδος φυσιοῦμενοι λόγῳ, καταψεύδονται μὲν ἡμῶν, ὡς οὐχ ὑγιῶς ἐχόντων περὶ τὴν πίστιν, δελεάζουσι δὲ τοὺς πολλοὺς, ἐκεῖνο γινώσκειν ἀναγκαῖον, ὅτι Ἀπολλινάριος μὲν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δούς, τὴν δύναμιν 15 τῆς θεότητος οὐκ ἐφύλαξε. Τὸ γὰρ ἐκ μεγάλου καὶ μεΐζονος καὶ μεγίστου συνιστᾶν τὴν Τριάδα, ὡσπερ ἐξ αὐγῆς καὶ ἀκτίνος καὶ ἡλίου, τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς (ὅπερ σαφῶς ἐν τοῖς ἐκεῖνου γέγραπται λόγοις), κλίμαξ ἐστὶ θεότητος, οὐκ εἰς οὐρανὸν ἄγουσα, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ κατάγουσα. Ἡμεῖς δὲ Θεὸν μὲν 20 γινώσκομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ταῦτα δὲ οὐ κλήσεις ψιλὰς, τεμνοῦσας ἀξιωματῶν ἢ δυνάμεων ἀνισότη-
τας, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὡσπερ προσηγορίαν, οὕτω καὶ θεότητος φύσιν καὶ οὐσίαν καὶ δύναμιν.

Εἰ δὲ τις ταῦτα μὲν ὀρθῶς οἶεται λέγεσθαι, ἐγκαλεῖ δὲ τὴν 25 τῶν αἰρετικῶν κοινωνίαν, δειξάτω τις τοῦτο τῶν ἡμετέρων· καὶ ἢ πείσομεν, ἢ ἀναχωρήσομεν. Πρὸ κρίσεως δὲ οὐδὲ ἄλλο τι καινοτομεῖν ἀσφαλές, μὴ ὅτι πρᾶγμα τοσοῦτον καὶ περὶ τηλικούτων. Ἡμεῖς μὲν οὖν ταῦτα καὶ διεμαρτυράμεθα Θεὸν καὶ ἀνθρώπους, καὶ διαμαρτυρόμεθα. Καὶ οὐδὲ νῦν, εἴ ἴσθι, ταῦτ' ἂν ἐγράψαμεν, εἰ 30 μὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐωρῶμεν διασπωμένην καὶ τεμνομένην καὶ

30. Γαλ. 5,13.

31. Ἡ ἐπιαναφορά στὸ αὐτὸ σημεῖο τῶν πάντων εἶναι ἄποψη τῶν πλατωνικῶν φιλοσόφων.

Ἄλλὰ οὔτε τὸ σημαντικότερο γι' αὐτοὺς εἶναι ἀνάγκη νὰ παραλείψω. «Μακάρι νὰ θρηνοῦσαν ὅσοι μᾶς ἀναστατώνουν»³⁰, εἰσάγοντας δευτέρο Ἰουδαϊσμὸ καὶ δευτέρη περιτομὴ καὶ δευτέρες θυσίες. Ἄν εἶναι ἔτσι, τί ἐμποδίζει νὰ ξαναγεννηθεῖ ὁ Χριστὸς γιὰ νὰ καταργήσῃ τὰ ἴδια πάλι, νὰ προδοθεῖ πάλι ἀπὸ τὸν Ἰούδα, νὰ σταυρωθεῖ, νὰ ταφεῖ καὶ ν' ἀναστηθεῖ, γιὰ νὰ συμπληρωθοῦν ὅλα τὰ καθέκαστα τῆς ἴδιας διαδικασίας, σύμφωνα μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀνακύκλωση³¹, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἴδια κίνηση τῶν ἄστρον ξαναφέρει πάλι τὰ ἴδια φαινόμενα; Ποιὸς εἶναι ὁ κλῆρος ποὺ θ' ἀποκλείσει νὰ γίνει κάτι ἀπὸ ὅσα ἔχουν συμβεῖ τότε καὶ ἓνα ἄλλο νὰ παραλειφθεῖ; Αὐτὸ ἄς μᾶς δείξουν οἱ σοφοὶ ποὺ καυχιοῦνται γιὰ τὸ πλῆθος τῶν βιβλίων τους.

Ἐπειδὴ ὅμως αὐτοὶ ὑπερηφανεύονται γιὰ τὴ διδασκαλία τους περὶ Τριάδος, λέγοντας ψεύδη ἐναντίον μου, ὅτι δεν εἶναι ὀρθὴ ἡ πίστη μου καὶ δελεάζουν τοὺς πολλοὺς, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γνωρίζομε τὸ ἐξῆς· ὁ Ἀπολλινάριος ἔδωσε τὸ ὄνομα τῆς θεότητος στὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ δὲ φύλαξε τὴ δύναμη τῆς θεότητος. Ὅταν συγκροτεῖ δηλαδὴ τὴν Τριάδα ἀπὸ ἓνα μεγάλο, ἓνα μεγαλύτερο καὶ ἓνα μέγιστο, ὅπως ἀπὸ λάμψη τάχα καὶ ἀκτίνα καὶ ἥλιο, τὸ Πνεῦμα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸν Πατέρα—πράγμα ποὺ ἔχει γραφεῖ μὲ σαφήνεια στοὺς λόγους του— κάνει μιὰ κλίμακα θεότητος, ποὺ δὲν ὀδηγεῖ ὅμως στὸν οὐρανό, ἀλλὰ ποὺ κατεβάζει ἀπὸ τὸν οὐρανό. Ἐγὼ ὅμως ἀναγνωρίζω ὡς Θεὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα· αὐτὰ δὲν εἶναι ψιλὰ ὀνόματα ποὺ περικόπτουν τὶς ἀνισότητες τῶν ἀξιωμάτων ἢ τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ, ὅπως εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἔτσι μία εἶναι ἡ φύση τῆς θεότητος καὶ ἡ οὐσία καὶ δύναμη.

Ἄν τῶρα κάποιος νομίζει ὅτι αὐτὰ λέγονται σωστὰ καὶ κατηγορεῖ τὴ σχέση μου μὲ τοὺς αἵρετικούς, ἄς τὸ ἀποδείξει κάποιος ἀπὸ τοὺς δικούς μας. Τότε ἢ θὰ τὸν πείσω ἢ θὰ ὑποχωρήσω. Πρὶν ἀπὸ τὴν κρίση ὅμως δὲν εἶναι ἀκίνδυνο νὰ προτείνομε κάτι νέο, γιὰ πράγμα τόσο μέγα καὶ θέματα τόσο σημαντικά. Τὴ μαρτυρία μου αὐτὴ ἐγὼ τὴν ἔκανα ἢ τὴν κάνω μπροστὰ στὸ Θεὸ καὶ μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους. Καὶ νὰ ξέρεις οὔτε καὶ τῶρα δὲ θὰ τὰ ἔγραφα αὐτά, ἂν δὲν ἔβλεπα τὴν Ἐκκλησίαν διασπασμένη καὶ κομματια-

ταῖς ἄλλαις τερατείαις καὶ τῶ νῦν συνεδρίῳ τῆς ματαιότητος. Εἰ δέ τις ταῦτα λεγόντων ἡμῶν καὶ διαμαρτυρομένων, ἢ διὰ χρείας τινάς, ἢ διὰ φόβον ἀνθρώπινον, ἢ διὰ μικροψυχίας ἀτόπους, ἢ διὰ τὸ ἀποίμαντον τέως καὶ ἀκυβέρνητον, ἢ διὰ τὸ ξενοχαρές, καὶ πρὸς στάς καινοτομίας ἔτοιμον, διαπτύει μὲν ἡμᾶς ὡς οὐδενὸς λόγου ἀξίους, προστρέχει δὲ τοῖς τοιούτοις, καὶ διαιρεῖ τὸ καλὸν σῶμα τῆς Εκκλησίας, αὐτὸς βαστάσει τὸ κρῖμα ὅστις ἐὰν ᾗ, καὶ ὑφέξει τῶ Θεῷ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Εἰ δὲ οἱ μακροὶ λόγοι καὶ νέα ψαλτήρια καὶ ἀντίφθογγα τῶ Λαβιδ καὶ ἡ τῶν μέτρων χάρις, ἢ τρίτη 10 διαθήκη νομίζεται καὶ ἡμεῖς ψαλμολογήσομεν καὶ πολλὰ γράψομεν καὶ μετρήσομεν. Ἐπειδὴ δοκοῦμεν καὶ ἡμεῖς Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν εἴπερ Πνεύματος χάρις τοῦτό ἐστιν, ἀλλὰ μὴ ἀνθρωπίνη καινοτομία. Ταῦτά σε βούλομαι διαμαρτύρασθαι τοὺς πολλούς, ἵνα μὴ βάρως ἔχωμεν, ὡς τοιοῦτο κακὸν παρορῶντες, καὶ παρά τὴν ἡμετέ- 15 ραν ραθυμίαν, πονηροῦ δόγματος νομῆν καὶ ἰσχὺν λαμβάνοντος.

ΡΒ'. ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΚΛΗΔΟΝΙΟΝ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β'

Ἐπειδὴ πολλοί, προσελθόντες τῇ σῇ εὐλαβείᾳ, πληροφορίαν ζητοῦσι περὶ πίστεως, καὶ διὰ τοῦτο ἀπήτησας ἡμᾶς ἀγαπητικῶς σύντομον ὄρον τινὰ καὶ κανόνα τοῦ ἡμετέρου φρονήματος, διὰ τοῦτο ἐγράψαμεν τῇ σῇ εὐλαβείᾳ (ὃ καὶ πρὸ τῶν γραμμάτων ἐγνώρι- 20 ζες), ὅτι ἡμεῖς τῆς κατὰ Νίκαιαν πίστεως, τῆς τῶν ἀγίων Πατέρων τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, οὐδὲν οὔτε προετιμήσαμεν πώποτε, οὔτε προτιμᾶν δυνάμεθα, ἀλλ' ἐκείνης ἐσμὲν τῆς πίστεως σὺν Θεῷ καὶ ἐσόμεθα, προσδιαρθροῦν- 25 τες τὸ ἐλλιπῶς εἰρημένον ἐκείνοις περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος (διὰ τὸ μηδὲ κεκινῆσθαι τηνικαῦτα τοῦτο τὸ ζήτημα), ὅτι μιᾶς θεότητος

σμένη και μέ τις άλλες άγυρτείες και μέ τὸ τωρινὸ ἄχρηστο συνέδριο. Αὐτὰ λέγω ἐγὼ και ὑποστηρίζω μπροστὰ σὲ μάρτυρες. Ἐν τῶρα κανέννας για κάποια συμφέροντα, ἢ ἀπὸ φόβο ἀνθρώπων, ἢ ἀπὸ ἄτοπους μικροῦπολογισμοὺς ἢ ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης ὡς τῶρα ποιμένα και ὀδηγοῦ ἢ ἀπὸ ἡδονῆ για τὸ παράξενο ἢ προθυμία για καινοτομίες, ἂν για ὄλα αὐτὰ μέ περιφρονεῖ σὰν ὀλότελα ἀμελητέο και καταφεύγει σ' αὐτοὺς και διαιρεῖ τὸ ὠραῖο σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸς θὰ σηκώσει τὴν ἐνοχὴ του, ὅποιος κι ἂν εἶναι³², και θὰ εἶναι ὑπόλογος στὸ Θεὸ κατα τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως. Ἐν τῶρα οἱ ἐκτενεῖς λόγοι και τὰ νέα ψαλτήρια ποὺ ἀντιπαραθέτονται στὸ Δαβὶδ και ἡ χάρη τῶν μέτρων θεωροῦνται ὡς τρίτη διαθήκη, κι ἐγὼ θὰ κάνω ψαλμοὺς και πολλὰ θὰ γράψω και θὰ στιχοιργήσω. Νομίζω ὅτι κι ἐγὼ ἔχω Πνεῦμα Θεοῦ. Ἐν βέβαια εἶναι τοῦτο χάρη τοῦ Πνεύματος και δὲν εἶναι ἀνθρώπινος νεωτερισμός. Αὐτὰ θέλω νὰ τὰ θέσεις στὴ μαρτυρία τῶν πολλῶν, για νὰ μὴν ἔχομε βάρος στὴ συνειδησή μας ὅτι παραβλέπομε ἕνα τόσο μεγάλο κακό, ποὺ ἐξαιτίας τῆς ἀδιαφορίας μας παίρνει διάδοση και δύναμη ὑπουλου δόγματος.

102. ΣΤΟΝ ΚΛΗΑΟΝΙΟ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β΄

Ἐπειδὴ πολλοὶ κατέφυγαν στὴν εὐλάβειά σου ζητώντας νὰ ἐνημερωθοῦν για τὴν πίστη, και μοῦ ζήτησες στὸ ὄνομα τῆς ἀγάπης σύντομη ἔκθεση και κανόνα τοῦ πιστεύω μου, γι' αὐτὸ ἔγραψα στὴν εὐλάβειά σου. Γνώριζες και πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστολή μου ὅτι ἐγὼ οὔτε ποτὲ ὡς τῶρα προτίμησα οὔτε μπορῶ νὰ προτιμήσω τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν πίστη ὅπως ὀρίστηκε στὴ Νίκαια ἀπὸ τοὺς ἀγίους Πατέρες ποὺ συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ, για νὰ ἀνατρέψουν τὴν αἴρεση τοῦ Ἀρείου. Σ' ἐκείνη τὴ διδασκαλία μένω πιστὸς και θὰ μένω, διορθώνοντας μόνο και προσθέτοντας τὶς διδασκαλίες για τὸ ἅγιο Πνεῦμα ποὺ διατύπωσαν ἔλλιπῶς ἐκεῖνοι, ἀφοῦ τὸ ζήτημα

είδέναι χρὴ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμα γινώσκοντας. Τοὺς οὖν οὕτω φρονοῦντας καὶ διδάσκοντας ἔχε κοινωνικούς, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τοὺς δὲ ἐτέρως ἔχοντας ἀποστρέφου καὶ ἄλλοτρίους ἡγοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καθολικῆς 5 Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, εἶτουν σαρκώσεως, κινεῖται τι ζήτημα, καὶ τοῦτο διορίζου πᾶσι περὶ ἡμῶν, ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου Μαρίας, εἰς ἓν ἄγομεν καὶ οὐ δύο υἱοὺς ὀνομάζομεν, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐν ἀδιαίρετῳ θεότητι 10 καὶ τιμῇ προσκυνοῦμεν. Εἰ δέ τις οὐ συντίθεται τούτοις ἢ νῦν ἢ ὕστερον, αὐτὸς ὑφέξει τῷ Θεῷ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Ἡ μὲν οὖν πρὸς τὴν ἀνόητον αὐτῶν περὶ τοῦ νοῦ δόξαν ἐνστασις ἡμῶν καὶ ἀντίθεσις, ὡς ἐν βραχεῖ, τοιαύτη καὶ οὕτως ἔχουσα· μόνοι γὰρ σχεδὸν ὁ δογματίζουσιν, ὄντως καὶ πάσχουσιν, ἀνοία 15 τὸν νοῦν περικόπτοντες. Ἴνα δὲ μὴ κατηγορῶσιν ἡμῶν ὡς τὴν τοῦ ἀγαπητοῦ Οὐϊτάλιου πίστιν, ἣν ἀπαιτηθεὶς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαμάσου τοῦ τῆς Ρώμης ἐπισκόπου, ἐγγραφον ἐπιδέδωκε, πρότερον μὲν ἀποδεχομένων, νῦν δὲ ἀναινομένων, καὶ περὶ τούτου βραχεὰ δηλώσωμεν. Οἷτοι γὰρ ἠνίκα μὲν ἂν τοῖς γνησίοις αὐτῶν μαθηταῖς 20 καὶ μύσταις τῶν ἀπορρητῶν θεολογῶσιν, ὥσπερ οἱ Μανιχαῖοι τοῖς ἐκλεκτοῖς λεγομένοις, ὄλην τὴν νόσον αὐτῶν ἐκκαλύπτοντες, μόλις καὶ τὴν σάρκα τῷ Σωτῆρι διδόασιν. Ὅταν δὲ ταῖς κοιναῖς ὑπολήψεσι περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἃς ἡ Γραφὴ παρίστησιν, ἐλέγχωνται καὶ πιέζωνται, τὰς μὲν εὐσεβεῖς λέξεις ὁμολογοῦσι, περὶ δὲ τὸν 25 νοῦν κακουργοῦσιν, οὐκ ἄψυχον μὲν, οὐδὲ ἄλογον, οὐδὲ ἄνου, οὐδὲ ἀτελεῖ ὁμολογοῦντες τὸν ἄνθρωπον, ψυχὴν δὲ καὶ λόγον καὶ νοῦν αὐτὴν εἰσάγοντες τὴν θεότητα, ὡς αὐτῆς τῇ σαρκὶ συγκραθείσης μόνης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἀνθρωπίνων, εἰ καὶ τὸ ἀναμάρτητον κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς ἦν, καὶ τῶν ἡμετέρων παθῶν 30 καθάρσιον.

Οὕτω γοῦν καὶ τό, «ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν», παρεξη-

33. Ὁ Οὐϊτάλιος ἦταν ἐπιφανὴς γιὰ τὴν ἐντιμότητά του καὶ τρῶφιμος τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων· παρασύρθηκε τελικὰ ἀπὸ τὸν Ἀπολλινάριο στὴν αἵρεση.

δὲν εἶχε τότε ἀνακινηθεῖ. Ἡ προσθήκη μου εἶναι ὅτι πρέπει νὰ γνωρίζομε πὼς ἔχουν καὶ ἴδια θεότητα ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀναγνωρίζοντας καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὡς Θεό. Νὰ θεωρεῖς ὡς συντρόφους σου αὐτοὺς πού ἔχουν αὐτὲς τὶς γνώμες καὶ διδάσκουν ἔτσι ἔτσι τοὺς θεωροῦμε κι ἐμεῖς. Ὅποιους ὁμως πιστεύουν διαφορετικὰ νὰ τοὺς ἀποστρέφεται καὶ νὰ τοὺς θεωρεῖς ξένους κι ἀπὸ τὸ Θεὸ κι ἀπὸ τὴν καθολικὴ Ἐκκλησία. Κι ἐπειδὴ ἀνακινεῖται ζήτημα περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, δηλαδὴ σαρκώσεως, καθόρισε σὲ ὅλους ὅτι ἐγὼ δέχομαι πὼς εἶναι ἓνας ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πού γεννήθηκε ἀπὸ τὸν Πατέρα κι ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἁγία παρθένο Μαρία καὶ δὲ δεχόμεστε δύο υἱούς, ἀλλὰ προσκυνοῦμε ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸ μὲ ἀξεχώριστη θεότητα καὶ τιμὴ. Κι ἂν κάποιος δὲ συμφωνεῖ μ' αὐτὰ ἢ τώρα ἢ ὕστερα, αὐτὸς θὰ δώσει λόγο στὸ Θεὸ κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως.

Στὴν ἀνόητη δοξασία τους γιὰ τὸ νοῦ αὐτὴ εἶναι ἡ ἔνστασις καὶ ἀντίθεσή μου μὲ δύο λόγια κι αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενό της. Αὐτοὶ μονάχα δηλαδὴ αὐτὸ πού διδάσκουν τὸ παθαίνουν στὴν πραγματικότητα, κάνοντας ἀπὸ ἀνοησία περικοπὴ τοῦ νοῦ. Καὶ νὰ μὴ μὲ κατηγοροῦν γιὰ τὴν πίστη τοῦ ἀγαπητοῦ Οὐιτάλιου³³, πού τοῦ τὴ ζήτησε ὁ μακάριος Δάμασος, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης καὶ τοῦ τὴν παρέδωσε γραπτὴ. Ναι, τὴν ἀποδεχόμενοι πρῶτα ἀλλὰ τώρα τὴν ἀρνοῦμαι καὶ θὰ ἐξηγηθῶ μὲ συντομία. Τοῦτοι ὅταν θεολογοῦν μαζί μὲ τὸ στενὸ κύκλο τῶν μαθητῶν τους, τοὺς μυημένους στὴν ἀπόρρητη διδασκαλία τους, ὅπως οἱ Μανιχαῖοι μὲ τοὺς λεγόμενους ἐκλεκτούς, ξεσκεπάζουν ὅλη τὴ νόσο τους καὶ μὲ δυσκολία ἀποδίδουν στὸ Σωτῆρα καὶ τὴν ἴδια τὴ σάρκα. Ὅταν ὁμως ἐλέγχονται καὶ πιέζονται ἀπὸ τὶς κοινὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἐνανθρώπηση, πού τὶς παραδίδει ἡ Γραφή, ὁμολογοῦν τὶς ἱερὲς λέξεις, ἀλλὰ διαστρέφουν ὑπουλα τὸ νόημα· δὲ διδάσκουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δίχως ψυχὴ, δίχως λόγο, δίχως νοῦ, οὔτε καὶ ἀτελής, ἀλλ' εἰσάγουν τὴν ἴδια τὴ θεότητα ὡς ψυχὴ καὶ λόγο καὶ νοῦ, γιατὶ αὐτὴ μόνη συγκράθηκε μὲ τὴ σάρκα καὶ ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἂν καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ ἐμᾶς καὶ γίνεται καθαρτικὴ τῶν παθῶν μας.

Αὐτοὶ παρερμηνεύουν κακὰ καὶ ἠλίθια κι ἐκεῖνο τὸ «ἡμεῖς δὲ

γούνται κακῶς καὶ λίαν εὐήθως, νοῦν Χριστοῦ τὴν θεότητα λέγοντες, οὐχ, ὅπερ ἡμεῖς, ὑπολαμβάνοντες, ὅτι οἱ τὸν ἑαυτῶν νοῦν καθήραντες μιμήσει τοῦ νοῦς ἐκείνου, ὃνπερ ἡμῶν ὁ Σωτὴρ ἀνεδέξατο, καὶ πρὸς αὐτὸν ρυθμιζόντες, ὡς ἐφικτόν, οὗτοι νοῦν Χριστοῦ 5 ἔχειν λέγονται· ὡς καὶ σάρκα Χριστοῦ μαρτυρηθεῖεν ἂν ἔχειν ἐκεῖνοι οἱ τὴν σάρκα παιδαγωγήσαντες καὶ σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ Χριστοῦ κατὰ τοῦτο γινόμενοι· καί, «ὡς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτω», φησί, «φορέσομεν καὶ τὴν τοῦ ἐπουρανίου». Οὕτω δὲ καὶ τέλειος αὐτοῖς ἄνθρωπος, οὐχ ὁ πεπειρασμένος κατὰ 10 πάντα τὰ ἡμέτερα χωρὶς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τὸ ἐκ Θεοῦ καὶ σαρκὸς σύγκραμα δογματίζεται. Τούτου γάρ, φησί, τί τελειότερον;

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως κακουργοῦσι φωνήν, τὸ ἐνανθρώπησεν, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ γέγονεν, ὃν ἑαυτῷ περιέπηξεν, ἐξηγούμενοι, κατὰ τὸ εἰρημένον, «αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί 15 ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ», ἀλλ' ἀνθρώποις ὠμίλησε καὶ συνεπολιτεύσατο λέγοντες καὶ διδάσκοντες καὶ πρὸς ἐκείνην καταφεύγοντες τὴν φωνήν, τὴν, «μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνεστράφη», λέγουσαν. Καὶ τί ἂν τις ἀγωνίζοιτο ἐπὶ πλεῖον; Οἱ τὸν ἄνθρωπον ἀποσκευαζόμενοι καὶ τὴν ἐντὸς εἰκόνα, τὸ ἐκτὸς 20 ἡμῶν καθαρίζουσι μόνον διὰ τοῦ καινοῦ προσωπείου καὶ τοῦ ὄρωμένου, τοσοῦτον ἑαυτοῖς μαχόμενοι, ὡς ποτὲ μὲν διὰ τὴν σάρκα καὶ τὰ ἄλλα παχέως καὶ σαρκικῶς ἐξηγεῖσθαι (ἐντεῦθεν γὰρ αὐτοῖς ὁ δεῦτερος Ἰουδαϊσμός ὤρμηται καὶ ἡ χιλιετίας καὶ ληρώδης ἐν τῷ παραδείσῳ τρυφή, καὶ σχεδὸν τὸ τὰ αὐτὰ πάλιν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς 25 ἀναλαμβάνειν ἡμᾶς), ποτὲ δὲ δόκησιν μᾶλλον ἢ ἀλήθειαν τῆς σαρκὸς εἰσάγειν, ὡς οὐδὲν τῶν ἡμετέρων παθούσης, οὐδὲ ὅσα τῆς ἁμαρτίας ἐστὶν ἐλεύθερα, καὶ κεχρῆσθαι πρὸς τοῦτο τῇ ἀποστολικῇ φωνῇ, οὐκ ἀποστολικῶς νοουμένη ἢ λεγομένη, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων τὸν Σωτῆρα ἡμῶν γεγενῆσθαι καὶ σχήματι εὐρησθαι ὡς 30 ἄνθρωπον, ὡς οὐχὶ τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους ἐν τούτοις δηλουμένου, φαντασίας δὲ τινος ἀπατηλῆς καὶ δοκῆσεως.

34. Α' Κορ. 2,16.

35. Ἐφ. 3,6.

36. Α' Κορ. 15,49.

37. Ἰω. 2,25.

νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν»³⁴, δηλώνοντας ὡς νοῦ τοῦ Χριστοῦ τὴ θεότητα κι ὄχι ὑπονοώντας, ὅπως ἔμεῖς, ὅτι λέγονται πὼς ἔχουν νοῦ Χριστοῦ ὅποιοι καθάρισαν τὸ νοῦ τους μὲ τὴ μίμηση τοῦ νοῦ ἐκείνου πού ὁ Σωτῆρας μας ἀναδέχτηκε καὶ τὸν ρυθμίζουν σύμφωνα μ' αὐτόν. "Ὅπως μποροῦν νὰ μαρτυρηθοῦν ὅτι ἔχουν σάρκα Χριστοῦ ἐκεῖνοι πού παιδαγώγησαν τὴ σάρκα τους κι ἔγιναν κατὰ τοῦτο σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ³⁵ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ λένε, «ὡς ἐφορέσαμε τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτω φορέσωμεν καὶ τὴν τοῦ ἐπουρανίου»³⁶. "Ἐτσι εἶναι γι' αὐτοὺς ὁ τέλειος ἄνθρωπος ὄχι ὁ δοκιμασμένος σὲ ὅλα τὰ δικά μας ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ διδάσκεται τὸ σύγκραμα ἀπὸ Θεοῦ καὶ σάρκα. Ἀπὸ αὐτό, λένε, τί ὑπάρχει τελειότερο;

Τὸ ἴδιο κακοποιοῦν καὶ τὴν ἔννοια τῆς ἐνανθρώπησης: τὸ «ἐνανθρώπησε» δὲν τὸ ἐξηγοῦν 'ἦρθε μέσα στὸν ἄνθρωπο, τὸν ὅποιο ἔχει περιβληθεῖ', κατὰ τὸ λόγο τῆς Γραφῆς, 'αὐτὸς γὰρ ἐγένωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ»³⁷, ἀλλὰ λένε καὶ διδάσκουν ὅτι συναναστράφηκε καὶ ἔζησε μαζί μὲ τοὺς ἄνθρώπους, χρησιμοποιώντας τὸ ἄλλο χωρίο πού λέει: «Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη»³⁸. Γιατί ν' ἀγωνιστεῖ κανένας περισσότερο; Αὐτοὶ πού ἀπορρίπτουν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ θεία εἰκόνα, καθαρίζουν μονάχα τὸ ἐξωτερικό μας μὲ τὸ νέο προσωπεῖο πού βλέπομε καὶ ἀντιμάχονται ὑπερβολικὰ τὸν ἑαυτὸ τους. "Ἐτσι ἄλλοτε ἐξηγοῦν ὑλικά καὶ σωματικά τὰ ἄλλα ἐξαιτίας τῆς σάρκας (ἀπὸ δῶ ξεκιῶ ὁ δεῦτερος Ἰουδαϊσμός καὶ τὸ παραμύθι τῆς χιλιόχρονης τρυφῆς μέσα στὸν παράδεισο κι ἀπὸ κοντὰ καὶ τὸ ὅτι μᾶς ξαναγυρίζουν τὰ ἴδια στὰ ἴδια πάλι)· κι ἄλλοτε εἰσάγουν τὸ ἀπείκασμα μάλλον κι ὄχι τὴν ἀληθινὴ σάρκα, γιατί τάχα δὲν 'ἔπαθε' τίποτα ἀπὸ τὰ δικά μας οὔτε κι ὅσα εἶναι ἐλεύθερα ἀπὸ ἁμαρτία· καὶ χρησιμοποιοῦν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τοῦ Ἀποστόλου, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν ἐννοοῦν ἢ νὰ τὸν λένε ἀποστολικά³⁹, ὅτι ὁ Σωτῆρας μας ἔγινε ὅμοιος μὲ ἄνθρωπο καὶ βρέθηκε μὲ τὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, σὰ νὰ μὴ δηλώνεται μ' αὐτὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος ἀλλὰ σὰν νὰ πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπατηλὴ φαντασία καὶ ἰδέα.

38. Βαρούχ 3,38.

39. Φιλιπ. 2,7.

Ἐπειδὴ τοίνυν αἱ φωναὶ αὐταὶ, καλῶς μὲν νοοῦμεναι, μετὰ τῆς εὐσεβείας εἰσὶ, κακῶς δὲ ἐξηγουόμενοι, τὸ δυσσεβὲς ἔχουσι, τί θαυμαστόν, εἰ καὶ τοὺς Οὐϊταλίου λόγους, ἡμεῖς μὲν ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον ἐδεξάμεθα, οὕτω τοῦ θέλιν πείθοντος, ἄλλοι δὲ πρὸς τὸν 5 τῶν γεγραμμένων νοῦν ἀγριαίνουσιν; ὃ μοι δοκεῖ καὶ Λάμασος αὐτὸς μεταδιδαχθεὶς καὶ ἅμα πυθόμενος ἐπὶ τῶν προτέρων μένειν αὐτοὺς ἐξηγήσεων, ἀποκηρύκτους αὐτοὺς πεποιῆσθαι καὶ τὸ γραμματεῖον ἀνατετραφέναι τῆς πίστεως σὺν ἀναθεματισμῶ· καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀπάτην αὐτῶν δυσχεράνας, ἣν ἔπαθεν ἐξ ἀπλότητος.

10 Ταῦτ' οὖν ἐληλεγμένοι σαφῶς, μὴ χαλεπαινέτωσαν, ἀλλ' ἐν-
 τρεπέσθωσαν, μηδὲ καταψευδέσθωσαν, ἀλλὰ συστελλέσθωσαν
 καὶ τῶν πυλώνων ἐξαλειφέτωσαν τὸ μέγα καὶ θαυμαστόν αὐτῶν
 ἐκεῖνο πρόγραμμα τε καὶ κήρυγμα τῆς ὀρθοδοξίας, μετὰ ζητήματος
 εὐθὺς ἀπαντῶντες τοῖς εἰσιούσι καὶ διακρίσεως, τὸ δεῖν προσκυ-
 15 νεῖν μὴ ἀνθρωπον θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν σαρκοφόρον. Οὐ τί γένοιτ'
 ἂν ἀλογώτερον, κἂν τῷ ῥήματι τούτῳ μέγα φρονῶσιν οἱ νέοι τῆς
 ἀληθείας κήρυκες; χάριν μὲν γὰρ ἔχει τινὰ σοφιστικὴν τῷ τάχει τῆς
 ἀντιστροφῆς καὶ ψηφολογικὴν τερατείαν, τοὺς ἀπαιδεύτους τέρ-
 πουσαν· ἔστι δὲ τῶν γελοίων γελοιότερον καὶ τῶν ἀσυνέτων ἀσυ-
 20 νετώτερον. Εἰ γὰρ τις μεταβαλὼν τὴν, «ἄνθρωπος», φωνὴν, καὶ
 τὴν, «σάρξ», εἰς Θεὸν (ὧν τὸ μὲν ἡμῖν ἀρέσκει, τὸ δὲ αὐτοῖς), ἔπει-
 τα τῇ ἀντιστροφῇ χρήσαιο τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ καὶ θεογνώστῳ, τί
 συναχθῆσεται; τὸ δεῖν προσκυνεῖν μὴ σάρκα θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν
 ἀνθρωποφόρον. Ὡς τῆς ἀτοπίας! τὴν ἀποκεκρυμμένην μετὰ Χρι-
 25 στὸ σοφίαν σήμερον ἡμῖν καταγγέλλουσιν, ἐφ' ᾧ καὶ δακρύνει
 ἄξιον. Εἰ γὰρ πρὸ τριάκοντα τούτων ἐτῶν ἢ πίστις ἤρξατο, τετρα-
 κοσίων σχεδὸν ἐτῶν γεγονότων ἀφ' οὗ Χριστὸς πεφανέρωται, κε-
 νὸν ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις
 ἡμῶν, καὶ μάτην οἱ μὲν μαρτυρήσαντες ἐμαρτύρησαν, μάτην δὲ τοῦ

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ λέξεις αὐτές, ὅταν τις ἀντιληθφεῖς μὲ τὸ σωστὸ νόημά τους, περιέχουν εὐσέβεια, ἐνῶ ὅταν ἐρμηνευθοῦν λανθασμένα μαρτυροῦν ἀσέβεια, ποῦ εἶναι τὸ θαυμαστὸ ἂν καὶ τοὺς λόγους τοῦ Οὐιταλιου ἐγὼ τοὺς δέχτηκα μὲ τὸ εὐσεβὲς νόημά τους, ἐπειδὴ ἐκεῖ μὲ τραβοῦσε ἡ ἐπιθυμία μου, ἐνῶ ἄλλοι ἐξαργιώνονται μὲ τὸ νόημα τῶν γραπτῶν τους; Γι' αὐτὸ νομίζω κι ὁ ἴδιος ὁ Δάμασος, ὅταν κατατοπίστηκε ἀργότερα καὶ συνάμα ὅταν ἔμαθε ὅτι αὐτοὶ ἐπιμένουν στίς προηγούμενες ἀναλύσεις τους, τοὺς ἀποκῆρυξε ἀπὸ τοὺς πιστοὺς καὶ τῇ γραπτῇ ἔκθεσῃ τῆς πίστεως τους τὴν κατέστρεψε, ἐπιβάλλοντας καὶ ἀναθεματισμὸ. Θυμωμένος καὶ μὲ τὸ ξεγέλασμά του, ποῦ τὸ ἔπαθε ἀπὸ ἀπλότητα.

Εἶναι ὁ ἔλεγχός μου σαφῆς κι ἄς μὴ θυμώνουν ἀλλὰ ἄς ντρέπονται· οὔτε νὰ κατασυκοφαντοῦν ἀλλὰ νὰ περιορίζονται καὶ νὰ ἐξαφανίζονται ἀπὸ τὰ προπύλαια τὸ μεγάλο καὶ θαυμαστὸ πρόγραμμα καὶ τῇ διακήρυξῃ τῆς ὀρθοδοξίας, ὁρμώντας εὐθὺς σ' αὐτοὺς ποὺ εἰσέρχονται μὲ τὸ ζήτημα καὶ τῇ διάκριση, ὅτι πρέπει νὰ προσκυνοῦν ὄχι ἄνθρωπο ποὺ φέρει τὸ Θεὸ ἀλλὰ Θεὸ ποὺ ἔφερε σάρκα'. Ἀπὸ αὐτὸ ποιοὶ εἶναι πιὸ παράλογο, ἂν οἱ νέοι κήρυκες τῆς ἀλήθειας μεγαλοφρονοῦν γιὰ τὸ λόγο αὐτό; Μὲ τὴν ταχύτητα τῆς ἀντιστροφῆς ἔχει κάποια χάρη σοφιστικὴ καὶ κάποια ταχυδακτυλογραφικὴ ἀγυρτεία, ποὺ διασκεδάζει τοὺς ἀπαίδευτους· καὶ εἶναι τὸ γελοιωδέστερο τῶν γελοίων καὶ τὸ πιὸ ἀπερίσκεπτο ἀπὸ τὰ ἀπερίσκεπτα. Ἄν μεταβάλλει κανένας τίς λέξεις ἄνθρωπος καὶ σάρκα σὲ Θεὸ (ποῦ ἀπὸ αὐτὲς ἡ μία ἀρέσει σ' ἐμᾶς καὶ ἡ ἄλλη σ' ἐκείνους) κι ἔπειτα χρησιμοποιήσῃ αὐτὴ τῇ θαυμάσια καὶ θεόπνευστῃ ἀντιστροφῇ, τί συμπέρασμα θὰ βγεῖ; Ὅτι πρέπει νὰ προσκυνοῦμε ὄχι σάρκα ποὺ φέρει τὸ Θεό, ἀλλὰ Θεὸ ποὺ φέρει τὸν ἄνθρωπο. Νά, τὸ φοβερὸ παράλογο! Τῇ σοφίᾳ τὴν κρυμμένη μετὰ τὸ Χριστὸ μᾶς τὴν καταγγέλλουν σήμερα καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἄξιοι γιὰ δάκρυα. Ἄν δηλαδὴ ἡ πίστη μας ἄρχισε πρὶν ἀπὸ τὰ τριάντα αὐτὰ χρόνια, μὲ τετρακόσια χρόνια περασμένα ἀφότου φανερώθηκε ὁ Χριστός, στάθηκε κενὸ γιὰ τόσα χρόνια τὸ Εὐαγγέλιό μας, κενὴ καὶ ἡ πίστη μας, καὶ ἄδικα μαρτύρησαν οἱ μάρτυρες καὶ μάταια πρωτοστάτησαν στὸ λαὸ τέτοιοι καὶ τόσο μεγάλοι προστάτες

λαοῦ προέστησαν οἱ τοιοῦτοι καὶ τηλικοῦτοι προστάται, καὶ τῶν μέτρων ἢ χάρις, ἀλλ' οὐ τῆς πίστεως.

Τίς δὲ οὐκ ἂν αὐτοὺς ἀγάσαιο τῆς παιδείσεως, οἱ σαφῶς αὐτοὶ τὰ Χριστοῦ διαιροῦντες, καὶ τὸ μὲν, ἐγεννήθη, καὶ ἐπειράσθη, 5 καὶ ἐπέινησε, καὶ ἐδίψησεν, ἐκοπίασέ τε καὶ ὕπνωσε, τῷ ἀνθρωπίνῳ προσνέμοντες, τὸ δέ, ὑπὸ ἀγγέλων ἐδοξάσθη, καὶ τὸν πειραστὴν ἐνίκησε, καὶ ἔθρεψε λαὸν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἔθρεψεν οὕτω, καὶ ὑπερθεν θαλάσσης ἐπέλευσε, τῇ θεότητι λογιζόμενοι· καὶ τὸ μὲν, «ποῦ τεθεϊκάτε Λάζαρον». ἡμέτερον εἶναι λέγοντες, τὸ δέ, «Λάζα- 10 ρε, δεῦρο ἕξω», βοᾶν καὶ τὸν τετραήμερον νεκρὸν ἐγείρειν, ὑπὲρ ἡμᾶς· καὶ τὸ μὲν ἠγωνίασε καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, τοῦ προκαλύμματος, τὸ δὲ ἐθάρσησε καὶ ἀνέστη καὶ ἀνέβη, τοῦ θησαυρίσματος: Ἔπειτα κατηγοροῦσιν ἡμῶν, ὡς δύο φύσεις εἰσαγόντων ἀπληρημένας ἢ μαχομένας, καὶ μεριζόντων τὴν ὑπερφυῖν καὶ θαν- 15 μασίαν ἔνωσιν· δέον ἢ μὴ ποιεῖν ὁ κατηγοροῦσιν, ἢ μὴ κατηγορεῖν ὁ πράττουσιν, εἴπερ ἑαυτοῖς γοῦν ἀκολουθεῖν ἐγνώκεισαν, ἀλλὰ μὴ καὶ τὰ ἴδια λέγειν καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων. Τοιοῦτόν ἐστιν ἡ ἀλογία· καὶ πρὸς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπομάχεται, ὡς μηδὲ περιπίπτοντας αὐτοὺς ἑαυτοῖς ἢ νοεῖν ἢ αἰσχύνεσθαι.

20 Καὶ εἴ τις οἶεται ταῦτα γράφειν ἡμᾶς ἢ λέγειν ἐκόντας, ἀλλ' οὐ τυραννουμένους καὶ τὴν ἔνωσιν ἀποσπεύδοντας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λίαν σπουδάζοντας, ἴστω κακῶς φρονῶν καὶ οὐκ ἐστοχασμένως τῆς ἡμετέρας ἐπιθυμίας, οἷς οὐδὲν εἰρήνης ἐστίν, ἢ γέγονε προτιμότερον, ὡς αὐτὰ πείθει τὰ πράγματα· κἂν ἂ ποιοῦσί τε καὶ νεανιεύον- 25 ται καθ' ἡμῶν ἀποκλείη παντάπασιν τὴν ὁμόνοιαν.

40. Στις τελευταῖες γραμμὲς τῆς προηγούμενης ἐπιστολῆς (101) διαβάσαμε ὅτι οἱ Ἀπολλιναριστῆς χρησιμοποιοῦν στὴ διδασκαλία τους, τὴν τρίτη διαθήκη, ὅπως τὴ λένε, μέτρα καὶ στίχους. Ἐκεῖ λέει: «καὶ ἡμῖς ψαλμολογήσομεν ... καὶ μετρήσομεν». Ἐδῶ ὁμως ἀγανακτεῖ: ὥστε ἡ χάρη εἶναι τῶν μέτρων κι ὄχι τῆς πίστεως;

καὶ ἡ χάρις ἔγκειται στοὺς στίχους καὶ τὰ μέτρα κι ὄχι στὴν πίστη⁴⁰.

Ποιὸς δὲ θὰ θαυμάσει τὴν παιδεία τους, αὐτῶν ποὺ χωρίζουν σὲ δύο τὸ Χριστὸ καὶ ἀποδίδουν στὴν ἀνθρώπινη πλευρὰ τοῦ Χριστοῦ τὸ ὅτι γεννήθηκε, πέρασε πειρασμούς, πείνασε, δίψασε, κοπίασε καὶ κοιμήθηκε, ἐνῶ προσγράφουν στὴ θεότητα τὸ ὅτι δοξάστηκε ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, νίκησε αὐτὸν ποὺ τὸν υπέβαλε σὲ πειρασμούς, ποὺ ἔθρεψε τὸ λαὸ καὶ μάλιστα μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν μέσα στὴν ἔρημο καὶ βάδισε πάνω στὴ θάλασσα; Καὶ λένε πῶς εἶναι ἀνθρώπινη ἡ ἐρώτηση, «ποῦ τεθείκατε Λάζαρον;»⁴¹, ἐνῶ ἡ προσταγή, «Λάζαρε, δεῦρο ἔξω»⁴², καὶ ἡ ἔγερση τοῦ τετραήμερου νεκροῦ εἶναι πάνω ἀπὸ ἄνθρωπο. Καὶ ὅτι ἡ ἀγωνία καὶ ἡ σταύρωση καὶ ἡ ταφή ἀναφέρονται στὸ περικάλυμμα, ἐνῶ τὸ θάρρος καὶ ἡ ἀνάσταση καὶ ἡ ἄνοδος στὸν οὐρανὸ ἀναφέρονται στὸν μέσα ἀπὸ τὸ περικάλυμμα θησαυρό. Ἐπειτα μὲ κατηγοροῦν ὅτι εἰσάγω δύο φύσεις χωρισμένες ἢ μαχόμενες μεταξύ τους καὶ διασπῶ τὴν ὑπερφυσικὴ καὶ θαυμαστὴ ἔνωση· ἐνῶ πρέπει ἢ νὰ μὴν κάνω ὅ,τι μὲ κατηγοροῦν ἢ νὰ μὴν κατηγορῶ αὐτὸ ποὺ κάνουν, ἂν ἤξεραν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἀκολουθία μὲ τὸν ἑαυτό τους καὶ νὰ μὴν προβάλουν τόσο τίς δικές τους ἀπόψεις ὅσο καὶ τῶν ἀντιπάλων τους. Αὐτὸ εἶναι παραλογισμὸς· μάχεται καὶ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ κατὰ τῆς ἀλήθειας, ὥστε μὴτε νὰ νιώθουν μὴτε τὰ ντρέπονται ποὺ πέφτουν σὲ ἀντίφαση μὲ τὸν ἑαυτό τους.

Κι ἂν κανένας νομίζει ὅτι αὐτὰ τὰ γράφω ἢ τὰ λέω θέλοντας κι ὄχι ἐξαναγκαζόμενος ἢ τὰ λέω προσπαθώντας ν' ἀποσοβήσω τὴν ἔνωση, ἀλλ' ὄχι καὶ μὲ πολλὴ ὀρεξη, νὰ ξέρει ὅτι σκέπτεται λανθασμένα καὶ δὲν ἔχει ἐπιτύχει τὴν ἐπιθυμία μου, ποὺ μὴτε ἔχει μὴτε εἶχε τίποτα προτιμότερο ἀπὸ τὴν εἰρήνη, ὅπως πειθουν τὰ ἴδια τὰ πράγματα· ἀκόμα κι ἂν ὅσα κάνουν καὶ κοκορεῦνται ἐναντίον μου ἀποκλείουν ὁλότελα τὴν ὁμόνοια.

41. Ἰω. 11,34.

42. Ἰω. 11;43.

ΡΓ'. ΠΑΛΛΑΔΙΩΙ

Εἴ τις ἐρωτήσεί με, τί τῶν ἐν τῷ βίῳ κάλλιστον; εἶπομι ἄν, ὅτι φίλοι. Τούτων δὲ τίνας μάλιστα τιμητέον; τοὺς ἀγαθοὺς ἄν εἶποιμι. Τούτων δὲ τίνα πρῶτον ὀνομάζεις; οὐκ ἄλλον τινὰ πρὸ τῆς σῆς ἀρετῆς, οἶδ' ὅτι θήσομαι. Καὶ γράφω ταῦτα, οὐ τὴν δυναστείαν 5 θεραπεύων, ἀλλὰ τὸν τρόπον τιμῶν, οὗ μικροὶ μὲν κήρυκες ἴσως ἡμεῖς, πλὴν τὸ εἰς δύναμιν οὐκ ἐλλείποντες· καὶ οὐ κήρυκες μόνον, 1 ἀλλὰ καὶ συναγωνισταί, ταῖς εὐχαῖς τὸ δύνασθαι συνεισφέροντες. Μέχρι τούτου στῆσαι τὴν ἐπιστολὴν ἐβουλόμην, ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ θεῖον οὐ σέβομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐεργετεῖν ἀπαιτοῦμεν, δέξαι 10 καὶ αὐτὸς οὐ διοχλούμενος παρ' ἡμῶν (οὐ γὰρ ὄχλος σοι τὰ ἡμέτερα, τοῖς προλαβοῦσι, τοῦτο εἰκάζειν ἔχω), ἀλλ' ὑπομινησκόμενος παρ' ἡμῶν τὸν σὸν ἰκέτην Εὐφήμιον πάλιν προσάγω σοι καὶ πάλιν καθικετεύω, μὴ μόνον φιλανθρώπως δέξασθαι τὸν νέον καὶ συγγνώμην τῆς βραδυτήτος, ἐπειδὴν ὀρφανικοῖς πράγμασιν ἐπιστὰς 15 ἀναγκαίως ἠσχολήθη περὶ τὸ οἰκίδιον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πρόσω ἀγαγεῖν προθυμήθητι, εἰς τιμὴν τε ἡμετέραν καὶ δόξαν τῆς σῆς καλοκαγαθίας. Πολλῶν γὰρ ὄντων οὖς εὖ πεποίηκας καὶ ποιεῖς, οὐδενός σοι τοῦτο εἰς φιλοτιμίαν ἔλαττον, ὡς παρῶν ἐδίδαξα. Καὶ νῦν ἀξιώω πιστευθῆναι· ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ διὰ τὴν ὀρφανίαν ἐλεεινὸς καὶ 20 διὰ τὸν τρόπον ἀγαπητὸς ἡμῖν, ἵνα μὴ λέγω διὰ τὴν ἀγχιστείαν τοῦ αἵματος.

ΡΔ'. ΟΛΥΜΠΙΩΙ

Τὰς μὲν ἄλλας χάριτας, ὅσων ἔτυχον, εἰληφὼς οἶδα παρὰ τῆς

43. Γιὰ τὸν Εὐφήμιον εἶχε ξαναπαρακαλέσει ὁ Γρηγόριος· ὁ Παλλάδιος ἦταν ἐπὶ Θεοδοσίου ὑπευθυνὸς τῶν ἱερῶν χορηγιῶν κι ἐπειτα ἀνέβηκε στὸ ὑπατο ἀξίωμα.

44. Ὁ Ὀλύμπιος ἦταν διοικητὴς τῆς δευτέρας Καππαδοκίας, ὅπου περιλαμβανόταν καὶ ἡ Ἀριανζός, καθὼς βεβαιώνεται ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς ποὺ παραθέτονται (104–106). Ὁ Γρηγόριος γράφει γιὰ χάρη τῆς Φιλομένης (104), τοῦ

103. ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ⁴³

Ἄν με ρωτήσῃ κάποιος ποιό εἶναι τὸ καλύτερο πράγμα τῆς ζωῆς, θὰ τοῦ ἀπαντήσω, οἱ φίλοι. Κι ἀπ' αὐτοὺς ποιούς πρέπει νὰ τιμῶ περισσότερο; Τοὺς ἀγαθοὺς, θὰ τοῦ πῶ. Κι ἀπ' αὐτοὺς ποιόν ἀναγνωρίζεις πρῶτο; Γνωρίζω πὼς δὲ θὰ βάλω κανένα μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἀρετὴ σου. Αὐτὰ δὲν τὰ γράφω κολακεύοντας τὴ δύναμή σου, ἀλλὰ θέλοντας νὰ τιμῶσῃ τὸν τρόπο σου· γιὰ τὴν τιμὴ αὐτὴ ἴσως εἶμαι μικρὸς κήρυκας ἐγώ, δὲν παραλείπω ὅμως νὰ κάνω τὸ κατὰ δύναμη. Καὶ δὲν εἶμαι μόνο κήρυκας ἀλλὰ καὶ συναγωνιστής, συνεισφέροντας μαζί με τὶς προσευχὰς καὶ τὴ δύναμη. Ἦθελα νὰ διακόψω τὸ γράμμα μου ἐδῶ· ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὴ θεότητα δὲν τὴν σεβόμαστε μόνο ἀλλὰ τῆς ζητοῦμε καὶ νὰ μᾶς εὐεργετεῖ, παραδέξου καὶ σὺ ὅτι δὲ δέχεσαι ἐνόχληση ἀπὸ μένα (γιατὶ δὲν εἶναι ἐνόχληση γιὰ σένα τὰ ζητήματά μου· μπορῶ νὰ τὸ συμπεράνω αὐτὸ ἀπὸ τὰ προηγούμενα), ἀλλὰ μονάχα μιὰ ὑπόμνηση. Ὅδηγῶ σ' ἐσένα πάλι τὸν ἰκέτη σου τὸν Εὐφήμιο καὶ σὲ θερμοπαρακαλῶ πάλι, ὄχι μονάχα νὰ δεχτεῖς φιλόανθρωπα τὸ νέο καὶ νὰ τοῦ συγχωρέσεις τὴ βραδύτητα, ἐπειδὴ ἀντιμετωπίζοντας ζητήματα ἀπὸ τὴν ὀρφάνια του ἀσχολήθηκε ἀναγκαστικὰ με τὸ σπιτάκι του, ἀλλὰ δεῖξε προθυμία καὶ στὸ νὰ τὸν προωθήσεις γιὰ τιμὴ δική μου καὶ δόξα τῆς καλοσύνης σου. Εἶναι πολλοὶ αὐτοὶ ποὺ εὐεργέτησες καὶ εὐεργετεῖς ἀλλὰ ἀπὸ κανένα δὲν εἶναι τοῦτο μικρότερο σὲ δόξα, ὅπως σοῦ ἐξήγησα ὅταν ἦμουν κοντά σου. Ἔχω τὴν ἀξίωση καὶ τώρα νὰ με πιστέψεις. Γιατὶ ὁ ἴδιος αὐτὸς εἶναι ἀξιολύπητος γιὰ τὴν ὀρφάνια του κι ἀγαπητὸς σ' ἐμένα γιὰ τὸν τρόπο του, γιὰ νὰ μὴν πῶ καὶ γιὰ τὴ συγγένεια ἐξ αἵματος.

104. ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ⁴⁴

Ἦσες χάρες μοῦ ἔκανες, γνωρίζω ὅτι μοῦ τίς ἔκανες ἀπὸ τὴν

Παύλου(105), εὐχαριστεῖ γιὰ τὴ χάρι καὶ παρακαλεῖ γιὰ τὸν Εὐστράτιο (106).

σῆς ἡμερότητας· καὶ σὲ ἀντὶ τούτων ἀμείψατο τοῖς παρ' ἑαυτοῦ
 χρηστοῖς ὁ Θεός, ἐν δὲ τῶν χρηστῶν εὐδόκιμον καὶ λαμπρὸν διε-
 ξελθεῖν τὴν ἀρχήν. Ἦν δὲ νῦν αἰτῶ, δώσων ἔρχομαι μᾶλλον, ἥπερ
 ληψόμενος, εἰ μὴ φορτικὸν εἰπεῖν. Τὴν ἀθλίαν Φιλουμένην δι'
 5 ἔμαυτοῦ προσάγω σοι, καὶ τῇ σῇ δίκῃ προσπεσομένην, καὶ ὑμῖν
 τὰ δάκρυα στήσουσαν, οἷς συντρίβει τὴν ἡμετέραν ψυχὴν. Ἄ μὲν
 οὖν ἡδίκηται καὶ παρ' ὧν, αὐτὴ δηλώσει. Οὐ γὰρ ἡμῖν γε κατηγο-
 ρεῖν οὐδενὸς ἀσφαλές. Αὐτοὺς δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ὅτι
 χηρεία καὶ ὄρφανία, πᾶσι μὲν βοηθητέα τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, μάλι-
 10 στα δέ, οἷς γυνὴ καὶ τέκνα ἐν μέσῳ, τὰ μεγάλα τοῦ ἔλεειν ἐνέχυρα,
 ἐπειδὴ γε ἀνθρώποις δικάζομεν, ὄντες ἄνθρωποι. Ἡμῖν δὲ συγ-
 γνώμη τοῦ δι' ἐπιστολῶν ταῦτα πρεσβεύειν, ἐπειδὴ γε τῷ ἀρρω-
 στεῖν ζημιούμεθα ἄρχοντος οὕτω δεξιῶ καὶ οὕτω θαυμαστοῦ τὴν
 ἀρετὴν, ὡς καὶ τὰ προοίμια τῆς σῆς ἀρχῆς εἶναι τιμιώτερα τῆς διὰ
 15 τέλους ἐτέρων εὐδοκιμήσεως.

ΡΕ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ὁ μὲν καιρὸς ὀξύς, ὁ δὲ ἀγὼν πολὺς, ἡ δὲ νόσος βαρεῖα, μι-
 κροῦ καὶ ἀκινήτους ἡμᾶς ποιήσασα. Τί λοιπόν, ἢ Θεοῦ δεηθῆναι
 καὶ τὴν σὴν ἰκετεῦσαι φιλανθρωπίαν· τοῦ μὲν, ἐπὶ νοῦν ἀγαγεῖν σοι
 τὰ χρηστότερα, τὴν δέ, μὴ τραχέως ἀποπέμψασθαι τὴν ἡμετέραν
 20 πρεσβείαν, ἀλλ' ἡμέρως δέξασθαι τὸν ἄθλιον Παῦλον, ὃν ὑπὸ χει-
 ρας ἤγαγεν ἡ δίκη τὰς σάς, ἴσως ἵνα σε λαμπρότερον ἐργάσῃται τῷ
 μεγέθει τῆς ἡμερότητας, καὶ τὰς ἡμετέρας εὐχάς, εἴ τινές εἰσι, τῇ σῇ
 προξενήσῃ φιλανθρωπίᾳ;

καλοσύνη σου· γι' αὐτὲς εἶθε νὰ ἀνταμείψει καὶ σένα ὁ Θεὸς μὲ τὶς δικές του δωρεές καὶ μία ἀπ' αὐτὲς εἶναι νὰ ἀσκήσεις τὸ ἀξίωμά σου πετυχημένα καὶ τιμημένα. Ἀλλὰ τῆ χάρι πού σου ζητῶ τώρα, μᾶλλον ἔρχομαι νὰ σοῦ τῆ δώσω παρά νὰ τῆ λάβω, ἂν δὲν εἶναι ἀλαζονεία πού τὸ λέω. Τῆ δύστυχη Φιλουμένη σοῦ φέρνω νὰ προσπέσει στὴ δίκαιη κρίση σου καὶ νὰ σοῦ χύσει τὰ δάκρυά της, πού κάνουν νὰ λιώνει ἢ ψυχῆ μου. Σὲ τί τὴν ἔχουν ἀδικήσει καὶ ποιοί, θὰ σοῦ τὰ πεῖ ἡ ἴδια. Ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ κατηγορήσω κανέναν μὲ βεβαιότητα. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσομε ὅτι τῆ χηρεία καὶ τὴν ὀρφάνια πρέπει νὰ τῆ βοηθοῦμε ὅλοι οἱ φρόνιμοι, ὅπου μάλιστα πρόκειται γιὰ γυναίκα μὲ παιδιά, πού εἶναι τὰ μεγάλα ἐνέχυρα τῆς εὐσπλαχνίας· ἐπειδὴ ἀπονέμομε δικαιοσύνη σὲ ἀνθρώπους ἀνθρωποὶ κι ἐμεῖς. Ἐμένα νὰ μὲ συγχωρέσεις πού γιὰ τέτοια μεσολαβῶ μ' ἐπιστολές, ἐπειδὴ ἡ ἀρρώστια μὲ κάνει νὰ στερηθῶ ἕνα τόσο καλὸ ἄρχοντα καὶ τόσο θαυμαστὸ στὴν ἀρετῆ, ὥστε καὶ τὰ προοίμια μόνο τῆς ἐξουσίας σου νὰ εἶναι πιὸ λαμπρὰ ἀπὸ τῆ μέχρι τέλος εὐδοκίμηση τῶν ἄλλων.

105. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

Ἡ εὐκαιρία σὰν ἀστραπή, ὁ ἀγώνας εἶναι πολὺς, ἡ ἀρρώστια βαριά, λίγο ἀκόμα καὶ θὰ μὲ ἀκίνητοποιοῦσε. Τί ἀπομένει ἀπὸ τὸ νὰ παρακαλέσω τὸ Θεὸ καὶ νὰ ἱκετεύσω τῆ φιλανθρωπία σου· τὸ Θεό, γιὰ νὰ σοῦ ἐμπνεύσει τὰ καλύτερα, κι ἐσένα νὰ μὴν ἀποκρούσεις ἀπότομα τῆ μεσολάβησή μου. Δέξου ἡμερα τὸ δύστυχο Παῦλο, πού ἡ δικαιοσύνη τὸν ἔρριξε στὰ χέρια σου, ἴσως καὶ γιὰ νὰ σὲ ἀναδείξει πιὸ λαμπρὸ μὲ τὸ μέγεθος τῆς ἠπιότητας καὶ νὰ παραχωρήσει καὶ τὶς προσευχές μου στὴν καλοσύνη σου, ἂν ἔχουν κάποια ἀξία.

ΡΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἰδού σοι καὶ ἄλλη γραμμάτων ὑπόθεσις, ἃς σὺ ποιεῖς, εἰ χρῆ
 τᾶληθῆ λέγειν, τῷ τιμᾶν προκαλούμενος. Ἰδού σοι καὶ ἄλλος ἰκέ-
 της φόβου δέσμιος οὗτος, ὁ συγγενῆς ἡμῶν Εὐστράτιος, ὃς μεθ'
 ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν προσπίπτει τῇ σῆ ἀγαθότητι, οὔτε διαπαντὸς
 5 ἀφηνιάζειν τῆς σῆς ἀρχῆς ἀνεχόμενος, εἰ καὶ φόβος δίκαιος αὐτὸν
 διεπτόησεν, οὔτε δι' ἄλλου σοι προσπεσεῖν ἢ δι' ἡμῶν αἰρούμενος·
 ἵνα καὶ σεμνοτέραν ἑαυτῷ ποιήσῃ τὴν φιλανθρωπίαν, τοιούτοις
 πρεσβευταῖς χρώμενος, οὗς, εἰ μὴ τι ἄλλο, αὐτὸς μεγάλους ποιεῖς,
 οὗτω τὰς παρακλήσεις δεχόμενος. Ἐν καὶ σύντομον φθέγξομαι.
 10 Τὰς μὲν ἄλλας πρώτας χάριτας ἐδίδως ἡμῖν, ταύτην δὲ τῇ σεαυτοῦ
 κρίσει δώσεις· ἐπειδὴ ἅπαξ ὥρμησας παραμυθεῖσθαι τὸ γῆρας
 ἡμῶν καὶ τὴν ἀσθένειαν ταῖς τοιαύταις τιμαῖς. Προσθήσω δὲ ὅτι
 καὶ τὸ θεῖον ἀεὶ σεαυτῷ ποιεῖς εὐμενέστερον.

ΡΖ'. ΚΑΛΗΑΟΝΙΩΙ

Ἐρωτᾶς τί βούλεται ἡμῖν ἢ σιγή; Βούλεται λόγου μέτρα καὶ
 15 σιωπῆς. Ὁ γὰρ τοῦ παντὸς κρατήσας, ῥᾶον κρατήσῃ τοῦ μέρους·
 πρὸς δὲ καὶ θυμὸν ἡμεροῖ, μὴ λαλούμενον, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ δαπανώ-
 μενον.

ΡΗ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Σιωπῶμεν τῷ λόγῳ, τὸ λαλεῖν ἂ χρῆ διδασκόμενοι, καὶ τῶν

45. Τὸ 382 ὁ Γρηγόριος πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα κράτησε σαρανταήμερη σιω-
 πῆ, γιὰ τὴν ὁποία μιλά στὶς ἐπιστολὲς ποὺ ἔγραψε στὸ διάστημα αὐτό· τὸ ἴδιο

106. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

Νά, κι ἄλλη μιὰ ἀφορμὴ γιὰ γράμματα, ποὺ γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια ἐσὺ δημιουργεῖς τὶς ἀφορμὲς προκαλώντας τις μὲ τὴν ἐκτίμησή σου. Νά, κι ἄλλος ἓνας ἰκέτης, δέσμιος τοῦτος τοῦ φόβου, ὁ συγγενής μου Εὐστράτιος, ποὺ μαζί μου καὶ μὲ τὸ πρόσωπό μου προσπέφτει στὴν καλοσύνη σου· δὲ βάσταξε οὔτε νὰ εἶναι γιὰ πάντα ἐλεύθερος ἀπὸ τὰ ἡνία τῆς ἐξουσίας σου, ἂν καὶ τὸν ἔπιασε δίκαιος φόβος, οὔτε προτίμησε νὰ σοῦ προσπέσει μέσω κάποιου ἄλλου ἐκτὸς ἀπὸ μένα· θέλησε νὰ κάνει τὴ φιλανθρωπία σου πρὸς αὐτὸν λαμπρότερη χρησιμοποιώντας τέτοιους μεσολαβητές, ποὺ ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο τοὺς δίνεις ἐσὺ ἀξία μὲ τὸν τρόπο ποὺ δέχεσαι τὶς παρακλήσεις τους. Ἔνα θὰ σοῦ πῶ μόνο μὲ λίγα λόγια. Τὶς ἄλλες χάρες μοῦ τὶς ἔκανες μὲ τὸ πρῶτο, αὐτὴ θὰ μοῦ τὴν κάνεις μὲ τὴ δική σου τὴν κρίση, μιὰ καὶ ξεκίνησες νὰ παρηγορεῖς τὸ γῆρας μου καὶ τὴν ἀσθενείά μου μὲ τέτοιες τιμές. Θὰ προσθέσω ὅτι ὅλο- ἓνα κάνεις καὶ τὸ Θεὸ εὐνοϊκότερο μαζί σου.

107. ΣΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΙΟ⁴⁵

Ρωτᾶς τί σημαίνει ἡ σιωπὴ μου. Ζητᾶς τὸ μέτρο τοῦ λόγου καὶ τῆς σιωπῆς. Κι ὅποιος νικᾷ τὸ σύνολο, εὐκολότερα θὰ νικήσει καὶ τὸ μέρος. Ἐπιπλέον καταπραῦνει καὶ τὸ θυμὸ ὅταν δὲν ἐκφράζεται ἀλλὰ καταναλίσκεται μέσα στὸν ἑαυτό του.

108. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

Διακόπτομε τὸ λόγο μαθαίνοντας νὰ λέμε ὅσα πρέπει καὶ

κάνει καὶ στὶς τρεῖς αὐτὲς ἐπιστολὲς πρὸς Κληδόνιο.

παθῶν ἐπικρατεῖν γυμναζόμεθα. Εἰ μὲν τις δέχεται τοῦτο, καλῶς· εἰ δὲ μή, καὶ τοῦτο κέρδος τῆς σιωπῆς, τὸ τοῖς πολλοῖς μηδὲν ἀποκρίνεσθαι.

ΡΘ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Οὐ κωλύω τὴν συντυχίαν· εἰ γὰρ καὶ ἡ γλῶσσα σιγᾷ, τὰ γε σῶτα ἡδέως τοῖς σοῖς λόγοις παρέξομεν, ἐπειδὴ τοῦ λαλεῖν ἂ χρῆ, τὸ ἀκούειν οὐκ ἀτιμότερον.

ΡΓ'. ΠΑΛΛΑΔΙΩΙ

Καινὸς τῆς νοουθεσίας ὁ τρόπος· ἐπειδὴ γὰρ λαλῶν οὐκ ἐπεῖχον τὰς γλώσσας, τῇ σιωπῇ τὸ σιγᾶν ἐδίδαξα, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἐκπαιδεύων. Οὗτος καὶ Χριστοῦ νόμος· ἐπειδὴ νομοθετῶν ἡμῖν, οὐκ ἐκάθηρεν· ἡμεροῖ τῷ ἀνθρωπίνῳ τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ τῆς περὶ ἡμᾶς οἰκονομίας φιλανθρωπίαν.

ΡΙΑ'. ΕΥΛΑΛΙΩΙ

Σὺ φιλοσοφεῖς τὴν ἐρημίαν καὶ τὴν ἄμετρον οὕτω νηστείαν, ἐγὼ δὲ τὴν σιωπὴν. Μεταδῶμεν ἀλλήλοις τοῦ χαρίσματος· ἐπειδὴ δὲ εἰς ἓν γενώμεθα, κοινῇ τὸν Θεὸν ἀσόμεθα, καρποφοροῦντες ὡσερ εὐλογον σιωπὴν, οὕτω καὶ λόγον ἔνθεον.

---

46. Ὁ Γρηγόριος τηρεῖ τὸ νόμο τοῦ Χριστοῦ, ἐκπαιδεύει τὸ ὅμοιο μὲ τὸ ὅμοιο.

ἀσκούμαστε νὰ κυριαρχοῦμε στὰ πάθη μας. Ἐάν κανένας τὸ παραδέχεται, ἔχει καλῶς. Ἐάν ὄχι, εἶναι καὶ τοῦτο κέρδος τῆς σιωπῆς, νὰ μὴ δίνεις καμιά ἀπόκριση στοὺς πολλοὺς.

109. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

Δὲν ἐμποδίζω τὴ συνάντησή μας. Γιατί, κι ἂν ἡ γλῶσσα σιωπᾶ, θὰ δώσομε μ' εὐχαρίστηση τὴν ἀκοή μας στοὺς λόγους σου. Δὲν εἶναι ἀπὸ τὸ νὰ λές ὅ,τι πρέπει κατώτερο τὸ ν' ἀκοῦς.

110. ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ⁴⁶

Εἶναι καινούργιος ὁ τρόπος τῆς νοουθεσίας. Μιλώντας δὲν μποροῦσα νὰ σταματήσω τίς γλῶσσες, δίδαξα μὲ τὴ σιγή μου τὴ σιωπή, παιδαγωγώντας στὸ ὅμοιο μὲ τὸ ὅμοιο. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ δὲ μᾶς ἐξάγνισε μὲ τὴ νομοθεσία του, ἐξημερώνει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, κατὰ τὴ μεγάλη φιλανθρωπία τῆς οἰκονομίας του γιὰ μᾶς.

111. ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ⁴⁷

Ἐσὺ ἀντιμετωπίζεις φιλοσοφικὰ τὴν ἐρημία κι ἔτσι καὶ τὴν ἀπεριόριστη νηστεία, ἐγὼ τὴ σιωπή. Ἐὰς μεταδώσομε τὴ χάρη ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Κι ὅταν καταστήσομε νὰ ἐνωθοῦμε ἄς ψάλομε ἀπὸ κοινοῦ στὸ Θεὸ κι ὅπως δώσαμε καρποὺς εὐλογους σιωπῆς ἔτσι ἄς δώσομε καρποὺς κι ἐνθεου λόγου.

---

47. Ὁ Γρηγόριος εὐχεται νὰ μεταδώσουν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο τὸ χάρισμα αὐτὸς τῆ σιωπῆ καὶ ὁ Εὐλάλιος τὴ μοναξιά καὶ τὴ νηστεία.

ΡΙΒ'. ΚΕΛΕΥΣΙΩΙ

Εἰσεδεξάμην σε καὶ σιωπῶν, ἵνα μάθης καὶ σιωπῆς λόγον
 τῆ γραφίδι λαλούμενον. Λαλήσω δὲ ἃ πρέπει φιλία καὶ τοιούτω
 καιρῷ. Παρανομεῖς, ὁ δικαστῆς οὐ νηστεύων· καὶ πῶς φυλάξεις
 τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους, τοὺς θείους περιφρονῶν; κάθαρὸν σου
 5 τὸ δικαστήριον, ἵνα μὴ δυοῖν ἓν, ἢ γίνῃ κακός, ἢ νομίζῃ. Τὸ προτι-
 θέναι θεᾶς αἰσχράς, ἑαυτὸν ἐστὶ θεατρίζειν. Κεφάλαιον τοῦ λόγου,
 ἴσθι κρινόμενος, ὁ κριτῆς, καὶ ἤττον ἀμαρτήσεις. Τούτων οὐδὲν εἶ-
 χόν σοι παρασχεῖν ἄμεινον.

ΡΙΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Μὴ κρῖνε μὲ σιγῶντα, οὐδὲ γὰρ ἐγὼ σὲ φθεγγόμενον, ὃ περὶ
 10 τῶν βρωμάτων ὁ Παῦλος ἐνομοθέτησεν. Εἰ δὲ κρίνεις, φοβοῦ τὴν
 γλῶσσαν, μὴ κατὰ σοῦ κινήθῃ πρῶτον, εἰ σε λάβοι τοῦ σιωπᾶν
 ἄξιον.

ΣΙΔ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐπειδὴ μοι τὴν σιωπὴν ἐγκαλεῖς καὶ τὴν ἀγροικίαν, ᾧ καλὲ
 καὶ ἀστικέ, φέρε σοι δὴ καὶ μυθολογήσω μῦθον οὐκ ἄμουσον, εἰ
 15 πῶς ἄρα ταύτη γε δυναίμην ἐπισχεῖν σε τῆς φλυαρίας. Ἐπέσκω-
 πτον αἱ χελιδόνες τῶν κύκνων, τὸ μὴ ἐθέλειν ὀμιλεῖν τοῖς ἀνθρώ-
 ποις, μῆτε δημοσιεῦειν τὴν μουσικὴν, ἀλλ' ἀμφὶ τοὺς λειμῶνας

---

48. Φιλικὲς παρατηρήσεις ἢ μᾶλλον διενέξεις περιέχουν οἱ τρεῖς ἐπιστο-
 λές (112, 113, 114) πρὸς τὸν Κελεῦσιο πού γράφτηκαν τὸ 382· γιὰτὶ ὁ ἕνας δὲ
 νηστέει καὶ ὁ ἄλλος δὲ μιᾶ.

112. ΣΤΟΝ ΚΕΛΕΥΣΙΟ⁴⁸

Σὲ δέχτηκα ἀκόμα καὶ σιωπώντας, γιὰ νὰ μάθεις, καὶ τὸ λόγο τῆς σιωπῆς ποὺ τὸν λέει ἡ πέννα μου. Θὰ πῶ ὅσα πρέπει ἀπὸ φιλία καὶ μὲ μιὰ τέτοια εὐκαιρία· παρανομεῖς ἐσὺ ὁ δικαστῆς ποὺ δὲ νηστεύεις. Πῶς θὰ φυλάξεις τοὺς ἀνθρώπινους νόμους, ἀφοῦ δὲν τηρεῖς τοὺς θεϊκοὺς; Νὰ εἶναι καθαρὸ τὸ δικαστικό σου ἔργο γιὰ ν' ἀποφύγεις ἢ νὰ γίνεις κακὸς ἢ νὰ νομίζεσαι. Προβάλλοντας θεάματα αἰσχρά, θεατρίζεις τὸν ἑαυτὸ σου. Ἡ κύρια ἰδέα τοῦ λόγου· νὰ ξέρεις ἐσὺ ὁ κριτῆς ὅτι κρίνεσαι καὶ θ' ἁμαρτήσεις λιγότερο. Τίποτα καλύτερο ἀπὸ αὐτὸ δὲν εἶχα νὰ σοῦ προσφέρω.

113. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

Μὴ μὲ κρίνεις ἐπειδὴ σωπαίνω, γιὰτὶ οὔτε ἐγὼ σὲ κρίνω ποὺ μιλάς, πράγμα ποὺ ὁ Παῦλος νομοθέτησε γιὰ τὰ φαγητά⁴⁹. Ἄν ὁμως κρίνεις, νὰ φοβᾶσαι τὴ γλώσσα μήπως πρῶτα στραφεῖ ἐναντίον σου, ἂν σὲ θεωρήσει ἄξιο νὰ σωπαίνεις.

114. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

Ἐπειδὴ κατηγορεῖς τὴ σιωπὴ μου καὶ τὴ χωριατιά, καλὲ κι εὐγενικὲ μου, ἔλα νὰ σοῦ πῶ ἓνα μῦθο ὄχι χωρὶς χάρη, μήπως ἔτσι μπορέσω νὰ συγκρατήσω τὴ φλυαρία σου. Ἐὰν χελιδόνια κοροΐδευαν τοὺς κύκνους, ἐπειδὴ δὲν ἤθελαν νὰ ἔχουν ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀνθρώπους, μήτε νὰ τοὺς κάνουν γνωστὸ τὸ τραγούδι τους, ἀλλὰ ζοῦσαν στὰ λιβάδια καὶ στοὺς ποταμοὺς κι ἀγαποῦσαν τὴν ἔρημιάν·

---

49. Ρωμ. 14,3.

διάγειν καὶ τοὺς ποταμούς, καὶ τὴν ἐρημίαν ἀσπάζεσθαι, καὶ βρα-
 χέα μὲν ἄδειν· ἃ δὲ καὶ ἄδοιεν, ἄδειν ἐν σφίσιν αὐτοῖς, ὡσπερ αἰ-
 σχυνομένους τὴν μουσικὴν. Ἡμῶν δέ, ἔφασαν, εἰσὶν αἱ πόλεις καὶ
 οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ θάλαμοι καὶ περιλαλοῦμεν τοῖς ἀνθρώποις καὶ
 5 τὰ ἡμέτερα αὐτοῖς διηγοῦμεθα, ταῦτα δὴ ταῦτα τὰ ἀρχαῖα καὶ ἀττι-
 κά, τὸν Πανδίωνα, τὰς Ἀθήνας, τὸν Τηρέα, τὴν Θράκην, τὴν ἀπο-
 δημίαν, τὸ κῆδος, τὴν ὕβριν, τὴν ἐκτομὴν τῆς γλώττης, τὰ γράμμα-
 τα, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν Ἴτυν, καὶ ὡς ἐγενόμεθα ἐξ ἀνθρώπων ὄρνι-
 θες. Οἱ δὲ μόλις μὲν αὐτὰς ἠξίωσαν καὶ λόγου, τῆς ἀδολεσχίας μι-
 10 σήσαντες· ἐπεὶ δὲ ἠξίωσαν, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ἔνεκεν ὧν, ὧ αὐταί, κἂν
 εἰς τὴν ἐρημίαν ἀφίκοιτό τις, ὥστε ἀκοῦσαι τῆς μουσικῆς, ὅταν
 ἀνῶμεν τῷ Ζεφύρῳ τὰς πτέρυγας, ἐμπνεῖν ἠδύ τι καὶ ἐναρμόνιον·
 ὡστ', εἰ μὴ πολλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἄδομεν, ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο κάλ-
 λιστόν ἐστιν ἡμῶν, ὅτι μέτρῳ φιλοσοφοῦμεν τὸ μέλος, καὶ οὐκ
 15 ἀναμίγνυμεν θορύβοις τὴν μουσικὴν. Ὑμᾶς δὲ καὶ εἰσοικιζομένας
 οἱ ἄνθρωποι δυσχεραίνουσι, καὶ ἀδούσας ἀποστρέφονται· καὶ μάλα
 ἐν δίκῃ, αἱ γὰρ οὐδὲ ἐκτμηθεῖσαι τὴν γλῶτταν δύνασθε σιωπᾶν, ἀλλ'
 αὐταὶ τὴν ἀφωνίαν ὑμῶν ὀδυρόμεναι, καὶ τὸ ἐφ' ὑμῖν πάθος, ἔπειτὰ
 ἐστε λαλίστεραι τίνος οὐχὶ τῶν εὐγλώττων καὶ μουσικῶν. Σύνες
 20 ὅ, τι λέγω, φησὶν ὁ Πίνδαρος· κἂν εὐρῆς τὴν ἐμὴν ἀφωνίαν ἀμείνω
 τῆς σῆς εὐγλωττίας, παῦσαι καταφλυαρῶν ἡμῶν τῆς σιωπῆς· ἢ
 σοι παροιμίαν ἐρῶ, μάλιστα μὲν ἀληθῆ, μάλιστα δὲ σύντομον, ὅτι
 τότε ἄσσονται κίκνοι, ὅταν κολοιοὶ σιωπήσωσιν.

PIE'. ΘΕΟΛΩΡΩΙ

Ἐορτὴ καὶ τὰ γράμματα καὶ τὸ κρεῖσσον ὅτι προφθάνεις τὸν
 25 καιρόν, τῇ προθυμίᾳ τὸ προσεορτάζειν ἡμῖν χαριζόμενος. Τὰ μὲν
 οὖν παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, τοιαῦτα, ἡμεῖς δέ, ὧν ἔχομεν τὸ μεῖ-

50. Γιὰ τὸν φρικτὸ μῦθο καὶ τὰ τραγικὰ πρόσωπά του (Τηρέας, Πρόκνη, Φιλομήλα, Ἴτυς) βλ. ὅποια ἐλληνικὴ Μυθολογία.

51. Γράφτηκε γύρω στὸ Πάσχα τοῦ 382 καὶ στάλθηκε μὲ ἓνα βιβλίον ὡς δῶρο στὸ Θεόδωρο τὸν ἐπίσκοπο Τυάων.

τὸ τραγούδι τοὺς ἦταν σύντομο καὶ ὅ,τι κελαϊδοῦσαν τὸ ἔλεγαν μέσα τους, σὰ νὰ ντρέπονταν νὰ τραγουδήσουν. Ἐνῶ γιὰ μᾶς, ἔλεγαν, εἶναι οἱ πόλεις καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ σπίτια καὶ κελαϊδοῦμε γύρω στοὺς ἀνθρώπους καὶ διηγούμαστε σ' αὐτοὺς τὰ δικά μας, καὶ μάλιστα αὐτὲς τὶς ἀρχαῖες καὶ Ἀττικὲς διηγῆσεις μας γιὰ τὸν Πανδίωνα⁵⁰, τὶς Ἀθῆνες, τὸν Τηρέα, τὴ Θράκη, τὴν ἀποδημία μας, τὴ συγγένεια, τὴν προσβολή, τὸ κόψιμο τῆς γλώσσας, τὰ γράμματα, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὸν Ἴτυν καὶ πῶς γίναμε ἀπὸ ἄνθρωποι πουλιά. Οἱ κύκνοι ὁμως μὲ δυσκολία ἔκριναν ὅτι ἄξιζε νὰ τοὺς μιλήσουν, γιὰτὶ μίσησαν τὴν πολυλογία. Ἀφοῦ ὁμως πιά ἔκριναν ὅτι ἄξιζε, εἶπαν Ἄλλὰ ἐμεῖς, ὦ καλὲς μου, κι ἂν γιὰ χάρη μας ἔρθει κανένας στὴν ἐρημία, ὥστε ν' ἀκούσει τὴ μουσικὴ μας, ὅταν ἀπλώνομε τὰ φτερά μας στὸ ζέφυρο ἀκούγεται κάτι γλυκὺ κι ἀρμονικό. Ὡστε, ἂν δὲν τραγουδοῦμε πολὺ καὶ γιὰ πολλοὺς, ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ ὠραῖο σ' ἐμᾶς, ὅτι ἐπιδιδόμαστε μὲ μέτρο στὴ μελωδία καὶ δὲν ἀναμιγνύομε τὴ μουσικὴ μὲ τὴ φασαρία. Ἐνῶ μ' ἐσᾶς, κι ὅταν σᾶς δέχονται στὰ σπίτια τους οἱ ἄνθρωποι ἀγανακτοῦν, κι ὅταν κελαϊδεῖτε σᾶς βαριοῦνται. Καὶ πολὺ δίκαια· ἀφοῦ κι ὅταν σᾶς ἔχουν κόψει τὴ γλώσσα, δὲν μπορεῖτε νὰ σωπάσετε· ἀλλὰ ὅταν θρηνεῖτε τὴν ἴδια ἐσεῖς τὴν ἀδυναμία σας νὰ κελαϊδήσετε καὶ τὴ συμφορὰ πού σᾶς βρῆκε πέστε μου, ποιὸ εἶναι τότε τὸ εὐγλωττο καὶ μουσικὸ πτηνὸ πού δὲν τὸ ξεπερνᾶτε μὲ τὴ φλυαρία σας; Κατάλαβε ὅ,τι σοῦ λέγω, λέγει ὁ Πίνδαρος. Κι ἂν βρεῖς τὴν ἀφωνία μου καλύτερη ἀπὸ τὴν εὐγλωττία σου, πάψε νὰ κατηγορεῖς φλύαρα τὴ σιωπὴ μου. Ἀλλιῶς θὰ πῶ μιὰ παροιμία ἐξαιρετικὰ ἀληθινὴ κι ἐξαιρετικὰ σύντομη· τότε θὰ τραγουδήσουν οἱ κύκνοι, ὅταν σωπάσουν οἱ καλοιακοῦδες'.

115. ΣΤΟ ΘΕΟΛΩΡΟ⁵¹

Ἐορτὴ εἶναι καὶ τὰ γράμματα καὶ τὸ κυριότερο ὅτι προφταίνεις τὸ χρόνο, χαρίζοντάς μου μὲ τὴν προθυμία σου νὰ γιορτάσω πιὸ μπροστά. Αὐτὰ ἀπὸ τὴν εὐλάβειά σου· ἐγὼ σοῦ ἀντιπροσφέρω

ζον, ἀντιδίδομεν τὰς εὐχάς. Ἴνα δέ τι καὶ ὑπόμνημα παρ' ἡμῶν ἔχῃς, τὸ δ' αὐτὸ καὶ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, πυκτίον ἀπετάλκαμέν σοι τῆς Ὠριγένους Φιλοκαλίας, ἐκλογὰς ἔχον τῶν χρησίμων τοῖς φιλόλογοις. Τοῦτο καὶ δέξασθαι καταξίωσον καὶ ἀπόδειξιν ἡμῖν δοῦναι στῆς ὠφελείας, καὶ σπουδῆ καὶ Πνεύματι βοηθούμενος.

ΡΙΣΤ'. ΕΥΧΑΛΙΩ:

Γέγονε καὶ ἡ Λαμὶς ἐμοὶ τῆς σιωπῆς χωρίον καὶ φιλοσοφίας ἐγγυμναστήριον, ἦν ὡς σιγῶν ἐθεασάμην, ἰδεῖν ἐπιθυμῶ καὶ φθεγγόμενος, ἵνα τοῖς τε ἀδελφοῖς πληρώσω τὸν πόθον καὶ ὑμᾶς ἀμύνομαι τῆς μικρολογίας, τοὺς κακοὺς τῶν ἐμῶν φθεγμάτων ἐξηγητάς. Αὐτὸς γὰρ ὁ λαλῶν παρέσομαι, οὐκέτ' ἀλληγορούμενος, οὐδὲ εἰκαζόμενος, ἀλλὰ καθαρῶς νοούμενος.

ΡΙΖ'. ΤΩ: ΑΥΤΩ:

Καινόν τι πέπονθα: παρόντι σιγῆσας, ἀπόντα ποθῶ, ἵνα καὶ μεταδῶ λόγου καὶ μεταλάβω. Καλὸν γὰρ ὅσπερ ἄλλου παντός, οὕτω δὴ καὶ λόγων ἀπαρχὰς ἀνατιθέναι τῷ Λόγῳ πρῶτον, εἶτα 15 τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον.

ΡΙΗ'. ΤΩ: ΑΥΤΩ:

«Καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι», φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής: διὰ

---

52. Στὴν περίοδο τῆς σιωπῆς του ὁ Γρηγόριος ἐπισκέφτηκε μοναχοὺς καὶ μεταξὺ τῶν πρώτων τὸν Εὐλάλιο στὴ Λαμίδα, χωρὶς νὰ σπάσει τὴ σιωπὴ του. Τοὺς ἴδιους τοὺς μοναχοὺς ἤθελε νὰ τοὺς δεῖ καὶ ὅταν ἔπαυσε νὰ σιωπᾷ. Γύρω σ' αὐτὸ τὸ θέμα στρέφονται καὶ οἱ ἐπόμενες δύο ἐπιστολὲς ποὺ γράφτηκαν μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 382.

τὸ μεγαλύτερο πού ἔχω, τις προσευχές. Καὶ γιὰ νὰ ἔχεις κι ἓνα ἐν-
θύμιο δικό μου καθὼς ἐπίσης καὶ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, σοῦ ἔστει-
λα τὸ βιβλίον Φιλοκαλία τοῦ Ὁριγένη, πού περιέχει ἀποσπάσματα
χρήσιμα στοὺς φίλους τῶν λόγων. Καταδέξου τὸ δῶρο μου καὶ
δῶσε μου ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὠφέλειά σου ἀπὸ αὐτὸ μὲ τὴ μελέτη
καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Πνεύματος.

116. ΣΤΟΝ ΕΥΑΛΛΙΟ⁵²

Μοῦ ἔγινε καὶ ἡ Λαμίδα χώρα τῆς σιωπῆς καὶ γυμναστήριο
φιλοσοφίας. Τὴν εἶδα ὅταν σιωποῦσε κι ἐπιθυμῶ νὰ τὴ δῶ τώρα
πού μιῶ, ὥστε καὶ τὸν πόθο νὰ ἱκανοποιήσω τῶν ἀδελφῶν καὶ
σᾶς ν' ἀντικρούσω γιὰ τὴ μικρολογία σας, τοὺς κοινὺς ἐξηγητὲς
τῶν λόγων μου. Γιατὶ θὰ εἶμαι κοντά σας αὐτοπροσώπως, δὲ θὰ
μιλάει ἄλλος οὔτε θὰ κάνετε εἰκασίες γιὰ μένα, ἀλλὰ θὰ γίνομαι
ἀντιληπτὸς ξεκάθαρα.

117. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

Ἔπαθα κάτι παράδοξο. Ὅταν ἦσουν παρὼν σὺ πάσα, τώρα
πού λείπεις σὲ ποθῶ γιὰ νὰ σοῦ μεταδώσω τὰ λόγια μου καὶ νὰ
λάβω τὰ δικά σου. Εἶναι καλό, ὅπως γιὰ κάθε ἄλλο ἔτσι καὶ τις
ἀπαρχές τῶν λόγων νὰ τις προσφέρομε πρῶτα στὸ Λόγο κι ἔπει-
τα σ' αὐτοὺς πού φοβοῦνται τὸν Κύριο.

118. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

«Καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι», λέει ὁ Ἐκκλησιαστής· γι' αὐτὸ

τοῦτο «ἐθέμην φυλακὴν τῷ στόματί μου», ἡνίκα καιρός, καὶ «ἰδοὶ τὰ χεῖλη μου οὐ μὴ κωλύσω, ἐπειδὴ τούτου καιρός. «Ἐσιώπησα», γάρ, φησὶν ἡ Γραφή, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι; ἐσιώπησα μὲν ἑαυτῷ, λαλῶ δὲ τοῖς ἄλλοις. Οἱ δέ, εἰ μὲν, ἂ χρῆ, φθέγγοιντο, πᾶσα 5 τῷ Θεῷ χάρις· εἰ δὲ μή, καὶ τὰ ὅτα φραζόμεθα.

PIΘ'. ΠΑΛΛΑΔΙΩΙ

Χριστῷ συνενέκρωσα τὴν γλῶσσαν, ἡνίκα ἐνήστευον, καὶ ἀναστάντι συνήγειρα. Τοῦτό μοι τῆς σιωπῆς τὸ μυστήριον· ἵνα, ὡσπερ ἔθυσα νοῦν ἀνεκκλάλητον, οὕτω θύσω καὶ λόγον κεκαθα-
μένον.

PK'. ΕΛΛΑΔΙΩΙ

10 Ὅρᾶν τὰ ἐλπιζόμενα πόρρωθεν διδαχθέντες (χρήσομαι γὰρ τῷ σῶ προομιῶ), καὶ τοῖς ἤδη παροῦσιν ἐνευφραϊνόμεθα. Τὴν γὰρ ἀγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν, εἰς ἣν κατηντήκαμεν, τῶν ἐκεῖθεν ἀγαθῶν οἶδα μυσταγωγίαν, ἐορτὴν οὖσαν διαβατήριον. Ὡν καλῶς ἐποίησας καὶ αὐτὸς ἀναμνήσας ἡμᾶς, οἷς ἀπέσταλκας καὶ οἷς γρά-
15 φεις. Ἐγὼ δὲ πολλὰ μὲν ἤδη Πάσχα διῆλθον, καὶ τοῦτο ὠνάμην τῆς μακροτέρας ζωῆς. Νῦν δὲ καθαρότερον ἐπιθυμῶ, τὴν Αἴγυπτον ταύτην ἐξελθῶν, τοῦ βίου τὴν βαρεῖαν καὶ σκοτεινὴν, καὶ τοῦ πληοῦ καὶ τῆς πλινθείας ἐλευθερωθεῖς, ἧ συνδεδέμεθα, πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας μεταναστήναι. Ταύτην ἡμῖν προσεύχου, εἴ τί σοι
20 μέλει τοῦ τὰ μέγιστα εὐποιεῖν ἡμᾶς. Σε δὲ πολλάκις γένοιτο συνεορτάσαι τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας βιωσίμως ἔχοντα. Εἰ δέ μοι

53. Γιὰ τὸν Παλλάδιο βλ. ἐπιστολὴ 103.

54. Δὲν μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ ἐπαρκῶς ὁ Ἑλλάδιος, οὔτε μὲ τὸν ἐπίσκοπο Καισαρείας οὔτε μὲ τὸν ἐπίσκοπο ἄλλης περιοχῆς. Ἐκφράζει τὸν πόθο του νὰ ἐκλέξουν ἐπίσκοπο Ναζιανζοῦ.

«ἔβαλα φύλακες στὸ στόμα μου», ὅταν ἦταν καιρὸς γι' αὐτὸ καὶ «νά, δὲ θὰ κρατήσω τὰ λόγια μου» ἐπειδὴ τώρα εἶναι γιὰ τοῦτο καιρὸς. «Σώπασα», λέει ἡ Γραφή, ἀλλὰ «μήπως θὰ σωπάσω γιὰ πάντα». Σώπασα γιὰ τὸν ἑαυτό μου καὶ μιλῶ γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἐὰν αὐτοὶ τώρα λέν ὅ,τι πρέπει, κάθε εὐχαριστία στὸ Θεό· ἂν ὄχι, θὰ βουλώσομε καὶ τ' αὐτιά μας.

119. ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ⁵³

Ἐνέκρωσα τὴ γλῶσσα μου μὲ τὴ νέκρωση τοῦ Χριστοῦ, ὅταν νήστευα· τὴν ζωοποίησα μὲ τὴν ἀνάστασή του. Αὐτὸ εἶναι τὸ μυστήριον τῆς σιωπῆς μου· ὅπως πρόσφερα θυσία τὴν ἔκφραση τῶν σκέψεών μου, ἔτσι θὰ προσφέρω καὶ τὸ λόγο μου καθαρμένο.

120. ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ⁵⁴

Ἐχοντας μάθει νὰ βλέπομε ἀπὸ μακριὰ ὅσα ἐλπίζομε (θὰ χρησιμοποίησω τὸ δικό σου προοίμιο), εὐχαριστιόμαστε καὶ μ' αὐτὰ πού ἤδη ἀπολαμβάνομε. Τὴν ἀγία δηλαδὴ ἡμέρα τοῦ Πάσχα, στὴν ὁποία ἔχομε φτάσει, τὴ θεωρῶ μυστικὴ τελετὴ γιὰ τὰ ἐκεῖ ἄγαθὰ, ἀφοῦ εἶναι ἑορτὴ διάβασης. Αὐτὰ ἔκανες καλὰ καὶ μοῦ τὰ θύμησες κι ἐσὺ μὲ ὅσα γράφεις στὴν ἐπιστολὴ σου. Πέρασα πολλὰ Πάσχα ὡς τώρα κι αὐτὸ ἔχω ἀπολαύσει ἀπὸ τὴ μακριὰ σχετικὰ ζωῆ μου. Τώρα ἐπιθυμῶ πιὸ καθαρὰ, περνώντας αὐτὴ τὴν Αἴγυπτο τῆς ζωῆς, τὴ βαριὰ καὶ σκοτεινὴ, καὶ ξεφεύγοντας ἀπὸ τὸν πηλὸ καὶ τὴν πλινθοποιία⁵⁵, πού ἔχω δεθεῖ μαζί τους, νὰ μεταναστεύσω στὴν ὑποσχεμένη γῆ. Αὐτὴν νὰ ζητᾶς γιὰ μένα στὶς προσευχῆς σου, ἂν θέλεις νὰ μοῦ κάνεις μιὰ μέγιστη εὐεργεσία. Κι ἐσὺ ἄμποτε νὰ ζεῖς καὶ νὰ συνεορτάσεις μὲ τὸ λαὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν μοῦ δώσετε τὴ χάρη νὰ τελειώσω χριστιανικὰ τὴ ζωὴ μου, δίνοντας

55. Ἐξ. 1,14.

δοίητε καὶ τὸ γῆρας ἐν καλῷ καταλῦσαι, τῇ Ἐκκλησίᾳ ταύτῃ δόντες ἐπίσκοπον, ὃν ἀναδείξει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔργον ἀγαθὸν ἐργασάμενοι ἔσσεσθε, καὶ ἴν' εἴπω, πατρικῶν εὐλογιῶν ἄξιον.

PKA'. ΘΕΟΛΩΡΩι

Ἀγάπης συμβόλοις ἠδόμεθα, καὶ μάλιστα καιροῦ τοιοῦτου
5 καὶ περὶ τοιοῦτου νεοπαγοῦς τε ὁμοῦ καὶ τελείου, καὶ ἵνα σε ἀπὸ
τῆς Γραφῆς δεξιῶσωμαι, ἰδρυμένον ἐν τῇ νεότητι. Οὕτω γὰρ ἐκείνη
καλεῖ τὸ πλεῖον ἐν τῇ συνέσει τῆς ἡλικίας. Οἱ μὲν οὖν παλαιοὶ
πατέρες δρόσον οὐρανοῦ καὶ πῖότητα γῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἐπηύ-
χοντο τοῖς παισὶν (εἰ μὴ τινι φίλον καὶ ταῦτα νοεῖν ὑψηλότερον),
10 ἡμεῖς δέ σοι τὸ πᾶν πνευματικῶς ἀντιδώσομεν. «Πληρώσαι κύριος
πάντα τὰ αἰτήματά σου»· καὶ γένοιο τοιοῦτων τέκνων πατῆρ (εἰ δεῖ
σοι συντόμως καὶ οἰκείως ἐπεύξασθαι), οἷον σευατὸν ὑποφαίνεις
τοῖς σοῖς πατράσιν, ὡς ἂν τά τε ἄλλα καὶ ἡμεῖς ἐπὶ σοὶ δοξαζοίμε-
θα.

PKB'. ΤΩι ΑΥΤΩι

15 Χρεωστεῖς μὲν ἡμῖν καὶ ὡς νοσεροῖς θεραπείαν, εἴπερ μία
τῶν ἐντολῶν ἀσθενούντων ἐπίσκεψις· χρεωστεῖς δὲ καὶ τοῖς ἀγίοις
μάρτυσι τὴν δι' ἔτους τιμὴν, ἣν ἐν Ἀριανζοῖς τοῖς σοῖς ἐορτάζομεν
τῇ εἰκάδι δευτέρᾳ τοῦ καθ' ἡμᾶς μηνὸς Λαθοῦσα. Καὶ ἅμα οὐκ ὀλί-
γα ἐκκλησιαστικῶν δεῖται κοινῆς διασκέψεως. Πάντων οὖν ἐνε-
20 κεν, ἀόκνως παραγενέσθαι καταξίωσον· καὶ γὰρ εἰ πολὺς ὁ κάματος,
ἀλλ' ἀντίρροπος ὁ μισθός.

56. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται στὸ Θεόδωρο Τυάων, ποὺ μόλις εἶχε ἀναλάβει τὴν ἐκκλησία αὐτὴ ὡς ἐπίσκοπος. Ὁ Γρηγόριος εἶναι εὐχαριστημένος μὲ δῶρα ποὺ τοῦ ἔστειλε ὁ Θεόδωρος, τὰ ὁποῖα πληρώνει πνευματικά, ὅπως λέει. Στὴν ἐπιστολὴ 122 καλεῖ τὸ Θεόδωρο στὴν ἐορτὴ τῶν μαρτύρων στὴν Ἀριανζό. Στὴν 123 δικαιολογεῖται γιατί δὲν ἐπισκεπτεται καὶ ὁ ἴδιος τὸ Θεόδωρο. Στὴν

ἐπίσκοπο στήν Ἐκκλησία αὐτή, πού θ' ἀναδείξει τὸ ἅγιο Πνεῦμα, θὰ κάνετε ἔργο ἀγαθό, καί γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, ἔργο ἄξιο γιὰ πατρικὲς εὐλογίες.

121. ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ⁵⁶

Εὐχαριστοῦμαστε μὲ τὰ δείγματα τῆς ἀγάπης καὶ μάλιστα σὲ μιὰ τέτοια περίσταση καὶ γιὰ ἓνα τέτοιο νεοφύτευτο καὶ συνάμα τέλειο καί, γιὰ νὰ σὲ χαιρετήσω μὲ λόγια τῆς Γραφῆς, «ριζωμένο ἐξαιτίας τῆς νιότης σου»⁵⁷. Γιατὶ ἔτσι καλεῖ ἐκείνη, αὐτὸν πού εἶναι στὴ σύνεση ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ἡλικία του. Οἱ παλιοὶ προπάτορές μας μαζί μὲ ἄλλα εὐχονταν γιὰ τὰ παιδιά τους τὴ δρόσο τ' οὐρανοῦ καὶ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς⁵⁸ (ἂν δὲ θέλει κανένας νὰ δώσει σ' αὐτὸ νόημα ὑψηλότερο)· ἐγὼ ὅμως θὰ σοῦ τὰ ἀντιπροσφέρω ὅλα πνευματικά· «εἶθε νὰ ἐκπληρώσει ὁ Κύριος ὅλα τὰ αἰτήματά σου»⁵⁹ καὶ εἶθε νὰ γίνεις πατέρας τέτοιων παιδιῶν (ἂν πρέπει νὰ σοῦ εὐχηθῶ σύντομα καὶ φιλικά), ὅπως δείχνεις τὸν ἑαυτό σου στοὺς πατέρες σου, ὥστε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα νὰ ἀποχτήσομε κάποτε δόξα κι ἐμεῖς ἐξαιτίας σου.

122. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Χρωστᾶς σ' ἐμένα σὰν ἄρρωστος πού εἶμαι θεραπεία, ἂν μιὰ ἀπὸ τίς ἐντολὲς εἶναι ἡ περιποίηση τῶν ἀρρώστων. Χρωστᾶς καὶ στοὺς ἅγιους μάρτυρες τὴν ἐτήσια τιμὴ, πού ἐορτάζομε στήν Ἀριανζό σου στις εἰκοσι τοῦ μηνὸς Ἰουλίου. Καὶ συνάμα δὲν εἶναι λίγα τὰ ἐκκλησιαστικά ζητήματα πού θέλουν κοινὴ ἐξέταση. Ἐξαιτίας ὅλων λοιπὸν δέξου νὰ φτάσεις σ' ἐμᾶς χωρὶς καθυστέρηση ἂν εἶναι πολὺς ὁ κόπος, ἀντισταθμίζεται ἀπὸ ἄλλο τόσο μισθό.

124 ἀπαντᾶ σὲ δεύτερη πρόσκληση τοῦ Θεοδώρου, ὅτι θὰ τὸν ἐπισκεφετεῖ.

57. Ψαλμ. 143,12.

58. Γεν. 27,28.

59. Ψαλμ. 19,7.

ΡΚΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἰδέσθην σου τὴν παρουσίαν, καὶ στέργω τὴν συνουσίαν, καίτοιγε ἄλλως ἑμαυτὸν νοουηθήσας οἴκοι μένειν καὶ καθ' ἡσυχίαν φιλοσοφεῖν· τοῦτο γὰρ εὖρον ἑμαυτῶ ἐκ πάντων λυσιτελέστερον. Ἐπεὶ δὲ οἱ τε ἀέρες ἔτι ταραχώδεις καὶ οὐκ ἀνήκεν ἡ ἀρρωστία, 5 παρακαλῶ, μικρὸν μακροθύμησον, συνεύχου δὲ τὴν υἰείαν· καὶ ἡνίκα ἂν ἦ καιρὸς, ἐπιστησόμεθα σαῖς εὐχαῖς.

ΡΚΔ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Καλεῖς; ἡμεῖς δὲ σπεύδομεν· σπεύδομεν δὲ μόνῳ πλησιάσαι καὶ μόνοι. Συνόδους γὰρ καὶ συλλόγους πόρρωθεν ἀσπαζόμεθα, ἐξ οὗ μοχθηρῶν πεπειράμεθα τῶν πολλῶν, οὕτω γὰρ εἰπεῖν μέτριον. Τί οὖν ἔτι λείπεται; πόθῳ δικαίῳ βοήθησον διὰ τῶν εὐχῶν, ἵνα τῶ- 10 χωμεν ὧν σπουδάζομεν.

ΡΚΕ'. ΟΛΥΜΠΙΩΙ

Παιδεύεται τι καὶ πολιὰ, καὶ οὐ πάντη τὸ γῆρας, ὡς ἔοικεν, εἰς σύνεσιν ἀξιόπιστον. Ἐγὼ γοῦν πάντων μὲν μάλιστα τῶν Ἀπολλιναριστῶν εἰδὼς τὴν ἐνθύμησιν καὶ ἀσέβειαν, ὄρων δὲ οὐκ ἀνεκτὴν αὐτῶν ἀπόνειαν, ἐνόμιζον τῇ μακροθυμίᾳ πρᾶγους αὐτοὺς ποι- 15 ἦσειν καὶ μαλάξειν κατὰ μικρὸν, ὅπερ οὖν καὶ ταῖς ἐλλίσις ὑπέτει-

60. Οἱ Ἀπολλιναριστῆς ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὴν ἀπουσία τοῦ Γρηγορίου στὰ λουτρά καὶ κινοῦνται μὲ ἀναίδεια ὡς τὸ σημεῖο νὰ χρησιμοποιήσουν δικὸς τοὺς ἐπίσκοπο. Ὁ Γρηγόριος ἀπὸ τὰ λουτρά ἐπικαλεῖται τὴν ἐπέμβαση τοῦ Ὀλύμπιου ποῦ ἦταν διοικητὴς τῆς Καππαδοκίας. Γράφτηκε τὸ 382.

123. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σεβάστηκα τὴν παρουσία σου καὶ χαίρομαι μὲ τὴ συντροφιά σου, μόλο πού ἀλλιῶς εἶχα πεῖ μὲ τὸν ἑαυτό μου, νὰ μείνω στὸ σπίτι μου καὶ νὰ φιλοσοφῶ στὴν ἡσυχία. Αὐτὸ βρῆκα πὼς ἦταν τὸ ὠφελιμότερο γιὰ μένα· ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ καιρὸς δὲν ἔχει στρώσει ἀκόμα ἀλλὰ κι ἡ ἀρρώστια δὲ μ' ἄφησε, κάνε σὲ παρακαλῶ λίγη ὑπομονή, καὶ ἔνωσε τὶς προσευχῆς σου μὲ τὶς δικές μου γιὰ τὴν υἰγεία μου. Καὶ ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα, θὰ σοῦ ἔρθω μὲ τὶς εὐχῆς σου.

124. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Μέ καλεῖς; Κι ἐγὼ τρέχω νὰ ρθῶ. Τρέχω γιὰ νὰ βρεθῶ μαζί σου μόνος μὲ μόνο. Τὶς συνόδους καὶ τὶς συναθροίσεις τὶς χαιρετῶ ἀπὸ μακριά, ἀπὸ τότε πού μοῦ προκάλεσαν πολλή ταλαιπωρία, ἄς μιλήσω ἔτσι μὲ μετριοπάθεια. Τί ἀπομένει ἀκόμα; Ὁ δίκαιος πόθος μου νὰ μὲ βοηθήσεις μὲ τὶς προσευχῆς σου γιὰ νὰ ἐπιτύχω αὐτὸ πού προσπαθῶ.

125. ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ⁶⁰

Μαθαίνουν καὶ τὰ γηρατειά⁶¹ καὶ δὲν μπορεῖς, ὡς φαίνεται, νὰ ἐμπιστεῦσαι τὴ σύνεση τῶν γερόντων. Ἐγὼ τουλάχιστο ἂν καὶ γνῶριζα ὄλων τῶν Ἀπολλιναριστῶν στὸ σύνολό τους τὴ σκέψη καὶ τὴν ἀσεβεία τους καὶ δὲν θεωροῦσα ἀνεκτὴ τὴν ἀνοησία τους, νόμιζα ὅτι θὰ τοὺς καταπραῖνω μὲ τὴν ὑπομονή μου καὶ λίγο λίγο

61. Γνωστὸ τό, 'γηράσκω ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος'.

νον. Ἔλαθον δέ, ὡς ἔοικε, κάκείνους χεῖρους ποιήσας, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν βλάβας, τῇ ἀκαίρῳ φιλοσοφίᾳ. Οὐ γὰρ δυσωπεῖ τοὺς πονηροὺς ἐπιείκεια. Καὶ νῦν, εἰ μὲν αὐτῷ μοι δυνατὸν ἦν δι' ἑμαυτοῦ ταῦτα διδάξαι, οὐκ ἂν ὤκνησα, εὖ ἴσθι, καὶ παρὰ δύνάμιν κινηθεὶς προσπεσεῖν τῇ σῆι τιμότητι. Ἐπειδὴ δὲ περαιτέρω προήγαγεν ἡμᾶς ἡ ἀρρωστία, καὶ τοῖς Ξανξαρίδος θερμοῖς χρήσασθαι ἀναγκαῖον ἐγένετο, τῶν ἰατρῶν τοῦτο συμβουλευσάντων, ἀντ' ἑμαυτοῦ ποιοῦμαι τὰ γράμματα. Ἐτόλμησαν οἱ κακοὶ καὶ κακῶς ἀπολούμενοι πρὸς πᾶσι τοῖς ἄλλοις, καὶ καθηρημένους ἐπισκόπους ὑπὸ

10 πάσης ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς συνόδου καλέσαντες, ἡ παριοῦσι καταχρησάμενοι (οὐ γὰρ ἔχω τοῦτο εἰπεῖν ἀκριβῶς), καὶ πασῶν κατεξαναστάντες βασιλικῶν διατάξεων, καὶ ὑμετέρων προσταγμάτων, ἐπισκόπου ὄνομα ἐπιθεῖναι τινι τῶν παρ' αὐτοῖς ἀσεβῶν καὶ κιβδηλῶν, οὐδενὶ τοσοῦτον, ὡς οἶμαι, ὅσον τῇ ἐμῇ νεκρώσει (τοῦ-

15 το γὰρ δεῖ λέγειν) θαρρήσαντες. Ταῦτα εἰ μὲν ἀνεκτά, ἐνεγκάτω μὲν ἡ σῆ στερρότης, οἴσομεν δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡσπερ οὖν πολλάκις ἠνέγκαμεν. Εἰ δὲ βαρέα, καὶ οὐδὲ τοῖς εὐλαβεστάτοις βασιλεῦσιν αὐτοῖς φορητά, ἐπεξελεθῆν τοῖς γεγεννημένοις, εἰ καὶ τῆς ἀπονοίας ἔλαττον, καταξίωσον.

ΡΚΣΤ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

20 Ὅναρ ἠθύμῃσα. Καὶ γὰρ μέχρι τῆς μονῆς ἐνεχθεῖς, ὥστε τινὸς ἐκ τοῦ λουτροῦ παραμυθίας τυχεῖν, εἶτα τὴν σὴν συντυχίαν ἐλίπισας, καὶ ὡσπερ ἐν χερσὶν ἔχων ἤδη τὸ ἀγαθόν, καὶ τινὰς ἡμέρας ἐνδιατρίψας, ἐξαίφνης ἀπήχθην ὑπὸ τῆς ἀρρωστίας, τὰ μὲν ἤδη λυπούσης, τὰ δὲ ἀπειλούσης. Καὶ εἰ δεῖ τινα εἰκασίαν εὐρεῖν τῷ πά-

25 θει, ταυτὸν ἔπαθον τοῖς πολῦποσιν, οἱ βίβ τῶν πετρῶν ἀποσπώμενοι, κινδυνεύουσι καὶ ταῖς κοτύλαις πολλάκις, ὧν τι προσαφιᾶσι ταῖς πέτραις, ἢ τι παρ' αὐτῶν προσλαμβάνουσι. Τὸ μὲν οὖν ἡμέτε-

62. Ἐξηγεῖ πῶς μὲ τὴν ἐπιδείνωση τῆς ἀρρώστιας τοῦ ἔχασε τὴν εὐκαιρία νὰ δεῖ τὸν Ὀλύμπιο καὶ μεσολαβεῖ γιὰ τὸ Νικόβουλο.

θά τοὺς μαλακώσω· παρέτεινα τὸ πράγμα μὲ τις σχετικὲς ἐλπίδες. Ἄλλὰ ὅπως φαίνεται δὲν πρόσεξα ὅτι κι αὐτοὺς τοὺς ἔκανα χειρότερους καὶ τὴν Ἐκκλησία ἔβλαψα μὲ τὴν ἄκαιρη φιλοσοφία μου. Δὲ φιλοτιμῆι τοὺς κακοὺς ἢ ἠπιότητα. Καὶ τώρα ἂν μοῦ ἦταν δυνατὸ νὰ σοῦ τὰ ἐξηγήσω αὐτοπροσώπως, νὰ ξέρεις ὅτι δὲ θὰ δίσταζα νὰ προσπέσω στὴν τιμιότητά σου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπιδεινώθηκε ἡ ἀρρώστια μου καὶ ἦταν ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιήσω τὰ θέρμα τῆς Ξανξαρίδας, ὅπως μοῦ ὑπόδειξαν οἱ γιατροί, ἀντὶ νὰ ρθῶ ὁ ἴδιος σοῦ στέλνω αὐτὴ τὴν ἐπιστολή. Εἶχαν τὸ θράσος οἱ κακοὶ ποὺ κακὸ τέλος θὰ ἔχουν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα νὰ καλέσουν καὶ καθηρημένους ἐπισκόπους ἀπὸ ὅλη τὴ σύνοδο, ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ, ἢ νὰ χρησιμοποιήσουν παράνομα περαστικούς (δὲν μπορῶ νὰ πῶ μὲ ἀκρίβεια), καὶ ἀθετώντας ὅλες τις βασιλικὲς διαταγὲς καὶ τις παραγγελίαις τις δικές σας νὰ ὀνομάσουν ἐπίσκοπο κάποιον κίβδηλο καὶ ἀσεβὴ ἀπὸ ὅσους ἦταν κοντὰ τους. Καὶ δὲν εἶχαν πάρει θάρρος γιὰ τίποτα ἄλλο, ὅσο ἐξαιτίας τῆς δικῆς μου νάρκης, αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ πῶ. Ἄν αὐτὰ εἶναι ὑποφερτά, ἄς τὰ ὑποφέρει ἡ σταθερότητά σου· θὰ τὰ ὑποφέρω κι ἐγώ, ὅπως τὰ ὑπέφερα πολλὰς φορές. Ἄν ὅμως εἶναι βαριά καὶ ἀφόρητα ἀκόμη κι ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς εὐλαβέστατους βασιλεῖς, ἀξιώσέ με νὰ ἀντιμετωπίσω ὅσα ἐγιναν, ἂν καὶ τοῦτο εἶναι λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι τόλμησαν.

126. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶²

Ἡ χαρά μου ἦταν μόνο στ' ὄνειρο. Βρέθηκα δηλαδὴ στὸ μοναστήρι, γιὰ νὰ ἐπιτύχω κάποτε ἀνακούφιση ἀπὸ τὸ λουτρό, ἔπειτα ἔλπισα νὰ σὲ συναντήσω καὶ σὰ νὰ εἶχα στὰ χέρια μου πιά αὐτὴ τὴ καλὴ τύχη κι ἀφοῦ ἔμεινα μερικὲς μέρες, ξαφνικὰ μὲ πῆρε καὶ μ' ἀπομάκρυνε ἡ ἀρρώστιά μου, ποὺ ἤδη ἀπὸ τὴ μιὰ μὲ στενοχωροῦσε καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μ' ἀπειλοῦσε. Κι ἂν πρέπει νὰ παρομοιάσω μὲ κάτι τὴν ἀρρώστιά μου, ἔπαθα τὸ ἴδιο μὲ τὰ χταπόδια, ποὺ ὅταν τ' ἀποσποῦν βίαια ἀπὸ τὶς πέτρες κινδυνεύουν ἀπὸ τὶς βεντουζες τους ποὺ ἢ κάτι ἀπὸ αὐτὲς ἀφήνουν στοὺς βράχους ἢ κάτι

ρον τοιοῦτον. ἼΑ δ' ἂν παρὼν ἐδεήθην τῆς σῆς καλοκαγαθίας, ταῦτα καὶ ἀπὼν ἐθάρρησα. Τὸν υἱὸν Νικόβουλον σφόδρα εὖρον τῆ τοῦ δρόμου φροντίδι καὶ τῆ τῆς μονῆς προσεδρία στενοχωρούμενον, ἄνθρωπον καὶ ἀσθενῆ καὶ τῶν τοιούτων ἀήθη καὶ τὴν ἐρημίαν οὐ φέροντα. Τούτῳ, πρὸς ἄλλο μὲν πᾶν ὅ,τι ἂν ἦ σοι φίλον, χρήσασθαι θέλησον· καὶ γὰρ πρόθυμος εἰς πάντα ὑπηρετεῖν τῆ σῆ ἐξουσία· ταύτης δέ, εἰ δυνατόν, ἐλευθέρωσον τῆς φροντίδος· εἰ μὴ τι ἄλλο, καὶ ὡς ἡμέτερον τιμῶν νοσοκόμον, ἐπειδὴ πολλὰ καὶ περὶ πολλῶν δεηθέντες καὶ τυχόντες, χρήζομεν καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τῆς 10 σῆς ἡμερότητας.

PKZ'. ΕΛΛΑΔΙΩΙ

Ἦδὺ μὲν καὶ ἄλλως τὸ προσαγορεύειν τὴν σὴν εὐλάβειαν· ἐμοὶ δὲ ἥδιον οὕτω διακειμένῳ. Τὸ γὰρ καθ' ἐκάστην σχεδὸν τὴν ἡμέραν ἀπογινώσκεσθαι, πλέον ἔχασθαι σου ποιεῖ, ὡς ἂν τὰ τελευταῖα παρακερδαίνοντα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κέρδος ὁμολογῶ, χρεωστῶ 15 τὴν ἀντίδοσιν τῶ αἰδεσιμωτάτῳ υἱῶ Νικοβούλῳ, παρ' οὗ τὸ κέρδος· ὅπερ δὲ ποιοῦσιν οἱ πένητες πρὸς τοὺς εὐπόρους βλέποντες, ἵνα παρ' ἐκείνων εὖ πάθωσι, τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιῶ, διὰ σοῦ τῶ ἀνδρὶ διαλύων τὸ χρέος. Χρήζει δὲ ἀπραγμοσύνης πάντα τὸν χρόνον ταύτῃ συνειθισμένος· πρὸς ταύτην αὐτῶ συνάρασθαι καταξίωσον.

PKH'. ΠΡΟΚΟΠΙΩΙ

20 Διὰ μακροῦ σε προσφθέγγομαι, τὸν ἀντὶ πάντων ἐμοὶ καὶ πρὸ πάντων, ὃν καὶ παρόντα τῶν μεγάλων ἡξίους, καὶ ἀπόντα οἶδ' ὅτι τῶν αὐτῶν ἀξιοῖς. Μισθὸς δὲ γενέσθω τῶ διακόνῳ τῆς ἐπιστολῆς

63. Γραμμένη γύρω στο 382. Ὁ λόγος πάλι γιὰ τὸ Νικόβουλο.

64. Ὁ Προκόπιος ἦταν διοικητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλης, δεμένος μὲ φιλία μὲ τὸ Γρηγόριο. Ἄγνωστος ὁ χρόνος τῆς ἐπιστολῆς.

καὶ παίρνουν ἀπὸ αὐτοῦς. Αὐτὸ ἔπαθα κι ἐγώ. Κι αὐτὰ ποὺ σὲ παρακάλεσα ὅταν ἤμουν παρῶν ἐκεῖ, πῆρα τὸ θάρρος νὰ σὲ παρακαλέσω κι ἀπῶν. Βρῆκα τὸ γιό μου Νικόβουλο νὰ στενοχωρεῖται ὑπερβολικὰ ἀπὸ τὴ φροντίδα τοῦ δρόμου καὶ τὴν παραμονή του στὸ μοναστήρι· κι εἶναι ἄνθρωπος καὶ ἀδύνατος καὶ σ' αὐτὰ ἀσυνήθιστος καὶ δὲν ὑποφέρει τὴ μοναξιά. Χρησιμοποίησέ τον σὲ ὅτιδήποτε ἄλλο θέλεις· εἶναι πρόθυμος νὰ ὑπηρετήσει σὲ ὅλα τὴν ἐξουσία σου. Ἐλευθέρωσέ τον ὅμως ἀπὸ αὐτὴ τὴ φροντίδα, ἂν ὄχι γιὰ τίποτα ἄλλο, τίμησέ τον καὶ ὡς νοσοκόμο δικό μου. Σοῦ ζήτησα πολλὰ πράγματα γιὰ πολλοὺς καὶ τὰ πέτυχα, γι' αὐτὸ ζητῶ τώρα καὶ γιὰ μένα τὴν καλοσύνη σου.

127. ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ⁶³

Εἶναι εὐχάριστο νὰ μιλάει κανένας στὴν εὐλάβειά σου· γιὰ μένα εἶναι ἀκόμα πιὸ εὐχάριστο στὴν κατάσταση ποὺ βρίσκομαι. Γιατὶ τὸ νὰ φτάνω κάθε μέρα σ' ἀπόγνωση, μὲ κάνει νὰ δένομαι μαζί σου περισσότερο, σὰ νὰ βγάζω τὰ τελευταῖα κέρδη μου. Κι ἐπειδὴ ὁμολογῶ τὸ κέρδος, χρεωστῶ τὴν ἀντίχαρη στὸν εὐλαβέστατο γιό μου Νικόβουλο, ἀπ' τὸν ὁποῖο προέρχεται τὸ κέρδος. Κι ὅ,τι κάνουν οἱ φτωχοὶ ἀποβλέποντας στοὺς πλουσίους, γιὰ νὰ δεχτοῦν κάποια εὐεργεσία τους, τὸ ἴδιο κάνω κι ἐγὼ ἐξοφλώντας τὸ χρέος μου σ' αὐτὸν διὰ μέσου σου. Ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀπραγμοσύνη ἀδιάκοπη, ἐπειδὴ εἶναι συνηθισμένος σ' αὐτὴ. Σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση λάβε τὴν καλοσύνη νὰ τὸν βοηθήσεις.

128. ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ⁶⁴

Ἄπευθύνομαι σ' ἐσένα ὕστερ' ἀπὸ πολὺν καιρὸ, ποὺ σὲ προτιμῶ ἀντὶ ὅλους τοὺς ἄλλους, ποὺ κι ὅταν ἤμουν παρῶν μοῦ ἔκανες μεγάλες τιμὲς καὶ ξέρω καλὰ ὅτι κι ἀπόντα μὲ τιμᾶς τὸ ἴδιο. Ἄς

τῷ υἱῷ ἡμῶν Ἀνθίμῳ ὑπὲρ μεγάλων μέγας. Τίς οὗτος; τῆς παρα-
 σοῦ προστασίας τυχεῖν, ἐν οἷς ἂν δέηται. Μέγιστον δὲ εἰς τὴν πρε-
 σβείαν ἡμῖν, καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐξ ἐπιφανοῦς στρατείας, ἴσως καὶ
 τοῖς μεγάλοις ὑμῖν γνώριμος, καὶ ἡ συμφορὰ τοῦ σώματος αὐτόθεν
 5 τὴν ὄψιν πείθουσα. Βαρεῖα μὲν καὶ καθ' ἑαυτήν, τῷ παρ' ἀξίαν δέ,
 ὡς εἰκός, βαρυτέρα. Τούτοις προστεθεῖσα καὶ ἡ παρ' ἡμῶν παρά-
 κλησις, οἶδα ὅτι κατορθώσει μᾶλλον τὸ σπουδάζομεν.

ΡΚΘ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Εἰ μὲν μὴ πονηρῶς ἡμῖν ἐχρητο τὸ σῶμα, μηδὲ περὶ τοῦ ζῆν
 αὐτοῦ πονηρὰς εἶχομεν τὰς ἐλπίδας, πρῶτον μὲν ἂν καὶ μέγιστον
 10 ἐκερδάναμεν τὴν σὴν συντυχίαν καὶ συνουσίαν, ἢ σοι παρ' ἡμῶν
 πάντως ὠφείλετο· δευτέρον δὲ δι' ἡμῶν αὐτῶν ταύτην ἂν ἐπληρώ-
 σαμεν τὴν πρεσβείαν. Ἐπεὶ δὲ κείμεθα παντελῶς τῇ ἀρρωστίᾳ πε-
 πεδημένοι καὶ οὐχ ἐκόντες ἐζημιώμεθα, ὃ δευτέρον ἦν ποιούμεν,
 πρόσμιεν σοι διὰ τῶν γραμμάτων, καὶ δεξιούμεθα, καὶ κατασπαζό-
 15 μεθα, καὶ θαρροῦμεν δεηθῆναι περὶ τοῦ συνδιακόνου ἡμῶν Εὐγε-
 νίου, ὃν ἐξαιτούμεθα παρὰ τῆς σῆς μεγαλονοίας. Εἰ μὲν οὖν οὐδὲν
 ἐστὶν ἀδίκημα ἢ πρὸς τὸν ἀνόσιον Ρηγιανὸν οἰκειότης (οὐ γὰρ ἄλλο
 γε οὐδὲν ἀδικῶν φαίνεται), δι' αὐτὸ τὸ δίκαιον, οὐ σὺ βραβευτῆς
 καὶ προστάτης· εἰ δὲ ἀδίκημα τοῦτο κρίνεις, διὰ γε τὸν Θεόν, ᾧ
 20 παρέστηκε, καὶ τὴν ἡμετέραν πολιάν, ἣν αἰδέσιμον οἶδας πολλοῖς
 τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, δὸς οὖν, παρακαλῶ, καὶ ἡμῖν καὶ τῷ
 κλήρῳ παντὶ ταύτην τὴν χάριν· καὶ δεξιὰς σεαυτῷ ποιήσον τὰς
 κατὰ Θεὸν ἐλπίδας, ἐλευθερώσας τῆς ἐπηρείας τὸν ἄνθρωπον.
 Ἀντιλήψη δέ, ᾧν δίδως, οὐκ ἐλάττονα (εἰ μὴ μέγα τοῦτο εἰπεῖν),
 25 τὰς παρ' ἡμῶν εὐχάς.

65. Τὸ ἴδιο ἀβέβαιος ὁ χρόνος καὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ἴσως πρὶν ἀπὸ τὸ
 382. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἀπορρίπτει τὴν ἰδέα μιᾶς ἐπίσκεψης στὴν Κωνσταντι-
 νούπολη.

λάβει μεγάλο μισθὸ γιὰ μεγάλες ὑπηρεσίες ὃ ὑπηρετῆς τῆς ἐπιστολῆς ὃ γιὸς μου Ἄνθιμος. Ποιὸς ὃ μισθός; Νὰ ἐπιτύχει τὴν προστασία σου, ὅπου τὴ χρειάζεται. Αὐτὸ πὸν βαραίνει στὴ μεσολάβησή μου εἶναι πὼς ὃ ἄνθρωπος αὐτὸς καὶ ἀπὸ ἐπιφανὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία προέρχεται καὶ ἴσως εἶναι γνώριμος σ' ἐσᾶς τοὺς μεγάλους καὶ τὸ σωματικὸ του πάθημα θὰ τὸ δεῖτε ἐκεῖ καὶ θὰ πεισθεῖτε· εἶναι βαρὺ καθεαυτὸ καὶ βαρύτερο φυσικὰ γι' αὐτὸν πὸν δὲν τὸ ἀξίζει. Ἄν προσθέσομε σ' αὐτὰ καὶ τὴ δική μου παράκληση, ξέρω ὅτι θὰ ἐξασφαλίσει μεγαλύτερη ἐπιτυχία σ' αὐτὸ πὸν ἐπιδιώκομε.

129. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶⁵

Ἄν δὲν ἦταν ἀρρωστημένο τὸ σῶμα μου καὶ δὲν εἶχα ἄσχημη προοπτικὴ γιὰ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ μου, τὸ πρῶτο καὶ μεγαλύτερο κέρδος μου θὰ ἦταν ἡ συνάντησις καὶ ἡ συντροφιά σου, πὸν ὅπως δὴποτε σοῦ χρεωστοῦσα· τὸ δεύτερο ὅτι θὰ διατύπωνα τὴν παράκλησή μου αὐτοπροσώπως. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχω πέσει δεμένος ὀλότελα ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ ζημίωσα χωρὶς νὰ θέλω, κάνω τὸ δεύτερο, ἀπευθύνομαι σ' ἐσένα μ' ἐπιστολή, σοῦ σφίγγω τὸ χέρι καὶ σὲ καταφιλῶ καὶ παίρνω θάρρος νὰ σὲ παρακαλέσω γιὰ τὸ συνδιακονό μου Εὐγένιο, πὸν ζητῶ ἀπὸ τὴ μεγαλοψυχία σου νὰ μοῦ τὸν δώσεις. Ἄν λοιπὸν δὲν ἀποτελεῖ κανένα ἀδίκημα ἢ οἰκειότητα μὲ τὸν ἀνόσιο Ρηγιανὸ (δὲ φαίνεται νὰ ἔχει κάνει κανένα ἄλλο ἀδίκημα) δῶσε μοῦ τον γι' αὐτὴ τὴ δικαιοσύνη πὸν ἐσὺ ἀπονέμεις καὶ προστατεύεις. Ἄν τὴ θεωρεῖς ἀδίκημα, γιὰ τὸ Θεὸ στὸν ὁποῖο παραστέκει καὶ τ' ἄσπρα μαλλιά μου, πὸν ξέρεις ὅτι πολλοὶ τὰ σέβονται ἀπὸ ὅσους φοβοῦνται τὸ Θεό, δῶσε παρακαλῶ καὶ σ' ἐμένα καὶ σ' ὄλο τὸν κλῆρο τὴ χάρη αὐτῆ. Καὶ κάνε νὰ σοῦ ἔρθουν δεξιά οἱ ἐλπίδες σου στὸ Θεὸ κι ἀπάλλαξε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν προσβολή. Καὶ σ' ἀντάλλαγμα αὐτῶν πὸν δίνεις δὲ θὰ λάβεις τίποτε πὸν μικρὸ (ἂν δὲν εἶναι τοῦτο μεγάλος λόγος), ἀλλὰ τίς εὐχές μου.

ΡΑ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Ἔχω μὲν οὕτως, εἰ δεῖ τάληθες γράφειν, ὥστε πάντα σύλλογον φεύγειν ἐπισκόπων, ὅτι μηδεμιᾶς συνόδου τέλος εἶδον χρηστόν, μηδὲ λύσιν κακῶν μᾶλλον ἐσχηκυῖαν ἢ προσθήκην. Ἄει γὰρ φιλονεικίαι καὶ φιλαρχίαι (ἀλλ' ὅπως μὴ με φορτικὸν ὑπολάβης οὕτω 5 γράφοντα), καὶ λόγου κρείττονες· καὶ θᾶττον ἂν τις ἐγκληθεῖη κακίαν ἑτέροις δικάζων, ἢ τὴν ἐκείνων λύσειε. Διὰ τοῦτο εἰς ἑμαυτὸν συνεστάλην καὶ μόνην ἀσφάλειαν ψυχῆς τὴν ἡσυχίαν ἐνόμισα. Νῦν δὲ καὶ τὴν ἀρρωστίαν ἔχω προστατοῦσαν τῆς κρίσεως, ἀεὶ σχεδὸν τὰ τελευταῖα πνέων, καὶ εἰς οὐδὲν ἑμαυτῷ χρῆσθαι δυνάμενος. Διὰ 10 τοῦτο συγγινωσκέτω μὲν ἡμῖν ἡ σὴ μεγαλόνοια, πεισθῆτω δὲ διὰ σοῦ καὶ ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς, μὴ ραθυμίαν ἡμῶν καταγινώσκειν, ἀλλὰ συγγινώσκειν τῇ ἀσθενείᾳ, δι' ἣν οἶδε καὶ συγχωρῆσας ἡμῖν, δεηθεῖσιν ἀντ' ἄλλης εὐεργεσίας, τὴν ἀναχώρησιν.

ΡΑΑ'. ΟΛΥΜΠΙΩι

Τοῦτό μοι τῆς ἀρρωστίας ἐστὶ βαρύτερον, τὸ ἀρρωστοῦντα 15 μηδὲ πιστεῦσθαι, ἀλλ' ἐκδημίαν οὕτω μακρὰν ἐπιτάττεσθαι, καὶ εἰς μέσους θορύβους ὠθειῖσθαι, ὧν τὴν ἀναχώρησιν ἠγαπήσαμεν, μικροῦ καὶ χάριν διὰ τοῦτο τῇ τοῦ σώματος κακοπαθείᾳ ὁμολογήσαντες. Ἀπράγμων γὰρ ἡσυχία τῆς ἐν πράγμασι περιφανείας τιμιωτέρα. Τοῦτο ἐπέστειλα μὲν καὶ πρόην τῷ θαυμασιωτάτῳ Ἰκα- 20 ρίῳ, τὸ αὐτὸ δεξάμενος πρόσταγμα ἐπιστεῖλαι δὲ καὶ νῦν ὑπὲρ

66. Ὁ Γρηγόριος καλεῖται ἀπὸ τὸ Θεοδοσίοι στὴ Σύνοδο τοῦ 382 στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἄλλ' εἴτε δὲ θέλει εἴτε δὲν μπορεῖ νὰ πάει.

67. Ὁ Ὀλύμπιος εἶναι ὁ διοικητὴς τῆς Καππαδοκίας. Μὲ τις προηγουμέ-

130. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶⁶

Βρίσκομαι στην κατάσταση, ἂν πρέπει νὰ γράψω τὴν ἀλήθεια, ν' ἀποφεύγω κάθε συνάθροιση ἐπισκόπων, γιατί δὲν εἶδα καμιά σύνοδο νὰ τελειώνει μὲ καλὸ τρόπο καὶ μῆτε νὰ δίνει λύση στὰ προβλήματα ἀλλὰ νὰ προσθέτει. Ξεσποῦν πάντοτε φιλονικίες καὶ φιλαρχίες (μὴ μὲ νομίσεις ἐνοχλητικὸ γι' αὐτὰ πού γράφω) πέρα ἀπὸ κάθε δικαιολογία, κι εὐκολότερα θὰ κατηγορηθεῖ κανένας καταδικάζοντας ἄλλους γιὰ κακία παρὰ πού θὰ σβήσει τὴ δική τους. Γι' αὐτὸ μαζεύτηκα στὸν ἑαυτό μου καὶ θεώρησα τὴν ἡσυχία ὡς μοναδικὴ ἀσφάλεια τῆς ψυχῆς. Τώρα ἔχω καὶ τὴν ἀρρώστια νὰ προπορευεταὶ ἀπὸ τὴν κρίση, ἀφήνοντας πάντα τὶς τελευταῖες ἀναπνοές μου κι ἀδυνατώντας νὰ χρησιμοποιήσω τὸν ἑαυτό μου σ' ὅτιδήποτε. Γι' αὐτὸ ἄς μὲ συχωρέσει ἡ μεγαλοψυχία σου καὶ προσπάθησε νὰ πείσεις τὸν εὐσεβέστατο βασιλιὰ νὰ μὴ μοῦ καταλογίσει ἀδιαφορία ἀλλὰ νὰ συχωρέσει τὴν ἀδυναμία μου, γιὰ τὴν ὁποία ξέρει ὅτι μ' ἔχεις συχωρέσει, ὅταν σοῦ ζήτησα ἀντὶ ἄλλης εὐεργεσία τὴν ἀναχώρηση.

131. ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ⁶⁷

Τὸ δυσκολότερο σημεῖο τῆς ἀρρώστιας μου εἶναι νὰ μὴ μὲ πιστεῦουν ἐνῶ εἶμαι ἄρρωστος, ἀλλὰ μοῦ ἐπιβάλλουν ἓνα τόσο μεγάλο ταξίδι καὶ μὲ ὠθοῦν στὴ μέση τῆς ταραχῆς πού τόσο θέλησα ν' ἀπομακρυνθῶ ἀπ' αὐτήν, ὥστε παραλίγο νὰ εὐχαριστήσω καὶ γιὰ τὴ σωματικὴ μου κακὴ κατάσταση. Γιατὶ ἡσυχία μαζί μὲ ἀπραγμοσύνη εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὸ νὰ ξεχωρίσεις μέσα στὴν ταραχή. Αὐτὸ ἔγραψα καὶ πρόσφατα στὸν ἐξαίρετο Ἰκάριο, ὅταν δέχτηκα τὸ ἴδιο πρόσταγμα, κι ἄς ἐπιτρέψει ἡ μεγαλοψυχία σου νὰ

νες ἐπιστολές δὲν πέτυχε τίποτε ὁ Γρηγόριος, γι' αὐτὸ τοῦ ἤρθε δευτέρη παραγγελία μέσω τοῦ Ἰκαρίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου. Δὲ σώθηκε ἡ ἐπιστολὴ στὸν Ἰκάριο.

ἡμῶν ἢ σὴ μεγαλόνοια καταξισάτω, ὃν ἀξιοπίστον μάρτυρα τῆς ἡμετέρας ἔχομεν ἀρρωστίας. Πείθει δὲ καὶ ἡ ζημία, ἣν ἐζημιώθημεν νῦν, μηδὲ προσδραμεῖν καὶ ἀπολαῦσαι σου δυνηθέντες, ἀρχοντος οὕτω δεξιῶ καὶ οὕτω θαυμασίου τὴν ἀρετὴν, ὡς καὶ τὰ προοί-
5 μια τῆς σῆς ἀρχῆς εἶναι τιμιώτερα τῆς διὰ τέλους ἐτέρων εὐδοκί-
μήσεως.

ΡΑΒ'. ΣΑΤΟΥΡΝΙΩ:

Ἄπαιτεῖς, εὖ οἶδα, τὰ φιλικὰ (καὶ εἴη τολμηρὸν ἄλλως τὸ γράφειν). Τοῖς μὲν γὰρ ἔξω τὴν ἐξουσίαν, ἡμῖν δὲ νέμεις τὴν παρρησίαν, ὡς ὁμόδουλος ἀγαθὸς τοῖς Θεῶ πλησιάζειν ἡξιωμένοις.
10 Διὰ τοῦτό σε καὶ προσφεγγόμεθα καὶ ποθοῦντί σοι παραστήσομεν τὰ ἡμέτερα. Πάντα ἡμῖν σὺν Θεῶ καλῶς ἔχει, πλὴν ἐνός, τοῦ μεριμᾶν περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, οὕτω ταρασσομένων. Ταύταις ὁ,τι ἂν εἰσενεγκεῖν δυνηθῆς, μὴ κατοκνήσης τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ βραβεῦσαι, ἐπειδὴ πάλιν σύνοδος ἐπισκόπων, καὶ
15 δέος πάλιν μὴ καὶ νῦν αἰσχυρθῶμεν, πικρὸν καὶ ταύτης λαβούσης τέλος, ὡσπερ τῆς πρότερον. Τὰ γὰρ ἡμέτερα Θεῶ τῶ τὰ πάντα εἰ-
δοῦτι καὶ γινώσκειν καὶ κρίνειν ἀφήσομεν, εἰ καὶ ἡδέως εἴξαμεν τῶ φθόνῳ, καὶ τοῖς βουλομένοις· οὐ χρηστοῦ τινος πράγματος, ὡς δοκεῖ τοῖς πολλοῖς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπικινδύνου παραχωρήσαντες, καὶ
20 ὡσπερ ἐκ χειμῶνος δεινοῦ καὶ τραχέος, εἰς εἰδιδίον τινα ὄρμον καὶ ἀσφαλῆ καταντήσαντες.

68. Ἡ ἐπιστολὴ δείχνει πόσο ὁ Γρηγόριος, δταν πρόκειται γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι θαρραλέος καὶ μὲ πόσο ζήλο ἐπιδιώκει τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοια. Τὸ συμβούλιο στὸ ὁποῖο καλεῖται ὁ Γρηγόριος ἔγινε τὸ 382 μετὰ τὴν Οἰ-

σοῦ γράψω καὶ τώρα γιὰ μένα, πού σέ ἔχω ἀξιόπιστο μάρτυρα τῆς ἀρρώστιας μου. Πειστική ἀπόδειξη εἶναι ἡ ζημία πού ἔπαθα τώρα, πού δέν μπόρεσα νὰ τρέξω κοντά σου καὶ νὰ σέ ἀπολαύσω, ἓνα τέτοιο σωστό ἄρχοντα καὶ τόσο θαυμαστό στὴν ἀρετή, ὥστε καὶ τὰ προοίμια τῆς ἀρχῆς σου νὰ εἶναι πιὸ τιμημένα ἀπὸ τὴ συνολικὴ εὐδόκιμη ἀρχὴ ἄλλων.

132. ΣΤΟ ΣΑΤΟΥΡΝΙΝΟ⁶⁸

Ξέρω καλὰ πὼς ἀπαιτεῖς νὰ ἔχεις δείγματα φιλίας, ἀλλιῶς θὰ ἦταν τολμηρὸ νὰ σοῦ γράψω. Στους ἔξω ἀσκεῖς τὴν ἐξουσία σου, σέ μένα δείχνεις ἐμπιστοσύνη σὰν ἀγαθὸς ὁμόδουλος ἐκείνων πού ἔχουν ἀξιοθεῖ νὰ παραστέκονται στὸ Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ σέ χαιρετῶ καὶ θὰ σοῦ ἐκθέσω τὰ δικά μου ὅπως ποθεῖς. Ὅλα μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ πηγαίνουν καλὰ, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα, τὴν ἀγωνία μου γιὰ τὶς ἐκκλησίες πού εἶναι σέ τέτοια ταραχὴ. Ὅτι μπορεῖς νὰ τὶς βοηθήσεις, μὴ διστάσεις νὰ ἀναλάβεις τὸν κόπο νὰ στηρίζεις τὴν ὁμόνοια μ' ἔργο καὶ λόγο· ἔχομε καὶ πάλι σύνοδο τῶν ἐπισκόπων καὶ εἶναι πάλι φόβος μήπως ντροπιαστοῦμε καὶ τώρα, ἂν λάβει κι αὐτὴ δυσάρεστο τέλος, ὅπως ἡ προηγούμενη. Τὰ δικά μου ἄς τὰ ἀφήσομε στὸ Θεὸ πού γνωρίζει καὶ νὰ συγχωρεῖ καὶ νὰ κρίνει τὰ πάντα, ἂν καὶ μὲ χαρὰ ὑποχώρησα στὸ φθόνο καὶ σ' αὐτοὺς πού ζητοῦσαν νὰ ὑποχωρήσω. Δέν παραχώρησα δὲ καὶ κανένα εὐχάριστο πρᾶγμα ὅπως νομίζουν οἱ πολλοί, ἀλλὰ ἐπικίνδυνο καὶ πολὺ μάλιστα εἶναι σὰν ἀπὸ φοβερὴ καὶ ἄγρια κακοκαιρία νὰ κατέληξα σέ γαλήνιο καὶ ἀσφαλισμένο λιμάνι.

κομενικὴ Σύνοδο πού δέχτηκε τὴν παραίτηση τοῦ Γρηγορίου. Ἄλλο συμβούλιο ἔγινε ἐπὶ ὑπάτου Σατουρνίνου τὸ 383.

ΡΑΓ'. ΒΙΚΤΟΡΙ

Οὐχ ὅτι νῦν γράφομεν, τολμηροί, ἀλλ' ὅτι μὴ τάχιον, ὀκνηροί.
 Μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο. Οὐ γὰρ εὐποροῦμεν δι' ὧν ἐπιστελοῦμεν.
 Καὶ τοί γε πῶς οἶει τοῦτο ποθοῦντες, ἐν ἀγρῶ πόρρω που τῆς μο-
 νῆς διατρίβοντες, κάκει τοῦ σώματος ἡμῶν ἐπιμελούμενοι! Νῦν δέ,
 5 ἡνίκα καιρός, καὶ προσφθεγγόμεθά σε, καὶ ἀξιοῦμεν ἦν παροῦσιν
 ἡμῖν τιμὴν ἐχαρίζου, ταύτην καὶ ἀποῦσι χαρίζεσθαι, καὶ μὴ διὰ
 γραμμάτων ὀκνεῖν παραμυθεῖσθαι ἡμᾶς σφόδρα τῷ χωρισμῷ κά-
 μνοντας. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν σύνοδος, ἀγὼν πάλιν, καὶ τοῦτο ἐν μέ-
 σοις ἐχθροῖς πάντα τηροῦσιν ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα, δὸς χεῖρα τῇ
 10 κοινῇ καταστάσει, ὡς μέρος ὧν τῆς Ἐκκλησίας οὐ τὸ φαυλότατον,
 καὶ μὴ περιύδης πάντα καταναλωθῆναι τῷ ἐμπρησμῷ τῷ νῦν πε-
 ριέχοντι τὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' ὅ, τι ἂν δυναθῆς τῶν σβεστηρίων
 ὀργάνων, τοῦτο προσένεγκε, καὶ τοῖς ἄλλοις διακελεύου, ἵνα καὶ τὸ
 σὸν εὖ ἔχοι τοῦ κοινοῦ πράττοντος ἄμεινον.

ΡΑΔ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

15 Ὅντως νικητὴς σύ, καὶ διὰ πάντων ἀριστεύς, ὧ θαυμάσιε.
 Νικῶν γὰρ τοῖς ὅπλοις τοὺς πολεμίους, ἕως ἐξῆν, καὶ νῦν πάντας
 νικᾷς χρηστότητι. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην ἐθαρσή-
 σαμεν προσαγαγεῖν, καὶ μετὰ τῆς προσηγορίας τὸν τιμιώτατον υἱὸν
 Ὑπερέχιον, ὃν οἶδα ὅτι καὶ διὰ τὸν τρόπον τιμήσεις, εἰ πείραν τοῦ
 20 ἀνδρὸς λάβοις, καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς ἔγνωκας τὰ πάντα χαρίζεσθαι. Καὶ

69. Ὁ Βίκτωρ κρατοῦσε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὰ χρό-
 νια τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ὁ Γρηγόριος τὸν παρακαλεῖ νὰ βοηθήσει στὴν ἀνόρθωση
 τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

133. ΣΤΟ ΒΙΚΤΩΡΑ⁶⁹

Δὲν εἶμαι τολμηρὸς ἐπειδὴ σοῦ γράφω· εἶμαι μονάχα ὀκνηρὸς ποὺ δὲν ἔγραψα γρηγορότερα. Ἡ μᾶλλον οὔτε κι αὐτό. Δὲν ἔχω εὐκολία νὰ σοῦ στείλω τὴν ἐπιστολὴ –μολονότι φαντάζεσαι πόσο τὸ ἐπιθυμῶ– καθὼς ζῶ σὲ ἀγρὸ μακριὰ ἀπὸ τὸ μοναστήρι κι ἐκεῖ φροντίζω τὴν ὑγεία μου. Τώρα ὁμως, ποὺ ἤρθε ἡ ὥρα, καὶ σὲ χαιρετῶ καὶ θέλω τὴν τιμὴ ποὺ θὰ μοῦ ἔκανες ὅταν ἤμουν κοντὰ σου, νὰ μοῦ τὴν κάνεις καὶ τώρα ποὺ εἶμαι μακριὰ σου καὶ νὰ μὴν ἀργεῖς νὰ μοῦ δίνεις παρηγοριὰ μ' ἓνα γράμμα σου, καθὼς μὲ βασανίζει πολὺ ὁ χωρισμὸς μας. Κι ἐπειδὴ πάλι γίνεται σύνοδος καὶ πάλι ἀγώνας κι αὐτὰ στὴ μέση ἐχθρῶν ποὺ παρακολουθοῦν ἀγρυπνα τὰ ζητήματά μας, δῶσε ἓνα χέρι γιὰ τὴν κοινὴ γαλήνη, γιατί βέβαια δὲν εἶσαι κανένα ἀσήμαντο μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ μὴν ἀφήσεις νὰ καταστραφοῦν ὅλα ἀπὸ τὴ φωτιὰ ποὺ τυλίγει τὴν Ἐκκλησία. Ἀλλὰ φέρε ὅποιο πυροσβεστικὸ μέσο μπορεῖς καὶ παρακίνησε καὶ τοὺς ἄλλους, ὥστε μέσα στὴν καλὴ κοινὴ κατάσταση νὰ εἶναι καὶ ἡ δικὴ σου ἢ θέση καλὴ.

134. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷⁰

Εἶσαι στ' ἀλήθεια ἐσὺ ὁ νικητὴς ποὺ ἤρθες σ' ὅλα πρῶτος, ἔξοχε φίλε. Νικοῦσες τοὺς ἐχθροὺς μὲ τὰ ὄπλα ὅσο ἦταν δυνατό, καὶ τώρα τοὺς νικᾷς ὅλους μὲ τὴν καλοσύνη σου. Γι' αὐτὸ καὶ πῆρα τὸ θάρρος νὰ σοῦ στείλω αὐτὸ τὸ χαιρετισμὸ καὶ μαζὶ μὲ τὸ χαιρετισμὸ καὶ τὸν ἐξαίρετο γιό μου Ὑπερέχιο· ξέρω ὅτι θὰ τὸν ἐκτιμήσεις τόσο ἀπὸ τὴ διαγωγή του, ὅταν τὸν συναναστραφεῖς, ὅσο καὶ γιὰ χάρη μου, ἀφοῦ ἀποφάσεις νὰ μοῦ κάνεις κάθε χάρη.

70. Γραμμένη τὸν ἴδιο καιρὸ γιὰ νὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα τοῦ Βίκτωρα καὶ νὰ τοῦ συστήσει τὸν Ὑπερόχιο.

θαρρεῖν σοι κέλευε, εἰς ὑπόμνημα τῆς ἡμετέρας φιλίας, ἦν, ὅσον αἰδῆ, πεπεῖσμεθα.

ΡΑΕ'. ΣΩΦΡΟΝΙΩι ΥΠΑΡΧΩι

Φιλοσοφοῦμεν ἐφ' ἡσυχίας· τοῦτο οἱ μισοῦντες ἡμᾶς ἠδίκησαν, ὡς εἶθε τι καὶ ἄλλο τοιοῦτον, ἵνα μᾶλλον εὐεργέτας αὐτοὺς γινώσκωμεν. Πολλὰ γάρ ἐστι καὶ ἀδικουμένους εὖ πάσχειν, καὶ καλῶς πάσχοντας ἀδικεῖσθαι. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα τοιαῦτα. Καὶ εἰ μὴ τοὺς ἄλλους πείθωμεν, αὐτόν γέ σε ἀντὶ πάντων εἰδέναι βουλόμεθα, ᾧ λόγον ὑπέχομεν ἡδέως τῶν ἡμετέρων, μᾶλλον δέ, εἰδέναι πεπεῖσμεθα, καὶ πείθειν τοὺς ἀγνοοῦντας. Ὑμῖν δέ, παρακαλῶ, πᾶσα
10 σπουδὴ γενέσθω νῦν γοῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, συμφωνῆσαι καὶ εἰς ἓν ἔλθειν τὰ τῆς οἰκουμένης τμήματα κακῶς διεστῶτα, καὶ μάστιστα, εἰ λάβοιτε αὐτοὺς οὐχ ὑπὲρ τοῦ λόγου τῆς πίστεως, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἰδίων μικροψυχιῶν διεστῶτας, ὅπερ ἐγὼ τετήρηκα. Τοῦτο καὶ ὑμῖν ἔμμισθον, ἂν εἴη τὸ δύνασθαι· καὶ ἡμῖν ἡ ἀναχώρησις ἀλυπο-
15 τέρα, εἰ φανείημεν μὴ κενῶς ταύτην ἀρπάσαντες, ἀλλ' ἔκοντι ρίψαντες ἡμᾶς αὐτοὺς κατὰ πελάγους, ὥσπερ ὁ Ἰωνᾶς ἐκεῖνος, ἵν' ὁ κλύδων παύσῃται, καὶ σωθῶσιν ἀσφαλῶς οἱ ἐμπλέοντες. Εἰ δὲ οὐδὲν ἦττον χεϊμάζονται, τότε ἡμέτερον εἰσηγήκεται.

ΡΑΣΤ'. ΜΟΔΑΡΙΩι ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗι

Ἡμῖν σὺ καὶ συγγενῆς καὶ οἰκειῶς, καὶ πᾶν ὃ, τι οὖν ἂν εἴποι

71. Γραμμένη τὸ 382. Γιὰ τὸ Σωφρόνιο ἐγίνε λόγος. Γίνεται παράκληση νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἔνωση Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν καὶ ὑπενθυμίζεται ἡ ἐθελοντικὴ ἀποχώρησις τοῦ Γρηγορίου.

72. Πολλές φορές οἱ ἐχθροὶ ὠφελοῦν αὐτοὺς ποῦ θέλουν νὰ βλάψουν.

73. Μοδάριος, ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ κι αὐτός. Παρακαλεῖται νὰ συντελέσει στὴ συμφιλίωσι τῶν ἐπισκόπων. Ἦταν Γότθος ἀλλὰ Χριστιανός. Γράφτη-

Και πέστου νὰ ἔχει θάρρος σ' ἐσένα, ὡς ὑπόμνηση τῆς φιλίας μου, πού εἶμαι βέβαιος πόσο πολὺ τὴν ἐκτιμᾷς.

135. ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ⁷¹

Φιλοσοφῶ στὴν ἡσυχία· αὐτὴ εἶναι ἡ ἀδικία πού μοῦ προκάλεσαν ὅσοι μὲ μισοῦν κι ἄμποτε κι ἄλλη τέτοια ἀδικία νὰ μοῦ κάνουν γιὰ νὰ τοὺς ἀναγνωρίζω ἀκόμα περισσότερο ὡς εὐεργέτες μου. Γιατὶ εἶναι πολλὲς οἱ εὐεργεσίες πού δέχεσαι, ὅταν σὲ ἀδικοῦν⁷² καὶ πάλι ὅταν σ' εὐεργετοῦν νὰ ἀδικεῖσαι. Αὐτὰ εἶναι τὰ δικά μου. Κι ἂν οἱ ἄλλοι δὲ μὲ πιστεύουν, ἐσὺ θέλω νὰ γνωρίζεις μὲ κάθε τρόπο καὶ σὲ σένα θ' ἀπολογηθῶ πρόθυμα γιὰ τὸν ἑαυτό μου ἢ μᾶλλον εἶμαι βέβαιος ὅτι γνωρίζεις καὶ προσπαθεῖς νὰ πείσεις αὐτοὺς πού δὲ γνωρίζουν. Ἐσεῖς τώρα, παρακαλῶ, φροντίστε μὲ κάθε τρόπο νὰ συμφωνήσουν κάτι πού δὲν ἔγινε προηγουμένως καὶ νὰ ρθοῦν σὲ ἐνότητα τὰ τμήματα τῆς οἰκουμένης πού βρίσκονται ἀδικαιολόγητα σὲ διάσταση καὶ μάλιστα ἂν τοὺς βρεῖτε ὅτι ἔχουν χωριστεῖ ὄχι γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς πίστεως ἀλλὰ γιὰ τοὺς προσωπικούς τους μικροῦπολογισμούς, πράγμα ἀπ' τὸ ὁποῖο ἐγὼ τουλάχιστο φυλάχτηκα. Ἄν μπορέσετε νὰ τὸ τηρήσετε κι ἐσεῖς θὰ ἔχετε τὸ μισθό σας· ἡ δική μου πάλι ἀποχώρηση στὴν ἡσυχία θὰ εἶναι λιγότερο ὀδυνηρή, ἂν φανεῖ ὅτι δὲν τὴν ἐπιδίωξα ἄδικα, ἀλλὰ ρίχτηκα μὲ θέλημά μου στὴ θάλασσα, ὅπως ἐκεῖνος ὁ Ἰωνᾶς, γιὰ νὰ σταμαστήσει ἡ τρικυμία καὶ νὰ σωθοῦν μὲ ἀσφάλεια οἱ ταξιδιῶτες. Ἄν αὐτοὶ τώρα ἐξακολουθοῦν νὰ ταλαιπωροῦνται ἀπὸ τὴν κακοκαρία, ἐμεῖς κάναμε αὐτὸ πού μπορούσαμε.

136. ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ ΜΟΔΑΡΙΟ⁷³

Εἶσαι γιὰ μᾶς καὶ συγγενῆς καὶ φίλος καὶ ὅ,τι ἄλλο σχετικὸ

τοιούτόν τις. Ἡ γὰρ εὐσέβεια συνήψεν ἡμᾶς, καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς εὐ-
 δόκιμον, ἦν ἐν σοὶ κατεμάθομεν, δείξαντι σαφῶς, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν
 καὶ τὸ βάρβαρον, σωμαίων, οὐ ψυχῶν ἐστὶ διαφορὰ, καὶ τόπων
 διάστασις, ἀλλ' οὐ τρόπων, οὐδὲ προαιρέσεων. Εἰ γένοιτο πολλοὺς
 5 τῶν ἡμετέρων τὸ γένος, τὴν σὴν μιμήσασθαι καλοκάγαθίαν, καὶ
 πάντα ἡμῖν οἷδ' ὅτι ἔξει καλῶς, τὰ τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια. Παρακαλῶ
 δέ, ὥσπερ τὸν ἔξωθεν πόλεμον τῇ σεαυτοῦ δεξιᾷ καὶ συνέσει κα-
 ταλύεις, γενναίως ὑπὲρ ἡμῶν ἰστάμενος, οὕτω λῦσον καὶ τὸν ἡμέ-
 10 τερον· ὅσα γέ ἐστὶν ἐπὶ σοί, εἰρηνικὸν γενέσθαι τὸ τέλος τοῖς συνελ-
 θοῦσι νῦν ἐπισκόποις ἀγωνισάμενος. Τὸ γὰρ συνιέναι μὲν πολλά-
 κισ, μηδὲν δὲ πέρας εὐρίσκεσθαι τῶν κακῶν, ἀλλ' αἰεὶ προστιθέναι
 ταραχαῖς ταραχάς, μείζονος τῆς αἰσχύνης, ὃ καὶ αὐτὸς γινώσκεις.

ΡΑΖ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐπόθουν διὰ πολλοῦ προσειπεῖν σου τὴν τιμιότητα, καὶ χά-
 ρις τῷ Θεῷ, δεδωκότι τὴν ἀφορμὴν. Ζητῶν δὲ ὅπως ἂν ἀμειψαί-
 15 μην τὸν ἐγχειρίζοντά σοι τὴν ἐπιστολήν, κάλλιστον τοῦτο εὔρον
 παραθέσθαι αὐτὸν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ. Ὅν μέρος τι καὶ δι' ἡμᾶς ἡδέ-
 ως ὀρᾶν ἀξίου, ἐμόν τε ὄντα καὶ σὸν· σύνοικον μὲν, ἡμέτερον,
 στρατιώτην δὲ σὸν (λέγω δὲ τὸν νῦν προσιόντα σοι δι' ἡμῶν Θεό-
 20 δωρον), ὅπως ἂν καὶ αὐτὸς αἰσθηταὶ τῆς τιμῆς, ἦν αἰεὶ τετιμῆμεθα
 παρὰ σοῦ, καὶ νῦν ἔτι τιμώμεθα.

ΡΑΗ'. ΒΟΣΠΟΡΙΩΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΙ ΚΟΛΩΝΙΑΣ

Ἐνόμιζον μὲν καὶ ὑπὲρ τῶν προτέρων χρεωστεῖσθαι μοι

74. Ἡ ἐπιστολή σχετίζεται μετὰ τὴν προηγούμενην. Συνιστᾶ στό Μοδάριο
 ἕνα στρατιώτην, τὸ Θεόδωρον. Γράφηκε τὸ 382.

75. Ἡ Κολωνία ἦταν ἐν τῇ δευτέρῃ Καππαδοκίᾳ.

ἀναφέρει κανένας. Μᾶς ἔνωσε ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἀρετῆς, πού διδασχτήκαμε σὲ σένα καὶ μᾶς ἔδειξες ἀδιαφιλονίκητα ὅτι ὁ Ἕλληνας καὶ ὁ βάρβαρος διαφέρουν σωματικά ὄχι ψυχικά· βρίσκονται σὲ διάσταση τοπικὴ ὄχι συμπεριφορᾶς οὔτε διαθέσεως. Ἐάν γινόταν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας στὸ γένος νὰ μιμηθοῦν τὴ δική σου καλοκαγαθία, ξέρω ὅτι μὲ μιᾶς ὅλα τὰ δικά μας ζητήματα θὰ πῆγαιναν καλύτερα σὲ κοινὸ καὶ προσωπικὸ ἐπίπεδο. Σὲ παρακαλῶ ὅπως μὲ τὸ σπαθί σου καὶ τὴ σκέψη σου κερδίζεις τὸν ἔξω πόλεμο πολεμώντας γιὰ μᾶς, ἔτσι διάλυσε καὶ τὸν πόλεμο μεταξὺ τῶν πιστῶν· ἀγωνίσου ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα νὰ εἶναι τώρα εἰρηνικὸ τὸ τέλος τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων. Τὸ νὰ συνέρχονται θέλω νὰ πῶ πολλὰς φορὲς καὶ νὰ μὴ βρίσκεται καμιά λύση τῶν δεινῶν, ἀλλὰ νὰ προσθέτουν ἀδιάκοπα νέες ταραχὲς στὶς παλιές, φέρνει ἀκόμα μεγαλύτερη ντροπὴ, πράγμα πού τὸ γνωρίζεις ὁ ἴδιος.

137. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁷⁴

Ἐπιθυμοῦσα ἐδῶ καὶ πολὺ νὰ χαιρετήσω τὴν τιμιότητά σου καὶ τώρα εὐχαριστῶ τὸ Θεὸ πού ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ. Καὶ ψάχνοντας νὰ βρῶ πῶς θὰ ἀμείψω τὸν κομιστὴ τῆς ἐπιστολῆς, νά, τὸ καλύτερο πού βρῆκα: νὰ τὸν παραδώσω στὰ χέρια τῆς ἐξουσίας σου. Αὐτὸν κατὰ ἓνα μέρος δέξου νὰ τὸν δεῖς μ' εὐχαρίστηση καὶ γιὰ μᾶς, ἀφοῦ εἶναι δικός μου καὶ δικός σου· δικός μου σύνοικος καὶ στρατιώτης δικός σου (ἐννοῶ τὸ Θεόδωρο πού σοῦ ἔρχεται τώρα ἀπὸ ἐμένα). Ἐτσι κι αὐτὸς θὰ νιώσει τὴν τιμὴ, πού πάντοτε δέχτηκα ἀπὸ ἐσένα, καὶ τώρα ἀκόμα δέχομαι.

138. ΣΤΟ ΒΟΣΠΟΡΙΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΙΛΙΚΙΑΣ⁷⁵

Νόμιζα ὅτι μοῦ χρεωστοῦσες ἀπολογία καὶ γιὰ τὰ προηγού-

τοιούτων τις. Ἡ γὰρ εὐσέβεια συνήψεν ἡμᾶς, καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς εὐ-
 δόκιμον, ἦν ἐν σοὶ κατεμάθομεν, δείξαντι σαφῶς, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν
 καὶ τὸ βάρβαρον, σωμαίων, οὐ ψυχῶν ἐστὶ διαφορὰ, καὶ τόπων
 διάστασις, ἀλλ' οὐ τρόπων, οὐδὲ προαιρέσεων. Εἰ γένοιτο πολλοὺς
 5 τῶν ἡμετέρων τὸ γένος, τὴν σὴν μιμήσασθαι καλοκάγαθίαν, καὶ
 πάντα ἡμῖν οἷδ' ὅτι ἔξει καλῶς, τὰ τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια. Παρακαλῶ
 δέ, ὡς περ τὸν ἔξωθεν πόλεμον τῆ σεαυτοῦ δεξιᾷ καὶ συνέσει κα-
 ταλύεις, γενναίως ὑπὲρ ἡμῶν ἰστάμενος, οὕτω λῦσον καὶ τὸν ἡμέ-
 10 τερον· ὅσα γέ ἐστιν ἐπὶ σοί, εἰρηρικὸν γενέσθαι τὸ τέλος τοῖς συνελ-
 θοῦσι νῦν ἐπισκόποις ἀγωνισάμενος. Τὸ γὰρ συνιέναι μὲν πολλά-
 κισ, μηδὲν δὲ πέρας εὐρίσκεσθαι τῶν κακῶν, ἀλλ' αἰεὶ προστιθέναι
 ταραχαῖς ταραχάς, μείζονος τῆς αἰσχύνης, ὃ καὶ αὐτὸς γινώσκεις.

ΡΑΖ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐπόθουν διὰ πολλοῦ προσειπεῖν σου τὴν τιμιότητα, καὶ χά-
 ρις τῷ Θεῷ, δεδωκότι τὴν ἀφορμὴν. Ζητῶν δὲ ὅπως ἂν ἀμειψαί-
 15 μην τὸν ἐγχειρίζοντά σοι τὴν ἐπιστολήν, κάλλιστον τοῦτο εὔρον
 παραθέσθαι αὐτὸν τῆ σῆ ἐξουσίᾳ. Ὅν μέρος τι καὶ δι' ἡμᾶς ἡδέ-
 ως ὀρᾶν ἀξίου, ἐμόν τε ὄντα καὶ σόν· σύνοικον μὲν, ἡμέτερον,
 στρατιώτην δὲ σόν (λέγω δὲ τὸν νῦν προσιόντα σοι δι' ἡμῶν Θεό-
 20 δωρον), ὅπως ἂν καὶ αὐτὸς αἰσθηταὶ τῆς τιμῆς, ἦν αἰεὶ τετιμήμεθα
 παρὰ σοῦ, καὶ νῦν ἔτι τιμώμεθα.

ΡΑΗ'. ΒΟΣΠΟΡΙΩΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΙ ΚΟΛΩΝΙΑΣ

Ἐνόμιζον μὲν καὶ ὑπὲρ τῶν προτέρων χρεωστεῖσθαι μοι

74. Ἡ ἐπιστολή σχετίζεται μετὰ τὴν προηγούμενην. Συνιστᾶ στὸ Μοδάριο
 ἕνα στρατιώτην, τὸ Θεόδωρον. Γράφτηκε τὸ 382.

75. Ἡ Κολωνία ἦταν ἐν τῇ δευτέρῃ Καππαδοκίᾳ.

ἀναφέρει κανέναν. Μᾶς ἔνωσε ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἀρετῆς, πού διδασχτήκαμε σὲ σένα καὶ μᾶς ἔδειξε ἀδιαφιλονίκητα ὅτι ὁ Ἕλληνας καὶ ὁ βάρβαρος διαφέρουν σωματικά ὄχι ψυχικά· βρίσκονται σὲ διάσταση τοπικὴ ὄχι συμπεριφορᾶς οὔτε διαθέσεως. Ἐάν γινόταν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας στὸ γένος νὰ μιμηθοῦν τὴ δική σου καλοκαγαθία, ξέρω ὅτι μὲ μιᾶς ὅλα τὰ δικά μας ζητήματα θὰ πῆγαιναν καλύτερα σὲ κοινὸ καὶ προσωπικὸ ἐπίπεδο. Σὲ παρακαλῶ ὅπως μὲ τὸ σπαθὶ σου καὶ τὴ σκέψη σου κερδίζεις τὸν ἔξω πόλεμο πολεμώντας γιὰ μᾶς, ἔτσι διάλυσε καὶ τὸν πόλεμο μεταξὺ τῶν πιστῶν· ἀγωνίσου ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα νὰ εἶναι τώρα εἰρηνικὸ τὸ τέλος τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων. Τὸ νὰ συνέρχονται θέλω νὰ πῶ πολλὰς φορὲς καὶ νὰ μὴ βρίσκεται καμιά λύση τῶν δεινῶν, ἀλλὰ νὰ προσθέτουν ἀδιάκοπα νέες ταραχὲς στὶς παλιές, φέρνει ἀκόμα μεγαλύτερη ντροπὴ, πράγμα πού τὸ γνωρίζεις ὁ ἴδιος.

137. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷⁴

Ἐπιθυμοῦσα ἐδῶ καὶ πολὺ νὰ χαιρετήσω τὴν τιμιότητά σου καὶ τώρα εὐχαριστῶ τὸ Θεὸ πού ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ. Καὶ ψάχνοντας νὰ βρῶ πῶς θὰ ἀμείψω τὸν κομιστὴ τῆς ἐπιστολῆς, νά, τὸ καλύτερο πού βρῆκα: νὰ τὸν παραδώσω στὰ χέρια τῆς ἐξουσίας σου. Αὐτὸν κατὰ ἓνα μέρος δέξου νὰ τὸν δεῖς μ' εὐχαρίστηση καὶ γιὰ μᾶς, ἀφοῦ εἶναι δικός μου καὶ δικός σου· δικός μου σύνοικος καὶ στρατιώτης δικός σου (ἐννοῶ τὸ Θεόδωρο πού σοῦ ἔρχεται τώρα ἀπὸ ἐμένα). Ἐτσι κι αὐτὸς θὰ νιώσει τὴν τιμὴ, πού πάντοτε δέχτηκα ἀπὸ ἐσένα, καὶ τώρα ἀκόμα δέχομαι.

138. ΣΤΟ ΒΟΣΠΟΡΙΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΙΛΙΚΙΑΣ⁷⁵

Νόμιζα ὅτι μοῦ χρεωστοῦσες ἀπολογία καὶ γιὰ τὰ προηγού-

παρ' ὑμῶν ἀπολογία (οὕτως ἀρχαῖός τις εἰμι καὶ μάταιος). Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀνίετε ἐπιτιμῶντες ἡμῖν, ἀλλ' ἀεὶ τοῖς προτέροις ἐπαγωνίζεσθε, καὶ ταῖς ὕβρεσιν ὕβρεις προσεξευρίσκετε, οὐκ οἶδα δι' ἣν τινα αἰτίαν, εἴτε ἡμᾶς μισοῦντες, εἴτε ἄλλοις τὴν ἀτιμίαν ἡμῶν χαρίζομενοι, ταῦτα μὲν τῷ Θεῷ καὶ εἰδέναί καὶ κρίνειν παρήσομεν, ὃν λανθάνει τῶν ὄντων οὐδέν, ὃ φησιν ἡ θεία Γραφή, κἄν κοκῶμεν τῆς ἀληθείας τὸ πρόσωπον, εὐπρεπείας ἕνεκεν τῆς πρὸς τοὺς πολλούς. Εὐαγγελιζόμεθα δὲ τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν ἠτήμηθα, καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἃν διδῷ Θεός, τὰ δυνατὰ φροντίζειν οὐ κατοκνήσομεν (ἐπειδὴ τοῦτο ἀγωνίζεσθε, καὶ μάλιστα τοῦ καιροῦ κατεπιγόντος διὰ τὴν προσδοκωμένην τῶν ἐναντίων ἐπιδρομὴν, ὡς αὐτὸς γράφεις): ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν τοῦτο σῶμα χρῆσομεν τῷ Θεῷ, μέχρις ἂν διαρκῆ καὶ σθένωμεν, ἵνα μήτε ἡμεῖς βάρος ἔχωμεν, οὕτω κατακρινόμενοι παρ' ὑμῶν, καὶ παρὰ παντὸς τοῦ κλήρου καταβοώμενοι παντοίοις ὄδυρμοῖς ἐκθλίβοντος ἡμᾶς καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὀρῶντες ἀμελουμένην, καὶ τοὺς πολλοὺς πλήσσοντες, ὡσπερ ὑπερορῶντες τὰ τῆς Ἐκκλησίας: μήτε ὑμεῖς μακρότερα κάμνητε ἀτιμῶντες ἡμᾶς. Καὶ τοῦτο πράζομεν ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς, εἰ αὐτὸς ὀκνεῖς καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὴν προστασίαν, ὡς αὐτὸς τε λέγεις, καὶ πείθει τὰ πράγματα. Βέλτιον γὰρ ἐκείναις ἐναποθανεῖν ταῖς φροντίσιν, ἢ ταῦταις, ἐπειδὴ δεῖ πάντως ταλαιπωρεῖν, οὕτω τυποῦντος τοῦ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα.

ΡΛΘ'. ΘΕΟΔΩΡΩΙ

Ὁ ἀναλαβὼν μὲν Δαβὶδ τὸν ἑαυτοῦ δοῦλον ἐκ ποιμαντικῆς εἰς βασιλείαν, τὴν δὲ σὴν εὐλάβειαν εἰς ποιμαντικὴν ἀπὸ ποιμνῆς: ὃ οἰκονομῶν κατὰ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα τὰ ἡμέτερα, καὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν, αὐτὸς καὶ νῦν ἐπὶ νοῦν ἀγάγοι τῇ σῇ τελειότητι γινῶναι τὴν ἀτιμίαν ἣν ἠτιμάσαμεθα παρὰ τῶν κυρίων τῶν ἐπι-

76. Ἰωβ 42,2.

77. Ἄγνωστος ὁ Θεόδωρος. Πάντως ἡ ἐπιστολὴ γράφηκε τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ.

μενα (τόσο ξεκούτης εἶμαι κι ἄχρηστος). Ἐπειδὴ ὁμως δὲν παύετε νὰ μὲ κατηγορεῖτε, ἀλλὰ μοῦ δημιουργεῖτε πάντοτε νέους ἀγῶνες κοντὰ στοὺς παλαιούς καὶ βρίσκετε καινούργιες ὕβρεις ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παλαιές, καὶ δὲν ξέρω γιὰ ποιά αἰτία μισεῖτε ἐμένα, ἐνῶ ἄλλοι σᾶς λένε εὐχαριστῶ πού μὲ προσβάλλετε, αὐτὰ θὰ τ' ἀφήσομε στὸ Θεό καὶ νὰ τὰ συχωρέσει καὶ τὰ νὰ κρίνει· κανένα ὄν δὲν τοῦ ξεφεύγει, λέει ἡ θεία Γραφή⁷⁶, ἀκόμα κι ἂν ταράζομε τὸ πρόσωπο τῆς ἀλήθειας, γιὰ νὰ φαίνεται ὠραία στοὺς πολλούς. Καλὴ εἶδηση φέρνομε στὴν εὐλάβειά σας. Ὡραῖα, νικῆθηκα καὶ δὲ θὰ διστάσω νὰ φροντίσω κατὰ τὴ δύναμή μου γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἂν δώσει ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ δὲν ἀγωνίζεστε καὶ μάλιστα ὁ καιρὸς δὲ σᾶς βιάζει ἐξαιτίας τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἀντιπάλων σας πού περιμένετε, ὅπως γράφεις ὁ ἴδιος; Ἀλλὰ θὰ παραχωρήσω αὐτὸ τὸ ταπεινὸ σῶμα στὸ Θεό, ὅσο κρατεῖ κι ὅσο ἔχω δύναμη, τόσο γιὰ νὰ μὴν ἔχω οὔτε κι ἐγὼ βάρος, ὅταν μὲ κατακρίνεις μὲ τέτοιο τρόπο, κι ἐσὺ κι ὁ κλῆρος ὅλος φωνάζετε ἐναντίον μου καὶ μὲ θλίβετε μὲ ὅλους τοὺς θρήνους καὶ βλέποντας τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς πολλούς χτυπώντας καὶ ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν Ἐκκλησία· ὅσο καὶ σεῖς νὰ μὴ συνεχίζετε περισσότερο νὰ μὲ προσβάλλετε. Θὰ τὸ κάνω τοῦτο μὲ τὶς εὐχές σου, ἂν ἐσὺ δὲ θέλεις ν' ἀναλάβεις τὴν προστασία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ ἴδιος λὲς καὶ βεβαιώνουν τὰ πράγματα. Εἶναι καλύτερο νὰ πεθάνει κανεὶς ἀναλαμβάνοντας ἐκεῖνες τὶς φροντίδες παρὰ αὐτές, ἀφοῦ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ταλαιπωρία μου κι ὁ Θεὸς ἔτσι ὀρίζει γιὰ μένα.

139. ΣΤΟ ΘΕΟΛΩΡΟ⁷⁷

Αὐτὸς πού ἔβγαλε τὸ δοῦλο του Δαβὶδ ἀπὸ τὰ κοπάδια καὶ τὸν ἔκανε βασιλιά καὶ τὴν εὐλάβειά σου ἀπὸ τὸ βόσκημα τῶν προβάτων σ' ἔκανε ποιμένα ψυχῶν· αὐτὸς πού κυβερνᾷ τὴ ζωὴ μου κατὰ τὸ θέλημά του καὶ τὴ ζωὴ ὄλων πού πιστεύουν σ' αὐτόν, αὐτὸς καὶ τώρα ἄς κάνει τὴν τελειότητά σου νὰ καταλάβει τὴν προσβολὴ πού μοῦ ἔγινε ἀπὸ μέρος τῶν κυρίων μου τῶν ἐπισκόπων,

σκόπων περι τὰς ψήφους, τῇ μὲν καταστάσει συντιθεμένων, ἡμᾶς
 δὲ παρωθουμένων. Οὐ γὰρ δὴ τὴν σὴν εὐλάβειαν αἰτιάσομαι, νεω-
 στί τε ἐπιστᾶσαν τοῖς πράγμασι, καὶ ἀγνοοῦσαν τὰ πλεῖστα, ὡς εἰ-
 κός, τῆς καθ' ἡμᾶς ἱστορίας. Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς· οὐδὲ γὰρ βου-
 5 λομαι διοχλεῖν σοι μακρότερον, ἵνα μὴ φαίνομαι φορτικός, ἄρτι
 τῆς φιλίας ἀρχόμενος. Ἐὰν δὲ πάρεστι μετὰ τοῦ Θεοῦ βουλευομένοις
 ἡμῖν, ταῦτα γνωρίζομεν. Ἐγὼ γὰρ ὑπεχώρησα μὲν τῆς κατὰ Να-
 ζιανζὸν Ἐκκλησίας, οὔτε ὡς καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, οὔτε ὡς πε-
 ριορῶν τοῦ μικροῦ ποιμνίου (μηδὲ γὰρ πάθει τοῦτο ψυχὴ φιλόσο-
 10 φος), ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὡς οὐδενὶ κηρύγματι τοιοῦτω κρατούμενος·
 δεῦτερον δὲ διὰ τὸ συντετρίφθαι τῇ ἀρρωστίᾳ, καὶ νομίζειν μὴ
 ἐξαρκεῖν πρὸς τὰς τοιαύτας φροντίδας. Ἐπειδὴ καὶ ὑμεῖς ἐβαρεῖτε,
 τὴν ἀναχώρησιν ὀνειδίζοντες, καὶ αὐτὸς οὐκ ἔφερον τὰς παρὰ πάν-
 των μοι γινομένας καταβοήσεις, ὃ τε καιρὸς χαλεπός, ἀπειλῶν
 15 ἡμῖν ἐχθρῶν ἐφοδὸν ἐπὶ βλάβῃ τοῦ κοινῆς πάσης τῆς Ἐκκλησίας·
 τέλος ἠτήθη ἦταν τῷ σώματι μὲν ὀδυνηράν, τῇ δὲ ψυχῇ ἴσως οὐ
 πονηράν. Ἐπιδίδωμι τὸ ταπεινὸν τοῦτο σῶμα τῇ Ἐκκλησίᾳ, μέ-
 χρις ἂν ἢ δυνατόν, αἰρετώτερον εἶναι νομίζων ὅτι οὐκ παθεῖν σαρκι-
 κῶς μᾶλλον, ἢ πνευματικῶς πλήσσεισθαι καὶ πλήσσειν τοὺς πολ-
 20 λούς, τὰ χεῖρω περι ἡμῶν ὑπειληφότας, ἐξ ὧν αὐτὸ πάσχουσι.
 Ταῦτ' οὖν εἰδὼς καὶ συνεύχου, καὶ τὴν γνώμην ἡμῶν ἀποδέχου, οὐ
 χεῖρον δ' ἴσως εἶπεῖν, καὶ τυποῦ πρὸς εὐλάβειαν.

ΡΜ'. ΟΛΥΜΠΙΩΙ

Πάλιν γράφω, παρεῖναι δεόν· ἀλλὰ παρὰ σοῦ μοι τὸ θάρσος,
 ὃ καὶ τῶν πνευματικῶν βραβευτὰ (ἵνα πρῶτον εἶπω τὸ πρῶτον),
 25 καὶ τῶν κοινῶν ἐπανορθωτά, καὶ θεόθεν τὰ ἀμφοτέρα· ὃ καὶ μι-
 σθὸν εὐσεβείας λαβών, τὸ κατὰ νοῦν χωρεῖν σοι τὰ πράγματα, καὶ

78. Γράφηκε τὸ 382, ἔτος διοικήσεως τοῦ Ὀλυμπίου, τὸ καλοκαίρι· ὡς τὸ τέλος τοῦ 382 γράφονται ἐκτὸς ἀπὸ αὐτῆν ἄλλες δεκαεξὶ ἐπιστολές. Σ' αὐτὴν ἐδῶ ὁ Γρηγόριος συνιστᾷ στὸν Ὀλύμπιο τὸν Αὐρήλιο.

σχετικά με τις ψήφους που συμβιβάστηκαν με την κατάσταση κι έμένα με παραμερίζουν. Δέ θα κατηγορήσω βέβαια την ευλάβεια σου, γιατί μόλις ανέλαβες τὰ πράγματα, καί ὅπως εἶναι φυσικό ἀγνοεῖς τὰ περισσότερα ἀπό τή δική μου περίπτωση. Φτάνουν αὐτά κι οὔτε πού θέλω νά σ' ἐνοχλῶ περισσότερο, γιά νά γίνω φορτικός, ἀπό τήν ἀρχή κιόλας τῆς φιλίας μας. Θά σοῦ πῶ ὅμως τί μοῦ ἦρθε στό νοῦ, ὅταν σκέφθηκα μόνος μέ τὸ Θεό. Ἐγὼ ὑποχώρησα στό θέμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ναζιανζοῦ οὔτε γιατί ἀψηφῶ τὸ Θεό οὔτε γιατί περιφρονῶ τὸ μικρὸ ποίμνιο (μήτε πού νά πάθει τέτοιο πράγμα μιὰ ψυχὴ πού φιλοσοφεῖ). Οἱ λόγοι ἦταν· πρῶτα πού δέ μέ δέσμευε καμιὰ σχετικὴ ἀνακήρυξη καί δεύτερο γιατί μέ εἶχε τσακίσει ἡ ἀρρώστια καί νόμιζα πῶς δέ θά τὰ ἐβγαζα πέρα μέ τέτοιες φροντίδες. Ἐπειδὴ κι ἐσεῖς μέ πιέζατε, κατηγορώντας τὴν ἀποχώρησή μου, κι ἐπειδὴ δὲν μπορούσα νά βαστάξω τὴν κατακραυγὴ πού σηκώθηκε ἐναντίον μου ἀπὸ παντοῦ, ἦταν ἐξᾶλλου καί ἡ περίσταση δύσκολη κι ἀπειλοῦσε μ' ἐπίθεση τῶν ἐχθρῶν γιά ζημία ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτὸ στό τέλος νικήθηκα κι ἦταν ἡ ἦττα μου ἐπώδυνη γιά τὸ σῶμα, ὄχι ὅμως ἄσχημη γιά τὴν ψυχὴ. Παραδίδω τὸ ταπεινὸ τοῦτο σῶμα στὴν Ἐκκλησία, ὅσο ἔχει κάποια δύναμη, πιστεύοντας πῶς εἶναι προτιμότερο νά πάθω σωματικὰ ὀτιδήποτε, παρὰ νά τραυματίζομαι πνευματικὰ καί νά τραυματίζω τοὺς πολλούς, πού θά σχηματίσουν τὴ χειρίστη ἐντύπωση γιά μένα ἐξαιτίας ὧσων παθαίνουν. Τώρα λοιπὸν πού τὰ ἔμαθες, ἔνωσε τίς προσευχές σου μέ τίς δικές μου καί δέξου τὴ γνώμη μου. Καί δὲν εἶναι ἴσως τὸ χειρότερο πού θά σοῦ πῶ· ν' ἀποχτήσεις ευλάβεια.

140. ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ⁷⁸

Πάλι σοῦ γράφω, ἐνῶ ἔπρεπε νά εἶμαι κοντά σου· ἐσὺ ὅμως μοῦ ἔδωσες τὸ θάρρος, ὡς σὺ πού ἀπονέμεις τὰ πνευματικὰ βραβεῖα (γιά νά ἀναφέρω πρῶτα τὸ πρῶτο) κι ἐπανορθώνεις ὅσα ἀφοροῦν τὰ κοινά· καί τὰ δύο ἔρχονται ἀπὸ τὸ Θεό· ἐσὺ πού ἔλαβες καί μι-

μόνω τυγχάνειν ἀλωτά, τὰ μὴ τοῖς ἄλλοις ἀλώσιμα. Σύνεσις γάρ σοι καὶ ἀνδρεία τὴν ἀρχὴν ἄγουσιν, ἢ μὲν εὐρίσκουσα τὸ πρακτέον, ἢ δὲ ραδίως ἐπιτελοῦσα τὸ εὐρεθὲν. Καὶ τὸ μέγιστον, ἢ τῆς χειρὸς καθαρότης, ἢ πάντα εὐθύνεται. Ποῦ σοι χρυσὸς ὁ ἄδικος; οὐδ' ἐγένετο, πρῶτον ἐξορίαν κατακριθείς, ὡς ἀφανῆς τύραννος. Ποῦ δὲ ἀπέχθεια; κατακέκριται. Ποῦ δὲ χάρις; ἐνταῦθά τι κλίνη (κατηγορήσω γάρ σου μικρόν), ἀλλὰ Θεοῦ φιλανθρωπίαν μιμούμενος, ἦν καὶ νῦν αἰτεῖ δι' ἡμῶν Ἀνρήλιος ὁ σὸς στρατιώτης, ὃν ἄφρονα φεγάδα καλῶ, καὶ ἰκέτην σώφρονα, ὅτι ὑπὸ τὰς ἡμετέρας ἑαυτὸν τέθεικε χεῖρας, καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων τὰς σὰς, ὡσπερ τινὰ εἰκόνα βασιλικὴν, τὴν πολιὰν ἡμῶν προβαλλόμενος, καὶ τὴν ἱερωσύνην, ἦν αἰδεῖσθαι πολλάκις καθωμολόγησας. Ἰδοῦ σοι προσάγει τοῦτον ἢ θυοφόρος αὐτῆ χειρὶ καὶ ἀναίμακτος, καὶ πολλοὺς μὲν ἐπαίνους σου γράψασα, γράψουσα δέ, οἶδ' ὅτι καὶ πλείους, εἰ Θεὸς παρατείνονεν ὑμῖν τὴν ἀρχὴν, τὴν τε σὴν λέγω, καὶ τῆς συνεργοῦ τῆς σῆς Θέμιδος.

ΡΜΑ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Πάλιν φιλανθρωπίας καιρὸς, καὶ πάλιν ἐγὼ τολμηρὸς γράμμασι πιστεῦων περὶ τοσοῦτου παράκλησιν πράγματος. Ποιεῖ γάρ με θρασὺν ἢ νόσος, οὐδὲ προϊέναι συγχωροῦσα· οὐ γὰρ εὐπρεπῆ παρέχει τὴν εἴσοδον. Τίς οὖν ἢ πρεσβεία; καὶ μου δέξει ταύτην ἡμέρωσ καὶ φιλανθρώπως. Δεινὸν μὲν καὶ ἀνδρὸς θάνατος (πῶς γὰρ οὐ;) τοῦ σήμερον ὄντος, καὶ αὖριον οὐκ ἔσομένου, οὐδὲ πρὸς ἡμᾶς ἀναλύσοντος. Πολλῶν δὲ δεινότερον πόλιν ἀποθανεῖν, ἦν βασιλεῖς ἰδρῦσαντο καὶ χρόνοι συνεστήσαντο καὶ ἀκολουθία μακρὰ διεφύλαξεν. Ὑπὲρ τῆς Διοκαισαρέων ὁ λόγος, τῆς ποτὲ πόλεως,

79. Ὁ Γρηγόριος παρακαλεῖ τὸν Ὀλύμπιο νὰ μὴν ἐκτελέσει τὴν ἀπειλή του ἐναντίον τῶν συμπατριωτῶν του, ὅτι θὰ ἰσοπεδώσει τὴν πόλιν τους, γιὰ νὰ τιμωρήσει κάποια παρανομία τους.

σθὸ τῆς εὐλάβειάς σου νὰ κατανοεῖς τὰ πράγματα καὶ ἐσὺ μονάχα νὰ μπορεῖς νὰ συλλαμβάνεις ὅσα γιὰ τοὺς ἄλλους εἶναι ἀδύνατα. Γιατὶ τὴν ἐξουσία σου τὴν κατευθύνουν ἡ σύνεση καὶ ἡ ἀνδρεία· ἡ μιὰ βρίσκει αὐτὸ πού πρέπει νὰ γίνεῖ κι ἡ ἄλλη τὸ ἐκτελεῖ γρηγόρα καὶ τὸ πῶ σημαντικό, ἡ καθαρότητα τοῦ χεριοῦ σου πού κατευθύνει τὰ πάντα. Ποῦ νὰ βρεθεῖ σέ σένα ἀδικο χρυσάφι; Μῆτε πού τὸ ἀγγίζει, καθὼς καταδικάστηκε πρῶτο αὐτὸ σ' ἐξορία, ὡς κρυφὸς τύραννος. Ἡ ἐχθρότητα; Καταδικασμένη. Καὶ ἡ χάρη πού εἶναι; Ἐδῶ εἶσαι ἀδύνατος κάπως (θὰ σέ κατηγορήσω λίγο), ἀλλὰ μιμήσου τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴν εἶναι πού ζητεῖ μὲ τὴ μεσολάβησή μου ὁ Αὐρήλιος, ὁ στρατιώτης σου, πού τὸν ἀποκαλῶ ἀνόητο φυγάδα καὶ ἰκέτη φρόνιμο. Γιατὶ παράδωσε τὸν ἑαυτό του στὰ χέρια μου καὶ διὰ μέσου μου στὰ δικά σου προβάλλοντας σὰν εἰκόνα βασιλικὴ τὰ λευκὰ γηρατεῖά μου καὶ τὴν ἱεροσύνη πού ὁμολόγησες πολλὰς φορές ὅτι σέβεσαι. Νά, λοιπὸν σοῦ τὸν φέρνει τοῦτο τὸ χέρι πού προσφέρει τὴν ἀναίμακτη θυσία καὶ πού σοῦ ἔγραψε πολλὰ ἐγκώμια καὶ θὰ σοῦ γράψει, εἶμαι βέβαιος, ἀκόμα περισσότερα, ἂν ὁ Θεὸς παρατείνει τὴν ἐξουσία σου, τὴ δική σου ἐννοῶ καὶ τῆς Θεμιδᾶς σου πού σέ βοηθᾷ.

141. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷⁹

Εἶναι πάλι εὐκαιρία γιὰ καλοσύνη καὶ πάλι ἐγὼ παίρνω τὴν τόλμη νὰ ἐμπιστευθῶ σ' ἓνα γράμμα τὴν παράκλησή μου γιὰ ἓνα τόσο μεγάλο πράγμα. Μὲ ἀποθρασύνει ἡ ἀρρώστιά μου, πού μῆτε κὰν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ περπατήσω, γιατί δὲ μοῦ παραχωρεῖ μιὰ ἀξιοπρεπὴ εἴσοδο σ' ἐσένα. Σὲ τί ἀφορᾷ ἡ μεσολάβησή μου; Ποῦ παρακαλῶ νὰ τὴ δεχτεῖς ἥπια καὶ μὲ καλοσύνη. Εἶναι βέβαια φοβερὸς ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου, πῶς ὄχι; πού σήμερα εἶναι καὶ αὐριο θὰ ἀπουσιάζει καὶ δὲ θαρθεῖ νὰ μείνει μαζί μας. Φοβερότερο ὅμως εἶναι νὰ πεθάνει μιὰ πόλη, πού τὴν ἴδρυσαν βασιλιάδες, τὴ συγκρότησαν οἱ χρόνοι καὶ τὴ διαφύλαξε μιὰ μακρὰ ἀκολουθία ζωῆς. Μιλῶ γιὰ τὴ Διοκαισάρεια, πού κάποτε ἦταν πόλη καὶ

νῦν δὲ οὐ πόλεως, εἰ μὴ σὺ νεύσειας ἡμερον. Ταύτην σοι προσπίπτειν νόμισον δι' ἡμῶν, καὶ φωνὴν ἐχέτω, καὶ σχῆμα πενθικὸν περικεῖσθω, καὶ κειράσθω κόμας, ὥσπερ ἐν δράματι, καὶ τούτους ποιείσθω πρὸς σὲ τοὺς λόγους·

5 Δός μοι χεῖρα χαμαὶ κειμένη, βοήθησον ἀσθενούσῃ. Μὴ συνεπιθῆ τῷ χρόνῳ, μηδὲ διαφθείρης τὰ Περσῶν λείψανα. Πόλεις ἐγείρειν σοι πρεπωδέστερον, ἢ καταλύειν τὰς κεκμηκυίας. Γενοῦ πολιστῆς ἢ τῷ προσθεῖναι τι τοῖς οὕσιν, ἢ τῷ φυλάξαι τὴν οὖσαν. Μὴ ἀνάσχη μέχρι τῆς σῆς ἀρχῆς εἶναι πόλιν, καὶ μετὰ σὲ μηκέτ' εἶ-
10 ναι· μηδὲ δοῦναι πονηρὸν τῷ χρόνῳ διήγημα, λαβεῖν ἀριθμουμένην ἐν πόλεσιν, καὶ καταλιπεῖν χωρίον ἀοίκητον τὴν ποτὲ πόλιν ὄρεσι, καὶ κρημοῖς, καὶ ἕλαις μόναις γνωριζομένην. Ταῦτα μὲν ποιεῖτο καὶ λεγέτω πρὸς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἢ τοῦ πλάσματος πόλις.

Ἡμῶν δὲ ὡς φίλων δέξαι παραίνεσιν· σωφρονίσαι μὲν θέλη-
15 σον τοὺς ἐξημαρτηκότας εἰς τὸ πρόσταγμα τῆς σῆς ἐξουσίας. Ὑπὲρ γὰρ τούτου οὐδὲν θαρροῦμεν, εἰ καὶ μὴ ἀπὸ κοινοῦ σκέμματός φασιν εἶναι τὸ θράσος, ἀλλὰ μεираκίσκων τινῶν ὄρμην ἀλόγιστον. Τὸ πλεῖον δὲ τῆς ὀργῆς συγχωρῆσαι καὶ λογισμῶ χρησασθαι μείζονι. Μητρὸς ὑπερήληγαν νεκρουμένης, οὐκ ἤνεγκαν πολῖται καλεῖ-
20 σθαι, καὶ εἶναι ἀπόλιδες, ἐμάνησαν, παρενόμησαν, ἀπέγνωσαν τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας· ἔκφρονας αὐτοῖς τὸ παράδοξον τοῦ πάθους ἐποίησεν. Ἄρ' οὖν διὰ τοῦτο χεῖρα μηδὲ εἶναι πόλιν τὴν πόλιν; Μηδαμῶς, ὦ θαυμάσιε, μὴ τοῦτο ἐπιγράψης. Ἄλλὰ τίμησον πάντας πολίτας, καὶ πολιτευτάς, καὶ ἀξιοματικὸς ἰκετεύοντας· πάν-
25 των γὰρ οἴου τὴν συμφορὰν ὁμοίως ἄπτεσθαι, καὶ εἰ τῷ μεγέθει τῆς σῆς ἐξουσίας ἐφησυχάζουσιν, οἷον ὑποβρύχια στένοντες. Τίμησον δὲ τὴν ἡμετέραν πολιάν, οἷς δεινὸν εἰ ποτὲ τὴν μεγάλην πόλιν ἔχοντες, νῦν μηδὲ πόλιν ἔχοιμεν, καὶ θηρίων οἰκητήριον γένοιτο μετὰ τὴν σὴν ἀρχήν, ὃ τε ναὸς ὃν ἠγείραμεν τῷ Θεῷ, καὶ ἡ περὶ
30 τοῦτον ἡμῶν φιλοκαλία. Οὐδὲ γὰρ εἰ ἀνδριάντες κατενεχθήσονται,

τώρα δὲν εἶναι, ἂν δὲν τῆς ρίζεις ἐσὺ ἡμερο βλέμμα. Φαντάσου ὅτι στὸ πρόσωπό μου εἶναι αὐτὴ πού προσπέφτει καὶ φωνάζει καὶ φορᾶει περιβολὴ πένθιμη καὶ κόβει τὰ μαλλιά της, ὅπως γίνεται σὲ δραματικὸ ἔργο καὶ πού ἀπευθύνει τοὺς παρακάτω λόγους.

Εἶμαι πεσμένη χάμω, δῶσε μου τὸ χέρι σου, εἶμαι ἄρρωστη βοήθησέ με. Μοῦ ἔκανε ἐπίθεση ὁ χρόνος, μὴ μοῦ κάνεις κι ἐσὺ μὴν καταστρέψεις ὅ,τι ἄφησαν οἱ Πέρσες. Σοῦ ἀρμόζει πιὸ πολὺ νὰ οἰκοδομεῖς πόλεις παρὰ νὰ καταστρέψεις τὶς ἐξαντλημένες. Γίνε δημιουργὸς πόλεων εἴτε προσθέτοντας κάποια νέα σ' αὐτὲς πού ὑπάρχουν ἢ διατηρώντας τὴν ὑπάρχουσα. Μὴν ἀνεχτεῖς νὰ ζεῖ μιὰ πόλη ὅσο διαρκεῖ ἡ ἀρχὴ σου καὶ νὰ μὴν ὑπάρχει ἔπειτ' ἀπὸ σένα. Μὴν παραδώσεις στὸ χρόνο μιὰ ἄσχημη ἱστορία, πὼς πῆρες στὰ χέρια σου μιὰ ἀπὸ τὶς ἀξιόλογες πόλεις κι ἄφησες τὴν πόλη πού ἄκμαζε κάποτε τόπο ἀκατοίκητο στὰ βουνὰ καὶ στους γκρεμούς, γνωστὴ στὰ δάση μονάχα. Αὐτὰ ἄς κάνει κι ἄς πεῖ στὴ φιλανθρωπία σου ἢ φανταστικὴ αὐτὴ πόλη.

Ἐμένα, πού εἶμαι φίλος σου, δέξου τὴν παράκλησή μου· ὅσους παράκουσαν τὶς διαταγὲς τῆς ἐξουσίας σου σωφρόνισέ τους. Δὲν τολμῶ νὰ πῶ γι' αὐτὸ τίποτα, ἂν καὶ ἡ τολμηρὴ αὐτὴ πράξη δὲν εἶναι καρπὸς κοινῆς σκέψης ἀλλὰ ἀπερίσκεπτη ὀρμὴ κάποιων νεαρῶν. Συχώρεσε ὅ,τι στὸ θυμὸ εἶναι ὑπέρμετρο καὶ σκέψου πιὸ λογικά. Ἔχαναν τὴ μητέρα τους κι ἐνίωσαν ἀφόρητο πόνου, δὲ βάσταξαν νὰ λέγονται πολῖτες καὶ νὰ μὴν ἔχουν τὴ ζωὴ τους· τὸ ἀπροσδόκητο πάθημά τους τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὰ λογικά τους. Πρέπει λοιπὸν γι' αὐτὸ τάχα νὰ σβῆσει ἡ πόλη; Μὴ βάλεις τέτοια ἐπιγραφὴ σ' αὐτήν, ἐξαίρετε ἄνθρωπε. Τίμησε ὅλους τοὺς πολῖτες, ὅλους τοὺς δημόσιους ἄνδρες, καὶ τοὺς ἀξιωματοῦχους πού σε ἱκετεύουν· ὅλους ἐξίσου τοὺς ἀγγίζει ἡ συμφορὰ, πιστεψέ το. Ἄς μὴ μιλῶ ἀπὸ φόβου γιὰ τον ὄγκο τῆς ἐξουσίας σου, πόσο ὁμως στεναρίζουν ὑπόκωφα! Τίμησε καὶ τὰ δικά μου λευκὰ γηραιά· μοῦ εἶναι φοβερὸ νὰ ἔχω κάποτε μιὰ μεγάλη πόλη καὶ τώρα μῆτε πόλη ἀπλὴ ἀλλὰ νὰ γίνε τόπος γιὰ θηρία μετὰ τὴ δικὴ σου ἀρχή· μαζί κι ὁ ναὸς πού οἰκοδόμησα στὸ Θεὸ κι ἡ φροντίδα νὰ τὸν εὐτρεπίσω. Οὔτε εἶναι φοβερὸ νὰ γκρεμιστοῦν οἱ ἀδριάντες, ἂν καὶ εἶναι δεινὸ ἀπὸ ἄλλη ἄποψη. Μῆτε νὰ πιστέψεις ὅτι ὁ λό-

τοῦτο δεινόν, εἰ καὶ ἄλλως δεινόν· μηδὲ περὶ τούτων νομίσης ἡμῖν εἶναι τὸν λόγον, οἷς περὶ τὰ κρείττονα ἢ σπουδῆ, ἀλλ' εἰ συγκατενεχθήσεται τούτοις πόλις ἀρχαία, καὶ τι λαμπρὸν ἐνεγκοῦσα, ζώντων ἡμῶν καὶ ὀρώντων τῶν παρὰ σοὶ τιμωμένων, καὶ τινα ἰσχὺν ἔχειν νομιζομένων. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τούτων λόγος τοσοῦτος.

Οὐδὲ γὰρ εἰ πλείονα εἶπομεν, ἰσχυρότερόν τι τῶν σῶν εὐρήσομεν λογισμῶν, οἷς ἔθνος τοσοῦτον ἀγεται, καὶ ἀχθείη γε πλείω καὶ μείζω, καὶ ἐπὶ μείζοσι ταῖς ἀρχαῖς. Ἐκεῖνο δὲ ἀναγκαῖον γινῶναι τὴν σὴν μεγαλόνοιαν περὶ τῶν προσεμπεπτωκότων, ὅτι 10 παντελῶς εἰσὶν ἄθλιοι, ἀπερριμμένοι, καὶ μηδεμιᾶς ἀταξίας τοῖς ἡμαρτηκόσι κοινωνήσαντες, ὡς πολλοὶ πειθουσιν ἡμᾶς τῶν τότε παρόντων. Πρὸς ταῦτα βούλευσαι ὅ,τι ἂν συμφέρειν νομίσης, καὶ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν δόξαν καὶ πρὸς τὰς ἐκεῖθεν ἐλπίδας. Ἡμεῖς δὲ τὸ παραστὰν οἴσομεν, οὐκ ἀλύπως μὲν, οἴσομεν δέ. Τί γὰρ ἂν καὶ 15 πράξαιμεν ἕτερον; Εἰ δὲ τὰ χεῖρω νικήσειε, χαλεπανοῦμεν, καὶ τῇ ποτὲ πόλει ἐπιβαλοῦμεν δάκρυον.

PMB'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Εἰ καὶ ὁ πόθος τῆς σῆς συντυχίας θερμὸς καὶ ἡ χρεία τῶν δεομένων μεγάλη, ἀλλ' ἡ νόσος ἀήττητος. Διὰ τοῦτο γράμμασι πιστεῦσαι ταύτην τὴν πρεσβειάν ἐθάρρησα. Αἰδέσθητι μὲν ἡμῶν τὴν 20 πολιάν, ἣν ἠδέσθης ἤδη καλῶς ποιῶν καὶ πολλάκις. Αἰδέσθητι δὲ καὶ τὴν ἀρρωστίαν ταύτην, ἣ μέρος τι καὶ οἱ κατὰ Θεὸν ἰδρῶτες συνεισήνεγκαν, εἴ τι δεῖ καὶ νεανιεύσασθαι. Καὶ διὰ τοῦτο φεῖσαι μὲν τῶν πολιτευομένων πρὸς ἡμᾶς βλεπόντων, ὡς ἐχόντων ἡμῶν ἐπὶ σοῦ παρρησίαν. Φεῖσαι δὲ τῶν ἄλλων τῶν ὑπὸ τὴν ἡμετέραν 25 φροντίδα. Καὶ γὰρ οὐδεμία ζημία τοῖς πράγμασιν ἐκ τῆς φιλανθρω-

80. Ὁ Γρηγόριος παρακαλεῖ ἔντονα τὸν Ὀλύμπιο νὰ φανεῖ ἐπιεικὴς στοὺς συμπατριῶτες τους.

γος μου ἀναφέρεται σ' αὐτά, ἐγὼ ἐνδιαφέρομαι γιὰ τ' ἀνώτερα· φοβερὸ εἶναι νὰ πάει μαζί μ' αὐτά μιὰ πόλη ἀρχαία, πού πρόσφερε κάτι ἐνδοξο, ἐνῶ ζοῦμε καὶ παρακολουθοῦμε ἐμεῖς πού ἀπολαμβάνομε τὶς τιμές σου καὶ θεωρούμαστε πὼς ἔχομε κάποια δύναμη. Ἄλλὰ ἄς σταματήσω ὡς ἐδῶ τὸ λόγο μου γι' αὐτά.

Γιατὶ οὔτε ἂν πῶ περισσότερο, θὰ βρῶ κάτι πιὸ δυνατὸ ἀπὸ τὶς δικές σου σκέψεις, πού ὀδηγοῦν τόσο λαὸ καὶ θὰ ὀδηγήσουν περισσότερο καὶ μεγαλύτερο μὲ μεγαλύτερη ἐξουσία. Ἡ μεγαλύτερη σου εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζει ἐκεῖνο σχετικὰ μ' αὐτοὺς πού ἔχουν πέσει στὰ χέρια σου· εἶναι ὀλοτέλα ἀξιολύπητοι, ἀποδιωγμένοι, δὲν ἔχουν συνεργαστεῖ σὲ καμιὰ ἀταξία μ' αὐτοὺς πού παρανόμησαν, ὅπως μὲ βεβαιώνουν πολλοὶ πού παρακολούθησαν τὰ πράγματα ἀπὸ κοντὰ. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ σκέψου ὅ,τι νομίζεις πὼς συμφέρει καὶ γιὰ τὴν φήμη σου ἐδῶ καὶ γιὰ τὶς ἐλπίδες σου στὸν οὐρανό. Ἐγὼ θὰ δεχτῶ ὅ,τι σκεφτεῖς, ὄχι βέβαια χωρὶς λύπη ἀλλὰ θὰ τὸ ἀνεχτῶ. Τί ἄλλο μπορῶ νὰ κάνω; Ἄν νικήσουν τὰ χειρότερα, θὰ δυσανασχετήσω καὶ θὰ κλάψω τὴν πόλη πού ὑπῆρξε κάποτε.

142. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁸⁰

Ἄν κι ὁ πόθος μου γιὰ τὴ συνάντησή μας εἶναι θερμὸς καὶ ἡ ἀνάγκη ὅσων παρακαλοῦν μεγάλη, ἡ ἀρρώστια μου ὁμως εἶναι ἀκατάβλητη. Γι' αὐτὸ τὴν παρακλήσή μου αὐτὴ τόλμησα νὰ τὴν ἐμπιστευτῶ σ' ἐπιστολή. Σεβάσου τ' ἄσπρα μου μαλλιά, πού ἐξάλλου τὰ σεβάστηκες κι ἔκανες καλὰ πολλὰς φορές ὡς τώρα. Σεβάσου κι αὐτὴ τὴν ἀρρώστια μου, στὴν ὁποία συνέτειναν κατὰ ἓνα μέρος καὶ οἱ ἀγῶνες μου ἀπὸ τὴν πίστη μου στὸ Θεό, γιὰ νὰ κάνω λίγο καὶ τὸ παλικάρι. Γι' αὐτὸ, ἂν οἱ πολῖτες στρέφουν τὰ βλέμματά τους σ' ἐμένα, φανοῦ ἐπιεικῆς· νομίζουν πὼς σοῦ μιλῶ ἐλεύθερα. Φανοῦ ἐπιεικῆς καὶ στοὺς ἄλλους πού τοὺς περιλαμβάνω σὶς φροντίδες μου. Καμιὰ ζημία δὲν προκαλεῖ στὰ πράγματα ἢ φιλανθρωπία, ἐπειδὴ μὲ τὸ φόβο κατορθώνεις περισσότερο ἀπὸ ὅσα

πίας, ἐπεὶ τῷ φόβῳ πλείονα κατορθοῖς, ἢ ταῖς τιμωρίαις ἕτεροι. Σοὶ δὲ ἀντὶ τούτων γένοιτο, τὸ τοιούτου τυχεῖν τοῦ κριτοῦ, οἷός περ ἂν αὐτὸς γένη τοῖς δεομένοις, καὶ ἡμῖν τοῖς πρεσβεύουσιν.

ΡΜΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Τί τὸ πολλὰ παθεῖν καὶ τὸ εὖ παθεῖν τοῖς ἀνθρώποις χαρίζεται; Διδάσκει φιλανθρωπίαν καὶ κλίνει τοῖς δεομένοις. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον παιδεύμα πρὸς τὸ ἐλεεῖν, ὡς τὸ προλαβεῖν χρηστότητα. Τοῦτο καὶ αὐτῷ μοι συμβέβηκεν· ἔμαθον τὸ συμπαθὲς ἐξ ὧν ἔπαθον. Καὶ ὄρας τὸ ἡμέτερον μεγαλόψυχον; αὐτὸς χρῆζων τῆς σῆς ἡμερότητος ἐν τοῖς ἐμοῖς πράγμασιν, ὑπὲρ ἄλλων πρεσβεύω, καὶ οὐ δέδοικα μὴ δαπανήσω σου τὸ φιλάνθρωπον ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις. Γράφω δὲ ταῦτα ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτέρου Λεοντίου, εἴτ' οὖν ποτὲ πρεσβυτέρου· ὃς εἰ μὲν ἄξια πέπονθεν ὧν πεποίηκεν, ἐνταῦθα στώμεν, μὴ τὸ ὑπερβάλλον ἀδικία γένηται. Εἰ δέ τι τῇ τιμωρίᾳ προσχρεωστεῖται, καὶ οὐπω τοῖς ἁμαρτήμασι τὰ τῆς ὕβρεως ἀντι-
10 σώθη, τοῦτο ἡμῖν συγχώρησον, καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τῷ βήματι, καὶ τῷ κοινῷ συλλόγῳ τῶν ἱερέων, οἷς ποτὲ συνηρίθμηται, καὶ εἰ νῦν ἀνάξιον ἑαυτὸν ἀπέφηνεν, οἷς τε πεποίηκεν, οἷς τε πέπονθεν. Εἰ μὲν οὖν πείθομεν, τοῦτο ἄριστον, εἰ δὲ μὴ, προσάγομέν σοι πρε-
15 σβευτήν αἰδεσιμώτερον, τὴν κοινωγόν σοι καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς
20 εὐδοξίας.

ΡΜΔ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Οὐ πανταχοῦ τὸ τάχος ἐπαινετόν. Διὰ τοῦτο ἀνεβαλδύμην τὴν

81. Ἐδῶ μεσιτεύει γιὰ τὸν πρεσβύτερο Λεόντιο.

81α. Ἴσως τῆ συζυγὸ του.

82. Οἱ ἐπιστολὲς 144 καὶ 145 ἀναφέροντα καὶ οἱ δύο στὴν περίπτωση

ἄλλα μὲ τὶς τιμωρίες. Καὶ σὺ ὡς ἀνταμοιβὴ γι' αὐτὰ ἄμποτε νὰ βρεῖς τὸν Κριτὴ, ὅπως θὰ εἶσαι ὁ ἴδιος σ' αὐτοὺς ποὺ σὲ παρακαλοῦν καὶ σ' ἐμένα ποὺ μεσολαβῶ.

143. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁸¹

Τί προσφέρει στοὺς ἀνθρώπους τὸ νὰ εὐεργετηθοῦν γιὰ τὰ πολλὰ πάθη τους; Τοὺς διδάσκει φιλανθρωπία καὶ τοὺς κάνει νὰ λυγίζουν στὶς παρακλήσεις. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ διδασκαλία γιὰ εὐσπλαχνία καταλληλότερη ἀπὸ τὸ νὰ σοῦ ἔχουν δεῖξει καλοσύνη. Αὐτὸ ἐγίνε καὶ σ' ἐμένα τὸν ἴδιο διδάχτηκα τὴ συμπόνια ἀπὸ ὅσα ἔχω πάθει. Παρατήρησες τὴ μεγαλοψυχία μου; Ἐνῶ ἔχω ἀνάγκη ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν καλοσύνη σου, παρακαλῶ γι' ἄλλους καὶ δὲ φοβοῦμαι μήπως ἐξαντλήσω τὴ φιλανθρωπία σου σὲ ὑποθέσεις ἄλλων. Γράφω γιὰ τὸν πρεσβύτερο Λεόντιο, τὸν κάποτε δηλαδὴ πρεσβύτερο. Αὐτὸς ἂν ἔπαθε ἄξια γιὰ ὅσα ἔπραξε, ἄς σταματήσομε ὡς ἐδῶ, μήπως τὸ παραπέρα γίνε ἀδικία. Ἐάν ὅμως ἡ τιμωρία χρειάζεται κάποια συμπλήρωση καὶ δὲν ἔχουν ἐξισωθεῖ οἱ ὕβρεις μὲ τὰ σφάλματά του, αὐτὸ συγχώρησέ το σ' ἐμένα καὶ στὸ Θεὸ καὶ στὸ βῆμα καὶ στὸν κοινὸ σύλλογο τῶν ἱερέων, στὸν ὁποῖο κάποτε εἶχε συναριθμηθεῖ καὶ ἂν τώρα ἔδειξε τὸν ἑαυτό του ἀνάξιο γι' αὐτὸν μὲ ὅσα ἔκανε καὶ μὲ ὅσα ἔπαθε. Ἐάν λοιπὸν σὲ πείθω, αὐτὸ εἶναι τὸ ἄριστο. Ἐάν ὄχι, σοῦ φέρνω πρεσβευτῆ^{81α} πρὸ σεβαστό, αὐτὴν ποὺ συμμετέχει μαζί σου καὶ στὴν ἀρχὴ καὶ στὴν καλὴ σου ὑπόληψη.

144. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁸²

Δὲν εἶναι παντοῦ ἀξιέπαινη ἡ ταχύτητα. Γι' αὐτὸ ἀνέβαλα ὡς

χωρισμοῦ τῆς κόρης τοῦ Βεριανοῦ ἀπὸ τὸ σύζυγό της. Δηλώνεται χαρακτηριστικὰ ἡ θέση τῆς κόρης.

ἀπόκρισιν εἰς τόδε περὶ τῆς τοῦ αἰδεσιμωτάτου Οὐρηριανοῦ θυγα-
 τρός, τῷ χρόνῳ τι διδοὺς εἰς διόρθωσιν, καὶ ἅμα τῆς σῆς στοχαζό-
 μενος ἀγαθότητος οὐκ ἐπαινούσης τὸ διαστάσιον, ἐξ ὧν ἡμῖν τὴν
 πεῦσιν ἐπέτρεψας, οὗς οὐ ταχεῖς ἤδεις οὐδὲ ἀπερισκέπτους πρὸς τὰ
 5 τοιαῦτα. Διὰ τοῦτο μὲν οὖν κατέσχον ἐμαυτὸν εἰς δεῦρο, καί, οἶμαι,
 οὐκ ἀλογίστως. Ἐπεὶ δὲ εἰς στενὸν ἤκομεν τοῦ καιροῦ, καὶ ἀνάγκη
 γνωρίσαι τὸ παρὰ τῆς ἐξετάσεως εὐρεθέν, καὶ δὴ γνωρίσομεν. Δι-
 πλῆ τις ἢ παῖς εἶναι μοι φαίνεται, μεριζομένη αἰδοῖ τε γονέων, καὶ
 ἀνδρὸς συνηθείᾳ. Καὶ τὰ μὲν ῥήματα μετ' ἐκείνων ἐστίν, ἡ δὲ διά-
 10 νοια, οὐκ οἶδα εἰ μὴ τι καὶ μετὰ τούτου, ὡς παραδηλοῖ τὸ δάκρυον.
 Αὐτὸς μὲν οὖν δηλαδὴ πράξεις, ὃ παρίσταται τῇ σῇ δίκη καὶ τῷ
 κατευθύνοντί σε πρὸς πάντα Θεῷ. Ἐγὼ δὲ ἥδιστα ἂν γνώμην
 ἔδωκα τῷ υἱῷ Οὐρηριανῷ πολλὰ τῶν ἐν μέσῳ παραδραμεῖν, ἐπὶ
 τῷ μὴ κυρῶσαι τὸ ἀποστάσιον, ὃ τοῖς ἡμετέροις ἀπαρέσκει πάν-
 15 τως νόμοις, κἂν οἱ Ρωμαίων ἐτέρως κρίνωσι. Τὸ δίκαιον γὰρ φυ-
 λαχθῆναι ἐπάναγκε, ὃ καὶ ἡμεῖς σοι εὐχόμεθα ἀεὶ λέγειν τε καὶ
 ποιεῖν.

ΡΜΕ'. ΟΥΗΡΙΑΝΩΙ

Οὐδὲν δεινὸν ποιοῦσιν οἱ δῆμιοι· καὶ γὰρ ὑπηρετοῦνται νό-
 μοις· οὐδὲ τὸ ζήφος παράνομον, ὃ τούτους πονηροὺς κολάζομεν. Ἄλλ'
 20 ὅμως οὐκ ἐπαινεῖται δῆμιος, οὐδὲ ἀσμενίζεται φονικὸν ζήφος. Οὐ-
 τως οὐδὲ ἡμεῖς ἀνεχόμεθα γενέσθαι μισητοί, διὰ τῆς ἡμετέρας χει-
 ρὸς καὶ γλώσσης τοῦ ἀποστασίου βεβαιουμένον. Κρεῖττον γὰρ
 ἐνώσεως καὶ φιλίας, ἢ διαστάσεως καὶ βίου λύσεως μέσους γίνε-
 σθαι. Τοῦτό μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος ἄρχων ἐνθυμηθεῖς,
 25 ἡμῖν ἐπιτρέψαι τὴν πεῦσιν τῆς σῆς θυγατρὸς, ὡς οὐκ ἀποτόμως,
 οὐδὲ ἀπαθῶς ἐλθεῖν δυναμένοις ἐπὶ τὴν λύσιν. Οὐ γὰρ ὡς λογι-
 στήν, ἀλλ' ὡς ἐπίσκοπον δηλαδὴ προεβάλετο, καὶ μέσον ἐποίησα-

τώρα τὴν ἀπάντησή μου γιὰ τὴν κόρη τοῦ πολυσέβαστου Οὐηριανοῦ, ἀφήνοντας νὰ διορθῶσει τίποτε ὁ χρόνος· συνάμα ὑπολόγιζα ὅτι ἡ ἀγαθότητά σου δὲν ἐπιδοκίμαζε τὸ διαζύγιο ἀπὸ τὸ ὅτι ἀνέθεσες τὴν ἐξέταση σ' ἐμένα, πού ἤξερες ὅτι δὲν ἤμουν ταχύς οὔτε ἀπροβλημάτιστος στὰ ζητήματα αὐτά. Γι' αὐτὸ κρατήθηκα ὡς τώρα καὶ νομίζω ὄχι χωρὶς λόγο. Ἀλλὰ ὁ καιρὸς μᾶς βιάζει καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ σοῦ κάνω γνωστὸ τὸ πόρισμα πού ἔβγαλε ἡ ἐξέταση. Σὲ πληροφορῶ λοιπὸν ὅτι ἡ νέα μου φαίνεται πὼς ταλαντεύεται καὶ βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ σεβασμὸ τῶν γονιῶν τῆς καὶ στὴν ἀγάπη τοῦ ἀντρα τῆς. Ἔτσι ἡ συζήτηση γίνεται μ' ἐκείνους ἀλλὰ ὁ νοῦς δὲν ξέρω μήπως κλίνει κάπως καὶ μ' ἐκείνους, ὅπως δείχνουν τὰ δάκρυα. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι θὰ πράξεις ὁ ἴδιος ἀνάλογα μὲ τὴ γνώμη πού θὰ σχηματίσεις στὴ δίκη καὶ μὲ ὅ,τι σοῦ πεῖ ὁ Θεὸς πού σὲ κατευθύνει σὲ ὅλα. Ἐγὼ συμβούλεψα πολὺ πρόθυμα τὸ γιό μου Οὐηριανὸ νὰ παραβλέψει πολλὰ ἀπὸ ὅσα βγῆκαν στὴ μέση γιὰ νὰ μὴν ἐπικυρώσει τὸ διαζύγιο, πού ὅπως δὴποτε οἱ δικοὶ μας νόμοι δὲν ἐπικροτοῦν κι ἄς κρίνουν διαφορετικὰ οἱ Ρωμαῖκοί. Εἶναι ἀνάγκη νὰ φυλαχθεῖ τὸ δίκαιο, πού κι ἐγὼ σοῦ εὐχομαι καὶ νὰ λές πάντοτε καὶ νὰ πράττεις.

145. ΣΤΟΝ ΟΥΗΡΙΑΝΟ⁸²

Οἱ δῆμιοι δὲν κάνουν κανένα κακό· ὑπηρετοῦν τοὺς νόμους· οὔτε εἶναι παράνομο τὸ ξίφος πού τιμωρεῖ τοὺς κακοὺς. Ὡστόσο οὔτε τὸ δῆμιο χειροκροτοῦμε οὔτε μᾶς εὐχαριστεῖ τὸ ματωμένο ξίφος. Ἔτσι οὔτε ἐγὼ ἀνέχομαι νὰ γίνω μισητός, ὅταν τὸ δικό σου χέρι κι ἡ δική σου γλώσσα θὰ βεβαιώνει τὸ διαζύγιο. Γιατὶ εἶναι καλύτερο νὰ μεσολαβήσομε γιὰ ἔνωση καὶ φιλία παρὰ γιὰ διάσταση καὶ διάλυση μιᾶς συμβίωσης. Αὐτὸ νομίζω πὼς εἶχε στοῦ του καὶ ὁ ἐξαιρετος διοικητῆς καὶ μοῦ ἀνέθεσε τὴν ἐξέταση τῆς κόρης σου, μὲ τὴ γνώμη ὅτι δὲν μπορούσα νὰ προχωρήσω ἔτσι ἀμέσως καὶ ψυχρὰ στὴ διάλυση. Γιατὶ δὲ μὲ ὀρισε ὡς ψυχρὸ ἐξεταστή, ἀλλὰ ὡς ἐπίσκοπο καὶ μ' ἔκανε μεσολαβητὴ στὴν ὑπόθεσή

το τῆς καθ' ὑμᾶς περιπετείας. Παρακαλῶ τοίνυν χαρίσασθαι τι τῇ ἐμῇ δειλίᾳ· καὶ εἰ μὲν τὰ κρεῖττω νικᾷ, χρήσασθε ἡμῖν ὑπηρέταις τῆς ὑμετέρας βουλήσεως, καὶ χαίρομεν τὰ τοιαῦτα ἐπιταττόμενοι· εἰ δὲ τὰ χεῖρω τε καὶ σκαιότερα, καὶ οἷς οὐδέπω καὶ τήμερον ἐνε-
 5 χειρήσαμεν, ἄλλον ἐπιζητεῖτε τὸν πρὸς ταῦτα ἐπιτηδειότερον. Ἐμοὶ δὲ οὐ σχολή, ἵνα τῇ ὑμετέρᾳ φιλίᾳ χαρίσωμαι (εἰ καὶ τὰ πάντα οἶδα ὑμᾶς ἐμαντῶ τιμωτάτους), Θεῶ προσκρούειν, ᾧ λόγον ὑπέχω παντὸς κινήματος καὶ διανοήματος. Τῇ δὲ σῇ θυγατρὶ τότε πιστεύ-
 10 ούμεν (εἰρήσεται γὰρ τάληθές), ὅταν δυνηθῇ τὸ αἰδεῖσθαι ὑμᾶς φυ-
 γούσα παρρησιάζεσθαι τὴν ἀληθείαν. Ὡς νῦν γε τὸ πάθος ἐλεεινόν. Μεριζεῖ γὰρ ὑμῖν μὲν τὰ ρήματα, τῶ δὲ ἀνδρὶ τὸ δάκρυον.

ΡΜΣΤ'. ΟΛΥΜΠΙΩΙ

Τοῦτο ἦν ὅπερ ἔλεγον ὡσπερ ἐκ τινος προφητείας εἰς πάντα δεξιῶ σου τυχάνων, καὶ ἀπλήστως τῆς σῆς ἡμερότητος ἐμπορού-
 15 μενος, ὅτι δέδοικα μὴ κενώσω τὸ φιλάνθρωπον ὑμῶν ἐν τοῖς ἀλ-
 λοτριόις. Ἴδου γὰρ ἀγὼν ἐμός (εἴπερ ἐμός, ὁ τῶν ἐμῶν), καὶ οὐ μετὰ τῆς Ἰσης παρρησίας ποιοῦμαι τοὺς λόγους. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐμός. Τὸ γὰρ ὑπὲρ ἑαυτοῦ δεῖσθαι, εἰ καὶ χρησιμώτερον, ἀλλὰ τα-
 20 πεινότερον. Ἐπειτα ὑφορῶμαι τὸν κόρον ὡς τὸ ἡδὺ λύοντα, καὶ πᾶσιν ἐναντιούμενον τοῖς καλοῖς. Ἐχει μὲν οὖν οὕτω ταῦτα, καὶ εἰ-
 κάζω λίαν ὀρθῶς. Ὅμως δὲ τῶ τε Θεῶ θαρρῶν, ᾧ παρέστηκα, καὶ τῇ σῇ περὶ τὸ εὖ ποιεῖν μεγαλοψυχία, τὴν ἱκεσίαν ταύτην ἐθάρ-
 ρησα.

Ἔστω κάκιστος πάντων Νικόβουλος, ὃς ἐν ἀδικεῖ μόνον ὅτι δι' ἡμᾶς ἐστὶν ἐπίφθονος, καὶ τοῦ δέοντος ἐλευθεριώτερος. Ἔστω
 25 καὶ δικαιοτάτος ἀνθρώπων, ὁ νῦν ἡμῖν πολεμῶν. Αἰσχύνομαι γὰρ κατηγορεῖν ἐπὶ τῆς σῆς ὀρθότητος, οὗ πρῶν ὑπερεμάχουν· ἀλλ' οὐκ οἶδα εἰ σοι παραστήσεται δίκαιον ὑπὲρ ἄλλων ἀμαρτημάτων,

83. Ὑπερασπίζοντας τὸ Νικόβουλο δίνει κι ἓνα προβληματισμὸ σχετικὰ μετὰ τὴν σχέσηην πολιτείας καὶ πολίτην.

σας. Παρακαλῶ λοιπὸν κάνετε μιὰ ὑποχώρηση στὴ δειλία μου· κι ἂν επικρατεῖ ἡ ἄποψη γιὰ τὸ καλύτερο, χρησιμοποιήστε με ὡς ὑπηρετὴ τῆς ἀπόφασής σας καὶ χαίρομαι γιὰ τὴν ἐντολὴ πού πῆρα· ἂν ὅμως ἡ ἄποψη γιὰ τὸ χειρότερο καὶ πιὸ σκληρὸ μὲ τὴν ὁποία ποτὲ ὡς τὰ σῆμερα δὲν ἀσχολήθηκα, τότε ἀναζητήστε κάποιον καταλληλότερο γι' αὐτά. Ἐγὼ δὲν ἔχω καιρὸ νὰ κάνω χάρη στὴ φιλία σου (ἂν καὶ γνωρίζω πὼς εἶσαι πάντοτε ἐντάξει ἀπέναντί μου) καὶ νὰ προσκρούσω στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, στὸν ὁποῖο εἶμαι ὑπόλογος γιὰ κάθε κίνησή μου καὶ γιὰ κάθε σκέψη μου. Τὴν κόρη σου θὰ τὴν πιστέψω (θὰ πῶ τὴν ἀλήθεια), ὅταν μπορέσει, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὸ σεβασμὸ πρὸς ἐσᾶς, νὰ πει μὲ θάρρος τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ ὅ,τι συμβαίνει τώρα εἶναι θλιβερό· σ' ἐσᾶς ἀπευθύνει τὰ λόγια της καὶ στὸν ἄντρα της τὰ δάκρυά της.

146. ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ⁸³

Τοῦτο ἦταν πού ἔλεγα σὰ νὰ προφήτευα, ὅταν σ' ἔβρισκα σ' ὄλα εὐνοϊκὰ καὶ γέμιζε ἀχόρταστα ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ τὴν ἡμεράδα σου· ἔλεγα ὅτι φοβοῦμαι μήπως ἐξαντλήσω τὴ φιλανθρωπία σου σὲ ὑποθέσεις ἄλλων. Αὐτὸς εἶναι ἀγώνας δικός μου (ἂν εἶναι δικός μου ὁ ἀγώνας γιὰ τοὺς δικούς μου) καὶ δὲ σοῦ μιλῶ μὲ τὴν προηγούμενη παρρησία. Πρῶτο γιὰτὶ εἶναι δικός μου καὶ τὸ νὰ παρακαλεῖς γιὰ τὸν ἑαυτό σου, ἂν καὶ εἶναι πιὸ ὠφέλιμο, εἶναι ὅμως πιὸ ταπεινὸ. Ἔπειτα ὑποψιάζομαι ὅτι ὁ κόρος ἐξαφανίζει τὴ γλυκύτητα κι ἐναντιώνεται σὲ ὄλα τὰ ὠραῖα. Αὐτὰ σκέπτομαι καὶ νομίζω σωστά. Ἐχοντας ὅμως ἐμπιστοσύνη στὸ Θεό, πού παραστέκω στὸ θυσιαστήριό του, καὶ στὴ δική σου μεγαλοψυχία σχετικὰ μὲ τὴν εὐεργεσία, διακινδύνεψα αὐτὴ τὴν παράκληση.

Ἔστω ὁ Νικόβουλος χειρότερος ἀπὸ ὄλους, πού ἡ ἀδικία του εἶναι ὅτι ἐπισύρει τὸ φθόνο ἐξαιτίας μου κι ὅτι εἶναι πιὸ φιλελεύθερος ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Ἔστω ὅτι εἶναι κι ὁ πιὸ δίκαιος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὁ τωρινὸς πολέμιός μου. Ντρέπομαι νὰ κατηγορήσω μπροστὰ στὴν ἀμεροληψία σου αὐτὸν πού προηγούμενα ὑπε-

ἐν ἄλλοις ἀπαιτεῖσθαι δίκην, καὶ τούτων ἀλλοτρίων, καὶ οὐδὲ ἐκουσίῳ τὸν οὕτω κινήσαντα τοὺς οἰκέτας, καὶ τοσοῦτον ἀγανακτήσαντα, ὥστε ἐνδοῦναι τῷ ἐγκαλοῦντι προθυμότερον, ἢ περ ἐκεῖνος ἐβούλετο; Ἀλλὰ δεῖ δουλεύειν Νικόβουλον, ἢ τοὺς τούτου παῖδας, ὃ δοκεῖ τοῖς ἐπηρεάζουσι; αἰσχύνομαι γὰρ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπηρείας καὶ τὸν καιρόν, εἰ σοῦ τε ἄρχοντος, καὶ ἡμῶν παρὰ σοὶ δυναμένων τοῦτο γενήσεται. Νῦν βοηθεῖται τὰ δημόσια; νῦν αὔξεται τὰ βουλευτήρια, ὅτε λυπεῖ τὰ ἴδια; Μηδαμῶς, ὦ θαυμάσιε, μὴ τοῦτο παραστήσω τῇ σῇ καθαρότητι. Ἀλλὰ συνεῖς μὲν τῷ πτηνῷ 10 τάχει τῆς διανοίας τὴν ἀφ' ἧς ταῦτα γίνεται κακοθήθειαν, αἰδεσθεῖς δὲ ἡμᾶς τοὺς σοὺς ἐπαινέτας, φιλόανθρωπον σεαυτὸν παράσχου τοῖς κινουμένοις κριτὴν, ὡς οὐκ ἀνθρώποις μόνον δικάζων σήμερον, ἀλλὰ καὶ ἀρετῇ καὶ κακίᾳ· οὐ μᾶλλον, ἢ τοῦ καθ' ἕκαστον, φροντιστέον τοῖς γε κατὰ σέ τὴν ἀρετὴν, καὶ δεξιούϊς ἄρχουσιν. Ἔσται δὲ 15 σοὶ παρ' ἡμῶν ἐπὶ τούτοις, οὐ τὸ τῶν εὐχῶν μόνον, ὧν οἶδά σε μὴ περιφρονοῦντα κατὰ τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ καὶ τὸ περιβόητον καταστήσαι τὴν σὴν ἀρχὴν πᾶσιν, οἷς γνωρίζομεθα.

PMZ'. ΑΣΤΕΡΙΩΙ

Τί Θεοῦ δικαιότερον; ἀλλ' ὅμως πάντων ποιητὴς ὢν καὶ δεσπότης, ἐξαίρετον ἑαυτοῦ λαὸν ποιεῖται καὶ ὀνομάζει τὸν Ἰσραήλ, 20 καὶ οὐκ αἰσχύνεται, μὴ ἄδικος παρὰ τοῦτο νομίζεται. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ καὶ ἡμεῖς πάντων κηδόμενοι τῶν ὑπὸ τὴν ἡμετέραν χεῖρα καὶ προστασίαν, πλέον τοῦ υἱοῦ Νικοβούλου περιεχόμεθα, ὃν καὶ γηρωκόμον καὶ νοσοκόμον γινώσκομεν, καὶ οἶον ἔρεισμα καὶ βακτηρίαν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑποβεβλήμεθα. Τοῦτον ὑπὸ τὰς 25 σὰς τίθεμεν χεῖρας, καὶ διὰ τῶν σῶν ταῖς τοῦ ἄρχοντος, πάνυ δεινὸν νομίζοντες, τοὺς μὲν ἄλλους καὶ τῶν μεγίστων ἐγκλημάτων

84. Ζητεῖται ν' ἀπαλλαγεῖ ὁ Νικόβουλος γι' ἀξιόποινη πράξη τῶν δούλων του.

ράσπιζα. Ἄλλὰ δὲν ξέρω. Ἐσένα θὰ σοῦ φανεῖ δίκαιο νὰ τιμωρεῖται γιὰ ἀμαρτήματα ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔπραξε καὶ μάλιστα ξένα κι ὄχι ἐκούσια αὐτὸς ποὺ τόσο τάραξε τοὺς δούλους καὶ τόσο ἀγανάκτησε, ὥστε νὰ ὑποχωρήσει σ' αὐτὸν ποὺ τὸν κατηγοροῦσε προθυμότερα ἀπὸ ὅσο ἠθελε ἐκεῖνος; Ἄλλὰ πρέπει νὰ εἶναι δούλος ὁ Νικόβουλος ἢ τὰ παιδιὰ του, ὅπως νομίζουν οἱ ὑβριστές του; Ἐμένα μοῦ προκαλεῖ ντροπὴ ἢ αἰτία τῆς κακίας τους καὶ ἡ περίστασις, νὰ γίνεῖ τοῦτο, ἐνῶ ἄρχοντας εἶσαι ἐσὺ κι ἐγὼ ἔχω κάποια ἰσχὺ κοντὰ σου. Τώρα βοηθοῦνται τὰ δημόσια ταμεῖα; Τώρα αὐξάνονται τὰ δικαστήρια, ὅταν τὸν κάνουν νὰ πονᾷ τὰ ἰδιωτικά του; Ὅχι, ὦ ἐξαίρετε ἐσὺ, ἄς μὴ σκεφθεῖ ἔτσι ἡ καθαρότητά σου. Ἄλλ', ἀφοῦ ἀντιληφθεῖς μὲ τὴν φτερωτὴ κυριολεκτικὰ σκέψη σου τὴν κακοήθεια ποὺ τὰ προκαλεῖ ὅλα αὐτὰ κι ἀφοῦ σεβαστεῖς κι ἐμᾶς ποὺ εἴμαστε ἐγκωμιαστές σου, δεῖξου κριτὴς καὶ φιλόανθρωπος σ' αὐτοὺς ποὺ κινοῦνται, γιὰτὶ δὲ δικάζεις σήμερα γι' ἀνθρώπους μόνο, ἀλλὰ καὶ γι' ἀρετὴ καὶ γιὰ κακία. Καὶ γι' αὐτό, παρὰ γιὰ καθέναν ἀνθρώπο, πρέπει νὰ φροντίζουν ὅσοι εἶναι ὅμοιοι σου στὴν ἀρετὴ καὶ ἄρχοντες ἄξιοι. Γι' αὐτὸ δὲ θὰ ἔχεις ἀπὸ μένα προσευχὴς μονάχα, ποὺ ξέρω ἐξἄλλου ὅτι δὲν τὶς περιφρονεῖς ὅπως οἱ πολλοί· ἀλλ' ἀκόμα θὰ κάνω ν' ἀκουστεῖ ἡ ἐξουσία σου σ' ὄλους ὅσοι εἶναι γινώριμοί μου.

147. ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ⁸⁴

Τί εἶναι πιὸ δίκαιο ἀπὸ τὸ Θεό, κι ὅμως, ἐνῶ εἶναι δημιουργὸς καὶ κύριος τῶν πάντων, ἀναδείχνει καὶ ὀνομάζει ἐξαίρετο λαὸ του τὸν Ἰσραὴλ καὶ δὲ συστελλεται μήπως θεωρηθεῖ γι' αὐτὸ ἄδικος. Τί περίεργο λοιπὸν εἶναι ἂν κι ἐγὼ, ἐνῶ ἐνδιαφέρομαι γιὰ ὄλους ὅσους φροντίζω καὶ προστατεύω, ἔχω περισσότερο στὴν καρδιά μου τὸ γιό μου Νικόβουλο ποὺ τὸν ἀναγνωρίζω καὶ ὡς φροντιστὴ τῶν γηρατειῶν μου καὶ ὡς νοσοκόμο μου καὶ τὸν ἔχω πάρει στήριγμα καὶ βακτηρία τῆς ἀδυναμίας μου; Αὐτὸν τὸν παραδίδω στὰ χέρια σου καὶ μέσω σου στὰ χέρια τοῦ ἄρχοντα. Νομίζω

ἐλευθεροῦν δι' ἡμῶν, καὶ πρώτους τε τοὺς νῦν πικροὺς κατηγο-
 ρους, τοῦτον δὲ μηδὲ τῆς ἐπηρείας δύνασθαι, καὶ ἧς τυγχάνομεν ἐπὶ
 τῶν ξένων τιμῆς, ταύτης ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν μὴ τυγχάνειν, ἀλλὰ ταυ-
 τὸν πάσχειν τοῖς ὀφθαλμοῖς, οἳ τ' ἄλλα ὀρῶντες, ἑαυτοὺς οὐχ ὀρῶ-
 5 σιν, ἢ τῶν πηγῶν ταῖς ἐν βάθει κειμέναις, αἱ τὰ πλησίον οὐχ ὑπορ-
 ρέουσαι, τὰ πόρρω ποτίζουσιν. Ἔστω δεινὰ τετολμημένα τοῖς παι-
 δαρίοις ἢ ὑπέρδεια· ὥσπερ οὖν ἴσως οὐδέν, ἢ μικρὸν εὐρεθήσεται,
 εἰ μὴ τῷ καιρῷ τῆς ἐξετάσεως στενοχωρηθείημεν. Ἀλλὰ τί τοῦτο
 πρὸς τοὺς δεσπότας, οἳ μηδενὸς τῶν γεγεννημένων κεκοινωνήκα-
 10 σιν; ἢ τίς ὁ λόγος, ὑπὲρ ἀλλοτριῶν ἀμαρτημάτων ἐν ἄλλοις ἀπαι-
 τεῖσθαι δίκην, καὶ νῦν τῶν δημοσίων φροντίζειν, ἠνίκα λυπεῖ τὸ
 ἴδιον;

ΡΜΗ'. ΤΩ ΑΥΤΩΙ

Τί τοῦτο, ἴσως ἐρεῖς; πάλιν ἡμῖν Γρηγόριος; πάλιν ἐπιστολαί,
 πάλιν αἰτήσεις; Ὡ τῆς ἀπληστίας, ἦν αὐτοὶ κεκινήκαμεν. Μηδα-
 15 μῶς, ὡ θαυμάσιε, μὴ τοῦτο πάθης. Τίνων γὰρ οἱ λιμένες, ἢ τῶν
 χειμαζομένων; τίνων δὲ τὰ φάρμακα, ἢ τῶν ἀρρωστούντων;
 ὦνπερ ἡμεῖς μὴ ἀποστερηθείημεν, καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσω πι-
 στευόμεθα δύνασθαι παρὰ σοί. Οὐκ ἔτι γὰρ αἰτοῦμεν, ἀλλ' ἀπαι-
 20 τοῦμεν, ἀεὶ χάριτος χάριν προκαλουμένης. Νικόβουλος ἐν ἐπη-
 ρεαίαις, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν ὅτι ἡμεῖς· ἡμῶν γὰρ ἐστὶν ἀνάπανσις. Καὶ
 πῶς οἷόν τε σιωπᾶν καὶ μὴ φορτικὸν εἶναι καὶ τὸν σφόδρα φιλόσο-
 φον; Δὸς χεῖρα πιεζομένοις, ἵνα καὶ αὐτὸς τῆς ἐκ Θεοῦ τύχης,
 25 χρῆζων ταύτης ὡς ἄνθρωπος. Καὶ χρῆσαι πάση τῇ φιλίᾳ, καὶ τῇ
 συνέσει καὶ τῷ δύνασθαι σὺν Θεῷ, περὶ τὰ ἡμέτερα πράγματα.

25 Οὔτε γὰρ σίδηρος ἔμπυρος πολλῶν δεῖται τῶν παρὰ τοῦ λίθου

85. Δεύτερη προσπάθεια τοῦ Γρηγορίου νὰ κάμψει τὸν Ἀστέριο σχετικά με τὸ θέμα τοῦ Νικοβούλου.

86. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δέκα Ἀττικοὺς ρήτορες, ὁ Ἄνδοκίδης γράφει:
 «Ταῦτα ὑμᾶς, εἰ μὲν βούλεσθε, αἰτῶ, εἰ δὲ μὴ βούλεσθε, ἀπαιτῶ».

πὼς εἶναι πολὺ φοβερό, νὰ ἐλευθερώνω τοὺς ἄλλους μὲ τὴ βοήθεια σου ἀκόμα κι ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐγκλήματα καὶ πρῶτα τοὺς κακοὺς κατηγοροὺς μου, ἐνῶ αὐτὸν νὰ μὴν μπορῶ νὰ τὸν προφυλάξω ἀπὸ τὴν καταδρομὴ καὶ τὴν τιμὴ πού ἀξιώνομαι γιὰ τοὺς ξένους νὰ μὴν τὴν ἀξιοθῶ γιὰ μένα τὸν ἴδιο, ἀλλὰ νὰ πάσχω τὸ ἴδιο μὲ τὰ μάτια· βλέπουν ὅλα τὰ ἄλλα καὶ δὲν βλέπουν τὸν ἑαυτό τους· ἢ τὸ ἴδιο μὲ τὶς πηγὲς πού βρίσκονται σὲ βάθος· μῆτε κὰν βρέχουν τὰ γύρω τους, ἐνῶ ποτίζουν τὰ μακρινά. Ἄς δεχτοῦμε ὅτι τὰ παιδάρια τόλμησαν φοβερά πράγματα ἢ καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ φοβερά. Τίποτα ὅμως ἴσως ἢ κάτι ἐλάχιστο θὰ βρεθεῖ, ἂν δὲ μᾶς στενοχωρεῖ ὁ χρόνος τῆς ἐξέτασης. Τί σημαίνει ὅμως τοῦτο γιὰ τοὺς κυρίους πού δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ ὅσα ἔχουν συμβεῖ; Καὶ ποιός ὁ λόγος γιὰ ξένα ἀμαρτήματα νὰ ζητεῖται ἢ τιμωρία ἄλλων, καὶ νὰ φροντίζομε τώρα γιὰ τὰ δημόσια πράγματα, ἐνῶ μὲ κάνουν νὰ πονῶ τὰ δικά μου;

148. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁸⁵

Τί συμβαίνει; θὰ ρωτήσεις ἴσως. Πάλι ὁ Γρηγόριος; Πάλι ἐπιστολὲς καὶ πάλι αἰτήματα; Τί ἀπληστία εἶναι αὐτὴ πού ἔχω ξεκινήσει; Μὴ σκεφτεῖς ἔτσι, ὦ θαυμάσιε, μή. Γιὰ ποιούς εἶναι τὰ λιμάνια, ἂν ὄχι γιὰ ὅσους χτυπήθηκαν ἀπὸ τρικυμία; Γιὰ ποιούς εἶναι τὰ φάρμακα ἂν ὄχι γιὰ τοὺς ἀρρώστους; Ἄς μὴν στερηθῶ τὸ προνόμιο αὐτὸ καὶ τόσο περισσότερο ὅσο ἀκόμα μοῦ ἔχεις ἐμπιστοσύνη. Γιατὶ τώρα πιά δὲν παρακαλῶ ἀλλὰ ἐπαινῶ, ἀφοῦ πάντοτε ἡ χάρη προκαλεῖ χάρη⁸⁶. Ὁ Νικόβουλος πολιορκεῖται ἀπὸ τὴν κακία, πὲς ὅτι πολιορκοῦμαι ἐγώ, γιατί ὁ Νικόβουλος εἶναι ἡ ἀνάπαυσή μου. Καὶ πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ σωπάσει καὶ μὴ γίνει ἐνοχλητικὸς ἀκόμα κι ὁ ἐξαιρετικὸς φιλόσοφος; Δῶσε χέρι βοήθειας σ' αὐτοὺς πού συνθλίβονται, γιὰ νὰ βρεῖς κι ἐσὺ βοήθεια ἀπὸ τὸ Θεό, πού τὴν ἔχεις ἀνάγκη σὰν ἄνθρωπος. Χρησιμοποίησε ὅλη τὴ φιλία καὶ ὅλη τὴ σύνεσή σου καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ γι' αὐτὰ πού μὲ ἀπασχολοῦν. Οὔτε καὶ τὸ ἔμπυρο σίδηρο

κρουμάτων, ἵνα τὸ ἐγκείμενον πῦρ δημοσιωθῆ, ἀλλ' ἐπλήγη τε ὁμοῦ, καὶ τὸ πῦρ ἤστραψεν. Οὔτε αὐτὸς μακροτέρας δεήση παρακλήσεως, καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τοιούτου τοῦ πείθοντος ὄντος, καὶ οὕτω γνησίου κοινωνοῦ τῆς ἀρχῆς. Ἐν καὶ σύντομον φθέγγομαι· τὰς μὲν ἄλλας χάριτας, ἄλλοι δι' ἡμῶν ἐλάμβανον, ταύτης δὲ ἡμεῖς χρῆζομεν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν, ὃ καὶ μᾶλλον δυσωπησάτω τὴν σὴν λογιότητα.

ΡΜΘ'. ΓΕΩΡΓΙΩι

Τὸ ἀρρωστοῦν θεραπεύεται, ἀλλ' οὐ συντριβεται. Πῶς οὖν ὁ συνδιάκονος ἡμῶν Εὐθάλιος, οὔτε τὸν βαθμὸν αἰδεσθεῖς, οὔτε τὴν 10 οἰκειότητα τιμήσας, δεσμοῖς καὶ πληγαῖς συνέτριψε τὸν ἄθλιον Φιλαδέλφιον, ὡς δείκνυσι καὶ τῶν πληγῶν τὰ σημεῖα, τοῦτο θαύμακα. Μὴ τοίνυν παρέργως δέξῃ τὸ γεγονός, ἀλλὰ τὸ συμβάν, ἐλθῶν διὰ σεαυτοῦ, παράστησον ἡμῖν. Παρέστω δὲ καὶ ὁ διάκονος, καὶ λόγον ὑφέξων τῆς κατηγορίας, καὶ τύπον ληψόμενος περὶ τῆς 15 τοῦ συντριβέντος ζωῆς. Οὐ γὰρ ἀνεχόμεθα τοιαύτην ἀσχημοσύνην τολμᾶσθαι σχεδὸν ἐν ταῖς ἡμετέραις ὄψεσιν.

ΡΝ'. ΑΣΤΕΡΙΩι

Χαίρω καὶ γράφων καὶ ἐγκαλούμενος ὅτι μὴ γράφω, εἶποτε τοῦτο συμβαίνει. Χρηστὰ γάρ σου καὶ τὰ ἐγκλήματα. Καί τοί γε 20 πολλάκις καὶ περὶ πολλῶν ἐπιστείλας οἶδα, καὶ μὲν τοι καὶ τυχῶν περὶ ὧν ἐδεήθην σου. Καὶ εἰ μὴ τι ἄλλο, τό γε πλῆθος τῶν εὐπεπονθότων μαρτυρεῖ μοι τὰ γράμματα. Εἰ δὲ σὺ μὲν ἀφθονώτερος εἶ

87. Καλεῖται ὁ διάκονος Γεώργιος νὰ ἐξετάσει τὴν κακὴ συμπεριφορὰ τοῦ διακόνου Εὐθαλίου πρὸς τὸν Φιλαδέλφιο πού τὸν μαστίγωσε καὶ τὸν κρατοῦσε φυλακισμένο. Καὶ φωνάζει ὁ Γρηγόριος· 'οὐκ ἀνεχόμεθα τοιαύτην ἀσχημοσύνην'.

ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολλὰ χτυπήματα στὸν πυριτόλιθο γιὰ νὰ δείξει τὴ φωτιά πὺ κρύβει μέσα του. Τὸ χτυπᾶς κι ἀμέσως ξεπετιέται ἢ σπίθα. Οὔτε κι ἐσὺ θὰ χρειαστεῖς περισσότερες παρακλήσεις κι αὐτὸ γιὰ χάρι μου, πὺ προσπαθῶ νὰ σὲ πείσω τέτοιος πὺ εἶμαι καὶ τόσο πιστὸς συμμέτοχος τῆς ἀρχῆς σου. Ἐνα θὰ σοῦ πῶ μὲ συντομία. Τὶς ἄλλες χάρες πὺ μοῦ ἔκανες τὶς ἐπωφελοῦνταν ἄλλοι ἀπὸ μένα, ἐνῶ αὐτὴν τὴ χρειάζομαι ἐγὼ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου· αὐτὸ ἄς φιλοτιμήσει περισσότερο τὴ λογιότητά σου.

149. ΣΤΟ ΓΕΩΡΓΙΟ⁸⁷

Τὸ ἀρρωστημένο μέλος θεραπεύεται, δὲ συντρίβεται. Πῶς λοιπὸν ὁ συνδιάκονός μου Εὐθάλιος, χωρὶς οὔτε τὸ βαθμὸ νὰ σεβαστεῖ οὔτε τὴ φιλία νὰ τιμήσει, μὲ δεσμὰ καὶ μαστιγώσεις συνέτριψε τὸ δυστυχισμένο τὸ Φιλαδέλφιο, ὅπως δείχνουν τὰ σημάδια, μὲ κάνει ν' ἀπορῶ. Μὴ δεχτεῖς ὅ,τι ἐγίνε σὰν παρωνυχίδα, ἀλλὰ ἔλα αὐτοπροσώπως καὶ παράστησέ μου ὅ,τι ἐγίνε. Ἄς εἶναι μαζὶ καὶ ὁ διάκονος καὶ νὰ ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν κατηγορία καὶ νὰ ἔχει ἀπόδειξη γιὰ τὴ ζωὴ αὐτοῦ πὺ συντρίφτηκε. Γιατὶ δὲν ἀνέχομαι ν' ἀποτολμᾶται μιὰ τέτοια ντροπὴ μπροστὰ στὰ μάτια μου σχεδόν.

150. ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ⁸⁸

Χαίρομαι τόσο ὅταν γράφω ὅσο κι ὅταν μὲ κατηγορεῖς ὅτι δὲ γράφω, ἂν αὐτὸ γίνεται κάποτε· γιατί οἱ κατηγορίες σου προέρχονται ἀπὸ ἀγάπη. Μολονότι δὲν εἶναι λίγες οἱ φορὲς πὺ σοῦ ἔγραψα γιὰ διάφορα θέματα καὶ μάλιστα ἔλαβα κι ὅ,τι ζητοῦσα. Κι ἂν ὄχι ἄλλο τὸ πλῆθος ἐκεῖνοι πὺ εὐεργετήθηκαν εἶναι ἀπό-

88. Ὁ Γρηγόριος ἔχει στείλει πολλὰς ἐπιστολὰς στὸν Ἀστέριο, ἀκόλουθο τοῦ Ὀλύμπιου. Μὲ αὐτὴν ἐδῶ συνιστᾶ τὸν ἐξαιρετο διάκονο Γεώργιο τῆς προηγούμενης ἐπιστολῆς.

τὴν φιλίαν, ἢ τις ἂν εἰδοίτο, ἐγὼ δὲ περὶ τὰς αἰτήσεις δειλότερος. Σὺ μὲν ἔχε τὰ πρῶτα τῆς ἀρετῆς, ἐμοὶ δὲ συγγνώμη τὸ φορτικὸν φεύγοντι, ἐπειδὴ πᾶν μέτρον ἄριστον οἶδεν ὁ τοῦ σοφοῦ λόγος. Πλὴν τῷ Θεῷ χάρις, ὅτι σοὶ τὸ εὖ ποιεῖν ἐνεχείρισεν, οὕτω κοινὸν ἐπιστήσας ἡμῖν εὐεργέτην τε καὶ συνάρχοντα. Ἐπεὶ καὶ νῦν ἐγχειρίζω σοὶ διὰ ταύτης μου τῆς ἐπιστολῆς, τὸν ἀδελφὸν καὶ συνδιάκονον ἡμῶν Γεώργιον, ἄνδρα τῶν ἐξαιρέτων ἡμῖν, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ χρησιμώτατον, ἀξίων θάρσους αὐτὸν τυχεῖν ἐν οἷς πρὸς τινὰς διαφέρεται, καὶ μὴ συναρπασθῆναι τῇ τυραννίδι.

PNA'. ΝΕΚΤΑΡΙΩΙ

10 Καλῶς οἱ πολλοὶ στοχάζονται τῆς σῆς διανοίας· μᾶλλον δὲ οὐκ εἰκάζουσιν, ἀλλ' ἡμῖν φιλοτιμουμένοις οὐκ ἀπιστοῦσιν, ὅτι μὴ μικρὰς ἡμᾶς ἀξιοῖς αἰδοῦς καὶ τιμῆς. Τούτων εἷς ἐστὶ καὶ ὁ τιμωτάτος υἱὸς ἡμῶν Γεώργιος, ὃς πολλὰς ζημίας περιπεσὼν, καὶ κάμνων ἰκανῶς ἐν τοῖς πράγμασιν, ἓνα λιμένα σωτηρίας εὕρισκε, τὸ
15 προσαχθῆναι σοὶ δι' ἡμῶν, καὶ τυχεῖν τινος φιλανθρωπίας παρὰ τοῦ τιμωτάτου τῶν οἰκείων Κόμητος. Δὸς οὖν τὴν χάριν, εἰ βούλει μὲν, αὐτῷ καὶ τῇ χρεῖα, εἰ βούλει δέ, ἡμῖν, οἷς τὸ πάντα χαρίζεσθαι οἶδ' ὅτι ἐγνωσμένον ἐστὶ σοὶ, καὶ αὐτοῖς πείθεις τοῖς πράγμασι.

PNB'. ΘΕΟΔΟΣΙΩΙ

Καιρὸς μοι τὸ τῆς Γραφῆς εἰπεῖν· «πρὸς τίνα βοήσομαι ἀδι-

89. Παρακαλεῖ νὰ δεχτεῖ στὴν προστασία του τὸ Γεώργιο. Ὁ Νεκτάριος εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, διάδοχος τοῦ Γρηγορίου.

90. Παροιμία· 'μάντις ἄριστος ὅστις εἰκάζει καλῶς'.

91. Μ' ἐπιμονὴ πολλὴν ὁ Γρηγόριος ἀναλαμβάνει τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ναζιανζοῦ μετὰ τὴ σιωπὴ τοῦ Πάσχα καὶ τὴ θεραπεία του στα λουτρά. Ἀφοῦ ὑπηρετήσῃ ὅλο τὸ καλοκαίρι καὶ κάτι ἀκόμα, τὸ φθινόπωρο ἀναγγέλλει στὸ Θεόδωρο τῶν Τυάνων ὅτι ἐξαιτίας τῆς ἀρρώστιας του ἀποχωρεῖ καὶ ἀναθέτει τὴν

δειξη για τὰ γράμματά μου. Ἐάν ὅμως ἐσὺ στῆ φιλία εἶσαι πρὸ γενναιοδωροῦ ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἐπιθυμοῦσε κανένας, ἐγὼ εἶμαι πρὸ δισταχτικὸς στὶς αἰτήσεις μου. Λάβε ἐσὺ τὸ πρωτεῖο στὴν ἀρετῆ, ἐμένα συχώρεσέ με πὺ ἀποφεύγω νὰ σ΄ ἐνοχλῶ· ἐπειδὴ ὁ σοφὸς μᾶς λέει, «πᾶν μέτρον ἄριστον». Ὡστόσο ἄς εὐχαριστήσομε τὸ Θεὸ πὺ σοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ εὐεργετεῖς κι ἔτσι σ΄ ἔκανε γιὰ μένα ἀπὸ κοινῶ εὐεργέτη καὶ ἄρχοντα. Γιατὶ καὶ τώρα μ΄ αὐτῆν μου τὴν ἐπιστολῆ βάζω στὰ χέρια σου τὸν ἀδελφὸ καὶ συνδιάκονό μου Γεώργιο, πὺ ξεχωρίζει ἀνάμεσα στοὺς δικούς μου κι εἶναι ἐξαιρετικὰ χρήσιμος στὴν Ἐκκλησία καὶ κρίνω ἄξιο νὰ βοηθηθεῖ στὶς διαφορὲς πὺ ἔχει μὲ κάποιους καὶ νὰ μὴν τὸν ἄρπάζει στὰ χέρια τῆς ἢ τυραννικῆ ἐξουσία.

151. ΣΤΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ⁸⁹

Εἶναι σωστὲς οἱ ὑποθέσεις κάποιων γιὰ τὸ τί σκέφτεσαι. Ἡ μᾶλλον δὲν ὑποθέτου ἀλλὰ δὲ δυσπιστοῦν σ΄ ἐμένα, ὅταν καυχίεμαι ὅτι μὲ σέβεται καὶ μ΄ ἐκτιμᾶς πολὺ⁹⁰. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι κι ὁ ἐντιμότατος γιὸς μου Γεώργιος πὺ ἔπειτ΄ ἀπὸ ἀλλεπάλληλες ζημιὲς καὶ ἀφοῦ κουράστηκε πολὺ στὶς προσπαθειὲς του, ἓνα μονάχα λιμάνι σωτηρίας βλέπει, νὰ τὸν φέρω καὶ νὰ τὸν παρουσιάσω σ΄ ἐσένα, καὶ νὰ λάβει κάποια χάρη ἀπὸ τὸν ἐντιμότατο παιδαγωγὸ τοῦ σπιτιοῦ. Κάνε τὴ χάρη σ΄ αὐτὸν ἂν θέλεις ἐξ αἰτίας καὶ τῆς ἀνάγκης· ἂν θέλεις καὶ γιὰ μένα, πὺ ἔχω διαπιστώσει ὅτι ἀπόφασή σου εἶναι νὰ μὴ μοῦ ἀρνεῖσαι τίποτα καὶ τὸ δείχνεις μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα.

152. ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ⁹¹

⁸⁹Ἦρθε ἡ ὥρα νὰ πῶ τὸ λόγο τῆς Γραφῆς· «σὲ ποιόν θὰ φω-
ἐπισκοπῆ στὸν ἴδιο.

κούμενος; τίς ὀρέξει μοι χεῖρα πιεζομένω;» εἰς τίνα τὸ βάρος τῆς Ἐκκλησίας χωρήσει, κακῶς οὕτω διακειμένης, καὶ λελυμένης; Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ὅτι μὴ δίκαια πάσχει τὸ τοῦ Θεοῦ ποιμνιον, ἀποίμαντον ὄν καὶ ἀνεπί-
 5 σκεπτον διὰ τὴν ἡμετέραν νέκρωσιν. Ἐμὲ γὰρ ἡ νόσος κατέχει καὶ τάχιον ἀπήγαγε τῆς Ἐκκλησίας, καὶ νῦν παντάπασιν ἀχρειοῖ, αἰεὶ τὰ τελευταῖα πνέοντα καὶ πλέον τοῖς πράγμασι συντριβόμενον. Εἰ μὲν οὖν ἄλλην τινὰ κεφαλὴν εἶχεν ἢ ἐπαρχία, πρὸς ἐκείνην ἔδει βοᾶν καὶ διαμαρτύρασθαι. Τῆς δὲ σῆς εὐλαβείας ὑπερκειμένης, πρὸς σὲ
 10 βλέπειν ἀναγκαῖον. Φρόντισον τῆς σῆς Ἐκκλησίας ὃν βούλει τρόπον, καὶ μὴ παρίδης ἀναξίως ἐαυτῆς πράττουσαν. Ἴνα γὰρ τ' ἄλλα ἐάσω, οἷα νῦν ἐπιστάντες οἱ Ἀπολλιναριανοί, τὰ μὲν πεποιήκασιν, τὰ δὲ ἀπειλοῦσι, παρὰ τῶν κυρίων μου τῶν συμπρεσβυτέρων μαθησῆσθαι, Εὐλαλίου τοῦ χωρεπισκόπου, καὶ Κελευσίου, οὓς ἐξ ἔργου
 15 πρὸς τὴν σὴν εὐλάβειαν ἀπεστάλκαμεν. Καὶ τὸ ταῦτα ἐπισχεῖν, οὐ τῆς ἡμετέρας ἡλικίας καὶ ἀσθενείας, ἀλλὰ τῆς σῆς ἀγχινοίας καὶ δυνάμεως, ἐπειδὴ σοὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸ ἰσχύειν ἔδωκεν ὁ Θεός, ἐπὶ τῇ κοινῇ τῆς Ἐκκλησίας προστασίᾳ. Εἰ δὲ ταῦτα λέγων καὶ γράφων οὐκ ἀκουοίμην, ὃ λείπεται μόνον, τοῦτο γενήσεται,
 20 δημοσίᾳ κηρύξαι πᾶσι καὶ καταστήσαι γνώριμον, ὅτι ἐπισκόπου χρήζει ἢ Ἐκκλησία, ἵνα μὴ παρὰ τῆς ἡμετέρας ἀρρωστίας καταβλάπτηται. Τὸ δὲ ἐξῆς ὑμεῖς εἴσεσθε.

ΡΝΓ'. ΒΟΣΠΟΡΙΩι ΕΠΙΣΚΟΠΩι ΚΟΛΩΝΙΑΣ

Δις ἤδη τοῦτο ἐπτέρνισμαι παρ' ὑμῶν καὶ ἠπάτημαι (οἶδας ὃ λέγω): καὶ εἰ μὲν δικαίως, ὀσφρανθεῖη Κύριος παρ' ὑμῶν ὀσμὴν
 25 εὐωδίας: εἰ δὲ ἀδίκως, συγγνοίη Κύριος. Οὕτω γὰρ ἐμὲ περὶ ὑμῶν λέγειν εὐλογον, ἐπειδὴ φέρειν καὶ ἀδικούμενοι προστετάγμεθα.

92. Ἄβακ. 1,2.

93. Βεβαιώνει τὴν ἀπόφασή του νὰ παραιτηθεῖ καὶ δὲ θέλει ν' ἀκούσει τίς προτροπὲς κανενός: εἶχε ἀκούσει καὶ στὸ παρελθόν, ἀλλ' εἶχε κάνει ἄσχημα.

94. Γεν. 8,21.

νάξω ὅταν μὲ ἀδικοῦν⁹²; Ποιός θὰ μοῦ ἀπλώσει τὸ χέρι ὅταν μὲ πνίγουν». Σὲ ποιόν θὰ πέσει τὸ βάρος τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἀσχημη θέση καὶ στὴ διάλυση πού βρίσκεται: Διαμαρτύρομαι μπροστὰ στὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους ὅτι τὸ ποίμνιο τοῦ Θεοῦ ὑποφέρει ἀδίκῃ ἐξαιτίας τῆς ἀχαριστίας μου δίχως ποιμένα καὶ δίχως ἐπίβλεψη. Εἶμαι αἰχμάλωτος τῆς ἀρρώστιας μου πού μὲ ἀπομάκρυνε γρήγορα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ τώρα μὲ ἀχρηστεύει ὁλότελα, καθὼς εἶμαι πάντα στὰ τελευταῖα καὶ τὰ πράγματα μὲ συντρίβουν ὅλο καὶ πιὸ πολὺ. Ἐάν εἶχε ἡ ἐπαρχία κάποιον ἄλλον κεφαλὴ ἔπρεπε σ' αὐτὸν νὰ φωνάζω καὶ νὰ διαμαρτύρομαι. Ἀφοῦ ὅμως ἐπικεφαλῆς εἶναι ἡ εὐλάβειά σου, εἶναι ἀνάγκη νὰ στρέφω σ' ἐσένα τὰ βλέμματά μου. Φρόντισε τὴν Ἐκκλησία σου μ' ὅποιο τρόπο νομίζεις καὶ μὴν ἀδιαφορήσεις γιὰ ὅσα ἀνάξια ὑποφέρει. Ἐὰς ἀφήσω τὰ ἄλλα. Θὰ μάθεις ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀξιότιμους συμπεσβυτέρους μου τί ἦρθαν τώρα καὶ μᾶς ἔκαναν οἱ Ἀπολλιναριστῆς καὶ τί μᾶς ἀπειλοῦν, τὸ χωρεπίσκοπο Εὐλάλιο καὶ τὸν Κελεύσιο, πού ἔστειλα ἀπὸ τὴν ἐργασία τους στὴν εὐλάβειά σου. Δὲν εἶναι τῆς ἡλικίας μου καὶ τῆς ἀρρώστιας μου νὰ τὰ σταματήσω αὐτὰ ἀλλὰ τῆς ὀξύνοιας καὶ τῆς δύναμης τῆς δικῆς σου, γιὰτι μᾶς μὲ τὰ ἄλλα ὁ Θεὸς σοῦ ἔδωσε καὶ δύναμη, γιὰ νὰ προστατεύεις τὴν Ἐκκλησία. Ἐάν τώρα λέγοντας καὶ γράφοντας αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν εἰσακούομαι, θὰ κάνω τὸ μόνο πού ἀπομένει, θὰ κηρύξω δημόσια σ' ὅλους καὶ θὰ κάνω γνωστό, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἐπίσκοπο, γιὰ νὰ μὴ βλάπτεται ἀπὸ τὴν ἀσθενεία μου. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ξέρετε ἐσεῖς.

153. ΣΤΟΝ ΒΟΣΠΟΡΙΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΚΟΛΩΝΙΑΣ⁹³

Δύο φορές ὡς τώρα μὲ πεδίκλωσες καὶ μὲ γέλασες (ξέρεις τί σοῦ λέω): ἂν ἔχεις δίκαιο, ἄς ὀσφρανθεῖ ὁ Κύριος τὴν εὐωδία τῆς προσφορᾶς σου⁹⁴. ἂν δὲν ἔχεις, ὁ Θεὸς νὰ σὲ συγχωρέσει. Ἐτσι εἶναι εὐλογο νὰ σοῦ πῶ, γιὰτι ἔχομε ἐντολὴ νὰ δεχόμαστε καὶ τὴν ἀδικία. Ὅπως ὅμως εἶσαι ἐσὺ κύριος τῆς γνώμης σου, εἶμαι κι

Πλὴν ὡσπερ ὑμεῖς κύριοι τῆς ὑμετέρας γνώμης, οὕτω καγὼ τῆς ἐμῆς. Οὐκ ἔτι βαρὺς ὑμῖν ἔσται Γρηγόριος ὁ βαρὺς. Ἀναχωρήσω πρὸς Θεὸν τὸν μόνον καθαρὸν τε καὶ ἄδολον. Εἰς ἑμαυτὸν συσταλήσομαι. Ταῦτα ἑμαυτὸν ἐνουθέτησα. Δις γὰρ πρὸς τὸν αὐτὸν λίθον 5 προσπταίειν. τοῖς ἀνοήτοις μόνοις ἢ παροιμίᾳ δίδωσιν.

ΡΝΑ'. ΟΛΥΜΠΙΩΙ

Ἡμῖν ἀρχῶν σὺ καὶ μετὰ τὴν ἀρχὴν (κρίνομεν γὰρ ἐτέρως, ἢ ὡς οἱ πολλοί, τὰ πράγματα), ὅτι πᾶσαν ἀρχικὴν ἀρετὴν ἐν σεαυτῷ συλλαβὼν ἔχεις. Πολλοὶ γὰρ τῶν ὑψιθρόνων ἐμοὶ κάτω, ὅσους ἢ χεῖρ ποιεῖ ταπεινοῦς καὶ δούλους τῶν ἀρχομένων. Πολλοὶ δὲ ὑψη-
 10 λοὶ καὶ μετέωροι, κἄν ἐστήκασιν κάτω, ὅσους ἄνω τίθησιν ἀρετῇ, καὶ ποιεῖ μειζόνων ἀρχῶν ἀξιόυς. Ἀλλὰ τί τούτων ἐμοί; οὐκ ἔτι μεθ' ἡμῶν ὁ μέγας Ὀλύμπιος, οὐδὲ φέρει τοὺς ἡμετέρους οἴακας. Οἰχόμεθα, προδεδόμεθα, γεγόναμεν αὐθις δευτέρα Καππαδοκία, πρώτη παρὰ σοῦ γεγονότες. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἄλλων τί χρὴ λέγειν;
 15 ἀλλὰ τίς γηροκομήσει τὸν σὸν Γρηγόριον καὶ φαρμακεύσει τὴν ἀσθένειαν ταῖς τιμαῖς καὶ θήσει τιμώτερον τὸν παρὰ σοῦ πολλοῖς προξενούντα τὸ φιλόφθωρον; Νῦν μὲν οὖν ἀπίοιτε τὴν ὑμετέραν ὁδόν, σὸν ὁδηγία καὶ πομπῇ κρείττονι, πολλὰ μὲν δάκρυα καταλιπόντες ἡμῖν, πολλὴν δὲ πλοῦτον ἐπικομιζόμενοι παρ' ὑμῶν, καὶ οἷον
 20 οὐ πολλοὶ τῶν ἀρχόντων, τὴν εὐδοξίαν καὶ τὸ ἀνάγραπτον τυγχάνειν ταῖς πάντων ψυχαῖς, στήλαις οὐκ εὐκινήτοις. Εἰ δὲ πάλιν ἡμῖν ἐπισταίητε, μετὰ μείζονος καὶ λαμπροτέρας τῆς ἀρχῆς (τοῦτο γὰρ ὁ πόθος ἡμῖν μαντεύεται), τελεώτερα τῷ Θεῷ τὰ χαριστήρια πάντως ἀνοίσομεν.

95. Γράφτηκε ὅταν ὁ Ὀλύμπιος ἀναχωροῦσε ἀπὸ τῆ διοίκηση τῆς Καππαδοκίας (βγαίνοντας τὸ 382) καὶ ὁ Γρηγόριος τὸν χαιρετᾷ ἐπαιώνοντας τὴν ἄριστη διοίκησή του.

ἐγὼ τῆς δικῆς μου. Δὲ θὰ σοῦ εἶναι πιὰ ἐνοχλητικὸς ὁ ἐνοχλητικὸς Γρηγόριος. Θ' ἀναχωρήσω πρὸς τὸ Θεό, πού εἶναι ὁ μόνος καθαρὸς καὶ ἄδολος. Θὰ περιοριστῶ στὸν ἑαυτό μου. Ἔτσι συμβούλευα τὸν ἑαυτό μου. Νὰ σκοντάψεις δυὸ φορὲς στὴν ἴδια πέτρα, ἣ παροιμία τὸ ἀποδίδει μόνο στουὺς ἀνόητους.

154. ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ⁹⁵

Ὁ ἐξουσιαστής μας εἶσαι ἐσὺ καὶ γιατί (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξουσία κρίνομε τὰ πράγματα διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἄλλοι) ἔχεις ὅλη τὴν ἱκανότητα στὸ νὰ ἄρχεις. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὑψηλόθρονους εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου χαμηλά, ὅσους ἀνεβάζει ἡ εὐνοια, ταπεινοὺς καὶ δούλους τῶν ὑψηλῶν τους. Πολλοὶ πάλι εἶναι ὑψηλοὶ καὶ μετέωροι κυριολεκτικὰ ἀκόμα κι ἂν στέκουν χαμηλά, ὅσους ὑψώνει ἡ ἀρετὴ τους καὶ τοὺς κάνει ἄξιους γιὰ μεγαλύτερες ἀρχές. Ἄλλὰ τί μὲ νοιάζει ἐμένα γι' αὐτά; Δὲν εἶναι πιὰ ἀνάμεσά μας ὁ μέγας Ὀλύμπιος, οὔτε κρατᾶ τὸ τιμόνι τοῦ πλοίου μας. Χαθήκαμε, ἐγκαταλειφθήκαμε, γίναμε πάλι δευτέρη Καππαδοκία⁹⁶, ἐνῶ ἐσὺ μᾶς εἶχες κάνει πρώτη. Τί χρειάζεται νὰ πῶ, ὅσα ἀφοροῦν τοὺς ἄλλους; Ἄλλὰ τὸ Γρηγόριό σου ποιὸς θὰ τὸν γηροκομήσει καὶ θὰ μαλακώσει τὴν ἀσθενειὰ του τιμώντας τον καὶ θ' αὐξήσει τὴν ἐκτίμηση πρὸς ἐκεῖνον πού χάρη σ' ἐσένα ἔκανε σὲ πολλοὺς τόσες φιλανθρωπίες; Τώρα τράβηξε τὸ δρόμο σου γιὰ ἀνώτερο ἀξίωμα καὶ ἀκολουθία, ἀφήνοντάς μου πολλὰ δάκρυα, καὶ πολὺ πλοῦτο κερδίζοντας ἀπὸ μᾶς, πού δὲν κερδίζουν πολλοὶ ἄρχοντες, τὴν ὑπόληψη καὶ τὴν ἀναγραφή στὶς ψυχές ὄλων, σὲ στῆλες πού δὲ μετακινοῦνται εὐκόλα. Μ' ἂν γυρίσεις πάλι σ' ἐμᾶς μὲ ἐξουσία μεγαλύτερη καὶ λαμπρότερη (αὐτὸ προβλέπει ὁ πόθος μου), θὰ προσφέρομε στὸ Θεὸ πληρέστερες εὐχαριστίες.

96. Τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο τμήματα στά ὁποῖα κόπηκε ἡ Καππαδοκία εἶχε πρωτεύουσα τὴν Καισάρεια, τὸ ἄλλο τὰ Τύανα.

ΡΝΕ'. ΑΣΤΕΡΙΩι

Τί τοῦτο πάσχομεν; οἴχεσθε καταλιπόντες ἡμᾶς καί ἡμεῖς ἀρρωστοῦμεν, οὐδὲ τοσοῦτον παρὰ τοῦ φθόνου, συγχωρηθέντες, ὅσον ἐφ' ὑμῖν τὰ προπεμπτήρια φθέργασθαι. Ὡ τῆς ζημίας καὶ τῆς ἐπιηρείας! Κινδυνεύω τι καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν. Τί λαμβάνειν ἔδει τὸ 5 ἄγαθόν, εἰ μὴ παραμένειν ἐμελλεν; Οὐ γὰρ τοσοῦτον εὐφραίνει παρὸν τῶν τερπνῶν οὐδέν, ὅσον ἀνιᾶ χωριζόμενον. Τετιμήμεθα παρ' ὑμῶν, δεδοξάσαμεθα, τῆς ἀρχῆς ἀπελαύσαμεν, τῆς φιλανθρωπίας ἐνεφορήθημεν. Οὐτε γὰρ ἐπιελήσμεθα τούτων, οὐτε ἐπιλησόμεθα πρότερον ἡμῶν αὐτῶν, ἢ ὑμῶν. Τί δὲ παρ' ἡμῶν ἀντι τούτων ὑμῖν; 10 Τί δ' ἄλλο γε, ἢ ὧν ἔχομεν τὸ κάλλιστον; ἔχομεν δὲ τὰς εὐχὰς αἷς σώζοισθε καὶ εὐδοκμοίητε. Καὶ πάλιν ἡμῖν ὀφθειήτε, ἂν ἄρα τοσαύτης τύχωμεν τοῦ ζῆν προθεσμίας.

ΡΝΣΤ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Μέγας ἐν ἀνθρώποις ὁ Ἡρακλῆς, ὡς λόγος (ἵνα σε λόγιον ὄντα καὶ τινος ἀναμνήσω τῶν σῶν), ἀλλ' οὐκ ἂν τοιοῦτος ἦν, εἰ μὴ 15 τὸν Ἰόλαον εἶχε συναγωνιζόμενον, καὶ κατὰ τῆς Ὑδρας μάλιστα, τοῦ πικροῦ τούτου καὶ πολυκεφάλου θηρίου, ἧς ὁ μὲν ἐξέτεμνε τὰς κεφαλὰς, ὁ δὲ ἐπέκαιεν, ὡσπερ τὰς τῆς κακίας ὑμεῖς. Πολλοὺς παρήλαυνον οἱ Ἀκτορίωνες ἄρμασιν, ὡς Ὀμήρω δοκεῖ· δίδυμοι γὰρ ἦσαν καὶ τὰ σώματα καὶ τὴν τέχνην· ὁ μὲν τὰς ἡνίας, ὁ δὲ τὴν μά- 20 στιγα μεριζόμενοι, καὶ τὸ νικᾶν ἀλλήλοις συνεργανίζοντες. Πολλοὺς διασώζει κυβερνήτης πλωτῆρας· ἀλλ' οὐκ ἂν ὁμοίως διέσωζε, μὴ

97. Γιά τὸν ἴδιο σκοπὸ πού ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴ 154 γράφει στὸν Ἀστέριο τῶρα τὴν 155.

155. ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ⁹⁷

Τί είναι αυτό που πάθαμε; Μᾶς ἐγκατέλειψες ξαφνικά κι ἐμένα με ταλαιπωρεῖ ἡ ἀρρώστια καὶ ὁ φθόνος δὲ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ σοῦ εὐχηθῶ μήτε τὸ κατευόδιο. Τί ζημία εἶναι αὐτὴ καὶ τί ἀδικία! Θὰ διακινδυνέσω νὰ πῶ κάτι τολμηρό· γιατί ἐπρεπε νὰ λάβομε τὸ ἀγαθό, ἀφοῦ δὲν ἦταν νὰ παραμείνει; Κανένα εὐχάριστο δὲ μᾶς εὐφραίνει τόσο ὅταν τὸ ἔχομε, ὅσο μᾶς λυπεῖ ὅταν τὸ χάσομε. Μᾶς τίμησες, μᾶς δόξασες, ἐπωφελήθηκα ἀπὸ τὴν ἀρχή σου, με γέμισε ἡ φιλανθρωπία σου. Δὲν τὰ ξέχασα ὅλα αὐτὰ οὔτε θὰ τὰ ξεχάσω· πρῶτα ἐμένα κι ὕστερα ἐσένα. Καὶ γιὰ ὅλ' αὐτὰ ἐγὼ τί σοῦ πρόσφερα; Τί ἄλλο ἀπὸ ὅ,τι καλύτερο ἔχω; Ἔχω τὶς προσευχῆς μου γιὰ τὴν σωτηρία σου καὶ τὴν εὐδοκίμησή του. Μακάρι νὰ σὲ δοῦμε καὶ πάλι, ἂν ἔχομε βέβαια τόση προθεσμία νὰ ζήσομε ἀκόμα.

156. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Οἱ ἄνθρωποι ἔχουν γιὰ μεγάλο τὸν Ἡρακλή, ὅπως λέει ὁ λόγος (ἔτσι καθὼς εἶσαι λόγιος νὰ σοῦ θυμίσω κι ἓναν ἀπὸ τοὺς δικούς σου). Δὲ θὰ ἦταν ὅμως τέτοιος ἂν δὲν εἶχε τὸν Ἰόλαο συνεργάτη κατὰ τῆς Ὑδρας, τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ καὶ πολυκέφαλου θηρίου, πού ὁ ἓνας ἔκοβε τὰ κεφάλια τῆς κι ὁ ἄλλος τὰ ἔκαιε, ὅπως ἐμεῖς τὰ κεφάλια τῆς κακίας. Πολλοὺς ξεπερνοῦσαν οἱ γιοὶ τοῦ Ἄκτορα⁹⁸ με τὸ ἄρμα τους, ὅπως λέει ὁ Ὅμηρος. Ἦταν δίδυμοι στὸ σῶμα καὶ στὴν τέχνη καὶ μοιράζονταν ὁ ἓνας τοὺς χαλινούς κι ὁ ἄλλος τὸ καμτσίκι κι ἐξασφάλιζαν τὴ νίκη με ἀλληλοσυμπλήρωση. Πολλοὺς ταξιδιωτὲς σώζει ὁ κυβερνήτης· δὲ θὰ τοὺς ἔσωζε τὸ ἴδιο, ἂν δὲν τὸν βοηθοῦσε ἓνας καλὸς πρωρέας, πού παρατηρεῖ

98. Σ' αὐτὴν ἐδῶ τονίζει πῶς ὁ Ὀλύμπιος καὶ ὁ Ἀστέριος ὡς συνεργάτες του εἶχαν τόσο καλὰ ἀποτελέσματα καὶ τοὺς παραλληλίζει με τοὺς Ἀκτοριῶνες:

Οἱ δ' ἄρ' ἔσαν δίδυμοι· ὁ μὲν ἔμπεδον ἠνιόχευεν,

.....ὁ δ' ἄρα μᾶστιγι κέλευεν. Ὅμηρου *Ἰλιάδα* Ψ,638.

καλῶ πρωρεῖ βοηθούμενος, ὃς καὶ διαθρεῖ τοὺς ἀνέμους καὶ τὰς ὑφάλους προδεικνυσι καὶ γίνεται τῆς νηὸς οἶόν τις ὀφθαλμός. Τοιοῦτον ἡμῖν καὶ τὸ ὑμέτερον. Λαμπρὸν γὰρ ὄντα τὸν ἄρχοντα καὶ παρ' ἑαυτοῦ, λαμπρότερον αὐτὸς ἐργάζη τῇ συνεργίᾳ, ὃν πολλὰ 5 ἐπαινοῦντες, τοῦτο θαυμάζομεν μάλιστα, ὅτι τοσαύτην τοῖς δημοσίοις εὐνοίαν σώζοντες, χῶραν δίδοτε καὶ τοῖς φιλικοῖς, οὐ τραχύτητι τρόπου τὸ ἀκριβῆς ἐνδεικνύμενοι, κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν ἀμέτρων, ἡμερότητι δὲ μᾶλλον τὸ τῆς ἀρχῆς αὐστηρὸν τιθασσεύοντες.

PNZ. ΘΕΟΛΩΡΩι

Τὰ μὲν πνευματικὰ πέρας ἔχει· οὐκέτι προσθήσω διοχλεῖν 10 ὑμῖν. Συνίοιτε, φράσσοισθε, βουλευοισθε καθ' ἡμῶν. Νικάτωσαν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς· φυλαττέσθωσαν ἀκριβῶς οἱ κανόνες, ἀφ' ἡμῶν ἀρξάμενοι τῶν ἀμαθεστάτων. Οὐδεὶς ἀκριβείας φθόνος· τὰ φιλικὰ δὲ μὴ κεκωλύσθω. Οἱ τοῦ τιμιωτάτου υἱοῦ Νικοβούλου παῖδες ἤασιν εἰς τὴν πόλιν ταχυγραφεῖν μαθησόμενοι· τούτους τὰ τε ἄλλα καὶ 15 οἰκείως ἰδεῖν καὶ πατρικῶς θέλησον (οὐ γὰρ καὶ τοῦτο κωλύουσιν οἱ κανόνες), καὶ ὅπως ἂν γειτονῶσι τῇ ἐκκλησίᾳ φρόντισον. Βούλομαι γὰρ αὐτοὺς καὶ τὸ ἦθος τυποῦσθαι πρὸς ἀρετὴν, τῇ σῆ τελειότητι συνεχῶς ἐντυγχάνοντας.

PNH. ΕΥΛΑΛΙΩι

Οὐδὲν ἰσχυρότερον ἀληθείας, ὡς τῷ Ἔσδρα κάμοι δοκεῖ· ἡ 20 γὰρ παρθένος Ἀλυπιανὴ κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν λόγον ἀπαιτούμενη παρ' ἡμῶν τοῦ οἰκείου φρονήματος, ὡς προσέταξας, ἐπαρρησιάσα-

---

99. Ἡ ἐπιστολὴ γράφθηκε μόλις ἔγινε ἡ ἐκλογή τοῦ Εὐλαλίου γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ τῆς Ναζιανζοῦ λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 383. Ζητεῖ αὐστηρὴ τήρηση τῶν κανόνων καὶ εὐμένεια στὰ παιδιὰ τοῦ Νικοβούλου.

τούς ανέμους και είδοποιεῖ γιά τούς ύφάλους και γίνεται ἄς ποῦμε τὸ μάτι τοῦ караβιουῦ. Ἔτσι ἦσουν κι ἐσὺ γιά μένα. Βέβαια ὁ ἀξιωματοῦχος λάμπει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, τὸν κάνεις ἐσὺ μὲ τὴν συνεργασία σου λαμπρότερο. Σὲ ἐπαινοῦμε γιά πολλά, κυρίως ὅμως σὲ θαυμάζουμε γιά τοῦτο· ἐνῶ ἐνδιαφέρεσαι τόσο γιά τὰ δημόσια, ἀφήνεις κάτι καὶ γιά τούς φίλους· δὲ δείχνεις τὴν ἀκεραιότητά σου μὲ τὴν τραχύτητα στὸν τρόπο, ὅπως κάνουν πολλοὶ πὺ ξεπερνοῦν τὸ μέτρο, ἀλλὰ τιθασεύεις μᾶλλον μὲ τὴν ἠπιότητά σου τὴν αὐστηρότητα τῆς ἐξουσίας.

157. ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ⁹⁹

Τὰ πνευματικὰ ζητήματα τελείωσαν· δὲ θὰ προσθέσω πιά κι ἄλλες ἐνοχλήσεις. Μακάρι νὰ ἐνωθεῖτε, νὰ ἐξασφαλισθεῖτε, νὰ σκεφθεῖτε ἐναντίον μου. Ἄς φυλαχτοῦν οἱ κανόνες κι ἀρχίστε ἀπὸ μένα τὸν ἀγραμματότατο. Καμιὰ ἀντίρρηση γιά τὴν αὐστηρότητα· μὴ σοῦ γίνει ἐμπόδιο ἡ φιλία. Τὰ παιδιὰ τοῦ ἀξιόλογου γιοῦ μου Νικόβουλου ἔφτασαν στὴν πόλη γιά νὰ μάθουν ταχυγραφία. Αὐτοὺς σὲ παρακαλῶ, μαζί μὲ τὰ ἄλλα κοίταξέ τους μὲ μάτι φιλικὸ καὶ πατρικὸ (δὲν ἐμποδίζουν σ' αὐτὸ οἱ κανόνες) καὶ φρόντισε νὰ εἶναι κοντὰ στὴν Ἐκκλησία. Γιατὶ ἐπιθυμῶ καὶ στὸ ἦθος νὰ τοὺς σφραγίζει ἡ ἀρετὴ ζώντας ἀδιάκοπα κοντὰ στὴν τελειότητά σου.

158. ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ¹

Τίποτα πιὸ δυνατὸ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ὅπως νομίζει ὁ Ἔσδρας κι ἐγώ. Ἡ κόρη Ἀλυπιανὴ πὺ τῆς ζήτησα νὰ μοῦ ἐξηγήσει μὲ ἀκρίβεια τίς σκέψεις της, ὅπως μοῦ παρήγγειλες, εἶπε μὲ θάρρος

1. Ὁ Εὐλάλιος εἶναι ὁ πρόσφατα ἐκλεγμένος προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ναζιανζοῦ καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἀποβλέπει στὴν προστασία τῆς Ἀλυπιανῆς πὺ εἶθυμῆ τῆ ζωῆ τῆς παρθενίας.

το καθαρώς τὴν ἀλήθειαν, παρθενίαν ὁμολογοῦσα, καὶ ταύτης ἔχο-
 μένη θερμότερον μὲν ἢ ὡς προσεδοκῶμεν, εὐσταθέστερον δὲ ἢ
 θερμότερον, ζήλω μὲν παρθενικῷ, πολιαῖς δὲ ταῖς ἀποκρίσεσι·
 καὶ τὸ τραχὺ τῆς ἐρωτήσεως ἡμῶν τῷ τέλει χρηστὸν ἐφάνη· τὸ
 5 γὰρ στερρόν τῆς γνώμης μᾶλλον διέδειξε. Ταῦτ' οὖν εἰδὼς ὑπερέυ-
 χου τε τῆς παιδός· καὶ ἦν ἔλαβεν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας γεώργησον,
 εἰς δόξαν Θεοῦ τε καὶ ἡμῶν, καὶ παντὸς τοῦ τῶν εὐλαβῶν τάγμα-
 τος.

ΡΝΘ'. ΘΕΟΔΩΡΩι

Αἶμα μὲν ἐμόν, θρέμμα δὲ ὑμέτερον, κτῆμα δὲ Θεῷ τῶν τι-
 10 μίων προσάγω τῇ σῇ εὐλαβείᾳ τὴν αἰδεσιμωτάτην θυγατέρα ἡμῶν
 Ἀμαζονίαν τὴν παρθένον, ἧς καὶ τὸ πιστὸν αἰδούμενος, καὶ τῇ ἀρ-
 ρωστίᾳ τοῦ σώματος βοηθῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν πᾶσι χειρὰ τε ὀρέ-
 γων καὶ κηδόμενος, πράγμα ποιήσεις ἐλεύθερον καὶ τῆς σῆς εὐλα-
 βείας ἄξιον, προσθήσω δέ, καὶ τῆς ἡμετέρας φιλίας.

ΡΞ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

15 Σὺν καὶ ἡμεῖς τοῦτο βουλόμεθα, τὰ δίκαια γενέσθαι τῇ θυγα-
 τρι ἡμῶν Εὐγενίᾳ παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, καὶ μὴ περιδεῖν αὐτὴν
 ἀδικουμένην ὑπὸ τῶν αὐτῆς κληρονόμων· ἀδικηθεῖη δ' ἂν, ὡς ἐμοὶ
 φαίνεται, εἴ τινος στερηθεῖη τῶν τῇ ἐγγόνῃ παρὰ τῆς τιθῆς κατα-
 λειφθέντων, ἣν ἀνεθρέψατο κατὰ πᾶσαν ἐπιμέλειαν· καὶ ἀπέλιπεν
 20 ἐπ' ὀλίγοις ἀντὶ πολλῶν ὧν ὑπεισχνεῖτό τε καὶ ἤλιπεν.

τὴν καθαρὴ ἀλήθεια, ὁμολογώντας τὴν παρθενία, καὶ τὴν ὑποστήριζε μὲ θερμὴ περισσότερῃ ἀπὸ ὅση περίμενα καὶ μὲ σταθερότητα μεγαλύτερῃ ἀπὸ τὴ θερμὴ, μὲ ζῆλο παρθενικό, ἀλλὰ μὲ ἀποκρίσεις γεροντικές. Καὶ ἡ τραχύτητα τῶν ἐρωτήσεων μου φάνηκε στὸ τέλος ὠφέλιμη· γιατί ἔκανε ὀλοφάνερη τὴ σταθερὴ γνώμη της. Μάθε τα λοιπὸν αὐτὰ καὶ προσευχήσου θερμὰ γιὰ τὴν κόρη· καλλιέργησε τὴν ἀρχικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴ σωτηρία κι ἔλαβε γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ δική μου καὶ ὅλης τῆς συνάθροισης τῶν εὐλαβῶν.

159. ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ²

Αἶμα δικό μου, δικό σου ἀνάθρεμμα, κτῆμα πολύτιμο τοῦ Θεοῦ φέρνω στὴν εὐλάβειά σου τὴν πάνσεμνη κόρη μου καὶ παρθένα Ἀμαζονία· σεβάσου τὴν πίστη της καὶ βοήθησε τὴ σωματικὴ της ἀσθένεια. Βοηθώντας τὴν σὲ ὅλα καὶ φροντίζοντάς τὴν θὰ κάνεις κάτι γενναιόδωρο καὶ ἄξιο τῆς εὐλάβειάς σου καὶ νὰ προσθῆσω ἄξιο καὶ τῆς φιλίας μας.

160. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ

Ἐσὺ κι ἐγὼ ἐπιθυμοῦμε τὸ ἐξῆς· νὰ εὔρει ἡ κόρη μας Εὐγενία τὸ δίκαιό της ἀπὸ τὴν εὐλάβειά σου καὶ νὰ μὴν ἀφήσομε νὰ τὴν ἀδικοῦν οἱ κληρονόμοι της. Καὶ θ' ἀδικηθεῖ, νομίζω, ἂν στερηθεῖ κάτι ἀπὸ ὅσα ἄφησε στὴν ἐγγονή της ἢ γιὰγιά, πού τὴν ἀνέθρεψε μὲ κάθε ἐπιμέλεια· τῆς ἄφησε λίγα πράγματα ἀντὶ τὰ πολλὰ πού τῆς ὑποσχόταν καὶ πού περίμενε.

---

2. Στις ἐπιστολὲς 159 καὶ 160 ἐπικαλεῖται τὴ βοήθεια τοῦ Θεοδώρου σὲ ἓνα πνευματικὸ θέμα (ἡ παρθένος Ἀμαζονία) καὶ σ' ἓνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς (συγγένεια).

ΡΕΑ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἡ δίκαια ὄμην, ἐπέσταλκα. Εἰ δὲ ἄλλο τι, καὶ μὴ ταῦτα παρ-
 ρέστη (πειθόμεαι γὰρ ὡς ὀρθῶς παρέστη), καὶ τοῦτο δεξόμεθα. Ἡ
 ἀδικοῦμεν ἂν καὶ παρανομοῦμεν εἰς αὐτὴν τὴν εὐσέβειαν, ὡς μὲν τὰ
 δίκαια κρίνονται, τοὺς προσιόντας ἡμῖν προσάγοντες, οἷς δ' ἂν δι-
 5 κάσῃς, μηκέτι ἐμμένοντες· ὁ τοῖς πολλοῖς ποιεῖν σὺνηθες τῶν λίαν
 ἀθλίων καὶ ἀπαιδεύτων.

ΡΕΒ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἡ παρὰ τῶν κυρίων μου τῶν τιμιωτάτων ἐπισκόπων ἐπέ-
 σταλκα πρὸς τὴν σὴν εὐλάβειαν, ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν ἐπεστάλθαι
 νομίσας, δός, παρακαλῶ, χεῖρα ταῖς ἐλευθέραις, καὶ μὴ περιίδῃς
 αὐτὰς τυραννουμένας καὶ περιωθουμένας ὑπὸ τῆς τοῦ ἀνδρὸς δυνα-
 10 στείας, καθ' οὗ προεληλύθασιν· ἀλλ' ἐπικουρήσον τὰ εἰκότα, εἰ μὲν
 οἶδας ἂ πάσχουσι, καὶ δι' ἂ πάσχουσιν· εἰ δ' ἀγνοεῖς, ὅτι καὶ τοῦτο
 πάσχουσι, τῷ σοι μὴ γινώσκεσθαι τὴν ἀδικίαν, μηδὲ πιστεύεσθαι.
 Εἰ δέ τις οἶεται περιεργότερους εἶναι ἡμᾶς, ὡς οὐδὲν προσήκουσαν
 δίκην οἰκειομένους, πειθέτω τοῦτο καὶ στέρξομεν. Νῦν δὲ δέδοι-
 15 κα μὴ οὐχ οὕτως ἔχη· μάλιστα μὲν γὰρ οὐδὲ μεμέρισται τὰ Χρι-
 στοῦ, καὶ Χριστός· οὐδὲ ὄρους ἔχει φιланθρωπία. Εἰ δὲ καὶ μεμερί-
 σθαι θεῖη τις, δύο τοὺς ἐν τῷ πράγματι βαρουμένους γινώσκω, τὴν
 τε σὴν εὐλάβειαν καὶ ἡμᾶς, εἰ παροφθείῃ τὸ δίκαιον. Ὑπὸ γὰρ τὴν
 ἀμφοτέρων οἰκονομίαν οἱ κρινόμενοι. καὶ δέος μὴ παρασυρῆ λό-

3. Ἐπιμένει στὴ γνώμη ποὺ εἶχε ἐκφράσει γιὰ ἓνα θέμα.

161. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ³

Σοῦ ἔγραψα ὅσα πίστευα δίκαια. Ἐάν ἐσὺ φαντάστηκες κάτι ἄλλο καὶ ὄχι αὐτὰ (πιστεύω ὅτι ὀρθὰ φαντάστηκες), θὰ τὸ δεχτοῦμε αὐτό. Ἀλλιῶς θὰ ἀδικήσω καὶ θὰ παρανομήσω στὴν ἴδια τὴν εὐσέβεια, ὅταν φέρνω σ' ἐσένα ὅσους καταφεύγουν σ' ἐμένα γιὰ νὰ κρίνεις τὸ δίκαιο κι ἔπειτα δὲν ἀποδέχομαι τὴν ἀπόφασή σου. Αὐτὸ εἶναι συνηθισμένο νὰ τὸ κάνουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐλεεινοὺς καὶ ἀμαθεῖς.

162. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁴

Ἦ ὅσα ἔγραψαν οἱ κύριοι μου οἱ ἐντιμότεροι ἐπίσκοποι στὴν εὐλάβειά σου, νόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ σοῦ γράψω κι ἐγώ. Σὲ παρακαλῶ, δῶσε χέρι βοήθειας στίς εὐγενεῖς κυρίες καὶ μὴν ἀδιαφορήσεις γιὰ τὸ ὅτι τυραννοῦνται καὶ παραγκωνίζονται ἀπὸ τὴν αὐταρχικότητα τοῦ ἄντρα ἐναντίον τοῦ ὁποίου προχώρησαν σὲ διάβημα. Δῶσε τους τὴ βοήθεια ποὺ πρέπει, ἂν γνωρίζεις τί ὑποφέρουν καὶ γιὰτί ὑποφέρουν· ἂν δὲ γνωρίζεις, —τὸ ἔχουν πάθει καὶ τοῦτο—, βοήθησέ τις ἐπειδὴ ἐσένα δὲν σοῦ εἶναι γνωστὴ ἡ ἀδικία οὔτε τὴν πιστεύεις. Ἐάν κάποιος τώρα νομίζει ὅτι εἶμαι κάπως ἀνακατωσούρης, ἐπειδὴ οἰκειοποιοῦμαι μιὰ ὑπόθεση ποὺ δὲν ἔχει σχέση μὲ μένα, ἄς μοῦ τὸ δείξει τοῦτο καὶ θὰ τὸ δεχτῶ. Τώρα ὅμως φοβοῦμαι ὅτι τὸ πράγμα δὲν εἶναι ἔτσι. Γιατί μὲ κανένα τρόπο δὲ διαιρέθηκε ἡ πίστη τοῦ Χριστοῦ ἢ ὁ Χριστός· οὔτε ἔχει ὅρια ἢ φιλανθρωπία. Κι ἂν κάποιος νομίζει ὅτι ἔχει διαιρεθεῖ, νομίζω πὼς δύο εἶναι αὐτοὶ ποὺ βαρύνονται γιὰ τὸ πράγμα αὐτό, ἡ εὐλάβειά σου κι ἐγώ, ἂν παραβλεφθεῖ τὸ δίκαιο. Γιατί ἀνήκουν στὴ δική μας διοικητικὴ μέριμνα αὐτοὶ ποὺ δικάζονται καὶ ὑπάρχει φόβος

4. Ὑποστηρίζει θερμὰ εὐγενεῖς δέσποινες ποὺ ταλαιπωροῦνται ἐνῶ εἶναι ἀθῶες· εἶναι ἔτοιμος γιὰ χάρη τῆς δικαιοσύνης νὰ ξεχάσει τὴν ἀσθένειά του.

γων πιθανότητι τὸ ἀληθές. Διὰ τοῦτο καὶ συνδίκασε καὶ προδίκασε καὶ ὑπερμάχει τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, μὴ πως εἰς ἀνάγκην καταστῶμεν, καίπερ οὕτω τοῦ σώματος ἔχοντος, θερμότερον τῇ ἀληθείᾳ συναγωνίζεσθαι μετὰ Θεοῦ καὶ τῆς τῶν σῶν εὐχῶν συνεργίας.

ΡΞΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

5 Ὁ Θεὸς χαρίσαιτό σε ταῖς Ἐκκλησίαις, εἰς δόξαν τε ἡμῶν καὶ πολλῶν ὄφελος, οὕτως ὄντα περιεσκευμένον καὶ ἀσφαλῆ περὶ τὰ πνευματικά, ὥστε καὶ ἡμᾶς πιεῖν ἀσφαλεστέρους, τοὺς πλέον ἔχειν τι τῷ χρόνῳ νομιζομένους. Ἐπειδὴ τοίνυν ἠθέλησας κοινωνοῦς ἡμᾶς λαβεῖν πνευματικοῦ σκέμματος (λέγω δὴ τοῦ ὄρκου ἐνε-
10 κεν, ὃν Γεώργιος ὁ Πασπασιανὸς ἄνθρωπος ὁμομοκῶς φαίνεται), τό γε παραστὰν ἡμῖν τῇ σῇ εὐλαβείᾳ δηλώσομεν. Παίζουσιν οἱ πολλοὶ εαυτοῦς, κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον, τοὺς μὲν μετὰ τῶν ἀρῶν προκειμένους ὄρκους ὄρκους νομίζοντες, τοὺς ἐγγράφους δὲ δίχα τῶν ρημάτων ἀφοσίωσιν ἀλλ' οὐχ ὄρκον ὑπολαμβάνοντες. Πῶς
15 γὰρ τὸ μὲν τῶν χρεῶν χειρόγραφον δεσμεῖ πλέον τῆς ἀπλῆς ὁμολογίας, τὸν δὲ ἐγγεγραμμένον ὄρκον, ἄλλο τι ἢ ὄρκον ὑποληψόμεθα; καί, συντόμως εἰπεῖν, ὄρκος ἡμῖν ἐστὶν ἢ τοῦ ἐπερωτήσαντος καὶ πεισθέντος πληροφορία. Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ βεβιασθαι φάσκειν ἰκανὸν εἰς παραίτησιν (ἢ βία γὰρ ἦν ὁ νόμος, ὃν ἔδθησεν, οὐδὲ ἐν τῷ δικα-
20 στηρίῳ ὕστερον ὑπερέχειν· αὐτὸ γὰρ τὸ δικάσασθαι, παρορκίας. Τοῦτο καὶ τὸν ἀδελφὸν Γεώργιον ἐπέισαμεν μὴ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις, μηδὲ λόγους ἀνευρίσκειν συνηγόρους τοῦ πλημμελήματος, ἀλλ' ὄρκον εἰδέναι τὸν ἐγγεγραμμένον καὶ ὑποκλαίειν τῷ Θεῷ καὶ τῇ σῇ εὐλαβείᾳ περὶ τῆς ἀμαρτίας, εἰ καὶ πρό-
25 τερον ἄλλως ὑπελάμβανεν, εαυτὸν ἀπατῶν. Ταῦτα οὖν αὐτοὶ τε διελέχθημεν τῷ ἀνδρί· καὶ σὺ δῆλον ὅτι διαλεχθεὶς ἐπιμελέστερον,

5. Κατηγορεῖ τὸ Γεώργιο Πασπασινὸ ὅτι καταπάτησε τὸν ὄρκο του καὶ μὴ γενικὰ γιὰ τὸν ὄρκο. Διαβάστηκε στὴν Ε΄ Οἰκουμένηκὴ Σύνοδο. Ἡ ἐπιστολὴ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ κανονικὴ.

μήπως ἡ πιθανοφάνεια τῶν λόγων παρασύρει τὴν ἀλήθεια. Γι' αὐτὸ λάβε μέρος μαζί μου στὴ δίκη, λάβε μέρος καὶ στὴν προδικασία καὶ προστάτεψε τὴν ἀδυναμία μου, μήπως βρεθῶ στὴν ἀνάγκη στὴν κατάσταση ποῦ εἶναι τὸ σῶμα μου νὰ συναγωνιστῶ μὲ περισσότερο ζῆλο γιὰ χάρη τῆς ἀλήθειας μαζί μὲ τὸ Θεὸ καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν προσευχῶν σου.

163. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁵

Εἶθε νὰ σὲ χαρίσει ὁ Θεὸς στὶς Ἐκκλησίες γιὰ δόξα δική μου καὶ ὄφελος τῶν πολλῶν, ἐσένα ποῦ εἶσαι τόσο στοχαστικός καὶ σίγουρος στὰ πνευματικά, ὥστε νὰ κάνεις κι ἐμένα πιὸ σίγουρο, ποῦ θεωροῦμαι πῶς ἔχω κάτι παραπάνω ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν θέλησες νὰ μὲ κάνεις κοινωνό σου σὲ μιὰ πνευματικὴ ἐξέταση (μιλῶ γιὰ τὸν ὄρκο ποῦ φαίνεται ὅτι ἔδωσε ὁ Γεώργιος ὁ Πασπασινός), θὰ φανερώσω στὴν εὐλάβειά σου αὐτὸ ποῦ ἦρθε στὸ νοῦ μου. Ξεγελοῦν οἱ πολλοὶ τὸν ἑαυτό τους, ὅπως μοῦ λέει ὁ λογισμὸς μου, ὅταν θεωροῦν ὡς ὄρκους τοὺς ὄρκους ποῦ κατακλείονται μὲ κατάρεις. Τοὺς γραπτοὺς ὄρκους χωρὶς τίς κατάρεις τοὺς θεωροῦν ἀπλὸ τύπο κι ὄχι ὄρκους. Πῶς δηλαδὴ τὸ χειρόγραφο τῶν χρεῶν δεσμεύει περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀπλὴ προφορικὴ ὁμολογία, ἐνῶ τὸ γραμμένο ὄρκο θὰ τὸν θεωρήσομε κάτι ἄλλο κι ὄχι ὄρκο; Καὶ μ' ἓνα λόγο, ὄρκος γιὰ μένα εἶναι ἡ πλήρης ικανοποίηση ὁποιοῦ ρώτησε καὶ πείστηκε. Ἄλλὰ βέβαια δὲ φτάνει οὔτε ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἀσκήθηκε ἐπάνω του βία γιὰ νὰ συχωρηθεῖ (γιατὶ ἢ βία εἶναι ὁ νόμος ποῦ σεβάστηκε) οὔτε ἔπειτα νὰ νικᾷ μέσα στὸ δικαστήριον· γιατί ἡ ἴδια ἢ καταφυγὴ στὸ δικαστήριον εἶναι παράβαση τοῦ ὄρκου. Σ' αὐτὸ ἔπειτα τὸν ἀδελφὸ Γεώργιο νὰ μὴν προφασίζεσαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις, μήτε νὰ βρίσκει λόγους ποῦ νὰ συνηγοροῦν στὴν παράβαση. Ἄλλὰ νὰ ἀναγνωρίζουν τὸ γραμμένο ὄρκο καὶ νὰ χύνουν δάκρυα μπροστὰ στὸ Θεὸ καὶ στὴν εὐλάβειά σου γιὰ τὴν ἀμαρτία τους, μόλο ποῦ προηγουμένως εἶχε ἄλλες ιδέες ξεγελώντας τὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὰ συνομίλησα προσωπικὰ

ἐπὶ πλέον αὐτὸν κατανύξεις, ὡς μέγας τῶν ψυχῶν θεραπευτῆς, καὶ τῷ κανόνι φαρμακεύσας αὐτόν, ἐφ' ὅσον ἂν δοκῆ χρόνον, οὕτως ἐποίσεις τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ χρόνου. Τοῦ χρόνου δὲ μέτρον, τὸ μέτρον τῆς κατανύξεως.

ΡΞΔ'. ΤΙΜΟΘΕΩΙ

5 Ἄει καλὸς ἐγὼ τῶν καλῶν θηρευτῆς (ἵνα τι καὶ νεανιεύσω-
μαι), ὃς καὶ τὴν σὴν λογιότητα κρυπτομένην καὶ τὸ λανθάνειν φιλο-
σοφοῦσαν, ἀνευρόν τε λόγοις ἰχνευτικοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἐγνώρισα.
Καὶ ἴν' εἶπω τι τῶν ἡμετέρων, τὸ ὑπὸ τῷ μοδίῳ φῶς ἐπὶ τῆς λυ-
χίας ἐδημοσίευσα. Ἴνα γὰρ εἰσῶ τ' ἄλλα τῶν σῶν καλῶν, τὴν
10 παιδευσιν, τὴν εὐσέβειαν, τὸ τοῦ ἠθους ἐπιεικές τε καὶ μέτριον (ἅ
πάντα ἐνὸς γενέσθαι, τῶν λίαν ἐστὶ χαλεπῶν), ἴδου τό γε παρὸν
πηλίκον! Καὶ μνημονεύεις ἡμῶν, καὶ δεξιοῦσαι τοῖς γράμμασι, καὶ
προστίθης ἐπαίνους, οὐχ ἴν' ἐπαινήσης (συνήμι γάρ σου τῆς φιλο-
σοφίας), ἀλλ' ἵνα κρεῖττους ποιήσης καὶ προαγάγῃς εἰς τοῦμπρο-
15 σθεν, αἰσχυνομένους μὴ τοιοῦτους φαίνεσθαι, οἷους ὑπολαμβάνεις.
Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα πέρας ἔχει. Ὑπεχωρήσαμεν τῷ φθόνῳ, φιλο-
σοφοῦμεν ἐφ' ἡσυχίας τῷ Θεῷ, καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς συγγινόμεθα ταῖς
εὐχαῖς, τῶν ἐν μέσῳ κλόνων καὶ θορύβων ἡλευθερώμεθα. Σὺ δὲ
ἡμῖν ἀνδρίζου καὶ κραταιοῦ καὶ ὑπεραγωνίζου τῆς Τριάδος εἰς δύ-
20 ναμιν. Καὶ ὁ πραῦς ἔστω μαχητής, ὃ καὶ ἡμᾶς ἐώρας ποιοῦντας· οὐ
γὰρ βούλομαι κέρκωπας μὲν εὐδοκιμεῖν, ἡρεμεῖν δὲ λέοντας. Καὶ
ἡμῶν ὑπερέχου σφόδρα καμνόντων, ἴν' εἰρηνικῆς τύχοιμεν τῆς
ἐξόδου. ἤδη πρὸς τοῦτο νεύοντες.

6. Μετὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Εὐλαλίου ὁ Γρηγόριος δὲν ἔχει δημόσια ἀπα-
σχόληση. Ἀπομένει ἡ προσευχὴ καὶ ἡ σκέψη τοῦ θανάτου. Ποιὸς ἦταν ὁ Τιμό-
θεος φαίνεται στὶς τρεῖς αὐτὰς ἐπιστολὰς (164, 165, 166). Τὸν προτρέπει ν' ἀγω-
νίζεται γενναῖα γιὰ τὴν Τριάδα.

μέ τον ἴδιο καί εἶναι φανερό ὅτι ἐσὺ συνομιλῶντας μαζί του πιό προσετικά, θά τον συγκινήσεις περισσότερο, ὡς μέγάλος θεραπευτῆς τῶν ψυχῶν καί χρησιμοποιοῦντας σ' αὐτόν ὡς φάρμακο τὸν κανόνα γιά ὅσο χρόνο νομίζεις, ἔτσι θά ἐκφέρεις τῆ φιλανθρωπία τοῦ χρόνου. Καί τοῦ χρόνου τὸ μέτρο εἶναι τὸ μέτρο τῆς συγκίνησης.

164. ΣΤΟΝ ΤΙΜΟΘΕΟ⁶

Ἐγώ ἤμουν πάντοτε καλὸς καί κυνηγὸς τῶν καλῶν (γιά νά παινευτῶ καί λίγο), πού ἀνακάλυψα μέ λόγους ἐρευνητικούς καί τῆ δική σου λογιότητα νά κρύβεται καί νά φιλοσοφεῖ στὰ κρυφά καί τὴν ἔκανα γνωστή καί στοὺς ἄλλους. Καί γιά νά πῶ καί κάτι ἀπ' τὰ δικά μας, τοποθέτησα τὸ κάτω ἀπὸ τὸ μόδιο φῶς ἐπάνω στὸ λυχνοστάτη⁷. Ἄς ἀφήσω τὰ ἄλλα πλεονεκτήματά σου, τῆ μόρφωση, τὴν εὐσέβεια, τὴν ἐπιείκεια τοῦ χαρακτήρα σου, τὸ ἦπιο καί μετριοπαθὲς ἦθος σου (πού νά τὰ ἐπαινέσει ὄλα ἕνας εἶναι ἀπὸ τὰ ἐξαιρετικά δύσκολα), καί νά, τὸ μεγάλο πού γίνεται τώρα· καί μέ μνημονεύεις καί μέ τιμᾶς μέ τὶς ἐπιστολές σου καί προσθέτεις ἐπαίνους ὄχι γιά νά μέ ἐπαινέσεις (ἀντιλαμβάνομαι τῆ φιλοσοφία σου), ἀλλὰ γιά νά μέ βελτιώσεις καί νά μέ προωθήσεις πρὸς τὰ ἐμπρός, ἐνῶ θά ντρέπομαι πού δὲ θά ἀποδεικνύομαι τέτοιος πού φαντάζεσαι. Τὰ δικά μου τελείωσαν. Ὑποχώρησα στὸ φθόνο καί φιλοσοφῶ ἡσυχά στὸ Θεό· γυρίζω στὸν ἑαυτό μου μέ τὶς προσευχὲς κι ἔχω ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν ταραχὴ καί τὸ θόρυβο. Ἐσὺ ὄμως στάσου σὰν ἄντρας, κραταιὸς κι ἀκλόνητος⁸, καί ὑπερασπίσου μέ δύναμη τὴν Τριάδα. Ἄς γίνει μαχητὴς κι ὁ πρᾶος, ὅπως ἔβλεπες νά κάνω κι ἐγώ. Δὲ μοῦ ἀρέσει νά προκόβουν οἱ πίθηκοι καί τὰ λιοντάρια ν' ἀδρανοῦν. Προσευχὴ σου θερμὴ καί γιά μένα, γιά νά ἔχω τέλος εἰρηνικό πού πρὸς αὐτὸ πιά κατευθύνομαι.

7. Ματθ. 5,13.

8. Ψαλμ. 30,25.

ΡΞΕ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Πυνθάνομαι σὲ πρὸς τὸ πάθος ἀφιλοσόφως ἔχειν, καὶ οὐκ
 ἐπήνεσα· δεῖ γὰρ τάληθῆ γράφειν, ἄλλως τε καὶ πρὸς ἄνδρα φίλον
 καὶ καλοκαγαθίας μεταποιούμενον. Ἐχω γὰρ οὕτω περὶ τούτων,
 ὡς γε ἔμαντὸν πείθω, καὶ λίαν ὀρθῶς. Οὐτε τὸ λίαν ἀπαθὲς ἐπαι-
 5 νῶ, οὐτε τὸ ἄγαν περιπαθές. Τὸ μὲν γὰρ ἀπάνθρωπον, τὸ δὲ ἀφι-
 λόσοφον. Ἀλλὰ δεῖ τὴν μέσσην βαδίζοντα, τῶν μὲν ἄγαν ἀσχέτων
 φιλοσοφώτερον φαίνεσθαι, τῶν δὲ φιλοσοφούντων ἀμέτρως ἀν-
 θρωπινώτερον. Καὶ εἰ μὲν πρὸς ἄλλον τινὰ ἐπέστελλον, ἴσως ἂν
 μοι μακροτέρων ἐδέησε λόγων, καὶ τὰ μὲν συμπαθεῖν ἔδει, τὰ δὲ
 10 παραινέσαι, τὰ δὲ ἴσως ἐπιτιμῆσαι. Τό τε γὰρ συναλγεῖν, ἱκανὸν εἰς
 παραμυθίαν, καὶ δεῖται τὸ ἀρρωστοῦν τῆς ἐκ τοῦ ὑγιαίνοντος θερα-
 πείας. Ἐπεὶ δὲ πρὸς ἄνδρα πεπαιδευμένον ποιούμεαι τοὺς λόγους,
 ἀρκεῖ τοσοῦτον εἰπεῖν· Γενοῦ σεαυτοῦ καὶ τῶν βίβλων, αἷς καθω-
 μίλησας, ἐν αἷς πολλοὶ μὲν βίοι, πολλοὶ δὲ τρόποι, πολλαὶ δὲ ἡδο-
 15 ναὶ καὶ λειότητες· πολλαὶ δέ, ὡς τὸ εἶκός, συμφοραὶ καὶ τραχύτη-
 τες. Πλέκει δὲ ταῦτα δι' ἀλλήλων ὁ Θεός· ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα μὴδὲ τὸ
 λυποῦν ἀθεράπευτον ἦ, μὴδὲ τὸ εὐφραῖνον ἀπαιδαγωγώγητον, καὶ, ἵνα
 τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωροῦντες, πρὸς αὐτὸν μό-
 νον βλέπωμεν. Ταῦτα οὖν ὥσπερ κανόνα καὶ γνώμονα προσάγο-
 20 μεν σὺ πάθει. Καὶ εἰ μὲν ἐπαινούμενόν τινα ἔγνως τῶν λίαν ὑπο-
 πεσόντων τοῖς ἀλγεινοῖς, ἢ τι τῷ ἀλγεῖν κατορθώσαντα, χρῶ τῷ
 λυποῦντι καὶ τοῦ πένθους ἀπόλαυε (οὐδέεις φθόνος συμφορᾶς θρη-
 νουμένης)· εἰ δὲ κακιζόμενον καὶ ψεγόμενον, ἢ μὲν παροιμία φησὶν,
 'ὁ τρώσας ἰάσεται'· νῦν δὲ καλῶς ἔχει λέγειν, 'ὁ τετρωμένος'.
 25 Ἡμῖν δὲ καὶ ἄλλως αἰσχρόν, καὶ παρὰ τὸν ἡμέτερον νόμον, μιμεῖ-
 σθαι τοὺς πολλοὺς ἐν τοῖς τοιούτοις· ἐπειδὴ καὶ τῶν παρόντων

9. Σὲ κάποια δυσκολία του τὸν τονώνει ἐπιπλήττοντάς τον φιλικὰ ὁ Γρηγόριος.

165. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁹

Ἔμαθα πὼς δὲν ἀντιμετωπίζεις φιλοσοφικὰ τὸν πόνο σου καὶ δὲ σὲ ἐπιδοκίμασα· πρέπει νὰ σοῦ γράφω τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ μιλῶ σὲ φίλο πού ἐπιδιώκει τὴν καλοκαγαθία. Ἔτσι σκέφτομαι ἐγὼ γι' αὐτὰ καὶ κάνω πολὺ σωστά, ὅπως μοῦ λέει ἡ συνείδησή μου. Δὲν ἐπαινῶ οὔτε τὴν τέλεια ἀπάθεια οὔτε τὴν ὑπερβολικὴ παράδοση στὸ πάθος. Τὸ πρῶτο εἶναι ἀπάνθρωπο, τὸ δεῦτερο ἀντιφιλοσοφικό. Πρέπει νὰ βαδίζει κανένας στὴ μέση, πρὸ φιλοσοφικὰ ἀπὸ τοὺς ἐντελῶς ἄσχετους καὶ πρὸ ἀνθρώπινα ἀπὸ ὅσους φιλοσοφοῦν δίχως μέτρο. Κι ἂν ἔγραφα σ' ἄλλον, ἴσως θὰ μοῦ χρειάζονταν περισσότερα λόγια· μεῖ ἄλλα νὰ σοῦ ἐκφράσω τὴ συμπάθειά μου, μεῖ ἄλλα νὰ σὲ συμβουλέσω καὶ μεῖ ἄλλα ἴσως νὰ σὲ μαλλώσω. Τὸ νὰ συμπάσχεις με κάποιον εἶναι ἀρκετὸ γιὰ παρηγοριὰ καὶ χρειάζεται ὁ ἄρρωστος τὴ θεραπεία του ἀπὸ τὸν ὑγιή. Ἐπειδὴ ὅμως μιλῶ σὲ ἀνθρωπο μορφωμένο, φτάνει νὰ πῶ τόσο μόνο· Γύρισε στὸν ἑαυτό σου καὶ στὰ βιβλία μεῖ τὰ ὅποια εἶσαι ἐξοικειωμένος· ὑπάρχουν σ' αὐτὰ πολλοὶ βίοι, πολλοὶ τρόποι, πολλὲς ἡδονές, πολλὰ εὐάρεστα καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸ πολλὲς συμφορὲς καὶ πολλὰ δυσάρεστα. Ὁ Θεὸς τὰ περιπλέκει αὐτὰ ὅλα μαζί· κατὰ τὴ γνώμη μου, γιὰ νὰ μὴν εἶναι μήτε ἡ λύπη ἀθεράπευτη, μήτε ἡ χαρὰ ἀπειθάρχητη κι ἀκόμα διαπιστώνοντας τὴν ἀστάθεια καὶ τὴν ἀταξία σ' αὐτὰ, νὰ στρέφομε τὸ βλέμμα σ' αὐτὸν μονάχα. Στὴ λύπη σου αὐτὰ ἔχω νὰ προτείνω ὡς κανόνα καὶ γνώμονα. Κι ἂν ξέρεις καὶ νὰ ἐπαινοῦμε κανένα ἀπὸ ὅσους ἔχουν πάθει πολλὰ δεινὰ ἢ νὰ ἔχει κατορθώσει κάτι μεῖ τὸν πόνο, ὑπόφερε ὅ,τι σὲ πονεῖ καὶ χαίρου τὴ λύπη σου (καμμιά ἀντίρρηση νὰ θρηνεῖς τὴ συμφορὰ σου)· ἂν ὅμως ξέρεις νὰ τὸν κατηγοροῦμε καὶ νὰ ἐλέγχομε, ἢ παροικία λέει ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται¹⁰, τῶρα ὅμως ταιριάζει νὰ πούμε ὁ τετρωμένος ἰάσεται'. Γιὰ μένα ὅμως εἶναι ντροπὴ καὶ ἀπὸ ἄλλη ἄποψη κι ἀντίθετο μεῖ τὸ νόμο μας, νὰ μιμούμαστε στὰ θέματα αὐτὰ τοὺς πολλούς. Γιατὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μᾶς βάζει πάνω ἀπὸ

10. Ἰωβ 5,17-18.

ἡμᾶς ὑψηλοτέρους ὁ λόγος ποιεῖ, καὶ πείθει ταῦτα μὲν παρατρέχειν, ὡς σκιάς καὶ αἰνίγματα, καὶ μήτε τὸ λυποῦν, μήτε τὸ εὐφραῖνον νομίζειν ἀλήθειαν· ζῆν δὲ ἀλλαχοῦ, κάκεισε ὄραν, καὶ μόνον μὲν λυπηρὸν εἶδεναι κακίαν, μόνον δὲ ἡδὺ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς Θεὸν οἰ-
5 κείωσιν. Ταῦτα κατέπαρδε σεαυτοῦ, καὶ ῥῶον ἔση· μᾶλλον δὲ κατέ-
πρησάς τε οἶδ' ὅτι ἤδη, καὶ κατεπάσεις, κἄν αὐτοὶ μὴ γράφωμεν.

ΡΞΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἔχω τι τῆς ἐπιστολῆς, ᾧ θαυμάσιε, ὄφελος, καὶ οὐ μικρὸν ἴσως, ὡς δεινὸς τῶν τοιούτων θεραπευτής. Ἐξέκρουσέ σοι τὴν λυπηρὴν ἢ ἐπιτίμησις, καὶ τοῦ πάθους τὸ ἐρυθριᾶν ἀντεισηῆθε, καὶ πρὸς
10 ἀντίρρησην διανίστασαι μάλα σοφιστικῶς καὶ γενναίως. Καί μοι δοκεῖς, καθάπερ οἱ Ἀχιλλέως ἵπποι, παρ' Ὀμήρω, τὴν κεφαλὴν διάρας καὶ τὴν κόνιν ἀποσεισάμενος (ἐπειδὴ τοῦ ἀποπενθεῖν Πάτροκλον καιρὸς ἦν), αὔθις πεδίων ἐπιθυμεῖν καὶ ὄπλων καὶ ἐπιδείξεων· οὕτω σοι τὸ γράμμα τὸ πρὸς ἡμᾶς λαμπρὸν καὶ φιλότιμον καὶ
15 τι καὶ πληκτικόν, εἴ τι ἐγὼ σοῦ συνήμι. Ἀνδρίζου μόνον καὶ φιλοσόφει κατὰ τοῦ πάθους, καὶ ἡμεῖς δεξόμεθα μὴ μέγα εἶναι τὸ ἀπὸ γῆς κρίνειν τοὺς πλέοντας, καὶ μείζον εἶναι τὸ ἀγωνίζεσθαι, ἢ ἀλείφειν πρὸς συμφοράς· εἰ μὴ τις ἐκεῖνο λέγοι, ὅτι οὔτε σοι τοῦ ἀγωνίζεσθαι, ἢ ἀνάγεσθαι ἀνάγκη τις ἦν· εἴπερ κρεῖττόν τι φιλοσοφία
20 τῶν ἐν οἷς ἐστί νῦν· ἡμῖν τε πρὸς πολλά, καὶ πολλάκις, καὶ ὄλον, οἶμαι, τὸν βίον ἢ παράταξις, ἐν οἷς εἰ μὴ λίαν ἀμαθῶς, μηδὲ ἀνάδρως ἀλείφομεν ἢ ἀγωνιζόμεθα, πολλοὶ δοκιμάζουσιν.

11. Ὁ Τιμόθεος ἀπαντᾷ στὸ Γρηγόριον ὅ,τι λέμε ἐμεῖς· ἔξω ἀπὸ τὸ χορὸ πολλὰ τραγούδια'. Ὁ Γρηγόριος ἐπανέρχεται καὶ τοῦ θυμίζει τὸ ὄρατο ὀμηρικὸ

τὰ παρόντα καὶ μᾶς λέει νὰ τὰ προσπερνοῦμε, ἐπειδὴ εἶναι σκιᾶς
κι αἰνίγματα καὶ νὰ μὴ θεωροῦμε ἀληθινὰ μήτε τὴ λύπη μήτε τὴ
χαρά. Ἡ ζωὴ μας νὰ εἶναι ἀλλοῦ κι ἐκεῖ νὰ ἔχομε στραμμένο τὸ
βλέμμα καὶ νὰ ἀναγνωρίζομε ὡς μόνο λυπηρὸ τὴν κακία καὶ μόνη
ἡδονὴ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν οἰκείωση μὲ τὸ Θεό. Αὐτὰ λέγε συνεχῶς
στὸν ἑαυτό σου πού ξέρεις καὶ θὰ εἶσαι πιὸ ἡσυχος. Ἡ μάλλον
ξέρω ὅτι τὰ εἶπες ἤδη καὶ θὰ τὰ πεῖς ἀκόμα κι ἂν ἐγὼ δὲ σοῦ τὰ
γράψω.

166. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ¹¹

Ἔχω κάποιο ὄφελος, θαυμάσιε ἄνθρωπε, ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ
πού σοῦ ἔστειλα, καὶ ὄχι μικρὸ ἴσως, ἐπειδὴ εἶμαι δεινὸς γιατρὸς
σ' αὐτὲς τὶς ἀρρώστιες. Σοῦ ἔδωξε ἡ ἐπιτίμηση τὴ λύπη καὶ τὴ
θέση τοῦ πόνου τὴν πῆρε τὸ κοκκίνισμα τῆς ντροπῆς, καὶ ὀρμᾶς
νὰ φέρεις τὶς ἀντιρρήσεις σου σὰν ἀτρόμητος σοφιστής. Καὶ μοῦ
μοιάζεις σὰν τὰ ἄλογα τοῦ Ἀχιλλέα στὸν Ὅμηρο· ἀφοῦ πιά
σῆκωσες τὸ κεφάλι καὶ τίναξες τὴ σκόνη (ἦταν καιρὸς νὰ πάσουν
οἱ θρῆνοι γιὰ τὸν Πάτροκλο), ἐπιθυμοῦς πάλι τὸ πεδίο τῆς μάχης
καὶ τὰ ὄπλα καὶ τὶς ἐπιδείξεις. Ἔτσι ἡ ἐπιστολὴ σου σ' ἐμένα εἶ-
ναι λαμπρὴ καὶ προβάλλει φιλοτιμία κι ἔχει κάποια ἐπιθετικότητα,
ἂν ἐγὼ καταλαβαίνω. Στάσου μονάχα ἀνδρικὰ καὶ νὰ φιλοσοφεῖς
κατὰ τοῦ πόνου κι ἐγὼ θὰ δεχτῶ ὅτι δὲν εἶναι σπουδαῖο νὰ κρίνεις
ἀπὸ τὴ στεριά ὅσους ταξιδεύουν, καὶ μεγαλύτερο εἶναι ν' ἀγωνίζε-
σαι παρὰ νὰ προαλείφεις ἄλλους ν' ἀντιμετωπίζουν τὶς συμφορές.
Ἐκτὸς ἂν κάποιος παρατηρήσει ἐκεῖνο, ὅτι οὔτε ἐσὺ εἶχες καμιά
ἀνάγκη ν' ἀγωνίζεσαι καὶ νὰ ταξιδεύεις, ἂν ἡ φιλοσοφία στ' ἀλη-
θινὰ εἶναι κάτι ἀνώτερο ἀπὸ αὐτοὺς πού τῶρα ἀσχολοῦνται μαζί
της. Ἐγὼ ὅμως παρατάχτηκα ἐναντίον πολλῶν καὶ πολλὰς φορὲς
καὶ ὀλόκληρη νομίζω τὴ ζωὴ μου, καὶ σ' αὐτὰ πολλοὶ θὰ ἐλέγξουν
ἂν προτρέπομε ἢ ἂν ἀγωνιζόμαστε ἔμπειρα καὶ γενναῖα.

στὴν *Ιλιάδα* 17,457.

ΡΞΖ'. ΕΛΛΑΔΙΩΙ

Ἴδού σοι καὶ ὑπόμνημα τῆς ἡμετέρας φιλίας, ὁ γλυκύτατος υἱὸς ἡμῶν Νικόβουλος, τὸ πρῶτον ἡμῖν τῶν ἐν τῷ γένει σπουδαζομένων, ὃν χαριῆ μὲν ἡμῖν καὶ διδασκάλων συστήσας τοῖς σπουδαιότεροις, χαριῆ δὲ πλεον καὶ τὸ ἦθος πρὸς ἀρετὴν ρυθμίσας.
 5 Ἔσται δὲ τοῦτο, εἰ προτραπεῖη συχνὰ πλησιάζειν σοι, καὶ τὸ μέγιστον, εἰ γινώσκοι μὴ παρορώμενος· ἐπεὶ καὶ ὀφθαλμὸς παιδευτοῦ σιωπῶσα διδασκαλία. Χρεωστεῖς δὲ ἡμῖν, εἰ μὴ φορτικὸν εἰπεῖν, καὶ τὰ πνευματικά, ὡς ἀρχιερεῦσι, καὶ τὰ λογικά, ὡς λόγιος φιλολόγοις.

ΡΞΗ'. ΦΩΤΙΩΙ

10 «Πάντα ὅσα ἔχεις ἐμὰ ἐστὶ» (Θεοῦ γὰρ φωνὴν ποιήσομαι τὸ προοίμιον), ἐμὰ δὲ λέγω, οὐ κατὰ τὴν κοινωνίαν μόνην τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ὅτι καὶ τῇ παρουσίᾳ καταστάσει τῆς Ἐκκλησίας ἴσως οὐκ ὀλίγην μοῖραν συνεισηνέγκαμεν, ἕως ἡμῶν ἔτι ἐν τοῖς πράγμασι, καὶ τοῦ καιροῦ προειστήκειμεν. Νῦν γὰρ ἐν φροντίζεται ἡμῖν
 15 μόνον, ἢ ἐκδημία, πρὸς ἣν συστελλόμεθα καὶ συσκευαζόμεθα. Ἔστω δὲ καὶ τὰ ἐμὰ σά, τῇ ἀγάπῃ κοινοποιούμενα. Κάλλιστον δὲ τῶν ἐμῶν ὁ τιμιώτατος ἀδελφὸς καὶ συμπρεσβύτερος ἡμῶν Σακερδῶς, δι' οὗ σὲ καὶ προσφθεγγόμεθα καὶ ὄρᾳ νομίζομεν.

12. Ἡ ἐπιστολὴ γραμμὴν τὸ 383 ἐμπιστεύεται τὸ Νικόβουλο στὸν Ἑλλάδιο.

13. Πηγαίνοντας ὁ συμπρεσβύτερος τοῦ Γρηγορίου Σακερδῶς στὴν Κωνσταντινούπολη μεταφέρει τρεῖς ἐπιστολὰς τοῦ Γρηγορίου· μία (168) στὸ σοφιστὴ Φώτιο ποὺ τονίζει τὸ «κοινὰ τὰ τῶν φίλων»· τὴν 169 στὸ Στρατήγιο

167. ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ¹²

Νά, και μιὰ ὑπόμνηση τῆς φιλίας μας, ὁ γλυκύτετος γιός μου Νικόβουλος, πού πρῶτος αὐτός μ' ἐνδιαφέρει ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς. Θὰ μοῦ κάνει χάρη, ὅταν τὸν συστήσεις στοὺς καλύτερους δασκάλους, κι ἀκόμα μεγαλύτερη, ὅταν διαπλάσεις τὸ ἦθος τοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρετὴ. Κι αὐτὸ θὰ γίνεῖ, ἂν τὸν προτρέψεις νὰ σ' ἐπισκέπτεται συχνὰ καὶ τὸ σπουδαιότερο νὰ ξέρεῖ ὅτι δὲν ἀδιαφορεῖς γι' αὐτόν· γιατί καὶ τὸ βλέμμα τοῦ δασκάλου εἶναι διδασκαλία χωρὶς λόγια. Καὶ χρωστᾶς σ' ἐμένα καὶ ὀφειλὴ πνευματικὴ, ὡς ἀρχιερέας σὲ ἀρχιερέα, ἀλλὰ καὶ ὀφειλὴ φιλολογικὴ, ὡς λόγιος σὲ φιλόλογο.

168. ΣΤΟ ΦΩΤΙΟ¹³

«Πάντα ὅσα ἔχεις ἐμὰ ἐστὶ»¹⁴ (θὰ βάλω ὡς προοίμιό μου τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ). Λέω «ἐμὰ» ὄχι μονάχα κατὰ τὴν πνευματικὴ ἐπικοινωνία, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ στὴν παρούσα κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας ἡ συνεισφορά μου δὲν ἦταν μικρὸ μόνο μέρος, ὅσο ἤμουν ἀκόμα στὰ πράγματα κι ἀντιμετώπιζα τὶς περιστάσεις. Τώρα ἡ φροντίδα μου εἶναι μία, ἡ ἐκδημία, γιὰ τὴν ὁποία μαζεύω τὰ πράγματά μου καὶ προετοιμάζομαι. Ἄς εἶναι τὰ δικά μου καὶ δικά σου, ὅπως τὰ κάνει κοινὰ ἡ ἀγάπη. Καὶ τὸ ὠραιότερο ἀπὸ τὰ δικά μου εἶναι ὁ τιμιότατος ἀδελφὸς καὶ συμπρεσβύτερός μου Σακερδῶς καὶ διαμέσου του καὶ σὲ χαιρετῶ καὶ νομίζω ὅτι σὲ βλέπω.

πού συνιστᾶ τὸ Σακερδῶτα γιὰ ἀνανέωση τῆς συντροφιάς τους μὲ τρίτο ἐκλεκτὸ μέλος καὶ τὴν τρίτη (170) στὸν Παλλάδιο, στὸν ὁποῖο στέλνει τὸ Σακερδῶτα σάν τὸ καλύτερο δῶρο πού μποροῦσε.

ΡΞΘ'. ΣΤΡΑΤΗΓΙΩι

Ὡ πόσον ἀλλήλων διετείχισθημεν, οὕτω τοῦ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα φέροντος! Ὡ τῆς ἱερᾶς ἐστίας καὶ συζυγίας καὶ τοῦ κοινοῦ λιμένος πάντων τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον! Ἄλλοι τῶν ὑμετέρων καλῶν ἀπολαύουσιν, ἐμοὶ δὲ ὑπελείφθη ἡ μνήμη μόνον καὶ τὸ ζηλοτυπεῖν τοὺς μετέχοντας. Ἴνα δὲ καὶ αὐτὸς τῶν ἡμετέρων μετὰσξης καλῶν, γνωρίζω σοι τὸν τιμιώτατον ἀδελφὸν καὶ συμπρεσβύτερον ἡμῶν Σακερδῶτα, ὃν οἶδα ὅτι θεασάμενος ἐρεῖς: ὄντως καλοῦ παντὸς ἐραστῆς ὁ Γρηγόριος'.

ΡΟ'. ΠΑΛΛΑΔΙΩι

Τὸ πολλάκις θαρρεῖν ἐπιστέλλειν, οὐ τῆς ἡμετέρας θρασύτητος, ἀλλὰ τῆς σῆς ἡμερότητος: οὐδεὶς γὰρ κόρος ἡμῖν τοῦ διὰ γραμμάτων ὑμῖν ὀμιλεῖν, ἐπειδὴ γε ἄλλως οὐκ ἔχομεν, οὕτως οἰκονομήσαντος τοῦ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα. Τῷ δὲ τιμιωτάτῳ υἱῷ ἡμῶν καὶ συμπρεσβυτέρῳ Σακερδῶτι (ὃν διαφερόντως ἠγαπήσαμεν τε καὶ ἀγαπῶμεν), γνησίως φιλοσοφοῦντι καὶ τῷ Θεῷ διὰ τῆς πολιτείας 15 ἐνούμένῳ, ὀρμήσαντι τῶν οἰκείων ἕνεκεν ἐπὶ τὴν μεγάλην διὰ σὲ πόλιν, οὐκ οἶδα τί ἂν ἐχαρισάμεθα μεῖζον, ἢ τῇ σῇ καλοκαγαθία γνωρίσαντες.

ΡΟΑ'. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩι

Μόλις ποτὲ τῶν ἐκ τῆς ἀρρωστίας ἀνανεύσαντες πόνων, ἐπὶ

169. ΣΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΟ

Τί τείχος ὑψώθηκε ανάμεσά μας και μᾶς χώρισε, ἀφοῦ ἔφερε ὁ Θεός ἔτσι τή ζωή μας! Ὡ τὸ ἱερὸ σπίτι και ἡ συζυγία και τὸ κοινὸ λιμάνι ὄλων ὅσοι φοβοῦνται τὸν Κύριο. Ἄλλοι ἀπὸ τοὺς δικούς σου ἀπολαμβάνουν τὰ εὐχάριστα· σ' ἐμένα ἀπόμεινε ἡ ἐνθῆ-μηση μόνο και ἡ ζήλια γιὰ ὅσους τ' ἀπολαμβάνουν. Γιὰ νὰ μετᾶ-σχεις ὁμως και ἐσὺ στὰ δικά μας καλά, σοῦ γνωρίζω τὸν τιμιώτα-το ἀδελφὸ και συμπρεσβύτερό μου Σακερδώτα, ποὺ ξέρω τί θὰ πεῖς ὅταν τὸν δεῖς· 'πραγματικὰ ὁ Γρηγόριος εἶναι ἐραστής κάθε ἀγαθοῦ'.

170. ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ

Τὸ θάρρος ποὺ ἔχω νὰ σοῦ γράφω συχνά, δὲν εἶναι ἀπόδειξη τῆς θρασύτητάς μου ἀλλὰ τῆς καλοσύνης σου. Δὲ θὰ χορτάσω νὰ ἐπικοινωνῶ μαζί σου μὲ γράμματα, ἀφοῦ δὲν μπορούμε μὲ ἄλλο τρόπο, ἔτσι ποὺ τὰ ἔφερε σ' ἐμένα ὁ Θεός. Στὸν τιμιώτατο τώρα γιὸ και συμπρεσβύτερό μου Σακερδώτα (τὸν ἀγάπησα και τὸν ἀγα-πῶ ξεχωριστά), ποὺ φιλοσοφεῖ γνήσια και μὲ τὸ βίο του ἐνώνεται μὲ τὸ Θεό, ὅταν ξεκίνησε ἐξαιτίας τῶν ἐπιδιώξεών του γιὰ τὴ χάρη σ' ἐσένα μεγάλη πόλη, δὲν ξέρω τί μεγαλύτερη χάρη θὰ τοῦ ἔκανα παρὰ γνωρίζοντάς τον μὲ τὴν καλοκαγαθία σου.

171. ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ¹⁵

Μόλις σήκωσα κεφάλι ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία τῆς ἀρρώστιας

15. Ἐκδήλωση ψυχικῆς εὐφορίας ἀπὸ τὴν ἀνάρρωσή του ἀποτελεῖ ἡ ἐπι-στολή αὐτή, γραμμένη τὸ 383.

σὲ τὸν τῆς ἰάσεως πρόξενον δεδραμήκαμεν. Γλῶσσα γὰρ ἱερέως φιλοσοφοῦσα τὸν Κύριον, ἀνεγείρει τοὺς κάμνοντας. Ποίει τοίνυν τὸ κρεῖττον ἱερουργῶν καὶ λύε τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῶν τὸ μέγεθος, τῆς ἀναστασίμου θυσίας ἀπτόμενος. Ἐμοὶ γὰρ καὶ ἐγρηγοροῦσι καὶ 5 καθεύδοντι μέλει τὰ κατὰ σέ, καὶ μοι γέγονας πληκτρον ἀγαθόν, καὶ λύραν ἐναρμόνιον ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς εἰσώκησας, ἀφ' ὧν μυριάκις γράφων, πρὸς ἐπίγνωσιν τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἐξήσηκας. Ἄλλ', ὦ θεοσεβέστατε, μὴ κατόκνει καὶ προσεύχεσθαι καὶ προσβέειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν λόγῳ καθέλκης τὸν Λόγον, ὅταν ἀναι- 10 μάρκτῳ τομῇ σῶμα καὶ αἷμα τέμνης Δεσποτικόν, φωνὴν ἔχων τὸ ξίφος.

ΡΟΒ'. ΕΛΛΑΔΙΩΙ

Ἦσθην τοῖς γράμμασι πῶς δὲ οὐκ ἔμελλον, τῷ μνήμην εἶ-
 ναι σοὶ καὶ τῶν τεθνηκότων; Προσόντων δὲ καὶ τῶν συμβόλων
 τῆς ἑορτῆς, πλειῶν ἢ χάρις. Ἄλλὰ πρόσθε οἷς δίδως, ἅπερ αἰτεῖς.
 15 Προσεύχου δὲ περὶ ἡμῶν, εἰ μὲν συμφέρει, πάλιν ἡμᾶς ὑπομνησθῆ-
 ναι καὶ ὑπομῆσαι τῆς ἑορτῆς· εἰ δὲ μὴ, πρὸς τὰ ἐκεῖσε μετατεθῆ-
 ναι, καὶ τὴν ἀληθῆ ἑορτὴν ἢ λαβεῖν ἢ ἰδεῖν, ἔνθα εὐφραινομένων
 πάντων ἢ κατοικία. Τῶν γὰρ τοῦ βίου στροφῶν κεκορέσμεθα.

ΡΟΓ'. ΠΟΣΤΟΥΜΙΑΝΩΙ

Ἐψηλὸς εἶ τὴν παιδευσιν καὶ ταύτην ὁποτέραν βούλει, καὶ
 20 εἰς ὃ, τι βούλει τῶν λόγων εἶδος. Τῆς μὲν γὰρ κλέος οἶον ἀκούομεν
 (οὐ γὰρ Ρωμαϊκὸς τις ἐγὼ τὴν γλῶτταν, οὐδὲ τὰ Ἰταλῶν δεινός),

16. Ἀπάντηση στὸν Ἑλλάδιο γιὰ ἐπιστολὴ του καὶ πασχάλινά δῶρα. Ὁ Ἑλλάδιος ὑπῆρξε φίλος τοῦ Βασιλείου καὶ διάδοχος του στὴν ἐπισκοπὴ τῆς Καισάρειας

17. Ψαλμ. 85,7.

18. Ὁ Ποστουμιανὸς ἦταν ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν, λόγιος, εὐσεβής.

καὶ τρέχω σ' ἐσένα πὸν μὲ θεραπείες. Γιατὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ἱερέα πὸν ἔχει μελέτημά της τὸν Κύριο, σηκώνει τοὺς ἄρρωστους ἀπὸ τὸ κρεβάτι. Ἰεουργώντας λοιπὸν κάνε τὸ καλύτερο καὶ διάλυε τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτημάτων μου, ἀγγίζοντας τὴν ἀναστάσιμη θυσία. Γιατὶ ἐγὼ νοιάζομαι γιὰ σένα καὶ ξυπνητὸς καὶ ὅταν κοιμᾶμαι καὶ ἐγίνες γιὰ μένα πλῆκτρο εὐεργετικὸ κι ἐγκατάστησες στὶς ψυχές μας λύρα ἀρμονικὴ κι ἔτσι γύμνασες τὴν ψυχὴ μου πλήττοντας ἄπειρες φορὲς τὶς χορδές της. Ὅμως, ὦ τοῦ Θεοῦ ἐσὺ ὁ λατρευτῆς, μὴν ἀναβάλλεις νὰ προσεύχεται καὶ νὰ πρεσβεύεις γιὰ χάρη μου, ὅταν μὲ τὸ λόγο σου τραβᾷς πρὸς τὰ κάτω τὸ Λόγο τέμνοντας κατὰ τὴν ἀναίμακτη τομὴ τὸ Δεσποτικὸ σῶμα καὶ αἷμα, ἔχοντας ζήφος τὴ φωνὴ καὶ τοὺς λόγους σου.

172. ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ¹⁶

Εὐχαριστήθηκα μὲ τὸ γράμμα σου. Καὶ πῶς νὰ μὴν εὐχαριστηθῶ, ἀφοῦ εἶδα ὅτι θυμᾶσαι καὶ τοὺς νεκρούς; Κι ὅταν προσθέτονται καὶ τὰ σύμβολα τῆς ἐορτῆς, ἡ χάρη γίνεται μεγαλύτερη. Πρόσθεσε σὲ ὅσα δίνεις αὐτὰ πὸν ζητεῖς. Καὶ νὰ προσεύχεται γιὰ μένα, νὰ μοῦ θυμίσεις καὶ νὰ σοῦ θυμίσω πάλι τὴν ἐορτὴ, ἂν μᾶς συμφέρει· ἂν ὄχι, νὰ μετατεθῶ πρὸς τὰ ἐκεῖ καὶ νὰ λάβομε ἢ νὰ δοῦμε τὴν ἀληθινὴ ἐορτὴ, ὅπου εἶναι ἡ κατοικία ὄλων ὅσοι χαίρονται¹⁷. Ἐχω χορτάσει πιά τὰ στριφογυρίσματα τῆς ζωῆς.

173. ΣΤΟΝ ΠΟΣΤΟΥΜΙΑΝΟ¹⁸

Εἶναι ὑψηλὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς παιδείας σου, παιδεῖα εἴτε στὴ μία θέλεις, εἴτε στὴν ἄλλη γλῶσσα καὶ σ' ὅποιο εἶδος τῶν λόγων θέλεις. Τὴ μιὰ ἀπὸ τὴ φήμη μόνον τὴν ξέρομε (ἐγὼ δηλαδὴ δὲ

ὅσο καὶ ἄξιος στὸ ἀξίωμά του. Τὸν παρακαλεῖ ὁ Γρηγόριος στὴ σύνοδο πὸν συ-

τῆς δὲ πεπειράμεθα, ὥστε καὶ ἄλλοις γνωρίζειν ἔχειν, εἴ τι καὶ ἡμῖν
 μέτεστι τοῦ τὰ τοιαῦτα κρίνειν· μετεῖναι δὲ οὐκ ὀλίγοι φασίν.
 Ἦρθης ἀρχαῖς οὐκ ὀλίγαις· μᾶλλον δὲ ἦρας οὐκ ὀλίγας, εἰ δεῖ τ'
 ἀληθέστερον εἰπεῖν. Ἦλθες ἐπὶ τὸ ἀκρότατον τῆς ἐξουσίας, οὐ τῷ-
 5 χης δῶρον, ὡς ἂν οἱ πολλοὶ φαῖεν, ἀλλ' ἀρετῆς ἄθλον ταύτην δεξά-
 μενος, ἵνα καὶ αὐτὴ γένηται τιμιωτέρα καὶ βασιλεὺς ἐπαινεθῆ τῆς
 ἐπὶ σοὶ κρίσεως. Ἔτι καὶ ταῦτα μικρά· προσθήσω δὲ τι καὶ τῶν
 ἡμετέρων. Προετελέσθης πρότερον τὴν εὐσέβειαν, εἴθ' ὑπεδέξω.
 Μέμνημαι γὰρ τῶν σῶν λόγων καὶ τὸ θαῦμα ἔνηχον ἔτι ταῖς ἐμαῖς
 10 ἀκοαῖς. Εἰ τούτοις προσθείης τὸ καὶ μεμνησθαι τῶν φίλων (προσ-
 θήσεις δὲ οἶδ' ὅτι, τοῖς παρελθοῦσι τοῦτο τεκμαίρομαι), μᾶλλον
 σε θαυμασόμεθα. Οὗτος τῆς ἀνθρωπίνης ὄρος εὐδαιμονίας, ἦτον
 μακαριότης. Τὸ δὲ πρόσθε Γαδεῖρων μὴ περατὸν εἶναι ἀνθρώποις,
 Πινδάρῳ φιλοσοφοῦντι πιστεύομεν. Ἐπεὶ δὲ μεγάλων τυχῶν, με-
 15 γάλων καὶ ὑπόχρεος εἶ, καὶ σε πεποίηκεν ἡμέτερον πρότερον, εἴτα
 ἐπέστησεν ἡμῖν εὖ ποιῶν ὁ Θεός, καὶ ἅμα τῶν ἀτόπων ἄνδρα το-
 σοῦτον μὴ τὰ μέγιστα ἀπαιτεῖν, ἐκεῖνο δέξαι με παραινῶντα.
 Μηδὲν οὕτω νόμιζε τῇ σῇ πρέπειν ἀρχῇ (ἐπειδὴ πάλιν σύνοδος
 ἐπισκόπων, οὐκ οἶδα δι' ὅ,τι καὶ ὅπως συναγομένων), ὡς τὸ ἐπὶ
 20 σοῦ καὶ διὰ σοῦ εἰρηνεύσασθαι τὰς Ἐκκλησίας, κἂν δέη σφοδρότε-
 ρον ἐπιτιμῆσαι τοῖς στασιάζουσιν. Εἰ δὲ τῷ δοκῶ περιττὸς εἶναι,
 τῶν μὲν πραγμάτων ἀναχωρήσας, τὴν δὲ φροντίδα μὴ καταλύσας,
 τοῦτο σὺ μὴ θαυμάζῃς. Οὐ γὰρ ὡσπερ τῶν θρόνων καὶ τῆς ὀφρῦς
 τοῖς βουλομένοις, οὕτω καὶ τῆς εὐσεβείας παρεχωρήσαμεν· ἀλλὰ
 25 νῦν ἀξιόπιστοι καὶ πλέον, ὡς οἴμαι καὶ σοὶ δοκεῖν, ὡς οὐδὲν ἴδιον,
 ἀλλὰ τὸ κοινὸν θεραπεύοντες.

γκάλεσε ὁ Θεοδόσιος τὸ καλοκαίρι τοῦ 383 νὰ συντελέσει στὴν εἰρήνην τῆς Ἐκ-
 κλησίας.

γνωρίζω τὰ ρωμαϊκὰ οὔτε εἶμαι δεινὸς στὴ λατινικὴ παιδεία) τῆς ἄλλης ὁμως ἔχομε πείρα, ὥστε μπορῶ νὰ τὴ μεταδώσω καὶ σὲ ἄλλους, ἂν ἔχω κι ἐγὼ κάποια ἱκανότητα νὰ κρίνω τὰ πράγματα αὐτὰ καὶ δὲν εἶναι λίγοι αὐτοὶ ποὺ λένε πῶς ἔχω. Ὑψώθηκες σὲ ὄχι λίγα ἀξιώματα· ἢ μᾶλλον ἐξύψωσες ὄχι λίγα, ἂν πρέπει νὰ πῶ τὸ πιὸ ἀληθινό. Ἔφτασες στὴν κορυφὴ τῆς ἐξουσίας· καὶ δὲν εἶναι δῶρο τῆς τύχης, ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ πολλοί, ἀλλὰ τὴ δέχτηκες σὰν ἔπαθλο τῆς ἀρετῆς σου, γιὰ νὰ γίνεи κι αὐτὴ πιὸ σεβαστὴ καὶ νὰ ἐπαινεθεῖ ὁ Βασιλεὺς γιὰ τὴν ἐκλογή σου. Ἀκόμα κι αὐτὰ τὰ λίγα· θὰ προσθέσω καὶ κάτι ἀπὸ τὰ δικά μου. Εἶχες διδάχτει προηγουμένως τὴ σωστὴ πίστη κι ἔπειτα τὴ δέχτηκες. Θυμοῦμαι τοὺς λόγους σου καὶ τὸ θαῦμα ἀντηχεῖ ἀκόμα στὴν ἀκοή μου. Ἄν προσθέσεις σ' αὐτὰ τὸ νὰ θυμᾶσαι τοὺς φίλους (καὶ ξέρω πῶς θὰ τὸ προσθέσεις, συμπεραίνοντας ἀπὸ τὰ περασμένα) θὰ σε θαυμάσω περισσότερο. Αὐτὸ εἶναι τὸ τέρμα τῆς ἀνθρώπινης εὐδαιμονίας, δηλαδὴ ἡ μακαριότητα. Τὸ πέρα ἀπὸ τὰ Γάδειρα¹⁹, πιστεύομε στὸν Πίνδαρο ὅτι δὲν μποροῦν νὰ τὸ περάσουν οἱ ἄνθρωποι κι ἀφοῦ σοῦ ἔλαχαν μεγάλα ἀξιώματα, εἶσαι καὶ γιὰ μεγάλα ζητήματα ὑπόλογος· καὶ πρῶτα σ' ἔκανε δικό μας σωστὰ ὁ Θεός, κι ἔπειτα σ' ἔκανε ἄρχοντα μας· καὶ συνάμα γιὰ νὰ μὴ ζητοῦμε ἀπὸ ἓνα τόσο μεγάλο ἄνδρα τὰ πιὸ παράλογα πράγματα, δέξου νὰ σοῦ δώσω αὐτὴ τὴ συμβουλή. Τίποτα μὴ θεωρεῖς καταλληλότερο γιὰ τὴν ἐξουσία σου (ἐπειδὴ ἔχομε πάλι σύνοδο ἐπισκόπων, δὲν ξέρω γιατί καὶ πῶς συνάγονται), ὅσο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς σου καὶ μὲ τὴν ἐπέμβαση σου νὰ εἰρηνεύσεις τίς Ἐκκλησίες, ἀκόμα κι ἂν χρειαστεῖ νὰ ἐπιτιμήσεις ἔντονα ὄσους διαφωνοῦν. Κι ἂν κάποιος νομίζει ὅτι τὸ τραβῶ πέρ' ἀπ' ὅ,τι πρέπει, ἀφοῦ δὲν παύω νὰ ἐνδιαφέρομαι ἐνῶ ἔχω ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὰ πράγματα, ἐσὺ μὴ ἀπορήσεις μὲ τὴ στάση μου αὐτὴ. Γιατὶ δὲν παρέδωσα μὲ τοὺς θρόνους καὶ τὰ μεγαλεῖα τους μαζί καὶ τὴν εὐσέβειά μου. Ἀλλὰ τώρα εἶμαι ἀκόμα πιὸ ἀξιόπιστος, καθὼς πιστεύω ἐγὼ καὶ νομίζεις κι ἐσὺ, ἐπειδὴ δὲν ὑπηρετῶ τίποτα δικό μου ἀλλὰ τὸ κοινὸ συμφέρον.

19. Τὰ Γάδειρα, οἱ Ἡράκλειες Στῆλες, ἦταν ἀπέραστα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὅπως πίστευαν οἱ Ἀρχαῖοι.

ΡΟΑ'. ΕΥΛΟΞΙΩΙ ΡΗΤΟΡΙ

Νικῶ σε τοῖς φιλικοῖς. Ἐπιστέλλω γὰρ πρότερος, ὡς ὀρᾷς. Καὶ οὐδ' ἂν ἐκαλλωπισάμην, εἴ ἴσθι (οὐ γὰρ ἐμόν), εἰ μὴ μέγα ἐποιούμην τὴν σὴν φιλίαν, μηδὲ τῶν ἀναγκαίων ἐδόκει μοι, ὥσπερ ὕσπληγι πῶλον, διεγείραι σε πρὸς τὸ γράφειν. Μάλιστα δ' ἂν πρὸς 5 τοῦτο παροξυνθείης, εἰ ἐκεῖνο ἐνθυμηθείης, τίς ὢν καὶ τίνι καὶ τὸ τίνοσ, ἃ γράφω, γράφω, καὶ ὅτι πρέπει τοὺς παῖδας, ὥσπερ τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς, οὕτω δὴ καὶ τῆς φιλίας κληρονομεῖν. Πρὸς δέ, κάκεῖνο λογίζεσθαι καλῶς ἔχει, ὅτι σὺ μὲν ἀκμὴν φιλοσοφεῖς, ἡμεῖς δὲ φιλοσόφων πατέρες, καὶ δεῖ ἐπιδείκνυσθαι ἡμῖν τὴν ἀρε- 10 τήν, ὥσπερ τῶν ἀθλητῶν οἱ γενναῖοι τοῖς παιδοτριβαῖς. Εἶπω τι καὶ μεῖζον τῶν εἰρημένων. Οὐ μικρὰ ἡμῖν φιλοσοφίας ὄμηρα παρὰ σοί· αἶμα ἡμέτερον ἐκπαιδεύεις καὶ αἶμα τῶν ἐγγυτάτων. Οἶδας οὖς λέγω, τοὺς τοῦ γνησιωτάτου καὶ τιμιωτάτου υἱοῦ ἡμῶν Νικοβούλου παῖδας. Τούτοις ὅτ' ἂν συμπράττης, ἡμῶν μνημονεύειν οἶου, οἱ 15 οὐδενὸς ἄλλου φαυλότεροι, εἴ τι δεῖ τοῖς λέγουσι πιστεῦειν, κρίνειν τε λόγους, καὶ σπουδὴν δοκιμάζειν, καὶ διδασκάλους δεξιούς ὑψηλοτέρους ποιεῖν τοῖς ἐπαίνοις.

ΡΟΕ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Πάλιν πρὸς σὲ ὁ Νικόβουλος ὁ ἐμός· καὶ πάλιν ἐγὼ περιττός, μάλα σε σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνων. Ἐπεὶ δὲ φύσεως μὲν 20 ἔχει δεξιᾶς ὁ νέος (εἰ μὴ με ἀπατᾷ τὸ βούλεσθαι), ὃ δὲ τοῖς εὐφρόσιν ὡς τὰ πολλὰ συνέζευκται, ραθυμότερός πῶς ἐστι, καὶ κέντρων

20. Ὁ Εὐδόξιος ἦταν ρήτορας, γιὸς ρήτορα, Καππαδόκης, χριστιανός. Ὁ Νικόβουλος τὸν ἄκουσε τὸ 383. Στὸν ἴδιο Εὐδόξιο συνιστᾷ τοὺς γιούς τοῦ Νικόβουλου. Βλ. Ἐπιστολή 37.

174. ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ²⁰

Σὲ νικῶ στή φιλία. Σοῦ γράφω, ὅπως βλέπεις, πρῶτος. Καὶ δὲ θὰ καυχίομαι νὰ τὸ ξέρεις (γιατὶ δὲν εἶναι τοῦ χαρακτήρα μου), ἂν δὲ θεωροῦσα μεγάλο πρᾶγμα τὴ φιλία σου καὶ δὲ μοῦ φαινόταν ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα νὰ σὲ ξεσηκώσω, ὅπως τὸ πουλᾶρι μὲ τὸ καμτσικι, γιὰ νὰ μοῦ γράψεις. Καὶ θὰ ἐρεθιστεῖς ἐξαιρετικὰ σ' αὐτό, ἂν σκεφτεῖς τὸ ἄλλο, ποιός εἶμαι καὶ σὲ ποιόν καὶ γιὰ ποιό λόγο γράφω ὅ,τι γράφω καὶ ὅτι πρέπει τὰ παιδιὰ ὅπως κληρονομοῦν τὴν περιουσία τοῦ πατέρα τους ἔτσι νὰ κληρονομοῦν καὶ τὴν φιλία. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, εἶναι καλὰ νὰ στοχαστεῖς κι ἐκεῖνο, ὅτι γιὰ σένα εἶναι τώρα καιρὸς φιλοσοφίας, ἐνῶ ἐμεῖς εἴμαστε πατέρες φιλοσόφων καὶ πρέπει νὰ μᾶς δείξεις τὴ δύναμή σου, ὅπως οἱ γεροὶ ἀθλητὲς στοὺς γυμναστὲς. Θὰ πῶ κάτι σπουδαιότερο. Δὲ μοῦ κρατᾶς κοντὰ σου ἀσήμαντους ὄμηρους τῆς φιλοσοφίας. Διδάσκεις δικό μου αἷμα ἀπὸ τοὺς κοντινότερους συγγενεῖς. Κατάλαβες ποιούς ἐννοῶ: τὰ παιδιὰ τοῦ γνησιότατου καὶ τιμιότατου γιοῦ μου Νικόβουλου. Ὅ,τι βοήθεια προσφέρεις σ' αὐτά, νὰ νομίζεις ὅτι μνημονεύεις ἐμένα, ὃ ὅποιος ἀπὸ κανέναν ἄλλο δὲν εἶμαι κατώτερος, ἂν πρέπει νὰ δώσομε πίστη σ' αὐτοὺς πού τὸ λένε, στὸ νὰ κρίνω λόγους, νὰ δοκιμάζω τὴν πρόοδο τῆς σπουδῆς καὶ τοὺς δεξιούς δασκάλους μὲ τὸν ἐπαινό μου νὰ τοὺς ἀνεβάζω ψηλότερα.

175. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ²¹

Σ' ἐσένα πάλι ὁ Νικόβουλος ὁ δικός μου: καὶ πάλι ἐγὼ εἶμαι περιττός, ἐπειδὴ ἐσὺ βιάζεσαι καὶ τὸν παροτρύνεις κι ἐπειδὴ ἡ φύση τοῦ νέου ὑπόσχεται πολλὰ (ἂν δὲ μὲ ἀπατᾶ ἡ ἐπιθυμία μου), ἔχει ὅμως κάτι πού εἶναι δεμένο μὲ τὴν εὐφυΐα, εἶναι κάπως ἀδιάφορος καὶ χρειάζεται νὰ τὸν κεντρίξει κανεὶς: ἀναπλήρωσε τὸ

21. Παρακαλεῖ νὰ καταπολεμήσει τὴ νωθρότητα τοῦ Νικοβούλου.

δεόμενος, τὴν παρὰ σεαυτοῦ σπουδὴν ἀντεισένεγκε. Καὶ ἵνα τι τῶν ὑμετέρων εἶπω, τὸν μυθικὸν τέττιγα μιμησάμενος, καὶ ἀντὶ τῆς ραγείσης νευρᾶς Εὐνόμῳ τῷ σῶ γενόμενος, ἀναπλήρωσον τὴν ᾠδὴν. Οὕτω μοι δοκεῖς ἐνευδοκιμήσειν τῷ νέῳ καὶ ἡμῖν χαριεῖσθαι τὰ 5 μέγιστα, οἳ μὴ πολλὰ σοῦ καὶ τῆς σῆς λογιότητος ἐμπροσθεν ἄγομεν.

ΡΟΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Τί φῶμεν πεπονθέναι σε πρὸς ἡμᾶς, ὃ θαυμάσιε; τίς ἢ τοῦ μὴ γράφειν αἰτία; οὔτε ὑπεροψίαν ἐγκαλέσομεν, οὔτε ἀργίαν, οὔτε τὸ μὴ ἔχειν ὃ, τι γράψεις. Οὐ πρὸς σοῦ τὸ ταῦτα παθεῖν. Ἦπου τῶν 10 ἰάμβων μνησικακεῖς, ὧν ὁ κακῶς ἀπολούμενος Οὐαλεντῖνος προσέπτυσσε, καὶ ταῦτα σοῦ θέλοντος. Οὐ γὰρ ἦν ρήτορος ἀνδρὸς καὶ δεινοῦ ἄνδρ' ἐπαμύνασθαι, ὅποτε τις πρότερον ἰαμβοποιεῖν τοιαῦτα κατετόλμησεν..

«'Ἄλλ', Ἀχιλεῦ, δάμασον θυμὸν μέγαν,...»

15 καὶ κίνησον αὐθις ἡμῖν τὴν γραφίδα, τὴν σὴν μελίαν μὴ δόξης, μικρὰ πεπονθῶς, ἀπαντᾶν εἰς μείζω, τὸν ἐπισκοπικὸν τρόπον. Ἴππευε, θήρα, βιάδιζε ὡς ἂν ἐθέλης, ἐμοῦ γε εἵνεκα, οὔτε τι γράφομεν ἔτι, οὔτε προσπαίζομεν. Καὶ ταῦτα ἰκανῶς, τοσοῦτου τιμῶμεθα τὴν σὴν φιλίαν. Ἡ μὲν οὖν παιδιὰ τοσαύτη, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον. Ὁ δὲ οὐ- 20 κέτι παιζόντων ἐστίν, ἀλλὰ καὶ λίαν σπουδαζόντων, τὸν γλυκύτατον υἱὸν ἡμῶν Νικόβουλον, αὐθις ἐγχειρίζομέν σοι. Καὶ δέχοιο παρ' ἡμῶν τοῦτον, ὡς παρ' ἡμῶν, τὸ μὲν ρητορικὸν ἔργον τῷ πατρὶ χαριούμενος, τὸ δὲ σοφιστικὸν ἡμῖν. Οἶδα γὰρ ὅτι θελήσαντί σοι τὸ πρᾶγμα ἐπίδρομον. Τοῖς δὲ θαυμασίους σοφισταῖς τὴν ὄφρῶν 25 μόνον ἀφήσεις, καὶ τὸ περὶ τοῦ πλείονος μάχεσθαι.

23. Θέλει νὰ καταπραῖνει τὸ θυμὸ τοῦ Εὐδοξίου· ἡ μεσολάβηση πάλι γὰρ τὸ Νικόβουλο.

ἐλάττωμά του βάζοντας στή θέση του τῆ δική σου ἐπιμέλεια. Καί νά μνημονεύσω κάτι ἀπό τὰ δικά σας· μιμήσου τὸ τζιτζικα τοῦ μύθου καί παίρνοντας τῆ θέση τῆς σπασμένης χορδῆς τοῦ δικοῦ σου τοῦ Εὐνόμου συμπλήρωσε τὸ τραγούδι. Ἔτσι μοῦ φαίνεται ὅτι θ' ἀποκτήσεις φήμη ἐξαιτίας τοῦ νέου καί θά μοῦ κάνεις τὴν πιὸ μεγάλη χάρη ἐμένα πού δὲν ξεπερνῶ καί πολὺ ἐσένα καί τῆ λογιότητά σου.

176. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ²³

Τί νά πῶ πῶς ἔχεις πάθει μὲ μένα, ἐξάισιε ρήτορα; Γιὰ ποιὸ λόγο ἔπαυες νά μοῦ γράφεις; Δὲ θά σέ κατηγορήσω γιὰ ὑπεροψία, οὔτε ὅτι δὲν ἔχεις καιρό, οὔτε ὅτι δὲν ἔχεις τί νά γράψεις. Τέτοια πράγματα δὲ γίνονται μ' ἐσένα. Ἴσως μνησικακεῖς γιὰ τοὺς σκωπτικούς στίχους, πού σοῦ ἔφτυσε κατὰ πρόσωπο καί μάλιστα μὲ θέλημά σου ὁ Οὐαλεντίνος, πού κακὸ τέλος θά ἔχει. Γιατί δὲν ἄρμοζε σέ δεινὸ ρήτορα νά τιμωρήσει κάποιον, ἐπειδὴ εἶχε τὸ θράσος νά κάνει πρωτότερα τέτοια στιχουργικὰ παιχνίδια.

Ἄλλά, Ἀχιλλέα, πνίξε τὸ φοβερὸ θυμὸ σου

καί βάλε σέ κίνηση τὴν πέννα σου, τὸ δικό σου φράξινο κοντάρι. Μὴ φανεῖς ὅτι, ἐνῶ ἔχεις πάθει κάτι ἀσήμαντο, ἐπιχειρεῖς μεγάλα, μὲ τρόπο ἐπισκοπικό. Καβαλίκευε τ' ἄλογό σου, πήγαινε στὸ κυνήγι, βάδιζε ὅπως σοῦ ἀρέσει ἐξαιτίας μου, οὔτε πιά θά σοῦ ξαναγράψω κάτι οὔτε θά παίξω μαζί σου. Ἀρκετὰ ὅσα εἶπα ἐκτιμῶ πάρα πολὺ τῆ φιλία σου. Φτάνει τὸ ὅποιο παιχνίδι ὡς ἐδῶ. Κι αὐτὸ πού δὲν εἶναι καθόλου παιχνίδι ἀλλὰ ὑπόθεση σοβαρὴ, παραδίνω ξανά στα χέρια σου τὸν ἀγαπητό μου γιὸ Νικόβουλο. Δέξου τον ἀπὸ μένα, γιατί ἀπὸ μένα πραγματικὰ τὸν δέχεσαι, γιὰ νά χαρίσεις τῆ ρητορικὴ μὀρφωση στὸν πατέρα του καί τῆ φιλοσοφικὴ σ' ἐμένα. Ξέρω ὅτι ὅταν θελήσεις, τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐκολοκατόρθωτο. Στους θαυμάσιους σοφιστὲς θ' ἀφήσεις μονάχα τὴν ὑπεροψία καί νά κυνηγοῦν τὸ περισσότερο.

ΡΟΖ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Πῶς σοι τὰ τῆς ἀρετῆς ἔχει; καὶ εἰ κατὰ Θεόν τι προεληλύθαμεν; ὁ παντὸς σοὶ μᾶλλον ἀρμόζειν ὑπολαμβάνομεν. Ταῦτα γὰρ ἡμῖν φίλον καὶ ἀνερωτᾶν καὶ ἀκούειν. Τὰ δὲ ἄλλα χαίρειν εἰσώμεν, ὅπως ἂν ἔχη. Καί τοι κἂν εἰ βουλοίμεθα καὶ ταῦτα δεξιῶς ἔχειν, δι' ἔν τοῦτο βουλοίμεθ' ἂν, ἵνα ἔχῃς ὧν ὑπερεῖδες, καὶ πλείω φιλοσοφῆς ἐπὶ μείζοσι. Ταῦτα καὶ προσεῖρησο παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ καλῷ Νικοβούλῳ γενοῦ τοιοῦτος, οἷον ἐλπίζομεν. Εἰ ἂν δὲ καὶ πλεόν αἰτῶμεν, τὴν ἀπληστίαν ἡμῶν, ὡς φιλότιμος, κόρησον.

ΡΟΗ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Νόμος ἦν Ἀθήνησι παλαιός, ὡς δ' ἐγὼ φημί, καὶ κάλλιστα ἔχων, ἐπειδὴν φθάσαιεν εἰς ἡβην ὁ νέοι, πρὸς τέχνας ἀγεσθαι, ἀγεσθαι δὲ τὸν τρόπον τοῦτον· προτίθεσθαι δημοσίᾳ ἐκάστης τέχνης ὄργανα καὶ προσάγεσθαι τούτοις τοὺς νέους· ὅτῳ δὲ τύχη χαίρων ἑκάστος καὶ προστρέχων, τούτου καὶ τὴν τέχνην διδάσκεσθαι· ὡς τοῦ μὲν κατὰ φύσιν ἐπιτυχάνοντος ὡς τὰ πολλά, τοῦ δὲ παρὰ φύσιν διαμαρτάνοντος. Τί μοι βούλεται τὸ διήγημα; Καὶ σὲ φημί χρῆναι, πρὸς φιλοσοφίαν γὰρ ἔχεις ἐπιτηδεύεις, ταύτης μὴ ἀμελεῖν, μηδὲ πρὸς ἄλλο τι μᾶλλον ἐθίζεσθαι τῶν οὐκ οἰκείων, ἢ ταύτης περιέχεσθαι πρὸς ἣν νένευκας, οὐχ ὅτι ἀρίστη μόνον ἐστίν, ἀλλ' ὅτι καὶ προσφνεστέρα. Τὸ δὲ μὴ βιάζεσθαι ροῦν ποταμοῦ, καὶ ἡ παροι-

24. Ἐρωτᾶ γιὰ τὴν πνευματικὴ πρόοδο τοῦ Εὐδοξίου καὶ τοῦ ὑπενθυμίζει τὸ Νικόβουλο.

25. Παρακινεῖ τὸν Εὐδόξιο νὰ περιφρονῆσει ὅλα τὰ ἄλλα καὶ ν' ἀσχοληθεῖ μόνο μὲ τὴν πνευματικὴ ζωὴ, τὴ φιλοσοφία, καὶ ἀναφέρει τὴν προϋποθέσεις της.

177. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ²⁴

Ποῦ βρίσκεται ἡ ἀρετὴ σου; Κάναμε κάποια πρόοδο ὅπως τὴ θέλει ὁ Θεός; Αὐτὸ νομίζω σοῦ ταιριάζει περισσότερο ἀπὸ ὅποιο ἄλλο. Αὐτὰ μοῦ ἀρέσει νὰ ρωτῶ καὶ νὰ μαθαίνω. Τὰ ἄλλα ἄφησέ τα νὰ εἶναι ὅπως εἶναι. Κι ἂν θέλομε νὰ πηγαίνουν κι αὐτὰ καλά, γιὰ ἓνα πράγμα τὸ θέλομε μόνο, γιὰ νὰ ἔχεις αὐτὰ πού περιφρόνησες καὶ νὰ ἐπιδίδεσαι περισσότερο στὴ φιλοσοφία ἀνώτερων πραγμάτων. Δέξου τὸ χαιρετισμὸ μου αὐτὸν καὶ φανοῦ στὸν καλὸ Νικόβουλο, τέτοιος πού ἐλπίζω. Ἐάν τυχόν σοῦ ζητῶ κάτι παραπάνω, χόρτασε τὴν ἀπληστία μου, σὰν γενναϊόδωρος πού εἶσαι.

178. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ²⁵

Ἐπῆρχε μιὰ παλιά, ὅπως νομίζω, συνήθεια στὴν Ἀθήνα καὶ πολὺ ὠραία, ὅταν τὰ παιδιὰ ἔφταναν στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, τὰ ἔβαζαν σὲ τέχνες, καὶ αὐτὸ τὸ ἔκαναν μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο. Ἐξέθεταν δημόσια τὰ σύνεργα κάθε τέχνης καὶ ὀδηγοῦσαν τοὺς νέους σ' αὐτά. Γιὰ ὅποιο λοιπὸν σύνεργο ἔδειχνε χαρὰ κι ἀσχολοῦνταν μαζί του ὁ καθένας, αὐτὴ τὴν τέχνη τοῦ μάθαιναν. Ἐπειδὴ τὸ σύμφωνο μὲ τὴ φύση συνήθως πετυχαίνει, ἐνῶ τὸ ἀσύμφωνο δὲν πάει μπροστά. Γιατὶ σοῦ τὰ διηγῆθηκα αὐτά; Καὶ σὺ πρέπει, ἀφοῦ ἔχεις ἱκανότητα στὴ φιλοσοφία, νὰ μὴν τὴν παραμελεῖς, οὔτε νὰ προσπαθεῖς νὰ συνηθίσεις σὲ κάτι ἄλλο πού δὲ σοῦ ταιριάζει, ἀλλὰ νὰ ἐπιμένεις σ' αὐτὴν πού εἶναι ἡ κλίση σου, ὄχι μόνο ἐπειδὴ εἶναι ἄριστη, ἀλλὰ καὶ γιατί συμφωνεῖ μὲ τὴ φύση σου. Τὸ νὰ μὴν παραβιάζεις τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, μᾶς τὸ διδάσκει καὶ ἡ παροιμία²⁶

---

26. Ἐκκλ. 4,22.

μία παιδεύει, καὶ ἵπποσύνην δεδαότα μὴ ἄδειν ἐθέλει ἢ ποιήσις· μὴ τί γένηται· μὴ καὶ τῆς ἵπποσύνης διαμάρτης καὶ τῆς ψδῆς.

Ἄλλὰ τίς ἐπιτηδειότης; ὡς γοῦν ἐμοὶ θεωρήσαντι κατεφάνη, πρῶτον μὲν ὁ τρόπος καὶ τὸ τοῦ ἥθους γαληνόν τε καὶ ἄτεχνον, καὶ 5 πρὸς τὰς τοῦ βίου στροφὰς ταύτας ἀνεπιτήδειον. Ἔπειτα τὸ τῆς ψυχῆς εὐφυὲς καὶ ὑψίνουν, καὶ πρὸς θεωρίαν εὐκίνητον. Τρίτον ἡ νοσοκομία καὶ τὸ τοῦ σώματος ἀσθενές· ἐπεὶ καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς φιλοσοφίαν εἶναι δοκεῖ τῷ Πλάτῳ. Καὶ μὴν καὶ ἡλικίας οὕτως ἔχεις, ὡς ἤδη τὰ πάθη κλίνεσθαι. Καὶ τῇ πενίᾳ οὐ κάμπτε- 10 σθαί μοι δοκεῖς μᾶλλον ἢ καλλωπίζεσθαι. Τό τε αἰσχύνεσθαι εἰδέναι, οὐ κατὰ ῥήτορας. Ἄλλ' οὐδὲ φωνὴ μιὰρά σοι, οὐδὲ γέγονας κακός, οὐδὲ ἀγοραῖος εἶ, οὐδέν τι τῶν τοιούτων ἔχεις, ἴν' εἴπω συντόμως, οἷς πλάττει τὸν ἀγοραῖον Δημόκριτος ὁ κρείττων εἰς δημαγωγίαν Ἀριστοφάνους. Ἄλλὰ ῥήτωρ καλούμενος, πάντα πρό- 15 τερον ἢ κατὰ τὸ ἦθος τελεῖς εἰς ῥήτορας. Μὴ τοίνυν θελήσης προέσθαι τῆς φιλοσοφίας ὅσον προεἴληφας, μηδὲ τὰ δευτέρα ἔχης ἐν τοῖς δευτέροις μᾶλλον ἢ τὰ πρῶτα ἐν τοῖς μεγίστοις. Εἰ δὲ καὶ τὰ πρῶτα τῶν ἐνταῦθα δοίμεν, μὴ ἀνάσχη ἀριστεύειν ἐν κολοιοῖς, ἀετὸς εἶναι δυνάμενος.

20 Μέχρι τίνος φυσώμεθα τοῖς μικροῖς καὶ χαμαὶ ἐρχομένοις καὶ παίζομεν ἐν μειρακίσκοις καὶ πλάσμασι καὶ ὑπὸ τῶν κρότων αἰρόμεθα; Μεταβῶμεν ἐντεῦθεν, ἄνδρες γενώμεθα, ρίψωμεν τὰ ὄνειράτα, παραδράμωμεν τὰς σκιάς, ἄλλοις παρῶμεν τὰ τερπνὰ τοῦ βίου καὶ πλεον ὀδυνηρά. Ἄλλους πραγματευέτω καὶ μεταρρι- 25 πτεῖτω καὶ παιζέτω, φθόνος, καὶ χρόνος, καὶ τύχη. Ὁ δὴ φασιν τῶν ἀνθρωπίνων τὸ ἄστατον καὶ ἀνώμαλον, ἐρρέτωσαν θρόνοι, δυναστεῖαι, πλοῦτοι, λαμπρότητες, ἐπάσματα, πτώματα, τὸ εὐτελὲς τοῦτο δοξάριον καὶ ἀπόπτυστον, ᾧ μᾶλλον ἀδοξήσειέ τις αἰρόμενος, ἢ γελώμενος τὰ τῆς μεγάλης ταύτης σκηνηῆς παίγνια τε καὶ θε- 30 ατρίσματα. Ἡμεῖς δὲ τοῦ λόγου περιδράζωμεν, καὶ Θεὸν ἀντὶ πάν-

27. «... ἦν δέ τις ἵππευειν δεδαῶς ἐθέλησιν ἀεΐδειν ἀμφοτέρων ἡμαρτεν. καὶ ἵπποσύνης καὶ ἀοιδῆς».

καὶ ἡ ποίηση ἀπαγορεύει σ' ὅποιον διδάχτηκε τὴν ἱππευτικὴ νὰ θέλει νὰ τραγουδήσει. Γιὰ ν' ἀποφευχθεῖ ποιό; Μήπως καὶ στὴν ἱππευτικὴ ἀποτύχεις ἀλλὰ καὶ στὸ τραγούδι²⁷.

Ποιά ὁμως εἶναι ἡ φυσικὴ ἰκανότητά σου; Τὸ μελέτησα καὶ μοῦ ἔγινε φανερό· ἡ συμπεριφορὰ πρῶτα καὶ τὸ γαλήνιο καὶ ἀπροσποίητο ἦθος καὶ ἡ ἀνεπιτηδειότητά σου στὶς ἀπάτες τῆς ζωῆς αὐτῆς. Ἐπειτα ἡ πνευματικὴ σου εὐφυΐα καὶ οἱ ὑψηλὲς σκέψεις σου καὶ ἡ εὐκολία στὰ θεωρητικά. Τρίτο, ἡ ἀπασχόληση μὲ τὴν ἀρρώστια σου καὶ ἡ σωματικὴ σου ἀδυναμία· ὁ Πλάτων νομίζει ὅτι κι αὐτὸ δὲν συντελεῖ λίγο στὴ φιλοσοφία. Ἄλλὰ εἶσαι καὶ σὲ ἡλικία, πὺρ τὰ πάθη πιά κατακάθονται. Καὶ ἡ φτώχεια δὲ νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ σὲ συντρίψει, ὅσο σὲ κάνει νὰ καυχιέσαι γι' αὐτὴν. Καὶ δὲν εἶναι σὲ σένα ρητορικὸ τέχνασμα νὰ νοιώθεις τὴν ντροπὴ. Οὔτε ἡ γλώσσα σου εἶναι βρωμερὴ, οὔτε κατάνησες κακός, οὔτε ἔχεις ἀγοραία συμπεριφορὰ, οὔτε τίποτ' ἄλλο παρόμοιο, γιὰ νὰ μιλήσω σύντομα, μ' ἐκεῖνα πὺρ φαντάζεται τὸν ἀγοραῖο τύπο ὁ Δημόκριτος, ὁ ἀνώτερος στὴ δημαγωγία ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη. Ἄλλὰ ὅταν λέγεσαι ρήτορας, πληρώνεις στοὺς ρήτορες τίμημα πὺρ δὲ συμφωνεῖ μὲ τὸ ἦθος σου. Μὴ θελήσεις λοιπὸν ν' ἀφήσεις νὰ χαθεῖ ὅσο πρόλαβες καὶ πῆρες ἀπὸ τὴ φιλοσοφία, μήτε νὰ εἶσαι δεύτερος μέσα στοὺς δεύτερους κι ὄχι πρῶτος μέσα στοὺς πρῶτους. Μὰ καὶ τὸ πρωτεῖο στὴ ρητορικὴ νὰ σοῦ ἀπονεύομε, μὴ δεχτεῖς νὰ ἀριστεύεις στὰ κοράκια, ἐνῶ μπορεῖς νὰ εἶσαι ἀετός.

Ὡς πότε θὰ μᾶς κάνουν νὰ περηφανευόμαστε πράγματα μικρά πὺρ σέρνονται στὸ χῶμα καὶ θὰ παίζομε μὲ παλικαρόπουλα καὶ παραμύθια καὶ θὰ πηγαίνομε στὰ ὑψηλὰ ἀπὸ τὰ χειροκροτήματα; Ἄς τὰ ξεπράσομε αὐτά, ἄς γίνομε ἄντρες, ἄς πετάξομε τίς φαντασίες, ἄς προσπεράσομε τοὺς ἰσκιους, ἄς ἀφήσομε σὲ ἄλλους τὰ εὐχάριστα τῆς ζωῆς πὺρ εἶναι δυσάρεστα μᾶλλον. Ὁ φθόνος, ὁ χρόνος καὶ ἡ τύχη ἄς πουλοῦν κι ἄς ἀγοράζουν ἄλλους κι ἄς τοὺς ρίχνουν ἐδῶ κι ἐκεῖ κι ἄς τοὺς ξεγελοῦν. Κι αὐτὰ πὺρ λένε ἀστάθεια καὶ ἀκαταστασία τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων, ἄστα νὰ πᾶνε· οἱ θρόνοι, οἱ ἐξουσίες, τὰ πλούτη, οἱ λαμπρότητες, οἱ ὑπεροψίες, ὁ πτώσεις, τοῦτο τὸ ἀσήμαντο καὶ κατάπτυστο δοξάριο, πὺρ μᾶλλον ἀδοξία θὰ προκαλέσει ὅταν ὑψωθεῖ κανένας ἢ ὅταν γελιέται μᾶλ-

των ἔχειν ἐλώμεθα, τὸ μόνον διαρκὲς ἀγαθὸν καὶ ἡμέτερον· ἴν' ἡμῖν καὶ τὸ ἐνταῦθα εὐδοκίμειν γένηται, τοῖς ἔτι μικροῖς, καὶ τοῦτο ζητοῦσιν, ἢ τὸ ἐκεῖθεν πάντως· ἐπειδὴ τῆς ἀρετῆς ἄθλον. Θεὸν γενέσθαι, καὶ τῷ καθαρστάτῳ φωτὶ καταστράπτεσθαι, τῷ ἐν τῇ 5 τρισσῇ μονάδι θεωρουμένῳ, ἧς νῦν μετρίως ἔχομεν τὰς αὐγὰς. Πρὸς ταῦτα ἴθι, πρόβαινε, περὶ τῇ διανοίᾳ, λαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, μηδαμοῦ στής τῶν ἐλπίδων, ἕως οὐ ἔλθῃς ἐπὶ τὸ ἄκρον ἐφετὸν καὶ μακάριον· καὶ ἡμᾶς ἐπαινέσεις, εὖ οἶδα, νῦν μὲν ὀλίγα, μικρῶ δὲ ὕστερον ἀφθονώτερα, ἐπειδὴν ἴδῃς σεαυτὸν ἐν οἷς ὑπι- 10 σχοῦμεθα, καὶ μὴ κενὴν μακαρίαν ταῦτα εὐρίσκῃς, μηδὲ διανοίας ἀναπλασμούς, ἀλλὰ πραγμάτων ἀλήθειαν.

ΡΘΘ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Τί φῆς; πείθομέν σε τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ μεταθήσῃ τὴν παιδευσιν, καὶ μεθ' ἡμῶν ταχθήσῃ τῶν ποτὲ κατὰ σέ, νῦν δέ, εἰ δίδως εἰπεῖν, ὑπὲρ σέ; ἢ δεῖ σου κατεπάδειν μακρότερα; μηδαμῶς, ὧ 15 θαναμάσιε, μὴ τοῦτ' ἀναμείνης. Αἰσχρὸν γὰρ τὸ πλεῖον ἔχοντα, τὸ πᾶν ἐλλείπειν. Εἰ γὰρ ἡ ἀρχὴ τὸ ἡμισυ τοῦ παντὸς γίνεται, τοῦ ἡμίσεως τὸ πλεόν τί ἄλλο γε, ἢ τὸ πᾶν; Εἰ μὲν οὖν ἀρκοῦντες ἡμεῖς εἰς παραίνεσιν, ἔχει ταῦτα καλῶς καὶ μηδὲν πλεόν ἐπιζητεῖσθω. Εἰ δὲ δεῖ σοι καὶ κρείσσονος συμβούλου, μετὰ βουλῆς μὴ οἰνοποτεῖν Σο- 20 λωμών σοι παρακελεύεται, ἵνα μὴ τῇ τοῦ βίου μέθῃ καὶ δίνῃ περιτραπῆς. Ἐγὼ δέ τί φημι μικρὸν τῆς συμβουλῆς παρατρέψας· μετὰ Θεοῦ βουλευού, καὶ οὐ διαμαρτήσεις τοῦ δέοντος.

28. «Τοῖς ἔτι μικροῖς»: ποῦ δὲν ἔχομε φτάσει στὸ σημεῖο νὰ περιφρονοῦμε τὴν ἀνθρώπινη δόξα.

29. Πιέζει τὸν Εὐδόξιο νὰ δεθεῖ στενότερα μὲ τὸ Θεό.

30. Ἐκκλ. 31,32.

λον ἀπὸ τὰ θεατρικὰ παιχνίδια τῆς μεγάλης αὐτῆς σκηνῆς. Ἐμεῖς ἄς ἀδράξομε τὸ λόγο κι ἄς προτιμήσομε νὰ κρατήσομε τὸ Θεὸ ἀντὶ ὅλα τὰ ἄλλα, τὸ μόνο ἀγαθὸ ποὺ διαρκεῖ καὶ ποὺ εἶναι δικό μας. Ἔτσι καὶ τὴν ἐδῶ εὐδοκίμησή μας θὰ ἐπιτύχομε, ἐμεῖς ποὺ εἴμαστε μικροὶ²⁸ ἀκόμα καὶ ζητοῦμε αὐτὸ τὸ πράγμα, καὶ τὴν ἐκεῖ ὀπωσδήποτε. Ἐπειδὴ τὸ ἔπαθλο τῆς ἀρετῆς εἶναι νὰ γίνομε θεοί, νὰ καταφωτιστοῦμε ἀπὸ τὸ ὀλοκάθαρο φῶς, ποὺ λάμπει στὴν τριπλῆ μονάδα καὶ ποὺ τῶρα ἔχομε μετρημένη τὴν ἀνταύγειά της. Πρὸς αὐτὸ βιάζε, προχώρα, μὲ φτερωτὸ νοῦ, πιάσου ἀπὸ τὴν αἰώνια ζωὴ, μὴν πεῖς στὶς ἐλπίδες σου πουθενὰ ὡς ἐδῶ, ὥσπου νὰ φτάσεις στὸ τέλος κάθε ἐπιθυμίας καὶ μακαριότητος. Ἐμένα, εἶμαι βέβαιος, θὰ μ' ἐπαινέσεις τῶρα λίγο, ἀλλὰ ἀμέσως πιὸ ὕστερα πολὺ περισσότερο, ὅταν βρεθεῖς σ' αὐτὰ ποὺ σοῦ ὑπόσχομαι καὶ διαπιστώσεις πὼς δὲν εἶναι κούφια μακαριότητα ἢ πλάσματα φαντασίας, ἀλλ' ἀλήθεια πραγματική.

179. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ²⁹

Τί ἔχεις νὰ πεῖς; Σὲ πείθω μὲ τὰ λόγια μου αὐτὰ καὶ θ' ἀλλάξεις εἶδος παιδείας καὶ θὰ ἀκολουθήσεις τὴ δική μας; Ἀκολουθούσαμε κάποτε ἐσένα, μὰ τῶρα, ἂν μοῦ ἐπιτρέπεις νὰ πῶ, πηγαίνομε ψηλότερά σου. Μήπως πρέπει νὰ σοῦ ἀπαγγεῖλω μεγαλύτερο ξόρκι; Ὅχι, θαυμάσιε, μὴν περιμένεις καθόλου τέτοιο πράγμα. Εἶναι ντροπὴ νὰ ἔχεις τὸ περισσότερο κι ἔπειτα νὰ στερηθεῖς τὸ πᾶν. Ἄν ἡ ἀρχὴ εἶναι τὸ ἥμισυ τοῦ παντός, δὲν πρέπει τὸ περισσότερο ἀπὸ τὸ μισὸ νὰ εἶναι ὀλόκληρο τὸ πᾶν; Ἄν ἡ συμβουλή μου σοῦ φτάνει, τὸ πράγμα πηγαίνει καλὰ καὶ μὴ ζητᾶς τίποτα παραπάνω. Ἄν ὅμως σοῦ χρειάζεται καὶ καλύτερος σύμβουλος, ὁ Σολομῶν³⁰ σὲ παρακινεῖ νὰ πίνεις τὸ κρασί σου μὲ τὸ νοῦ σου, γιὰ νὰ μὴ σὲ παρασύρει τὸ μεθύσι καὶ ἡ δίνη τῆς ζωῆς. Ἐγὼ θ' ἀλλάξω λίγο τὴ συμβουλή καὶ θὰ σοῦ πῶ· 'νὰ στοχάζεσαι μὲ τὸ Θεὸ καὶ δὲ θὰ ἀστοχήσεις αὐτὸ ποὺ πρέπει'.

ΡΠΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Πατρὸς μὲν εἷς ἀγαθοῖο, φίλον τέκος, οἷα πυνθάνομαι περὶ σοῦ. Μόνον ἐπαίρου, καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε· καὶ ἡμεῖς εὐφημήσομεν, κἂν μὴ πω τὴν φιλοσοφίαν ὁμολογῆς. Οὐ γὰρ οἷς λέγεις προσέχομεν μᾶλλον, ἢ οἷς ποιεῖς· ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν φιλοσοφίαν, σφόδρα φιλόσοφον. Ὁ περὶ τοῦ Λυσίου τοῦ ρήτορος φησιν ὁ κριτικὸς Διονῦσιος, ὅτι τὸ ἄτεχνον αὐτοῦ λίαν ἔντεχνον ἦν.

ΡΠΔ'. ΣΑΤΟΥΡΝΙΩΙ

Εἰ καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ὕψος ἀπρόσιτον, ἀλλὰ φιλάνθρωπον ἢ φιλία, δι' ἣν ἐθαρρήσαμεν ταύτην σοι προσαγαγεῖν τὴν παράκλη-
10 σιν. Πᾶσιν οἷς εὖ πεποιήκας ἡμῖν, καὶ τοῦτο πρόσθετες· τὸν λογιώ-
τατον υἱὸν ἡμῶν Εὐδόξιον, ἄνδρα καὶ βίῳ καὶ λόγῳ τῆς σῆς ἀρε-
τῆς ἄξιον, καὶ τ' ἄλλα ἡδέως ἰδεῖν καταξίωσον, καὶ τῆς παρὰ σοῦ
προστασίας ἀξιῶσαι, περὶ ὧν ἂν δέηται τῆς σῆς καλοκαγαθίας.
Ἡμεῖς δὲ ἀντιδώσομεν τὰς εὐχάς, ᾧ μόνῳ δυνατὸν ἡμῖν τοὺς εὐερ-
15 γέτας ἀμείβεσθαι.

ΡΠΒ'. ΓΡΗΓΟΡΙΩΙ ΝΥΣΣΗΣ

«Οἴμοι ὅτι ἡ παροιμία μου ἐμακρύνθη»· καί, τὸ κεφάλαιον

31. Ὁ Εὐδόξιος δὲν ἀποφασίζει καὶ ὁ Γρηγόριος τὸν ἐνισχύει.

32. Ψαλμ. 44,5.

33. Συνιστᾷ τὸν Εὐδόξιο στὸ Σατουρνίνο πού τὸ ἔτος αὐτὸ (383) εἶχε ἀναλάβει τὴν ὑπατεία.

34. Ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ στὴν κατηγορία ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ Εὐλάλιου, ἐξά-

180. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ³¹

Εἶσαι ἀπὸ ἐξαίρετο πατέρα, ἀγαπητό μου παιδί, ὅπως μαθαί-
νω γιὰ σένα. Μόνο, σηκώσου, προχώρησε μ' ἀνησυχία καὶ βασί-
λευσε³². Ἐγὼ θὰ σέ ἐπαινέσω κι ἄς μὴ δηλώνεις ἀκόμα πίστη στὴ
φιλοσοφία. Γιατί δὲν προσέχω τὰ λόγια σου περισσότερο ἀπὸ ὅσα
κάνεις. Ἐξάλλου κι ὁ δισταγμὸς νὰ δηλώσεις πίστη στὴ φιλοσο-
φία εἶναι πολὺ φιλοσοφικὸς. Αὐτὸ λέει γιὰ τὸ Λυσία τὸ λογογρά-
φο ὁ κριτικὸς Διονύσιος, ὅτι ἡ ἀτεχνία του εἶναι πάρα πολὺ τεχνι-
κὴ.

181. ΣΤΟ ΣΑΤΟΥΡΝΙΝΟ³³

Ἄν καὶ τὸ ὕψος τῆς ἐξουσίας σου εἶναι ἀπλησίαστο, ἡ φιλία
ὡστόσο φέρνει κοντὰ τοὺς ἀνθρώπους· αὐτὴ μ' ἔκανε νὰ σοῦ δια-
τυπώσω τὴν παράκληση αὐτή. Κοντὰ σέ ὅσες εὐεργεσίες μου
ἔχεις κάνει πρόσθεσε καὶ τούτη· τὸν καταρτισμένο στὰ γράμματα
γιό μου Εὐδόξιο, πὺ εἶναι ἀντάξιος τῆς ἀρετῆς σου μὲ τὸ βίο του
καὶ τὸ λόγο του, δέξου νὰ τὸν δεῖς μὲ καλὸ μάτι καὶ κάνε τον ἄξιο
τῆς προστασίας σου, σὲ ὅ,τι ζητάει ἀπὸ τὴν καλοσύνη σου. Ἐγὼ
θὰ σοῦ τὸ ἀνταποδώσω μὲ τίς προσευχές μου, πὺ εἶναι ἡ μόνη
ἀμοιβὴ πὺ μπορῶ νὰ καταβάλω στοὺς εὐεργέτες μου.

182. ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ³⁴

«Οἶμοι ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη»³⁵· καὶ ἡ ἀποκορύφω-

δέλφου τοῦ Γρηγορίου, στὴ Ναζιανζὸ ἐγίνε παρὰ τὴ θέληση τοῦ Γρηγορίου, γιὰ
νὰ μείνει ὁ ἴδιος. Ὁ Γρηγόριος δείχνει τὸ ἀντίθετο.

35. Ψαλμ. 119,5.

τῶν κ' κῶν, ἐν πολέμῳ καὶ στάσει τὰ ἡμέτερα, καὶ ἦν παρελάβομεν π..ρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων εἰρήνην, οὐκ ἐτηρήσαμεν. Ταύτην μὲν οὖν οἶδ' ὅτι αὐτὸς ἀποκαταστήσεις, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ σέ τε καὶ τὰ σὰ φέροντος Πνεύματος. Ἡμῶν δὲ μηδεὶς καταψευδέσθω, παρρακαλῶ, μηδὲ τῶν κυρίων τῶν ἐπισκόπων, ὅτι ἀκόντων ἡμῶν, ἄλλον ἐπεκήρυξαν ἡμῖν ἐπίσκοπον. Οὐ γὰρ τοσοῦτον αὐτοῖς ἀπερρίμμεθα, οὐδὲ οὕτως ἔχουσι πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθῶς. Ἀλλὰ πολλὰ δεηθεὶς διὰ τὴν ἔμαντοῦ νέκρωσιν, καὶ ἅμα τὸ βάρος φοβηθεὶς τῆς Ἐκκλησίας ἀμελλομένης, ταύτην τε ἤτησα παρ' αὐτῶν χάριν, οὔτε κανόνισιν ἐναντιουμένην, καὶ ἡμᾶς ἀναψύχουσαν, δοθῆναι τῇ Ἐκκλησίᾳ ποιμένα, ὃς καὶ δέδοται ταῖς σαῖς εὐχαῖς, ἄξιος τῆς ὑμετέρας θεοσεβείας· ὃν καὶ εἰς χειρᾶς σου τίθημι, τὸν αἰδεσιμώτατον Εὐλάλιον, τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον, οὗ καὶ ταῖς χερσὶν ἐναποψύξαιμι. Εἰ δέ τις οἶεται μὴ χρῆναι ζῶντος ἐπισκόπου ἄλλον χειρο-
15 τονεῖν, ἴστω μὴδ' ἐνταῦθα κρατῶν ἡμῶν. Πᾶσι γὰρ δῆλον, ὅτι μὴ Ναζιανζοῦ, Σασιμῶν δὲ προεβλήθημεν, εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον αἰδοῖ τοῦ πατρὸς, καὶ τῶν ἱκετευσάντων, ὡς ξένοι τὴν προστασίαν κατεδεξάμεθα.

ΠΠΓ'. ΘΕΟΔΩΡΩΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΙ

Ἔσχε τι παρ' ἡμῖν ὁ φθόνος, ὃν οὐδεὶς ραδίως διέφυγεν.
20 Ἴδου καὶ Καππαδόκαι στασιάζομεν, ἴν' οὕτως εἶπω· τὸ μὴ πρότερον ἀκουσθὲν, μηδὲ πιστευθὲν κακόν, ὅπως μὴ καυχῆσῃται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' εἰδῶμεν, ἅπαντες ὄντες ἄνθρωποι, καὶ μὴ προχειρῶς ἐτέρων καταγινώσκωμεν. Ἀλλ' ἐμοὶ τι κέρδος καὶ παρὰ τῆς συμφορᾶς (εἰ δεῖ παραδόξως εἰπεῖν), καὶ ὄντως ρόδα
25 ἐξ ἀκανθῶν, ὡς ἡ παροιμία, συλλέγομεν. Ἐγὼ γοῦν οὕτω πρότε-

36. Ὁ Θεόδωρος ἦταν ὁ προηγούμενος ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας εἴτε ἐπίσκοπος Τυάνων. Σ' αὐτὴν ἀντικρούει τὴν ἀποψη, λέγε κατηγορία, τοῦ Ἑλλαδίου τῆς Καισάρειας, ὅτι παραβιάστηκαν οἱ κανόνες, διότι ἐγκατέλειψε τὴν Ἐκκλησία γιὰ τὴν ὁποῖα εἶχε χειροτονηθεῖ.

ση τῶν κακῶν, τὰ ζητήματά μας εἶναι σὲ πόλεμο καὶ στάση· τὴν εἰρήνην ποῦ μᾶς παρέδωσαν οἱ ἅγιοι πατέρες δὲν τὴ φυλάξαμε. Αὐτὴ λοιπὸν εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐσὺ θὰ τὴν ἀποκαταστήσεις μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος ποῦ σὲ κινεῖ σὲ ὅλα. Γιὰ μένα ὁμως ἄς μὴ λέει ψέμματα κανένας ὅτι χωρὶς νὰ θέλω ὄρισαν στὴ θέση μου ἄλλο ἐπίσκοπο. Δὲ μ' ἔχουν παραπετάξει ὡς τόσο, οὔτε μ' ἐχθρεύονται τόσο πολὺ. Θερμοπαρακάλεσα πολὺ, ἐπειδὴ τὸ σῶμα μου εἶχε νεκρωθεῖ σχεδὸν καὶ συνάμα εἶχα φοβηθεῖ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν Ἐκκλησία ποῦ παραμελοῦσα κι ἔτσι τοὺς ζήτησα τὴ χάρη αὐτῆ, ποῦ καὶ στοὺς κανόνες δὲν ἦταν ἀντίθετη ἀλλὰ κι ἐμένα μ' ἀνακούφιζε· νὰ δοθεῖ δηλαδὴ στὴν Ἐκκλησία ποιμένας καὶ δόθηκε μὲ τὶς εὐχές σου ποιμένας ἄξιος τῆς εὐσέβειάς σου. Τὸν παραθέτω στὰ χέρια σου, τὸ σεβασμιότατο Εὐλάλιο, τὸ θεοφιλέστατο ἐπίσκοπο, ποῦ εἶθε νὰ κλείσω τὰ μάτια μου στὰ χέρια του. Ἄν ὁμως κανένας ἔχει τὴ γνώμη ὅτι δὲν πρέπει ὅταν ζεῖ ὁ πρῶτος νὰ χειροτονεῖται ἄλλος, νὰ ξέρει ὅτι μήτε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο δὲν ὑπερτερεῖ ἀπὸ μένα. Εἶναι γνωστὸ σὲ ὅλους ὅτι ὀρίστηκα ἐπίσκοπος Σασίμων κι ὄχι Ναζιανζοῦ, ἂν καὶ ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὸν πατέρα μου κι αὐτοὺς ποῦ μὲ παρακάλεσαν δέχτηκα ὡς φιλοξενούμενου γιὰ λίγο τὴν ἐπισκοπεῖα.

183. ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΘΕΟΔΩΡΟ³⁶

Πέτυχε κάτι καὶ σ' ἐμένα ὁ φθόνος, ποῦ κανένας δὲν ξέφυγε εὐκολα. Νὰ ποῦ στασιάζομε κι οἱ Καππαδόκες, γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, δεινὸ ποῦ δὲν εἶχε ἀκουστεῖ οὔτε ἦταν δυνατὸ νὰ γίνει πιστευτό, γιὰ νὰ μὴν καυχηθεῖ κανένας ἄνθρωπος μπροστὰ στὸ Θεό³⁷, ἀλλὰ νὰ συνειδητοποιήσομε ὅτι εἴμαστε ὅλοι ἄνθρωποι καὶ νὰ μὴν κατηγοροῦμε εὐκολα τοὺς ἄλλους. Ἐγὼ ὁμως εἶχα κι ἀπὸ τὴ συμφορὰ κάποιο κέρδος (ἂν μπορῶ νὰ παραδοξολογήσω) καὶ πράγματι μαζεύω ρόδα ἀπὸ ἀγκάθια, ὅπως λέει ἡ παροιμία. Πρωτίτερα οὔτε

37. Α' Κορ. 1, 29.

ρον οὔτε κατ' ὄψιν συντετωχηκῶς τῇ σῆ εὐλαβείᾳ, οὔτε διὰ γραμ-
 μάτων ὠμίληκῶς, ἀλλὰ τῇ περὶ σοῦ φήμῃ μόνῃ καταυγαζόμενος,
 νῦν εἰς ἀνάγκην ἤλθον τῆς διὰ τῶν γραμμάτων ἐντευξεως, καὶ χά-
 ρις πολλῇ τῷ τοῦτο χαρισαμένῳ. Τὸ μὲν οὖν τοῖς ἄλλοις ἐπισκό-
 5 ποις, περὶ ὧν ἐπέστειλας, γράφειν, οὕτω γὰρ τούτου καιρός, παρα-
 λείψομαι. Καὶ ἅμα ἡ ἀρρωστία ὀκνηροτέρους ἡμᾶς πρὸς τοῦτο κα-
 θίστησιν· ἃ δέ σοι γράφομεν, κάκεινοις διὰ σοῦ γράφομεν. Πανσά-
 σθω περιεργαζόμενος τὰ παρ' ἡμῖν, ὁ κύριός μου καὶ θεοφιλέστα-
 τος Ἑλλάδιος ὁ ἐπίσκοπος. Οὐ πνευματικῇ γάρ, ἀλλὰ ἐριστικῇ
 10 ταῦτα ζητεῖ περίοδῳ· οὐδὲ ἀκριβείᾳ κανόνων, ἀλλ' ὀργῆς ἐκπλη-
 ρώσει, ὡς δῆλόν ἐστιν ἐκ τοῦ καιροῦ καὶ πολλῶν τῶν σὺν τούτῳ
 κекινημένων ἔξω τοῦ λόγου· χρῆ γὰρ οὕτω λέγειν, καὶ μὴ λυπεῖν.
 Ἐγὼ γὰρ εἰ μὲν τοῦ σώματος οὕτως εἶχον ὡς Ἐκκλησίας δύνα-
 σθαι προστατεῖν Ναζιανζοῦ, ἢ τὴν ἀρχὴν ἐπεκηρύχθην, ἀλλὰ μὴ
 15 Σασίμοις, ὡς τινες ὑμᾶς πείθουσιν οὐκ ὀρθῶς· οὐχ οὕτως ἡμῖν
 ἄθλιος, οὐδὲ τῶν θείων διατάξεων ἀμαθής, ὡς ἡ τῆς Ἐκκλησίας
 ὑπεριδεῖν, ἢ τὴν τοῦ βίου ραστώνην μεταδιώκειν, πρὸ τῶν ἀποκει-
 μένων μισθῶν ταῖς κάμνουσι κατὰ Θεὸν καὶ τὸ πιστευθὲν τάλαν-
 τον ἐπεργαζόμενοις. Τί γὰρ μοι τῶν πολλῶν πόνων ὄφελος καὶ
 20 τῶν μεγάλων ἐλπίδων, περὶ τῶν μεγίστων βουλευσαμένῳ κακῶς;
 ἐπειδὴν δὲ καὶ τὸ σῶμα κακῶς ἔχει μοι, ὃ πᾶσι δῆλόν ἐστι· καὶ βά-
 ρος οὐδὲν ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως ἔδεισα ταύτης, δι' ἣν εἶπον αἰτίαν·
 καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐώρων ἐχομένην ἡμῶν, βλαπτομένην δὲ περὶ
 τὰ καίρια, καὶ λελυμένην σχεδὸν ἐκ τῆς ἐμῆς λύσεως, ἐδεήθην καὶ
 25 πρότερον καὶ νῦν τῶν κυρίων μου καὶ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκό-
 πων, τῶν πατριωτῶν λέγω, δοῦναι τῇ Ἐκκλησίᾳ κεφαλὴν, ἣν σὺν
 Θεῷ δεδώκασι, ἀζίαν καὶ τῆς ἐμῆς ἐπιθυμίας καὶ τῶν ὑμετέρων
 εὐχῶν. Ταῦτ' οὖν αὐτὸς γίνωσκε, κύριε τιμιώτατε, καὶ τοὺς λοι-
 ποὺς ἐπισκόπους ἀναδίδαξον καὶ ἀποδέχεσθαι, καὶ συνεπιψηφι-
 30 ζειν, καὶ μὴ βαρεῖν τὸ ἡμέτερον γῆρας ταῖς διαβολαῖς πειθομένους.

στήν ὄψη δὲν ἔτυχε ν' αντικρίσω τὴν εὐλάβειά σου, οὔτε νὰ ἐπικοινωνήσω μαζί σου μ' ἐπιστολή, ἀλλὰ ἤμουν κι ἐγὼ μέσα στὴ λάμπη τοῦ ὀνόματός σου μονάχα. Τώρα βρέθηκα στὴν ἀνάγκη νὰ ἐπικοινωνήσω μαζί σου μ' ἐπιστολή καὶ πολὺ εὐχαριστῶ αὐτὸν ποὺ μοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα. Δὲν εἶναι καιρὸς ἀκόμα καὶ θὰ παραλείψω αὐτὰ ποὺ μοῦ ἔλεγες στὴν ἐπιστολή σου νὰ γράψω στοὺς ἄλλους ἐπισκόπους. Συνάμα ἡ ἀρρώστια μὲ κάνει σ' αὐτὸ πιὸ ἀναβλητικό· αὐτὰ ὅμως ποὺ γράφω σ' ἐσένα διαμέσου ἐσένα τὰ γράφω καὶ σ' ἐκείνους. Ἦς σταματήσει ὁ κύριος μου ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἑλλάδιος ν' ἀσχολεῖται μὲ τὰ δικά μου. Γιατὶ δὲν τὰ περιεργάζεται σὲ πνευματικὴ ἀλλὰ σὲ περίοδο ἐρίδων, οὔτε σὲ σχέση μὲ τὴν ἀκριβὴ τήρηση τῶν κανόνων, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ὀργή του, ὅπως εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν περίσταση κι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ποὺ ἔχουν κινηθεῖ μαζί του δίχως λόγο. Πρέπει νὰ λέγονται αὐτὰ καὶ νὰ μὴν προκαλοῦν λύπη. Ἐγὼ δηλαδὴ ἂν ἦταν τέτοια ἡ σωματικὴ μου κατάσταση ὥστε νὰ μπορῶ νὰ προΐσταμαι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ναζιανζοῦ, γιὰ τὴ ὁποία εἶχα ἀνακηρυχθεῖ στὴν ἀρχὴ κι ὄχι τῶν Σασιμῶν –ὅπως θέλουν μερικοὶ ἐσφαλμένα νὰ πιστέψεις– δὲ θὰ ἤμουν τόσο ταλαίπωρος καὶ ἀκατατόπιστος στὶς θεῖες διατάξεις, ὥστε ἢ ν' ἀδιαφορῆσω γιὰ τὴν Ἐκκλησία ἢ νὰ ἐπιδιώξω τὴν εὐκολία τῆς ζωῆς μου, παραβλέποντας τὶς ἀμοιβές ποὺ περιμένουν ὅσους κοπιάζουν στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ κι ἐργάζονται ν' αὐξήσουν τὸ τάλαντο ποὺ τοὺς ἐμπιστεύθηκε. Ποιὸ τ' ὄφελος ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κόπους καὶ τὶς μεγάλες ἐλπίδες, ὅταν δὲ σκεφτῶ ὀρθὰ γιὰ τὰ μέγιστα; Ὅταν ὅμως εἶναι καὶ τὸ σῶμα μου σὲ κακὴ κατάσταση, πράγμα ποὺ ὅλοι βλέπουν, κι ὅταν ἀπὸ τὴν ἀποχώρησή μου αὐτὴ δὲ φοβήθηκα κανένα βᾶρος, γιὰ τὸ λόγο ποὺ εἶπα, κι ὅταν ἔβλεπα τὴν Ἐκκλησία νὰ στηρίζεται σ' ἐμένα, νὰ ζημιώνεται ὅμως στὰ κρισιμότερα σημεῖα καὶ νὰ διαλύεται σχεδὸν μὲ τὴ δική μου διάλυση, παρακάλεσα καὶ πρῶτα καὶ τώρα τοὺς κυρίους μου καὶ θεοφιλέστατους ἐπισκόπους, τῆς πατρίδας μου ἐννοῶ, νὰ δώσουν κεφαλὴ στὴν Ἐκκλησία. Καὶ τὴν ἔδωσαν μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι ἄξια τῆς ἐπιθυμίας μου καὶ τῶν εὐχῶν σου. Αὐτὰ λοιπὸν νὰ τὰ ξέρεις, ἐντιμότατε κύριε μου, καὶ μετάδωσέ τα καὶ στοὺς ἄλλους ἐπισκόπους καὶ νὰ τὸν ἀποδεχτοῦν καὶ νὰ

Προσκείσθω δὲ κάκεῖνο τοῖς γράμμασι· τὸν κύριόν μου τὸν θεοφιλέστατον συλλειτουργὸν Βοσπόριον, εἰ μὲν ἢ παρ' ὑμῶν ἐξέτασις εὐρίσκει περὶ τὴν πίστιν κακόν, ὃ μὴδὲ λέγειν ἐστὶ θεμιτὸν (ἐὼ γὰρ τὸν μακρὸν χρόνον καὶ τὴν μαρτυρίαν τὴν ἡμετέραν), αὐτοὶ τοῦτο
 5 κρίνατε. Εἰ δὲ ἢ τῶν παροικιῶν ζήτησις τὴν κακοδοξίαν δημιουργεῖ, καὶ νέον τὸ ἐγκλημα, μὴ ταῖς διαβολαῖς παρασύρεσθε, μὴδὲ ἰσχυροτέρας τῆς ἀληθείας ποιεῖσθε, παρακαλῶ, μὴ πολλοὺς εἰς ἀθυμίαν καταστήσητε τῶν εὐπράττειν προηρημένων. Ἐρρωμένος, εὐθυμος, προκόπτων κατὰ Θεόν, χαρισθείης ἡμῖν καὶ τῇ Ἐκκλη-
 10 σίᾳ, τὸ κοινὸν σεμνολόγημα.

ΡΡΔ'. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΙ

«Πληρώσαι Κύριος πάντα τὰ αἰτήματά σου» (καὶ μὴ ἀπαξιώσης πατρὸς εὐχὴν)· ἰκανῶς γὰρ τὸ γῆρας ἀνέπαυσας, καὶ γενόμενος μέχρι Παρνασσοῦ, καθὼς προεκλήθης, καὶ τὴν ἐπενεχθεῖσαν τῷ τιμιωτάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ συκοφαντίαν ἐλέγξας.
 15 Ἐπειδὴ φιλοῦσιν οἱ πονηροὶ τὰς ἑαυτῶν αἰτίας περιτρέπουν εἰς τοὺς ἐλέγχοντας. Ἰσχυρότερος μὲν γὰρ πάσης κατηγορίας ὁ χρόνος τοῦ ἀνδρός, καὶ ὁ βίος, καὶ ἡμεῖς οἱ πολλάκις τὰ αὐτὰ καὶ ἀκούσαντες παρ' αὐτοῦ καὶ διδάξαντες, οἳ τε ἐκ τῆς πλάνης ἐπαναχθέντες καὶ προστεθέντες τῷ κοινῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας· ἐδεῖτο δὲ ὁμῶς
 20 πονηρὸς ὁ καιρὸς ὢν, καὶ ἀκριβεστέρας ἀποδείξεως, διὰ τοὺς ἐπηρεαστὰς καὶ κακοήθεις, ἦν αὐτὸς ἡμῖν ἐχαρίσω, μᾶλλον δὲ καὶ τοῖς κουφοτέροις καὶ ραδίως ὑπὸ τῶν τοιούτων ἀπατωμένοις. Ταῦτα δὲ εἰ θελήσειας καὶ μακροτέραν ὁδὸν ὑποστάς διὰ σεαυτοῦ μαρτυρήσαι, καὶ διαιτήσεις τοῖς ἀμφισβητούμενοις, μετὰ τῶν λοιπῶν
 25 ἐπισκόπων, ἔργον ποιήσεις πνευματικὸν καὶ τῆς σῆς τελειότητος

38. Ἄσεβεῖς ἄνθρωποι εἶχαν κατηγορήσει τὸν ἐπίσκοπό τους Βοσπόριο, ἐπειδὴ τοὺς ἠλεγε. Τὸ πράγμα τὸ ὀδηγήσαν στὸ σημεῖο νὰ τεθεῖ σὲ «ἀμφιβολία ἢ πίστη ἀπὸ ὀρθοδόξους». Ὁ Γρηγόριος ἀπὸ τὴν τραχύτητα τῆς ἀντίθεσης καὶ τῆς φιλίας του πρὸς τὸ Βοσπόριο παρακαλεῖ τὸν Ἀμφιλόχιο νὰ κάνει τὸ πᾶν γιὰ νὰ καταπέσει ἡ συκοφαντία, διαιτητεύοντας ἀνάμεσα στοὺς διαμαχόμενους.

ἐπικροτῆσουν καὶ νὰ μὴ στενοχωροῦν τὰ γηρατεῖά μου πιστεύοντας τις συκοφαντίες. Ἐὰς προστεθεῖ στὴν ἐπιστολὴ καὶ τὸ ἄλλο· τὸ θεοφιλέστατο κύριό μου καὶ συλλειτουργό Βοσπόριο, ἂν ἡ ἐξέτασή σου τὸν παρουσιάζει νὰ χωλαίνει στὴν πίστη, ποῦ δὲν κάνει μῆτε νὰ τὸ λέμε (ἀφήνω τὸ μακρὸ χρόνο τῆς ζωῆς του καὶ τὴ μαρτυρία τῆ δικῆ μου), αὐτὸ νὰ τὸ κρίνεις ὁ ἴδιος. Ἐὰν ὅμως τὴν κακοδοξία τῆ δημιουργεῖ ἢ ἐπιζήτηση τῶν γειτονικῶν περιφερειῶν καὶ εἶναι νέα ἢ κατηγορία, μὴν παρασύρεστε ἀπὸ τις διαβολές καὶ τις κάνετε παρακαλῶ ἀνώτερες ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, μῆτε κάνετε νὰ λυπηθοῦν πολλοὶ ἀπὸ ὅσους διάλεξαν νὰ περνοῦν ἤσυχα. Δυνατό, χαρούμενο, προκόβοντας στὸ θέλημα του νὰ σὲ χαρίσει ὁ Θεὸς σ' ἐμᾶς καὶ στὴν Ἐκκλησία, κοινὸ καύχημα καὶ τῶν δυὸ μας.

184. ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ³⁸

Νὰ ἐκπληρώσει ὁ Κύριος ὅλα τὰ αἰτήματά σου³⁹, σοῦ εὐχομαι καὶ μὴν ἀποκρούσεις τὴν εὐχὴ τοῦ πατέρα· ἀνάπαυσε ὅσο παίρνει τὰ γηρατεῖά μου κι ἔφτασε ὡς τὸν Παρνασσό, ὅπως παρακινήθηκες, καὶ διάλυσε τὴ συκοφαντία ποῦ εἶχαν ἀπευθύνει σὲ βάρος τοῦ ἐντιμότετου καὶ θεοφιλέστατου ἐπισκόπου. Γιατὶ ἀγαποῦν οἱ φαῦλοι νὰ γυρίζουν τὴν ἐνοχὴ τους σ' αὐτοὺς ποῦ τοὺς ἐλέγχουν. Ἡ ἡλικία τοῦ ἀνδρὸς εἶναι πιὸ ἰσχυρὴ ἀπὸ κάθε κατηγορία καὶ ὁ βίος του κι ἐγὼ ποῦ ἄκουσα ἀπ' αὐτὸν πολλὰς φορὲς καὶ δίδαξα τὰ ἴδια μ' αὐτὸν καὶ ὅλοι ὅσους ξαναγύρισε ἀπὸ τὴν πλάνη καὶ προστέθηκαν στὸ κοινὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἦταν οἱ καιροὶ πονηροὶ καὶ χρειαζόταν ἀπόδειξη ἀκριβέστερη γιὰ αὐθάδεις καὶ κακοήθεις καὶ τὴ χάρισε ἐσὺ σ' ἐμένα ἢ μᾶλλον καὶ στοὺς ἐπιπόλαιους, ποῦ ξεγελοῦνται εὐκολὰ ἀπὸ τέτοιους ἀνθρώπους. Ἐὰν τώρα θελήσεις νὰ τὰ ἐπιβεβαιώσεις αὐτὰ μὲ προσωπικὴ σου πείρα βαδίζοντας ἓνα μακρότερο δρόμο καὶ γίνεις διαιτητὴς γιὰ τ' ἀμφισβητούμενα σημεῖα μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους,

39. Ψαλμ. 19,7.

ἄξιον. Τὴν σὺν σοὶ ἀδελφότητα ἐγὼ τε καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες
προσαγορεύομεν.

ΡΠΕ'. ΝΕΚΤΑΡΙΩ

Ὅταν ἄλλος ἄλλο τι τῶν σῶν ἐπαινῇ, καὶ πάντες ὡς ἐν
ἀγορᾷ προβάλλονται τὴν σὴν εὐφημίαν, ἐγὼ τὰ κατ' ἐμαυτὸν συν-
5 εἰσφέρω, καὶ οὐδενὸς ἐλαττον, ὅτι καὶ τιμᾶν ὑμᾶς ἀξιοῖς, καὶ ὡς
τέκνον ἀγαπητὸν πατρὸς γῆρας παραμυθεῖσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν
ἐθάρρησα ταύτην προσαγαγεῖν τὴν παράκλησιν ὑπὲρ τοῦ αἰδεσι-
μωτάτου καὶ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Βοσπορίου, αἰσχνόμενος
μὲν, εἶγε τοσοῦτος ἀνὴρ τῶν ἡμετέρων δεῖται γραμμάτων, ᾧ καὶ
10 πολιτεία καὶ χρόνος βεβαιοῖ τὸ αἰδέσιμον· αἰσχνόμενος δὲ οὐχ
ἦττον τὸ σιωπᾶν καὶ τὸ μὴ τινα καὶ περὶ αὐτοῦ ποιήσασθαι λόγον,
φωνὴν ἔχων, καὶ πίστιν τιμῶν, καὶ πάντων μάλιστα τὸν ἄνδρα γι-
νώσκων. Τὴν μὲ οὖν περὶ τῶν παροικιῶν ἀμφισβήτησιν δηλαδὴ
αὐτὸς διαλύσεις κατὰ τὴν ἐν σοὶ τοῦ Πνεύματος χάριν καὶ τὴν τῶν
15 κανόνων ἀκολουθίαν. Ἐκεῖνο δὲ μὴ ἀνεκτὸν φανήτω τῇ σῇ εὐλα-
βείᾳ, τὸ δημοσίοις δικαστηρίοις τὰ ἡμέτερα στηλιτεύεσθαι. Κἂν
γὰρ ὡς Χριστιανοί, ὡσπερ οὖν εἰσι τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ, οἱ
τῶν τοιούτων κριταί, τί κοινὸν ξίφει καὶ Πνεύματι; Ἄν δὲ καὶ τοῦ-
το συγχωρήσωμεν, πῶς ἢ ποῦ δίκαιον τὸν περὶ πίστεως λόγον
20 συμπλέκεσθαι τοῖς ἄλλοις ἀμφισβητήμασι; σήμερον ἡμῖν κακόδο-
ξος ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Βοσπόριος; σήμερον πολὺα ταλαν-
τεύεται τοῦ τοσοῦτους μὲν ἐκ τῆς πλάνης ἐπαναγαρόντος, τοσαύτην
δὲ ἀπόδειξιν δεδωκότος ὀρθοδοξίας, διδασκάλου δὲ πάντων ἡμῶν;
Μὴ, παρακαλῶ, μὴ δῶς χώραν ταῖς τοιαύταις συκοφαντίαις· ἀλλ'

40. Ἡ γύρω ἀπὸ τὸ Βοσπόριο διαμάχη ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ δικαστεῖ ἀπὸ δικαστὲς αὐλικούς, πράγμα ἀπαράδεκτο γιὰ τὸ Γρηγόριο, κὶ ἄς ἦταν χριστιανοί. Ὁ Νεκτᾶριος ἔπειτ' ἀπ' αὐτὸ ἐπέτυχε ἀπὸ τὸ Θεοδόσιο θέσπιση νόμου, μὲ τὸν ὁποῖο ἀπαγόρευε νὰ διασύρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου καὶ ὅσων ὑπηρετοῦν στὴν Ἐκκλησία σὲ δικαστήρια ἀπὸ τακτικούς ἢ ἔκτατους δικαστὲς· ὅλες οἱ ἐκκλησιαστικὲς ὑποθέσεις ν' ἀνήκουν στὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐπισκόπου.

θὰ κάνεις ἔργο πνευματικὸ ἀντάξιο τῆς τελειότητάς σου. Τοὺς ἀδελφοὺς ποὺ εἶναι μαζί σου χαιρετοῦμε ἐγὼ καὶ ὄλοι ὅσοι εἶναι κοντά μου.

185. ΣΤΟΝ ΝΕΚΤΑΡΙΟ⁴⁰

Ὅταν ὁ ἕνας ἐπαινεῖ αὐτὴ σου τὴν ἀρετὴ καὶ ὁ ἄλλος μιὰν ἄλλη καὶ ὄλοι ὅπως γίνεται στὴν ἀγορὰ φωνάζουν προβάλλοντας τὸ καλὸ σου ὄνομα, δίνω κι ἐγὼ τὴ δική μου συνεισφορά ὄχι μικρότερη ἀπ' τῶν ἄλλων, ἀφοῦ μὲ κρίνεις ἄξιο νὰ μὲ τιμᾷς καὶ νὰ ἀνακουφίζεις, ὅπως ἕνα ἀγαπητὸ παιδί, τὰ γηρατειὰ τοῦ πατέρα του. Γι' αὐτὸ καὶ τώρα πῆρα τὸ θάρρος νὰ σοῦ κάνω τὴν παράκληση αὐτὴ γιὰ χάρη τοῦ πολυσέβαστου καὶ θεοφιλέστατου ἐπισκόπου Βοσπόριου. Ντρέπομαι βέβαια, γιὰτὶ ἕνας τόσο ἀξιόλογος ἐπίσκοπος ἔχει ἀνάγκη τίς ἐπιστολές μου, ποὺ καὶ ὁ βίος του καὶ ἡ ἡλικία του βεβαιώνουν πόσο σεβαστὸς εἶναι. Δὲν ντρέπομαι ὅμως λιγότερο νὰ σωπαίνω καὶ νὰ μὴ μιλήσω καθόλου γι' αὐτόν, ἐνῶ καὶ λόγο διαθέτω καὶ τὴ χριστιανικὴ πίστη προσκυνῶ καὶ γνωρίζω τὸν ἄνθρωπο περισσότερο ἀπὸ τὸν καθένα. Τὴν ἀμφισβήτηση λοιπὸν τῶν γειτονικῶν περιφερειῶν εἶναι φανερὸ πῶς θὰ τὴ διαλύσεις ἐσὺ μὲ τὴ χάρη τοῦ Πνεύματος ποὺ ἔχεις καὶ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων. Νὰ μὴ θεωρήσει ὅμως ἡ εὐλάβειά σου ἀνεκτό, νὰ στηλιτεύονται τὰ δικά μας πράγματα δημοσίᾳ στὰ δικαστήρια. Ἄκόμα κι ἂν εἶναι Χριστιανοί, ὅπως καὶ εἶναι μὲ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ οἱ δικαστὲς τῶν ζητημάτων αὐτῶν, τί κοινὸ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ ξίφος καὶ στὸ Πνεῦμα; Κι ἂν αὐτὸ τὸ συγχωρήσουμε, πῶς ἢ ποῦ εἶναι δίκαιο νὰ συμπλέκεται ὁ λόγος γιὰ τὴν πίστη μὲ τίς ἄλλες ἀμφισβητήσεις; Σήμερα θεωροῦμε κακόδοξο τὸ θεοφιλέστατο ἐπίσκοπο Βοσπόριο; Σήμερα κλονίζομε τὰ λευκὰ γηρατειὰ ἐκείνου ποὺ τόσους γύρισε ἀπὸ τὴν πλάνη, ποὺ ἔδωσε τέτοια ἀπόδειξη τῆς ὀρθοδοξίας του κι εἶναι δάσκαλος ὄλων μας; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ δώσεις τόπο σὲ τέτοιες συκοφαντίες. Ἄν σοῦ εἶναι δυνατό, εἰρήνευσε ὅσους στασιάζουν κι ἄς προστεθεῖ κι αὐτὸ στὸ

εἰ μὲν δυνατόν, εἰρήνευσον τὰ διεστῶτα, καὶ προστεθήτω τοῦτο τοῖς σοῖς ἐπαίνοις· εἰ δὲ μὴ, τοῦτό γε μὴ δέξῃ, καθυβρίζεσθαι πάντας ἡμᾶς διὰ τῆς τοιαύτης ἐπηρείας, οἷς καὶ συνεβίωσε καὶ συνεγήρασεν· οὓς οἶδας ἀκριβεῖς τῆς θεότητος κήρυκας καὶ μετὰ κινδύνων καὶ ἀκινδύνως καὶ μηδὲν ὑφαιρεῖν ἀνεχομένους τῆς μιᾶς καὶ ἀπροσίτου θεότητος. Καὶ ὑπὲρ ἡμῶν προσείχου, παρακαλῶ, σφόδρα καμινόντων τῇ ἀρρωστίᾳ. Τὴν σὺν σοὶ ἀδελφότητα ἐγὼ τε καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες προσαγορεύουσι. Ἐρρωμένος, εὐθυμος, εὐδόκιμος ἐν Κυρίῳ χαρισθείης ἡμῖν καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις τὸ κοινὸν
10 στήριγμα.

ΡΗΣΥ. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Τί ἂν ἐποίησας, εἰ παρῶν αὐτὸς εἶχον πράγματα; ἢ δῆλον, ὅτι πᾶσαν ἂν ἔθου σπουδὴν, ἐλευθερῶσαι με τῆς ἐπηρείας, εἴπερ τι δεῖ τοῖς προλαβοῦσι τεκμαίρεσθαι. Τοῦτο καὶ νῦν ἡμῖν χάρισαι διὰ τῆς κοσμιωτάτης ἀνεψιᾶς ἡμῶν, τῆς προσπιπτούσης σοὶ δι' ἡμῶν, αἰ-
15 δεσθεῖς μὲν τὴν ἡλικίαν τῆς ἰκετιδος, αἰδεσθεῖς δὲ καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν εὐλάβειαν, οὐ κατὰ τὰς πολλὰς οὖσαν γυναικας· αἰδεσθεῖς δὲ καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀπραγμοσύνην τῆς γυναικὸς καὶ τὸ παρὰ τῶν οἰκείων νῦν ἔχειν πράγματα, πρὸ πάντων δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν παράκλησιν. Ἡ μείζων δὲ χάρις τὸ τάχος τῆς εὐεργεσίας,
20 ἦν ἀπαιτοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ φιλόανθρωπον τῇ χήρᾳ καὶ ὁ ἄδικος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κριτὴς ἐχαρίσατο, ἀλλὰ μετὰ πολλὴν ἰκεσίαν καὶ προσεδρεῖαν. Παρ' ὑμῶν δὲ ὑπαρχέτω τὸ τάχος, ἵνα μὴ κάμνη μακρὰ ταῖς φροντίσι καὶ ταῖς ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς κακοπαθείαις· εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἶδα σαφῶς, ὅτι οἰκείαν αὐτῇ ποιήσει καὶ τὴν ἄλλο-
25 τριαν ἢ σὴ θεοσέβεια.

ἐγκώμιό σου. Ἄν ὄχι, τοῦτο τουλάχιστο μὴν τὸ δεχτεῖς, νὰ καθυβρίζομαστε ὅλοι ἐμεῖς μὲ τέτοια προσβολή, πού μαζί μας ἔζησε καὶ γέρασε καὶ πού μᾶς ξέρεις αὐστηροὺς κήρυκες τῆς θεότητος, καὶ μὲ κινδύνους καὶ χωρὶς κινδύνους καὶ πού δὲν εὐχόμαστε νὰ ἐξαιρεῖται τὸ παραμικρὸ ἀπὸ τῆ μία κι ἀπρόσιτη θεότητα. Καὶ παρακαλῶ νὰ προσεύχεσαι γιὰ μένα, γιὰτι ταλαιπωροῦμαι ἐξαιρετικὰ ἀπὸ τὴν ἀρρώστια. Τὴν ἀδελφότητα πού ἔχεις κοντὰ σου χαιρετοῦμε κι ἐγὼ κι ὅλοι ὅσοι εἶναι μαζί μου.

186. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁴¹

Τί θὰ ἔκανες, ἂν ἤμουν παρῶν ὁ ἴδιος καὶ εἶχα ζητήματα; Εἶναι φανερὸ ὅτι θὰ ἔκανες τὸ πᾶν νὰ μὲ ἐλευθερώσεις ἀπὸ τὶς ἀδικες προσβολές, ἂν μπορῶ νὰ συμπεράνω ἀπὸ τὴν προηγούμενη συμπεριφορὰ σου. Αὐτὴ τῆ χάρη κάνε μου καὶ τῶρα στὸ πρόσωπο τῆς σεμνότατης ἐξαδέλφης μου, πού σοῦ προσπέφτει μὲ τὸ πρόσωπό μου. Σεβάσου τὴν ἡλικία τῆς ἱκέτιδάς σου, σεβάσου τὴ διαγωγή καὶ τὴν εὐλάβειά της· δὲν εἶναι ὅμοια μὲ τὶς πολλὲς γυναῖκες. Σεβάσου ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ τὴν ἀσκησιὴ τῆς ἠσυχίας ἀπὸ τὴ γυναῖκα καὶ τὶς ἐνοχλήσεις πού τῆς προκαλοῦν οἱ δικοὶ της καὶ κυρίως καὶ τὴ δική μου παράκλησι. Ἡ πιὸ μεγάλη χάρη θὰ εἶναι ἡ ταχύτητα στὴν εὐργεσία πού ζητοῦμε. Στὸ Εὐαγγέλιο ἀκόμα καὶ ὁ ἀδικος κριτὴς ἔδειξε τὴ φιλανθρωπία του στη χήρα, ἀλλὰ βέβαια ἔπειτὰ ἀπὸ πολλὴ ἱκεσία κι ἐπιμονή. Ἀπὸ σένα ἂς ὑπάρξει ἡ ταχύτητα, γιὰ νὰ μὴν ὑποφέρει γιὰ πολὺ ἀπὸ τὶς φροντίδες καὶ τὰ βάσανά της στὴν ξενιτεία. Μολοντί ξέρω καλὰ ὅτι ἡ θεοσέβειά σου θὰ κάνει γιὰ ἐκείνην τὴ ξενιτεία πατρίδα της.

---

41. Ἡ ἐπιστολή γράφτηκε γιὰ νὰ ὑποστηρίξει συγγένισά του πού εἶχε ζητήματα ἀπὸ τοὺς δικούς της.

ΡΗΖ'. ΕΥΔΟΞΙΩι

Αίτιās τὸ μὴ γράφειν, οὐδὲ αὐτὸς ὦν, οἶμαι, τῶν πλεῖστα ἐπεσταλκότων, εἰ μὴ με ἡ νόσος λῆρον ποιεῖ καὶ ὦν εὖ πέπονθα ἐπιλήσιμονα. Καὶ τοί γε εἰ μὴ τι ἄλλο, ὡς ἀποθανοῦσιν ἡμῖν ὁ παρὰ τῶν σῶν λόγων ὠφείλετο ἐπιτάφιός, ὡς τέχνη τὸ λέγειν καὶ γράφειν. Ὁ μὲν οὖν ἔλεγχος τοσοῦτος· οὐδὲ γὰρ δεῖ φιλικῶς ἐγκαλοῦντας, ἔξω τῶν τῆς φιλίας ὅρων τοῦτο ποιεῖν. Ἄ δὲ περὶ τοῦ γλυκυτάτου υἱοῦ Νικοβούλου γράφεις, μεγάλα μὲν σφόδρα καὶ θαυμαστά καὶ ἰκανὰ συναρπάσαι πατρὸς εὐκολίαν, ραδίως οἷς βούλεται καὶ πιστεῦουσιν. Τότε δὲ ἀληθῆ εἶναι δεξόμεθα, ὅταν πείραν διδοῦς 10 ἡμῖν ὁ νέος, μὴ ἀνάξιός φάνηται, ἢ τῶν σῶν ὑποσχέσεων, ἢ τῶν ἡμετέρων ἐλπίδων.

ΡΠΗ'. ΣΤΑΓΕΙΡΙΩι

Ἀττικὸς σὺ τὴν παιδευσιν; Ἀττικοὶ καὶ ἡμεῖς. Νέων προκαθέξῃ; πάσης ἡλικίας ἡμεῖς. Τυποῖς πρὸς λόγον; ἡμεῖς πρὸς ἦθος. Πολλὰ κοινὰ πρὸς ἀλλήλους ἡμῖν· ἔν δὲ ἀντὶ πάντων καὶ πρὸ πάντων, ὁ γλυκύτατος υἱὸς ἡμῶν Νικόβουλος ἐν μέσῳ κείμενος. Ὡς 15 σὺ καλῶς ποιῶν, ἐπιδείξῃ καὶ τὴν παιδευσιν καὶ τὴν ἡμετέραν φιλίαν, εἴπερ σοι μέλει ταύτης. Οἶμαι δέ· καὶ γὰρ ἀθληταὶ παλαιοὶ νέοις τιμῶνται· καὶ τοσοῦτον, ὅσον καὶ τὰ τῆς νίκης ἄθλα προσφέροντες τούτοις, εὐγνώμονες εἶναι νομίζονται περὶ νόμους ἀθλήσε- 20 ως.

42. Ἡ ἐπιστολὴ ἐπιγράφεται στὸν Εὐδόξιο, γιατί συμφωνεῖ σὲ πολλὰ μετὶς ἄλλες πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς τοῦ Γρηγορίου. Ἄλλιῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιγραφεῖ σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς δασκάλους τοῦ Νικοβούλου.

187. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁴²

Μὲ κατηγορεῖς ὅτι δὲ σοῦ γράφω, ἐνῶ κι ἐσὺ δὲν εἶσαι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ μοῦ ἔχουν γράψει πολὺ, ἂν δὲ μ' ἔχει ξεκουτιάνει ἢ ἀρρώστια καὶ δὲ μ' ἔκανε νὰ ξεχνῶ τὶς εὐεργεσίες ποὺ δέχτηκα. Μολονότι, ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, μοῦ ὀφειλόταν σὰ νὰ εἶχα πεθάνει ὁ ἐπιτάφιος λόγος ἀπὸ σένα, ποὺ τέχνη σου εἶναι νὰ μιλᾷς καὶ νὰ γράφεις. Ὁ ἔλεγχος ὡς ἐδῶ δὲν πρέπει ἢ φιλικὴ ἐκτίμηση νὰ βγαίνει ἐξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς φιλίας. Ὅσα μοῦ γράφεις γιὰ τὸ γλυκύτατο γιό μου Νικόβουλο εἶναι ἐξαιρετικὰ κι ἀξιοθαύμαστα καὶ ἱκανὰ νὰ συναρπάσουν τὴν προθυμία τοῦ πατέρα νὰ πιστεύει εὐκολὰ ὅσα ἐπιθυμεῖ. Ἀλλὰ τότε μονάχα θὰ δεχτοῦμε πῶς εἶναι ἀληθινὰ, ὅταν δοκιμάσομε τὸ νέο καὶ μᾶς δώσει ἀποδείξεις ὅτι δὲν εἶναι ἀνάξιος τῶν δικῶν σου ὑποσχέσεων οὔτε τῶν δικῶν μου ἐλπίδων.

188. ΣΤΟΝ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟ⁴³

Ἔχεις ἐσὺ μόρφωση ἀθηναϊκὴ; Ἀθηναϊκὴ ἔχω κι ἐγώ. Εἶσαι πρῶτος ἀπὸ τοὺς νέους; Ἐγὼ ἀπὸ κάθε ἡλικία. Διδάσκεις λόγο, ἐγὼ ἦθος. Ἔχομε πολλὰ κοινὰ μεταξὺ μας. Κι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ κι ἀνώτερο ἀπὸ ὅλα ἓνα, ὁ γλυκύτατος γιός μου Νικόβουλος ἀνάμεσά μας. Σ' αὐτὸν ἐσὺ εἶναι καλὸ νὰ δείξεις τόσο τὴν κατάρτισή σου ὅσο καὶ τὴ φιλία μας, ἂν καθόλου σ' ἐνδιαφέρει. Καὶ νομίζω πῶς ναί· γιὰτι καὶ οἱ παλιοὶ ἀθλητὲς ἔχουν τὴν ἐκτίμηση τῶν νέων καὶ μάλιστα σὲ τόσο βαθμὸ, ὥστε ἀκόμα κι ὅταν τοὺς δίνουν τὰ ἔπαθλα τῆς νίκης νὰ θεωροῦνται ὅτι δείχνουν τὴν καλὴ διάθεσή τους σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς ἄθλησης.

43. Ὁ Γρηγόριος ζητεῖ ἀπὸ τὸ Σταγείριο νὰ τὸν τιμῆσει φροντίζοντας τὸν Νικόβουλο.

ΡΠΘ'. ΕΥΣΤΟΧΙΩΙ ΣΟΦΙΣΤΗΙ

Μίμησαί μοι τὸν Ἀλέξανδρον, ὃ θαυμάσιε· καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος ἴν' Ἀθηναίοις ἀρέσῃ φιλοτιμότερος ἦν, διὰ ταῦτά τοι καὶ θέατρον αἰεὶ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας τὰς Ἀθήνας ὠνόμαζεν, οὕτω καὶ σὺ τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι τι νομίσας, εἰ καὶ μηδαμῆ, ἀλλ' ἢ τῶν λόγων εἵνεκα καὶ τῶν Ἀθηνῶν αὐτῶν, πρὸς δὲ καὶ τοὺς κοινούς πατέρας τῶν λόγων αἰδούμενος, διπλασιάσαι προθυμήθητι τῷ καλῷ Προνοῖῳ τὴν περὶ λόγους σπουδὴν. Πάντως ὅ,τι ἂν εἰσενέγκῃς τῷ νέῳ, ἡμῖν τοῦτο εἰσοίσεις, οἳ καὶ παθεῖν εὖ ἐπιτήδειοι καὶ λόγων ἐπαινέται ἴσως οὐ φαῦλοι· εἰ καὶ κατωτέρω σοφιστικῶν θρόνων
10 καθήμεθα, σιωπῆς ἀκίνδυνον γέρας ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιτάξαντες.

ΡΔ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

ἮΩ Ὀδυσσεῦ, μάλα πῶς με καθίκεο, Σταγειρισμὸν ὄνειδίζων καὶ κατασοφιστεῦον ἡμῶν ἐπιμελέστατα. Καὶ σοῦ τὴν παρρησίαν ἐπαινῶ, ἐφ' οἷς γράφεις ἂ γράφεις. Κρεῖσσον γὰρ ἐκλαλεῖν τὸ λυποῦν, ἢ ἡρεμεῖν, ὡς ἐρεῖν ἀγνοοῦντας. Ἔχω τι καὶ ἐγκαλεῖν.
15 Ὅμως δὲ ἵνα νόμον φυλάξω δικαστικόν, ἀπολογῆσομαι πρότερον, εἴτα κατηγορήσω· καὶ ἀμφοτέρω μετὰ τῆς ἴσης εὐνοίας. Τῷ καλῷ Σταγειρίῳ προσῆλθε Νικόβουλος ὁ ἐμός, οὐ τι καθ' ἡμέτερόν γε νόον, μὴ τοῦθ' ὑπολάβῃς· οὐχ οὕτως ἢ τῶν Ἀθηνῶν ἐπιλήσιμων ἐγώ, ἢ τῆς σῆς φιλίας καὶ ἐταιρείας· ἀλλ' ὥρμησε παρ' ἑαυτοῦ καὶ
20 τοῦ πατρὸς οὕτω θελήσαντος· παρ' ἐμοῦ δὲ διὰ τῶν γραμμάτων

44. Στὸν Εὐστόχιο, ποῦ ἦταν συμμαθητὴς του στὴν Ἀθήνα, συνιστᾷ ὁ Γρηγόριος τὸν ἐξοχο νέο Προνόιο.

189. ΣΤΟ ΣΟΦΙΣΤΗ ΕΥΣΤΟΧΙΟ⁴⁴

Μιμήσου, σὲ παρακαλῶ ὡς θαυμάσιε, τὸν Ἀλέξανδρο καὶ ὅπως ἐκεῖνος ἔδειχνε μεγάλη φιλοτιμία γιὰ νὰ ἀρέσει στοὺς Ἀθηναίους, μὴν ξεχνᾷς ὅτι ὀνόμαζε πάντοτε τὴν Ἀθήνα θέατρο τοῦ βασιλείου του, ἔτσι κι ἐσύ, νομίζοντας πῶς εἶναι κάτι νὰ γίνεις σὰν κι ἐμένα, πού δὲν εἶμαι τίποτα βέβαια παρὰ χάρη στοὺς λόγους καὶ τὴν ἴδια τὴν Ἀθήνα, καὶ σεβόμενος ἀκόμα καὶ τοὺς κοινοὺς πατέρες τῶν λόγων, προσπάθησε νὰ διπλασιάσεις τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς λόγους τοῦ καλοῦ Προνοῖου. Ὅπως δὴποτε ὅ,τι προσφέρεις στὸ νέο, θὰ τὸ προσφέρεις σ' ἐμένα πού καὶ νὰ εὐεργετηθῶ εἶμαι κατάλληλος καὶ ὄχι κακὸς νὰ ἐπαινέσω τοὺς λόγους, μόλο πού κάθομαι χαμηλότερα ἀπὸ τοὺς θρόνους τῶν σοφιστῶν, ὀρίζοντας γιὰ τὸν ἑαυτό μου τὸ ἀκίνδυνο βραβεῖο τῆς σιωπῆς.

190. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁴⁵

Ἦ Ὀδυσσεά, μὲ χτύπησες καίρια, ὀνειδίζοντάς με γιὰ Σταγειρισμό, περιπλέκοντάς με στὰ σοφίσματά σου πολὺ προσεκτικά. Βέβαια ἀποδοκιμάζω τὸ θάρρος σου γι' αὐτὰ πού γράφεις. Εἶναι καλύτερο ν' ἀνακοινώσεις τί σὲ λυπεῖ, παρὰ νὰ ἠσυχάζεις καὶ νὰ μὴν ξέρεις τί νὰ πεῖς. Ἔχω νὰ σὲ κατηγορήσω καὶ γιὰ κάτι. Γιὰ νὰ τηρήσω ὅμως μιὰ δικαστικὴ ἀρχή, πρῶτα θ' ἀπολογηθῶ κι ἔπειτα θ' ἀπαγγείλω κατηγορία ἐναντίον σου· καὶ τὰ δύο ὅμως θὰ τὰ κάνω μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη. Ὁ Νικόβουλος ὁ δικός μου πῆγε στὸν καλὸ Σταγεῖριο καὶ μὴ νομίσεις ἀπὸ σκέψη δική μου. Δὲν ξεχνῶ τόσο εὐκόλα τὴν Ἀθήνα ἢ τὴ φιλία τῆ δικῆ σου καὶ τὴ συντροφιά. Πῆγε ὀλότελα αὐθόρμητα καὶ μὲ θέλημα τοῦ πατέρα του· ἐγὼ μονάχα τοῦ συνιστοῦσα μὲ γράμματα. Ἐδῶ εἶναι ἔλλειψη φιλίας κι

45. Ὁ Γρηγόριος ἀπολογεῖται στὸν Εὐστόχιο πού θύμωσε, γιὰτι προτιμήθηκε ὁ Σταγεῖριος κι ὄχι αὐτός. Καταφέρεται κατὰ τῶν σοφιστῶν πού ἀλληλοκατηγοροῦνται.

ἐνεχειρίσθη. Τί τοῦτο ἀφίλον ἢ ἀπάνθρωπον; Ἐπεὶ δὲ τὴν ἀπολογίαὶν ἔχεις, δέξαι καὶ τὴν κατηγορίαν.

Οὐκ ἐπαινῶ σου τοὺς κοροπλάθους καὶ τοὺς Τελχίνας, οἷς βάλλεις κακῶς τὸν ἀντίτεχνον, ἐπειδὴ νενίκηκε τοὺς ὁμο-
5 τέχνους ἀντιτέχνους καλεῖν. Μέχρι τίνος γὰρ ταῦτα; καὶ ποῦ στησόμεθα τῆς σοφιστικῆς ἐπηρείας; ἕως ἂν τί γένηται; ἕως ἂν θάνατος ἡμᾶς διακόψῃ τῆς πονηρίας; Ταῦτα γὰρ νέον μὲν ὄντα, φιλοτιμίας ἠττώμενον, κέρδους μεταποιούμενον, καὶ τότε με-
10 τρίας ποιεῖν, ἔχει τινὰ συγγνώμην (μικρὸν γὰρ τι Δημοσθενίσω σὴν χάριν)· ἐν τούτῳ δὲ τῆς ἡλικίας καὶ οὕτω πράττοντα, κυρίττειν τε καὶ κυρίττεσθαι, παντελῶς ἄωρον καὶ φιλόνεικον, οὐ μόνον ὅτι ἀπρεπὲς καὶ παντάπασιν ἀνελεύθερον, ἀλλ' ὅτι καὶ ραστώνη πολλῆ τοῦ πράγματος.

«Ὅπποῖόν κ' εἴπησθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις».

15 καθάπερ «ρεύματος ἀντιστρέφοντος»· πάλιν γὰρ Ὅμηρῳ συγγραήσομαι·

«...Τὸν ζῶντα δὲ ἀντιζεύειν»

παντελῶς ἀνεπίφθονον.

Τίς οὖν ἡ σοφία, ἐξὸν ἀρετῇ πρωτεύειν, ἠττᾶσθαι κακία ἢ
20 καὶ νικᾶν, ὃ πολλῶ χειρόν ἐστιν; ἀλλ' ἐγὼ γε καὶ τῶν δικαστῶν τοῦτο μέμφομαι, εἰρήσεται γὰρ τάληθές, ὅτι ἅ κολάζουσι κρίνοντες, ταῦτα ἐπαινοῦσιν ἀκροώμενοι. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἔχουσι τοὺς συνεπαινέτας καὶ τὴν κακίαν ἀνάπτοντας καὶ ταῖς σπουδαῖς ἄχρι τούτου μεμερισμένους· δέον, εἰ μὲν ἀπιστεῖται, μὴ
25 ἐπαινεῖσθαι· εἰ δὲ πιστεῖται, δημοσίᾳ κρίνεσθαι ἢ οὕτω, εἰ μὲν ψευδῆ, τοὺς καθ' ὧν ὁ λόγος· καὶ μὴ οὕτω, μέγιστον πρᾶγμα, τὴν τῶν εἰ γεγονότων ὑπόληψιν, οὕτω ραδίως παίζεσθαι.

46. Κοροπλάθοι= κεραμιστές, πηλοπλάστες, δημιουργοὶ πήλινων εἰδωλίων μὲ τὰ ὅποια ξεγελοῦνται τὰ παιδιά γιὰ νὰ ἠσυχάζουν.

Τελχίνες: πελασγικὴ ἱερατικὴ οἰκογένεια ποῦ πῆγε ἀπὸ τὴν Κρήτη εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Ρόδον, περίφημη γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν μετάλλων καὶ τὶς μαγικὰς τέχνες τῆς.

47. Ἰλιάδα Υ, 250.

ἀνθρωπιᾶς; Διάβασες τὴν ἀπολογία μου· ἰδοὺ τώρα καὶ ἡ κατηγορία.

Δὲν μπορῶ νὰ ἐπαινέσω τοὺς κοροπλάθους⁴⁶ καὶ τοὺς τεχνίτες, μὲ τοὺς ὁποίους καταδιώκεις ἐσφαλμένα τὸν ἀντίτεχνο, ἐπειδὴ νίκησε ἡ ἄποψη ν' ἀποκαλοῦν τοὺς ὁμότεχνους ἀντίτεχνους. Ὡς ποῦ θὰ πᾶνε αὐτά; Καὶ σὲ ποιό σημεῖο τῆς σοφιστικῆς αὐτῆς ζηλοτυπίας θὰ σταθοῦμε; Ὡσπου νὰ γίνει τί; Ὡσπου νὰ μᾶς σταματήσει ὁ θάνατος ἀπὸ τὴν κακία μας; Ὅταν εἶναι κανένας νέος καὶ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴ φιλοδοξία καὶ διεκδικεῖ κέρδος, συγχωρεῖται κάπως (ἄς μιμηθῶ λίγο γιὰ χάρη σου τὸ ὕφος τοῦ Δημοσθένη) νὰ τὰ κάνει αὐτά καὶ μάλιστα ὡς ἓνα σημεῖο. Ἀλλὰ σὲ τέτοια ἡλικία καὶ τέτοια κατάσταση νὰ διασύρεις καὶ νὰ διασύρεσαι^{46α} δημόσια εἶναι ὀλότελα ἄκαιρο καὶ δείχνει διάθεση γιὰ φιλονικία. Καὶ δὲν εἶναι ἀπρέπεια μόνο καὶ πλήρης ἀναξιοπρέπεια· τὸ πρᾶγμα συνοδεύεται κι ἀπὸ ἄμετρη εὐκολία:

«Ὅποιο λόγο κι ἂν πεῖς, τέτοιο θ' ἀκούσεις»⁴⁷,

γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦμαι πάλι τὸν Ὅμηρο ὅπως «ἓνα ρεῦμα ποῦ ἐπιστρέφει», τὸ

«ν' ἀνταποδίδεις ὁμως τὸ ζύσιμο σ' αὐτὸν ποῦ σὲ ζύνει»

δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ τὸ κατηγορήσει κανένας.

Τί σοφία λοιπὸν εἶναι αὐτή, ἐνῶ ἔχεις τὴ δυνατότητα νὰ πρωτεύεις στὴν ἀρετή, νὰ σὲ νικᾷ ἡ κακία ἢ καὶ νὰ νικᾷς μὲ τὴν κακία, ποῦ εἶναι πολὺ χειρότερο; Ἀλλ' ἐγὼ κατηγορῶ καὶ τοὺς δικαστὲς σὲ τοῦτο, θὰ πῶ τὴν ἀλήθεια· ὅσα τιμωροῦν ὅταν δικάζουν, αὐτὰ τὰ ἐπαινοῦν ὅταν τ' ἀκούν. Κι ὄχι αὐτὸ μονάχα. Εἶναι κι ἄλλοι πολλοὶ ποῦ τοὺς ἀκολουθοῦν στοὺς ἐπαινοὺς καὶ ἐρεθίζουν τὴν κακία καὶ εἶναι διχασμένοι στὶς ἐπιδιώξεις τους ὡς τὸ σημεῖο αὐτό. Ἐνῶ πρέπει, ἂν δὲν εἶναι πιστευτά, νὰ μὴν ἐπαινοῦνται, κι ἂν εἶναι πιστευτά, νὰ κρίνομαι δημόσια. Ἡ ἀλλιῶς· ἂν εἶναι ψεύτικα νὰ ἐλέγχονται οἱ κατηγοροὶ, ἂν εἶναι ὁμως ἀληθινά, οἱ κατηγορούμενοι. Καὶ ὄχι ἔτσι· ἡ ὑπόληψη εὐγενῶν ἀνθρώπων, πρᾶγμα ἀνεκτίμητο, νὰ περιπαίζεται ἔτσι εὐκολα.

Εἴ τι οὖν ἐμοὶ πείθεσθε (πρὸς γὰρ ἀμφοτέρους ὁ λόγος), τοὺς μὲν τοιούτους λόγους καὶ ψόγους χαίρειν ἐάσατε, εἰ μὴ τι ἄλλο, τὴν πολιὰν αἰδούμενοι, ἢ καὶ ἀποκείμενοι ἐν τοῖς αἰσχίστοις. Αὐτοὶ δὲ βουλευσάσθε τὴν παλαιὰν τιμῆσαι παραίνεσιν, τὴν, ὅταν ὁ βίος 5 ἱκανὸς ἦ, ἀρετὴν ἀσκεῖσθαι κελεύουσαν. Καὶ οὐκ ἐπιβουλεύετε μὲν ὑμῖν αὐτοῖς, ἐπιβουλεύετε δὲ ταῖς τῶν νέων ἐλπίσιν, οἱ πάντως ἂν τὰ δεινότατα πάθοιεν, εἰ λόγους ἀσκούμενοι κακίαν μάθοιεν, καὶ ταύτην οὐκ ἄμισθον, ὥσπερ οὐκ ἀρετῆς, ἀλλὰ ταύτης ἔχοντες ὑμᾶς διδασκάλους. Εἰ δέ σοι φορτικὸς εἶναι δοκῶ ταῦτα 10 γράφων, ἄμυνέ με τοῖς ἴσοις, καὶ αὐτὸς τι παραινέσας τῶν χρησίων, ἢ ἢ πειθόμενον ὠφελῆς, ἢ ἐγκαλῆς ἀντιτείνοντι.

Ρ4Α'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Οἶον ἠγνόησα! ὡς σκαιὸν λίαν καὶ ἀπαίδευτον! ἄνδρα σοφιστὴν ἐνουθέτησα τῆς ἀπονοίας, καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς παρομιίας τῆς ἰδιωτικῆς ἐπαιδευθὴν, φαλακρὸς ὢν κατὰ κριοῦ μὴ νυστάζειν ἀντὶ 15 προσώπου, μηδὲ σφηκίαν ἐγείρειν κατ' ἑμαυτοῦ, γλῶσσαν πρὸς τὸ κακῶς λέγειν ἐτοιμοτέρα. Τούτῳ μὲν οὖν οὐ πάνυ τι δυσχεραίνω (μετὰ πολλῶν γὰρ προσετέθη, ὥς γε πυνθάνομαι, εἰ δὲ ζώοις, καὶ πρὸ πολλῶν)· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον, ὅτι μὴ ἐπιστεύθη φιλικῶς τοῦτο ποιεῖν. Πλὴν ὑγαίνοις καὶ σῶμα καὶ ψυχῆν, καὶ τὴν γλῶσσαν κα- 20 τέχοις, εἰ δυνατόν· ἀλλὰ νῦν τό γε ἡμέτερον στέρξομεν.

Ρ4Β'. ΣΤΑΓΕΙΡΙΩΙ

Παρρησιάσομαι τι πρὸς σέ· καὶ γὰρ πέφυκα οὕτω καὶ βούλο-

48. Τὸ γνωστὸ «Primum vivere deinde philosophari», κάπως ἀλλιῶς δηλαδή, ἐφόσον ὑπάρχουν τὰ μέσα τῆς ζωῆς, νὰ φιλοσοφεῖτε, ὡς ἐντολή.

49. Ὁ Εὐστόχιος δὲν λείθεται καὶ ὁ Γρηγόριος τοῦ γράφει αὐτὴ τὴ σύντομη ἀλλὰ ὀξύτατη ἐπιστολὴ ἀπαντώντας στὶς κατηγορίες του.

50. Ὁ Γρηγόριος προσπαθεῖ νὰ καταπραῖνει τὸ Σταγεῖριο πού ξεσπαθώνει

Ἄπευθύνομαι καὶ στοὺς δύο. Ἐάν θέλετε νὰ με ἀκούσετε, ἀφήστε νὰ πᾶνε τὰ λόγια αὐτὰ καὶ οἱ κατηγορίες. Ἐάν ὄχι γιὰ τίποτα ἄλλο, τουλάχιστο ἀπὸ σεβασμὸ στὸ ἄσπρο μου κεφάλι ἢ ἐπειδὴ κουρασθήκατε ἀπὸ τὶς ἀσχημίες. Ἀποφασίστε νὰ τιμήσετε τὴν παλιὰ παραίνεση ποὺ λέει νὰ ἀσκεῖται ἡ ἀρετὴ, ὅταν ὑπάρχουν ἀρεκτὰ μέσα γιὰ τὴ ζωὴ⁴⁸. Καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι δὲν παθαίνετε τίποτα, καταστρέφετε ὁμως τὶς ἐλπίδες τῶν νέων, ποὺ θὰ πάθουν τὸ χειρότερο, θὰ μάθουν δηλαδὴ τὴν κακία, ἐνῶ διδάσκονται τὴ ρητορικὴ καὶ μάλιστα ὄχι δωρεάν, καθὼς ἔχουν ἐσᾶς δασκάλους τῆς κακίας καὶ ὄχι τῆς ἀρετῆς. Καὶ γιὰ νὰ μὴ νομίζεις πὼς εἶμαι ἐνοχλητικὸς γράφοντάς σου τὰ παρακάτω, ἀντίκρουσέ με μὲ τὰ ἴσα· δῶσε μου καμιὰ χρήσιμη συμβουλή, ὥστε ἢ νὰ με ὠφελήσεις ὅταν σὲ ἀκούσω ἢ νὰ με κατηγορεῖς ἂν σοῦ φέρω ἀντιρρήσεις.

191. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁴⁹

Τί πράγμα μοῦ διέφυγε! Τί χωριατιά εἶναι αὐτὴ καὶ τί ἀπαιδευσία! Τί ἀνοησία νὰ συμβουλέψω ἓνα σοφιστὴ! Οὐτε τουλάχιστο μὲ δίδαξε ἡ λαϊκὴ παροιμία· ὅποιος εἶναι φαλακρὸς νὰ μὴν κουτουλάει τὸ κριάρι, μήτε νὰ ξεσηκῶνει ἐναντίον του μιὰ σφηκοφωλιά', μιὰ γλώσσα δηλαδὴ ὀλοπρόθυμη νὰ λέει κακίες. Ἐλλ' αὐτὸ ἐπιτέλους δὲ μὲ θυμῶνει καὶ τόσο (μὲ συγκαταριθμησες ὅπως μαθαίνω μὲ τοὺς πολλοὺς), καὶ ἂν ἔχεις ζωὴ θὰ μὲ δεῖς νὰ ξεπερνῶ πολλοὺς. Πιο πολὺ θυμῶσα, γιὰτι δὲ μὲ πίστεψες ὅτι ἔπραξα φιλικά. Ἐλλ' εἶθε νὰ εἶσαι ὑγιὴς στὸ σῶμα καὶ στὴν ψυχὴ καὶ νὰ συκκρατεῖς τὴ γλώσσα, ἂν εἶναι δυνατό. Ἐλλὰ τώρα ὅσο ἀφορᾶ σ' ἐμένα, θὰ τὸ ὑπομείνω.

192. ΣΤΟ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟ⁵⁰

Θ' ἀναφερθῶ σὲ κάτι πρὸς ἐσένα μὲ θάρρος. Ἐτσι εἶμαι ἀπὸ

μαι. Εἰ δὲ μὴ μεταδοίης ἡμῖν τὸν Νικόβουλον, ἀδικήσεις. Φίλω τε γὰρ ἐσόμεθα προσκεκροκότες καὶ παρὰ σοῦ μηδὲν ἔχοντες πλέον. Εἰ δὲ δοίης ὅσον ἐλπίζομεν, εὐγνωμονήσεις καὶ ἀμφοτέρα ἡμῖν ὡς κάλλιστα ἔξει. Ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἀπολογησόμεθα, σὲ δὲ ἐπαινεσόμεθα. Εἰ δὲ δίδως ἡμῖν καὶ παραινέσαι σοι πατρικῶς, ἀλλὰ μὴ τῆ συνηθείᾳ τοῦ ἄρχειν τὴν συμβουλήν διαπτύσης· δέξει λόγον ἀνδρὸς τὰ τοιαῦτα οὐκ ἀμαθοῦς. Κατάθεσθέ ποτε τὰ ὄπλα, καὶ τὰς σφενδόνας, καὶ τὰς δεινότερας μελίας, τὰς γλώσσας, αἷς κατ' ἀλλήλων βάλλετέ τε καὶ τιτρώσκεσθε, καὶ ταῦτα ἐν ἐπαινέταις τοῖς σπουδα-
10 σταῖς. Καὶ κατάθεσθε τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσον προχειρότερον τοῦτο τῶν ὄπλων ἐστίν· ἵνα μὴ κακίας μᾶλλον ἢ ἀρετῆς ἐξηγήσθε τοῖς νέοις, καὶ εἰ μὴ τοῖς λόγοις, ἀλλὰ τοῖς πράγμασιν. Οἷς γὰρ τις χαίρει γινομένοις, ταῦτα καὶ σιωπῶν συμβουλεύει. Ἄν οὕτω ποιῆτε, ὑμᾶς τε αὐτοὺς ὀνήσετε, καὶ ἡμᾶς φίλους ἔξετε, καὶ οὐ φεύσεσθε
15 τὰς τῶν πεπιστευκῶτων ἐλπίδας. Οὗτός σοι τῶν ἐπὶ Νικοβούλῳ πόνων μισθός. Εἰ δὲ πείραν τελεωτέραν λάβοιμεν, τελεωτέραν καὶ τούτων ἀντιδώσομεν τὴν εὐφημίαν.

Ρ4Γ'. ΠΡΟΚΟΠΙΩ

Αἰσθάνομαί σου τῶν ἐγκλημάτων καὶ σιωπῶντος. Γάμους εἰσιτιῶμεν, ἴσως ἐρεῖς, καὶ ταῦτα τῆς χρυσῆς Ὀλυμπιάδος καὶ σῆς,
20 καὶ παρῆν ἐπισκόπων ὄμιλος· σὺ δὲ ἀπῆς ἡμῖν, ὁ γεννάδας, ἡ ἀπαξιώσας, ἡ κατοκνήσας. Οὐδέτερον, ὦ θαυμάσιε. Ἄλλ' οὐκ ἦν, οἶμαι, πράττοντα τραγικῶς, πανηγυρίζειν κωμικῶς, καὶ ἅμα παντελῶς ἄωρον καὶ οὐ γαμικόν, δύο ποδαλγοὶ περιφερόμενοι καὶ γελώ-

---

κι αὐτὸς καὶ τὸν καλεῖ ν' ἀκούσει τὸ λόγο, «ἀνδρὸς οὐκ ἀμαθοῦς περὶ τὰ τοιαῦτα», τοὺς ἀνταγωνισμοὺς δηλαδὴ τῶν σοφιστῶν μεταξὺ τους.

51. Ὁ Προκόπιος ἦταν θεῖος τῆς Ὀλυμπιάδας καὶ προστάτης. Ὁ Γρηγόριος ἀπολογεῖται γιατί δὲν πῆγε στὸ γάμο, ὅπου τὸν εἶχε καλέσει ὁ Προκόπιος. Σὲ εἴκοσι μῆνες ὁ σύζυγος πέθανε. Γράφτηκε τὸ 385 τὸ ἀργότερο, ἀρχές, ὅποτε εἶχε γίνει καὶ ὁ γάμος.

τῆ φύση μου καὶ θέλω. Ἐὰν δὲ μοῦ παραχωρήσεις τὸ Νικόβουλο, θὰ κάνεις ἀδικία. Γιατὶ θὰ ἔχω προσκρούσει σ' ἓνα φίλο κι ἀπὸ ἐσένα δὲν ἔχω τίποτα περισσότερο. Ἐὰν ὅμως μοῦ δώσεις ὅ,τι ἐλπίζω, θὰ δείξεις καλὰ αἰσθήματα, καὶ θὰ εἴμαστε ἄριστα ἀπὸ δύο ἀπόψεις. Σ' ἐκεῖνον θὰ ἔχω λόγο νὰ δώσω κι ἐσένα θὰ κάνω τὸν ἔπαινό σου. Ἐὰν μοῦ ἐπιτρέπεις ἀκόμα καὶ νὰ σέ συμβουλέσω πατρικὰ καὶ δὲ σέ κάνει ἡ συνήθεια τῆς ἐξουσίας νὰ περιφρονήσεις τὴ συμβουλή, δέξου τὴ συμβουλή ἐνὸς ἀνθρώπου ποῦ δὲν εἶναι ἄπειρος σ' αὐτά. Καταθέσετε τέλος τὰ ὄπλα καὶ τὶς σφενδόνες καὶ τὰ φοβερὰ κοντάρια, τὶς γλῶσσες ἐννοῶ, ποῦ χτυπᾶτε μ' αὐτὲς τοὺς ἄλλους καὶ σᾶς χτυποῦν κι αὐτοί, καὶ τοῦτο ἐνῶ θὰ δέχεστε τοὺς ἐπαίνους τῶν σπουδαστῶν. Καὶ καταθέσετέ τα τόσο περισσότερο, ὅσο ἡ κατάθεση εἶναι τὸ προχειρότερο ὄπλο, γὰ νὰ μὴ γίνεστε γιὰ τοὺς νέους ὁδηγοὶ στὴν κακία κι ὄχι στὴν ἀρετή· κι ἂν ὄχι στοὺς λόγους νὰ γίνετε στὰ πράγματα. Γιατὶ τὰ πράγματα γιὰ τὰ ὅποια χαίρεται κανένας ὅταν γίνονται, αὐτὰ συμβουλεύει μὲ τὴ σιωπὴ του. Ἐὰν κάνετε ἔτσι καὶ τοὺς ἑαυτοὺς σας θὰ ὠφελήσετε καὶ ἐμᾶς θὰ κάνετε φίλους σας καὶ δὲ θὰ διαψεύσετε τὶς ἐλπίδες ὅσων πίστεψαν σ' ἐσᾶς. Αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ μισθός σου γιὰ τοὺς κόπους σου γιὰ τὸ Νικόβουλο. Κι ὅσο πληρέστερες ἀποδείξεις λάβομε τόσο μὲ τελειότερους ἐπαίνους γι' αὐτὰ θὰ σὲ ἀνταμείψομε.

193. ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ⁵¹

Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι μὲ κατηγορεῖς κι ἄς σωπαίνεις. Κάναμε τὸ τραπέζι τοῦ γάμου, ἴσως πεῖς, καὶ μάλιστα τῆς χρυσοῦς Ὀλυμπιάδας καὶ δικῆς σου καὶ ἦταν παρόντες πλῆθος ὀλόκληρο ἐπίσκοποι. Ἐσὺ ὅμως, ὁ μεγαλοπρεπής, ἦσουν ἀπὸν ἢ γιατί ἔκρινες ἀνάξιο τὸ πρᾶγμα ἢ γιατί βαρέθηκες. ὦ θαυμάσιε, οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο. Ἀλλὰ νομίζω δὲν ἦταν δυνατό, ἀφοῦ ἤμουν σὲ κατάσταση τραγωδίας, νὰ πανηγυρίζω ὅπως σὲ κωμῳδία καὶ συνάμα θὰ ἦταν ὀλότελα ἄκαιρο κι ἀταίριαστο σὲ γάμο, νὰ βλέπεις δυὸ ζευγάρια πιασμένα πόδια νὰ τριγυρίζουν καὶ νὰ τραβοῦν τὰ γέλια

μενοι, μέσοι πηδώντων· ἵνα τί σοι καὶ προσπαίξωμεν γαμικῶς. Ἐπεὶ τῷ γε βούλεσθαι, καὶ πάρειμι, καὶ συνορτάζω, καὶ τῶν νέων τὰς δεξιὰς ἀλλήλαις τε ἐμβάλλω καὶ ἀμφοτέρας τῇ τοῦ Θεοῦ. Πρέπει γὰρ ὡσπερ ἄλλο σοι πᾶν ἀγαθόν, οὕτω δὴ καὶ τὴν συζυγίαν ἐπὶ παντὶ βελτίστω γενέσθαι καὶ κατὰ τὰς κοινὰς ἡμῶν εὐχάς.

Ρ4Δ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Ἴδου καὶ δευτέρος σοι γαμβρός· καὶ τὸ γλυκὸ φορτίον ἀποσκευάζῃ, καλῶς ποιῶν. Ἄργοι δὲ ἡμεῖς, ὡς ἂν αὐτὸς εἴποις· ὡς δὲ ὁ ἀληθὴς λόγος, ἀσθενεῖς, οὐκ ἄργοι. Πλὴν καλῶς ἡμῖν ἔχει τὰ ἐκ Θεοῦ. Τῶν μὲν γὰρ θορύβων ἄλλοις παρεχωρήσαμεν, τῆς φιλοσοφίας δὲ ἡμεῖς ἀπολαύσομεν, ἐπειδὴν Θεῷ συσταλῆς καὶ ὅλως τῶν ἄνω γένῃ, μηδενὶ δεσμῶ κατεχόμενος. Καὶ νῦν δὲ τοῖς γάμοις συνεισφέρομεν τὰς εὐχάς, ἃς ἔδει δωροφορεῖν ἡμᾶς τὸ κάλλιστον.

Ρ4Ε'. ΓΡΗΓΟΡΙΩι ΑΡΧΟΝΤΙ

Οὐκ ἐπαινῶ τὸν Ἡσίοδον, ὅτι τοὺς ὁμοτέχνους ἀντιτέχνους ὠνόμασε,

15 «Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει», (λέγων), «καὶ τέκτονι τέκτων»,

Οὐ γὰρ φθονεῖ μάλλον, ἢ προστρέχει τε καὶ ἀσπάζεται, ὡς ἐμὸς λόγος, καὶ ὡς οἰκείου περιέχεται. Ἄοιδος δὲ ἀοιδῶ τοσούτῳ πλέον, ὅσῳ καὶ λόγος ἐστὶ τούτοις τὸ σπουδαζόμενον. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς πεπονθῶς πρὸς τὴν σὴν λογιότητα, εἰ μὲν οὕτως εἶχον
20 τοῦ σώματος, ὥστε ταῖς τῆς ψυχῆς ὀρμαῖς ὑπουργεῖν δύνασθαι,

52. Τὰ ἴδια γιὰ τὸ γάμο ἄλλης ἀνεψιάς τοῦ Προκοπίου.

53. Μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτῆ τοῦ 385 ἐμπιστεύεται τὴν ἀδελφὴ του στὸν ἐπαρχο Γρηγόριο νὰ τὴν προστατέψει αὐτὴν καὶ τὰ παιδιὰ της ἀπὸ κάποιους ποῦ τὴν ἀδικοῦσαν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συζύγου της Νικοβούλου.

στη μέση τῶν χοροπηδηχτῶν, γιὰ νὰ ὑποχωρήσει λίγο ὁ λόγος μας καὶ στὰ γαμήλια παιγνίδια. Εἶδεμή, μὲ τὴ θέληση καὶ κοντά σας εἶμαι καὶ γιορτάζω μαζί σας καὶ βάζω τὸ δεξι χέρι τοῦ ἐνὸς νέου στὸ δεξι τοῦ ἄλλου καὶ τῶν δύο μαζί στὸ χέρι τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ εἶναι πρέπον, ὅπως κάθε ἄλλο ἀγαθὸ ἔτσι ἀκριβῶς καὶ ἡ σύζευξη νὰ γίνει γιὰ κάθε καλύτερο καὶ σύμφωνα μὲ τὶς δικές μας εὐχές.

194. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁵²

Νά, κι ἄλλος ἓνας γαμπρὸς γιὰ σένα· καὶ εἶναι ὠραῖο πού ξεφορτώνεσαι τὸ γλυκὺ φόρτωμα. Κι ἐγὼ εἶμαι ἀδρανῆς, θὰ πεῖς ἴσως, ἐνῶ δὲν εἶμαι ἀδρανῆς ἀλλὰ ἄρρωστος. Ὡστόσο εἶναι καλόδεχτο ὅ,τι δίνει ὁ Θεός. Παραχώρησα σ' ἄλλους τοὺς θορύβους κι ἐμεῖς θ' ἀπολαύσομε τὴ φιλοσοφία, ὅταν κι ἐσὺ περιοριστεῖς στὸ Θεὸ καὶ συμβαδίσεις ἀποκλειστικὰ μὲ τὰ ἄνω, χωρὶς νὰ σὲ κρατάει κανένας δεσμὸς στὴ γῆ. Στους γάμους τώρα συνεισφέρω τὶς εὐχές μου, πού εἶναι τὸ καλύτερο δῶρο πού ἔπρεπε νὰ κάνω.

195. ΣΤΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟ⁵³

Δὲν ἐπαινῶ τὸν Ἡσίοδο, πού ὀνόμασε ἀντίτεχνους τοὺς ὁμότεχνους, λέγοντας,

«Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει καὶ τέκτονι τέκτων».

Ὅχι δὲ φθονεῖ ἀλλὰ ἴσα ἴσα πού τρέχει σ' αὐτὸν καὶ τὸν ἀγκαλιάζει. Καὶ ἀκόμα περισσότερο ὁ τραγουδιστὴς μὲ τὸν τραγουδιστή, ὅσο τὸ κοινὸ σημεῖο τοῦ ἐνδιαφέροντός τους εἶναι ἡ φωνή. Αὐτὸ ἔχω πάθει κι ἐγὼ μὲ τὴ λογιότητά σου· ἂν ἡ κατάστασις τοῦ σώματός μου ἦταν τέτοια, πού νὰ μπορεῖ νὰ ὑπηρετεῖ τοὺς πόθους τῆς ψυχῆς μου, κανένας δὲ θὰ μπορούσε νὰ μὲ προλάβει· θὰ ἔτρεχα πρῶτος κοντά σου καὶ θὰ σ' ἀγκάλιαζα καὶ θὰ σὲ χαιρετοῦσα γιὰ

οὐκ ἂν μέ τις ἔφθη καὶ προσδραμῶν, καὶ περιπτυζάμενος, καὶ τὰ ἐπιβατήρια προσφθεγζάμενος. Ἄλλ' ἠλίφ μὲν ἐπισκοτεῖ νέφος, ἐμοὶ δὲ καὶ ἡ ἀρρωστία καὶ τὸ φθονερὸν τοῦτο σαρκίον καὶ δεσμοτήριον. Ἔρα δέξῃ μου τὴν ἐπιστολὴν ἀντὶ τῆς παρουσίας; *Ναὶ* 5 *δέξῃ*, λόγιός τε ὢν καὶ συγγνώμων, εὖ οἶδα τοῦτο, καὶ οὐκ εἰκάζειν ἔχω. Καὶ ἴν' εἰδῆς ὅσον θαρρῶ τῇ σῇ καλοκαγαθίᾳ, ἰδοὺ καὶ πρεσβείαν προσάγω σοι, σφόδρα ἡμῖν ἀναγκαίαν, καὶ πρὸς τῆς σῆς φιλίας αἰτῶ τὰ τῶν φίλων. Τὸν ἐμὸν Νικόβουλον ἀπὸ τῆς ἐμῆς δεξιᾶς ἐγχειρίζω σοι σὺν τοῖς ἀδελφοῖς, οὐ δώσοντα δίκην, ἀλλὰ 10 ληψόμενον, καὶ χήραν ἄωρον τὴν τούτων μητέρα, καὶ οἰκίαν ποτὲ λαμπρὰν οὖσαν καὶ ἀπόβλεπτον, ἕως περιῆν ὁ πολὺς ἡμῖν Νικόβουλος· νῦν δὲ οὐδὲ πενήθῃσι συγχωρηθεῖσαν, ἐκ τῶν ἤδη ἀναφανέντων κακῶν καὶ προσδοκωμένων, εἰ μὴ σοὶ τε παρασταίῃ καὶ τῇ σῇ δίκῃ στήναι πρὸς τὸν πονηρὸν δαίμονα, καὶ ἡμᾶς τιμῆσαι καὶ τὸ 15 ἀνθρώπινον αἰδεσθῆναι καὶ λαμπρὰν σεαυτῷ ποιῆσαι τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐποιίας.

Ρ4ΣΤ'. ΕΚΗΒΟΛΙΩ.

Βοήσομαί τι κατ' ἑμαυτοῦ· καὶ συγγνώμη τῷ ἀλγοῦντι τὰ ἀλγοῦντος φθέγγασθαι. Ὡσαρκίον πονηρὸν καὶ κακότηδες, οἷά με κακὰ δρᾶς! οἷα ἐργάζῃ! Ἐγγὺς ἀνήρ, ὃν καὶ πόρρω τυγχάνοντα με- 20 ταδιώκειν τῶν ἀναγκαίων ἦν, τῆς τε ἀρχικῆς ἀρετῆς εἵνεκα καὶ τῆς ἄλλης ἡμερότητος. Σὺ δὲ πονηρῶς ἔχεις, καὶ σχεδὸν ἀκινήτως, καὶ περιορᾶς, ἄλλους τοῦ ἀγαθοῦ μεταλαμβάνοντας, ἡμᾶς δὲ ζημιουμένους. Τὰ μὲν οὖν τῆς κατηγορίας τοιαῦτα. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔξαρκεῖ τὸ ἀποδύρασθαι μόνον ἃ πάσχομεν, ἀλλὰ δεῖ καὶ τινος 25 φαρμάκου πρὸς τὴν πληγὴν, τοῦτο ἐξεύρομεν, τὸ θαρρῆσαι πρὸς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, καὶ τοῖς γράμμασι σκιαγραφῆσαι τὴν παρουσίαν. Εἰ δὲ καὶ τὸ εὖ ποιεῖν ἡμᾶς ἐπιζητεῖς, βρῦων τὸ ἀγαθόν.

54. Αὐτὸς ποῦ συνιστᾷ τὴ σύζυγο τοῦ Νικόβουλου ἢ τὰ παιδιά τῆς εἶναι ὁ Ἐκηβόλιος, γίνεται τῆς ἀρρώστιας ποῦ τὸν ἐπιασε μετὰ τὴν ἐκλογὴν στὴ Ναζιανζὸ τοῦ Εὐλαλίου.

τὴν ἀνάληψη τῆς ἀρχῆς. Ἄλλὰ τὸν ἥλιο τὸν σκοτεινιάζει τὸ σύννεφο κι ἐμένα ἢ ἀρρώστια καὶ τὸ φθονερὸ τοῦτο σαρκίο καὶ δεσποτήριο. Θὰ δεχτεῖς ἄραγε τὴν ἐπιστολὴ ἀντὶ ἐμένα τὸν ἴδιο; Βέβαια γιὰτὶ εἶσαι λόγιος καὶ ἄνθρωπος ποὺ συγχωρεῖ, ὅπως ξέρω καὶ δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ ὑποθέτω. Καὶ γιὰ νὰ μάθεις πόσο θάρρος ἔχω στὴν καλοσύνη σου, ἰδοὺ ποὺ ἀναλαμβάνω αὐτὴ τὴν πρεσβεία, ἐξαιρετικὰ ἀπαραίτητη γιὰ μένα, καὶ ζητῶ ἀπὸ τῆς φιλίας σου νὰ ἐξυπηρετήσεις φίλους. Μὲ τὰ δύο μου χέρια σοῦ παραδίδω τὸ Νικόβουλό μου μαζί καὶ τ' ἀδέρφια του, ὄχι βέβαια γιὰ νὰ τοῦ ἐπιβάλλεις ποινὴ ἀλλὰ γιὰ νὰ τοῦ δώσεις τὸ δίκαιό του, ἐπίσης τῆς μητέρα τους, χήρα πρὶν τῆς ὥρας, καὶ τὸ σπίτι τους ποὺ ἦταν κάποτε λαμπρὸ καὶ τὸ ἔδειχναν ὅλα, ὅσο ζοῦσε ὁ ὀνομαστός Νικόβουλος. Τώρα δὲν τῆς δόθηκε ὁ καιρὸς μήτε νὰ πενήθει ἀπὸ τίς δυσκολίες ποὺ παρουσιάστηκαν καὶ ἄλλες ποὺ τὴν περιμένουν, ἂν δὲν πάρεις τὴν ἀπόφαση νὰ πολεμήσεις τὸν πονηρὸ δαίμονα, ἐμένα νὰ μὲ τιμήσεις, νὰ σεβαστεῖς τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία καὶ νὰ κάνεις τὴν ἀρχὴ σου λαμπρὴ εὐεργετώντας ἐμᾶς.

196. ΣΤΟΝ ΕΚΗΒΟΛΙΟ⁵⁴

Θὰ φωνάξω κάτι κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μου· καὶ πρέπει νὰ συγχωροῦμε ὅποιον ὑποφέρει καὶ λέει τὸν πόνο του. Σαρκίο γεμάτο κακία καὶ πονηρία, τί κακὰ μοῦ προξενεῖς καὶ τί παγίδες μοῦ στήνεις! Εἶναι κοντὰ μου αὐτός, ποὺ καὶ μακριὰ νὰ βρισκόταν, μοῦ ἦταν ἀπὸ τὰ πιὸ ἀπαραίτητα νὰ ἐπιδιώξω νὰ τὸν συναντήσω, τόσο γιὰ τὴν ἰκανότητά του νὰ ἄρχει ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἄλλη ἠπιότητά του. Ἐσὺ εἶσαι γεμάτο ἀρρώστια καὶ εἶσαι σχεδὸν σὲ ἀκίνησία καὶ ἀδιαφορεῖς ἂν ἄλλοι μετέχουν τὸ ἀγαθὸ, ἐνῶ ἐγὼ ζημιώνομαι. Γι' αὐτὰ ἔχω νὰ σε κατηγορήσω. Ἐπειδὴ ὅμως δὲ φτάνει μόνο νὰ θρηνήσουμε γιὰ τὰ δεινὰ μας, ἀλλὰ ἡ πληγὴ μας ἔχει ἀνάγκη κι ἀπὸ κάποιον φάρμακο, αὐτὸ εἶναι ποὺ βρῆκα, τὸ θάρρος ποὺ μοῦ δίνει ἢ ἐπιστολὴ αὐτὴ καὶ ἡ ὑποδήλωση τῆς παρουσίας μου μὲ τὸ γράμμα. Ἄν ὅμως ἐπιζητεῖς νὰ μ' εὐεργετήσεις, ὦ σὺ ποὺ πηγάζεις τὸ ἀγα-

προσάγομεν θαρροῦντες οἰκίαν ἐλεεινὴν καὶ φιλανθρωπίας ἀξίαν, χήραν μετ' ὄρφανῶν ἐτι θερμῶν ἐν τοῖς δάκρυσι, τὴν τε ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν λέγω, καὶ τοὺς ταύτης παῖδας, οἱ πατὴρ ἀγαθοῦ γεγονότες, καὶ πολλὰ μὲν βασιλεῦσι καμόντος ἐν ὄπλοις οὐκ ἀνωνύμως, 5 ἀλλὰ καὶ λίαν λαμπρῶς, πολλὰ δὲ τοῖς ἄρχουσιν ὑμῖν ὑπουργήσαντος (εἴ τινα Νικόβουλον ἀκούεις), κινδυνεύουσι νῦν πάσχειν τὰ χαλεπώτατα. Μετὰ γὰρ τὴν τῶν φίλων ἔκδοσιν καὶ τοὺς ὄρους ἐκείνους, οὓς ἐπὶ τῇ ἐξετάσει ὑπέστησαν, νῦν πάλιν ἐπηρεάζειν ἐπιχειροῦσι τοῖς ὄρφανοῖς.

Ρ4Ζ'. ΓΡΗΓΟΡΙΩι ΤΩι ΝΥΣΣΗΣ

10 Ὁρμημένον με πρὸς ὑμᾶς κατὰ πᾶσαν σπουδὴν καὶ μέχρις Εὐφημιάδος γενόμενον, ἐπέσχεν ἡ σύνοδος ἦν αὐτοῖς τελεῖτε τοῖς ἀγίοις μάρτυσι, καὶ τὸ μὴ μετασχεῖν ταύτης οἶόν τε εἶναι διὰ τὴν ἀρρωστίαν, καὶ ἄλλως βαρὺν ἂν γενέσθαι τῇ ἀκαιρίᾳ. Ὁρμηται δὲ ὁμοῦ μὲν, ἐπισκεψόμενος ὑμᾶς οὕτω διὰ μακροῦ, ὁμοῦ δὲ θαυμα-
 15 σόμενός σε τῆς καρτερίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἦν φιλοσοφεῖς (πυνθάνομαι γὰρ) ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ἀγίας ἀδελφῆς ὑμῶν καὶ μακαρίας, ὡς ἀνὴρ ἀγαθός τε καὶ τέλειος, καὶ Θεῶ παριστάμενος, καὶ πάντων μᾶλλον εἰδὼς τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα· καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις βαρύτερόν ἐστιν ἐν τοῖς τοιούτοις, τοῦτο κουφότατον κρίνων τὸ
 20 τοιαύτη μὲν συζῆσαι, τοιαύτην δὲ παραπέμψαι, καὶ εἰς τὰς ἀσφαλεῖς ἀποθέσθαι μονάς, ὥσπερ θημωνιὰν ἄλωνος κατὰ καιρὸν συγκομισθεῖσαν, ἴν' εἴπω τὸ τῆς θείας Γραφῆς· καὶ τῶν μὲν τερπνῶν τοῦ βίου μετασχοῦσαν, τὰ δὲ λυπηρὰ διαφυγοῦσαν τῷ μέτρῳ τῆς ἡλικίας, καὶ πρὶν ἐπὶ σοὶ πενθῆσαι, παρὰ σοῦ τιμηθεῖσαν τῇ καλῇ
 25 κηδεῖα καὶ τοῖς τοιούτοις ὀφειλομένη. Ποθῶ δὲ καὶ αὐτός, εὖ ἴσθι,

55. Ἐπιστολὴ παραμυθητικὴ στό Γρηγόριον γιὰ τὸ θάνατο τῆς Θεοσεβίας, ἀδελφῆς του, ποῦ ὁ Γρηγόριος τὴν ἀποκαλεῖ «συζυγὸ του», προφανῶς γιατί βοήθησε στὰ καθήκοντά του τὸν ἀδελφό της ἐπίσκοπο Νύσσης.

θό, σοῦ φέρνω μὲ ἐμπιστοσύνη ἓνα σπίτι δυστυχημένο κι ἀξιολύπητο, χήρα μὲ τὰ ὄρφανά της πού ἀκόμα δὲ στέγνωσαν τὰ δάκρυά τους. Ἐννοῶ μ' αὐτὰ τὴν ἀδελφή μου καὶ τὰ παιδιά της. Εἶναι παιδιά σπουδαίου πατέρα πού ἀγωνίστηκε πολὺ γιὰ τοὺς βασιλεῖς στὸν πόλεμο ὄχι ἀνώνυμα ἀλλὰ μὲ πολλὴ γενναιότητα ἴσα ἴσα καὶ πρόσφερε πολλὲς ὑπηρεσίες σὲ σᾶς τοὺς ἄρχοντες. Θά 'χεις ἀκούσει γιὰ κάποιον Νικόβουλο πού τὰ παιδιά του τώρα κινδυνεύουν νὰ πάθουν ὄ,τι χειρότερο. Μετὰ τὴν παράδοση τῶν φίλων τους καὶ τοὺς ὄρκους ἐκείνους πού εἶχαν δώσει κατὰ τὴν ἐξέταση, τώρα ἐπιχειροῦν πάλι νὰ βλάψουν τὰ ὄρφανά.

197. ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ⁵⁵

Ἐνῶ εἶχα ξεκινήσει νὰ ρθῶ σ' ἐσᾶς πολὺ βιαστικά κι εἶχα φτάσει ὡς τὴν Εὐφημιάδα, μὲ σταμάτησε ἡ σίναξη πού κάνετε σεῖς γιὰ τοὺς ἀγίους μάρτυρες· δὲν μπορούσα νὰ μετάσχω σ' αὐτὴν λόγω τῆς ἀρρώστιας μου καὶ ἐπιπλέον θὰ σᾶς ἔδινα βάρος σὲ μιὰ ἀκατάλληλη στιγμή. Καὶ ξενίκησα γιὰ δυὸ λόγους, ἓνα γιὰ νὰ σᾶς ἐπισκεφθῶ ἔπειτ' ἀπὸ πολὺν καιρὸ κι ἄλλο γιὰ νὰ θαυμάσω τὴν καρτερία σου καὶ τὴ φιλοσοφία, μὲ τὴν ὁποία δέχτηκες, ὅπως μαθαίνω, τὴ μετάσταση τῆς ἀγίας καὶ μακάριας ἀδελφῆς σας, σάν ἄνθρωπος καλὸς καὶ τέλειος, πού παραστέκεσαι στὸ Θεὸ καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸν καθένα γνωρίζεις τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα. Μ' αὐτὸ πού σὲ τέτοιες περιστάσεις εἶναι γι' ἄλλους πολὺ ὀδυνηρό, ἐσὺ τὸ κρίνεις παρὰ πολὺ ἐλαφρὸ, νὰ ζήσεις δηλαδὴ μὲ τέτοια ἀδελφή καὶ νὰ τὴν προπέμψεις καὶ νὰ τὴν ἐξασφαλίσεις στὶς οὐράνιες κατοικίες σάν τὴ θημωνιά στ' ἄλωνι πού θερίστηκε στὸν καιρὸ της⁵⁶, γιὰ νὰ πῶ τὸ λόγο τῆς Γραφῆς· πού δοκίμασε τὰ τερπνὰ τῆς ζωῆς, ξέφυγε ὁμως τὰ λυπηρὰ στὸ μέτρο τῆς ἡλικίας της καὶ προτοῦ πενήθησε ἐσένα, ἔλαβε ἀπὸ σένα τὴν τιμὴ κηδεῖας λαμπρῆς, πού χρεωστοῦμε στοὺς ἀνθρώπους ὅπως αὐτή. Καὶ νὰ ξέ-

56. Ἰωβ 5, 26.

τὴν μετάστασιν, εἰ καὶ μὴ καθ' ἡμᾶς (πολὸν γὰρ τοῦτο εἰπεῖν), ἀλλ' εὐθὺς μεθ' ἡμᾶς. Ἄλλὰ τί χρὴ παθεῖν πρὸς Θεοῦ νόμον πάλαι κερρατικότερα, ὃς ἔχει Θεοσεβίαν τὴν ἐμὴν (ἐμὴν γὰρ ὀνομάζω τὴν κατὰ Θεὸν ζήσασαν, ἐπειδὴ κρείττων ἢ πνευματικὴ συγγένεια τῆς 5 σωματικῆς). Θεοσεβίαν τὸ τῆς Ἐκκλησίας καύχημα, τὸ τοῦ Χριστοῦ καλλώπισμα, τὸ τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς ὄφελος, τὴν γυναικῶν παρρησίαν· Θεοσεβίαν, τὴν ἐν τοσοῦτῳ κάλλει τῶν ἀδελφῶν εὐπρεπεστάτην τε καὶ διαφανεστάτην· Θεοσεβίαν τὴν ὄντως ἱεράν, καὶ ἱερέως σύζυγον, καὶ ὁμότιμον, καὶ τῶν μεγάλων μυστηρίων 10 ἀξίαν· Θεοσεβίαν, ἣν καὶ ὁ μέλλων ὑπολήφεται χρόνος, ἐν στήλαις ἀθανάτοις κειμένην, ταῖς ἀπάντων ψυχαῖς τῶν τε νῦν ἐγνωκότων καὶ τῶν ὕστερον ἐσομένων; Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ πολλάκις ταύτην ἀνακαλῶ. Ἐντρυφῶ γὰρ καὶ τῇ μνήμῃ τῆς μακαρίας. Οὗτος ἐκείνη τε παρ' ἡμῶν ἐπιτάφιος ἐν βραχεῖ πολὺς καὶ σοὶ παρακλητικὸς λό- 15 γος, καίπερ ἄλλους τὰ τοιαῦτα παρακαλεῖν δυναμένῳ διὰ τὴν ἐν πᾶσι φιλοσοφίαν. Τὴν δὲ συντοχίαν (ἐπεὶ καὶ ταύτην ποθοῦμεν) νῦν μὲν ἀφηρήμεθα, δι' ἣν εἶπον αἰτίαν. Συνευχόμεθα δὲ ἡμῖν αὐτοῖς, ἕως ἂν ἔτι ὑπὲρ γῆς ὦμεν, καὶ μὴ τὸ κοινὸν ἡμᾶς διαζεύξῃ τέλος, ᾧ πλησιάζομεν. Διὸ καὶ πάντα φέρειν ἀναγκαῖον ἡμῖν, ὡς οὔτε 20 ἡσθησομένοις, οὔτε ἀνιασομένοις μακρότερα.

Ρ4Η'. ΝΕΜΕΣΙΩΙ

Ἐπαινοῦσί τινες τὸν Πυθαγόραν τὸν Σάμιον, ὅτι θῦσαι δεῖσαν αὐτῷ (ἐπειδὴ γε ἄλλως οὐκ ἐπῆνει τὸ θῦειν, πηλίνῳ βοῖ τὴν θυσίαν ἀφωσιώσατο· μηδὲ γὰρ χρῆναι νεκρὰ νεκροῖς καθαίρειν,

57. Ἡ Θεοσεβία ἦταν γνήσια ἀδελφὴ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης. Οὔτε σύζυγός του οὔτε σύζυγος τοῦ Ναζιανζινοῦ.

58. Ὁ Νεμέσιος, ἄνθρωπος μὲ ἐξαίρετη μὀρφωση, ἦταν διοικητὴς τῆς Καπαδοκίας μὲ ἀμοιβαῖα αἰσθήματα σεβασμοῦ μὲ τὸ Γρηγόριο, ἂν καὶ ὁ Νεμέσιος ἦταν ἐθνικός. Ὁ Γρηγόριος τὸν εἶχε περὶ πολλοῦ καὶ ὁ Νεμέσιος τὸν βοήθησε στὴν ἐξαρση τῆς ἀρρώστιας του τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Εὐγνωμονώντας ὁ Γρηγόριος τοῦ ἔστειλε ποίημα κατὰ τῶν εἰδώλων γιὰ νὰ τὸν φέρει στὶς τάξεις τῶν Χριστιανῶν, πράγμα ποῦ φαίνεται ὅτι ἐπέτυχε. Στὸ Νεμέσιο ἀποδίδε-

ρεις, ποθῶ κι ἐγὼ τὴ μετάσταση, κι ἂν ὄχι ὅπως ἐσεῖς (αὐτὸ ἴσως εἶναι πολὺ νὰ τὸ πῶ), ὅμως ἔρχομαι ἀμέσως ἔπειτα. Τί νὰ κάνομε ὅμως μπροστὰ στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ ποὺ ἰσχύει ἀπὸ παλιὰ κι ἔχει τὴ Θεοσεβία⁵⁷ τὴ δική μου (λέω δική μου αὐτὴν ποὺ ἔζησε κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι ἡ πνευματικὴ συγγένεια ἀνώτερη ἀπὸ τὴ σωματικὴ); Ἐχει τὴ Θεοσεβία τὸ καύχημα τῆς Ἐκκλησίας, τὸ κῶσμημα τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὠφέλεια τῆς δικῆς μας γενιᾶς, τὸ στήριγμα τῶν γυναικῶν. Τὴ Θεοσεβία, ποὺ ξεχώριζε κι ἔλαμπε μὲ τὴν τόση ὁμορφιά ἀνάμεσα στ' ἀδέρφια της. Τὴ Θεοσεβία τὴν πραγματικὰ ἱερὴ καὶ σύντροφο καὶ ὁμότιμη ἱερέα καὶ ἄξια τῶν μεγάλων μυστηρίων. Τὴ Θεοσεβία, ποὺ θὰ τὴ σεβαστεῖ κι ὁ χρόνος ποὺ ἔρχεται, ἐπειδὴ κείτεται σ' ἀθάνατα μνημεία, στὶς ψυχὲς ὄλων ὅσοι τὴ γνώρισαν κι ὅσοι θὰ ρθοῦν ἔπειτα. Καὶ μὴ ἀπορήσεις ποὺ ἐπαναλαμβάνω τὸ ὄνομά της. Μοῦ κάνει εὐχαρίστηση ἡ μνήμη τῆς μακαριστῆς Θεοσεβίας. Αὐτὸς εἶναι ἀπὸ μέρος μου ὁ ἐπιτάφιος λόγος της περιεκτικὸς στὴ συντομία του κι ὁ λόγος ὁ παρηγορητικὸς γιὰ σένα, μολονότι μπορεῖς ἐσὺ ν' ἀπευθύνεις ἀνάλογη παρηγοριά σὲ ἄλλους μὲ τὴν τέλεια φιλοσοφία ποὺ σὲ διακρίνει. Τὴν ἀντάμωσή μας (γιατὶ κι αὐτὴ τὴν ποθῶ) σοῦ εἶπα γιὰ ποιοῦ λόγου τὴν ἔχασα. Ἄλλ' ἂς εὐχόμεστε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο, ἐωσότου βρισκόμαστε πάνω στὴ γῆ καὶ δὲ μᾶς ἔχει χωρίσει τὸ κοινὸ ἀνθρώπινο τέλος ποὺ πλησιάζομε. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ κάνομε ὑπομονὴ σὲ ὅλα, γιατί οὔτε θὰ χαροῦμε οὔτε θὰ λυπηθοῦμε γιὰ πολὺ ἀκόμα.

198. ΣΤΟΝ ΝΕΜΕΣΙΟ⁵⁸

Μερικοὶ ἐπαινοῦν τὸν Πυθαγόρα⁵⁹ τὸ Σάμιο, ποὺ ὅταν χρειάστηκε νὰ θυσιάσει, ἐκπλήρωσε τὴ θυσία του μ' ἓνα πῆλινο βόδι—ἐπειδὴ ἄλλωστε δὲν ἐνέκρινε τίς θυσίες— γιατί δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαγνίζουν τὰ νεκρὰ μὲ νεκρὰ—ἔτσι ἔλεγε τὰ σώματα. Καλὰ ἔκα-

ται ἡ συγγραφή τοῦ λαμπροῦ ἔργου *Περὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου*.

59. Ὁ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος θυσίαζε ἄψυχα ἀπαγορεύοντας τίς αἱματηρῆς

οὕτω λέγων τὰ σώματα. Τοῦτόν μοι καὶ αὐτὸς μιμήσασθαι καλῶς ἔχεις, ὦ θαυμάσιε. Ἐπειδὴ δὲ τὸ προστιμᾶν ἀπηγόρευται σοι καὶ μόνος ἀρχόντων ἢ κοιμητῆ σὺν ὀλίγοις, ἀζήμιον ἐνίδρυσας τοῖς ἀρχομένοις τὸν φόβον· μηδὲ Οὐαλεντινιανὸν ζημιῶσαι τὸν σὸν καὶ 5 ἡμέτερον (ὑπὲρ συγγενοῦς γὰρ πρεσβεύομεν), ἀλλ' ὅσον φθέγγασθαι πλάσαντα τὴν προστίμησιν, ἐπισχεῖν τὴν ζημίαν. Καὶ γὰρ οὐδὲ οἰκείας ραθυμίας ὑπέχει δίκην (εἰ δεῖ θαρρήσαντας τοῦτο εἰπεῖν). Εἰ μὲν οὖν ὡς δικαστὴν πείθομεν, τοῦτο ἄριστον· εἰ δὲ μή, πρὸς τὸν φίλον καταφευξόμεθα καὶ τοῦτο φθεγξόμεθα πρὸς τὴν σὴν λο- 10 γιότητα, ὅπερ λέγεται πρὸς ἑαυτοῦ φίλον γεγραφέναι τις· τὸν δεῖνα, εἰ μὲν οὐδὲν ἀδικεῖ, διὰ τὸ δίκαιον ἄφες· εἰ δὲ ἀδικεῖ, ἡμῖν ἄφες. Πάντως δὲ ἄφες, ἐκεῖνο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐνθυμηθεῖς, ὅτι τὸ μὲν κοινόν, οὐδὲν ἂν μέγα ὀνήσειεν ἵππῳ δύο προστίμησις, ἡμῖν δὲ ἡ χάρις ἀνάγραπτος. Καὶ τοῦτο δὲ προσκείσθω· τῇ συμφορᾷ τοῦ ἄν- 15 δρὸς βοήθησον σφόδρα συντριβέντος ἀπὸ συμπτώματος.

Ρ4Θ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Εἰ σοι δοκῶ φορτικὸς συχνὰ ἐπιστέλλων, μὴ θαυμάσης, ἢ κατερῶ σου πρὸς σὲ τὸν δίκαιον δικαστὴν, καὶ οἶδ' ὅτι ἀφήσεις με τῆς αἰτίας. Αὐτὸς μοι τοῦ θαρρεῖν αἴτιος γέγονας, τῷ προθύμως παρέχειν τὸ αἰτεῖν προκαλούμενος· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Πολλὰ 20 γὰρ ἐστὶν οἷς προθύμως ἂν δοίης τὴν χάριν, τὸ γῆρας, ἡ ἀρρωστία, ἢ κοινωνία τῶν λόγων (εἴπερ τι καὶ τὸ ἡμέτερον ἐν λόγοις), αὐτὸ τὸ παθεῖν με τὴν συντυχίαν, ὑπὸ δὲ τῆς ἀσθενείας κωλύεσθαι καὶ διαμαρτάνειν τοσοῦτου πράγματος. Ἄλλὰ τίς ἢ πρεσβεία; καὶ εἰ μὲν ἄδικος, αἰσχυνοίμην ἂν ἄνδρα τοσοῦτον· εἰ δὲ δικαία, προθύμως 25 ἐπίνευσον. Πάλιν ὁ αἰδεσιμώτατος υἱὸς ἡμῶν Θεοδόσιος ἦκει πρὸς τὴν σὴν λογιότητα, ὁ ἐμὸς καὶ σός, σκοπῶ μὲν ἐμός, σός δὲ ἰκέτης.

θυσιές καὶ προστάζοντας νὰ τηροῦνται οἱ βωμοὶ ἀμόλυντοι ἀπὸ αἵμα. Λέγεται ὁμοῦ ἀπὸ κάποιους ὅτι ἀπὸ τὰ ζῶα θυσίαζε μόνο πετεινοῦς, κατσίκια καὶ ἀρνιά.

60. Φαίνεται ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔγραψε πολλὰς ἐπιστολὰς στὸ Νεμέσιο, ποὺ δὲ σώθηκαν. Τὸν παρακαλεῖ σ' αὐτὴν ἐδῶ νὰ μὴ ἀναγκαστεῖ ὁ Θεοδόσιος, προστατευόμενος καὶ τῶν δύο, νὰ ἐγκαταλείψει τὸ πατρικὸ ἔδαφος

νες και σύ, ὦ θαυμάσιε, νὰ τὸν μιμηθεῖς. Ἄλλὰ σοῦ ἔχει ἀπαγορευτεῖ νὰ ἐπιβάλλεις πρόσθετη ποινὴ καὶ μόνος ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες, ἢ καὶ πολὺ λίγοι ἀκόμα, ἔβαλες τὸ φόβο χωρὶς τιμωρίες στὶς ψυχὰς τῶν ἀρχομένων. Γι' αὐτὸ νὰ μὴν τιμωρήσεις μήτε τὸν Οὐαλεντινιανὸ τὸν δικό σου καὶ δικό μου (μεσολαβῶ, ὅπως βλέπεις, γιὰ συγγενή), ἀλλὰ νὰ σταματήσεις τὴν τιμωρία ἐπιβάλλοντας ἓνα εὐνοϊκὸ πρόστιμο μὲ τὰ λόγια μόνο. Γιατὶ δὲ δικάζεται γιὰ δική του ραθυμία (ἂν πρέπει νὰ πάρω τὸ θάρρος νὰ μιλήσω). Ἄν σὲ πείθω ὡς δικαστὴ, αὐτὸ εἶναι ἄριστο· ἂν ὄχι θὰ καταφύγω στὸ φίλο καὶ θὰ πῶ στὴ λογιότητά σου αὐτὸ πού λέγεται ὅτι ἔγραψε στὸ φίλο του· 'τὸν τάδε ἂν δὲν ἔχει κάνει κάτι ἄδικο, ἀπάλλαξέ τον γιὰ τὴ δικαιοσύνη' ἂν ἀδικεῖ ἄφησέ τον γιὰ χάρη μου'. Ὅπως δὴποτε ἄφησέ τον, ἔχοντας στὸ νοῦ σου ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ τοῦτο· 'πρόστιμο δύο ἀλόγων δὲν ἔχει μεγάλη ἀξία, ἢ χάρη ὅμως μένει γραμμένη στὴν ψυχὴ'. Πρόσθεσε καὶ τοῦτο· ἀνακούφισε τὴ συμφορὰ ἑνὸς ἀνθρώπου πού τὸν διάλυσε ἀπὸ σύμπτωση μιὰ φοβερὴ συντριβή.

199. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁶⁰

Ἄν σοῦ φαίνομαι ἐνοχλητικὸς μὲ τὰ συχνὰ γράμματά μου, μὴ θαυμάσεις ἢ θὰ σὲ κατηγορήσω στὸν ἴδιο ἐσένα τὸ δίκαιο δικαστὴ καὶ τότε ξέρω ὅτι θὰ μὲ ἀπαλλάξεις ἀπὸ τὴν κατηγορία. Ἐσὺ ὁ ἴδιος εἶσαι ἡ αἰτία γιὰ τὸ θάρρος μου, ἐπειδὴ παρέχεις πρόθυμα ὅ,τι σοῦ ζητήσω μὲ τὶς παρακλήσεις μου. Καὶ δὲν εἶναι βέβαια καθόλου ἀξιοθαύμαστο. Γιατὶ εἶναι πολλὰ γιὰ τὰ ὅποια θὰ μπορούσες νὰ μοῦ κάνεις πρόθυμα χάρη· τὸ γῆρας, ἢ ἀρρώστια, οἱ κοινὲς σπουδὲς (νὰ συμπεριλάβω καὶ τὴ δική μου προσπάθεια στὶς σπουδὲς), ὁ ἴδιος ὁ πόθος μου νὰ σὲ συναντήσω καὶ ἡ παρεμπόδισή μου ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ ἡ ἀποτυχία μου στὸ σημαντικὸ αὐτὸ θέμα. Ποιὰ ὅμως εἶναι ἡ παράκληση; Ἄν εἶναι ἄδικη, θὰ ντρέπομαι ἐσένα τὸν τόσο σπουδαῖο· ἂν εἶναι δίκαιη, δέξου τὴν πρόθυμα. Ἐρχεται πάλι στὴ λογιότητά σου ὁ ἐξαίρετος γιὸς μας Θεοδό-

Καὶ ἤκει πρεσβεύων ὑπὲρ ἔλεινοῦ πράγματος· ὄρφανοὶ κινδυνεύουσι, καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐν μέσῳ ἄδηλον εἰς ὃ περιστήσεται· καὶ μετὰ στασιν αἰδοῦμεθα πατρός, πολλοῖς ὄρφανίαν ἐπικουφίσαντος. Μίαν τοῖς πᾶσι κατάθου χάριν. Δὸς χεῖρα τῇ συμφορᾷ, ἣν αὐτὸς 5 δοκιμάσεις. Δεῖται μὲν γὰρ οὐδεμιᾶς προσθήκης εἰς εὐδοξίαν ἢ σὴ ἀρχή, οὐδὲ γὰρ λαμπρότητος Ἐωσφόρος· εἰ δὲ τινα καὶ προσθήκηνη ζητεῖς, οὐκ ἂν μείζων ταύτης εὐ ἴσθι, οὐδὲ λαμπροτέρα γένοιτο, ὡς πολλοὶ τάληθῆ βουλόμενοι λέγειν, τὴν σὴν καλοκαγαθίαν διδάξουσιν.

Σ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

10 Ἐποίησιν μὲν ἡμῖν καὶ τὴν ἀρχὴν φιλοσοφίαν, καὶ οἶδ' ὅτι ποιήσεις, εἰ γε τῷ Θεῷ μέλει τῶν ἡμετέρων. Ὅμως δὲ κράτιστον ἦν νῦν συγγίνεσθαι σοι, ἡνίκα σχολὴν ἄγεις, ὅπερ ἐπόθεις, ἀπὸ τῶν δημοσίων, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἔξεστι τῆς σῆς ἀπολαβεῖν συνέσεως, ἧς ὀλίγα μετασχόντες, καὶ ὅσα γε ἀστραπῆς τῆς ὄψει μὴ κρατουμέ- 15 νης, τοῦ πλείονος διημάρτομεν. Ἀλλὰ τοῦτο εὐξασθαι μὲν μέγα, λαβεῖν δὲ οὐ ρᾶστον, οὕτως ἔχοντος ἡμῖν, ὥσπερ ἔχει, τοῦ σώματος. Εἰ μὲν οὖν καὶ τούτου τύχοιμεν, τὸ πᾶν ἔξομεν (καὶ γὰρ τινα καὶ χρεωστεῖς ἡμῖν συνουσίαν ἐξ ὑποσχέσεως περὶ τοῦ λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς, ἦν πως ἀτελεῖ κατέλιπες· εἰ δὲ μὴ, αὐτοὶ μὲν τὴν ζημίαν 20 οἴσομεν ἄκοντες. Σὺ δὲ ἴσθι μεθ' ἡμῶν ὦν, ὅπου περ ἂν εἴης, καὶ ὁδηγοῖο ταῖς ἡμετέραις εὐχαῖς. Καὶ αὐτὸς δὲ ἴσθι παρ' ἡμῖν μένων, ἕως ἂν πνέωμεν, οἷς σαυτὸν ἐνέγραψας, οὐδεμιᾶς στηλήης ἀτιμοτέ-

61. Πρόκειται ὄχι γιὰ μετοίκηση, ἐγκατάσταση ἄλλου, ἀλλὰ μάλλον γιὰ θάνατο.

62. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε ὅταν ὁ Νεμέσιος ἐφυγε ἀπὸ τὴν ἐπαρχία, σὲ χρόνο πολὺ κοντινὸ πρὸς τὸν προηγούμενο.

σιος, δικός μου και δικός σου, δικός μου κατά τὸ στόχο του ἀλλὰ δικός σου ἰκέτης. Κι ἔρχεται παρακαλώντας γιὰ μιὰ περίπτωση θλιβερή· κινδυνεύουν κάποια ὄρφανὰ καὶ εἶναι ἄγνωστο ποῦ θὰ ὀδηγήσει ἡ ἀνθρώπινη μοίρα πὺ παρεμβάλλεται καὶ φοβόμαστε τὴ μετάσταση⁶¹ τοῦ πατέρα πὺ σὲ πολλὰ ἀνακούφισε τὴν ὄρφανία τους. Κάνε μιὰ χάρη γιὰ ὅλους. Δῶσε βοήθεια στὴ συμφορὰ αὐτὴ, ὅπως ἐγκρίνεις ἐσὺ. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἀρχὴ σου δὲ χρειάζεται νὰ λάβει κι ἄλλη πρόσθετη φήμη οὔτε χρειάζεται κι ἄλλη λαμπρότητα ὁ Αὐγερινός. Ἐὰν ὅμως ἐπιδιώκεις κάποια προσθήκη, νὰ ξέρεις ὅτι δὲ θὰ βρεῖς μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ καὶ πιὸ λαμπρὴ, ὅπως θὰ ποῦν στὴν καλοκαγαθία σου πολλοὶ πὺ θέλουν νὰ λένε τὴν ἀλήθεια.

200. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶²

Ἄσκοῦσες ὅπως πιστεύω τὴν ἀρχὴ σου φιλοσοφικὰ καὶ ξέρω πὺς θὰ τὴν ἀσκήσεις, ἂν ὁ Θεὸς ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ δικά μας. Τὸ καλύτερο ὅμως εἶναι νὰ συναντηθοῦμε τώρα, ὅποτε σχολάζεις, ὅπως τὸ ποθοῦσες, ἀπὸ τίς δημόσιες ἀσχολίες καὶ μπορεῖς ν' ἀπολαμβάνεις τὴ σοφία σου μὲ τὴν ἡσυχία σου, ἀπὸ τὴν ὁποία λίγα δοκιμάσαμε, ὅσο μιὰ ἀστραπὴ πὺ δὲν τὴ συγκρατεῖ τὸ μάτι, ἀλλὰ τὰ περισσότερα μᾶς ξέφυγαν. Αὐτὸ εἶναι σπουδαῖο νὰ τὸ εὐχηθεῖ κανένας ἀλλὰ δὲν εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ τὸ λάβει, στὴν κατάσταση πὺ βρίσκεται τὸ σῶμα μου. Ἐὰν τὸ ἐπιτύχομε κι αὐτό, θὰ ἔχομε τὸ πᾶν. Ἐξάλλου μοῦ χρωστᾶς καὶ μιὰ συνάντηση πὺ μοῦ ὑποσχέθηκες, γιὰ νὰ μιλήσομε γιὰ τὴν πίστη μας, συζήτηση πὺ δὲν ὀλοκλήρωσες· ἀλλιῶς τὴ ζημία θὰ τὴν ὑποστῶ ἐγὼ χωρὶς νὰ θέλω. Ἐσὺ ὅπου καὶ νὰ βρίσκεσαι μὴν παραλείψεις νὰ εἶσαι πάντα μαζί μας καὶ εἶθε νὰ σὲ ὀδηγοῦν πάντοτε οἱ εὐχές μου. Καὶ νὰ μένεις πάντοτε μαζί μας, ὅσο ἔχομε ἀναπνοή, γιὰτι ἔχεις γραφεῖ στὴν καρδιά μου πὺ δὲν εἶναι κατώτερη ἀπὸ καμιὰ στήλη καὶ θὰ γραφεῖς ἀκόμα περισσότερο, ὅταν παραδοθεῖς στὸ Θεὸ καὶ γίνεις

ροις, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐγγράψεις, ἐπειδὴν γένη Θεοῦ καὶ σαφῶς ἡμέ-
τερος, ἢ σοῦ γε ἡμεῖς, εἰ τοῦτο λέγεσθαι ἥδιον.

ΣΑ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Τί τοῦτο; παρέδραμες ἡμᾶς ἀγνοήσαντας, καὶ λαβέσθαι οὐκ
ἦν, οὐ μᾶλλον γε ἢ τῆς ἡχοῦς τοὺς πλησίον ἔχειν αὐτὴν νομίζοντας,
5 καὶ ἀπατωμένους ταῖς ἀντιρρήσεσιν ἢ τοῦτο μόνον ἂν τῶν πάντων
ἐτυραννήσαμεν. Ἄλλ' ἐπιστέλλοις γε ἡμῖν, ὦ θαυμάσιε, καὶ τοῦτο
ἔξομεν ἀντὶ σοῦ, σκιάν, ὃ δὴ λέγεται, ἀντὶ σώματος.

**ΣΒ'. ΠΡΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ**

Ἔοικε τὴν παροῦσαν ζωὴν ἐπιλελοιπέναί καθόλου ἢ τοῦ
Θεοῦ κηδεμονία, ἢ ἐν τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις τὰς Ἐκκλησίας φυ-
10 λάττουσα. Καὶ μοι τοσοῦτον βεβάπτισται ὑπὸ συμφορῶν ἢ ψυχῇ,
ὥστε τὰ μὲν ἴδια τῆς ἐμῆς ζωῆς ἀλγεῖνᾶ μῆδὲ ἐν κακοῖς εἶναι λογι-
ζεσθαι (τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ὄντα, ὡς μὴ ἂν ἐτέρῳ τινὶ συμβάν-
τα φορητᾶ εἶναι νομισθῆναι), πρὸς μόνα δὲ βλέπειν τὰ κοινὰ τῶν
Ἐκκλησιῶν πάθη, ὧν εἰ μὴ γένοιτό τις ἐν τῷ παρόντι καιρῷ
15 σπουδῇ πρὸς διόρθωσιν, εἰς παντελῆ ἀνελπιστίαν κατὰ μικρὸν
προελεύσεται.

Οἱ τοῦ Ἀρείου ἦτοι Εὐδοξίου αἰρέσεως, οὐκ οἶδα τίνας ἀν-

63. Ὁ Γρηγόριος ἐκφράζει τὴ λύπη του γιατί ὁ Νεμέσιος ἀποχωρώντας πέρασε ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ μόνιαζε καὶ παρέλειψε νὰ τὸν δεῖ. Εὐχαριστεῖ ὁμως γιὰ τὴν ἐπιστολὴ ποῦ τοῦ ἔστειλε.

64. Συγκαταλέγεται στοὺς λόγους, ὅπως καὶ ὁ δυὸ πρὸς Κληδόνιον, ἐξαι-
τίας τῆς ἀξίας καὶ τῆς βαρύτητος τοῦ περιεχομένου τῆς· στὸ ὕφος εἶναι ἐπιστο-
λή. Πλήθος αἰρετικῶν πᾶν νὰ καταστρέψουν ὅ,τι ἔφτιαξε ὁ ἴδιος στὴν Κωνστα-
ντινούπολη καὶ ἀρπάζει τὴν πέννα γιὰ νὰ ταραξεί τὴ νάρκη τοῦ Νεκταρίου. Ἡ
ἐπιστολὴ φαίνεται μεταβιβάστηκε στὸ Θεοδόσιο ποῦ τὸν παρακίνησε νὰ θεσπί-
σει τὸ 358 τὸ νόμο κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Γράφτηκε γύρω στὸ 387.

καθαρά δικός μας ἢ γίνομε ἐμεῖς δικοί σου, ἂν σοῦ ἄρέσει περισσότερο νὰ τὸ πῶ ἔτσι.

201. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁶³

Τί σημαίνει τοῦτο; Προσπέρασες χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω καὶ δὲν μπόρεσα νὰ σὲ πιάσω, καθόλου περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἐκείνοι ποὺ νομίζουν ὅτι εἶναι ἢ ἡχῶ κοντά τους, ἐνῶ ξεγελοῦνται ἀπὸ τὸν ἀντίλαλο. Ἐλλιῶς σ' αὐτὸ μονάχα θὰ χρησιμοποιούσαμε βία ἐναντίον σου. Ἄλλὰ εἶθε νὰ μοῦ γράφεις, ὡ θαυμάσιε, καὶ θὰ ἔχω τὸ γράμμα ἀντὶ ἐσένα, τὸν ἴσκιο, ὅπως λένε, ἀντὶ τὸ σῶμα.

202. ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

ΝΕΚΤΑΡΙΟ⁶⁴

Φαίνεται ὅτι τῆ ζωῆ αὐτῆ τὴν ἔχει ἐγκαταλείψει ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ποὺ φύλαγε τὴν Ἐκκλησία στοὺς χρόνους πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς. Ἡ δική μου ψυχὴ ἔχει τόσο πολὺ βυθιστεῖ στὶς συμφορὰς, ὥστε τὰ δεινὰ τῆς δικῆς μου ζωῆς νὰ μὴ θέλει νὰ τὰ λογαριάσει μαζὶ μὲ τὰ δεινὰ (γιατὶ εἶναι τόσο πολλὰ καὶ τόσο μεγάλα, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ πιστέψει κανένας ὅτι εἶναι δυνατό νὰ τὰ ὑποφέρει αὐτὸς ποὺ τυχὸν θὰ τοῦ συμβοῦν). Ἄλλὰ τὰ μάτια μου εἶναι στραμμένα στὶς κοινὲς συμφορὰς τῶν Ἐκκλησιῶν, ποὺ ἂν δὲν ἀναληφθεῖ κάποια σπουδὴ στὴν παρούσα περίσταση πρὸς διόρθωσή τους, θὰ φτάσουν λίγο λίγο σὲ σημεῖο ἀπελπιστικό.

Οἱ ὀπαδοὶ τῆς αἵρεσης τοῦ Ἀρείου ἢ του Εὐδοξίου⁶⁵, δὲν

65. Ὁ Εὐδόξιος ἦταν σφοδρὸς πρόμαχος τῆς Ἀρειανῆς αἵρεσης γι' αὐτὸ καὶ λέγεται στὸ κείμενο αἵρεσις Ἀρείου ἤτοι Εὐδοξίου. Ὁ Ἐλευσίος εἶχε ἐγκολπωθεῖ τὴν πλάνη τοῦ Μακεδονίου. Ὁ Εὐνόμιος ἔλαβε ἀπὸ τὸ μάγειρο Ἀέτιο τὸ δόγμα τῆς ἀνισότητος τῶν δύο φύσεων καὶ τὸ διέδωσε μὲ τόση οἰζύτητα καὶ ἐριστικότητα, ὥστε ὅταν πέθανε ὁ Ἀέτιος ὀλόκληρη ἡ αἵρεση τῶν Ἀνομῶν ὀνομάστηκε Εὐνομιανή.

τοὺς παρακινήσαντος εἰς ἀπόνοιαν, ὥσπερ τινὸς παρρησίας ἐπειλημμένοι, τῇ νόσῳ ἑαυτῶν ἐκπομπεύουσιν, ἐκκλησίας συνάγοντες, ὡς ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦτο ποιοῦντες. Οἱ δὲ κατὰ Μακεδόνιον, ἐρίζοντες, εἰς τοσοῦτον προεληλύθασιν ἀπονοίας, ὡς καὶ ὄνομα ἐπισκόπων ἑαυτοῖς ἐπιφημίζοντες, τοῖς καθ' ἡμᾶς τόποις ἐπιπολάζειν, τὸν Ἐλεύσιον ταῖς χειροτονίαις αὐτῶν ἐπιθρυλλοῦντες, τὸ δὲ ἐγκόλπιον ἡμῶν κακὸν ὁ Εὐνόμιος, οὐκέτι ἀγαπᾷ τὸ ὀπωσοῦν εἶναι· ἀλλ' εἰ μὴ πάντας τῇ ἑαυτοῦ ἀπωλείᾳ συνεφελκῦσαιτο, ζημίαν κρίνει. Καὶ ταῦτα μὲν φορητά. Τὸ δὲ πάντων χαλεπώτατον ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συμφοραῖς, ἢ τῶν Ἀπολλιναριστῶν ἐστι παρρησία, οὗς οὐκ οἶδα πῶς παρείδέ σου ἢ ὀσιότης πορισαμένους ἑαυτοῖς τοῦ συνάγειν ὁμοτίμως ἡμῖν ἐξουσίαν.

Πάντως μὲν οὖν διὰ πάντων κατὰ Θεοῦ χάριν τὰ θεῖα πεπαιδευμένοι μυστήρια, οὐ μόνον τὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου συνηγορίαν ἐπίστασαι, ἀλλὰ κάκεῖνα ὅσα παρὰ τῶν αἰρετικῶν κατὰ τῆς ὑγιαίνουσας ἐπινενόηται πίστεως· πλὴν καὶ παρὰ τῆς βραχύτητος ἡμῶν, οὐκ ἀκαιρον ἴσως ἀκοῦσαί σου τὴν σεμνοπρέπειαν, ὅτι μοι πτωκτίον ἤλθεν ἐν χερσὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου, ἐν ᾧ τὰ κατασκευαζόμενα πᾶσαν αἰρετικὴν κακίαν παρέρχεται. Διαβεβαιοῦται γάρ, μὴ ἐπίκτητον εἶναι τὴν σάρκα κατ' οἰκονομίαν ὑπὸ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ προσληφθεῖσαν ἐπὶ μεταστοιχειώσει τῆς φύσεως ἡμῶν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ Υἱῷ τὴν σαρκώδη ἐκείνην φύσιν εἶναι. Καὶ κακῶς ἐκλαβὼν εὐαγγελικὴν τινα ρῆσιν εἰς μαρτυρίαν τῆς τοιαύτης ἀτοπίας προβάλλεται λέγων, ὅτι «οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»· ὡς καὶ πρὶν τοῦ κατελθεῖν αὐτὸν υἱὸν ἀνθρώπου εἶναι, καὶ κατελθεῖν ἰδίαν ἐπαγόμενον σάρκα ἐκείνην, ἣν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἔχων ἐτύγγανε, προαιώνιον τινα καὶ συνουσιωμένην. Λέγει γὰρ πάλιν ἀποστολικὴν τινα ρῆσιν, τοῦ ὄλου σώματος τῆς συμφράσεως ἀποκνίσας· ὅτι «ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ». Εἶτα κατασκευάζει τὸν ἄνθρωπον ἐκείνον τὸν ἄνωθεν ἦκοντα τὸν νοῦν μὴ ἔχειν, ἀλλὰ τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς τὴν τοῦ νοῦ φύσιν ἀναπληρώσασαν, μέρος γε-

66. Ἰω. 3,13.

67. Α' Κορ. 15,47.

ξέρω ποιός τούς παρακίνησε σ' αὐτὴ τὴν τρέλλα, σὰ νὰ πῆραν ξαφνικά κάποιο θάρρος καὶ πομπεύουν ἐπιδεικτικά τὴν ἀρρώστια τους, κάνοντας σύναξη, Ἐκκλησιῶν, σὰ νὰ τοὺς ἔχει ἀναθέσει κανένας. Οἱ ὀπαδοὶ πάλι τοῦ Μακεδόνιου προχώρησαν μὲ τὶς φιλονικίες του σὲ τέτοιο σημεῖο ἀλαζονείας, ὥστε διεκδικοῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἐπισκόπων, διαδίδοντας ὅτι στὰ μέρη μας ὑπερισχύει στίς χειροτονίες τους ὁ Ἐλεύσιος. Καὶ ὁ Εὐνόμιος, τὸ κακὸ πού ζεσταίνομε στὸν κόρφο μας, δὲν ἀρκεῖται στὸ ὅτι ὑπάρχει ὅπωςδὴποτε, ἀλλὰ θεωρεῖ ζημία πού δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς παρασύρει ὅλους στὸ δικό του ὄλεθρο. Κι αὐτὰ τέλος πάντων τὰ ὑποφέρει κανένας. Ἀλλὰ ἢ πιὸ ἀνυπόφορη ἀπὸ ὅλες τὶς ἐκκλησιαστικὲς συμφορὲς εἶναι ἡ ἀσυδοσία τῶν Ἀπολλιναριστῶν· δὲν ξέρω πῶς δὲν πρόσεξε ἡ ὀσιότητά σου ὅτι ἐξασφάλισαν στὸν ἑαυτό τους ἐξουσία ἰσότιμη μ' ἐμᾶς νὰ πραγματοποιοῦν συγκεντρώσεις.

Ἐσὺ ὅμως μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ καταρτισμένος πέρα ὡς πέρα στὰ θεῖα μυστήρια, δὲν γνωρίζεις καλὰ μονάχα τὴν ὑπεράσπιση τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀλλὰ καὶ τὶς ἐπινοήσεις τῶν αἰρετικῶν κατὰ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως. Ὡστόσο δὲν εἶναι ἴσως ἄκαιρο ν' ἀκούσει τὸ μεγαλεῖο σου ἀπὸ τὴν ταπεινότητά μου, ὅτι ἔπεσε στὰ χέρια μου ἓνα φυλλαδάκι τοῦ Ἀπολλινάριου, στὸ ὁποῖο παρελαύνουν ὅσα δημιουργοῦν κάθε αἰρετικὴ διαστρέβλωση. Δίνεται, ἄς ποῦμε, ἢ διαβεβαίωση ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπόκτησε ἔπειτα κατ' οἰκονομία τὴ σάρκα, γιὰ νὰ μεταστοιχειώσῃ τὴ φύση μας, ἀλλ' αὐτὴ τὴ σαρκώδη φύση τὴν εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Κι ἐρμηνεύοντας λανθασμένα ἓνα εὐαγγελικὸ λόγο γιὰ νὰ τεκμηριώσῃ τὴ ἀνοησία του αὐτὴ τὸν προβάλλει λέγοντας, «οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»⁶⁶. Γιατὶ καὶ προτοῦ νὰ κατεβεῖ ἦταν Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατέβηκε ἔχοντας τὴ δική του ἐκείνη σάρκα, πού εἶχε καὶ στοὺς οὐρανούς, σάρκα προαιώνια καὶ στοιχεῖο τῆς φύσης του. Καὶ ἀναφέρει πάλι μιὰν ἄλλη ἀποστολικὴ ρῆση ἀποσπώντας τὴν ἀπὸ τὰ συμπραζόμενα ὅτι «ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ»⁶⁷. Ἐπειτα κάνει αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο πού ἔρχεται ἀπὸ τὸν οὐρανὸ νὰ μὴν ἔχει νοῦ ἀλλὰ ν' ἀναπληρώνει τὴ φύση τοῦ νοῦ ἢ θεότητα τοῦ

νέσθαι τοῦ ἀνθρωπέιου συγκράματος τὸ τρίτημόριον, ψυχῆς τε καὶ σώματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον περὶ αὐτὸν ὄντων, νοῦ δὲ μὴ ὄντος, ἀλλὰ τὸν ἐκείνου τόπον τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀναπληροῦντος. Καὶ οὕτω τοῦτο δεινόν· ἀλλὰ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι αὐτὸν τὸν 5 μονογενῆ Θεόν, τὸν κριτὴν τῶν πάντων, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸν καθαιρέτην τοῦ θανάτου, θνητὸν εἶναι κατασκευάζει, καὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ θεότητι πάθος δεξασθαι, καὶ ἐν τῇ τριήμερῳ ἐκείνῃ νεκρώσει τοῦ σώματος, καὶ τὴν θεότητα συναπονεκρωθῆναι τῷ σώματι, καὶ οὕτω παρὰ τοῦ Πατρὸς πάλιν ἀπὸ τοῦ θανάτου διανα- 10 στήναι. Τὰ δ' ἄλλα ὅσα προστίθησι ταῖς τοιαύταις ἀτοπιαῖς μακρὸν ἂν εἴη διεξιέναι,

Εἰ τοίνυν οἱ τοιαῦτα φρονοῦντες ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ συνάγειν γίνονται, σκοπεῖτω σου ἢ ἐν Χριστῶ εὐδόκιμος φρόνησις, ὅτι μὴ συμβαινόντων ἡμῶν οἷς ἐκεῖνοι φρονοῦσι, τὸ λαβεῖν αὐτοὺς ἐξου- 15 σίαν συνάξεως, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἀληθεστέρους τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος νομισθῆναι. Εἰ γὰρ ὡς εὐσεβοῦντες ἐκεῖνοι διδάσκειν ὡς φρονοῦσι, καὶ κηρύττειν ἐν παρρησίᾳ τὸ καθ' ἑαυτοῦς ἐπιτρέπονται δόγμα, δῆλον ὅτι κατέγνωσται ὁ τῆς Ἐκκλησίας λόγος, ὡς τῆς ἀληθείας παρ' αὐτοῖς οὔσης. Δύο γὰρ ἐναντίους λόγους περὶ τοῦ αὐ- 20 τοῦ πράγματος ἀληθεῖς εἶναι, φύσις οὐκ ἔχει. Πῶς οὖν ὑπέμεινέ σου ἢ μεγαλοφυῆς καὶ ὑψηλῆ διάνοια, μὴ χρήσασθαι τῇ συνήθει παρρησίᾳ εἰς διόρθωσιν τοῦ τοσοῦτου κακοῦ; Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρό- τερον τοῦτο γέγονε, νῦν γοῦν διαναστήτω ἡ ἀμίμητός σου ἐπ' ἀρετῇ τελειότης, καὶ διδάξάτω τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα, ὅτι οὐδὲν κέρ- 25 δος ἔσται τῆς λοιπῆς αὐτοῦ περὶ τὰς Ἐκκλησίας σπουδῆς, εἰ τὸ τοιοῦτο κακὸν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως, διὰ τῆς παρρησίας αὐτῶν κατισχύσει.

Μονογενοῦς κι ἔγινε τὸ τρίτημόριο τῆς ἀνθρώπινης σύνθεσής του, ὅπου σὰν ἄνθρωπος εἶχε δικά του τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, δὲν εἶχε ὅμως νοῦ πού τὴν ἔλλειψή του συμπλήρωσε ὁ Θεὸς Λόγος. Καὶ τὸ φοβερὸ ἀκόμα δὲν εἶναι τοῦτο. Ἄλλὰ τὸ πιὸ φοβερὸ ἀπ' ὅλα εἶναι ὅτι τὸν ἴδιο τὸ μονογενῆ Θεό, τὸ δικαστὴ τῶν ὄλων, τὸν ἀρχηγὸ τῆς ζωῆς, τὸ νικητὴ τοῦ θανάτου, τὸν κάνει νὰ εἶναι θνητὸς καὶ νὰ δεχτεῖ πάθος στὴν ἴδια του τῆ θεότητα καὶ ὅτι κατὰ τὴν τριήμερη ἐκείνη νέκρωση τοῦ σώματος, μαζί μὲ τὸ σῶμα του νεκρώθηκε καὶ ἡ θεότητα κι ἔτσι ὅτι ὁ Πατέρας του τὸν ἀνάστησε πάλι ἀπὸ τὸ θάνατο. Θὰ ἔπαιρνε πολὺ νὰ ἐξετάσομε ὅσα ἄλλα προσθέτει σ' αὐτὲς τὶς ἀνοησίες.

Ἄν δικαιοῦνται λοιπὸν αὐτοὶ πού ἔχουν τέτοιες ἀπόψεις νὰ κάνουν σύναξη ἐκκλησιῶν, θέλω νὰ προσέξει ἡ δοκιμασμένη κατὰ Χριστὸν φρόνησή σου, ὅτι ἂν δὲ συμφωνοῦμε ἐμεῖς μ' ἐκείνους, τὸ νὰ λάβουν αὐτοὶ ἐξουσία συνάξεως δὲ σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ νομιστεῖ ἡ διδασκαλία τους πιὸ ἀληθῆς ἀπὸ τὴ δική μας. Ἄν δηλαδὴ ἔχουν αὐτοὶ ἄδεια ὡς εὐσεβεῖς νὰ διδάσκουν ὅ,τι πιστεύουν καὶ νὰ κηρύττουν ἐλεύθερα τὴν πίστη τους, εἶναι φανερὸ ὅτι καταδικάζεται ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια εἶναι μὲ τὸ μέρος τους. Γιατὶ ἡ λογικὴ δὲ δέχεται δύο διαφορετικὲς διδασκαλίες γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα. Πῶς λοιπὸν ἀνέχτηκε ἡ μεγάλη καὶ ὑψηλὴ σου διάνοια νὰ μὴ χρησιμοποιήσει τὸ συνηθισμένο της θάρρος γιὰ διόρθωση ἐνὸς τόσο μεγάλου κακοῦ; Ἄλλ' ἂν αὐτὸ δὲν ἔγινε πρωτύτερα, ἄς ξεσηκωθεῖ τώρα τέλος πάντων ἡ ἀμίμητη τελειότητά σου στὴν ἀρετὴ κι ἄς διαφωτίσει τὸν εὐσεβέστατο βασιλιά, ὅτι κανένα κέρδος δὲ θὰ προκύψει ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὶς ἐκκλησίες, ἂν μὲ τὴν ἐλευθερία τους κατισχύσει τὸ κακὸ αὐτὸ μὲ τέλος τὴν ἀνατροπὴ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως.

ΣΓ'. ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΙΑΝΩΙ

Ἐξελαυνόμεθα Καρβάλης ἀνοσιώτατα. Συγχρήσομαι γὰρ τῷ
 τῆς τραγωδίας, μικρὸν ἐναλλάξας. Ἐξελαυνόμεθα δὲ λόγῳ μὲν οὐ-
 δαμῶς, ἔργῳ δὲ καὶ πάνυ σφοδρῶς. Πολλῶ γὰρ βέλτιον ἦν προ-
 γράμματι κηρύξαι τὴν ὑποχώρησιν, ἢ γυναιξίν, ἃς ἀντιπροσώπους
 5 ἡμῶν συνώκισας, τὸ σεμνὸν τοῦ βίου περικόπτων, καὶ καθημερινῶν
 ἀσχημοσύνην καὶ βλασφημίαν παραζευγνύς, παρὰ τῶν ραδίως
 ἐπηρεαζόντων τοῖς οὕτω ζῆν ἐλομένοις, ὡσπερ ἡμεῖς. Εἰ δὲ μὴ
 τολμηρὸν εἶπεῖν, καὶ ἡμᾶς τοῦ παραδείσου διὰ τῆς Εὔας ἐκβέβλη-
 κας. Ράδιον μὲν γὰρ εὐρεῖν εὐπρεπές τι καὶ ἀφοσιώσασθαι καὶ δό-
 10 ξαι δίκαια λέγειν, ὡς οὐτε ἐξωθούμεθα παρὰ σοῦ, καὶ τιμώμεθα
 γειντιᾶν ἡμῖν θέλοντος· προσθήσεις δὲ ἴσως, ὅτι καὶ δεξιούσθαι φι-
 λικῶς τε καὶ συγγενικῶς, καὶ τι παραπολαύειν τῆς φιλίας τῆς ἡμε-
 τέρας. Τὸ δὲ λόγος, οὐκ ἔργον ἐστίν. Ὑμᾶς μὲν γὰρ ἐπιδημοῦντας
 τῷ τόπῳ, καὶ δεχόμεθα, καὶ ἀσπαζόμεθα. Οἰκαρχαίαις δὲ γυναικῶν
 15 οὕτως ὑποχωρήσομεν, ὡσπερ ἐχιδναίοις ἐπιδρομαῖς. Τὸ μὲν οὖν
 ἡμέτερον ἔχει πέρας. Κατεσοφίσθημεν, συνεστάλημεν, ἡμᾶς αὐτοὺς
 τετιμῆκαμεν, ἀφέντες καὶ πόνους χειρῶν ἡμῶν καὶ ἐλπίδας, καὶ
 πολλὰ τοῖς ἀγίοις ἀπολογησάμενοι μάρτυσι. Πάντως εἰ καὶ βαρέα
 ταῦτα καὶ δύσφορα, ἀλλὰ καθ' ὁδόν γε τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου φιλοσο-
 20 φούμενα, καὶ οὕτω τοῦ πόλεις ἐκ πόλεων ἀμείβειν (ὃ φέρειν ἐκε-
 λεύσθημεν), φορτικώτερα. Σὺ δὲ τὸν τόπον οἰκοῖης μακρότερα μὲν
 ἢ κατὰ τοὺς προενικήσαντας σοφρονέστερον δὲ ἢ ἐλπίζομεν, ὡς ἂν
 μήτε τοὺς ἀγίους ὑβρίζητε μάρτυρας, μήτε αὐτοὶ πλήσσησθε τῇ πα-
 ροικίᾳ. Ἐκεῖνο δὲ πρὸ πάντων ἀσφαλίσασθε, τῶν καθιερωμένων

* Οἱ σωζόμενες ἐπιστολές ποὺ ἀκολουθοῦν γράφτηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Γρηγορίου. Ἡ σειρά μὲ τὴν ὁποία δημοσιεύονται ἐκφράζει μὲ πιθανότητα μόνο τὸ χρόνο κατὰ τὸν ὁποῖο γράφτηκαν καὶ στάληκαν.

68. Προηγούμενη ἐπιστολὴ στοῦ Βαλεντινιανῶ δημοσιεύεται καὶ μπροστά. Ὁ Γρηγόριος παραπονεῖται, γιατί μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ ὁ Βαλεντινιανὸς ἐγκαθιστώντας πολλές γυναῖκες τῆς περιοχῆς στοῦ κτῆμα τοῦ ἐγίνε αἰτία νὰ

203. ΣΤΟΝ ΟΥΑΛΙΝΤΙΝΙΑΝΟ⁶⁸

Μᾶς διώχνουν παρανομότατα ἀπὸ τὴν Καρβάλη. Θὰ χρησιμοποίησω ἐδῶ τὸ χωρίο τῆς τραγωδίας μὲ μικρὴ ἀλλαγὴ. Καὶ μᾶς διώχνουν ὄχι βέβαια στὰ λόγια ἀλλὰ μὲ τὰ ἔργα καὶ μάλιστα πολὺ βίαια. Ἦταν πολὺ καλύτερο νὰ κηρύξεις τὴν ἀπομάκρυνσὴ μας τοιχοκολλώντας μιὰ προκήρυξη παρὰ νὰ τραυματίσεις τὴ σεμνότητα τῆς ζωῆς μας καὶ νὰ μᾶς βάλεις δίπλα σὲ μιὰ καθημερινὴ ἀσχημία καὶ ὕβρη ἐγκαθιστώντας γυναῖκες μπροστὰ στὰ μάτια μας, πράγμα ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ βλέπτουν εὐκόλα ὅποιους προτίμησαν τὴ δικὴ μου ζωὴ. Κι ἂν δὲν εἶναι λόγος τολμηρός, κι ἐμένα ἐξ αἰτίας τῆς Εὐας μ' ἔβγαλες ἀπὸ τὸν παράδεισό μου. Εἶναι εὐκόλο νὰ βρεῖς κάτι εὐσχημο καὶ ν' ἀρνηθεῖς τὴν κατηγορία καὶ νὰ φανεῖ ὅτι μιᾶς σωστά, ὅτι ὄχι μόνο δὲ μᾶς διώχνεις ἀλλ' ἀπεναντίας μᾶς τιμᾶς θέλοντας νὰ γειτονέψομε· καὶ θὰ προσθέσεις ἴσως ὅτι θέλεις νὰ μὲ περιποιηθεῖς σάν φίλος καὶ συγγενῆς καὶ σὺ παράλληλα ν' ἀπολαύσεις τὴ φιλία μου. Αὐτὰ ὅμως εἶναι λόγια κι ὄχι ἔργα. Ἐσένα ὅταν ἔρθεις στὸν τόπο μας καὶ σὲ δέχομαι καὶ σὲ ἀγκαλιάζω. Ἀλλὰ στὸ κράτος τῶν γυναικῶν θὰ τραπῶ σὲ φυγὴ ὅπως σ' ἐπίδρομὴ ἐχιδνῶν. Ἐγὼ ὅ,τι εἶχα νὰ κάνω τὸ ἔκανα. Δέχτηκα καταιγισμό ἀπὸ σοφίσματα, περιορίστηκα, τίμησα τὸν ἑαυτό μου· ἄφησα τοὺς κόπους τῶν χεριῶν μου καὶ τίς ἐλπίδες μου κι ἔκανα λεπτομερῆ ἀπολογία στοὺς ἀγίους μάρτυρες. Βαριὰ βέβαια εἶναι ὅλα τοῦτα κι ἀνυπόφορα, πρέπει ὥστόσο νὰ τὰ δεχόμαστε φιλοσοφικὰ στὴ διάρκεια τῆς ζωῆς μας καὶ δὲν εἶναι πιὸ βαριὰ ἀπὸ τὸ ν' ἀλλάζομε τίς πόλεις τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη (ποὺ ἔχομε παραγγελία νὰ ἀνεχόμαστε). Εἶθε ἐσὺ νὰ κατοικήσεις τὸν τόπο μας γιὰ περισσότερο χρόνο ἀπὸ τοὺς προηγούμενους, καὶ μὲ περισσότερη σωφροσύνη ἀπὸ ὅ,τι προβλέπομε, ὥστε μήτε τοὺς ἀγίους μάρτυρες νὰ προσβάλλετε μήτε οἱ ἴδιοι νὰ πληγῶνεστε ἀπὸ μιὰ τέτοια κακοποίηση σὲ ξένο τόπο. Προπάντων νὰ δεῖς νὰ ἐξασφαλίσεις ἐκεῖνο· νὰ σεβαστεῖς τίς καθιερωμένες τιμὲς γιὰ τοὺς

ἐγκαταλείπει ὁ ἴδιος τὴν Ἀριανζό, ὅπου ὑπῆρχε ναὸς τῶν μαρτύρων καὶ κοντὰ στὸ ναὸ κτῆμα τοῦ Γρηγορίου ποὺ τὸ λέει Καρβάλα.

τοῖς μάρτυσι φείσασθε· ἵνα μὴ κακῶς περὶ τε ὑμῶν αὐτῶν καὶ τῶν ὑμετέρων βουλευσῆσθε, πονηρῶ τῷ ἐπεισοδίῳ τὰ ὄντα φθείροντες.

ΣΔ'. ΑΔΕΛΦΙΩΙ

Εἶεν· τὰ μὲν δὴ πρῶτα ἡμῖν ἔχει καὶ πάνυ καλῶς. Ἀρετὴν
 5 ἐπαινοῦμεν, ἄμφω πρὸς Θεὸν νεύομεν, οὐ δεδόμεθα πρὸς τὰ κάτω, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, τὴν κρείττω καὶ θειοτέραν φιλίαν ἀσπαζόμεθα, χεῖρας ἀλλήλων εἰλήφαμεν, καὶ ἐπιστωσάμεθα. Φέρε δὲ ἤδη καὶ περὶ τῆς δευτέρας οἰκειότητος πρεσβεύσωμεν πρὸς ὑμᾶς, Θεὸν προστησάμενοι τοῦ λόγου, καὶ σὺν τούτῳ κινούμενοι, ὄνπερ δὴ
 10 παντὸς ποιούμεθα καὶ ἔργου καὶ λόγου προστάτην. Εἰ δὲ γράμμασι πρᾶγμα τοσοῦτον πιστεύομεν, μὴ θαυμάσης. Μάλιστα μὲν γὰρ ἡ σὴ δεξιότης καὶ τὸ τῶν σῶν ἡθῶν ἀπλοῦν τε καὶ ἐλευθέριον (ὄπερ ὀλίγον καὶ παρ' ὀλίγοις εὖροι τις ἂν), ἐπήρην ἡμᾶς καὶ ταῦτα θαρρεῖν. Ἐπειτα οὐδὲ γράμμασι τὸ πᾶν ἐπιτρέπομεν (οὐχ οὕτως ἐσμέν
 15 ἀρχαῖοι, καὶ μικρῶς τὰ μεγάλα πράττοντες, οὐδὲ τὰ σπουδαῖα παρεργῶς), ἀλλὰ νῦν μὲν, ὡς φησι Πίνδαρος, οἷον χρυσέας ὑφίσταμεν εὐτυχεῖ θαλάμῳ κίονας, μικρὸν ὕστερον δι' ἡμῶν αὐτῶν, ἠνίκα ἂν διδῶ ὁ Θεός, καὶ θεητὸν μέγαρον πῆξομεν, ἔργον, ὃ φασι, λόγῳ συνάπτοντες. Πολλοὶ πρόσεισι τῶν ἐν ὑμῖν εὐπατρίδαι (καὶ γὰρ
 20 πείθομαι προσιεναὶ πολλοὺς. Τίς δὲ οὐχ ὑμῶν ἐρᾷ καὶ τῆς συναφείας τῆς ὑμετέρας;), πολλοὶ τῶν τῆς μεγάλης ὀφρῦος, χρήματα, συγγένειαν, φίλους, δυναστείαν ἐν πόλεσι, δυναστείαν ἐν βασιλείοις, πάντα προτείνοντες ὅσα ἐστὶ περιφορᾶς ἀλόγου καὶ καιροῦ παίγνια, νῦν μὲν τοῖς προσπίπτοντα, νῦν δὲ τοῖς, καὶ ὡσπερ ἐν πετ-
 25 τῶν θέσει ἄλλοτε μεταρριπτούμενα. Ἡμεῖς δὲ ἐν ἀντὶ πάντων προσάγομεν ὑμῖν, ἡμᾶς αὐτούς, καὶ μέντοι καὶ ζητοῦμεν ἐν ἀντὶ πάν-

69. Σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν ἐπιστολὴν στὸν Ἀδελφίον τὸν χαιρετᾷ ἀπὸ καθῆκον καὶ τὸν ἐπαινεῖ γιὰ τὰ πρῶτα δείγματα τῆς ἀρετῆς του, τὴν ἀπλότητα τῆς ψυχῆς καὶ τὴν καθαρότητα καὶ ἀκεραιότητα τοῦ ἡθους του. Τοῦ ὑπόσχεται ὅτι θὰ τὸν ἐπισκεφτεῖ.

μάρτυρες μὴν πάρεις μιὰ ἀπόφαση κακὴ καὶ γιὰ σένα τὸν ἴδιο καὶ γιὰ τὰ δικά σου, καταστρέφοντας τὴν περιουσία σου μὲ τὸ ἄσχημο αὐτὸ περιστατικό.

204. ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΟ⁶⁹

Ἄς εἶναι. Ἀπὸ μιὰ πρώτη ἄποψη ἡ συγγένειά μας εἶναι ἐξαιρετικὰ καλὴ. Ἐπικροτοῦμε τὴν ἀρετὴ, κατευθυνόμαστε καὶ οἱ δύο πρὸς τὸ Θεό, δὲ δενόμαστε μὲ τὰ πράγματα τῆς γῆς παρὰ σὲ ἔσχατη ἀνάγκη, ἀσπαζόμαστε τὴν ἀνώτερη καὶ θεϊκότερη φιλία, δώσαμε τὰ χέρια κι ἐμπιστευθήκαμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Ἔρχομαι τώρα νὰ μεσιτέψω σ' ἐσένα γιὰ τὴ δεύτερη συγγένεια, βάζοντας τὸ Θεὸ κεφαλὴ τοῦ λόγου καὶ προχωρώντας μὲ τὴ βοήθειά του· αὐτὸν παίρνομε προστάτη κι ὁδηγὸ σὲ κάθε μας ἔργο καὶ λόγο. Μὴ θαυμάσεις πού ἐμπιστευόμαστε ἓνα τόσο μεγάλο ἔργο σὲ ἐπιστολὴ. Γιατὶ εἶναι κυρίως ἡ καλοσύνη σου καὶ ἡ ἀπλότητα καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν τρόπων σου (πού μπορεῖ νὰ συναντήσῃ κανένας σπάνια καὶ σὲ λίγους) πού μᾶς ἔσπρωξε στὸ θάρρος αὐτό. Ἐπειτα, δὲν περιορίζομαι ἀποκλειστικὰ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ γιὰ ἓνα τόσο μεγάλο ζήτημα (δὲν εἶμαι καὶ τόσο τοῦ παλιοῦ καιροῦ, οὔτε προσπαθῶ νὰ ἐπιτύχω τὰ μεγάλα μὲ μικρὴ δύναμη καὶ τὰ σοβαρὰ σὰ νὰ ἴναι πάρεργα). Ἀλλὰ τώρα, ὅπως λέει ὁ Πίνδαρος, εἶναι σὰ νὰ βάζω σὲ θάλαμο εὐτυχίας χρυσοὺς κίονες καὶ λίγο ἀργότερα ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅταν δώσει ὁ Θεός, θὰ χτίσω καὶ τὸ περίβλεπτο μέγαρο, συνδέοντας, ὅπως λένε, τὸ ἔργο μὲ τὸ λόγο. Σοῦ ἔρχονται πολλοὶ ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς πού ἔχετε ἐκεῖ. Τὸ πιστεύω πὼς ἔρχονται πολλοί. Ποιὸς δὲν ἀγαπᾷ ἐσένα καὶ τίς σχέσεις μ' ἐσένα; Σοῦ ἔρχονται πολλοὶ ψηλομύτες ρίχνοντας στὰ πόδια σου χρήματα, συγγένεια, φίλους, δύναμη στὶς πόλεις, δύναμη στὸ κράτος, ὅσα εἶναι παιγνίδια μιᾶς ἄσκοπης περιφορᾶς καὶ τοῦ καιροῦ καὶ πηγαίνουν τώρα σ' αὐτοὺς κι ὕστερα σ' ἐκείνους, σὰν τὰ ζάρια πού ρίχνει ὁ ἓνας στὸν ἄλλο. Ἐγὼ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα φέρνω σ' ἐσένα τὸν ἑαυτὸ μου

των, ὑμᾶς. Εἰ τοίνυν καὶ βελτίους καὶ ἐκ βελτιόνων (ὁμολογοῦμεν γάρ, ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἡμέτερον γίνεται), ἀλλ' ἐνὶ γε οὐχ ὑπερέξοντας ἡμῶν (ἐν Θεῷ δὲ εἰρήσεται), τῷ πιστῷ καὶ γνησίῳ περὶ τὴν οἰκειότητα· οὐπὲρ δεῖ μᾶλλον ποιεῖσθαι λόγον, ἢ πάντων ὁμοῦ τῶν ἄλλων, τοὺς γε νοῦν ἔχοντας. Ἄρκει τοσαῦτα πρὸς τὴν σὴν τελειότητα, καὶ ταῦτα πέρα ἴσως ἢ κατὰ μέτρον ἐπιστολῆς. Λοιπὸν τι καὶ ἑμαυτῷ καὶ ὑμῖν ἐπεύξομαι. Θεὸς ἐπὶ νοῦν ὑμῖν ἀγάγοι, παρ' οὗ καὶ ταῦτα καὶ τ' ἄλλα οἰκονομεῖται τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, ὅ,τι ἂν ἢ βέλτιστον καὶ σύμφορον ἡμῖν τε καὶ ὑμῖν ἐπίσης, ἄλλως τε καὶ περὶ 10 τηλικούτων βουλευομένοις.

ΣΕ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Υἱὸς οὐκ ἀτιμάζεται, ἀλλ' οὐδὲ ἀπιστεῖται πατὴρ. Διὰ τοῦτο μὴ ἀπιστήσης ἡμῖν ἀπολογουμένοις, ὅτι ἀσχολία καὶ ἀρρωστία πνευματικὴ τὸ κωλύσαν ἦν ἡμᾶς γενέσθαι μέχρι Ναυῖλων καὶ τῆς συνόδου μετασχεῖν, ἄλλως τε καὶ τοσαύτη σπουδῇ κεκλημένους, 15 ἀλλ' οὐκ ὄκνος τις, οὐδὲ περιφρόνησις, ὅπερ ἴσως ὑπέλαβες. Νῦν μὲν οὖν ἔτι τῇ ἀσθενείᾳ κρατούμεθα. Εἰ δὲ δοίῃ τὸ ὑγιαίνειν Θεός, καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπολογίαν προσθήσομεν, καὶ δραμόντες μέχρι τῆς σῆς εὐγενείας, καὶ πλήρεις τὰς εὐλογίας τῷ οἴκῳ ἡμῶν ἀποδώσοντες. Ἡμέτερα γὰρ εἶναι τὰ σὰ καὶ βουλόμεθα καὶ εὐχόμεθα. 20 μεθα.

ΣΣΤ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἔτι σε καλῶ τίμιον, καίπερ οὐ τίμια βουλευόμενον. Καί μου

70. Δικαιολογεῖται γιατί δὲν μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπόσχεσή του, ἐμποδισμένος ἀπὸ ἀσχολίες καὶ τὴν ἀρρώστια του.

ἀλλὰ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ἓνα μονάχα σοῦ ζητῶ. Μπορεῖ νὰ ἔχεις φίλους καλύτερους μου κι ἀπὸ καλύτερους γονεῖς (τ' ὁμολογῶ γιατί κι αὐτὸ πηγαίνει σ' ὄφελός μου), ἀλλὰ σὲ ἓνα δὲ θὰ μὲ ξεπεράσουν (θὰ τὸ πῶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ), στὴν πίστη καὶ στὴ γνησιότητα τῆς φιλίας, κι αὐτὸ πρέπει νὰ λογαριάζουν κι ὄχι ὅλα τὰ ἄλλα μαζί, ὅσοι ἔχουν νοῦ. Φτάνουν ὅσα εἶπα στὴν τελειότητά σου κι αὐτὰ ἴσως ξεπερνοῦν τὸ μέτρο τῆς ἐπιστολῆς. Μένει νὰ εὐχηθῶ κάτι γιὰ μένα καὶ γιὰ σένα. Εἶθε ὁ Θεός, ποῦ κι αὐτὰ καὶ τὰ ἄλλα οἰκονομεῖ γιὰ ὅσους τὸν ἀγαποῦν, εἶθε νὰ σὲ κάνει νὰ σκεφτεῖς τὸ καλύτερο καὶ τὸ συμφερότερο σ' ἐμένα καὶ σ' ἐσένα ἐπίσης, ἀφοῦ ἐξᾶλλου εἶναι τόσο σημαντικὰ αὐτὰ ποῦ μᾶς ἀπασχολοῦν.

205. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷⁰

Δὲν περιφρονεῖ κανένας τὸ γιό του ἀλλὰ οὔτε δείχνει δυσπιστία στὸν πατέρα του. Γι' αὐτὸ μὴ δυσπιστεῖς σ' ἐμένα ὅταν δικαιολογοῦμαι ὅτι ἀπασχόληση καὶ πνευματικὴ ἀρρώστια ἦταν ποῦ μ' ἐμπόδισαν νὰ ἔρθω ὡς τοὺς Ναυῖλους καὶ νὰ πάρω μέρος στὴ σύνοδο, ἀφοῦ ἄλλωστε μὲ εἶχες καλέσει τόσο ἐσπευσμένα· δὲν ἦταν οὔτε ἀδιαφορία οὔτε περιφρόνηση, ὅπως ὑπέθεσες ἴσως. Ἡ ἀσθένεια μ' ἐμποδίζει καὶ τώρα ἀκόμα. Ἐάν ὁ Θεὸς ἀποκαταστήσει τὴν ὑγεία μου, θὰ προσθέσω καὶ τὴν ἔμπρακτὴ ἀπολογία· θὰ τρέξω ὡς τὴν εὐγένειά σου καὶ θ' ἀποδώσω πλήρεις τὶς εὐλογίες στὸ σπίτι μου. Γιατί τὰ δικά σου εἶναι δικά μου· καὶ τὸ θέλω καὶ τὸ εὐχομαι.

206. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷¹

Σὲ καλῶ ὡς τώρα τίμιο, ἐνῶ δὲν εἶναι τίμια ὅσα σκέφτεσαι.

71. Ὁ Γρηγόριος προσπαθεῖ νὰ διορθώσει τὸν Ἀδέλφιο ποῦ γλίστηρε αἰσχροῦ καὶ θλιβερὰ στὸν ἔρωτα τῶν γυναικῶν.

δέξαι τὴν παρρησίαν σπλάγχνοις πατρικοῖς κινουμένου καὶ καρτερεῖν οὐ δυναμένου διὰ τὴν εὐνοίαν. Πολλῶ γὰρ βέλτιον βραχέα λυπήσαντα, μέγιστα ὠφελῆσαι, ἢ τὰ πρὸς ἡδονὴν διώκοντα ζημιῶσαι τῷ κεφαλαίῳ. Ἰερεὺς ἦν ὁ Ἥλεί, καὶ τοῖς παισὶν ἀσεβοῦσιν 5 ἐπέπληττε μὲν, «οὐκ ἀγαθὴ ἡ ἀκοή», λέγων, «ὦ τέκνα, ἦν ἐγὼ ἀκούω περὶ ὑμῶν». Ὅτι δὲ μὴ σφοδρῶς ἐπέπληττε, σφοδρῶς ἐνεκλήθη, καὶ δίκην ὑπέσχε πατὴρ εὐσεβῆς παίδων παρανομίας. Τοῦτο φοβούμενος τὸ ὑπόδειγμα καὶ αὐτός, ἐπὶ ταύτην ἦλθον τὴν παραινέσιν. Τί ἐστὶν ὁ πέπονθας, ἀγνοῶ. Τίς ἡ τοσαύτη περὶ σέ σκο-
10 τομήνη; Πῶς αἰσχύνεις μὲν σεαυτοῦ τὸ γένος; αἰσχύνεις δὲ τὴν ἡμετέραν πολιάν, καὶ τὰς ἐλπίδας ἃς εἶχομεν ἐπὶ σοί, ἡνίκα ἐπέστημεν Ναυῖλοις, πᾶν ἀγαθὸν καὶ διαλεχθέντες καὶ πείσαντες, ὡς ὠόμεθα; Πῶς οὐκ ἀκούεις λεγούσης τῆς Γραφῆς, μὴ δὸς γυναιξὶ τὸν σὸν πλοῦτον καὶ τὰ σὰ χρήματα εἰς ὑστεροβουλίαν; Εὖ γὰρ
15 ἴσθι, μεταμελήσει σοι τούτων μικρὸν ὑστερον, ἡνίκα ἂν κατατριβῶσι σάρκες σώματός σου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ δυνηθῆ διασχῶν ὡσπερ ἐκ νέφους ὁ νοῦς πρὸς Θεὸν ἰδεῖν καὶ λογίσασθαι καθαρῶς τὰ συμφέροντα. Φυλάξαι τὴν παγίδα, μὴ ἀγρευθῆς τοῖς ὀφθαλμοῖς· καὶ εἰ ἠγρευθῆς, ἔκνηψον, μὴ καὶ τὸ θρυλλούμενον βε-
20 βαιώσης, ὅτι φαρμάκοις τὸν νοῦν ἐκλάπης· ἐπειδὴ δεινὸν εἰς κακὸν ἐπίνοιαν ἢ ἀσέλγεια. Ἀλγεινὸν μὲ γὰρ τὸ καὶ οἶκον τοσοῦτον καὶ τοσοῦτοις πόνοις συνειλεγμένον, οὕτως ἐν βραχεῖ διασπείραι καὶ καταλῦσαι, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχαῖς βίου, ἡνίκα, ἢ τὴν καλὴν ἢ τὴν πονηρὰν δόξαν ἕκαστος ἑαυτῷ καταβάλλεται. Πολλῶ δὲ δεινότε-
25 ρον τὸ καὶ γυναῖκα παρθένουσ οὖσας, ἃς καὶ οἱ σοῦ γονεῖς καὶ αὐτός, ὡς ἡμᾶς ἐπειθες, καθιέρωσας τῷ Θεῷ, ταύτας ἱεροσυλεῖν καὶ ἀρπάζειν· καὶ τὰς μὲν ἔχειν ἤδη, τὰς δὲ πτοεῖν ὡς τὰ αὐτὰ πεισομένας. Τὸν οὖν Θεὸν φοβηθεῖς, ᾧ λατρεύεις, καὶ ἡμᾶς αἰδεσθεῖς, ἐπίσχεσ σεαυτὸν τοῦ λοιποῦ πάσης πονηρᾶς προαιρέσεως. Εἰ γὰρ
30 οἶόν τε ἦν παρακύψαντά σε γῶναι τὴν ἀδοξίαν, ἦν πάντων ἡμῶν κατέχεας, τάχα ἂν οὐκ ἐδεήθης ἄλλης παραινέσεως, ἀλλ' αὐτὴν

72. Α' Βασ. 2,24.

73. Παρμ. 31,3.

74. Παρμ. 5,11.

Δέξου τὴν παρρησία μου, γιατί με κινεῖ ἡ πατρικὴ καρδιά μου καὶ ἡ ἀγάπη δὲ μ' ἀρέσει νὰ περιμένω. Εἶναι πολὺ καλύτερο νὰ σὲ λυπήσω λίγο γιὰ νὰ σὲ ὠφελήσω πολὺ, παρά ἐπιδιώκοντας τὰ εὐχάριστα νὰ σὲ ζημιώσω στὸ βασικό. Ὁ Ἥλει ἦταν ἱερέας καὶ μάλλονε τὰ παιδιά του ποὺ ἦταν ἀσεβῆ· «δὲν εἶναι ὠραῖα, αὐτὰ ποὺ ἀκούω, παιδιά μου, γιὰ σᾶς»⁷², τοὺς ἔλεγε. Κατηγορήθηκε ὁμως ἐπειδὴ ἡ ἐπίπληξή του δὲν ἦταν ἔντονη κι ἀντιμετώπισε δίκη ὁ εὐσεβῆς πατέρας γιὰ τὴν παρανομία τῶν παιδιῶν του. Ἐπειδὴ φοβήθηκα κι ἐγὼ τὸ παράδειγμα αὐτό, ἔφτασα νὰ σοῦ κάνω αὐτὴ τὴν παραίνεση. Δὲν ξέρω τί ἔχεις πάθει· τί εἶναι αὐτὸ τὸ σκοτάδι ποὺ σὲ τυλίγει; Πῶς ντροπιάζεις τὴ γενιά σου; Πῶς ντροπιάζεις τ' ἄσπρα μαλλιά μου καὶ τίς ἐλπίδες ποὺ στήριξα σ' ἐσένα, ὅταν ἦρθα στοὺς Ναυῖλους; Μιλῆσαμε γιὰ κάθε ἀγαθὸ καὶ σὲ ἔπεισα, ὅπως νομίζω. Δὲν ἀκοῦς τὴ Γραφή ποὺ λέει, «μὴ δώσεις τὰ πλούτη σου στὶς γυναῖκες, καὶ τὰ χρήματά σου γιὰ σκοποὺς ὑστερόβουλους»⁷³; «Νὰ ξέρεις καλά, ὅτι θὰ μεταμεληθεῖς γι' αὐτὰ λίγο ἀργότερα»⁷⁴, ὅταν φυράνουν οἱ σάρκες τοῦ σώματός σου, ὅπως ἔχει γραφεῖ, καὶ μπορέσει ὁ νοῦς σου διασχίζοντας τάχα κάποιο σύννεφο νὰ κοιτάζει πρὸς τὸ Θεὸ καὶ νὰ συλλογιστεῖ καθαρὰ τί τοῦ συμφέρει. Φυλάξου ἀπὸ τὴν παγίδα, μήπως πιαστεῖς μὲ τὰ μάτια. Ἄν τυχὸν πιάστηκες, ξύπνα, μὴν ἐπιβεβαιώσεις αὐτὸ ποὺ διαδίδεται, ὅτι σοῦ ἔκλεψαν τὸ νοῦ μὲ κάποια φάρμακα· ἡ ἀσέλγεια εἶναι φοβερὴ στὴν ἐπίνοηση τῶν κακῶν. Εἶναι ἐξάλλου ὀδυνηρὸ ἓνα τόσο μεγάλο σπίτι, ποὺ ἔγινε μὲ τὸσους κόπους, ἔτσι σὲ μιὰ στιγμή νὰ τὸ διασκορπίσεις καὶ νὰ τὸ καταστρέψεις καὶ μάλιστα στὸ ξεκίνημα τῆς ζωῆς σου, ὅποτε θεμελιώνει καθέννας γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὴν καλὴ ἢ τὴ φαύλη γνώμη. Καὶ πολὺ πιὸ φοβερὸ εἶναι τοῦτο· γυναῖκες ποὺ εἶναι παρθένες καὶ ποὺ οἱ γονεῖς σου καὶ σὺ ὁ ἴδιος, ὅπως μᾶς ἔκανες νὰ πιστέψουμε, τίς ἀφιερώσατε στὸ Θεό, αὐτὲς νὰ τίς ἀρπάξεις μὲ βέβηλο χέρι. Κι ἄλλες ἤδη νὰ τίς ἔχεις πάρει καὶ νὰ τίς φοβερίζεις ὅτι θὰ πάθουν τὸ ἴδιο. Φοβήσου λοιπὸν τὸ Θεὸ ποὺ λατρεύεις καὶ σεβάσου ἐμένα· κράτησε τὸν ἑαυτὸ σου στὸ ἐξῆς ἀπὸ κάθε πονηρὴ προαίρεση. Ἄν ἦταν δυνατό, νὰ σκύψεις καὶ ν' ἀντιληφθεῖς τὴν ἀνυποληψία ποὺ πέταξες ἐπάνω μας, σίγουρα δὲ θὰ χρειαζόσουν ἄλλη παραίνεση, ἀλλὰ θὰ ἔκανες

τὴν αἰσχύνην σύμβουλον ἐποίησω τῶν σῶν πρακτέων. Τούτων ἡδίο μὲν εἶχον γράφειν, λυσιτελέστερα δὲ οὐδαμῶς. Καὶ τὰ πλείω παρήσω γράφειν, ἐκεῖνο εἰδῶς, ὡς εἰ μὴ σε ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος παιδαγωγήσειε, μικρὸν ἢ οὐδὲν οἱ λόγοι δυνήσονται· ἐπεὶ καὶ σιδήρω σκηρὸς μὲν εὐκόλως χαράσσεται, σίδηρος δὲ ἐργωδέστερον, ἀδάμας δὲ οὐδὲ τῷ στερροτάτῳ, διὰ σκληρότητα φύσεως.

ΣΖ'. ΙΑΚΩΒΩΙ

Εἰ μὲν οὕτως εἶχον τοῦ σώματος, ὡς ἐξαρκεῖν πρὸς τοὺς πόνους, αὐτὸς ἂν ἀφικόμενος πρὸς ὑμᾶς, τὸν τε τῆς συντυχίας πόθον ἐπλήρωσα, καὶ διελέχθην περὶ ὧν ἐβουλόμην. Οὐ γὰρ περὶ μικρῶν 10 ἡμῶν ὁ λόγος. Ἐπεὶ δὲ τῇ ἀρρωστίᾳ κατέχομαι, ἀναγκαιῶς ἤλθον ἐπὶ τὰ γράμματα. Τὴν κοσμιωτάτην θυγατέρα ἡμῶν Σιμπλικίαν, τὴν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ Ἀλυπίου ποτὲ γυναῖκα, τοῦ κόσμου πάσης ἡμῶν τῆς πατρίδος, προσάγω τῇ σῇ εὐγενείᾳ, μετὰ τῶν οἰκτρῶν ὀνομάτων χηρείας καὶ ὀρφανείας, τῶν δικαίων παρὰ σοῦ 15 τευξομένην, περὶ ὧν σοῦ δεήσεται. Καὶ σκόπει τῆς συμφορᾶς τὸ μέγεθος. Οὕτω τῶν θρήνων πέπανται, καὶ ἀγωνιᾷ περὶ τῶν ὀρφανῶν, καὶ ὁδοὺς ἐκδημεῖ μακράς, ἐν οὕτῳ ἀσθενεῖ τῷ σώματι καὶ ἀπειρία πραγμάτων, ἢ μηδὲ προκύπτειν τῆς οἰκίας εἰθισμένη. Τούτου τί ἐλεεινότερον; μηδὲ θρήνοις γενέσθαι χώραν, καὶ τὴν τῆς εὐ- 20 γενείας αἰδῶ λυθῆναι, τῷ πάθει. Ταῦτα οὖν πάντα ἐνθυμηθεῖς καὶ πρὸς γε τὴν ἡμετέραν παράκλησιν αἰδεσθεῖς, μὴ ἀναμείνης ἄλλον γενέσθαι σοι δικαστὴν τῷ μεγάλῳ καὶ χρηστῷ Ἰακώβῳ· μηδὲ εἰς ἀνάγκην αὐτὴν καταστήσαι μακροτέρας ἀποδημίας, σφόδρα θαυροῦσαν τοῖς ἑαυτοῖς δικαίοις, ὡς πείθει πολλοὺς καὶ ἡμᾶς. Ἀλλὰ 25 ταῖς ἐπιστολαῖς ἐντυχῶν, καὶ μετὰ πάσης ὀρθότητος τὰ δίκαια βα-

75. Ὁ Ἰάκωβος ἦταν διοικητὴς τῆς Καππαδοκίας. Ὁ Ἀλύπιος ἦταν κι αὐτὸς διοικητὴς τῆς Καππαδοκίας (380) καὶ τὴ χήρα του εἶναι πού συνιστᾶ ὁ Γρηγόριος στὸν Ἰάκωβο. Ἡ χήρα του Σιμπλικία εἶναι αὐτὴ πού σώζονται ἐπιστολὲς στ' ὄνομά της τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου. Στὴν ἴδια ἀνήκει ἡ ἐπόμενη ἐπιστολὴ 208. Εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ Σιμπλικία τῆς ἐπιστολῆς 79.

αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ντροπὴ σύμβουλό σου γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ κάνεις. Βέβαια εἶχα νὰ σοῦ γράψω πιὸ εὐχάριστα ἀπὸ αὐτά, καθόλου ὁμως πιὸ ὠφέλιμα. Τὰ περισσότερα τὰ παραλείπω καὶ δὲν τὰ γράφω· γνωρίζω ἐκεῖνο τὸ ἄλλο, ὅτι, ἂν δὲ γίνεαι παιδαγωγός σου ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, ὁ λόγοι λίγο μόνο θὰ ἐπιτύχουν, γιὰ νὰ μὴν πῶ τίποτα. Ἐπειδὴ καὶ τὸ κῆρι χαράζεται βέβαια εὐκολὰ ἀπὸ τὸ σίδηρο, μὲ πολὺ περισσότερο κόπο τὸ σίδηρο, ἀλλὰ τὸ διαμάντι ἐξαιτίας τῆς σκληρότητάς του δὲ χαράζεται οὔτε μὲ τὸ πιὸ σκληρὸ μέσο.

207. ΣΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟ⁷⁵

Ἄν ἤμουν σὲ τέτοια σωματικὴ κατάσταση, ὥστε ν' ἀντέχω στοὺς πόνους, θὰ ἴρχομαι ὁ ἴδιος σ' ἐσᾶς κι ἔτσι καὶ τὸν πόθο τῆς συνάντησής μας θὰ ἐκπλήρωνα καὶ θὰ σᾶς μιλοῦσα γι' αὐτὰ ποὺ ἤθελα. Δὲν ἀφορᾷ ὁ λόγος μου πράγματα ἀσήμαντα. Ἐπειδὴ ὁμως μ' ἐμποδίζει ἡ ἀρρώστιά μου, κατάφυγα ἀναγκαστικὰ στὴν ἐπιστολή. Φέρνω στὴν εὐγένειά σου τὴ σεμνότατη θυγατέρα μου Σιμπλικία, γυναίκα κάποτε τοῦ καλότατου Ἀλύπιου, ποὺ ἦταν στολίδι ὅλης τῆς πατρίδας μας· σοῦ τὴ φέρνω μὲ τὰ θλιβερὰ ὀνόματα τῆς χηρείας καὶ τῆς ὀρφάνιας, γιὰ νὰ ἐπιτύχει ἀπὸ ἐσένα τὸ δίκαιό της σ' αὐτὰ ποὺ θὰ σοῦ ζητήσει. Πρόσεξε τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς της. Δὲ σταμάτησε ἀκόμη τοὺς θρήνους καὶ τὴν ἔχει πιάσει ἀγωνία γιὰ τὰ ὀρφανὰ καὶ διανύει μεγάλες ἀποστάσεις μὲ τὸ τόσο ἀσθενικὸ σῶμα της καὶ τὴν ἀπειρία τῆς ζωῆς ποὺ ἔχει, αὐτὴ ποὺ μῆτε στὸ κατώφλι της δὲν ἦταν συνηθισμένη νὰ βγαίνει. Τί πιὸ θλιβερὸ ἀπὸ τοῦτο; Νὰ μὴν ὑπάρχει μῆτε περιθώριο γιὰ θρήνους καὶ νὰ διαλύσει ὁ πόνος τὴ ντροπὴ τῆς εὐγένειας. Αὐτὰ λοιπὸν ὅλα νὰ λάβεις ὑπόψη σου καὶ νὰ σεβαστεῖς τὴν παράκλησή μου· μὴν περιμένεις ἄλλο δικαστὴ γιὰ σένα τὸ μεγάλο καὶ καλὸ Ἰάκωβο, μῆτε νὰ τὴν ἀναγκάσεις νὰ κάνει μεγαλύτερο ταξίδι, γιατί ἔχει μεγάλη βεβαιότητα γιὰ τὸ δίκαιό της, ὅπως πιστεύουν πολλοὶ μαζί τους κι ἐγώ. Διάβασε ὁμως τὰ γράμματα κι ἀφοῦ ἐξετάσεις μὲ κάθε ἀκρίβεια ποῦ βρίσκεται τὸ δίκαιο, γύρισέ μας τὴν πίσω πιὸ

σανίσας, εὐθυμωτέραν ἡμῖν ἀπόπεμνον, ἐκεῖνο πρὸ πάντων ἐνθυμηθεῖς, ὅτι ἔστι σοι πολλὰ παρὰ Θεοῦ, δυναστεία, χρήματα, δόξα, μείζονος εὐπραξίας ὁδός. Ταῦτα φύλαξον σεαυτῶ διὰ τῆς παρουσίας φιλανθρωπίας, καὶ ὡς τέκνων πατῆρ, καὶ τῶν μὲν ἐξαιρεθεῖς 5 κινδύνων, τοῖς δὲ ἐμβεβηκώς, οὕτω διανοήθητι, καὶ δεξιὰς σεαυτῶ ποιήσον ἐκ τῆς παρουσίας ὑποθέσεως τὰς κατὰ Θεὸν ἐλπίδας.

ΣΗ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἄκοῃ μὲν γινώσκω τὴν σὴν τιμότητα. Θαυμάζω δὲ εἰς ὅσον ὀλίγοι τῶν ἐπὶ πλεῖστον ὠμιληκότων· τοσοῦτος παρὰ πᾶσι τῆς σῆς 10 καλοκαγαθίας ὁ λόγος. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ταύτην ἐθάρρησα τὴν πρεσβείαν. Ἀπέλιπεν ἡμᾶς ὁ θαυμαστός Ἀλύπιος, ὁ κοινὸς τῶν φίλων προστάτης καὶ τῶν ὄρφανῶν κηδεμών. Οὐ μικρὸν τοῦτο ἡμῖν πρὸς συμφοράν. Δεύτερον προσεγένετο τὸ καὶ τὴν κοσμιωτάτην ἐλευθέραν αὐτοῦ φροντίζειν ὑπὲρ τῶν ὄρφανῶν. Ταύτην παραμύ- 15 θησαι τῇ νῦν φιλανθρωπία, καὶ τὸ ἀσφαλὲς τοῖς σοῖς τέκνοις χάρισαι διὰ τῆς εἰς τοὺς ὄρφανούς εὐποιίας, καὶ δεῖξον πλεον ἔχουσαν τῶν ξένων τὴν οἰκειότητα. Προσέσται δὲ καὶ τὸ ἡμῖν χαρίσασθαι, οὗς ὅ,τι ἂν τιμῆσης, Θεὸν ἔση τετιμηκώς, οὐπὲρ ἡμεῖς ἠξιώμεθα εἶναι παραστάται καὶ λειτουργοὶ καὶ εἰ τῆς ἀξίας ἐλάττονες.

ΣΘ'. ΚΑΣΤΟΡΙ

20 Ὡς τυραννικὸς εἶ καὶ βίαιος! Γράμμα σὸν ὤφθη μόνον καὶ ἡμεῖς ὑπερώφθημεν. Ἄλλ' ἰδοὺ σοι καὶ ὁ πολῦτλας Σακερδώς, ὁ

76. Ζητεῖ καὶ πάλι τὴν προστασία τῆς χήρας τοῦ προηγούμενου διοικητῆ.

77. Τὸ «κοσμιωτάτην ἐλευθέραν» μπορεῖ νὰ μεταφραστεῖ «τὴν ἐντιμότητα χήρα», σύμφωνα μὲ τὸ Παύλειο (Α' Κορ. 7,8). «Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου».

ἡρεμη. Συλλογίσου κυρίως τοῦτο· σοῦ ἔδωσε πολλά ὁ Θεός, δύναμη, χρήματα, δόξα, προοπτική γιὰ μεγαλύτερη εὐτυχία. Μὲ τὸ καλὸ πού θὰ κάνεις φύλαξέ τα ὅλ' αὐτὰ γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου καὶ σκέψου σὰν πατέρας παιδιῶν ἐλεύθερων κι ὅτι ἀπὸ ἄλλους κινδύνους σώθηκες καὶ ἄλλους ἀντιμετώπισες. Κάνε αἰσίες γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου τίς ἐλπίδες σου στὸ Θεὸ ἐξαιτίας τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς.

208. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷⁶

Σὲ ξέρω ἀπὸ ὅσα ἔχω ἀκούσει γιὰ τὴν τιμιότητά σου. Σὲ θαυμάζω ὅμως ὅσο λίγοι ἀπὸ ὅσους σὲ ἔχουν πολὺ συναναστραφεῖ· τόσος λόγος γίνεται σ' ὅλους γιὰ τὴν καλοκαγαθία σου. Γι' αὐτὸ κι ἐγὼ πῆρα τὴν τόλμη γι' αὐτὴ τὴ μεσόλάβηση. Μᾶς ἄφησε ὁ θαυμαστός Ἀλύπιος, ὁ κοινὸς ὑπέρμαχος τῶν φίλων καὶ προστάτης τῶν ὀρφανῶν. Δὲν εἶναι αὐτὸ μικρὴ συμφορὰ γιὰ μᾶς. Δεύτερο κοντὰ στὸ πρῶτο ὅτι ἡ πάνσεμνη χήρα του⁷⁷ πήρε τὴ φροντίδα τῶν ὀρφανῶν. Αὐτὴν παρηγόρησε μὲ τὴν καλοσύνη πού σοῦ ζητῶ καὶ χάρισε τὴν ἀσφάλεια στὰ παιδιά σου εὐεργετώντας τὰ ὀρφανά· καὶ δεῖξε ὅτι εἶναι οἰκεία σου περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι οἱ ξένοι. Ἐπιπλέον θὰ κάνεις χάρη καὶ σ' ἐμένα, καὶ μὲ τὴν ὅποια πρὸς ἐμένα τιμὴ θὰ τιμήσεις τὸ Θεό, πού ἀξιώθηκα νὰ εἶμαι παραστάτης καὶ λειτουργὸς του, ἂν καὶ πολὺ μικρὸς γιὰ τὸ ἀξίωμα αὐτὸ.

209. ΣΤΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ⁷⁸

Πόσο τυραννικά καὶ βίαια φέρνεσαι! Μόνο πού φάνηκε τὸ γράμμα σου κι ἀμέσως ἔπεσα σὲ περιφρόνηση. Καὶ νὰ καὶ ὁ πολυ-

78. Ὁ Σακερδῶς, ὄνομα καὶ πράγμα (Σακερδῶς σημαίνει ἱερεὺς ἀπὸ τὸ λατινικὸ *sacerdos*), ἦταν γιὰ τίς ἀρετές του πολὺ ἀγαπητὸς στὸ Βασίλειο καὶ τὸ Γρηγόριο. Ὑπάρχουν ἐπιστολὲς τοῦ Γρηγορίου σ' αὐτὸν καὶ γι' αὐτὸν μὲ πολ-
λὲς πληροφορίες.

σὸς μὲν ἀδελφός, υἱὸς δὲ ἐμὸς καὶ τῶν παθῶν κοινωνός. Ἴνα δὲ μὴ παντελῶς ἠττηθῶμεν, τοῦτον τάχιστα ἡμῖν ἀπόδος τὴν τοῦ βίου παραμυθίαν, φιλοσοφεῖν καὶ διδαχθησόμενον καὶ διδάξοντα. Μέγιστον γὰρ εἰς μὲν ὁμόνοιαν τὸ συμπάσχειν, εἰς δὲ συμβουλήν ἡ ὁμόνοια.

ΣΙ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἐμοὶ τῆς πατρίδος, ὡς ἔοικεν, ἡ ἀλλοδαπὴ χρηστοτέρα. Ἡ μὲν γὰρ ἐδίδου τῆς σῆς ἀπολαύειν φιλίας, ἡ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἡμῖν ἐχαρίσατο. Καὶ τοῦτό μοι παρὰ τῆς ἀρρωστίας, ἡ με κατέχει πεδήσασα, καὶ πρὸς πολλὰ ποιεῖ δυσκίνητον, ἡ ἀκίνητον, εἰ χρῆ λέγειν τὸ ἀληθέστερον. Ταύτην μὲν οὖν τὴν ζημίαν λυπούμενοι μὲν οἴσομεν. Τί δὲ οὐ φέρει τῶν ἀνιαρῶν ἄνθρωπος; μόνον ὑγιαίνουσ καὶ πράττοις τὰ κατὰ νοῦν, καὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ εἶη τὰ σά. Ἔσται δέ, εἰ γνησίως αὐτοῦ λαμβάνοιο. Τὴν δὲ κυρίαν, τὴν κοινὴν ἡμῶν ἀδελφήν, τάχιστα ἡμῖν ἀποπέμψασθαι θέλησον, ὡς κοινὸν ἔρεισμα καὶ τῶν εὐλαβῶν καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς ἡμετέρας· ἡ πολλὰ σου τῆς σακερδῶτιδος καταβησόμεθα, δι' ἣν ζημιούμεθα, καὶ καλέσομεν αὐτὴν τῇ οἰκείᾳ προσηγορίᾳ. Γνώση δὲ ἡ τις, παρ' αὐτῆς πυθόμενος.

ΣΙΑ'. ΚΥΡΙΑΚΩΙ

Τιμῆς τοὺς εὐλαβεῖς, εὐ οἶδα, καὶ πτωχοὺς εὐ ποιεῖς. Τούτων ἀμφοτέρων σοι νῦν καιρός· ἔχει γὰρ οὕτως. Ὁ τιμιώτατος καὶ θεοφιλέστατος υἱὸς ἡμῶν Σακερδῶς, ὁ συμπρεσβύτερος, πτωχεῖο προέστηκε τῶν ἐπισήμων πολυανθρώπου, εὐσεβείας τε ἕνεκα καὶ

79. Παρακαλεῖ τὸν Κάστορα ν' ἀφήσει «τὴν κοινὴ ἀδελφὴ τους» νὰ ἐπιστρέψει στὸ Γρηγόριο πού ἔχει τὴν ἀνάγκη τους.

80. Παρακαλεῖ τὸν Κυριακὸ νὰ προστατέψει τὸ πτωχοκομεῖο τοῦ Σακερ-

παθῆς Σακερδῶς, ὁ ἀδερφός σου καὶ γιός μου καὶ τῶν πόνων μου σύντροφος. Καὶ γιὰ νὰ μὴ νικηθῶ ὀλότελα, δῶσε μού τον τὸ γρηγορότερο, δῶσε μου τὴν παρηγοριὰ τῆς ζωῆς μου, νὰ φιλοσοφήσωμε, νὰ διδαχτῶ καὶ νὰ διδάξω. Ὁ κοινὸς πόνος εἶναι τὸ μεγαλύτερο συντελεστικὸ τῆς ὁμόνοιας καὶ ἡ ὁμόνοια τῆς κοινῆς σκέψης.

210. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁷⁹

Σ' ἐμένα, ὡς φαίνεται, ἡ ξενιτεία στάθηκε πιὸ καλὴ ἀπὸ τὴν πατρίδα. Ἡ πρώτη μοῦ ἔδινε τὴ δυνατότητα ν' ἀπολαμβάνω τὴ φιλία σου, ἡ ἄλλη δὲ μοῦ ἔκανε καμιά τέτοια χάρη. Τοῦτο βέβαια προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀρρώστια πού μὲ κρατᾶ μὲ τὰ δεσμά της καὶ μὲ κάνει σὲ πολλὰ πράγματα δυσκίνητο ἢ καὶ ἀκίνητο, γιὰ νὰ μιλήσω πιὸ σωστά. Μὲ στενοχωρεῖ ἡ ζημία αὐτὴ ἀλλὰ θὰ τὴν ὑποφέρω. Ποιὸ δυσάρεστο εἶναι πού δὲν ὑποφέρει ὁ ἄνθρωπος. Εἶθε μονάχα νὰ εἶσαι ὑγιής, νὰ ῥχονται ὅλα ὅπως τὰ θέλεις καὶ νὰ εἶναι ὅλα τὰ δικά σου στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Καὶ θὰ εἶναι, ἂν ἡ σχέση σου μαζί του εἶναι εὐκρινής. Τὴ σεβαστὴ κοινὴ μας ἀδελφῆ, λάβε τὴν καλοσύνη νὰ τὴ στείλεις τὸ γρηγορότερο σ' ἐμένα, γιὰτὶ εἶναι τὸ κοινὸ στήριγμα τῶν πιστῶν καὶ τῆς δικῆς μου ἀσθένειας. Ἄλλιῶς θὰ διαμαρτυρηθῶ πολὺ στὴ διακόνισσά σου, πού μοῦ προκαλεῖ ζημία καὶ θὰ τὴν καλέσω μὲ τὸ δικό της ὄνομα. Θὰ μάθεις ἀπὸ τὴν ἴδια ποιὰ εἶναι.

211. ΣΤΟΝ ΚΥΡΙΑΚΟ⁸⁰

Ἔμαθα ὅτι τιμᾶς τοὺς πιστοὺς κι εὐεργετεῖς τοὺς φτωχοὺς. Ἔχεις τώρα εὐκαιρία καὶ γιὰ τὰ δύο· ἔτσι εἶναι τὸ πρᾶγμα. Ὁ ἐξαιρετος καὶ θεοφιλέστατος γιός μου Σακερδῶς, ὁ συμπρεσβύτερος, ἔγινε προϊστάμενος σ' ἓνα πολυάνθρωπο πτωχοκομεῖο ἀπὸ τὰ

τῆς εἰς τὸ πρᾶγμα σπουδῆς. Ἔστι δὲ τῶν ὑπηρετουμένων τῷ πτωχείῳ κτήματα Λιριάνδος καὶ Καβερῖνα ὁμοροῦντα τόποις τοῖς τῆς οἰκίας, ἐξ ἐπιδόσεως τοῦ τιμιωτάτου Κάστορος, τῷ πτωχείῳ τι συνεισφέροντα. Ταῦτα πάσης ἐπιηρείας ἐλευθερώσας, μέρος οὐκ ἐλάχιστον συνεισοίσεις καὶ τοῖς πτωχοῖς τῆς θεραπείας καὶ σενατῷ τῆς ἀντιδόσεως, ἣν οἶδας ὀφειλομένην τοῖς εὐσεβέσι. Αἴηλον δέ, ὅτι ἅπαξ ὀρμήσας εἰς τὴν εὐεργεσίαν καὶ τῆς εἰς τὸ μέλλον ἀσφαλείας ποιήσεις πρόνοιαν, ὡς μηδὲ βουλομένῳ τινὶ ἐξεῖναι κακὸν γενέσθαι περὶ τοὺς τόπους, τρόπον ὃν ἐπινοήσειεν ἢ σὴ σύνεσις

ΣΙΒ'. ΣΑΚΕΡΔΩΤΙ

10 Προσαγορεύω σε τὴν νέαν ἡμῶν ἐλπίδα, τὸν πολιὸν ἐν νεότητι· καὶ πᾶν ὅτι σοι κάλλιστον βούλομαί τε καὶ εὐχομαι. Τῶν δὲ καλῶν τὸ πρῶτον οὐκ ἀγνοεῖς· ὅπερ ἐστὶν αἰεὶ Θεὸν κτᾶσθαι καὶ γενέσθαι κτῆμα Θεοῦ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεώς τε καὶ ἀναβάσεως· ὃ καὶ σπαντὸν οἶδ' ὅτι νοουθετήσεις.

ΣΙΓ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

15 Εἴ σοι μηδὲν ἠλπίζετο δυσχερές, ἠνίκα φιλοσοφία προσέβαινες, ἀφιλόσοφος ἢ ἀρχή, καὶ τοὺς πλάστας μέμφομαι. Εἰ δὲ ἠλπίζετο, εἰ μὲν οὐκ ἀπήντησε, τῷ Θεῷ χάρις· εἰ δὲ ἀπήντησεν, ἢ καρτέρει πάσχων, ἢ ἴσθι ψευδόμενος τὴν ὑπόσχεσιν.

δῶτα καὶ νὰ τὸ ἐξασφαλίσαι ἀπὸ κάθε καταπάτησης καὶ κάθε ἀδικίας.

81. Τέσσερες ἐπιστολὲς πρὸς τὸ Σακερδῶτα γραμμένες τὸν ἴδιο περίπου καιρὸ ὅμως ἀπροσδιόριστα. Ἡ πρώτη ἓνας χαιρετισμὸς στὸν Σακερδῶτα. Στὴν δευτέρα μιὰ διαπίστωση ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἔχει δυσχέρειες. Στὴν τρίτη συμβουλεύει ἐπιμονὴ στὸν ἀγῶνα. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐξαιρετικὴ γιὰ τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση ποῦ θελεῖ νὰ ἐμπνεύσει, ἐξαιτίας τοῦ διωγμοῦ, κατὰ τοῦ Σακερδῶτα.

ἐπίσημα, χάρη στήν εὐσέβειά του καί στο ἔνδιαφέρον του γιά τὸ θέμα αὐτό. Κι εἶναι κάτι κτήματα πού βοηθοῦν στίς ἀνάγκες τοῦ πτωχοκομείου, ὁ Λιρίανδος καί ἡ Καβερίνα, πού γειτονεύουν στοὺς χώρους τοῦ σπιτιοῦ, δωρεὰ τοῦ ἐξαιρετοῦ Κἄστορα, πού βοηθοῦν στή συντήρηση τοῦ πτωχοκομείου. Ὅταν τὰ ἐλευθερώσεις αὐτὰ ἀπὸ κάθε διεκδίκηση, δὲ θὰ εἶναι ἀσήμαντη ἡ συνεισφορά σου καί στήν ἐξυπηρέτηση τῶν φτωχῶν καί στήν ἀπόδοση ἀπὸ μέρους σου τῆς ὀφειλῆς στοὺς πιστοὺς, πού ἀναγνωρίζεις. Εἶναι φανερὸ πάντως ὅτι μιὰ καὶ ἀρχίσεις νὰ εὐεργετεῖς, θὰ λάβεις πρόνοια καί γιά τὴ μελλοντικὴ τους ἀσφάλεια, ὥστε, καί νὰ θέλει κανένας, νὰ μὴν μπορεῖ νὰ προκαλέσει ζημία στὰ κτήματα, μὲ τὸν τρόπο πού θὰ σκεφτεῖ ἡ περίσκεψή σου.

212. ΣΤΟ ΣΑΚΕΡΔΩΤΑ⁸¹

Χαιρετῶ στο πρόσωπό σου τὴ νέα μου ἐλπίδα, τὸ γέροντα μέσα στὰ νιάτα του. Ἐπιθυμῶ γιά σένα κι εὐχομαί ὅ,τι εἶναι τὸ καλύτερο. Καὶ δὲν ἀγνοεῖς βέβαια τὸ πρῶτο ἀπὸ ὅλα τὰ καλά, πού εἶναι νὰ κατέχεις πάντοτε τὸ Θεὸ καί νὰ γίνεις κτῆμα τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ φιλία καί τὴν ἄνοδό σου πρὸς αὐτόν. Γνωρίζω ὅτι καί σὺ θὰ προτρέψεις τὸν ἑαυτό σου σ' αὐτό.

213. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ἄν δὲν περίμενες ὅτι θὰ συναντοῦσες καμιὰ δυσχέρεια, ὅταν ἔπαιρνες τὸ δρόμο τῆς φιλοσοφίας, ἡ σκέψη σου ἦταν ἀφιλοσόφητη καί κατηγορῶ αὐτοὺς πού ἐπλασαν τὸ παραμῦθι. Ἄν ὅμως περίμενες καί δὲν σοῦ ἔτυχαν, νὰ εὐχαριστεῖς τὸ Θεό. Κι ἂν πάλι σοῦ ἔτυχαν, νὰ ὑπομένεις καρτερικὰ, ἀλλιῶς νὰ ξέρεις ὅτι καταπατεῖς τὴν ὑπόσχεσή σου.

ΣΙΑ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Οὐ δόκιμον τὸ ἀπείραστον· τὸ δὲ βασανισθὲν ἐν τοῖς πράγμασι, δοκιμώτερον· ὡς ἐν καμίνῳ χρυσός. Καὶ εἰ μὲν ἱκανῶς σοι τοῦτο πεφιλοσόφηται, τῷ Θεῷ χάρις. Εἰ δὲ οὐπω τελέως, ἐμαυτὸν προστίθημί σοι καὶ τὰ ἐμά. Ὑβρίσμεθα, μεμισήμεθα· τί γὰρ οὐ πέπνυθαμεν τῶν δεινῶν, ὅσον ἐπὶ τοῖς βουλευθεῖσι; Εἴτα τῶν λυπούντων ἡμᾶς ἀπηλλάγμεθα. Τούτων τί ἂν μεῖζον εὐεργετηθείημεν; Ταῦτ' οὖν ἐννοῶν καὶ αὐτὸς χάριν ὁμολογεῖ τῷ Θεῷ τῆς ἐπηρείας, εἰ καὶ μὴ τοῖς δράσασιν.

ΣΙΕ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Τί δεινὸν ἡμῖν; Οὐδέν, ὅτι μὴ Θεοῦ καὶ τῶν θείων διαμαρτάνειν. Τάλλα δέ, ὡς ἂν φέρῃ Θεός, οὕτως ἐχέτω, εἴτε διὰ τῶν δεξιῶν ὄπλων καὶ χρηστοτέρων οἰκονομεῖ τῆς δικαιοσύνης ἡμᾶς, εἴτε διὰ τῶν ἀριστερῶν τε καὶ σκαιότερων. Οἶδε τοὺς λόγους τούτων ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν οἰκονόμος. Ἐν φοβηθῶμεν μόνον, τὸ μῆτι παθεῖν ἀφιλόσοφον. Ἐπτωχοτροφήσαμεν, ἐφιλαδελφήσαμεν, ψαλμωδίαις ἐνετροφήσαμεν, ἕως ἐξῆν. Οὐ συγχωρούμεθα τοῦτο· ἄλλο τι φιλοσοφήσωμεν· οὐ πενιχρὰ ἢ χάρις. Ἰδιάσωμεν, θεωρήσωμεν, τὸν νοῦν καθάρωμεν ταῖς θείαις ἐμφάσεσιν, ὃ τάχα καὶ τῶν προειρημένων ὑψηλότερον. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἔχομεν· ἀλλ' ὅτι τοῦ ἐνὸς διημάρτομεν, τοῦ παντὸς ἐκπετωκέναι νομίζομεν. Μὴ οὐτως· ἀλλ' ἔτι κρατῶμεν τῆς χρηστῆς ἐλπίδος, εἰ τι ἡμῖν ὑπολειπόμενον ἴδωμεν· καὶ μὴ ταυτὰ πάσχωμεν τοῖς πύλοις, οἳ τῷ μὴ συ-

81α. Ἄμοιβές, ἐπιτυχίες.

81β. Τιμωρίες, ἀποτυχίες.

214. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

“Ο,τι δὲν πέρασε δοκιμασία, δὲν τὸ ἐπιδοκιμάζομε· ὅ,τι ὁμως ἐλέγχθηκε στὴν πράξη, εἶναι ἔξω ἀπὸ ἀμφιβολία, ὅπως τὸ χρυσάφι στὸ χωνευτήρι. “Ἄν αὐτὸ τὸ μελέτησες ἐπαρκῶς, ἄς εὐχαριστοῦμε τὸ Θεό. “Ἄν ὄχι ἀκόμα τέλεια, πάρε παράδειγμα ἀπὸ ἐμένα καὶ τὶς περιπέτειές μου. Δέχτηκα προσβολές καὶ μίση. Ποιὸ δεινὸ δὲν ἔπαθα ἀπ’ ὅσα ἦταν στὸ χέρι ἐκείνων πού ἤθελαν νὰ μοῦ τὸ κάνουν. Τέλος γλίτωσα ἀπ’ αὐτούς πού μὲ στενοχωροῦσαν. Τὴ μεγαλύτερη εὐεργεσία ὑπάρχει ἀπὸ αὐτή; Μὲ αὐτὴ τὴ σκέψη νὰ ἐκφράξεις κι ἐσὺ εὐχαριστία στὸ Θεὸ γιὰ τὴν ἀδικία, ἂν ὄχι καὶ σ’ αὐτούς πού σὲ ἀδίκησαν.

215. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ποιὸ εἶναι τὸ φοβερὸ σ’ ἐμᾶς; Κανένα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ν’ ἀστοχῆσομε τὸ Θεὸ καὶ τὰ θεῖα. Τὰ ἄλλα ἄς ἔρθουν ἔτσι ὅπως τὸ ξέρει ὁ Θεός, εἴτε κυβερνᾷ τὴ ζωὴ μας μὲ τὰ δεξιὰ^{81α} κι ἀπαλότερα ὄπλα τῆς δικαιοσύνης, εἴτε μὲ τὰ ἀριστερὰ^{81β} καὶ τραχύτερα⁸². Τὴ λογικὴ τῆς χρησιμοποίησης τὴ γνωρίζει ὁ κυβερνήτης τῆς ζωῆς μας. “Ἐνα μόνο νὰ φοβηθοῦμε, μὴν πάθομε κάτι πού δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴ φιλοσοφία. Θρέψαμε φτωχοὺς, δεῖξαμε ἀγάπη στοὺς ἀδελφούς μας, παραδοθήκαμε στὴν ἀπόλαυση τῶν θείων ὕμνων, ὅσο μπορούσαμε. Δὲ συγχωροῦμαστε γι’ αὐτὸ μόνο, ἄς πράξομε κάτι ἀκόμα· ἡ χάρη δὲν εἶναι φτωχικὴ. “Ἄς ζήσομε μόνοι μας, ἄς ἐπιδοθοῦμε στὴ θεωρία, ἄς καθαρίσομε τὸ νοῦ μας μὲ τὶς θεϊκὲς φανερώσεις, πού εἶναι ἴσως πιὸ ὑψηλὸ κι ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Ἐμεῖς ὁμως δὲ νιώθομε ἔτσι· ἀλλὰ χάνομε τὸ ἓνα καὶ νομίζομε πὼς χάσαμε τὸ πᾶν. “Ὅχι ἔτσι· ἄς διατηροῦμε ἀκόμα τὴν καλὴ ἐλπίδα, ἂν δοῦμε ὅτι δὲ χάθηκε ὁλότελα. Κι ἄς μὴν παθαίνομε ὅ,τι

νείθισθαι ταῖς πτόαις, πρὸς τοὺς ψόφους ἐξαγριαίνοντες, τοὺς ἐπιβάτας ἑαυτῶν καταβάλλουσιν.

ΣΙΣΤ'. ΕΥΔΟΚΙΩ

Ὁ σύμπνοϋς καὶ συμπαθής· τὸ δὲ συμπαθές, καὶ γνήσιον τὸ γνήσιον δέ, καὶ εἰς συμβουλήν ἐξιόπιστον. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡμεῖς μὲν 5 ἀρχαιότεροι τὴν εὐσέβειαν, καὶ πολλῶν καὶ ἀνδρῶν καὶ ἡθῶν ἐν πείρᾳ γεγόναμεν (πεῖρα δὲ μήτηρ συνέσεως), ὑμεῖς δὲ οἷον πῶλοι νεοζυγεῖς καὶ ἄρτι τῶν κατὰ Θεὸν ἀγώνων ἀρχόμενοι (τὸ δὲ ἀρχόμενον πανθερμότερον καὶ δυνάμενον τῇ ζέσει τοῦ πνεύματος πολλὰ μὲν κατορθῶσαι τῶν δεόντων, πολλὰ δὲ διαμαρτεῖν ἐξ ἀγνοίας), 10 θέλησον, γενόμενος μέχρι ἡμῶν, καὶ ὡς γέροντας τιμῆσαι καὶ ὡς πατέρας αἰδεσθῆναι καὶ μεσίταις χρῆσασθαι τῆς πρὸς τὸν αἰδεσιμώτατον ἀδελφὸν καὶ συμπρεσβύτερον ἡμῶν Σακερδῶτα διαφορᾶς, πάρεστι γὰρ αὐτός· ἵνα τὰ πρὸς ἀλλήλους εὖ θέμενοι, καὶ τὸν ἐπίσκοπον θεραπεύσητε, καὶ τὸ σκάνδαλον τῶν πολλῶν λύσητε, 15 καί, τὸ μέγιστον ἀπάντων, τὸν Θεὸν ἰλεώσησθε, μὴ πρᾶγμα τοσοῦτον καὶ οὕτως ἔνδοξον (λέγω δὲ τὴν σύμπνοιαν ὑμῶν καὶ τὰς κατὰ Θεὸν τοῦ βίου συνθήκας) οὕτως ἐν βραχεῖ καταλύσητε.

ΣΙΖ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Μετὰ τὸν πόλεμον ἢ συμμαχία· μετὰ τὴν ζάλην ὁ κυβερνή-

83. Τρεῖς ἐπιστολὲς στὸν Εὐδόκιο, πρωταγωνιστὴς στὸ διωγμὸ τοῦ Σακερδῶτα μὲ ὑποκινήτῃ τὸν Ἑλλάδιο. Ὁ Εὐδόκιος ἀπὸ φίλος καὶ θεραπευτῆς τοῦ Σακερδῶτα καὶ μοναχὸς στὸ μοναστήρι του τὸν ἐγκατέλειψε καὶ μὲ τὴν ὑποκίνηση ἄλλων δημιούργησε κίνηση ἐναντίον του, κατηγορώντας στὸν Ἑλλάδιο ποὺ ἦταν κρυφὸς ἀντίπαλος τοῦ Σακερδῶτα. Ἄγνωστο ποιῆς ἦταν οἱ κατηγορίες. Ὁ Γρηγόριος ποὺ γνῶριζε τὴν εὐσέβεια τοῦ Σακερδῶτα κάλεσε τὸν Εὐδόκιο κοντά του γιὰ νὰ τοὺς συμφιλιώσει, ὅπως βλέπομε στὴν ἐπιστολὴ 216.

καὶ τὰ πουλάρια· ἐπειδὴ δὲν ἔχουν συνηθίσει τις φοβέρες, ἀγριεύουν σὲ κάθε κρότο, καὶ ρίχνουν τοὺς ἀναβάτες τους.

216. ΣΤΟΝ ΕΥΔΟΚΙΟ⁸³

Ὁ συνεννοήσιμος ἄνθρωπος εἶναι καὶ συμπονετικός· ἡ συμπόνια εἶναι καὶ εἰλικρίνεια· ἡ εἰλικρίνεια εἶναι ἀξιοπίστευτη στὶς συμβουλές. Ἐγὼ λοιπὸν εἶμαι παλαιότερος στὴν πίστη καὶ γνώρισα πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ πολλὰ νοοτροπίες (καὶ ἡ πείρα εἶναι μητέρα τῆς σοφίας^{83α}), ἐνῶ ἐσὺ εἶσαι σὰν πουλάρι καινούργιο στὸ ζυγὸ καὶ τώρα ἀρχίζεις τοὺς ἀγῶνες ποὺ θέλει ὁ Θεός. Ὅποιοι ἀρχίζουν ὁμως ἔχουν ὅλοι μεγαλύτερη θέρμη καὶ μποροῦν μὲ τὴ θέρμη τῆς ψυχῆς τους νὰ κατορθώσουν πολλὰ ἀπὸ ὅσα πρέπει ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰ ἀπὸ ἄγνοια ν' ἀποτύχουν. Γι' αὐτὸ λάβε τὴν καλοσύνη νὰ ρθεῖς ὡς ἐμένα, νὰ μὲ τιμήσεις ὡς γέροντα καὶ ὡς πατέρα νὰ μοῦ δείξεις σεβασμὸ καὶ νὰ μὲ χρησιμοποιήσεις ὡς μεσολαβητὴ στὸ σεβαστὸ ἀδελφὸ καὶ συμπρεσβύτερό μου Σακερδώτα γιὰ τὴ μεταξὺ σας διαφορὰ. Αὐτὸς εἶναι κοντά μου. Νὰ τακτοποιήσετε τὴ διαφορὰ σας, νὰ ἱκανοποιήσετε τὸν ἐπίσκοπο, νὰ σταματήσετε τὸ σκανδαλισμὸ τῶν πιστῶν καὶ τὸ σημαντικότερο ἀπὸ ὅλα νὰ ἐξευμενίσετε τὸ Θεό· μὴ διαλύσετε ἔτσι σὲ μιὰ στιγμή ἓνα τόσο σημαντικὸ καὶ λαμπρὸ ἐπίτευγμα, ἐννοῶ τὴν ὁμόνοιά σας καὶ τὶς συμφωνίες σας γιὰ ζωὴ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

217. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁸⁴

Ἡ συμμαχία ἤρθε μετὰ τὸν πόλεμο κι ὁ κυβερνήτης μετὰ τὴν

83α. Ὅποσδήποτε θύμηση τῆς ἀρχῆς τῆς Ὀδύσειας: «πολλῶν ἀνθρώπων ...καὶ νόον ἔγνων».

84. Φαίνεται ὅτι ἔγινε κάποια συμφιλίωση καὶ ὁ Γρηγόριος καλεῖ τὸν Εὐστόχιο νὰ ἀλλάξει πραγματικὰ στάση, καὶ νὰ μὴν εἶναι κινούμενο ὄργανο ἄλλων ποὺ ἐπιδιώκουν τοὺς σκοποὺς τους.

της· καὶ δεόν βουλευέσασθαι πρότερον, εἴτα πρᾶξαι, τὴν τάξιν ἀντε-
στρέψαμεν· μετὰ τὴν πρᾶξιν, βουλευόμεθα. Εἰ μὲν οὖν κολακεύειν
ἔδει καὶ χεῖρῳ ποιεῖν, πολλὰς ἂν εὖρον κολακείας ὁδοὺς, ὅσῳ καὶ
ρᾶον τὸ πρᾶγμα καὶ πολλοῖς νῦν κατορθούμενον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ
5 βλάπτειν οὐ πρὸς ἡμῶν, καὶ μάλιστα ψυχὴ ἐτι νεοτελῆ, καὶ ἄρτι τῷ
καλῷ προσβαίνουσαν, ἄκουε τάληθῆ. Ἄφιλόσοφος ἡ ἀρχὴ· καὶ κα-
κῶς ἠγάπησάν σε οἱ θεραπεύσαντες καὶ ὑπ' ἄλλῳ προσωπεῖῳ τὰ
ἐαυτῶν παίζαντες. Εἰ μὲν οὖν ἀλλὰ νῦν μεταβάλοις καὶ θεραπεύ-
σοις τὴν ἀμαρτίαν, τάχα ἂν τις ὑμῖν ἔλθοι συνουλώσις, εἰ καὶ μόγις.
10 Εἰ δ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένοις καὶ τῇ κακῇ νίκη μεγαφρονοίης, «ἀλ-
γηρὰ ἢ πληγὴ μου», φησὶν ἡ θεία Γραφή, «πόθεν ἰαθήσομαι;»
ποιοῦμαι γὰρ ἐμαυτοῦ τὰ ὑμέτερα· καίπερ δὲ οὕτως ἔχων καὶ γρά-
φων, εἰ τὴν συντυχίαν ποθεῖς, οὐκ ἀρνήσομαι.

ΣΙΗ'. ΤΩι ΑΥΤΩι

Ἐμοὶ φίλος μὲν ἐστίν, ὁμολογῶ, καὶ εἶη, ὁ καλός τε καὶ ἀγα-
15 θός Σακερδὼς ὁ συμπρεσβύτερος, καὶ ταύτη μᾶλλον ὅτι σου περιέ-
χεται. Οὐδὲ γὰρ ἐν οἷς ἤτιᾶτο, τὸ φίλτρον ἀπέλιπεν, ἀλλ' ἀδελφικὴν
μᾶλλον ἐποιεῖτο μέμψιν ἢ κατηγορίαν φιλαπεχθήμονα. Οὐ μέντοι
τοσοῦτον ἀμαθῶς ἔχω καὶ προπετῶς, ὥστε δίκην δικάζειν πρὶν
ἀμφοτέρων ἀκοῦσαι (μὴ τοῦθ' ὑπολάβοις), ὅς γε καὶ δι' αὐτῆς τῆς
20 ἐπιστολῆς, ἧς κατέγνωκας ὡς θρασείας (εἰ μὴ παρέργως ταύτην
ἀνέγνωκας), οὐ τοσοῦτόν σου καθηψάμην, ὅσον τῶν ἀναπτόντων
ὑμᾶς καὶ παρακερδαινόντων ἐκ τῆς ὑμετέρας μικροψυχίας ἰδίαν
ἀπόλαυσιν. Τί οὖν ἐστίν ὃ πέπονθα; Γνοίης ἂν οὕτως. Οἱ πωλοδά-
μναι τοὺς πώλους γυμνάζουσι πρὸς τὰ χρώματα καὶ τοὺς ψόφους,
25 καὶ τῶν χωρίων τὰ πρηγῆ τε καὶ ὕπτια, οὐχ ἵνα πτοήσωσιν, ἀλλ'

85. Ἱερ. 10,19.

86. Ὁ Εὐδόκιος προσβάλλεται ἀπὸ τὴν τραχύτητα τῆς ἀλήθειας τῆς
προηγούμενης ἐπιστολῆς καὶ ἀπαντᾷ θυμωμένος. Στὴν ἐπιστολὴ 218 ὁ Γρηγό-
ριος ἐξηγεῖ τὴν τραχύτητα πού ἀποβλέπει στὴν διόρθωση τοῦ Εὐδοκίου.

τρικυμία. Κι ἐνῶ ἔπρεπε πρῶτα νὰ σκεφτοῦμε κι ἔπειτα νὰ πράξομε, ἐμεῖς ἀντιστρέψαμε τὴ σειρά· σκεφτόμαστε μετὰ τὴν πράξη. Ἐὰν λοιπὸν ἔπρεπε νὰ σὲ κολακέψω καὶ νὰ σὲ κάνω χειρότερο,μποροῦσα νὰ βρῶ πολλοὺς τρόπους κολακείας· τὸ πράγμα εἶναι εὐκόλο καὶ πολλοὶ τώρα τὸ κατορθώνουν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ νὰ βλάπτω δὲν ἔχει σχέση μ' ἐμένα, καὶ μάλιστα μιὰ νεοφώτιστη ψυχὴ πού τώρα μόλις προσπελάζει τὸ καλὸ, ἄκουσε τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἐξουσία εἶναι ξένη πρὸς τὴ φιλοσοφία· ὅσοι σὲ ὑπηρετήσαν, σὲ ἀγάπησαν ὑποκριτικὰ καὶ μὲ ξένο προσωπεῖο ἔπαιζαν τὸ παιγνίδι τους. Ἐὰν λοιπὸν ἔστω καὶ τώρα ἀλλάξεις καὶ ἀποκαταστήσεις τὸ σφάλμα, ἴσως γίνῃ κάποια ἐπούλωση μεταξύ σας τῆς πληγῆς, ἂν καὶ μὲ δυσκολία. Ἐὰν ἐπιμένεις ὅμως στὰ ἴδια καὶ μεγαλοφρονεῖς γιὰ τὴν κακὴ νίκη, ἡ Γραφὴ λέει· «εἶναι ὀδυνηρὴ ἡ πληγὴ μου καὶ πῶς νὰ θεραπευτῶ.»⁸⁵ Θεωρῶ δικά μου τὰ δικά σου. Μολονότι βρίσκομαι σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι καὶ τώρα πού γράφω, ἂν ἐπιθυμεῖς τὴ συνάντησή μας δὲ θὰ σοῦ ἀρνηθῶ.

218. ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ⁸⁶

Εἶναι φίλος μου τ' ὁμολογῶ καὶ μακάρι νὰ εἶναι, ὁ ἐξαίρετος Σακερδῶς ὁ συμπρεσβύτερός μου καὶ τόσο περισσότερο πού σὲ περιβάλλει μὲ τὴν ἀγάπη του. Δὲν τοῦ ἔλειψε ἡ ἀγάπη οὔτε καὶ σ' αὐτὰ πού σὲ κατηγοροῦσε· πιὸ πολὺ σοῦ ἔκανε μιὰ ἀδελφικὴ παρατήρησι, κι οὔτε πού σοῦ ἀπηύθυνε κατηγορία ἐχθρική. Δὲν εἶμαι ὡστόσο σὲ τέτοιο σημεῖο ἀμαθῆς καὶ αὐθάδη, ὥστε νὰ βγάζω ἀπόφασιν πρὶν ἀκούσω τοὺς διάδικους (μῆτε νὰ σοῦ περάσει ἡ ἰδέα αὐτή). Ἐγὼ καὶ μὲ τὴν ἴδια τὴν ἐπιστολή μου, πού τὴν καταδίκασες ὡς θρασεῖα –ἴσως τὴ διάβασες, ἐνῶ ἦσαν ἀπασχολημένος μὲ κάτι ἄλλο)– δὲν κατηγόρησα ἐσένα, ὅσο αὐτοὺς πού σὲ ἐρεθίζουν καὶ κερδίζουν παράνομη ἀπόλαυσιν ἀπὸ τὴ μικροπρέπειά σου. Τί ἔχω πάθει; Μπορεῖς νὰ τὸ καταλάβεις ἀπὸ τοῦτο: οἱ δαμαστὲς τῶν ἀλόγων γυμνάζουν τὰ πουλάρια στὰ χρώματα καὶ στοὺς κρότους, στὶς ἀνηφοριὲς καὶ τὶς κατηφοριὲς ὄχι γιὰ νὰ τὰ

ἵνα μὴ πτοεῖσθαι διδάξωσι. Τοῦτο κάγω διανοηθεῖς, τραχύτεραν
 πως καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἐποίησάμην. Πολλὰ γὰρ τὰ φιλοσοφίας γυ-
 μνάσματα· καὶ τῷ Θεῷ χάρις, ὅτι σε μὴ ἀφιλόσοφον εὔρον, μηδὲ
 τῆς ὕλης, ἀλλ' ἡμερον ἱκανῶς, καὶ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, ὑφ' ἧς καὶ
 5 γράφεις ἐπεικῶς καὶ τὴν συντωχίαν ποθεῖς. Εἰ μὲν οὖν καὶ ταύτην
 χαρίζοιο, κρεῖττον ποιεῖς, καὶ σε δεξόμεθα, εὖ ἴσθι, πατρικοῖς ὄμ-
 μασιν. Εἰ δ' ἄρα τι ὁ χειμὼν ἐμποδίζει, τῇ παραινέσει τέως σε δε-
 ξιούμεθα. Μηδὲν προτιμῆσης ἔτι καὶ νῦν τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν
 Σακερδῶτα φιλίας καὶ ὁμονοίας (ἐμοὶ πείσθητι), μηδ' ἄλλο τι νο-
 10 μίσης, ἢ πεῖραν εἶναι τοῦ πονηροῦ τὸ γινόμενον, τῇ σῇ φιλοσοφίᾳ
 βασκαίνοντος. Ἀλλὰ πρὸς τὴν πρώτην πεῖραν ἀγωνίσει γενναίως
 καὶ ἀνδρικῶς, ἵνα μὴ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ποιησῆται πάλην,
 καὶ ἄλλας ἐξῆς, ἀλλ' ἠττημένος ἐπέλθῃ καὶ ἡσχυμμένος. Ἴσμεν
 γὰρ αὐτοῦ τὰ παλαισμάτα, τῷ μακρῷ χρόνῳ τοῦτο μαθόντες καὶ
 15 τοῖς πρὸς αὐτὸν ἀγωνίσμασι.

ΣΙΘ'. ΕΛΛΑΔΙΩΙ

Οὗς ποιήσομαι πρὸς σέ λόγους, ὑπὸ εὐνοίας ποιήσομαι, ὥστε
 δίκαιος ἂν εἶην μάλιστα μὲν ἀκουσθῆναι παρακαλῶν· εἰ δ' οὐ,
 ἀλλὰ συγγνωσθῆναι τῆς παραινέσεως. Οὐ πολλοὶ τὴν πρᾶξιν ὑμῶν
 ἀποδέχονται, τὴν περὶ τὸν τιμιώτατον ἡμῶν ἀδελφὸν καὶ συμπρε-
 20 σβύτερον Σακερδῶτα, ὡς ἐκ διαβολῆς τινῶν μᾶλλον ἢ κρίσεως οἰ-
 κείας γεγεννημένην, οἱ τὴν μὲν ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων τυχὸν
 ἀγνοοῦσι, τὸ δὲ τέλος αὐτὸ καθ' αὐτὸ θεωροῦντες οὐκ ἐπαινοῦσι.
 Ταῦτα μὲν οὖν αὐτὸς ἂν εἰδείης. Οὐ γὰρ ἡμῶν τὰ σὰ πολυπραγμο-
 νεῖν, ὅς καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ πρακτέα νομοθετεῖς. Ἡμεῖς δὲ παρακα-
 25 λοῦμεν τὴν σὴν ἀγαθότητα, τὸ μὲν πρῶτον συγχωρήσαι τῷ ἀνδρὶ
 πᾶσαν τὴν ἐπιμέλειαν, ὧν ἐφρόντιζεν. Οὐδὲ γὰρ οὕτω ράδιόν τι

87. Ὁ Ἑλλάδιος ἀποξενώνει τὸ Σακερδῶτα ἀπὸ τὸ πτωχοκομεῖο στὸ μοναστήρι του. Ὁ Γρηγόριος σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν ἐπιστολὴν τὸν ἐλέγχει καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ συγχωρήσει τὸν Σακερδῶτα ἂν ὄχι νὰ τὸν ἀφήσει στὸ μοναστήρι τουλάχιστο. Πιστεῦει στὴν ἀθωότητα καὶ τὴν εὐσέβεια τοῦ φίλου του.

φοβίσουν αλλά για να τα μάθουν να μη φοβούνται. Αυτό σκέφτηκα κι ἐγώ κι ἔδωσα ἓνα πιὸ τραχὺ τόνο στὴν ἐπιστολή. Ἡ φιλοσοφία ἔχει πολλὰ γυμνάσματα· κι εὐχαριστῶ τὸ Θεό, ἐπειδὴ δὲ σὲ βρῆκε ξένο πρὸς αὐτὴν καὶ δεμένο μὲ τὴν ὕλη, ἀλλ' ἄρκετὰ καλλιεργημένο καὶ ἄνθρωπο τῆς δικῆς μου αὐλῆς, πού σὲ κάνει νὰ γράφεις τόσο μετρημένα καὶ νὰ ποθεῖς τὴ συνάντησή μας. Ἐν λοιπὸν μοῦ κάνεις κι αὐτὴ τὴ χάρη, κάνεις τὸ καλύτερο καὶ θὰ σὲ δοῦμε, νὰ ξέρεις, μὲ τὰ μάτια τοῦ πατέρα. Ἐν ὅμως σ' ἐμποδίζει ὁ χειμώνας, ἢ ὑποδοχὴ μας περιορίζεται στὴν παραίνεση. Μὴν προτιμήσεις τίποτε ἄλλο καὶ τώρα ἀκόμα ἀπὸ τὴ φιλία πρὸς τὸν ἀδελφὸ Σακερδῶτα καὶ τὴν ὁμόνοια μ' αὐτὸν (πίστεψε ὅ,τι σοῦ λέω) καὶ μὴ νομίσεις πὼς ὅ,τι γίνεται εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ παγίδα τοῦ πονηροῦ, πού φθονεῖ τὴν πνευματικότητά σου. Ἄγωνίσου ὅμως στὸν πρῶτο του πειρασμὸ μὲ δύναμη κι ἀνδρεία, γιὰ νὰ μὴν ξαναεπιχειρήσει τὸ δεῦτερο καὶ τὸν τρίτο, καὶ στὴ συνέχεια κι ἄλλους, ἀλλὰ νὰ φύγει νικημένος καὶ ντροπιασμένος. Ἐχομε μάθει στὸ μάκρος τοῦ χρόνου κι ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες μας ἐναντίον του τοὺς τρόπους πού μᾶς πολεμᾷ.

219. ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ⁸⁷

Ὅ,τι σοῦ πῶ θὰ σοῦ τὸ πῶ μὲ ἀγάπη, ὥστε θὰ ἔχω πολὺ δίκαιο πού σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ ἀκούσεις. Ἐν δὲ μ' ἀκούσεις, συχώρεσέ μου τουλάχιστο τὴ συμβουλή. Δὲν εἶναι πολλοὶ πού παραδέχονται τὴν ἐνέργειά σου σχετικὰ μὲ τὸν ἐξαίρετο ἀδελφὸ καὶ συμπρεσβύτερό μου Σακερδῶτα· νομίζουν πὼς ἐγίνε πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴ διαβολὴ κάποιων παρὰ ἀπὸ δικὴ σου ἀπόφαση· αὐτοὶ ἀγνοοῦν ἴσως τὴν ἀλληλουχία τῶν γεγονότων καὶ δὲν ἐπαινοῦν παρατηρώντας τὸ τέλος ξεκομμένο ἀπὸ τὴ σειρά του. Αὐτὰ μπορεῖς νὰ τὰ μάθεις ὁ ἴδιος. Δὲν εἶναι δικὴ μου δουλειὰ νὰ πολυεξετάζω ὅ,τι ἀφορᾷ ἑσένα, πού νομοθετεῖς γιὰ τοὺς ἄλλους τί πρέπει νὰ κάνουν. Ἐγὼ παρακαλῶ τὴν ἀγαθότητά σου πρῶτα, ν' ἀφήσεις σ' αὐτὸν ὅλη τὴν ἐπιμέλεια γιὰ ὅσα ἔχει ἀναλάβει. Γιατὶ μήτε ἔτσι δὲν εἶναι

φιλοσοφῆσαι, κἄν ὁ καρτερικώτατος ἦ καὶ φιλοσοφώτατος, ὥστε πόνων τοσούτων καὶ συνηθείας τοσαύτης ἀποστερούμενον φέρειν. Εἰ δὲ μὴ, τότε δεύτερον, τὴν μὲν τῶν πτωχῶν ἐπιμέλειαν, ὡς βούλει, διαθέσθαι, καὶ δι' ὧν αὐτὸς δοκιμάσεις, τὴν δὲ τῆς μονῆς φροντίδα καὶ τῶν ἀδελφῶν, ἐπ' αὐτῷ ποιήσασθαι· καὶ μὴ λυπηῖσθαι μὲν αὐτὸν τῇ καινοτομίᾳ, λυπηῖσθαι δὲ πλέον ἐκείνους τῆς συνηθείας ἀντεχομένους, καὶ ὡσπερ σώματος ἑνὸς διασπασμὸν μελῶν οὐ φέροντας. Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐλθόντες τινὲς αὐτῶν ἀπωδύραντο. Εἰ μὲν οὖν τί σοι καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ ἀνὴρ αἰδέσιμον ἔχειν φαίνεται (ὡσπερ οὖν ἄξιον), αὐτὸν δι' αὐτὸν αἰδέσθητι, καὶ τὴν πολιὰν καὶ τοὺς καμάτους, τοὺς τε ἄλλους, οὓς κατὰ Θεὸν ὑπέστη, πρεσβυτέραν τῆς ἡλικίας τὴν εὐλάβειαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ πτωχοτροφίᾳ καὶ προστασίᾳ τῶν ἀδελφῶν. Εἰ δὲ τοῦτο μικρὸν σοι δοκεῖ, ἀλλ' ἡμᾶς γε καὶ τὴν ἡμετέραν πρεσβειάν πάντως μὴ ἀτιμάσης· καὶ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων, ἄνες αὐτῷ τὴν ὀργὴν καὶ τὴν λύπην, ναὶ παρακαλῶ, καὶ ὡς πατὴρ τέκνον οἰκείωσαι· εἴ τι καὶ λελύπηκεν, ὅπερ οὐκ οἶομαι, τοῦτο ἡμῖν συγχωρήσας, καὶ μηδὲν ἀνάξιον μὲν αὐτοῦ, ἀνάξιον δὲ τῆς σῆς ἡμερότητος ἢ εἰπῶν, ἢ γράψας περὶ αὐτοῦ· εἰ δέ τι καὶ γέγραπται, λύσας. Μηδὲ τὴν λύπην δημοσιεύσης, ἣν κρύπτειν βέλτιον ἢ γνωρίζειν τοῖς ἔξωθεν· ὡς ἂν τά τε ἄλλα καὶ αὐτὸν μακροθυμεῖν διδάξης τῷ ὑποδείγματι.

ΣΚ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ἦν ἐπέστειλας τὰ μὲν λίαν ἡμερα καὶ φιλάνθρωπα, τὰ δὲ οὐκ ἔχω τί λέγειν, πλὴν ἡμῖν λυπηρά· καὶ μάλα εἰκότως, ὡς ἑμαυτὸν πείθω. Εἴτε γὰρ δικαίως ἐγκαλεῖται ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ συμ-
25 πρεσβύτερος Σακερδῶς, ὅπερ οὐκ οἶομαι, λυπηρόν. Πῶς γὰρ οὐ;

88. Εἶχε ἦπια φαίνεται ἀπάντηση τοῦ Ἑλλαδίου ὁ Γρηγόριος καὶ τοῦ προτείνει νὰ δεχτεῖ τὸ Σακερδῶτα ποὺ πηγαίνει αὐτόβουλα σ' αὐτὸν καὶ νὰ ἀκούσει τὴν ἀπολογία του.

εὐκολο σὲ κάποιον νὰ φιλοσοφήσει, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ὁ πιὸ ὑπομονητικὸς κι ὁ πιὸ φιλοσοφικός, ὥστε νὰ κάνει ὑπομονὴ στεροῦμενος τόσους κόπους καὶ τέτοια φιλικὴ συντροφιά. Τὸ δεῦτερο, ἂν δὲ σοῦ ἀρέσει τὸ πρῶτο· τὴν ἐπιμέλεια τῶν φτωχῶν ρύθμισέ την ὅπως θέλεις καὶ μὲ ὁποιους ἐσὺ θὰ δοκιμάσεις· τὴ φροντίδα τοῦ μοναστηριοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν ἀνάθεσέ την σ' αὐτόν. Καὶ μὴ στενοχωρήσεις ἐκεῖνον μὲ τὴ νέα αὐτὴ ρύθμιση, ἀλλὰ νὰ στενοχωρήσεις πιὸ πολὺ αὐτοὺς ποὺ ὑπερασπίζονται τὴ συνήθεια καὶ δὲν ἀνέχονται τὴ διάσπαση τῶν μελῶν σὰ νὰ πρόκειται γιὰ ἓνα σῶμα. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦρθαν σ' ἐμένα καὶ θρηνοῦσαν γι' αὐτό. "Ἄν λοιπὸν νομίζεις κι ἐσὺ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀπὸ μόνος του κάτι τὸ σεβαστὸ (ὅπως εἶναι ἄξιο) σεβάσου τον γι' αὐτόν τὸν ἴδιο καὶ τὰ γηρατιά του καὶ τοὺς κόπους του ὅσους ἀνέλαβε κατὰ τὸ θέλημα του Θεοῦ δείχνοντας εὐλάβεια γεροντότερη ἀπὸ τὴν ἡλικία του, καθὼς καὶ τοὺς κόπους γιὰ τὴ διατροφή τῶν φτωχῶν καὶ τὴν προστασία τῶν ἀδελφῶν. "Ἄν αὐτὸ σοῦ φαίνεται λίγο, ἐμένα ὅπως καὶ νάναι καὶ τὴ μεσολάβησή μου μὴν περιφρονήσεις. Καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα μαλάκωσε τὴν ὀργή σου καὶ τὴ λύπη σου, ναὶ παρακαλῶ, καὶ δέξου τον ὅπως ὁ πατέρας τὰ παιδιά του. "Ἄν σὲ λυπησε σὲ κάτι, ποὺ δὲν τὸ πιστεύω, νὰ μᾶς τὸ συχωρέσεις· τίποτε ἀνάξιο, ὄχι γιὰ κεῖνον ἀλλὰ γιὰ τὴ δικὴ σου καλοσύνη οὔτε νὰ πεῖς γι' αὐτόν οὔτε νὰ γράψεις· ἀλλὰ κι ἂν ἔγραψες, νὰ τὸ καταστρέψεις. Μήτε νὰ φανερώσεις τὴ λύπη σου· καλύτερα νὰ τὴν κρύβεις παρὰ νὰ τὴν κάνεις γνωστὴ στοὺς ἔξω. Ὅποτε, κοντὰ στὰ ἄλλα θὰ διδάξεις καὶ τὸν ἴδιο μὲ τὸ παράδειγμά σου νὰ μακροθυμεῖ.

220. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁸⁸

'Απὸ ὅσα μοῦ ἔγραψες ἓνα μέρος ἦταν ἥπια καὶ καλοσυνάτα· τὰ ἄλλα δὲν ξέρω πῶς νὰ τὰ χαρακτηρίσω, ἀλλ' ἐμένα μὲ πίκραναν. Καὶ ἦταν πολὺ φυσικό, ὅπως σκέφτομαι. "Ἄν κατηγορεῖται δίκαια ὁ ἀδελφὸς καὶ συμπρεσβύτερός μου Σακερδώς, πράγμα ποῦ

τοσαύτην εὐλάβειαν καὶ τοσοῦτους πόνους οὕτως ἐν βραχεῖ κατα-
 λυθῆναι; Εἴτε διαβολὴ ταῦτά ἐστι παρὰ τῶν φθοноούτων αὐτῶ κα-
 τασκευασθεῖσα, καὶ τοῦτο ἀνιαρόν, οὗ ἡ πολιτεία συνῆπται σοι,
 τοῦτον ἀλλοτριουῖσθαι ταῖς ἐπηρείαις. Ἦν οὖν ἐν τοῖς παροῦσι ἀρί-
 5στην γνώμην καὶ λυσιτελεστάτην ἔγνων, ταύτην ἀπόδεξαι· αὐτὸν
 ἔπαμψά σοι τὸν ἀδελφόν, μᾶλλον δὲ ὠρμημένον προέπεμψα, δι'
 αὐτοῦ καὶ τὸ λυποῦν θεραπεύσοντα, καὶ πάντα μετὰ ἀληθείας ἀνα-
 διδάξοντα. Περὶ μὲν γὰρ τῶν ἀπολογήσασθαι φησιν ἔτοιμος εἶναι,
 τὰ δὲ ὡς ψεύδη κατεσκευᾶσθαι, δεῖξαι. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμᾶς ἐπει-
 10σεν, ὡς φόβῳ Θεοῦ τοὺς λόγους ποιούμενος.

ΣΚΑ'. ΟΜΟΦΡΟΝΙΩΙ

Ἐπὶ τὴν σύνοδον ἡμᾶς καλεῖς· ἐγὼ δὲ ἠρόμην οὕτως ἔχειν
 τοῦ σώματος, ὥστε παρεῖναι ὑμῖν καὶ αὐτόκλητος, ἵνα ἴδω τὸν ἱε-
 ρὸν οἶκον ὑμῶν, τὸ Χριστοῦ καταγῶγιον, τὴν τῶν ἁγίων κλάδων
 ρίζαν, τὴν ὡς ἀληθῶς μητέρα τέκνων εὐφραينوμένην τε καὶ εὐ-
 15φραينوμένων. Οἶδα τοῦτο καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ καὶ διὰ τοῦτο
 λέγω θαρρῶν, καὶ εἴ τι λυπηρὸν νῦν ἡμῖν ἀπήντηκεν, οὐ μὴ ἀπο-
 σβεσθῆ ὁ λύχνος τοῦ Ἰσραὴλ, κἂν ταῖς αὔραις τοῦ πονηροῦ ριπίζη-
 ται· οὐδὲ ἡ τοῦ Θεοῦ χρηστότης ἐπὶ πλεῖον κρυφθήσεται, ἢν κρύ-
 πτει τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν λόγοις ἀρρήτοις οἰκονομίας, ἀλλ' ἐν-
 20δοξασθήσεται μᾶλλον καὶ θαυμασθήσεται διὰ τῆς ὑμετέρας ὑπομο-
 νῆς καὶ τῆς μὴ καταισχυνοῦσης ἐλπίδος. Τοῦτο δὲ παραίνει καὶ τῶ
 τιμωτάτῳ νίῳ ἡμῶν Σακερδῶτι, μηδὲν ἀθυμεῖν, μηδὲ ἀνάξιον
 ἑαυτοῦ τι πάσχειν, ἀλλ' οὕτω τὸν καιρὸν διαθέσθαι, ὡς φιλοσοφίας
 ὕλην τὰ λυπηρὰ λαβεῖν. Ἔτι θεραπευσάτω τὸν τιμωτάτον ἡμῶν
 25ἐπίσκοπον· ἔτι ρωννύτω τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μάλιστα μὲν μὴ κα-
 ταλυθῆ τὸ ἔργον ἡμῶν ὃ προεθέμεθα ἐν Κυρίῳ, τοσοῦτόν τε ὄν καὶ

89. Ὁ Ὁμοφρόνιος ἦταν ἴσως ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους ὑπεύθυνους τοῦ
 πτωχοκομείου τοῦ Σακερδῶτα καὶ καλεῖ τὸ Γρηγόριο στὸ ἴδρυμα. Ὁ Γρηγόριος
 ἀδυνατεῖ ἐξαιτίας τῆς ἀρρώστιας του ἀλλὰ τοὺς ἐνθαρρύνει ὅτι θὰ δικαιωθοῦν.

90. Ψαλμ. 112,9.

91. Ψαλμ. 30,20.

92. Ρωμ. 5,5.

δὲ νομίζω, εἶναι λυπηρό. Καὶ πῶς νὰ μὴν εἶναι; Τόση εὐλάβεια καὶ τόσοι κόποι νὰ πᾶνε χαμένοι σὲ τόσο λίγο διάστημα. Εἶτε εἶναι συκοφαντία πού χαλκεύτηκε ἀπὸ αὐτοὺς πού τὸν φθονοῦν· μὰ καὶ τοῦτο εἶναι ὀδυνηρό· αὐτὸς πού ἡ ζωὴ του δέθηκε μαζί σου, ν' ἀποξενώνεται ἀπὸ σένα γιὰ κακίες ἄλλων. Δέξου λοιπὸν τὴ γνώμη πού μοῦ φάνηκε ἄριστη καὶ πολὺ ἀποτελεσματικὴ στὴν παρούσα κατάσταση. Σοῦ στέλνω τὸν ἴδιο τὸν ἀδελφὸ ἢ μᾶλλον ἐρχόταν καὶ τὸν πρόπεμψα, καὶ τὴ λύπη σου νὰ διώξει μὲ τὴν παρουσία του καὶ νὰ σοῦ τὰ πεῖ μὲ κάθε ἀλήθεια ἀπὸ τὴν ἀρχή. Γιὰ ἄλλα λέει εἶναι ἔτοιμος νὰ ὑπερασπίσει τὸν ἑαυτό του καὶ τὰ ἄλλα ν' ἀποδείξει πῶς εἶναι κατασκευασμένες ψευτιές. Σ' αὐτὸ μ' ἔκανε κι ἐμένα νὰ τὸν πιστέψω, φαινόταν πῶς μιλοῦσε μὲ φόβο Θεοῦ.

221. ΣΤΟΝ ΟΜΟΦΡΟΝΙΟ⁸⁹

Μὲ καλεῖς στὴ σύνοδο. Ἐγὼ θὰ εὐχόμεον νὰ εἶμαι σωματικὰ σὲ τέτοια κατάσταση, ὥστε νὰ σᾶς ἔρθω ἀκάλεστος, γιὰ νὰ δῶ τὸ ἱερὸ σπίτι σου, τὴν κατοικία τοῦ Χριστοῦ, τὸν κορμὸ τῶν ἁγίων κλάδων, τὴν πραγματικὴ μητέρα παιδιῶν, πού χαίρεται καὶ χαίρονται⁹⁰. Τὸ γνωρίζω αὐτὸ καὶ τὸ πιστεύω στ' ὄνομα τοῦ Κυρίου· γι' αὐτὸ μιλῶ μὲ θάρρος· ἂν συναντήσαμε τώρα καὶ κάποιος δυσάρεστο, δὲ θὰ σβήσει τὸ λυχνάρι τοῦ Ἰσραήλ, κι ἂς στέλνουν σ' αὐτὸ τὶς ριπές τους ὁ ἄνεμος τοῦ πονηροῦ. Οὔτε θὰ κρυφτεῖ⁹¹ γιὰ πολὺ ἀκόμα ἡ καλοσύνη τοῦ Θεοῦ, πού κρύβει γιὰ χάρη ὅσων τοὺς φοβοῦνται γιὰ λόγους μυστικῶς οἰκονομίας· ἀλλὰ θὰ δοξαστεῖ μᾶλλον καὶ θὰ θαυμαστεῖ μὲ τὴν ὑπομονή σου καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀκαταίσχυντη⁹². Αὐτὴ τὴ συμβουλή νὰ δίνεις καὶ στὸν ἐντιμότατο γιό μου Σακερδώτα, νὰ μὴ λυπᾶται, μήτε νὰ κάνει κάτι πού δὲν τὸν τιμᾷ, ἀλλὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν περίπτωσή μὲ τρόπο πού νὰ θεωρήσει τὰ ὀδυνηρὰ σὰν θέματα, γιὰ φιλοσοφία. Ἄς ὑπηρετήσῃ ἀκόμη τὸ σεβασμιώτατο ἐπίσκοπό μας· ἂς ἐμψυχώσει ἀκόμη τοὺς ἀδελφούς μας, μὲ κύριο στόχο νὰ μὴν καταλυθεῖ τὸ ἔργο μας πού παρουσιάσαμε μὲ τὴ χάρη τοῦ Κυρίου, ἔργο τόσο μεγάλο καὶ τόσο

οὕτω περιβόητον. Εἰ δὲ μή, τὸ γοῦν ἐπιεικὲς δεῖξομεν καὶ τὸν φθόνον νικήσομεν, ὡς μηδεμίαν δεδωκότες καθ' ἑαυτῶν λαβὴν τοῖς πονηροῖς ματαίως ἡμῖν ἐχθραίνουσιν.

ΣΚΒ'. ΘΕΚΛΗ:

᾿Ωρμησα μὲν καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν σὴν εὐλάβειαν, καίπερ 5 ἀσθενοῦντος ἡμῖν τοῦ σώματος, ἐπισκεψόμενός τε ὁμοῦ καὶ τῆς καρτερίας ἐπαινεσόμενος, ἦν ἐπὶ τῷ μακαριωτάτῳ ἀδελφῷ σου φιλοσοφεῖς· τοῦτο γὰρ οὐκ ἀμφίβολον. Ἐπειδὴ δὲ ὑπό τινος περιστάσεως ἐκωλύθη, ἀναγκαίως ἦλθον ἐπὶ τὰ γράμματα καὶ συμφιλοσοφήσω σοι διὰ βραχέων τὰ σά. Πόθεν ὁ καλὸς Σακερδῶς ἡμῖν, 10 ὁ γνήσιος τοῦ Θεοῦ παραστάτης καὶ νῦν καὶ πρότερον; ἐκ Θεοῦ. Ποῦ δὲ Σακερδῶς νῦν; πρὸς Θεόν· οὐκ ἀηδῶς ὑποχωρήσας, εὖ οἶδα, τῷ φθόνῳ καὶ τοῖς τοῦ πονηροῦ παλαίσμασι. Πόθεν δὲ ἡμεῖς; οὐκ ἐκεῖθεν; ποῦ δὲ ἡμεῖς ἀναλύσομεν; οὐ πρὸς τὸν αὐτὸν Δεσπότην; καὶ εἴθε μετ' ἴσης τῆς παρρησίας! Τοῦ αὐτοῦ προσκυνηταὶ καὶ 15 παρήχθημεν καὶ μεταχθησόμεθα, ὀλίγα ἐνταῦθα κακοπαθήσαντες, ὥς γε πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ἐλπίδα· καὶ ἴσως ἵνα γνῶμεν τὴν χάριν, ἐξ ὧν ἐνταῦθα πεπόνθαμεν. Πατὴρ, μήτηρ, ἀδελφός, οἱ προειληφότες· τί τοῦτό ἐστιν; ἀριθμὸς ἐπαινετῶν ὁδοιπόρων. Τούτοις ἀκολουθήσει καὶ Θέκλα μετὰ μικρόν, ἢ τοῦ Θεοῦ δούλη καὶ ἀπαρχὴ τῶν κα- 20 λῶν, ὀλίγον ὑπομείνασα· ὅσον ἐκείνους τε τιμῆσαι τῇ καρτερίᾳ, καὶ πολλοῖς ὑπόδειγμα γενέσθαι τῆς περὶ ταῦτα φιλοσοφίας. Ἐπαινώμεν οὖν τὴν αὐτὴν δεσποτείαν καὶ δεχόμεθα τὴν οἰκονομίαν τῶν πολλῶν ὑψηλότερον. Ταῦτα ἔχε νῦν ἀνθ' ἡμῶν καὶ τούτοις σύνεσο τοῖς λογισμοῖς, εἰ καὶ κρείττονας παρὰ σεαυτῇ ἀνευρίσκεις. Εἰ δὲ 25 σε καὶ κατ' ὄψιν ἰδεῖν καταξιοθεῖημεν, μετὰ παντὸς τοῦ σοῦ καὶ περὶ σὲ πληρώματος, πλείων ἢ χάρις τῷ εὐεργέτῃ.

93. Ὁ Σακερδῶς πέθανε στὸ μέσο τῶν συκοφαντιῶν καὶ τῶν διωγμῶν. Μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴν ὁ Γρηγόριος παρηγορεῖ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Σακερδῶτα Θέκλα. Οἱ προσπάθειες τοῦ Γρηγορίου γιὰ συμφιλίωση δὲν εἶχαν καρποφορήσει.

ονομαστό. Ἄν ὄχι, ἄς δεῖξομε τὴν ἐπιείκειά μας καὶ ἄς νικήσομε τὸ φθόνο, γιατί δὲ δώσαμε στοὺς πονηροὺς καμιά ἀφορμὴ ἐναντίον μας καὶ μᾶς ἐχθρεύονται ἄδικα.

222. ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ⁹³

Ἐτοιμάστηκα κι ἐγὼ νὰ ρθῶ στὴν εὐλάβειά σου, ἂν καὶ ἦταν ἀνήμερο τὸ σῶμα μου, τόσο γιὰ νὰ σ' ἐπισκεφτῶ ὅσο καὶ γιὰ νὰ ἐπαινέσω τὴν ὑπομονή σου, πού τόσο πνευματικὰ δείχνεις ἐξαιτίας τοῦ τρισμακάριστου ἀδελφοῦ σου· σ' αὐτὸ δὲ χωράει ἀμφιβολία. Κι ἐπειδὴ μ' ἐμπόδισε κάτι ἔκτακτο, κατέφυγα κατανάγκη στὰ γράμματα καὶ νὰ πῶ μαζί σου δυὸ λόγια πνευματικὰ γιὰ ὅ,τι σοῦ ἔτυχε. Ἄπο ποῦ μᾶς ἦρθε ὁ καλὸς Σακερδῶς, ὁ γνήσιος παραστάτης τοῦ Θεοῦ καὶ τώρα καὶ προηγούμενος; Μᾶς ἦρθε ἀπὸ τὸ Θεό. Καὶ ποῦ εἶναι τώρα ὁ Σακερδῶς; Κοντὰ στὸ Θεό. Ὑποχώρησε, ξέρω καλά, εὐχαρίστως στὸ φθόνο καὶ στὶς παγίδες τοῦ πονηροῦ. Ἐμεῖς ἀπὸ ποῦ ἐρχόμαστε; Ὅχι ἀπὸ κεῖ; Καὶ ποῦ θὰ πᾶμε; Ὅχι στὸν ἴδιο Κύριο; Μακάρι νὰ πᾶμε με ὄση παρρησία κι ἐκεῖνος. Ἐκεῖνον προσκυνοῦμε κι ἀπὸ αὐτὸν ἦρθαμε καὶ σ' αὐτὸν θὰ πᾶμε με μικρὴ κακοπάθεια ἐδῶ ὡς πρὸς αὐτὰ πού μᾶς περιμένουν ἐκεῖ. Καὶ ἴσως γιὰ νὰ γνωρίσομε τὴ χάρη του ἐξαιτίας ἐκείνων πού ὑποφέραμε ἐδῶ. Ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, ὁ ἀδελφὸς εἶναι αὐτοὶ πού προηγήθηκαν. Τί σημαίνει αὐτό; Ἀριθμὸς ἀξιέπαινων ὁδοιπόρων. Θὰ τοὺς ἀκολουθήσει κι ἡ Θέκλα σὲ λίγο, ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀπαρχὴ τῶν δικαίων με λίγη ὑπομονή, ὅσο γιὰ νὰ τιμήσει ἐκείνους με τὴν καρτερία της καὶ νὰ γίνει ὑπόδειγμα στοὺς πολλοὺς γιὰ τὴ φιλοσοφημένη ἀντιμετώπιση τῶν παρόμοιων περιπτώσεων. Ἄς δοξάσομε λοιπὸν τὸν ἴδιο τὸν Κύριο, κι ἄς δεχόμαστε πνευματικότερα ἀπὸ ὅ,τι οἱ πολλοὶ ὅσα οἰκονομεῖ. Ἄντι ἐμένα λοιπὸν ἔχε αὐτὲς τίς σκέψεις μου καὶ σ' αὐτὲς ἄς ἀναπαύεται ὁ νοῦς σου, ἂν καὶ βρίσκεις καλύτερες μόνη σου. Ἄν ἀξιωθῶ νὰ σὲ δῶ καὶ κατὰ πρόσωπο, με ὄλους ὅσοι σὲ περιβάλλουν, θ' ἀναπέμψω περισσότερες εὐχαριστίες στὸν εὐεργέτη.

ΣΚΙ΄. ΤΗΙ ΑΥΤΗΙ

Ἄλγεῖς ἀπολειφθέντων ἡμῶν, ὡς εἰκός· ἡμεῖς δὲ πλέον ἐπὶ τῷ χωρισμῷ τῆς σῆς εὐλαβείας. Πλὴν εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ, μέχρι σου φθάσαντες, καὶ οὐ μεμψάμενοι τῷ κόπῳ. Εἶδομεν γάρ σου τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ τὴν ἐπαινετὴν ἐρημίαν 5 καὶ τὸν φιλόσοφον ἰδιασμόν· ὅτι πάντων χωρισθεῖσα τῶν τοῦ κόσμου τερπνῶν, Θεῷ μόνῳ συνέκλεισας ἑαυτήν, καὶ τοῖς ἁγίοις μάρτυσιν, οἷς παροικεῖς, καὶ προσήγαγες τῷ Θεῷ, καὶ προσάγεις μετὰ τῶν ἀγαπητῶν σου τέκνων θυσίαν ζώσαν, εὐάρεστον. Ταῦτα οὖν ἔστω σοι καὶ παραμυθία τῶν λυπηρῶν. Ἐπεὶ καὶ Δαβὶδ ὁ μέ- 10 γας ἐγκρύπτει τοῖς ἐκεῖθεν ἀγαθοῖς, εἰς ἃ πέμπει τοὺς λογισμοὺς, τὰ ἐνεῦθεν ὀδυνηρά, ὅταν λέγῃ· «ὅτι ἔκρυσέ με ἐν σκηνῇ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κακῶν». Καὶ οὐκ ἀποτίθεται μόνον τὸ ἀλγεινόν, ὅταν μνησθῇ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ εὐφραίνεται. «Ἐμνήσθην» γάρ, φησὶν, «τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐφράνθην». Ἄλγοῦσι καὶ οἱ τῷ κόσμῳ προστετη- 15 κότες, καὶ πολὺ πλείονα τῶν Θεῷ δουλεπόντων. Ἄλλ' ἄμισθον αὐτοῖς τὸ ἀλγεῖν· ἡμῖν δὲ καὶ τὸ πάσχειν ἔμισθον, ὅταν διὰ τὸν Θεὸν καρτεροῦμεν.

Φέρε γὰρ ἀντισταθμίσωμεν τὰ λυπηρὰ τοῖς ἡδέσι καὶ τὰ παρόντα τοῖς μέλλουσι· καὶ οὐδὲ πολλοστὸν μέρος εὐρήσομεν ταῦτα 20 ἐκείνων· τοσοῦτον ὑπερβάλλει τὰ χρηστότερα. Καλὸν οὖν φάρμακον ἡμῖν, ὅταν ὀδυνώμεθα, τὸ γε μεμνήσθαι Θεοῦ καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἐλπίδων, καὶ τὸ τοῦ Δαβὶδ πάσχειν, ἐν θλίψει πλατύνεσθαι· καὶ μὴ στενοχωρεῖσθαι τοῖς λογισμοῖς, μηδὲ ὡσπερ νέφει τῇ λύπῃ καλύπτεσθαι, ἀλλὰ τότε μάλιστα τῆς ἐλπίδος ἔχεσθαι καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖ- 25 θεν διαβλέπειν μακαριότητα τὴν ἀποκειμένην τοῖς ὑπομένουσι.

94. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Σακερδώτα ἐπιτίθενται στὴν ἀδελφὴν τοῦ Θεόκλα, μετὰ τὸ θάνατό του, κληρονόμο τῆς πατρικῆς περιουσίας. Ἐδῶ ὁ Γρηγόριος ἐκθέτει τίς ἀρετὴς τῆς πού εἶδε ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ εἶναι παράδειγμα στοὺς ἄλλους ὅπως εἶναι σ' αὐτὴ ἀντιστάθμισμα τῶν λυπηρῶν, πού εἶναι μηδαμινὰ μπροστά σ' αὐτὰ πού ἐλπίζομε.

223. ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ⁹⁴

Πονεῖς ὅπως εἶναι φυσικὸ πὺ ἐγὼ ἀπουσίασα· πονῶ ἐγὼ περισσότερο πὺ ἔμεινα μακριὰ ἀπὸ τὴν εὐλάβειά σου. Εὐχαριστῶ ὡστόσο τὸ Θεὸ πὺ ἔφτασα ὡς ἐσένα καὶ δὲ μετάνοιωσα γιὰ τὸν κόπο πὺ ἔκανα. Διαπίστωσα πόσο ἀκλόνητη εἶναι ἡ πίστη σου στὸ Χριστό, εἶδα τὴν ἄξια ἐπαίνου μοναξιά σου καὶ τὸ φιλοσοφικὸ περιορισμὸ σου. Ἀποχωρίστηκες ἀπὸ ὅλα τὰ τερπνὰ τοῦ κόσμου καὶ περιορίστηκες στὸ Θεὸ μόνο καὶ τοὺς ἁγίους μάρτυρές του μὲ τοὺς ὁποίους περνᾷς τὴν παροικία σου ἐδῶ καὶ μαζὶ μὲ τ' ἀγαπητά σου παιδιὰ πρόσφερές καὶ προσφέρεις εὐπρόσδεκτη, ζῶσα θυσία. Αὐτὰ ἄς εἶναι ἡ παρηγοριά σου στὰ λυπηρά. Γιατὶ κι ὁ μεγάλος Δαβὶδ κρύβει μέσα στὰ ἐκεῖ ἀγαθὰ, πὺ σ' αὐτὰ στρέφει τοὺς λογισμούς του, τὰ ἐδῶ θλιβερά, ὅταν λέει· «μ' ἔκρυσε ὁ Κύριος μέσα στὴ σκηνή του τὴν ἡμέρα πὺ κινδύνεψα»⁹⁵. Καὶ δὲ δείχνει μόνο τὸ ὄδυνηρό, ὅταν συλλογιστεῖ τὸ Θεό, ἀλλὰ δοκιμάζει καὶ χαρά. «Γιατὶ συλλογίστηκα τὸ Θεό», λέει, «καὶ ἐνίωσα εὐφροσύνη⁹⁶, Ὑποφέρουν καὶ ὅσοι λιώνουν στὴν ἀπασχόλησή τους μὲ τὸν κόσμο καὶ μάλιστα πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅσους ὑπηρετοῦν τὸ Θεό. Ὁ πόνος τους ὁμως δὲν ἔχει ἀνταμοιβή· ἐνῶ ἡ δική μας λύπη ἔχει τὸ μισθὸ της, ὅταν ὑποφέρομε καρτερικὰ γιὰ τὸ Θεό.

Ἔλα νὰ βάλομε στὴ ζυγαριὰ τὰ λυπηρά καὶ τὰ εὐχάριστα, ὅπως καὶ τὰ παρόντα μὲ τὰ μελλοντικά. Τὰ λυπηρά παρόντα δὲν ἀποτελοῦν μῆτε πολλοστημόριο τῶν ἄλλων. Τόσο ὑπερτεροῦν τὰ μελλοντικά εὐχάριστα. Εἶναι λοιπὸν ἀποτελεσματικὸ φάρμακο, ὅταν ὑποφέρομε, νὰ συλλογιζόμαστε τὸ Θεὸ καὶ ὅσα οὐράνια ἐλπίζομε καὶ νὰ νιώθομε ὅ,τι ὁ Δαβὶδ, νὰ καυχιόμαστε δηλαδὴ στὶς θλίψεις μας· νὰ μὴ σκοτεινιάζουν οἱ λογισμοὶ μας καὶ νὰ μὴν τοὺς σκεπάζει τὸ σύννεφο τῆς λύπης. Ἀπεναντίας τότε πρέπει νὰ κρατοῦμε πιὸ σφιχτὰ τὴν ἐλπίδα μας, καὶ νὰ στρέφομε τὸ βλέμμα μας πρὸς τὴν ἐκεῖ μακαριότητα πὺ περιμένει ὅσους κάνουν ὑπομονή.

95. Ψαλμ. 26,5.

96. Ψαλμ. 76,4.

Μάλιστα δ' ἂν οὕτω πεισθείημεν ἐγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς εἶναι ὅταν ἀλγῶμεν, εἰ ἐνθυμηθείημεν τί ἐπηγγειλάμεθα τῷ Θεῷ καὶ τί ἠλπίσαμεν ὅτε φιλοσοφία προσέβημεν. Πλουτεῖν; εὐθυμεῖν; εὐημερεῖν κατὰ τὸν βίον τοῦτον; ἢ ἐκ τῶν ἐναντίων 5 θλίβεσθαι, κακοπαθεῖν, στενοχωρεῖσθαι, πάντα στέγειν, πάντα ὑπομένειν διὰ τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα; ταῦτα, οἶδα, οὐκ ἐκεῖνα προσεδοκήσαμεν. Φοβοῦμαι οὖν μὴ καὶ τὰς συνθήκας τὰς πρὸς Θεὸν ψευδόμεθα, ὅταν καὶ ταῦτα ζητῶμεν ἔχειν, κάκεῖνα ἐλπίζωμεν. Μὴ καταλύσωμεν τὴν πραγματείαν, ἀλλ' ἐνέγκωμεν ταῦτα 10 ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν ἐκείνων. Ἔθλιψαν ἡμᾶς οἱ θλίψαντες, ἡνίασαν οἱ μεταχωρήσαντες· ἀλλ' ἡμεῖς ἀδούλωτον τοῖς πάθεσι τὴν ψυχὴν φυλάζωμεν. Οὕτω τῶν λυπούντων κρατήσομεν.

Κάκεῖνο σκόπει, διὰ τίνα θλιβόμεθα. Οὐ διὰ τοὺς μετανάστας; Τί δ' ἂν ποιοῦντες ἐκείνοις χαρίσασθαι ὀφθείημεν; Οὐ καρτε- 15 ροῦντες; Τοῦτο οὖν αὐτοῖς χαρισώμεθα· καὶ γὰρ πείθομαι τὰς τῶν ἀγίων ψυχὰς τῶν ἡμετέρων αἰσθάνεσθαι. Ἐπὶ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων, ἐκεῖνο λογιζώμεθα, ὅτι τῶν ἀτόπων ἐστίν, ἔξω μὲν τῆς ἀνάγκης φιλοσοφεῖν· ἐν δὲ τοῖς πάθεσιν ἀφιλοσόφους φαίνεσθαι, ἀλλὰ μὴ τοῖς πολλοῖς τύπον γίνεσθαι, ὡσπερ τῆς ἐν τοῖς εὐθύμοις εὐχα- 20 ριστίας, οὕτω καὶ τῆς ἐν τοῖς δεινοῖς καρτερίας. Καὶ ταῦτα γράφω, οὐχ ὡς ἀγνοοῦσαν διδάσκων, ἀλλ' ὡς ἐπισταμένην ὑπομιμνήσκων. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς παρακλήσεως, σέ τε ἄτρωτον φυλάξειε τοῖς πάθεσι, καὶ ἡμῖν γε χαρίσαιο πάλιν ἰδεῖν σου τὴν εὐλάβειαν, καὶ διὰ τῶν ἔργων πεισθῆναι, ὅτι ὁ κόπος ἡμῶν οὐκ εἰς κενὸν ἐγένετο, 25 ἀλλὰ ἐσμέν τι παρὰ σοὶ πλεον τῶν ἄλλων· ὡς τῆς θλίψεως ἐκοινωνήσαμεν, οὕτω καὶ τῆς φιλοσοφίας κοινωνὸν λαβόντες· ὁ τάχα τῇ πολιᾷ ἡμῶν καὶ τοῖς κατὰ Θεὸν καμάτοις ὀφείλεται.

Αὐτὸς εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος νὰ πειστοῦμε ὅτι πρέπει νὰ εἴμαστε καρτερικοὶ στὰ δεινὰ καὶ νὰ ὑπερέχομε ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, ὅταν ὑποφέρομε, ἂν συλλογιστοῦμε τί ὑποσχεθήκαμε στὸ Θεὸ καὶ τί ἐλπίσαμε ὅταν ἐπιδοθήκαμε στὴ χριστιανικὴ πίστη. "Ὅτι θὰ γίνομε πλούσιοι; ὅτι θὰ χαίρομαστε; ὅτι θὰ εὐημεροῦμε στὴ ζωὴ αὐτῆ; "Ἡ τὰ ἀντίθετα; "Ὅτι δηλαδή θὰ θλιβόμαστε· ὅτι θὰ κακοπαθοῦμε· ὅτι θὰ στενοχωρούμαστε· ὅτι θὰ ἀνεχόμαστε καὶ θὰ ὑπομένομε τὰ πάντα γιὰ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν; Γνωρίζω ὅτι στίς προσδοκίες μας ἦταν αὐτὰ κι ὄχι τὰ πρῶτα. Φοβοῦμαι λοιπὸν ὅτι ἀθετοῦμε καὶ τίς συμφωνίες μας μὲ τὸ Θεό, ὅταν κι αὐτὰ ζητοῦμε νὰ τὰ ἔχομε ἀλλὰ ἐλπίζομε καὶ τὰ ἄλλα. "Ἄς μὴ διαλύσομε τὴν προσπάθειά μας, ἀλλ' ἄς ὑποφέρομε τὰ δεινὰ γιὰ νὰ ἐπιτύχομε τὰ εὐχάριστα. Μᾶς ἔθλιψαν ὅσοι μᾶς ἔθλιψαν, μᾶς καταλύπησαν ὅσοι ἔφυγαν στὴν ἄλλη ζωὴ. Ἐμεῖς ὅμως ἄς φυλάξομε τὴν ψυχὴ μας ἀδούλωτη ἀπὸ τὰ πάθη. "Ἐτσι θὰ νικήσομε ὅσους μᾶς λυποῦν.

Ἐξέτασε καὶ τὸ ἄλλο· γιὰ ποιά πράγματα θλιβόμαστε; "Ὅχι γιὰ ὅσους ἔφυγαν ἀπὸ τὴ ζωὴ; Τί μπορούμε νὰ κάνομε γιὰ χάρη τους; "Ὅχι νὰ ὑπομένομε καρτερικά; Αὐτὴ τὴ χάρη λοιπὸν ἄς τὴν κάνομε. Εἶμαι βέβαιος ὅτι οἱ ψυχῆς τῶν ἁγίων αἰσθάνονται ὅ,τι κάνομε. Κοντὰ σὲ ὅλα καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλα, ἄς συλλογίζομαστε ἐκεῖνο· εἶναι ἀπὸ τὰ παράδοξα νὰ φιλοσοφοῦμε ὅταν δὲ μᾶς πιέζει καμιά ἀνάγκη, ἐνῶ ὅταν ὑποφέρομε παρουσιαζόμαστε ξένοι πρὸς τὴ φιλοσοφία καὶ δὲν ἀποτελοῦμε ὑπόδειγμα γιὰ τοὺς πολλοὺς εὐχαριστίας σὲ περίπτωσι εὐχάριστων γεγονότων καὶ καρτερίας σὲ περίπτωσι δεινῶν. Τὰ γράφω αὐτὰ ὄχι ἐπειδὴ τ' ἀγνοεῖς καὶ θέλω νὰ σὲ διδάξω· σοῦ τὰ ὑπενθυμίζω μόνο, γιατί τὰ γνωρίζεις. Καὶ ὁ Θεὸς ποῦ μᾶς δίνει τὴν παρηγοριά, καὶ σένα νὰ σὲ φυλάξει ἄτρωτη ἀπὸ τὰ πάθη καὶ σ' ἐμένα νὰ κάνεις τὴ χάρη ν' ἀντικρίσω τὴν εὐλάβειά σου καὶ νὰ πεισθῶ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ὅτι δὲν πῆγε χαμένος ὁ κόπος μου, ἀλλ' εἶμαι γιὰ σένα κάτι περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἄλλοι. "Ὅπως στίς θλίψεις σου, ἔτσι σὲ πῆρα κοινωνὸ καὶ τῆς φιλοσοφίας. Κι αὐτὸ ἴσως ὀφείλεται σ' αὐτὰ τ' ἄσπρα μου μαλλιά καὶ στοὺς κόπους μου γιὰ χάρη τοῦ Θεοῦ.

ΣΚΑ'. ΑΦΡΙΚΑΝΩΙ

Τίσιν ἵπποι μάλιστα χαίρουσι; δῆλον ὡς ἵπποις. Ἄετοί δὲ τί-
 σιν; οὐκ ἄλλοις ἢ αἰτοῖς. Κολοιδὸν δὲ ποτὶ κολοιδὸν ἰζάνειν, καὶ τῆς
 παροιμίας ἀκούεις. Οὕτω δὴ καὶ Ἀττικὸν Ἀττικοῖς οἴου χαίρειν,
 καὶ τὸν καλοκαγαθίας μεταποιούμενον τῷ ταύτης ἐραστῇ καὶ προ-
 5 στάτῃ. Τοῦτο γὰρ ὁ ἄρχων εἶναι μοι φαίνεται, βοηθὸς ἀρετῆς καὶ
 ἀνταγωνιστῆς κακίας, κἂν τὴν ἀναίμακτον ἄρχῃ ἀρχήν, καθάπερ ἡ-
 μεῖς, κἂν τὴν μετὰ ξίφους καὶ τελαμῶνος. Αἷμα γὰρ οὐδέ σοι προσ-
 θήσομεν, ἀρετῇ κρατοῦντα γινώσκοντες, οὐ βία καθεύροντα, καὶ
 φόβῳ μᾶλλον ἢ ἔργῳ κολάζοντα τοὺς κακοῦς, ὅπερ τῆς ἀρίστης
 10 ὁρος ἀρχῆς. Διὰ δὴ ταῦτα, σφόδρα μὲν τὸ τῆς συντυχίας ἐσπουδά-
 ζετό μοι, καὶ νῦν ἔτι σπουδάζεται. Οὐκ ἔχων δὲ ὅπως τούτου τύ-
 χοιμι διὰ τὴν ἀρρωστίαν, ἀναγκαίως ἤλθον ἐπὶ τὰ γράμματα, καὶ
 τὸ κάλλιστον, ὅτι προσφθέγγομαί σε δι' ἀνδρὸς οἰκείου καὶ φίλου
 καὶ συγγενοῦς, τοῦ τιμιωτάτου πάντα ἐμοὶ Νικοβούλου, ὃς καὶ
 15 ἀπολογήσεται σοι περὶ ἡμῶν (ἀξιόπιστος δὲ ὁ ἀνὴρ, εἴπερ ἄλλος
 τις, ὅσα δὴ ἐμὲ γινώσκειν), καὶ δι' ἡμῶν ἑαυτὸν γνωρίσει τῇ σῇ τε-
 λειότητι.

ΣΚΕ'. ΕΛΛΕΒΙΧΩΙ

Οἶα ζημιούμεθα παρὰ τῆς ἀρρωστίας! Προσδραμεῖν ἔδει καὶ
 περιπτύξασθαι καὶ τῆς παλαιᾶς ἀναμνησαί φιλίας καὶ συνηθείας.

97. Δικαιολογεῖται μὲ τὴν ἀρρώστια του γιατί δὲν ἐπισκέπτεται τὸν Ἀφρι-
 κανό. Γράφτηκε τὸ ἀργότερο τὸ 385, ἂν τὸ ἔτος αὐτὸ πέθανε ὁ Νικόβουλος,
 ποὺ μετέφερε τὴν ἐπιστολή.

98. Τὸ νόημα τῆς παροιμίας: οἱ ὁμότεχοι καὶ ὅσοι ἀντιμετώπισαν τὶς
 ἴδιες συνθήκες ζωῆς εὐχαριστιοῦνται νὰ κάνουν συντροφιά μεταξύ τους

224. ΣΤΟΝ ΑΦΡΙΚΑΝΟ⁹⁷

Μὲ τί χαίρονται τὰ ἄλογα; Φυσικὰ μὲ τὰ ἄλλα ἄλογα. Καὶ μὲ τί οἱ ἀετοί; Μὲ τίποτ' ἄλλο παρὰ μὲ τοὺς ἀετούς. Καὶ ἡ καλοιακούδα κάθεται κοντὰ στὴν καλοιακούδα⁹⁸, ἀκοῦς νὰ σοῦ λέει κι ἡ παροιμία. Ἔτσι ἀκριβῶς πρέπει νὰ νομίζεις ὅτι κι ὁ Ἄττικὸς χαίρεται μὲ τοὺς Ἄττικούς κι αὐτὸς πού ἐπιδίδεται στὴν ἀρετὴ ὅτι χαίρεται μὲ αὐτῆς τὸν ἐραστὴ καὶ πρόμαχο. Αὐτὸ πιστεύω πῶς εἶναι ὁ ἄρχοντας, βοηθὸς τῆς ἀρετῆς καὶ πολέμιος τῆς κακίας εἴτε ἀσκεῖ τὴν ἀναίμακτη πολιτικὴ ἐξουσία, εἴτε τὴν στρατιωτικὴ ἐξουσία τοῦ ξίφους καὶ τοῦ τελαμώνα. Αἱματηρὲς ποινὲς βέβαια δὲ θὰ σοῦ ἀποδώσω, γιατί γνωρίζω ὅτι κυβερνᾷς μὲ ἀρετὴ καὶ δὲν καταπιέζεις μὲ τὴ βία καὶ ὅτι τιμωρεῖς πιὸ πολὺ μὲ τὸ φόβο παρὰ μὲ ἔργα τοὺς παραβάτες, πού εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς ἄριστης ἀρχῆς. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἐπιδίωκα νὰ σὲ συναντήσω καὶ τὸ ἐπιδιώκω ἀκόμα. Κι ἐπειδὴ μοῦ ἦταν ἀδύνατο ἀπὸ τὴν ἀρρώστια μου νὰ τὸ ἐπιτύχω, κατέφυγα ἀναγκαστικὰ στὰ γράμματα καὶ τὸ πιὸ καλὸ εἶναι πῶς θὰ σὲ χαιρετήσω μὲ τὸ πρόσωπο ἀνθρώπου οἰκείου καὶ φίλου καὶ συγγενῆ, ἀνθρώπου πού σ' ὄλα τιμῶ, τοῦ Νικόβουλου. Αὐτὸς θὰ μὲ δικαιολογήσει σ' ἐσένα –εἶναι ἄνθρωπος ἀξιόπιστος, πάνω ἀπὸ κάθε ἄλλον, ὅσο ξέρω ἐγώ– κι ἀπὸ ἀφορμὴ δική μου θὰ δώσει τὴ δυνατότητα στὴν τελειότητά σου νὰ τὰ γνωρίσεις.

225. ΣΤΟΝ ΕΛΛΕΒΙΧΟ⁹⁹

Τί μὲ κάνει νὰ χάνω ἡ ἀρρώστια μου! Ἔπρεπε νὰ τρέξω σ' ἐσένα καὶ νὰ σ' ἀγκαλιάσω καὶ νὰ φέρω στὸ νοῦ σου ὅλη τὴν πα-

99. Δηλώνει ὅτι τὸν ἐμπόδισε ἡ ἀρρώστια του νὰ τρέξει στὸν Ἑλλέβιχο τοῦ στέλνει τὸ Μάμαντα νὰ τὸν λάβει στὴ προστασία του.

Ἔχει δὲ οὐχ οὕτως ἡμῖν τὰ τοῦ σώματος. Διὰ τοῦτό σοι πρόσμιεν διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῇ προσηγορίᾳ δεξιούμεθα. Ἐπεὶ δὲ καὶ δωροφορεῖν ἔδει τι, τοῦτο προσφέρομεν, Μάμαντα τὸν ἀναγνώστην, ὄντα μὲν ἀπὸ στρατιώτου πατρός, καθιερωθέντα δὲ τῷ Θεῷ διὰ τὸν τρόπον. Ἄφες τῷ Θεῷ καὶ ἡμῖν, ἀλλὰ μὴ συναριθμήσης τοῖς πλάνησι καὶ δὸς ἔγγραφον τὴν ἐλευθερίαν, ἵνα μὴδὲ ὑπὸ ἄλλων ἐπηρεάζεται. Δώσεις γὰρ σεαυτῷ δεξιάς τὰς τοῦ πολέμου καὶ τῆς στρατηγίας ἐλπίδας. Ναὶ παρακαλῶ, τούτου φρόντισον. Οἷς γὰρ τὰ μέγιστα ἐν χερσὶ καὶ ἐν οἷς τὸ πᾶν ταλαντεύεται, τούτοις μά-
10 λιστα φροντιστέον Θεοῦ καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐπικουρίας.

ΣΚΣΤ'. ΑΝΥΣΙΩΙ

Ἦκεν ἡμῖν παρὰ σοῦ γράμματα, τὴν τε υἰείαν δηλοῦντα καὶ ὅτι σοι κατὰ νοῦν ἐξέβη τὰ τῆς ἐκδημίας. Καὶ πᾶσα τῷ Θεῷ χάρις. Εἰ δὲ καὶ ἡμεῖς ἔχοιμὲν τι τοιοῦτον περὶ ἡμῶν αὐτῶν ἐπιστέλλειν, πλείων ἢ χάρις.

ΣΚΖ'. ΟΥΡΣΩΙ

15 Ἦδὸν μὲν τὸ προσαγορεύειν τοὺς φίλους· τὸ δὲ καὶ διὰ φίλων ἡδιον. Ἦν ἔστιν ὁ τιμιώτατος υἱὸς ἡμῶν Ἀνύσιος, ὃς καὶ τὴν υἰείαν ὑμᾶς εὐαγγελίσεται τὴν ἡμετέραν· εἶπερ υἰεία τοῦτο ἔστιν ἢ βραχεῖα πρὸς τὸ κρεῖττον ροπή. Καὶ περὶ ὧν ἠξιώθη, κοινώσεται. Ὡς τό γε μέχρις ὑμῶν γενέσθαι, ὡσπερ ἐπιζητεῖτε φιλικῶς καὶ
20 γνησίως, καὶ τῆς ἀγάπης ἀπολαῦσαι τῆς ὑμετέρας, ἐμοὶ μὲν ἡδιστον, εὖ ἴσθι, καὶ οἷον οὐκ ἄλλο τι τῶν σπουδαζομένων, ὡς ἴσασι

1. Χαίρεται γιὰ τὴ καλὴ υἰεία τοῦ Ἀνυσίου· καὶ ἂν βρεῖ κι αὐτὸς τὴ δικὴ τοῦ θά τοῦ γράψει.

2. Γράφτηκε ἴσως τὸ 382 καὶ ἡ υἰεία τοῦ ἦταν τότε λιγότερο κακὴ ἀπὸ ἄλλοτε. Ἐξηγεῖ γιὰ ποιὸ λόγο δὲν μπορεῖ ν' ἀπολαύσει τὴ φιλία τοῦ.

λιά φιλία και σχέση. 'Αλλ' αὐτὸς εἶμαι σωματικά. Γι' αὐτὸ και σοῦ ἔρχομαι μ' ἐπιστολές και σέ δέχομαι μὲ ἀπλὸ χαιρετισμό. Κι ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ σοῦ κρατῶ και κάποιο δῶρο, νά, τί σοῦ προσφέρω, τὸν ἀναγνώστη Μάμαντα· ἔχει πατέρα στρατιωτικὸ και μὲ τὸν ἀγαθὸ τρόπο του ἀφιερώθηκε στὸ Θεό. "Αφησέ τον γιὰ χάρη τοῦ Θεοῦ και χάρη μου και μὴν τὸν συναριθμήσεις μὲ τοὺς πλάνητες· και δῶσ' του ἓνα ἔγγραφο ἐλευθερίας, γιὰ νὰ μὴν τὸν δυσκολεύουν οἱ ἄλλοι. "Ἐτσι θὰ δώσεις αἰσιες ἐλπίδες στὸν ἴδιο σου ἑαυτὸ γιὰ τὸν πόλεμο και τὴ στρατηγία σου. Μὰ ναί, σέ παρακαλῶ, φρόντισέ τον. "Ὅποιοι ἔχουν στὰ χέρια τους τὴν ἀνώτατη ἐξουσία και σ' αὐτοὺς ζυγίζεται τὸ πᾶν, αὐτοὶ πρέπει κατεξοχὴν νὰ φροντίζουν γιὰ τὸ Θεὸ και πῶς θὰ μᾶς ἔρθει ἡ βοσὴθεια του.

226. ΣΤΟΝ ΑΝΥΣΙΟ¹

"Ἐλαβα γράμμα σου ποὺ μιλά γιὰ τὴν καλὴ σου ὑγεία και ὅτι τὸ ταξίδι σου εἶχε τὴν ἔκβαση ποὺ ἠθέλες· τώρα κάθε εὐχαριστία στὸ Θεό. "Ἄν ἔχω κι ἐγὼ νὰ σοῦ γράψω κάτι παρόμοιο γιὰ μένα τὸν ἴδιο, ἀκόμα μεγαλύτερη εὐχαριστία.

227. ΣΤΟΝ ΟΥΡΣΟ²

Πόσο γλυκὸ εἶναι νὰ χαιρετᾶς τοὺς φίλους· και πῶς εὐχάριστο νὰ τοὺς χαιρετᾶς μέσω φίλων, ὅπως εἶναι ὁ ἐξαίρετος γιὸς μου 'Ανύσιος. Αὐτὸς θὰ σοῦ φέρει και τὴν καλὴ εἶδηση γιὰ τὴν ὑγεία μου, ἂν βέβαια ὑγεία εἶναι μιὰ σύντομη τροπὴ στὸ καλύτερο. Τί μοῦ ζήτησε, θὰ σοῦ ἀνακοινώσει. Μ' εὐχαριστεῖ ἀφάνταστα νὰ ρθεῖ ὡς ἐσένα, πράγμα ποὺ ἐπιζητεῖς φιλικὰ και μὲ εἰλικρίνεια, και ν' ἀπολαύσει τὴν ἀγάπη σου· δὲν ἐπιδιώκω τίποτ' ἄλλο, ὅπως γνωρίζουν ὅλοι σ' ὅσους διαλαλῶ τις περιποιήσεις σου. "Ἄν τώρα μπορεῖ και εἶναι ὠραῖο νὰ γίνει διαφορετικά, θὰ ἐξετάσει ἡ σύνε-

οἷς βοῶμεν τὴν ὑμετέραν δεξιῶσιν. Εἰ δὲ καὶ δυνατόν, ἢ ἄλλως εὐ-
 πρεπές, ἢ σὴ δοκιμάσειε σύνεσις, μὴ πως ἀκαιρίαν καταγνωσθῶ-
 μεν καὶ φορτικοί τισι δόξωμεν, ὡς ἄνευ λόγου παραφανέντες καὶ
 προδήλου τινὸς αἰτίας. Ἐπειδὴ μὴ πείθομεν τοὺς πολλοὺς ὡς ἀδό-
 5 λως φιλοσοφοῦμεν καὶ πάντα δίδομεν Θεῷ τὰ ἡμέτερα.

ΣΚΗ'. ΠΑΝΣΟΦΙΩΙ

Τίς οὐκ ἐπαινεῖ φυτὸν ἄρτι βρῦον τοῖς ἄνθεσι; τίνα οὐκ εὐ-
 φραίνει λήϊον ἄρτι δεσμούμενον καὶ στάχυν ὠριμον ὑπισχνούμενον;
 τίνα δὲ οὐ νεοτελής ψυχὴ, ἄρτι Θεῷ κοσμουμένη καὶ τὰς χοϊκὰς
 ἀποσειέσθαι πέδας ἀρχομένη, ἵνα μετὰ Θεοῦ γένηται καὶ ἴδη τὴν
 10 ἀλήθειαν, ὧν νῦν τὰς σκιὰς ὀρῶμεν; Χαίρω μὲν οὖν διὰ ταῦτα δια-
 φερόντως τῷ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ συνδιακόνῳ ἡμῶν Εὐάγριῳ,
 οὐκ ἀγεννῶς αὐτὸν ὀρῶν φιλοσοφία προσβαίοντα· ἐπειδὴ φιλοσο-
 φία καὶ τὸ σοφίας ἐρᾶν. Χαίρω δὲ ὅτι μοι καὶ τὴν σὴν προξενεῖ φι-
 λίαν, καὶ ἔτι χαρήσομαι ἐὰν ἐπιστέλλης πλείονα καὶ πλείοσιν ἡμᾶς
 15 ἀμείβοιο τοῖς τῆς φιλίας γνωρίσμασιν.

ΣΚΘ'. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

Ὅσον Ἰβήρων καὶ ἡμῶν τὸ μέσον, ἡμερῶν οὐκ ὀλίγων
 ὁδός. Ἄλλ' ἢ φιλία καὶ τὰ διεστῶτα ποιεῖ πλησίον. Τὰ δὲ σύμβολα
 τῆς ἑορτῆς ὡς ἡδέα! Τὸ δὲ τῆς κλήσεως ὄσον, καὶ τὸ ποθεῖν τὴν
 συντυχίαν τὴν ἡμετέραν! Τί οὖν ἀντὶ τούτων ἐπεύξομαι σοι τοσοῦ-
 20 τον ἀγαθόν; εἴης τοιοῦτος. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ μεῖζον εἰπεῖν, σαυτὸν
 ὑπερβάλλοιο.

3. Γράφηκε μετὰ τὸ 379, ὅποτε ὁ Εὐάγριος ἦταν συνδιάκονος τοῦ
 Γρηγορίου κι ἐπιδιδόταν γενναῖα στὴ φιλοσοφία.

σή σου, μήπως μου καταλογιστεί ἄκαιρη ἐπέμβαση καὶ φανῶ σὲ κάποιους ἐνοχλητικός, καὶ πρόβαλα κι ἐγὼ ἀπ' τὴ γωνιά χωρὶς λόγο καὶ φανερὴ αἰτία. Γιατὶ μερικοὶ δὲ μὲ πιστεύουν ὅτι ἐπιδίδομαι εἰλικρινὰ στὴν πνευματικὴ ζωὴ κι ἐμπιστεύομαι στὸ Θεὸ ὅλα τὰ δικά μου.

228. ΣΤΟΝ ΠΑΝΣΟΦΙΟ³

Ποιὸς δὲ θαυμάζει ἓνα φυτὸ ὀλάνθιστο; Ποιὸς δὲν εὐφραίνεται ἀπὸ χωράφι, ποὺ θερίζεται κι ὑπόσχεται μεστωμένα στάχυα; Καὶ ποιὸν δὲν εὐφραίνει ψυχὴ νεοφώτιστη, ποὺ τώρα εὐτρεπίζεται γιὰ τὸ Θεὸ κι ἀρχίζει ν' ἀποτινάξει τὰ χωμάτινα δεσμά, γιὰ νὰ πάει μαζί μὲ τὸ Θεὸ καὶ νὰ δεῖ ἀληθινὰ ὅσα τώρα βλέπομε τὴ σκιά τους; Δοκιμάζω γι' αὐτὸ ξεχωριστὴ χαρὰ γιὰ τὸν ἀγαπητὸ μου ἀδελφὸ καὶ συνδιάκονό μου Εὐάγριο, ποὺ τὸν βλέπω νὰ προχωρεῖ πρὸς τὴν πνευματικὴ ζωὴ ἀποφασιστικά. Ἐπειδὴ φιλοσοφία εἶναι καὶ ὁ ἔρωτας τῆς σοφίας. Χαίρομαι ἀκόμα γιὰτὶ μου προξενεὺει τὴ φιλία σου καὶ θὰ χαρῶ ἀκόμα περισσότερο ἂν μου γράφεις περισσότερα καὶ μου δίνεις περισσότερα σημεῖα τῆς φιλίας σου.

229. ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ⁴

Ὅσο ἀπέχουν οἱ Ἴσπανοί, τόσο ἀπέχω κι ἐγὼ ἀπὸ σένα· δὲν εἶναι δρόμος λίγων ἡμερῶν. Ἡ φιλία ὅμως φέρνει κοντὰ καὶ τὰ πολὺ μακρινά. Πόσο εὐχάριστα εἶναι καὶ τὰ σύμβολα τῆς ἐορτῆς! Πόσο ἔντονη ἡ πρόσκληση σ' ἐμένα καὶ ὁ πόθος νὰ μὲ συναντήσεις! Τί ἀγαθὸ νὰ σοῦ εὐχηθῶ γιὰ ὅλα αὐτὰ τὸ ἴδιο μεγάλο; Εἶθε νὰ ἐξακολουθήσεις νὰ εἶσαι ὅπως εἶσαι. Κι ἂν πρέπει νὰ σοῦ πῶ καὶ κάτι μεγαλύτερο, εἶθε νὰ ξεπεράσεις τὸν ἑαυτὸ σου.

4. Ἐπιστολὴ γεμάτη ἀπὸ ἀγαθὴ ψυχικὴ διάθεση.

ΣΑ'. ΘΕΟΛΟΣΙΩΙ Η ΘΕΟΛΩΡΩΙ

Μιμούμεθα τοὺς ζωγράφους, οἱ ταῖς σκιαίς τὰ σώματα προ-
 χαράττοντες, δευτέρα καὶ τρίτη χειρὶ ταύτας ἀποκριβοῦσι καὶ τε-
 λειοῦσι τοῖς χρώμασι. Πρὸς τί βλέπει μοι τὸ παράδειγμα; Ἦν ἡμῖν
 πρὸς ἀλλήλους φιλία καθαρὰ τε καὶ ἄδολος (πρᾶγμα τῶν σπανίων
 5 νῦν μάλιστα, καὶ παρ' ὀλίγοις εὕρισκόμενον), καὶ ταύτην ἡμῖν
 ἐποίει οὔτε συγγένεια τοσοῦτον, οὔτε κοινωνία πατρίδος, οὔτε, ὃ
 φησιν Ὅμηρος, «ὀμηλικὴ ἐρατεινή», ὅσον ὁμοτροπία καὶ τὸ τοῖς
 αὐτοῖς χαίρειν· ὃ μάλιστα πῆγνυσι τὰς φιλίας καὶ βεβαιότερας ἐρ-
 γάζεται. Νῦν καὶ τὰ γένη συνάπτεται (σὺν Θεῷ δὲ ὁ λόγος), ἵνα τῇ
 10 φιλίᾳ προσθήκη γένηται καὶ μᾶλλον ὤμεν ἀλλήλων. Καὶ τοῦτο
 πραγματεύεται φίλτρῳ δικαίῳ βοηθῶν ὁ Θεός. Ἔχε οὖν καὶ ἡμᾶς
 διὰ τοῦ γλυκυτάτου υἱοῦ ἡμῶν Εὐφημίου· καὶ ἔχομεν ὑμᾶς διὰ τῆς
 γλυκυτάτης θυγατρὸς ὑμῶν. Τὸ δὲ ἐξῆς, οὐκ οἶδα ὑπὲρ τίνος μᾶλ-
 λον, ἢ τίνι διαλεχθῶ, ὑπὲρ τοῦ νέου τῇ ἡμετέρᾳ τιμότητι, ἢ τῷ
 15 νέῳ περὶ ὑμῶν. Εὐνοια γὰρ πατρὸς τέκνοις ὁμότιμος. Πλὴν ἐπεύ-
 χομαι ὑμῖν ἐπὶ παντὶ βελτίστῳ γενέσθαι τὴν συζυγίαν, καὶ οἶαν εἰ-
 κός, Θεοῦ συναρμόζοντος.

ΣΑΑ'. ΕΥΣΕΒΙΩΙ ΦΙΛΩΙ

Εὐώπιον ἢ φιλάττη, καὶ γάμου καιρός, καὶ βίου κρηπίς, καὶ
 πατέρων εὐχαὶ πληρούμεναι. Ἡμεῖς δὲ ἄπεσμεν, οὐδὲ μάλιστα πα-
 20 ρεῖναι καὶ συνεύχεσθαι δίκαιον ἦν. Καί τοι καὶ ὑπεσχόμην, τὸ γὰρ
 ἐλπίζειν ὑπὴν τῷ ποθεῖν· ἱκανὸν γὰρ εἰς ἀπάτην τὸ βούλεσθαι. Καὶ
 πολλάκις μὲν ὀρμήσας, πολλάκις δὲ κατοκνήσας, τέλος ἠτήτηθην

5. Ὁ σχολιαστής στὸ Migne χαρακτηρίζει τὴν ἐπιστολὴ «ἐπιθαλάμιο», ὅπως ἐξάλλου καὶ τίς 231 ἢ 232. Ὁ Εὐφήμιος, ὁ γαμπρός, ἦταν συγγενὴς τοῦ Γρηγορίου.

230. ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΣΙΟ (Η ΘΕΟΔΩΡΟ)⁵

Ἄκολουθῶ τὸ παράδειγμα τῶν ζωγράφων· αὐτοὶ προσχεδιάζουν καὶ σκιαγραφοῦν τὰ σώματα κι ἔπειτα μὲ δεύτερο καὶ τρίτο χέρι δίνουν τὴν ἀκριβή τους μορφή καὶ τὰ τελειοποιοῦν μὲ τὰ χρώματα. Τί θέλω νὰ πῶ μὲ τὸ παράδειγμα; Ὑπῆρχε ἀνάμεσά μας φιλία ἀγνή καὶ ἄδολη –πράγμα ἀπὸ τὰ σπάνια, σήμερα μάλιστα πού σὲ λίγους μπορεῖς νὰ τὸ συναντήσεις. Τῆ φιλία αὐτὴ δὲ μᾶς τὴ δημιουργοῦσε καὶ τόσο οὔτε ἡ συγγένεια οὔτε ἡ κοινὴ πατρίδα, οὔτε αὐτὸ πού λέει ὁ Ὅμηρος, ἡ ἀξιολάτρευτη ταυτότητα ἡλικίας⁶. Περισσότερο ἦταν ἡ ταυτότητα τῶν τρόπων καὶ ἡ χαρὰ ἀπὸ τὰ ἴδια πράγματα, πού στερεώνει κατεξοχὴν τίς φίλιες καὶ τίς κάνει σταθερότερες. Τώρα ἐνώνονται καὶ οἱ οἰκογένειες (συμφωνεῖ στὸ λόγο ὁ Θεός), γιὰ ν' ἀυξηθεῖ ἡ φιλία καὶ νὰ δεθοῦμε περισσότερο μεταξύ μας. Κι αὐτὸ τὸ φέρνει στὸ τέλος ὁ Θεὸς μὲ δίκαιη ἀγάπη, παρέχοντας τὴ βοήθεια του. Νὰ ἔχεις λοιπὸν κι ἐμένα κοντά σου στὸ πρόσωπο τοῦ γλυκύτατου γιοῦ μου Εὐφημίου· κι ἐγὼ νὰ ἔχω ἐσένα στὸ πρόσωπο τῆς γλυκύτατης κόρης σου. Παραπέρα δὲν ξέρω γιὰ ποιοῦ χάρις περισσότερο νὰ μιλήσω ἢ σὲ ποιόν· νὰ μιλήσω στὴ ἐντιμότητά σου γιὰ χάρις τοῦ νέου ἢ στὸ νέο γιὰ σένα; Γιατὶ ἡ ἀγάπη τοῦ πατέρα μοιράζεται ἐξίσου στὰ παιδιά. Σᾶς εὐχομαι ὡστόσο ἡ συζυγία σας ν' ἀποβεῖ σὲ ὅ,τι ἄριστο καὶ ὅπως πρέπει νὰ εἶναι, ἀφοῦ αὐτὸς πού συνδέει εἶναι ὁ Θεός.

231. ΣΤΟ ΦΙΛΟ ΕΥΣΕΒΙΟ⁶

Ἡ πολυαγαπημένη Εὐώπιον, καιρὸς γάμου, τὸ θεμέλιο τῆς ζωῆς, εὐχές γονέων πού ἐκπληρώνονται. Κι ἐγὼ νὰ εἶμαι ἀπὸν, πού ἦταν δικαιοῦτατο νὰ εἶμαι κοντά σας καὶ νὰ ἐνώνω μαζί σας τίς εὐχές μου. Καὶ ἔδωσα καὶ τὴν ὑπόσχεσή μου. Βλέπεις, ὑπόβοσκε στὸν πόθο μου ἡ ἐλπίδα· γιὰ τὴν ἐπιθυμία ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ

6. Περικλείει εὐχές κι εὐλογίες στοὺς γάμους τῆς κόρης τοῦ Εὐσεβίου.

τῆς ἀρρωστίας. Ἴλλοι μὲν οὖν καλείτωσαν ἔρωτας (ἐπειδὴ γαμικὸν καὶ τὸ παίζειν), καὶ παρθένου κάλλος γραφέτωσαν καὶ νυμφίου χάριν ἀντεγειρέτωσαν καὶ βαλλέτωσαν λόγοις μετὰ τῶν ἀνθῶν τὰς παστάδας. Ἐγὼ δὲ ὑμῖν προσάσω τὸν ἐμὸν ἐπιθαλάμιον. «Εὐλόγησαι ὑμᾶς Κύριος ἐκ Σιών», καὶ αὐτὸς ἀρμόσαι τὴν συζυγίαν, «καὶ ἴδοις υἱὸς τῶν υἱῶν σου», οὐ πολὺ δ' εἶπεῖν, ὅτι καὶ κρείσσονας. Τοῦτο καὶ παρῶν ἐπηυξάμην ἂν ὑμῖν καὶ νῦν ἐπεύχομαι. Τάλλα δὲ ὑμῖν μελέτω καὶ στεφανούτω πατήρ, ὡς ἠῤῥατο. Τοῦτο γὰρ καὶ εἶπου γάμοις παραγεγόναμεν, ἐτυπώσαμεν· ἐκείνων μὲν εἶναι τοὺς 10 στεφάνους, ἡμῶν δὲ τὰς εὐχὰς, ἃς οἶδα μὴ τόποις ὀριζομένας.

ΣΑΒ'. ΔΙΟΚΛΕΙ

Οὔτε κεκλήμεθα πρὸς τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς ἡμῶν, καὶ πάρεσμεν, καὶ συνεορτάζοντες, καὶ συμπροθυμούμενοι, καὶ ἐπευχόμενοι πᾶν ὑμῖν ὃ κάλλιστον. Ἐν δὲ τῶν καλῶν παρεῖναι Χριστὸν τοῖς γάμοις (οὗ δὲ ὁ Χριστός, εὐκοσμία), καὶ τὸ γενέσθαι οἶνον τὸ 15 ὕδωρ, τὸ δὲ ἐστὶ, πάντα μεταποιεῖσθαι εἰς τὸ βέλτιον· οὕτως, ὡς μὴ τὰ ἄμικτα μίγνυσθαι, μήτε εἰς ταυτὸν ἄγειν ἐπισκόπους καὶ γελωτοποιούς, εὐχὰς καὶ κρότους, ψαλμοῦδίας καὶ συναυλίας. Δεῖ γὰρ ὡσπερ τάλλα πάντα, οὕτω καὶ τοὺς γάμους Χριστιανῶν ἔχειν τὸ εὐκοσμον· κόσμος δὲ ἡ σεμνότης. Ταῦτα δωροφοροῦμεν τῷ γάμῳ· σὺ 20 δὲ ἡμῖν ἀντιδοίης τὴν εὐπέθειαν. Τὸν δὲ γαμβρόν, εἰ μὲν ἔπειτα τοῦτοις, ἔχεις υἱόν· εἰ δὲ μή, στρατιώτην.

7. Ψαλμ. 127,5.

8. Ψαλμ. 127,6.

έξαπατά. Ἔτσι πολλές φορές πήρα τὴν ἀπόφαση καὶ πολλές φορές τὸ ἀνέβαλα καὶ στὸ τέλος μὲ νίκησε ἡ ἀρρώστια. Ἄς καλοῦνε λοιπὸν τοὺς ἔρωτες ἄλλοι (γιατὶ τὰ παιγνίδια ταιριάζουν μὲ τὸ γάμο)· κι ἄλλοι ἄς ζωγραφίζουν τὴν ὁμορφιὰ τῆς νέας κι ἄς ἀντιπαραβάλλουν τῇ χάρῃ τοῦ γαμπροῦ κι ἄς ραίνουν μ' εὐχές καὶ λουλούδια τὸ νυφικὸ θάλαμο. Ἐγὼ θὰ τραγουδήσω γιὰ σᾶς τὸ δικό μου ἐπιθαλάμιο ᾄσμα: «Εἶθε νὰ σᾶς εὐλογῆσει ὁ Κύριος ἀπὸ τῆ Σιών»⁷, καὶ εἶθε αὐτὸς νὰ στερεώσῃ τὴ συζυγία καὶ «εἶθε νὰ δεῖς γιουὺς τῶν γιῶν σου»⁸, καὶ δὲν εἶναι πολὺ νὰ πῶ καλύτερους ἀπὸ αὐτούς. Καὶ παρῶν νὰ ἤμουν αὐτὸ θὰ σᾶς εὐχόμουν· σᾶς τὸ εὐχομαι καὶ τώρα. Τὰ ἄλλα πιά εἶναι φροντίδα δική σας καὶ ἄς σᾶς στεφανώσῃ ὁ πατέρας, ὅπως εὐχήθηκε. Αὐτὸ παραγγείλαμε καὶ σ' ὅποιους τυχὸν γάμους παραβρεθήκαμε τὰ στεφάνια νὰ εἶναι δικά τους καὶ δικές μου οἱ εὐχές πού γνωρίζω ὅτι δὲν τίς περιορίζουν οἱ τόποι.

232. ΣΤΟ ΔΙΟΚΛΗ⁹

· Οὔτε πού εἶχα κληθεῖ στοὺς γάμους τῆς κόρης σου, καὶ νὰ πού εἶμαι παρῶν, συνεορτάζοντας καὶ βοηθώντας πρόθυμα, καὶ σᾶς εὐχομαι ὅ,τι εἶναι τὸ καλύτερο. Κι ἓνα καλὸ εἶναι, νὰ εἶναι παρῶν στοὺς γάμους ὁ Χριστὸς (ὅπου Χριστός, ἐπικρατεῖ ἀρμονία) καὶ ὅτι τὸ νερὸ ἔγινε κρασί, πού σημαίνει ὅτι τὰ πάντα μεταβάλλονται στὸ καλύτερο. Ἔτσι νὰ μὴ σμίγουν τὰ ἄσμιχτα οὔτε νὰ βάζομε μαζὶ ἐπισκόπους καὶ γελωτοποιούς, προσευχές καὶ θορύβους, ψαλμωδίες καὶ μουσικὲς ἀπὸ αὐτούς. Ὅπως ὅλα τὰ ἄλλα, ἔτσι κι οἱ γάμοι τῶν Χριστιανῶν πρέπει νὰ ἔχουν καὶ τὴν κοσμιότητα, καὶ κοσμιότητα εἶναι ἡ σεμνότητα. Αὐτὰ εἶναι τὰ δῶρα μου γιὰ τὸ γάμο. Ἐσὺ ἀντίδωρο δῶσε μου τὴν ὑπακοή. Τὸ γαμπρὸ ἂν τ' ἀσπάζεται αὐτὰ θὰ τὸν ἔχεις γιό, ἂν ὄχι στρατιώτη.

9. Εὐχές στὸ Διοκλῆ γιὰ τοὺς γάμους τῆς κόρης του· νὰ εἶναι παρῶν ὁ Χριστός.

ΣΑΓ'. ΑΒΛΑΒΙΩΙ

Πυνθάνομαί σε σοφιστικῆς ἐρᾶν καὶ τὸ χρῆμα εἶναι θαυμάσιον, οἷον σοβαρὸν φθέγγεσθαι, μέγα βλέπειν, βαδίζειν ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, τὸ λῆμά σοι φέρειν ἐκεῖσε εἰς Μαραθῶνα καὶ Σαλαμίνα, ταῦτα δὴ τὰ ὑμέτερα καλλωπίσματα, καὶ μηδὲν ἐννοεῖν, ὅτι μὴ 5 Μιλτιάδας καὶ Κυναιγεῖρους, Καλλιμάχους τε καὶ Τηλεμάχους, καὶ πάντα ἐσκευάσθαι σοφιστικῶς, καὶ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ἐγχειρήσεως. Εἰ μὲν οὖν μετὰ τούτου καὶ ἀρετῆς ποιῆ τινα λόγον, ἡμέτερος εἶ, καὶ καθ' ὁδὸν σοι πρόεισι τὰ τῆς εὐδοκιμήσεως· εἰ δὲ τὸ ὅλον εἶ σοφιστῆς, καὶ τῆς ἡμετέρας ἐπιλανθάνῃ φιλίας, ὧν τε πρὸς ἀλλή- 10 λους πολλὰκις περὶ τοῦ καλοῦ διελέχθημεν, ἄλλο μὲν οὐδὲν ἐρῶ δυσχερές. Ἐκεῖνο δὲ εἰπεῖν ἴσως μέτριον· ἴσθι, βραχέα μὲν παίζων ἐν τοῖς μειρακίοις, πλεῖστα δὲ ὑπὸ σεαυτοῦ παιχθησόμενος, ἡνίκα ἂν ἔλθῃ σοι τὸ φρονεῖν· ἀλλ' εἰς ὕστερον.

ΣΑΔ'. ΟΛΥΜΠΙΑΝΩΙ

Τὸ πυκτίον ὅπερ εἴληφας παρ' ἡμῶν, τὰς Ἀριστοτέλους 15 «ἐπιστολάς», ἐδυνάμην μὲν μὴ ἀνακομίσασθαι, ἀλλὰ παρὰ σοὶ μένειν εἶσαι, λογίω τε δῶρον οἰκεῖον καὶ φιλίας ὑπόμνημα δεξιόν. Ὡς ἂν δὲ μὴ γραφὴν ἀπενέγκῃς καθ' ἡμῶν τῆς εἰς ἀρχὴν παρανομίας καὶ ὕβρεως, ὡς καὶ ρήτωρ δεινότατος καὶ δικαστῆς ἄριστος, ὅτι διαφθεῖρειν ἐπιχειροῦμεν δικαστὴν οὕτως ἀνάλωτον καὶ παντὸς 20 ὑψηλότερον λήμματος, ἡκέτω πάλιν ἡμῖν ὃ δεδώκαμεν. Μισθὸν δὲ ζητοῦμεν παρὰ τῆς σῆς λογιότητος, ἄλλο μὲν οὐδὲν (τί γὰρ ἂν καὶ δοίῃς ἡμῖν τὸ μηδὲ ἔχειν φιλοσοφοῦσιν;), αὐτὸ δὲ τὸ ἐπιστέλλειν

10. Συμβουλευεῖ τὸν Ἀβλάβιο ἂν θέλει νὰ γίνῃ σοφιστῆς νὰ μὴν παραμελεῖ τὴν ἀρετὴν. Ἀλλιῶς ἀργότερα θὰ μετανιώσει.

233. ΣΤΟΝ ΑΒΛΑΒΙΟ¹⁰

Πληροφοροῦμαι ὅτι σ' ἐνδιαφέρει ἡ σοφιστική. Τὸ πράγμα εἶναι ἐξοχο· νὰ μιᾶς μεγαλόπρεπα, νὰ βλέπεις ἔντονα, νὰ βαδίζεις ψηλὰ καὶ μετέωρα, ἢ αὐθάδειά σου νὰ σὲ φέρνει στὸ Μαραθῶνα καὶ στὴ Σαλαμίνα· αὐτὰ εἶναι τὰ στολίδια σας καὶ δὲν ἐννοεῖτε καθόλου ὅτι οἱ Μιλτιάδες καὶ οἱ Κυναίγειροι καὶ οἱ Καλλίμαχοι καὶ οἱ Τηλέμαχοι καὶ ὅλοι εἶναι παιχνίδια σοφιστικά φτιαγμένα κατὰλληλα γιὰ τὴν ἐπιχείρηση. "Ἄν μαζί μ' αὐτὸ ἐκτιμᾶς καὶ τὴν ἀρετὴ, εἶσαι δικός μου καὶ ἡ ἐπιτυχία σου εἶναι στὸ δρόμο της. "Ἄν ὅμως εἶσαι ἐξολοκλήρου σοφιστῆς καὶ ξεχνᾶς τὴ φιλία μου καὶ ὅσα πολλές φορές συζητήσαμε μεταξύ μας γιὰ τὸ καλὸ, δὲ θὰ σοῦ κάνω καμιὰ ἄλλη παρατήρηση. Ἴσως εἶναι ὅ,τι πρέπει νὰ σοῦ πῶ ἐκεῖνο: Νὰ ξέρεις ὅτι λίγο θὰ παίξεις μὲ τὰ παλικαρόπουλα καὶ πάρα πολὺ θὰ περιπαιχθεῖς ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου, ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα τῆς φρόνησης· ἀλλὰ αὐτὸ ἀργότερα.

234. ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΑΝΟ¹¹

Τὸ βιβλιᾶριο πού ἔλαβες ἀπὸ μένα, τίς ἐπιστολές τοῦ Ἀριστοτέλη, μπορούσα νὰ μὴν τὸ ζητήσω πίσω, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀφήσω σ' ἐσένα, ἕνα δῶρο ταιριαστὸ σὲ λόγιο, καὶ ἐνθύμιο ἐκλεκτό. Ἄλλὰ γιὰ νὰ μὴν ἀπευθύνεις ἐναντίον μου κατηγορία γιὰ παρανομία καὶ προσβολὴ τῆς ἀρχῆς, ἐπειδὴ εἶσαι καὶ ρήτορας ἰκανότατος καὶ δικαστῆς ἀριστος, ὅτι ἐπιχειρῶ νὰ διαφθείρω ἕνα τόσο ἀδέκαστο δικαστὴ κι ἀνώτερο ἀπὸ κάθε χρηματισμὸ, ἄς γυρίσει πάλι σ' ἐμένα ὅ,τι σοῦ εἶχα δώσει. Ἡ ἀμοιβὴ πού ζητῶ ἀπὸ τὴ λογιότητά σου, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρὰ μόνο νὰ μοῦ γράφεις. Τί θὰ μπορούσες νὰ δώσεις σ' ἐμένα πού φιλοσοφία μου εἶναι νὰ μὴν ἔχω τίποτα;

11. Ὁ Ὀλυμπιανὸς ἦταν ἀριστος δικαστῆς καὶ ρήτωρ δεινός, διοικητῆς τῆς Καππαδοκίας. Τοῦ ζητεῖ ὁ Γρηγόριος νὰ τοῦ ἐπιστρέψει βιβλίον πού τοῦ εἶχε δανείσει γιὰ τὸ λόγον πού ἀναφέρει στὴν ἐπιστολή.

ἵνα σοι καὶ πρὸς λόγον ἦ τὸ τῆς ἀντιδόσεως, τὴν ἐπὶ ταῖς «ἐπιστολαῖς» χάριν δι' ἐπιστολῶν διαλύοντι.

ΣΛΕ'. ΑΔΑΜΑΝΤΙΩΙ

Αἰτεῖς πικρία παρ' ἡμῶν εἰς ρητορικὴν ἀνηβάσκων, ἣν ἡμεῖς κατελύσαμεν, ἐκ Θεοῦ τε καὶ διὰ Θεὸν ἄνω νεύσαντες. Ἐπειδὴ 5 ἐχρῆν ποτε παύσασθαι παίζοντα ἡμᾶς καὶ τὰ μεираκίων ψελλιζόμενους καὶ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ἀνακύψαι παιδευσιν, καὶ δοῦναι τῷ Λόγῳ τοὺς λόγους μετὰ τῶν ἄλλων, ἃ ποτε εἶχομεν. Κάλλιον μὲν εἰ θεϊκὰς ἦτεῖς βίβλους, ἀλλὰ μὴ ταύτας· ἐπεὶ καὶ λυσιτελετέρας σοι καὶ οἰκειότερας ἐκείνας οἶδαμεν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χεῖρω νικᾷ καὶ 10 μεταπείθειν οὐκ ἔστιν, ἰδοὺ σοι καὶ τὰ πικρία παρ' ἡμῶν ἄπερ αἰτεῖς, ὅσα τοὺς σῆτας διέφυγε καὶ τὸν καπνόν, ὑπὲρ οὗ κατέκειτο, καθάπερ τοῖς ναυτικοῖς τὰ πηδάλια μετὰ τὸν πλοῦν καὶ τὴν ὥραν. Σὺ δὲ μοι προεισένεγκε τῆς σοφιστικῆς μὴ μικρολόγως, μηδὲ ἀμυδρῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιδεικτικῶς καὶ γενναίως, ἐπειδὴ καὶ πολ- 15 λοῦ ἄξιον ὑμῖν οἱ Κυναίγειροι καὶ οἱ Καλλίμαχοι καὶ τὰ τρόπαια Μαραθῶν τε καὶ Σαλαμῖς, ὑφ' ὧν αὐτοὶ τε εὐδαίμονες εἶναι νομίζετε, καὶ ποιεῖν τοὺς νέους. Ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον παιζέσθω, εἰ καὶ ἔξω τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως· ἀλλ' ἐκ τῆς παλαιᾶς συνηθείας. Σὲ δὲ εἴη καὶ κτήσασθαι ταῦτα καὶ χρήσασθαι 20 εἰς καλὸν τοῖς κτηθείσι. Χρήση δὲ οὕτω, τοῦ θείου φόβου νικῶντος τὴν ματαιότητα (ὃν πᾶσι καὶ πανταχοῦ τιμητέον), ὅσον ἐνδέχεται, εἰ καὶ μὴ παντελῶς αὐτὴν ἀποσκεναζόμεθα. Εἰ δέ σοι ταῦτα μὲν ὀρθῶς δοκεῖ λέγεσθαι, οὐ φιλόσοφον δὲ εἶναι τὸ τιμῆν τῶν πικτιῶν αἰτεῖν· σύ μοι τὰ χρήματα, λύσουσι δὲ οἱ πένητες τὴν ἀντίθεσιν.

---

12. Τοῦ στέλνει ὅσα βιβλία ρητορικῆς βρῆκε, ποῦ τοῦ ζητοῦσε ὁ Ἀδαμάντιος, καὶ τὸν συμβουλεῦει πῶς πρέπει νὰ πλησιάζει τῇ ρητορικῇ.

Ἔτσι θὰ ἔχει νόημα τὸ ἀντιχάρισμα γιὰ σένα, ὅταν ξεπληρώνεις μ' ἐπιστολές σου τὴν ὀφειλή σου γιὰ τὶς ἐπιστολές μου.

235. ΣΤΟΝ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟ¹²

Μοῦ ζητεῖς βιβλία ξαναγιάνοντας στὴ ρητορική, ποῦ ἐγὼ τὴν κατάργησα, μὲ τὴ χάρη καὶ γιὰ χάρη τοῦ Θεοῦ βλέποντας πρὸς τὰ ἄνω. Ἔπρεπε κάποτε νὰ σταματήσω νὰ παίζω καὶ νὰ ψελ-
 λίζω σὰν ἔφηβος καὶ νὰ στραφῶ ἐπιτέλους πρὸς τὴν ἀληθινὴ παι-
 δεία καὶ νὰ προσφέρω στὸ Λόγο τὴ μόρφωση μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ποῦ
 εἶχα. Καλύτερα ἦταν νὰ μοῦ ζητοῦσες ὄχι αὐτὰ ἀλλὰ τὰ θεῖα βι-
 βλία, γιὰτὶ πιστεύω ὅτι αὐτὰ σοῦ εἶναι πιὸ ὠφέλιμα καὶ πιὸ κατάλ-
 ληλα. Ἐπειδὴ ὅμως νικοῦν τὰ χειρότερα καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ
 σὲ μεταπέισω, πάρε καὶ τὰ βιβλία ποῦ ζητεῖς ἀπὸ μένα, ὅσα ξέφυ-
 γαν τὸ σαράκι καὶ τὸν καπνὸ· τὰ εἶχα πάνω ἅπ' τὸ τζάκι, ὅπως οἱ
 ναυτικοὶ τὰ πηδάλια μετὰ τὰ ταξίδια καὶ τὸν καιρὸ τῶν ταξιδιῶν.
 Ἐσὺ ὅμως κάνε σὲ παρακαλῶ τὴν προεισαγωγή τῆς σοφιστικῆς
 ὄχι δειλὰ καὶ ταπεινὰ ἀλλὰ μὲ πολλὴ ἐπίδειξη καὶ τόλμη, ἐπειδὴ
 γιὰ σᾶς ἔχουν ἀξία καὶ μάλιστα μεγάλη οἱ Κυναίγειροι καὶ οἱ Καλ-
 λίμαχοι καὶ τὰ τρόπαια τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Σαλαμίνας, ποῦ
 σᾶς κάνουν νὰ θεωρεῖτε τοὺς ἑαυτοὺς σας εὐτυχισμένους καὶ νὰ
 κάνετε καὶ τοὺς νέους. Φτάνει ὡς ἐδῶ τὸ παιγνίδι μ' αὐτά, ἂν καὶ
 εἶναι παράκαιρο κι ἔξω ἀπὸ τὴ θέλησή μου· μὲ παράσυρε ἡ παλιὰ
 συνήθεια. Ἐσὺ εἶθε νὰ τ' ἀποχτήσεις αὐτὰ καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιή-
 σεις γιὰ καλὸ. Καὶ θὰ τὰ χρησιμοποιήσεις γιὰ καλὸ, ἂν ὁ φόβος
 τοῦ Θεοῦ, ποῦ πρέπει μὲ ὅλα καὶ παντοῦ νὰ λατρεύομε, νικήσει τὴ
 ματαιοφροσύνη ὅσο εἶναι δυνατόν, ἂν καὶ δὲν τὴν ἀποτινάζομε
 ὀλότελα ἀπὸ πάνω μας. Ἄν ὅμως νομίζεις ὅτι αὐτὰ λέγονται ὀρθά,
 δὲν ταιριάζει ὅμως στὴ φιλοσοφία νὰ ζητῶ τὴν τιμὴ τῶν βιβλίων,
 δῶσε μου ἐσὺ τὰ χρήματα καὶ τὴν ἀντίθεση θὰ τὴ λύσουν οἱ
 φτωχοί.

ΣΑΣΤ'. ΛΙΒΑΝΙΩΙ ΣΟΦΙΣΤΗΙ

Μήτηρ πατρι πέπομφα παῖδα, ἢ κατὰ φύσιν τῶ κατὰ λόγους.
 Ὅπως οὖν μοι μελήσει, σοὶ μελήσει.

ΣΑΖ'. ΜΑΚΕΔΟΝΙΩΙ

Οὐκ ἄπληστοι περὶ τὸ πάσχειν εὖ παρὰ τῶν φίλων ἡμεῖς, εἰ καὶ σὺ πρὸς τὸ ποιεῖν ἀφθονος. Διὰ τοῦτό σοι τὸν ψάλτην ἀπεπέμψαμεν κατὰ τὰ συγκείμενα, βέλτιστόν τε ἄλλως ὄντα (ὄσον ἐν βραχεῖ χρόνῳ καταμαθεῖν), καὶ σοι κεχαρισμένον ἴσως διὰ τὴν ψαλμοδίαν, ὑπόμνησιν ἔχουσαν ἀεὶ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας. Εἰ δὲ καὶ πάλιν εὐεργετήσεις ἡμᾶς, ἡνίκα ἂν ἦ τοῦτό σοι φίλον καὶ καιρὸς φαίνεται, ποιήσεις ἄμεινον καὶ μᾶλλον τι τῆς σῆς τοῦτο φιλίας.

ΣΛΗ'.

10 Τῇ εὐλαβεστάτῃ καὶ κατὰ πάντα κεκοσμημένῃ ἐν Χριστῶ ἀδελφότητι τῇ κατὰ Σανναβαδάην τοῦ μακαρίου Λευκαδίου, ἐν μονάζουσι καὶ παρθένοις ἡγιασμένοις ἐν Χριστῶ Ἰησοῦ, Γρηγόριος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

15 Τὸ μὲν γενόμενον κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, εὐχαριστίας, οὐ δακρύων ὑπόθεσις ἐστὶ τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, τὸ ἐξωθεν τοῦ σταδίου γενέσθαι τὸν ἀθλητὴν μετὰ τῆς καλῆς ἀγωνίας ἧς ἠγωνίσαστο, καὶ

13. Ἐπιστολὴ σὰν ἐπίγραμμα στὸ σοφιστὴ Λιβάνιο ποῦ ὁ Γρηγόριος ἔγινε ἀκροατὴς του· ἢ βραχύτερη ὄλων τῶν ἐπιστολῶν.

14. Ἀβέβαιου χρόνου εἶναι ὅσες ἐπιστολὲς ἀκολουθοῦν. Ἐδῶ εὐχαριστεῖ τὸ Μακεδόνιο γιὰ διάφορες ἐξυπηρετήσεις, καὶ τοῦ ἀναγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ ψάλτη του.

15. Ἐπιστολὴ παρηγορητικὴ γιὰ τοὺς μοναχοὺς καὶ τίς μοναχὲς ἐνὸς μο-

236. ΣΤΟ ΣΟΦΙΣΤΗ ΛΙΒΑΝΙΟ¹³

Ἐγὼ ἢ μητέρα ἔστειλα τὸ παιδί μου στὸν πατέρα, μητέρα ἐγὼ κατὰ τὴ φύση, πατέρας ἐσὺ κατὰ τὴ μὀρφωση. Νὰ φροντίσεις λοιπὸν ὅπως ἐγὼ θὰ φροντίσω.

237. ΣΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΟ¹⁴

Δὲν εἶμαι ἄπληστος στὸ νὰ δέχομαι εὐεργεσίες ἀπὸ τοὺς φίλους, ἂν καὶ σὺ εἶσαι γενναιόδωρος στὸ νὰ εὐεργετεῖς. Γι' αὐτὸ ἐξάλλου σοῦ ἔστειλα τὸν ψάλτη, ὅπως εἶχαμε συμφωνήσει, ποὺ ἄλλωστε εἶναι ἄριστος (ὅσο βέβαια κατάλαβα σὲ σύντομο χρόνο) καὶ ἴσως ἐσένα σ' εὐχαριστήσῃ γιὰ τὴν ψαλμωδία του, ποὺ διατηρεῖ πάντα τὴ μνήμη τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας. Ἄν μ' εὐεργετήσεις πάλι, ὅταν σοῦ κάνει εὐχαρίστηση, καὶ νομίζεις πὼς εἶναι εὐκαιρία, θὰ κάνεις καλύτερα καὶ θὰ εἶναι τοῦτο μιὰ ἀκόμα ἔνδειξη τῆς φιλίας σου.

238. (ΣΤΗΝ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΛΕΥΚΑΔΙΟΥ)¹⁵

Στὴν εὐλαβέστατη καὶ στολισμένη μὲ ὅλα τὰ στολίδια τοῦ Χριστοῦ ἀδελφότητα τοῦ μακαριστοῦ Λευκαδίου στὴ Σανναβαδάη, μὲ μοναχοὺς καὶ μοναχές, ποὺ ἀγιάστηκαν σι' ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Γρηγόριος ἀπευθύνει τὸ χαιρετισμὸ τοῦ Χριστοῦ.

Ἦτι ἐγίνε μὲ οἰκονομία Θεοῦ εἶναι θέμα γιὰ εὐχαριστία κι ὄχι γιὰ δάκρυα γιὰ τοὺς συνετούς· ν' ἀποχωρήσει δηλαδὴ ἀπὸ τὸ στάδιο ὁ ἀθλητὴς μετὰ τὸν ὠραῖο ἀγῶνα ποὺ ἀγωνίστηκε καὶ νὰ

ναστρηιοῦ στὸ θάνατο τοῦ ἀββᾶ τους, ποὺ εἶναι εὐκαιρία ὄχι θρηνοῦ ἀλλ' εὐχαριστίας, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ στέψη ἀθλητῆ ποὺ νίκησε. Εὐχεταὶ νὰ ἐνσαρκώσουν στὸν ἑαυτὸ τους τὶς ἀρετὲς τοῦ νεκροῦ.

παραληφθῆναι παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου, ὥστε ἀπολαβεῖν τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον καὶ πλεονάσαι δι' ἑαυτοῦ τὸν τῶν ἀγγέλων χορόν. Πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ἀφορμὴ τοῖς πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπουσι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον γίνεται.

5 Ἐπειδὴ δὲ συνήθειά τις ἐκράτησεν ὥστε καὶ σκυθρωπάζειν ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῶν ἁγίων καὶ τῆς παρὰ τῶν ἀγαπητῶν παρακλήσεως ἀξιοῦσθαι, τούτου ἕνεκα σκυθρωπὸν μὲν τι καὶ κατηφές, οὔτε λαλῆσαι καταδεχόμεθα, οὔτε ὑμῖν συμβουλευόμεν ὑποσχεῖν τὰς ἀκοῶς τοῖς τοιοῦτοις τῶν λόγων. Τὴν δὲ χρεωστούμενην παράκλησιν

10 ἀποπληροῦμεν, ἐν τῷ συμβουλευσαί τῇ κοσμιότητι ὑμῶν, αἰεὶ πρὸς ἐκεῖνον βλέπειν, διὰ τοῦ πρὸς ἀλλήλους ὄραν. Τοῦτο γὰρ εὐχόμεθα, ἕκαστον καὶ ἐκάστην τῷ βίῳ τοῦ μακαρίου μορφωθῆναι, ὥστε ὅταν ἀλλήλους ὄρατε, πληροφορεῖσθαι ὑμᾶς, ὅτι τῷ ἐκείνου χαρακτῆρι ἐνατενίζετε. Μορφούτω τὴν ζωὴν ὑμῶν τὸ ἐκείνου καθαρὸν,

15 τὸ ἀόρητον, ἢ ταπεινοφροσύνη, ἢ ἐνεργῆς φιλοσοφία, τὸ αἰεὶ πρὸς τὸν Θεὸν συντεταμένῃ τὴν ψυχὴν ἔχειν, τὸ μὴ πρὸς τὰς ἀπάτας τοῦ βίου τούτου μετεωρίζεσθαι· ἵνα ταῦτα ἐν ἀλλήλοις βλέποντες, τὸ ἐκείνου μνημόσυνον ἐν ἑαυτοῖς ζωγραφήσητε, καὶ οὔτε ἐκεῖνος, οὔτε ὑμεῖς ἐν θανάτῳ γενήσησθε. Ἐν γὰρ τῷ ὑμετέρῳ βίῳ κάκει-

20 νος ζῶν διαπαντὸς ἐπιδειχθήσεται καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας τῆς τοῦ θανάτου κοινωνίας ἀλλοτρίους ἑαυτοὺς καταστήσετε. Ἐρρωμένους ὑμᾶς, ψυχῇ καὶ σώματι προκόπτοντας, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ Κύριος σκεπάζοι μεμνημένους ἡμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς.

ΣΛΘ'. ΕΠΙΦΑΝΙΩΝ

25 Νόμῳ προκαλοῦμαι νόμον, τὸν κελεύοντα τιμᾶσθαι πατέρα, τῷ κελεύοντι διδάσκεσθαι παῖδας. Νῦν μὲν οὖν ἐξηγοῦμαί σοι πρὸς τὰ κάλλιστα, καὶ οἷον δεξιὰν φιλίας δέχου τὰ γράμματα. Εἰ δὲ ἀν-

16. Προκαλεῖ τὸν ἄγνωστο Ἐπιφάνιο σὲ ἀγῶνα ἀλληλογραφίας μὲ τρόπο πολὺ γλαφυρό.

παραληφθεῖ ἀπὸ τὸν ἀγωνοθέτη, γιὰ νὰ πάρει τὸ στεφάνι τῆς δικαιοσύνης καὶ νὰ πλουτίσει μὲ τὸν ἑαυτὸ του τὸ χορὸ τῶν ἀγγέλων. Ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια ἀποτελοῦν ἀφορμὲς χαρᾶς καὶ ἀγαλλίασης γιὰ ὅσους ἔχουν στραμμένο τὸ βλέμμα τους στὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπικράτησε ὅμως ἡ συνήθεια στὴ μετάστασι τῶν πιστῶν νὰ λυπούμαστε καὶ νὰ ζητοῦμε νὰ μᾶς παρηγοήσουν ὅσοι μᾶς ἀγαποῦν. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο κι ἐγώ, δὲ θὰ σᾶς πῶ βέβαια τίποτα σκυθρωπὸ καὶ λυπημένο, οὔτε πού καταδέχομαι ἐγώ, μὰ οὔτε καὶ σᾶς συμβουλεύω νὰ στήσετε τὴν ἀκοή σας σὲ τέτοιους λόγους. Ἐκπληρώνω ὅμως τὸ χρέος τῆς παράκλησης πού σᾶς ὀφείλω, μὲ τὴ συμβουλὴ πρὸς τὴ μετριοπάθεια σας, νὰ ἔχετε πάντοτε μπροστὰ στὰ μάτια σας ἐκεῖνον, καθὼς θὰ ἀντικρίζει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ εὐχή μου: καθένας καὶ καθεμιά σας νὰ κάνετε σύμμορφη τὴ ζωὴ σας μὲ τὴ ζωὴ τοῦ μακαρίτη, ὥστε, ὅταν βλέπετε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, νὰ ἔχετε τὴν πληροφορία ὅτι ἀντικρίζετε τὴ μορφή ἐκείνου. Ἄς διαμορφώσει τὴ ζωὴ σας ἡ καθαρότητα ἐκείνου, ἡ πραότητά του, ἡ ταπεινοφροσύνη του, ἡ ζωντανὴ φιλοσοφία του, ἡ ἀδιάκοπη προσήλωση τῆς ψυχῆς του πρὸς τὸ Θεὸ, ἡ νηφαλιότητά του μπροστὰ στὶς ἀπάτες τῆς ζωῆς. Βλέποντας αὐτὰ ὁ ἓνας στὴ ζωὴ τοῦ ἄλλου, διατηρεῖτε ζωντανὸ μέσα σας τὸ μνημῶσυνὸ του καὶ δὲ θὰ γευθεῖτε θάνατο μῆτε ἐκεῖνος μῆτε ἐσεῖς. Ἀφοῦ κι αὐτὸς θὰ φαίνεται ὅτι ζεῖ πάντοτε στὴ δική σας ζωὴ καὶ σεῖς πάλι μὲ τὴ χριστιανικὴ πολιτεία σας θὰ κάνετε τὸν ἑαυτὸ σας ἄσχετο ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τοῦ θανάτου. Εἶθε νὰ σᾶς σκέπει ὁ Κύριος μὲ τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ νὰ σᾶς κρατᾷ δυνατούς, προκομμένους στὴν ψυχὴ καὶ στὸ σῶμα· καὶ νὰ θυμᾶστε κι ἐμένα στὶς προσευχῆς σας.

239. ΣΤΟΝ ΕΠΙΦΑΝΙΟ¹⁶

Στὸ νόμο ἀντιπαραθέτω νόμο· στὸ νόμο πού παραγγέλλει νὰ

τεπιθείης και πολλάκις τοῦτο ποιεῖν βουληθείης, ἴσως ποιήσεις και γέροντα αἰχμητήν, οὐδὲν τοῦ Νέστορος ἀγεννέστερον.

ΣΜ': ΜΕΛΕΤΙΩ

Οὐτε ἐδεξάμην σου γράμματα πρόποτε, τοσοῦτος ἐξ οὗ χρό-
νος ἤδη, πῶς οἶει, ποθῶν· οὔτε ἐπέσταλκα, πείθομαι δὲ ὅτι και
5 αὐτῷ ποθοῦντι. Ὡ τῆς ἀργίας, ἵνα μὴ εἶπω τῆς ἀναληγσίας! Μι-
κρὸν και ὁ Ἀργαθόνιος ἡμῖν εἰς ὕπνου λόγον, οὕτως ἐκαθευδήσα-
μεν. Ποῦ μὲν ὁ θίασος ἡμῖν ἐκεῖνος; ποῦ δὲ οἱ κοινοὶ λόγοι και
σύλλογοι, και ἡ γλυκεῖα πηγὴ και ἄφθονος, ἀφ' ἧς ἠρνούμεθα; Ἐγὼ
μὲν οὖν και διανίσταμαι και τὴν κόνιν ἀποσειόμαι, κατὰ τοὺς
10 Ἀχιλλέως ἵππους, ὅψε γοῦν (ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν) και τὴν χαίτην ἀνα-
σειόμαι. Μὴ με κωμωδεῖν ὑπολάβῃς. Σοὶ δὲ εἴ τι μέλει τῆς ἡμετέ-
ρας φιλίας, ἐξ ὧν ἐπιστέλλεις δηλωθήσεται.

ΣΜΑ': ΑΒΟΥΓΡΙΩ

Διάττειν σε ὡς τοὺς ἀστέρας, ἄλλοτε κατ' ἄλλο μέρος τῆς
βαρβαρικῆς ἀνίσχοντα, νῦν μὲν σιτηρέσια στρατιωτικὰ παρέχοντα,
15 νῦν δὲ βασιλεῖ φαινόμενον μετὰ λαμπροῦ τοῦ σχήματος, ἡ τῶν ἀγα-
θῶν ἄγγελος φήμη ἀγγέλουσα ἡμῖν οὐ διαλείπει. Εὐχόμεθα δὲ τῷ
Θεῷ κατὰ λόγον μὲν σοι προϊοῦσαν τὴν ἐπιχείρησιν, ἐπὶ μέγα σε
προελθεῖν ἀξίωμα, και φανῆναί ποτὲ τηκομένῳ. Τοσοῦτον γὰρ μέ-
τεστιν ἡμῖν τοῦ βίου, ὅσον ἀναπνεῖν μόνον.

17. Παρακινεῖ τὸ Μελέτιο, παλαιὸ συμμαθητὴ του, νὰ τοῦ γράψει. Κατη-
γορεῖ τὴ νωθρότητα τοῦ Μελετίου ἀλλὰ και τὴ δικὴ του.

18. Ἦταν βασιλιάς τῶν Ταρτησίων (Ισπανία). Ὁ Ἀνακρέων λέει ὅτι ἐξη-
σε ἑκατὸν πενήντα χρόνια, ἄλλοι λένε τριακόσια.

19. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ γράφεται στὶς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς τοῦ Γρηγο-
ρίου, ὅταν λίγη πνοὴ τοῦ ἔχει μείνει. Παρακολουθεῖ ὁμως τὸν Ἀβούγριο, ἀπὸ
πατέρα και μητέρα Καππαδόκισσα, ποὺ ἀλωνίζει κυριολεκτικὰ τὶς βαρβαρικὲς
περιοχές. (389).

μορφώνομε τὰ παιδιά μας, τὸ νόμο πού ὀρίζει νὰ τιμοῦμε τὸν πατέρα μας. Τώρα λοιπὸν γίνομαι ὁδηγὸς σου πρὸς τὰ λαμπρότατα καὶ δέξου τὴν ἐπιστολή μου σὰν χέρι φιλικὸ πού σοῦ ἀπλώνεται. Ἐάν ὁμως ἐσύ κάνεις ἀντεπίθεση καὶ θελήσεις νὰ τὸ ἐπιχειρήσεις αὐτὸ πολλές φορές, ἴσως κάνεις πολεμιστὴ κι ἓνα γέροντα, καθόλου λιγότερο γενναῖο ἀπὸ τὸ Νέστορα.

240. ΣΤΟ ΜΕΛΕΤΙΟ¹⁷

Ἐπιθυμοῦσα, ἀλλὰ εἶναι τόσος καιρὸς τώρα, πού οὔτε γράμματά σου ἔλαβα, πὼς σκέφτεσαι. Οὔτε καὶ σοῦ ἔγραψα καὶ πιστεύω ὅτι ἐπιθυμοῦσες κι ἐσύ. Τί μεγάλη ἀδράνεια, γιὰ νὰ μὴν πῶ ἀναισθησία! Λίγο ἀκόμα καὶ θὰ μιλοῦσαμε γιὰ ὕπνο τοῦ Ἄργανθώνιου¹⁸, τόσο πολὺ κοιμηθήκαμε. Ποῦ εἶναι ἐκείνη ἡ συντροφία μας; Ποῦ εἶναι οἱ κοινοὶ λόγοι καὶ οἱ συναθροίσεις μας καὶ ἡ πηγή μὲ τὸ γλυκὸ νερὸ πού ἀφθονα ἀντλούσαμε; Ἐγὼ λοιπὸν σηκώνομαι ἀπὸ τὸν ὕπνο, τινάζω ἀπὸ πάνω μου τὴ σκόνη, ὅπως τ' ἄλογα τοῦ Ἀχιλλέα, ἀργὰ βέβαια (διστάζω νὰ μιλήσω) καὶ τὴ χαίτη μου σείω. Μὴ νομίζεις πὼς παίζω κωμωδία. Ἐάν σ' ἐνδιαφέρει ἐσένα καθόλου ἡ φιλία μου, θὰ τὸ μάθω ἀπὸ τὴν ἐπιστολή σου.

241. ΣΤΟΝ ΑΒΟΥΓΡΙΟ¹⁹

Κάνεις σὰν τοὺς διάπτοντες ἀστέρες, πού ἀνατέλλουν ἀπὸ διαφορετικὸ μέρος κάθε φορὰ τῆς βαρβαρικῆς γῆς· τώρα προσφέρεις σιτηρέσια στὸ στρατό, τώρα παρουσιάζεται στὸ βασιλεῖα λαμπρὰ ντυμένος. Δὲν παύει ἡ ἀγγελιοφόρος φήμη τῶν καλῶν νὰ μᾶς φέρνει εἰδήσεις σου. Εὐχομαι στὸ Θεὸ μὲ τὴν προχώρηση τῆς ἐπιχειρήσεώς σου νὰ φτάσεις σὲ μεγάλο ἀξίωμα καὶ νὰ σὲ δῶ ἐγὼ πού λιώνω καθημερινά. Τόση πιά ζωὴ μοῦ ἀπομένει, ὅση γιὰ ν' ἀναπνεύω μονάχα.

ΣΜΒ'. ΠΕΤΡΩι

Πλεῖστον ἐμακρύναμεν ἀπ' ἀλλήλων, μήτε κατ' ὄψιν πλησιάσαντες, μήτε δι' ἐπιστολῶν ὀμιλήσαντες. Θαρρῶ δὲ ὅτι σωμάτων ἐστὶ διάστασις, ἀλλ' οὐ πνεύματος. Ἄλλὰ νῦν ὅτε καιρὸς, καὶ προσαγορεύω σου τὴν εὐλάβειαν καὶ προσεύχεσθαι περὶ ἡμῶν 5 ἀξιῶ, καὶ γῆρα καὶ νόσφ καμνόντων καὶ ἀγωνίᾳ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκδημίας.

ΣΜΓ'. ΠΡΟΣ ΕΥΑΓΓΡΙΟΝ ΜΟΝΑΧΟΝ, ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΟΣ

Σφόδρα τε θαυμάζω καὶ λίαν ἐκπλήττομαι τῆς νηφαλιότητος, κ.τ.λ.

ΣΜΔ'. ΒΑΣΙΛΙΣΣΗι

Εἰ μὴ περιττὸν τὴν πονοῦσαν ἐγεῖραι πρὸς πόνοους, οὐκ ὀκνή- 10 σω, τῆς κοινῆς ἕνεκεν ἀσφαλείας, ὅπως ἂν δύνωμαι, τὴν σὴν ἐπιρρῶσαι προθυμίαν, οὐ κατὰ προσθήκην ἑτέρων τινῶν, ἢ ξένων παραγγελμάτων, ἀλλὰ πρὸς ὑπόμνησιν τῶν ἡμῖν τε πολλάκις εἰρημέ-νων καὶ σοὶ συνήθως ἐκπονουμένων. Ταῦτα δέ ἐστιν ἄγειν τὴν ψυχὴν τῶν λυπηρῶν ἀνωτέραν τῇ περὶ τὰ κράτιστα διατριβῇ, ἀπο- 15 κρίνειν τῆς διανοίας πᾶν, ὅσον ἀρετῆς ἀλλότριον καὶ τῆς σῆς ἀνάξιον γνώμης, συντείνειν ἑαυτὴν πρὸς εὐσέβειαν καὶ πᾶσαν εὐκο-

20. Πλησίασμα σὲ φίλο τίς ὥρες τῆς ἐπικείμενης ἐκδημίας. Νὰ νιώσει κοντά του τίς ὑστατες αὐτές στιγμές τῆς ζεστασιά μιάς ἀκόμα φιλικῆς παρουσίας.

21. Ἡ ἐπιστολή αὐτὴ δὲ θεωρεῖται γνήσια καὶ παραλείπεται. Στὰ ἑλληνικά σχόλια σημειώνεται: "Ἰστέον ὅτι κατὰ τινὰς ὁ λόγος ἀμφιβάλλεται". Εἶχε θέση ἀνάμεσα στοὺς λόγους του μὲ ἀριθμὸ 45.

242. ΣΤΟΝ ΠΕΤΡΟ²⁰

Ἐπομακρυνθήκαμε πάρα πολὺ μεταξύ μας, μήτε προσωπικά πλησιαστήκαμε, μήτε ἐπικοινωνήσαμε μὲ γράμματα. Ἐλπίζω ὁμως ὅτι εἶναι μόνο χωρισμὸς σωμάτων κι ὄχι πνευμάτων. Ἄλλὰ τώρα, ὁπότε εἶναι καιρὸς, καὶ χαιρετῶ τὴν εὐλάβειά σου καὶ ζητῶ νὰ προσεύχῃσαι γιὰ μένα, ἔτσι πού ὑποφέρω κι ἀπὸ τὰ γηρατειὰ κι ἀπ' τὴν ἀρρώστια κι ἀπ' τὴν ἀγωνία τοῦ βίου καὶ τοῦ θανάτου.

243. ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΟΝΑΧΟ ΕΥΑΓΡΙΟ²¹

(Δὲ δημοσιεύεται στὸ Migne ὡς νόθη).

244. ΣΤΗ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ²²

Ἄν δὲν εἶναι περιττὸ νὰ προτρέψω σὲ ἐργασία αὐτὸν πού ἐργάζεται, δὲ θὰ διστάσω, γιὰ χάρη τῆς κοινῆς ἀσφάλειας, νὰ ἐνισχύσω τὴν προθυμία σου, ὅσο μπορῶ· δὲ θὰ προσθέσω κάποια ἀκόμα ἢ κάποια ξένα παραγγέλματα, ἀλλὰ θὰ ὑπενθυμίσω αὐτὰ πού πολλὰς φορὲς σοῦ ἔχω πεῖ καὶ πού ἡ ἐκτέλεσή τους εἶναι συνήθης γιὰ σένα. Κι αὐτὰ εἶναι τὰ ἐξῆς· νὰ ἀνεβάζεις τὴν ψυχὴ πάνω ἀπὸ τὰ λυπηρὰ μὲ τὴν ἐνασχόλησή σου μὲ τὰ ὑψηλότερα· ν' ἀπομακρύνεις ἀπὸ τίς σκέψεις σου κάθετι πού εἶναι ξένο ἀπὸ τὴν ἀρετὴ κι ἀνάξιο τῆς κρίσης σου· νὰ τὴν παρακινεῖς σύντομα στὴν εὐσέβεια καὶ σὲ κάθε κοσμιότητα· νὰ ὀξύνεις τὸ νοῦ σου, ὥστε νὰ μὴ δέχεται μήτε νὰ ἐγκολπώνεται κάτι χωρὶς ἐξέταση· νὰ δυναμώ-

22. Ἡ ἐπιστολὴ βρέθηκε στὸν 81 κώδικα τῆς Μαρκανθῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας καὶ δημοσιεύθηκε τὸ 1754. Κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει γιὰ τὴ γνησιότητά της. Τὸ ὄνομα Βασίλισσα ἀπαντᾷ καὶ στὰ Ἐπιτάφια στὸ 121 μαζί μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Εὐσεβίου, καὶ στὸ 122 τὸ ἀφιερωμένο στὸν ἀδερφό της Γεώργιο.

σμίαν, λεπτύνειν τὸν νοῦν εἰς τὸ μηδὲν μῆτε δέχεσθαι μῆτε φρονεῖν
 ἀνεξέταστον, κρατύνειν τὴν φρόνησιν κατὰ πάντα καιρόν, καὶ πάν-
 τα τρόπον τῷ προσομιλεῖν ἂν ταῖς τῶν προλαβόντων ὑποθήκαις
 ὁσίων, προτάττειν πάσης ἀπεχθείας καὶ φιλίας τὴν πρὸς τοὺς οἰ-
 5 κείους καὶ ξένους δικαιοσύνην, σύννοικον ἔχειν καὶ συνόμιλον πάν-
 τοτε τὴν σωφροσύνην, ἐρριζωμένην εἰλικρινῶς τῇ ψυχῇ, καὶ πα-
 γίως ἰδρυμένην, μὴ συμμεταβάλλειν τὸν τρόπον ταῖς ἀνωμαλίαις
 τοῦ βίου καὶ μεταβολαῖς. Οὔτε γὰρ ἐν πενία τὸ φρόνημα τοῦ βίου
 συστέλλειν εὐπρεπές, οὔτε ἐν περισσίᾳ μέγα φρονεῖν ἀσφαλές· διὸ
 10 δὴ κράτιστον ἀσκεῖν ἐν μὲν τοῖς τέρπουσι τὴν ἐγκράτειαν, ἐν δὲ
 τοῖς λυπηροῖς τὴν καρτερίαν, ἀμνημονεῖν τῆς παλαιᾶς περιουσίας,
 αἰτεῖν τὴν αὐτάρκειαν, στέργειν τὸ διδόμενον, ἐλπίζειν τὸ βέλτιον,
 καὶ φέρειν πρῶως τὴν τοῦ σώματος ἀρρωστίαν, ἐπὶ μηδενὶ μεμψι-
 μοιρεῖν, μηδὲ σχετλιάζειν, ἀλλ' εὐχάριστον εἶναι περὶ τὴν Πρό-
 15 νοϊαν, ὅση τις εἴη, καὶ κρύπτειν πολλακίς τὰς αἰτίας τῶν γινομέ-
 νων, ἀλλ' οὐκ ἀμελεῖν τοῦ πρὸς ἀξίαν, πρὸς ἣν ἀποδιδούσα λογί-
 ζου πρὶν ἐξεῖπειν τὸ λεκτέον, καὶ πρὸ τοῦ πράξαι τὸ πρακτέον·
 οὕτω γὰρ δὴ ἔσται σοι πᾶν τὸ ρηθέν, ἢπραχθέν ἀμεταμέλητον. Εὐ-
 σχημονεῖν ἡγοῦ μὴ τοῖς ἔξωθεν προκαλύμμασι, πλοῦτον νόμιζε
 20 γνήσιον καὶ βέβαιον τὴν ὀλιγόδειαν· οὐ γὰρ ἐν τῷ πολλᾷ κεκτηῖσθαι
 τὸ πλουτεῖν ἐστὶ βεβαίως, ἀλλὰ τῷ μὴ πολλῶν δεῖσθαι. Τὸ μὲν
 γὰρ ἐπὶ σοί, τὸ δὲ τῶν ἔξωθεν. Ρύθμιζε τὸν μὲν τρόπον ἐπιεικείᾳ,
 τὸ δὲ ἦθος ἀταραξίᾳ, τὴν δὲ γλῶτταν βραχυλογία. Διὰ δὲ τούτων
 κόσμει τὴν κεφαλὴν τῷ σκέπειν, τὰς δὲ ὀφρῦς τῷ κατεσταλμένας
 25 ἔχειν, τοὺς δὲ ὀφθαλμούς τῷ συνιδεῖν, καὶ κοσμίως βλέπειν, τὸ δὲ
 στόμα τῷ μηδὲν ἀπρεπῶς λαλεῖν, τὰ δὲ ὦτα τῷ μόνῳ τοῖς σπου-
 δαίοις ὑπέχειν, σύμπαν δὲ τὸ πρόσωπον τῷ ἐξ αἰδοῦς χρώματι. Ἐν
 πᾶσι δὲ καὶ διὰ πάντων φύλασσε σεαυτὴν ἀμόλυντον, ὡσπερ τι
 κειμήλιον ἄψαυστον. Κόσμος γὰρ ὀκειός, πρέπων γυναιξί, σεμνό-
 30 τής, εὐστάθεια, σωφροσύνη. Τρυφὴν νόμιζε καλλίστην ὁμοῦ καὶ
 ῥάστην, τὴν χρειώδη τροφήν· αὕτη γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐπαινετὴ
 καὶ πρὸς τὸν ἐν σωφροσύνῃ βίον αἰρετὴ, καὶ πρὸς ὑγίαν ἀρίστη
 καὶ συμμετριάν καὶ τὴν ἄλλην εὐκοσμίαν, καὶ παιδείαν οὐκ ἀνόνη-
 τος.

νεις τὴν φρόνησίν σου σὲ κάθε περίσταση καὶ μὲ κάθε τρόπο μὲ τὴν ἀναστροφή σου μὲ τὶς ὑποθήκες τῶν ὁσίων ποὺ ἔφυγαν· νὰ προτάσσεις σὲ κάθε ἔχθρα καὶ φιλία τὴ δικαιοσύνη σὲ δικούς καὶ ξένους, νὰ ἔχεις συντροφιά σου παντοτινὴ τὴ σωφροσύνη, ριζωμένη γνήσια στὴν ψυχὴ κι ἀμετάθετα στερεωμένη σ' αὐτή· νὰ μὴ μεταβάλλεις τὴ διαγωγή σου ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνωμαλίες καὶ τὶς μεταβολὲς τῆς ζωῆς. Οὔτε στὴν περίπτωση πλούτου εἶναι ἀσφαλὲς νὰ μεγαλοφρονεῖς. Γι' αὐτό, τὸ ἄριστο εἶναι στὰ εὐχάριστα νὰ ἀσκεῖς τὴν ἐγκράτεια, στὰ λυπηρὰ τὴν καρτερία, νὰ λησμονεῖς τὰ παλαιὰ πλούτη σου, νὰ ζητεῖς τὴν αὐτάρκεια, νὰ ἰκανοποιεῖσαι μὲ ὅ,τι σοῦ δίνουν, νὰ ἐλπίζεις τὸ καλύτερο, νὰ ὑποφέρεις ἡρεμα τὴν ἀρρώστια, νὰ μὴ μεμψιμοιρεῖς γιὰ τίποτα, νὰ μὴν ἀγανακτεῖς. Ἄλλὰ νὰ εὐχαριστεῖς τὴν πρόνοια, ὅπως σου ἐκδηλώνεται, νὰ κρύβεις τὶς αἰτίες αὐτῶν ποὺ συμβαίνουν, ἀλλὰ νὰ μὴν ἀμελεῖς ὅ,τι εἶναι ἄξιο γιὰ σένα, καὶ σ' αὐτὸ ἀποβλέποντας νὰ σκέφτεσαι προτοῦ φανερώσεις ὅ,τι ἔχεις νὰ πεῖς καὶ προτοῦ πράξεις ὅ,τι ἔχεις νὰ πράξεις. Ἔτσι δὲ θὰ μετανοιώσεις γιὰ ὅ,τι πεῖς κι ὅ,τι πράξεις. Μὴ θεωρεῖς εὐσχημοσύνη τὰ ἐξωτερικὰ φορέματα. Νὰ πιστεύεις ὅτι πλοῦτος γνήσιος καὶ βέβαιος εἶναι ἡ ὀλιγάρκεια. Ὁ σταθερὸς πλοῦτος δὲν εἶναι τὸ νὰ ἔχεις πολλά, ἀλλὰ τὸ νὰ μὴν ἔχεις ἀνάγκη ἀπὸ πολλά· γιὰ αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα, τὸ ἄλλο ἀπὸ ἐξωτερικὰ γεγονότα. Νὰ κυβερνᾷ τὸν τρόπο σου ἡ ἐπιείκεια, τὸ χαρακτήρα σου ἡ ἀταραξία, τὴ γλώσσα σου ἡ ὀλιγολογία. Μαζὶ μὲ αὐτά, νὰ στολίζεις τὴν κεφαλὴ σου μ' ἓνα κάλυμμα, τὰ φρύδια κατεβάζοντάς τα, τὰ μάτια μὲ ἓνα σύντομο καὶ κόσμιο βλέμμα, τὸ στόμα μὲ τὸ ν' ἀποφεύγει νὰ λέει ὅποια ἀπρέπεια, τ' αὐτιὰ ἀνοίγοντάς τα μόνο στοὺς ἀξιόλογους ἀνθρώπους, κι ὅλο τὸ πρόσωπο μὲ τὸ ὠραῖο κοκκίνισμα τῆς ντροπῆς. Σὲ κάθε περίπτωση καὶ μὲ κάθε τρόπο νὰ φυλάγεις τὸν ἑαυτὸ σου καθαρὸ, ἀνέγγιχτο, σὰν πολύτιμο κειμήλιο. Ὁ στολισμὸς ποὺ ταιριάζει στίς γυναῖκες εἶναι ἡ σεμνότητα, ἡ σταθερότητα, ἡ σωφροσύνη. Τρυφή σου νὰ θεωρεῖς ἄριστη μαζὶ κι εὐκολότατη, τὴν ἀπαραίτητη τροφή. Αὐτὴ εἶναι κι ἀπὸ μόνη τῆς ἀξιέπαινη καὶ προτιμότερη γιὰ τὴ ζωὴ τῆς σωφροσύνης, ἄριστη γιὰ τὴν ὑγεία, καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου σὲ ὅλα κι ὄχι ἀνώφελῃ στὴν ἄλλη κατάρτιση καὶ τὴν παιδεία.

**ΟΙ ΠΑΡΑΛΗΠΤΕΣ
ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ**

Ἀβλάβιος	233.	Διοκλῆς	32.
Ἀβούργιος (ἢ Ἀβούργιος)	241.	Ἐκηβόλιος	196.
Ἀδαμάντιος	235.	Ἑλλάδιος 120, 127, 167, 172, 219,	
Ἀδέλφιος	204, 205, 206.		220.
Ἀδελφότης Λευκαδίου	238.	Ἑλλέβιχος	225.
Ἀέριος	61.	Ἐπίσκοποι	43.
Ἀλύπιος	61, 82, 83, 84, 85, 86.	Ἐπιφάνιος	239.
Ἀμαζόνιος	94.	Εὐάγριος 3 (ἄγνωστος),	
Ἀμφιλόχιος	9, 13, 25, 26, 27, 28, 62, 63, 171, 184.	243 (μοναχός)	
Ἀνύσιος	226.	Εὐδόξιος 80, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 187, 216, 217, 218.	
Ἀστέριος	147, 148, 150, 155, 156.	Εὐλάλιος	111, 116, 117, 118, 158.
Ἀφρικανὸς	224.	Εὐσέβιος Καισαρείας	16, 17, 18.
Βασίλειος	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 19, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 58, 59, 60.	Εὐσέβιος Σαμοσάτων	42, 44, 64, 65, 66.
Βασίλισσα	244.	Εὐσέβιος (φίλος)	231.
Βεριανὸς	145.	Εὐστόχιος	189, 190, 191.
Βίκτωρ	133, 134.	Εὐτρόπιος	70, 71.
Βιταλιανὸς	75.	Ἡρακλειανὸς	97.
Βοσπόριος	89, 138, 153.	Θέκλα	56, 57, 222, 223.
Γεώργιος	149.	Θεμίστιος	24, 38.
Γιγάντιος	100.	Θεόδωρος	71, 115, 121, 122, 123, 124, 139, 152, 157, 159, 160, 161, 163, 183.
Γρηγόριος (ἄρχων)	195.	Θεότεκνος	78.
Γρηγόριος Νύσσης	11, 72, 73, 74, 76, 81, 182, 197.	Ἰάκωβος	207, 208.

Ίουλιανός	67, 68, 69.	Ὅμοφρόνιος	99, 271.
Καισαρεῖς	41.	Οὐαλεντινιανός	203.
Καيسάριος	7, 14, 20, 23.	Οὐρσος	227.
Κανδιανός	10.	Παλλάδιος	103, 110, 119, 170.
Κάστωρ	204, 210.	Πανσόφιος	228, 229.
Κελεύσιος	112, 113, 114.	Πέτρος	242.
Κληδόνιος	101, 102, 107, 108, 109.	Πολιτευόμενοι	98.
Κυριακός	211.	Ποστουμιανός	173.
Λεόντιος	95.	Προκόπιος	90, 128, 129, 130, 183, 184.
Λιβάνιος	236.	Σακερδῶς	212, 213, 214, 215.
Λολλιανός	15.	Σατουρνῖνος	132, 181.
Μακεδόνιος	237.	Σμπλικία	79.
Μελέτιος	240.	Σταγίριος	188, 192.
Μοδάριος	136, 137.	Στρατήγιος	169.
Νεκτάριος	88, 91, 151, 185, 186, 202.	Σωφρόνιος	21, 22, 29, 37, 39, 93, 135.
Νεμέσιος	198, 199, 200, 201.	Τιμόθεος	164, 165, 166.
Νικόβουλος	12, 51, 52, 53, 54, 55.	Υπάτιος	96.
Ὀλυμπιανός	234.	Φιλάργιος	30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 87, 92.
Ὀλύμπιος	104, 105, 106, 125, 126, 131, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 154.	Φώτιος	168.

**ΠΡΟΣΩΠΑ
ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ**

Ἄλυπιανός	12, 158.	Θεοσεβία	197.
Ἄλύπιος	207, 208.	Θεότεκνος	98.
Ἀμαζονία	159.	Καيسάρτιος	29, 30, 80.
Ἀμαζόνιος	39.	Κάστωρ	211.
Ἀμφιλόχιος	22, 23, 24.	Κελεύσιος	152.
Ἄνθιμος	48, 50, 128.	Λεόντιος	143.
Ἄνυσιος	227.	Λουκιανός	85.
Ἀπολλινάριος	201, 202.	Μακεδόνιος	202.
Ἄρειος	202.	Μάμας	225.
Βασίλειος Μέγας	25, 41, 80.	Νικόβουλος	13, 21, 67, 126, 127, 146, 147, 148, 167, 174, 175, 176, 177, 187, 188, 190, 192, 195, 196.
Βοσπόριος	185.	Ὀλυμπιάς	193.
Γεώργιος	150, 151, 163.	Ὀλύμπιος	154.
Γλαῦκος	28.	Οὐιτάλιος	102.
Δάμασος	102.	Παλλάδιος	82.
Ἐλεύσιος	202.	Πασπασιανός Γεώργιος	163.
Ἐλλάδιος	15.	Προνόιος	189.
Εὐάγριος	228.	Ρηγιανός	129.
Εὐγένιος	129.	Σακερδῶς	168, 169, 170, 209, 211, 216, 218, 219, 220, 221, 222.
Εὐδόξιος	37, 38, 181, 202.	Σιμπλικία	207.
Εὐθάλιος	9, 149.	Σταγίριος	190.
Εὐάλιος	15, 152, 182.	Φιλουμένη	104.
Εὐνόμιος	202.	Φορτουναῖος	84.
Εὐσέβιος	19.		
Εὐστάθιος	42.		
Εὐφήμιος	193.		

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οί ἀριθμοὶ παραπέμπουν κατὰ σειρά γιὰ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στὸ κεφάλαιο, τὸ στίχο καὶ τῆ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα στὴ σελίδα ἀπλῶς πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις			Βασιλειῶν Β'		
2	10	14	5	6	90
8	21	264			
18	1	188			
27	28	220			
				Ψαλμοὶ	
			19	7	220. 308
			22	4	14
			26	5	372
1	14	218		10	152
2	12	142	30	20	368
3	2	188	64	8	278
7	1	186		25	334
17	6	14	41	2	126
	8	96	44	5	164. 302
			644	3	190
				7	84
			65	12	128
			72	3	174
12	10	142	76	4	372
17	8-10	20	77	25	88
25	7	142	79	13	176
			85	7	288
			93	19	128
			105	18	190
				30-31	142
			112	9	368
2	24	348	119	5	302

127	5	384		Ζαχαρίας	
	6	384			
143	12	220			
144	21	190	2	10	182
146	9	190		Ίερεμίας	
	Ίώβ		10	19	362
5	17-18	280		Βαρούχ	
	26	328			
38	31-32	190			
42	2	240	3	38	198
	Παροιμιαί			Ματθαῖος	
5	11	348	4	19	120
7	14	190		28	120
16	8	120	5	13	278
31	3	348		15	90
33	1	142	6	22	80
			8	24-26	88
			17	2	182
	Ἐκκλησιαστής		18	21	144
				23-35	144
3	11	118	19	20	90
4	22	296		Λουκάς	
31	32	300			
	Ὡσηέ		9	54	142
			13	7	144
6	4	142	22	50	142
				51	142
			24	39	182
	Ἄββακούμ			Ἰωάννης	
1	2	264	1	14	190

2	25	198			Θεσσαλονικείς	
3	3	182				
	4	142	2	19		88
	13	338				
11	34	202			Γαλάτας	
	43	202				
16	15	286				
Ρωμαίους			3	13		190
			5	10		194
				13		192
5	5	368			Ἐφεσίους	
14	3	212				
Κορινθίους Α'			1	5		180
			2	14		186
			3	6		198
1	29	304		16		180
2	16	198		17	182	
3	6	20				
5	7	186			Φιλιπησίους	
	21	190				
6	7	358				
7	8	352	2	7		198
14	47	182		15		88
	49	198				
15	45	180			Τιμόθεον Α'	
	47	338				
			3	15		88
Κορινθίους Β'					Πέτρου Α'	
4	16	180				
9	6	120	4	19		48

2. Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

A

- ἁμαρτία 124. 142. 144. 146. 178. 186.
 188. 180. 198. 276. 362.
 Ἄμφιλόχιος 52. 54.
 ἀναθεματισμός 200.
 Ἀνάξαρχος 66. 68.
 ἀνάστασις 182.
 ἀνάστασις νεκρῶν 180.
 ἀνδρεία 244.
 Ἄνθιμος 100. 228.
 Ἄνθιμος Ἀρήτιος 96.
 ἀντίδοσις 144.
 Ἀντίμαχος 106.
 Ἀνύσιος 378.
 ἀπειροκαλία 90.
 ἀπέχθεια 130. 244. 398.
 ἀπληστία 258. 296.
 ἀπόγνωσις 88.
 Ἀπολλινარიανοὶ 264.
 Ἀπολλινάριος 178. 192. 338.
 Ἀπολλιναριστής, -αὶ 222. 338.
 Ἀπολλῶς 20.
 ἀπόνοια 112. 222. 224. 320. 336.
 ἀπραγμοσύνη 40. 98. 166. 226. 312.
 ἀπραξία 98.
 ἀπώλεια 338.
 Ἀργανθώνιος 394.
 ἄργια 98.
 Ἀρειανός, -οὶ 182.
 Ἄρειος 336.
 ἀρετή 20. 50. 54. 66. 68. 76. 78. 86.
 92. 122. 126. 134. 138. 162. 166.
 204. 232. 238. 256. 262. 266.
 270. 282. 284. 290. 300. 302.
 318. 320. 322. 326. 340. 344.
 376. 396.
 Ἀριανζός 220.
 Ἄραρων 20.
 Ἄβαρις 10.
 Ἀβειρῶν 112.
 ἀγάπη 58. 136. 378.
 ἀγνωμοσύνη 40.
 ἀγχίνοια 264.
 ἀγχιστεία 204.
 Ἀδάμ 180. 188.
 ᾄδης 14.
 ἀδικία 146. 250.
 ἀδολεσχία 214.
 Ἀθηναί 10. 52. 112. 214. 316.
 Ἀθηναῖος, -οὶ 68. 164. 316.
 ἄθυμία 308.
 Αἰγύπτιος, -οὶ 142.
 Αἴγυπτος 190. 218.
 αἵρεσις 336.
 αἰρετικός, -οὶ 24. 48. 338.
 αἰσχύνη 60. 350.
 Ἀκτορίωνες 268.
 Ἀλέξανδρος (ὁ Μέγας) 316.
 ἀλήθεια 42. 48. 88. 112. 114. 116.
 126. 148. 174. 184. 200. 240.
 254. 270. 282. 300. 340. 368.
 392.
 Ἀλκίνοος 18.
 Ἀλυπιανή 36. 270.
 Ἀλύπιος 352.
 Ἀλωάδες 36.
 Ἀμαζονία 272.
 Ἀμαζόνιος 76. 168.
 Ἀμαλήκ 96.
 ἀμάρτημα, -τα 250. 254. 258. 288.

Ἄριστοτέλης 66. 386.
 Ἄριστοφάνης 298.
 ἀσέβεια 222.
 ἀσέλγεια 348.
 Ἄσια 134.
 ἀσχημοσύνη 342.
 ἀναληψία 394.
 ἀταραξία 398.
 ἀτιμία 240.
 Ἄττικὸς 376.
 Αὐρήλιος 244.
 Ἀχιλλεὺς 282. 394.

B

βάπτισμα 180.
 βασιλεία 14.
 Βασίλειος 56. 82. 86. 94. 112. 114.
 138. 152.
 Βασιλισμὸς 100. 216.
 Βεσελεὴλ 48.
 βλασφημία 342.
 Βοσπόριος 308. 310.

Γ

Γάδειρα 290.
 Γεώργιος 262.
 Γεώργιος ὁ Πασπασιανὸς 276.
 Γλαῦκος 58.
 γλωσσοαλγία 82.
 Γρηγόριος 44. 92. 112. 126. 168. 170.
 258. 266. 286. 390.

Δ

Δαβὶδ 68. 70. 90. 126. 152. 166. 192.
 240. 372.
 δαίμων, -ες 32. 326.

Δάμασος 194. 200.
 Δαθὰν 112.
 δημαγωγία 298.
 Δημόκριτος 298.
 διαβολὴ 54.
 δικαιοσύνη 118. 142. 392.
 Διογένης 66. 172.
 Διοκαισαριεῖς 244.
 Διονύσιος 302.
 διωγμὸς, οἱ 126.

E

Ἐδὲμ 14.
 εἰρήνη 304.
 ἐκδίκησις 142.
 Ἐκκλησία 80. 82. 84. 148.
 ἐλευθερία 38. 42. 44. 378.
 Ἐλεύσιος 338.
 Ἑλλήν, -ες 158. 180.
 Ἑλλάδιος 40. 306.
 ἐλπίς 22. 24. 42. 136. 148. 222. 228.
 248. 320. 358. 370. 372. 378.
 ἐνανθρώπησις 186. 188. 196. 198.
 ἐξουσία 134.
 ἐπιείκεια 150. 224. 398.
 Ἐπίκτητος 66.
 ἐπιτίμησις 282.
 Ἑσδρας 270.
 Εὐα 342.
 Εὐάγριος 12. 380.
 εὐβουλία 46.
 εὐγένεια 60.
 Εὐγενία 272.
 Εὐγένιος 228.
 εὐγνωμοσύνη 120.
 εὐδαιμονία 66. 290.
 Εὐδόξιος 74. 302. 336.
 Εὐετηρία 66.
 Εὐθάλιος 26. 260.

εὐθυμία 88.
 εὐκοσμία 396.
 εὐλάβεια 44. 46. 112. 116. 120. 144.
     226. 240. 242. 264. 306. 310.
     312. 366. 368.
 370. 374.
 Εὐλάλιος 40. 264. 304.
 Εὐνομος 294. 338.
 Εὐπράξιος 126.
 Εὐριπίδης 32.
 εὐσέβεια 84. 98. 122. 146. 160. 200.
     238. 242. 274. 278. 290. 354.
     360. 396.
 Εὐσέβιος 468.
 εὐστάθεια 398.
 Εὐστάθιος 84.
 Εὐτρόπιος 132.
 εὐφημία 90.
 Εὐφημίας 328.
 Εὐφήμιος 156. 204. 382.
 Ἐφραΐμ 142.
 εὐφροσύνη 88. 392.
 Εὐψύχιος 112.
 Ἐωσφόρος 334.

Η

ἠδονή 88. 348.
 Ἡλεί 348.
 Ἡλίας 172.
 Ἡρακλειανός 170.
 Ἡράκλειος 104.
 Ἡρακλῆς 268.
 Ἡσίοδος 324.

Θ

θάνατος 14. 64. 68. 244. 392.
 Θέμις 244.
 Θεμίστιος 76.

Θεόγνις 38.
 Θεοδόσιος 332.
 Θεόδωρος 238.
 θεοσεβία 124. 312.
 Θεοσεβία 330.
 Θεότεκνος 172.
 θεότης 184. 186. 188. 196. 338. 340.
 θλίψις 126. 174. 372. 374.
 Θράκη 214.
 θρασύτης 30.
 θυμός 96. 146. 208.
 θυσία 288. 330.
 θυσιαστήριον 34. 140.

Ι

Ἰάκωβος 350.
 Ἰβηρα 380.
 Ἰεροσύνη 244.
 Ἰερουσαλήμ 90.
 Ἰκάριος 230.
 Ἰλιάς 64.
 Ἰόλαος 268.
 Ἰουδαϊσμός 198.
 Ἰούδας, προδότης, 192.
 ἵπποι Εὐμηλείων 30.
 Ἰσραήλ 96. 142. 256. 368.
 Ἰταλός, -οί 288.
 Ἰτυς 214.
 Ἰωάννης ὁ Βατιστής 172.
 Ἰώβ 68.
 Ἰωνᾶς 236.

Κ

Καβερίνα 356.
 Καισάρεια 88.
 Καισάριος 60. 62. 152.
 κακία 54. 78. 142. 178. 230. 256. 268.
     282. 318. 320. 322. 338. 376.

κακοδοξία 178. 308.
 κακοπάθεια 64. 312.
 Καλλίμαχος 386. 388.
 καλοκαγαθία 54. 60. 122. 134. 204.
 238. 280. 376.
 Καππαδόκης, -αι 304.
 Καππαδοκία 10. 18. 266.
 Καρβάλη 342.
 Κάρμηλος 172.
 καρτερία 46. 64. 140. 328. 370.
 Κάστωρ 356.
 κατάνυξις 278.
 Κωνσταντινούπολις 170.
 Κελεύσιος 264.
 κολακεία 44. 362.
 κόπρος Αύγειου 18.
 Κυναιγέροι 386. 388.

Λ

Λάζαρος 202.
 Λακεδαίμονιος, -οι 164.
 Λάκων 36.
 Λαμής 216.
 Λεόντιος 250.
 Λευκάδιος 390.
 Λιριάνδος 356.
 Λολλιανός 42.
 Λουκιανός 156.
 λύπη 42. 116. 124. 134. 146. 282. 366.
 Λυσίας 302.
 Λωτοφάγος, -οι 18.

Μ

Μακεδόνιος 336.
 μακροθυμία 222.
 Μάλχος 142.
 Μάμας 378.
 Μανασσής 142.

μανία 92.
 Μανιχαίοι 156.
 Μαραθών 186. 388.
 Μαρία ή Θεοτόκος 176.
 Μαριάμ 142.
 Ματάξη 70.
 ματαιότης 194. 388.
 μεγαλόνοια 230. 232. 248.
 μεγαλοψυχία 98. 148. 254.
 μέθη 300.
 μεταστοιχειώσις 338.
 μικρολογία 118.
 μικροψυχία 94. 236. 364.
 Μιλτιάδες 386.
 μυσταγωγία 218.
 μυστήριον, -α 140.
 Μωσής 14. 142. 184.

Ν

Ναζιανζός 242. 304. 306.
 Νάυιλα 346. 348.
 νέκρωσις 340.
 Νέστωρ 104. 394.
 Νίκαια 194.
 Νικόβουλος 38. 50. 130. 226. 254.
 256. 258. 270. 284. 292. 294.
 296. 314. 316. 322. 326. 328.
 376.
 Νινευίται 142.
 νουθεσία 210.

Ξ

Ξέρξης 20.

Ο

Όδυσσεύς 316.

- οικονομία 338.
 ολιγόδεια 398.
 Όλυμπιάς 322.
 Όλύμπιος 266.
 Όμηρος 16. 62. 106. 134. 136. 268.
 282. 318. 382.
 όμόνοια 82. 112. 160. 200. 232. 354.
 364.
 Ουαλεντιανός 332.
 Ουαλεντίνος 294.
 Ούηριανός 252.
 Ουϊτάλιος 196. 200.
 όργη 96. 144. 246. 306. 366.
 όρθοδοξία 82. 112. 138. 178. 310.
 όρκος 276.
 όρφάνεια 350.

Π

- Παγκράτιος 166.
 παιδαγωγία 64.
 Παλλάδιος 154.
 Παμφυλία 58.
 πανδαισία 18.
 Πανδίων 214.
 παραμυθία 224. 280. 372.
 παρανομία 158. 348.
 Παρνασσός 308.
 παρορκία 276.
 παρρησία 22. 42. 248. 254. 318. 330.
 336. 338. 340. 348.
 Πάτροκλος 282.
 Παῦλος 146. 180. 206. 212.
 πειρασμός, -οί 126.
 Πελοπίδας 76.
 περιτομή 192.
 περιφρόνησις 96. 346.
 Πέρσης, -αι 246.
 Πέτρος 48. 142.
 Πίνδαρος 26. 28. 214. 290. 344.

- πίστις 98. 112. 126. 148. 160. 178.
 194. 200. 202. 236. 308. 310.
 338. 340. 372.
 πίστις ποντική 18.
 πλάνη 308. 310.
 Πλάτων 54. 64. 298.
 πονηρία 54. 318.
 Ποντικοί Κιμμέριοι 14.
 Πόντος 14.
 προαίρεσις 348.
 προθυμία 116. 174.
 Πρόνοια 398.
 Προνόιος 316.
 προσευχή 126. 392.
 πτωχοτροφία 366.

Ρ

- ραθυμία 98. 194. 332.
 ραστώνη 318.
 Ρηγιανός 228.
 Ρωμαίοι 252.
 Ρώμη 196.

Σ

- Σακερδώς 284. 286. 352. 360. 362.
 364. 366. 368. 370.
 Σαλαμής 386. 388.
 Σανναβαδάη 390.
 σάρκωσις 186. 188. 196.
 Σάσιμα 96. 98. 100. 304. 306.
 σεμνολόγημα 168.
 σεμνοπρέπεια 338.
 σεμνότης 398.
 Σιμπλικία 350.
 Σιών 384.
 σιωπή 210. 212. 216.
 Σολομών 108. 300.

Σπαρτιάτης, -αι 80.
 Σταγείριος 316.
 Στρυμών 16.
 συγγνώμη 134. 326.
 συκοφαντία 308. 310.
 σύμπνοια, 112. 360.
 συμφορά 246. 280. 282. 304. 332. 334.
     336. 338. 350.
 συμφύια 20.
 συμψυχία 20.
 σύνεσις 244. 258.
 Σωκράτης 68.
 σωτήρα 32. 50. 178. 182. 186. 188.
     246. 262. 272. 390.
 σωφροσύνη 398.

Τ

Τάνταλος 132.
 ταπεινοφροσύνη 392.
 ταπείνωσις 128.
 Τελχίνες 318.
 Τηλέμαχοι 286.
 Τηρεύς 214.
 τιμωρία 250.
 Τριάς 192.
 τρυφή 198. 398.
 Τυάνα 130.

Υ

ύβρις 42. 140. 148. 214. 240. 250. 386.
 Ύδρα (Λερναία) 268.
 υιοθεσία 178.
 Ύπερέχιος 234.
 ύπεροψία 96.
 ύπομονη 126.

Φ

Φάλαρις 66.
 Φαραώ 186. 190.
 φθόνος 62. 94. 144. 160. 170. 232.
     268. 270. 278. 280. 298. 304.
     370.
 Φιλάγριος 66.
 Φιλαδέλφιος 260.
 φιλανθρωπία 130. 138. 142. 144. 148.
     158. 206. 208. 210. 244. 246.
     248. 250. 262. 268. 274. 278.
     310. 328. 352.
 φιλαρχία 230.
 Φιλιππισμός 100.
 φιλονεικία 160. 230.
 φιλοσοφία 42. 54. 70. 94. 108. 140.
     166. 172. 216. 224. 278. 282.
     296. 298. 302. 324. 328. 330.
     334. 356. 364. 368. 370. 374.
     380. 392.
 φιλοτιμία 32. 122. 148. 318.
 Φιλουμένη 206.
 Φινεές 142.
 φόβος 130. 144. 150. 194. 248. 350.
     368. 388.
 Φουρτουνάτος 156.
 φύσις 180.

Χ

χειροτονία 100.
 χηρεία 350.
 χρηστότης 120. 142. 144. 234. 250.
 Χριστιανός, -οί 22. 24. 34. 80. 310.

Ω

Ωριγένης 216.

*Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘ. ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Άρμενοπούλου 30 – Τηλ. 200 621 – Θεσσαλονίκη*

---

*Έκτύπωση Όφσετ: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΦΩΤΗ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΙΝΟΥ
Κατσιμίδου 30 – Τηλ. 928 592 – Θεσσαλονίκη*

---

*Βιβλιοδεσία: Αφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ
Λαχανά 17 – Τηλ. 839 414 – Θεσσαλονίκη*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΙΜΕΝΟ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	10-399
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	10
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	10
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ', ΣΤΟΝ ΕΥΑΓΡΙΟ	12
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Δ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	12
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ε', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	16
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Σ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	18
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ', ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ	20
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Η', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	24
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θ', ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	26
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ι', ΣΤΟΝ ΚΑΝΔΙΔΙΑΝΟ	26
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΑ', ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ	32
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΒ', ΣΤΟ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ	36
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓ', ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	38
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΔ', ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ	38
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕ', ΣΤΟ ΛΟΛΛΙΑΝΟ	40
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΣ', ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ	42
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΖ', ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ	44
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΗ', ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ	46
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΘ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	46
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Κ', ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ	48
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑ', ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ	50
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΒ', ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ	52
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΓ', ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ	52
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΔ', ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΙΟ	54
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΕ', ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	56
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΣ', ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	56
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΖ', ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	58
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΗ', ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	58
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΘ', ΣΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ	58
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Λ', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ	62
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΑ', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ	62
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΒ', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ	64
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΓ', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ	68
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΔ', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ	70
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΕ', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ	72

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΣ', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΓΡΙΟ	74
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΖ', ΣΤΟ ΩΦΡΟΝΙΟ	74
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΗ', ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΙΟ	76
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΘ', ΣΤΟ ΩΦΡΟΝΙΟ	76
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Μ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	78
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΑ', ΣΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ	80
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΒ', ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΝ	84
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΓ', ΣΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ	86
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΔ', ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΝ	88
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΕ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	90
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΣ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	92
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΖ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	92
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	94
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΘ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	98
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ν', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	98
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΑ', ΣΤΟ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ	102
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΒ', ΣΤΟ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ	104
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΓ', ΣΤΟ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ	106
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΔ', ΣΤΟ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ	106
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΕ', ΣΤΟ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ	106
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΣ', ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ	108
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΖ', ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ	108
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΗ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	110
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΘ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	116
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ξ', ΣΤΟ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	116
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΑ', ΣΤΟΝ ΑΕΡΙΟ ΚΑΙ ΑΛΥΠΙΟ	118
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΒ', ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	120
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΓ', ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	122
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΔ', ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ	124
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΕ', ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ	126
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΣ', ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ	128
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΖ', ΣΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΝΟ	128
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΗ', ΣΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΝΟ	130
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΞΘ', ΣΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΝΟ	132
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ο', ΣΤΟΝ ΕΥΤΡΟΠΙΟ	132
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΑ', ΣΤΟΝ ΕΥΤΡΟΠΙΟ	134
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΒ', ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ	136
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΓ', ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ	136
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΔ', ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ	136
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΕ', ΣΤΟ ΒΙΤΑΛΙΑΝΟ	138
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΣ', ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ	138
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΖ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	140
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΗ', ΣΤΟ ΘΕΟΤΕΚΝΟ	146

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΘΘ', ΣΤΗ ΣΙΜΠΛΙΚΙΑ	148
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Π', ΣΤΟ ΡΗΓΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ	152
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑ', ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ	154
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΒ', ΣΤΟ ΑΛΥΠΙΟ	154
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΓ', ΣΤΟ ΑΛΥΠΙΟ	156
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΔ', ΣΤΟ ΑΛΥΠΙΟ	156
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΕ', ΣΤΟ ΑΛΥΠΙΟ	156
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΣ', ΣΤΟ ΑΛΥΠΙΟ	158
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΖ', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ	160
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΗ', ΣΤΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ ΚΩΝ/ΛΕΩΣ	162
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΘ', ΣΤΟ ΒΟΣΤΟΡΙΟ ΚΟΛΩΝΙΑΣ	162
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4', ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ	164
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Α', ΣΤΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ ΚΩΝ/ΛΕΩΣ	164
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Β', ΣΤΟ ΦΙΛΑΓΡΙΟ	166
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Γ', ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ	166
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Δ', ΣΤΟΝ ΑΜΑΖΟΝΙΟ	168
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Ε', ΣΤΟ ΛΕΟΝΤΙΟ	168
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Σ', ΣΤΟΝ ΥΠΑΤΙΟ	170
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Ζ', ΣΤΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑΝΟ	170
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Η', ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΥΣ	
ΜΕΤΑ ΚΟΙΝΑ	172
ΕΠΙΣΤΟΛΗ 4Θ', ΣΤΟΝ ΟΜΟΦΡΟΝΙΟ	172
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ', ΣΤΟ ΓΙΓΑΝΤΙΟ	174
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑ', ΣΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΙΟ	
ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ Α'	176
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΒ', ΣΤΟ ΚΛΗΔΟΝΙΟ	
ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ Β'	194
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΓ', ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ	204
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΔ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	204
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	206
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΣ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	208
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΖ', ΣΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΙΟ	208
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΗ', ΣΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΙΟ	208
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΘ', ΣΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΙΟ	210
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙ', ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ	210
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΑ', ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ	210
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΒ', ΣΤΟΝ ΚΕΛΕΥΣΙΟ	212
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΓ', ΣΤΟΝ ΚΕΛΕΥΣΙΟ	212
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΔ', ΣΤΟΝ ΚΕΛΕΥΣΙΟ	212
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΕ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	214
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΣ', ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ	216
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΖ', ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ	216
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΗ', ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ	216

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΙΘ', ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ	218
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚ', ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ	218
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΑ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	220
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΒ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	220
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΓ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	222
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΔ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	222
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΕ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	222
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΣ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	224
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΖ', ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ	226
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΗ', ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ	226
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΚΘ', ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ	228
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑ', ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ	230
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΑ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	230
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΒ', ΣΤΟ ΣΑΤΟΥΡΝΙΝΟ	232
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΓ', ΣΤΟ ΒΙΚΤΩΡΑ	234
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΔ', ΣΤΟ ΒΙΚΤΩΡΑ	234
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΕ', ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ	236
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΣ', ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ ΜΟΔΑΡΙΟ	236
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΖ', ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ ΜΟΔΑΡΙΟ	238
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΗ', ΣΤΟ ΒΟΣΠΟΡΙΟ ΚΙΛΙΚΙΑΣ	238
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΑΘ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	240
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	242
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΑ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	244
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΒ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	248
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΓ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	250
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΔ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	250
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΕ', ΣΤΟΝ ΟΥΗΡΙΑΝΟ	252
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΣ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	254
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΖ', ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ	256
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΗ', ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ	258
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΜΘ', ΣΤΟ ΓΕΩΡΓΙΟ	260
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝ', ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ	260
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΑ', ΣΤΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ	262
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΒ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	262
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΓ', ΣΤΟ ΒΟΣΠΟΡΙΟ ΚΟΛΩΝΙΑΣ	264
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΔ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ	266
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΕ', ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ	268
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΣ', ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ	268
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΖ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	270
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΗ', ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΔΙΟ	270
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΝΘ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	272
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΞ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	272

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΑ',	ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	274
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΒ',	ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	274
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΓ',	ΣΤΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	276
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΔ',	ΣΤΟΝ ΤΙΜΟΘΕΟ	278
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΕ',	ΣΤΟΝ ΤΙΜΟΘΕΟ	280
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΣ',	ΣΤΟΝ ΤΙΜΟΘΕΟ	282
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΖ',	ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ	284
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΗ',	ΣΤΟ ΦΩΤΙΟ	284
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΕΘ',	ΣΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΟ	286
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟ',	ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ	286
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΑ',	ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	286
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΒ',	ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ	288
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΓ',	ΣΤΟΝ ΠΟΣΤΟΥΜΙΑΝΟ	288
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΔ',	ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ	292
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΕ',	ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ	292
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΣ',	ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ	294
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΖ',	ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ	296
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΗ',	ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ	296
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΟΘ',	ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ	300
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠ',	ΣΤΟ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ	302
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΑ',	ΣΤΟ ΣΑΤΟΥΡΝΙΝΟ	302
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΒ',	ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ	302
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΓ',	ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΘΕΟΔΩΡΟ	304
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΔ',	ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ	308
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΕ',	ΣΤΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ	310
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΣ',	ΣΤΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ	312
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΖ',	ΣΤΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ	314
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΗ',	ΣΤΟ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟ	314
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΡΠΘ',	ΣΤΟ ΣΟΦΙΣΤΗ ΕΥΣΤΟΧΙΟ	316
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ ',	ΣΤΟ ΣΟΦΙΣΤΗ ΕΥΣΤΟΧΙΟ	316
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Α',	ΣΤΟ ΣΟΦΙΣΤΗ ΕΥΣΤΟΧΙΟ	320
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Β',	ΣΤΟ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟ	320
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Γ',	ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ	322
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Δ',	ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ	324
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Ε',	ΣΤΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟ	324
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Σ',	ΣΤΟΝ ΕΚΗΒΟΛΙΟ	326
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Ζ',	ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ	328
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Η',	ΣΤΟ ΝΕΜΕΣΙΟ	330
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ρ ₄ Θ',	ΣΤΟ ΝΕΜΕΣΙΟ	332
ΕΠΙΣΤΟΛΗ Σ',	ΣΤΟ ΝΕΜΕΣΙΟ	334
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΑ',	ΣΤΟ ΝΕΜΕΣΙΟ	336
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΒ',	ΣΤΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ ΚΩΝ/ΛΕΩΣ	336
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΓ',	ΣΤΟΝ ΟΥΑΛΙΝΤΙΝΙΑΝΟ	342

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΔ', ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΟ	344
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΕ', ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΟ	346
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΣ', ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΟ	346
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΖ', ΣΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟ	350
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΗ', ΣΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟ	352
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΘ', ΣΤΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ	352
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙ', ΣΤΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ	354
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΑ', ΣΤΟΝ ΚΥΡΙΑΚΟ	354
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΒ', ΣΤΟ ΣΑΚΕΡΔΩΤΑ	356
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΓ', ΣΤΟ ΣΑΚΕΡΔΩΤΑ	356
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΔ', ΣΤΟ ΣΑΚΕΡΔΩΤΑ	358
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΕ', ΣΤΟ ΣΑΚΕΡΔΩΤΑ	358
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΣ', ΣΤΟΝ ΕΥΔΟΚΙΟ	360
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΖ', ΣΤΟΝ ΕΥΔΟΚΙΟ	360
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΗ', ΣΤΟΝ ΕΥΔΟΚΙΟ	362
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΙΘ', ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ	364
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚ', ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ	366
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΑ', ΣΤΟΝ ΟΜΟΦΡΟΝΙΟ	368
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΒ', ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ	370
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΓ', ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ	372
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΔ', ΣΤΟΝ ΑΦΡΙΚΑΝΟ	376
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΕ', ΣΤΟΝ ΕΛΛΕΒΙΧΟ	376
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΣ', ΣΤΟΝ ΑΝΥΣΙΟ	378
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΖ', ΣΤΟΝ ΟΥΡΣΟ	378
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΗ', ΣΤΟΝ ΠΑΝΣΟΦΙΟ	380
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΚΘ', ΣΤΟΝ ΠΑΝΣΟΦΙΟ	380
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΑ', ΣΤΟ ΘΕΟΔΟΣΙΟ (Η ΘΕΟΔΩΡΟ)	382
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΑ', ΣΤΟ ΦΙΛΟ ΕΥΣΕΒΙΟ	382
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΒ', ΣΤΟ ΔΙΟΚΛΗ	384
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΓ', ΣΤΟΝ ΑΒΛΑΒΙΟ	386
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΔ', ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΑΝΟ	386
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΕ', ΣΤΟΝ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟ	388
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΣ', ΣΤΟ ΣΟΦΙΣΤΗ ΛΙΒΑΝΙΟ	390
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΖ', ΣΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΟ	390
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΗ', ΣΤΗΝ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΛΕΥΚΑΔΙΟΥ	390
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΛΘ', ΣΤΟΝ ΕΠΙΦΑΝΙΟ	392
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΜ', ΣΤΟ ΜΕΛΕΤΙΟ	394
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΜΑ', ΣΤΟΝ ΑΒΟΥΓΡΙΟ	394
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΜΒ', ΣΤΟΝ ΠΕΤΡΟ	396
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΜΓ', ΣΤΟ ΜΟΝΑΧΟ ΕΥΑΓΡΙΟ	396
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΜΔ', ΣΤΗ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ	396
ΠΑΡΑΛΗΠΤΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ	401
ΠΡΟΣΩΠΑ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ	403
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	405-421
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	405
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	407

ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΕΡΓΑ

Α' ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Τόμος	1ος	Ἐπιστολές.
»	2ος	Ἐπιστολές.
»	3ος	Ἐπιστολές.
»	4ος	Ὁμιλίες στήν Ἑξαήμερο.
»	5ος	Ὁμιλίες σέ Ψαλμούς.
»	6ος	Ὁμιλίες ἠθικές καί πρακτικές.
»	7ος	Ὁμιλ. δογματικές, περιστατικές, ἐγκωμιαστικές, παιδ/κέι
»	8ος	Ἀσκητικά (᾽Οροι κατὰ πλάτος).
»	9ος	Ἀσκητικά (᾽Οροι κατ' ἐπιτομήν).
»	10ος	Δογματικά ἔργα.

Β' ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Τόμος	1ος	Ἀπολογητικά (Κατὰ εἰδώλων, Περί ἐνανθρωπήσεως).
»	2ος	Δογματικά Α' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Α-Β).
»	3ος	Δογματικά Β' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Γ-Δ).
»	4ος	Δογματικά Γ'.
»	5ος	Ἑρμηνευτικά Α'.
»	6ος	Ἑρμηνευτικά Β' (Ἐξήγησις στοὺς Ψαλμούς).
»	7ος	Ἑρμηνευτικά Γ' (Ἐξήγησις στοὺς Ψαλμούς).
»	8ος	Ἱστορικοδογματικά Α'.
»	9ος	Ἱστορικοδογματικά Β', ἐπανεκδίδεται.
»	10ος	Ἱστορικοδογματικά Γ' ».
»	11ος	Ἀσκητικά.
»	12ος	Διάφορα ἀμφιβαλλόμενα ἔργα.

Γ' ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Τόμος	1ος	Προσωπικές Σχέσεις και Ἐκκλ/κή Διακονία Α'.
»	2ος	Προσωπικές Σχέσεις και Ἐκκλ/κή Διακονία Β'.
»	3ος	Ἀπολογητικά ἔργα.
»	4ος	Δογματικά ἔργα.
»	5ος	Ὁμιλίες.
»	6ος	Ἐγκωμιαστικοὶ καὶ Ἐπιτάφιοι Λόγοι.
»	7ος	Ἐπιστολές (Α' - ΣΜΔ').
»	8ος	Ὁ Χριστὸς Πάσχων, καὶ Ἐπι δογματικά.
»	9ος	Ἐπι Ἠθικά.
»	10ος	Ἐπι Ἱστορικά Α'.
»	11ος	Ἐπι εἰς Ἐτέρους. Ἐπιγράμματα.

Δ' ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Τόμος	1ος	Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Α' - Γ').
»	2ος	Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Δ' - ΣΤ').
»	3ος	Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Ζ' - Ι').
»	4ος	Στὸ Μ. Κων/νου Τρακονταετηρικός, Στὸ Βίο Μ. Κων/νου, Λόγος Μ. Κων/νου στὸ Σύλλογο τῶν ἁγίων.

Ε' ΑΠΑΝΤΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ.

Τόμος	1ος	Δογματικά Α' (Ἐκδόσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως)
-------	-----	--

ΣΤ' ΑΠΑΝΤΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Τόμος	1ος	Διάλογος Παλλαδίου - Περί τῆς ἀσαφείας τῶν προφητειῶν - Σύνοψις Παλαιᾶς Διαθήκης.
»	2ος	Ὁμιλίες στὴ Γένεσι (Α' - ΚΓ').
»	3ος	Ὁμιλίες στὴ Γένεσι (ΚΔ' - ΜΑ').
»	4ος	Ὁμιλίες στὴ Γένεσι (ΜΒ' - ΞΔ').
»	5ος	Ὁμιλίες στὴ Γένεσι (ΙΓ' - ΙΒ'), στοὺς Ψαλμοὺς (ΜΑ' - ΜΓ').
»	6ος	Ὁμιλίες στοὺς Ψαλμοὺς (ΜΔ' - ΡΚΓ').
»	7ος	Ὁμιλίες στοὺς Ψαλμοὺς (ΡΚΔ' - ΡΝ') καὶ Ὁμιλίες στὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαούλ.
»	8ος	Ὁμιλίες στὴ Γένεσι Α' - Θ', Ὑπόμνημα στὸν Ἡσαΐα καὶ Ὑπόμνημα στὸν Δανιήλ (Κεφ. Ι' - ΙΓ').

- » 9ος Ὑπόμνημα στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. Α΄-Κ΄).
- » 10ος Ὑπόμνημα στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. ΚΑ΄-ΜΗ΄).
- » 11ος Ὑπόμνημα στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. ΜΘ΄-ΟΕ΄).
- » 12ος α) Ὑπόμνημα στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγ. (Ὁμιλ. ΟΣΤ΄-ΖΑ΄).
β) Ὑπόμνημα στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγ. (Ὁμιλ. Α΄-ΙΘ΄).
- » 13ος Ὑπόμνημα στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. Κ΄-ΝΔ΄).
- » 14ος Ὑπόμνημα στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. ΝΕ΄-ΠΗ΄).
- » 15ος Ὑπόμνημα στὶς Πράξεις (Ὁμιλ. Α΄-ΚΓ΄).
- » 16α΄ Ὑπόμνημα στὶς Πράξεις (Ὁμιλ. ΚΔ΄-ΜΔ΄).
- » 16β΄ Ὑπόμνημα στὶς Πράξεις (Ὁμιλ. ΜΕ΄-Ν΄), στὴν Πρὸς Ρωμαίους (Ὁμιλ. Α΄-Ι΄).
- » 17ος Ὑπόμνημα στὴν Πρὸς Ρωμαίους (Ὁμιλ. ΙΑ΄-ΛΓ΄).
- » 18ος Ὑπόμνημα στὴν Α΄ Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλ. Α΄-ΚΑ΄).
- » 18α΄ Ὑπόμνημα στὴν Α΄ Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλ. ΚΒ΄-ΜΔ΄), καὶ Β΄ Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλ. Α΄-ΙΑ΄)
- » 19ος Ὑπόμνημα στὴν Β΄ Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλ. ΙΑ΄-Λ).
- » 20ος Ὑπόμνημα στὴν Β΄ Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλ. ΚΕ΄-Λ) καὶ στὴν Πρὸς Ἐφεσίους (Ὁμιλ. Α΄-ΙΑ).
- » 21ος Ὑπόμνημα στὴν Πρὸς Ἐφεσίους (Ὁμιλ. ΙΒ΄-ΚΔ΄) καὶ στὴν Πρὸς Φιλιππησίους (Ὁμιλ. Α΄-ΙΒ΄).
- » 22ος Ὑπόμνημα στὴν Πρὸς Φιλιππησίους (Ὁμιλ. ΙΓ΄-ΙΕ΄), στὴν Πρὸς Κολοσσαεῖς καὶ στὴν Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Α΄.
- » 28ος Ποιμαντικὰ καὶ Ἀσκητικὰ Α΄.
- » 29ος Ἀσκητικὰ Β΄.
- » 31ος Ὁμιλ. κατηχητικὲς καὶ ἠθικὲς Β΄ - Ὁμιλ. Περιστατικὲς Α΄.
- » 32ος Ὁμιλίες Περιστατικὲς Β΄.
- » 33ος Ὁμιλίες Περιστατικὲς Γ΄.
- » 35ος Ὁμιλίες δογματικὲς.
- » 36ος Ὁμιλίες ἑορταστικὲς - ἐγκωμιαστικὲς.

Ζ΄ ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

- Τόμος 1ος Δογματικὰ Α΄ (Πῶς τρία πρόσωπα λέγοντες - Κατὰ εἰμαρμένης - Διάλογος περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως, καὶ Λόγος Κατηχητικὸς Μέγας).

Η΄ ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Βίος Γρηγορίου Παλαμά ὑπὸ Φιλοθέου Κοκκίνου.

Τόμος	1ος	Λόγοι ἀποδεικτικοὶ δύο Περί ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος - Ἐπιστολὲς πρὸς Ἀκίνδυνον Α΄, Β΄, Γ΄, -Ἐπιστολὲς πρὸς Βαρλαάμ Α΄, Β΄.
»	2ος	Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἠσυχάζοντων Λόγοι Α΄ - Γ΄.
»	3ος	Πραγματεῖς δογματικῆς καὶ ὁμολογιακῆς.
»	4ος	Ἐπιστολὲς.
»	9ος	Ὁμιλίαι Α΄-Κ΄.
»	10ος	Ὁμιλίαι ΚΑ΄-ΜΒ΄.
»	11ος	Ὁμιλίαι ΜΒ΄-ΞΓ΄.

Θ΄ ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ

Τόμος	1ος	Ἀποφθέγματα Γερόντων.
»	7ος	Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, 50 Πνευματικῆς Ὁμιλίαι.
»	12ος	Ἀββᾶ Ἡσαΐα, Λόγοι Ἀσκητικοὶ - ἀββᾶ Ζωσιμᾶ, Κεφάλαια ἀφέλιμα - ἀββᾶ Δωροθέου, Πραγματεῖς καὶ Ἐπιστολὲς.
»	14ος	Μάζιμος ὁ Ὁμολογητῆς, Μυσταγωγία - Τὰ 400 Κεφάλαια Περί Ἀγάπης - Λόγος Ἀσκητικὸς - Τὰ 200 Κεφάλαια Περί Θεολογίας.
»	19Α΄	Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος, Βίος Συμεὼν ὑπὸ Νικητᾶ Στηθάτου, Κεφάλαια - Εὐχαριστίαι - Διάλογος μετὰ Σχολαστικοῦ.
»	22ος	Νικολάου Καβάσιλα, Ἑρμηνεῖα ἐπὶ Θεῖα Λειτουργία - Περί τῆς ἐν Χριστῷ Ζωῆς.

Ι΄ ΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΙΑ΄ ΑΠΟΛΟΓΗΤΑΙ

Τόμος	1ος	Ἰουστίνος, Ἀπολογίαι Α΄ καὶ Β΄ - Λόγος Περί Ἀναστάσεως - Διάλογος πρὸς Τρύφωνα.
»2	2ος	Τατιανός, πρὸς Ἑλληνας - Ἀθηναγόρας, Πρεσβεία Χριστιανῶν καὶ Περί ἀναστάσεως νεκρῶν - Θεόφιλος Ἀντιοχείας, πρὸς Αὐτόλυκον Βιβλία Α-Γ - Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον.